T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DEN ARNAVUTLUK'A BEKTAŞİLİK (1912-1960)

Doktora Tezi

İsa Tolga ÇIPLAK

Tez Danışmanı
Dr. Ögr. Üyesi Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU

İzmir-2024

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum Türkiye'den Arnavutluk'a Bektaşilik (1912-1960) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/01/2024

İsa Tolga Çıplak

ÖZ

Bektaşilik 13. yüzyılda Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da başlattığı Türk halk İslam anlayışının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1826 yılında Yeniçeri ordusu ile braber yasaklandığı döneme kadar Osmanlı Devleti'nin topraklarının uzandığı yerlere tekke geleneği üzerinden yayılmıştır. 1826 yılında meydana gelen Osmanlı Devleti'nde devletin en nüfuzlu tarikatı olan Bektaşiliğin yasaklanmasından sonra gayriresmî duruma düşmüştür. Bektaşilik yeniden resmî haklarına kavuşmak için üç ayrı yöntem denemiştir. İlk olarak kırsal yapıda olan Arnavutluk'a sığınarak yeniden örgütlenmek, ikinci olarak Osmanlı'daki demokratikleşme hareketlerine destek vermek ve son olarak Nakşibendi tarikatından icazet alarak Osmanlı Devleti'nin resmî dini anlayışına uyumlu gözükerek yeniden resmiyet kazanmak şeklinde olmuştur.

19. yüzyıldan itibaren Arnavutluk'ta sığınak bulan Bektaşilik milliyetçi hareketlerde yer almış, Osmanlı'dan kopan Arnavutluk'ta 1921 yılından itibaren resmî haklarına kavuşmuştur. Osmanlı'nın yıkılmasından sonra Türkiye'nin kuruluş mücadelesinde yer alan Bektaşiler devletin düzenini bozmak isteyen irtica isyanlarına katılmadığı halde 1925 yılında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu kapsamında yasaklanmıştır. Türkiye'de bulunan Bektaşilerin lideri Salih Niyazi Dedebaba 1931 yılında Arnavutluk'a yerleşmiştir. Ayrıca Türkiye, Arnavutluk'tan farklı olarak Çelebi Bektaşiliği ve Alevi inançlarının bulunmasıyla ayrı bir toplum yapısına sahip olmuştur. Türkiye'de Bektaşiler tarikat yasağını çiğnemekten dolayı tutuklanırken Arnavutluk'ta Bektaşilik II. Dünya Savaşı'na kadar hızla gelişim göstermiştir. Salih Niyazi Dedebaba'nın 1941 yılında ölmesinin ardından hem Türkiye'de hem de Arnavutluk'ta Bektaşilerin liderliği konumunda iki ayrı dedebaba ortaya çıkmıştır. Nihayetinde 1944 yılında Arnavutluk'ta komünist yönetim kurulmuş ve 1967 yılında Enver Hoca tarafından Bektaşilik Arnavutluk'ta yasaklanmıştır. Türkiye'de ise laik devlet düzenine uyumlu hâlde sadece kültürel açıdan varlığını sürdüren Bektaşilik, 1950 yılında Demokrat Parti hükümeti zamanında yeniden resmiyet kazanmak istemiştir. Bu girişim 1953'te Ahmet Sırrı Baba'nın tutuklanarak sınır dışı edilmesi ile

son bulmuştur. 1960 yılı Türkiye'deki Bektaşilik için bir dönüm noktası olmuş ve Bedri Noyan'ın dedebaba seçilmesiyle birlikte Türkiye, birkaç yıl içerisinde Arnavutluk karşısında yeniden Bektaşiliğin tek merkezi olma konumuna ulaşmıştır. Mısır Bektaşiliği, Arnavut milliyetçisi Recep Baba'nın ABD'nin Detroit şehrinde tekke açması ile varlığını korumuştur. Recep ve Kazım Balkalli babaların Bedri Noyan Dedebaba'ya bağlanması ile tüm dünya genelinde Türkiye Bektaşiliğin liderliğini devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, Türkiye, Arnavutluk, Babagan, Çelebilik, Alevilik, Dedebaba, Tasavvuf, Tekke.

ABSTRACT

Bektashism emerged as a manifestation of the Turkish folk understanding of Islam initiated by Hacı Bektaş Veli in Anatolia in the 13th century. From the foundation of the Ottoman Empire until the prohibition of the Janissary army in 1826, it spread through the tekke tradition to the places where the territory of the Ottoman Empire extended. In 1826, after the banning of Bektashism, the most influential sect of the Ottoman Empire, it became unofficial. Bektashism tried three different methods to regain its official rights. The first was to reorganize by taking refuge in rural Albania, the second was to support the democratization movements in the Ottoman Empire, and the last was to obtain an Ijazat from the Naqshbandi order and regain official status by appearing to be compatible with the official religious understanding of the Ottoman State.

From the 19th century onwards, Bektashism found refuge in Albania, took part in nationalist movements and gained official rights in Albania, which broke away from the Ottoman Empire in 1921. After the collapse of the Ottoman Empire, Bektashis who took part in the struggle for the establishment of Turkey were banned under the Law on Dervish Lodges and Zawiyahs in 1925, even though they did not take part in the reactionary revolts that wanted to disrupt the order of the state. Salih Niyazi Dedebaba, the leader of the Bektashis in Turkey, moved to Albania in 1931. In addition, unlike Albania, Turkey has a separate social structure with the presence of Çelebi Bektashism and Alevis. While in Turkey Bektashis were arrested for violating the ban on sects, in Albania Bektashism developed rapidly until World War II. After the death of Salih Niyazi Dedebaba in 1941, two different dedebaba emerged as the leader of Bektashis in both Turkey and Albania. Eventually, communist rule was established in Albania in 1944 and Bektashism was banned in Albania by Enver Hoxha in 1967. In Turkey, Bektashism, which had existed only culturally in accordance with the secular state order, tried to gain official status again in 1950 during the Democrat Party government. This attempt ended with the arrest and deportation of Ahmet Sırrı Baba in 1953. 1960 was a turning point for Bektashism in Turkey, and with the election of Bedri Noyan as

dedebaba, Turkey became the center of Bektashism again in the face of Albania within a few years. Egyptian Bektashism survived when Recep Baba, an Albanian nationalist, opened a tekke in Detroit, USA. With the connection of Recep and Kazım Balkalli to Bedri Noyan Dedebaba, Turkey continued to be the leader of Bektashism all over the world.

Keywords: Bektashism, Turkey, Albania, Babagan, Çelebilik, Alevism, Dedebaba, Mysticism, Lodge.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **II**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **VI**

ÖNSÖZ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **XIII**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: ULUSAL DEVLETLER DÖNEMİNE KADAR OLAN SÜREÇTE BEKTAŞİLİK VE BEKTAŞİ TARİKATI **8**

1.1. Bektaşi Tarikatı ve Özellikleri 8

1.2. Bektaşiliğin Tarihsel Gelişimi 15

1.2.1. Balkanlar'da Bektaşiliğin Yayılması ve Arnavutluk'ta Bektaşilik 23

1.2.1.1. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk 28

1.2.1.1.1. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk'un Siyasi Tarihi 28

1.2.1.1.2. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk'un Dinî Yapısı 29

1.2.1.2. Osmanlı Hakimiyetinde Arnavutluk 31

1.2.1.2.1. Osmanlı Yönetimi Altında Arnavutluk'un Dinî Yapısı 34

1.2.2. Vakayı Hayriye (1826) ve Yasaklı Yıllarda Bektaşilik 51

1.2.2.1. Arnavutluk'ta Yasaklı Olan Bektaşiliğin Sığınak Bulması 54

1.2.2.1.1. Arnavutluk Bektaşilerinin Mısır'daki Bektaşi Tekkelerine Hâkim Olması 58

1.2.2.2. Bektaşiliğin Yeniden Var Olma Çabalarında Jön Türkler, İttihatçılar ve Bektaşiler 61

1.2.2.3. 1909-1912 Yıllarında Meydana Gelen Hacı Bektaş Veli Dergâhı Üzerinde Hakim iyet Yarışı ve İttihat ve Terakki'nin Bektaşilik Politikası .. 63

2. BÖLÜM: ULUSAL MÜCADELELERDE VE ULUS DEVLETLERDE BEKTAŞİLİK..... 74

2.1. Arnavut Ulusunun İnşasında ve Arnavutluk Krallığı'nda Bektaşilik 74
2.1.1. Arnavutluk Bektaşiliğinde 1912'nin Arka Planı: Osmanlı Karşıtı Arnavut Ulusçuluğunun Oluşmasında Bektaşiler, Milliyetçiler ve Fraşeri Kardeşlerin Faaliyetleri..... 75
2.1.1.1. 1912 İsyanına Kadar Arnavutluk'taki Milliyetçi Hareketlerde Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri..... 92
2.1.2. 1912 Tarihli Arnavut İsyanı ve I. Dünya Savaşı Sonrasında Arnavutluk'u Bağımsızlığa Götüren Süreçte Tekkeler Üzerinden Bektaşilerin Faaliyetleri 105
2.1.3.. Arnavutluk'un Devletleşme Süreci ve Bektaşilerin Resmiyet Kazanması 1920-1924..... 116
2.1.4. Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu Dönemi ve Bektaşiliğin Merkezinin Arnavutluk'a Taşınması 1928-1939..... 126
2.1.5. II. Dünya Savaşı'nda İtalyan İşgaline ve Alman İşgaline Karşı Arnavutluk Bektaşileri 1939-1943 141
2.2. Türk Millî Mücadelesi'nde ve Sonrasında Kurulan Modern Türkiye'deki Bektaşilik 152
2.2.1. Türk Millî Mücadelesi'nde Bektaşilerin Rolü 152
2.2.1.1. Yeraltı Cemiyetlerinde ve Haber Alma Faaliyetlerinde Bektaşiler. 153
2.2.1.2. Bektaşilerin Kuvayı Milliye'ye ve Düzenli Orduya Destekleri 162
2.2.1.3. Bektaşilerin Millî Mücadele Aleyhindeki Faaliyetleri ve Asılsız İddialar 168
2.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Dinî Politikaları Çerçevesinde Bektaşiler ile İlişkisi ve Nur Baba Hadisesi..... 172
2.2.2.1. Nur Baba Hadisesi..... 180
2.2.3. Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin Yasaklanmasından Sonra 1925 Yılından İtibaren Bektaşiliğin Siyasi ve Sosyal Durumu 189
2.2.3.1. Menemen Olayı'ndan Sonra Çok Partili Hayat'ın Başladığı Sürece Kadar Olan Yasaklı Dönemde Türkiye'de Bektaşiliğin Zor Yılları 1930-1946 204

3. BÖLÜM: İKİ KUTUPLU DÜNYA EKSENİNDE FARKLI POLİTİKALAR BENİMSEYEN TÜRKİYE'DE VE ARNAVUTLUK'TA BEKTAŞİLİK FAALİYETLERİ 217

3.1. Hür Dünya'da Yer Alan Türkiye ve Bektaşilik 217
3.1.1. Türkiye'de Çok Partili Dönemde Meydana Gelen Dinî Politikalar 1946-1960 224
3.1.2. Türkiye'de Çok Partili Hayatın Kurulmasıyla Bektaşilerin Faaliyetleri 1946-1960 235
3.1.2.1. Demokrat Parti ve Babagan Bektaşilik 236
3.1.2.1.1. Mısır Bektaşi Dergâhı ve Türkiye'ye Gelen Ahmet Sırrı Baba'nın Yarattığı Kriz 240
3.1.2.2. Demokrat Parti Dönemi Çelebi Bektaşiliği ve Aleviler 249
3.1.2.2.1. Demokrat Parti Döneminde Çelebi Bektaşiliği Olarak Alevilerin Kültürel Faaliyetleri ve Alevilik Tartışmaları 253
3.1.2.3. Hacı Bektaş Veli Dergâhının Müze Olması 259
3.2.Demir Perde Ülkeleriyle Ortak Siyaset Yapan Komünist Arnavutluk'ta Bektaşilik 264
3.2.1. Arnavutluk'ta Komünist Rejimin İnşası Esnasında Komünist Bektaşiler ve Milli Cephe Bektaşilerinin Mücadelesi 1944-1948 271
3.2.2. Arnavutluk'ta Emek Partisi'nin İktidarında Bektaşilik 1946-1960 279
3.2.2.1. Enver Hoca'nın Din Politikalarında Değişim ve Arnavutluk'ta Bektaşiliğin Zayıflaması 296
3.2.3. Mısır'daki Arnavutların Kontrolündeki Bektaşi Tekkesinin ABD'ye Taşınması ve Recep Ferdi Baba'nın Faaliyetleri 302

4. BÖLÜM: ARNAVUTLUK KARŞISINDA TÜRKİYE: TÜRKİYE'NİN YENİDEN BEKTAŞİLİĞİN MERKEZİ OLMASI 308

4.1. Bedri Noyan'ın Hayatı ve Türkiye'de 1960 Yılında Bedri Noyan'ın Dedebaba Seçilmesi 308
4.2. Bektaşiliğin Son Kutbu Olma Yolunda Bedri Noyan Dedebaba'nın Faaliyetleri 315
4.2.1. Bedri Noyan Dedebaba'nın Eserleri 320

4.2.2. Arnavutluk'ta Bektaşiliğin Yasaklanması ve Bedri Noyan Dedebaba'nın Arnavut Bektaşilere Olan Tutumu 324
4.2.2.1. Bedri Noyan Dedebaba'nın Arnavutluk Bektaşilerini Kendi Liderliği Altına Toplayarak Kutup Olması 336

SONUÇ 343

KAYNAKÇA 365

EKLER 409

ÖNSÖZ

Bektaşilik kurulduğu 13. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde Anadolu ve Rumeli bölgelerinin İslamlaşması ve Türk kültürünün yayılmasında öncü rol üstlenmiştir. 16. yüzyılda Kızılbaş hareketlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin heterodoks zümrelere karşı merkeziyetçi sert tutumunun yaşandığı dönemde Bektaşilik Çelebiler ve Babaganlar olarak ikiye ayrılmıştır. Yine de Bektaşilik 1826 yılına kadar Yeniçeriler ile bağlantısından dolayı siyasette etkin olarak Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı bir yeri olan tarikat olmuştur. 19. yüzyılda ise durum tersine dönmüştür. Yeniçeri ordusu ile bağından dolayı kapatılınca tekrardan varlığını sürdürmek için yol arayan Bektaşilik, milliyetçilik akımının yayıldığı Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki Müslüman çoğunlukta olan Arnavutluk'ta tekrardan örgütlenmeye çalışmıştır. 1912 yılında I. Balkan Harbi sırasında Arnavutluk'un bağımsız olmasında Bektaşiliğin rolü ve devamında gelişen Osmanlı'daki Bektaşiliğin varlık süreci tarihi açıdan yeteri kadar aydınlatılmamıştı. Bektaşiliğin yasaklı olmasının yanı sıra Arnavutluk milliyetçiliği ile bölünmesinden sonraki süreçte Bektaşi toplumunun varlık mücadelesinin literatürdeki yeri kazandırılacaktır. Tüm bu durumların üzerine Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra 1960 yılına kadar yeni siyasal düşüncelerin altında iki dünya savaşı yaşayan Bektaşi toplumunun durumu farklı siyasi politikalar benimseyen Türkiye ve Arnavutluk ulusal devletlerindeki serüveni aydınlatılarak literatüre katılması amaçlanmıştır. Ayrıca Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli dergâhı ve Anadolu'daki Bektaşi tarikatının Türkiye'de tekkelerin kapatılmasından sonraki dönemde varlık mücadelesi ile Arnavutluk'ta komünist rejimin kurulması sonrasında "Ateist" devlet modelinin uygulanmasındaki varlık mücadelesi karşılaştırılmıştır. Konunun bu şekilde akademik açıdan incelenmesi tezi eşsiz kılacaktır.

Bu tez çalışmasında doküman analizi yapılmak suretiyle nitel yöntem kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden sözlü tarihçilik metodu da kullanılmıştır. Konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Konu hakkında telif eserler ve akademik makaleler toplanarak bilgilerin tahlili yapılmıştır.

Tezin gelişme kısmında 1912'den 1928 yılına kadar olan süreçteki Osmanlı dönemine dahil olduğu ve yeni kurulan Türkiye'de Harf İnkılabı yapılmadan önceki dönemleri kapsadığı için, süreli yayınlar ve Osmanlı Arşiv belgeleri Osmanlı alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyon çalışması yapılmıştır. Birinci el kaynak olarak süreli yayınlardan, mektup, hatırat ve sözlü tarihçilik belgelerinden doküman analizi yapılmıştır. Yine konu ile ilgili tarih araştırmalarında birinci el kaynak sayılan TBMM Zabıt Cerideleri, T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgesi ve T.C. Resmî Gazete yayınları ve Arnavutluk Devlet Arşivi belgeleri kullanılmıştır. Tez konusu ile ilgili ana kaynak niteliğinde Arnavutça hatıratlar ve akademik telif eserler, Bektashi Voice ve Urtesia gibi Arnavutluk Bektaşilerinin resmî süreli yayınları, Arnavutluk Devleti Arşivi "Arkivi Qendror Shtetëror" (AQSH) belgelerinin yanı sıra İngilizce lisanda yapılan akademik çalışmalardan faydalanmak amacı ile orijinal dilinden Türkçeye çevirisi yapılarak kullanılmıştır. Ayrıca Arnavutluk'un başkenti Tiran'daki "Kryegjyshi Botëror Bektashiane" Dünya Bektaşilik Merkezinin yayınları ve özel belgelerinin yanı sıra ABD'nin Detroit şehrindeki Taylor Bektaşi tekkesinin özel arşiv belgeleri de çevirisi yapılarak kullanılmıştır.

Tez yazımında katkılarından dolayı teşekkürlere başlamadan önce Tez İzleme Komitesi üyesi iken vefat eden kıymetli hocam Prof. Dr. Bülent Çukurova'yı saygı ile anarım. Yeraltı cemiyetlerinde Bektaşiliği anlattığım kısmın onun aziz hatırasına armağan olmasını diliyorum. Tez araştırma döneminde Arnavutluk'a gitmeme destek olan bölgedeki saha çalışmalarımın sayesinde gerçekleştiği Prof. Dr. Türkmen Töreli'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Arnavutça öğrenme ve tekkelere ait özel belgelerin çevirisi konusunda Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu'na ve Arnavutluk Dünya Bektaşi Merkezinin dervişi Husein Sulejmani'ye teşekkür ederim. Ayrıca ABD'nin Detroit şehrindeki Taylor Bektaşi tekkesinin postnişini Dr. Eliton Pashaj Baba'ya verdiği özel arşiv belgelerinden dolayı çok teşekkür ederim. Arnavutluk'taki Bektaşi lideri Edmond Brahimaj Dedebaba ile tanışıp sözlü tarihçilik görüşmemi sağlayan Araştırmacı yazar Cemal Canpolat Bey'e teşekkürlerimi sunarım. Türkiye'deki Bektaşilerden rahmetli hemşerim Aydınlı Haydar Ölmez Baba'ya, Turgut Koca Baba'nın yetiştirdiği son dönem Türkiye'deki Bektaşiler içinde entelektüel yönüyle ön plana çıkan kıymetli büyüğüm Dursun Gümüşoğlu Baba'ya, saatlerce süren sohbetleri ile beni aydınlatan Türk tasavvufunda Harabati Bektaşi geleneğinin temsilcilerinden Manisalı Aslan Baba'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca

Bektaşiliğin Çelebi kolunun lideri olan Veliyettin Ulusoy'a sözlü tarihçilik görüşmemi reddetmeyip benimle röportaj yaptığı için saygılarımı sunarım. Tez yazım sürecinde yakın çevremde olarak maddi manevi katkılarından dolayı Prof. Dr. Zeki Çevik'e, Dr. Ufuk Karakuş'a, Eylül Aykan'a ve Osman Eryeşil'e çok teşekkür ederim. Sözlerimi sonlandırırken tez yazımının tüm safhalarında desteğini esirgemeyerek yeri geldiği zaman bir abi gibi samimiyetle beni yönlendiren kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Mehmetefendioğlu'na saygı ve minnet ile teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t.: Adı Geçen Tez

ATAM.: Atatürk Araştırma Merkezi

AQSH; Arkivi Qendror Shtetëror: Merkezi Devlet Arşivleri

BCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BOA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

bkz.: Bakınız

C.: Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

NATO: North Atlantic Treaty Organisation: Kuzey Atlantik Paktı

s.: Sayfa

S.: Sayı

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Y.: Yıl

Yay.: Yayını

GİRİŞ

İnsanlığın var olduğu ilk günden bugüne kadar kültür insanla birlikte daima var olmuştur. Tezin üstlendiği konu ise binlerce yıldan beri devam eden Türk kültürünün ve kültüre bağlı olarak Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra gelişerek günümüze kadar gelen dinî anlayışının içinde küçük bir kesittir. Bu kesitin ana teması ise Bektaşiliğin tarikat olarak ortaya çıkmasından ziyade Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecindeki vaziyeti ile Arnavutluk'un bağımsız olduğu dönemle başlamıştır. Devamında ise Osmanlı'nın yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve bir zamanlar Osmanlı'nın hâkim olduğu Balkanlardaki Arnavutluk Devleti'nin 1960 yılına kadar olan süreci ile sınırlandırılmıştır. Çünkü Bektaşilik'te 1960 yılına kadar ortaya çıkan görüş ayrılıkları kısmen sona ermiş ve Bedri Noyan'ın tarikat liderliğine seçilmesi ile yeniden Anadolu (Türkiye) merkezli şekilde orijinine dönmüştür. Aynı zamanda 1958'den itibaren 1967 yılına kadar Arnavutluk'ta Enver Hoca ve Mehmet Şehu'nun komünist yönetiminde Bektaşiliğin diğer tüm dinler gibi yönetimdeki etkinliği kırılarak bu anlayış etkisiz kılınmıştır.

Tezin konusu devletlerin siyasi tarihindeki gelişmelerin yanı sıra kullanılan belgelerdeki olayların keskin bir şekilde değişimine göre giriş ve sonuç başlıkları haricinde dört bölümden oluşur. Bektaşilik konusu, özellik bakımından Türk kültürünü barındıran, kendine özgü düşünce sistemi olan, İslam dinine ait bir tarikattır. Nitekim, Bektaşiliğin tarihsel seyri incelerken bu anlayışa sosyal ve kültürel açıdan bakılması zaruridir. Bu nedenle giriş bölümü ve birinci bölümde Bektaşiliğin kuruluşunun anlatıldığı başlıklarda tarih biliminin yanı sıra tarihe yardımcı olan dinler tarihi disiplini, felsefe ve sosyoloji bilimlerine başvurularak konu multidisipliner şekilde çalışılmıştır. Ayrıca Bektaşilik, Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" tabir ettiği şekilde kuruluşundan itibaren Osmanlı'nın yıkılışına kadar olan tüm safhalarında siyasi rol üstlenen bir tarikat olmuştur. Bu duruma Yeniçerilerin kuruluşunda oynadığı rolü ve bağı etkili olmuştur.

Birinci bölümde öncelikle Bektaşiliği oluşturan Türk halk İslam'ının kökenlerine değinilmiş ve Bektaşiliğin tanımının yanı sıra özellikleri anlatılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devlet'inde gaza geleneği ve yeniçeri ordusu ile bağından dolayı zaman içerisinde resmî olarak Bektaşi tarikatının ortaya çıkışından bahsedilerek yıllar içinde devletin hakimiyeti altındaki tüm bölgelere tekkeler açarak yayılışı ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin merkezileştiği ve tutumunu sertleştirdiği 16. yüzyıldaki Şah İsmail'in Kızılbaş hareketinden sonra daha çok etkisini gösteren Bektaşilikteki heterodoksluk meselesi karşısında Bektaşi toplumu kollara ayrılmıştır. Bektaşiliğin kollarındaki bu ayrılık yüzyıllar içerisinde derinleşmiş ve Vaka-yı Hayriye sonrasında Bektaşilik ve tüm fraksiyonları yasaklanmıştır. Yasaklı süreçte tespit edilen durumlarına bakıldığında: Tarikatın heterodoks öğelerden ayırılıp Sünnilik ile uyumlu olma, gizliliğe dayalı Batılı cemiyetler içine katılarak siyasi hareketler ile aydınlanmış yeni toplum düzeninde Bektaşiliğe özgürlük tanıma ve Osmanlı'nın otoritesinden uzakta kırsal yapısından dolayı dikkat çekmeyen Arnavutluk'ta yeniden örgütlenmek olmak üzere üç farklı yeniden varoluş denemesi açıklanmıştır. Bu bölümde ulusçuluğun etkisi ile ilk defa Bektaşiliğin Babagan kolunda Arnavut ve Türk Bektaşi ayrımı ortaya çıkmış ve Çelebi kolu Bektaşileriyle birlikte Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli dergahındaki Nakşibendi şeyhi ile meydana gelen üç grubun mücadelesine değinilmiştir.

Tez'in ikinci bölümünde öncelikle I. Dünya Savaşı sonrasında devam eden Bektaşiliğin yasaklı yıllarında, tarikatın doğuş yeri ve merkezi olması sebebiyle Anadolu'daki yani Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki faaliyetlerine bakılarak yeraltı cemiyetlerinden, TBMM'deki faaliyetlerine iyi veya kötü şekilde meydana gelen rolünden bahsedilmiştir. Ardından yaşanan Cumhuriyetin inkılapları döneminde 1925 yılında TBMM'de alınan karar ile "Tekkeler ve Zaviyelerin Yasaklanması Kanunu" uygulaması sonrasındaki Bektaşilerin durumuna değinilmiştir. Bu dönemde Bektaşilerin tekkeleri kamulaştırılıp devlet tarafından el konulunca Türkiye'deki Bektaşilik, laiklik taraftarı olanlar ve geleneklere bağlı kalan Arnavut asıllı Bektaşi lideri altında gizli ayin yapanlar olarak bölünmüştür. Bu bölünmeden sonra bazı Bektaşiler Arnavut asıllı olan dedebaba ile birlikte Arnavutluk'a gitmek gibi tercihleri yapmak zorunda kalmıştır. Böylece Türkiye'den Arnavutluk'a Bektaşiliğin liderliğinin hangi ülkede olacağı sorunu başlamıştır. Ayrıca bu bölümde Arnavut ulusçuluğu hareketinin öncü isimleri ve onlara dahil bir Bektaşi ailesi olan Fraşeri

kardeşlerden Abdül Bey ve Naim Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Bektaşi tekkelerini Arnavut milliyetçiliğinin doğmasında kullanıp çete hareketlerine katışından söz edilmiştir. Bir devlet olarak Arnavutluk ortaya çıktıktan sonra Arnavut milliyetçiliği etkisinde Bektaşiliğin Arnavutluk ulus devletinde siyasi bir kurum olarak faaliyetlerine değinilip, yaptıkları dünya genelinde Bektaşiliğin lideri olma konusundaki kongrelerine ve dedebabalık makamının Krallık Arnavutluk'una taşınması konusu incelenmiştir. Devamında II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile Arnavutluk'ta İtalyan işgalinde başlayan kaos ile birlikte Mustafa Kruja ve ardından Mehdi Fraşeri'nin geldiği Arnavutluk'taki işgal güçlerinin kurdurduğu Bektaşi iktidarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iki kutba ayrılması ile birlikte hem Türkiye'de hem de Arnavutluk'ta meydana gelen değişim sonucunda, Bektaşilikte yeni politikalar ve hamleler olmuştur. Türkiye'de laiklik politikası ve tekkeler yasağı, çok partili hayata geçişle beraber Bektaşiler tarafından yeni iktidar olan Demokrat Parti hükümetine bozdurulmak istenmiştir. Türkiye'de laiklik karşıtı gelişmelerin yaşanmasında rol alan Bektaşi babalarının Arnavut kökenli olması dikkate değer bir durum olmanın yanı sıra Türk Bektaşilerinin tepkisini çekmesinden bahsedilmiştir. Bu esnada Arnavutluk'ta ise II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru meydana gelen Alman işgalinden destek alan ve Arnavut milliyetçileri olan Bektaşi Midhat Fraşeri'nin ve Recep Baba'nın yönettiği Balli Kombetar örgütü kurulmuştur. Diğer yandan Ballistlerin, Fransa'da eğitim görüp Arnavutluk'a gelen Enver Hoca ile güneyli Bektaşi ailelerin çocuklarının liderliğini üstlendiği hatta bazı Bektaşi babalarının da katıldığı Komünist Partizan hareketi ile arasındaki çatışmayı kaybetmesi sürecine değinilmiştir. Bunun üzerine Balli Kombetar cephesi ülkeyi komünistlere terk etmiştir. Komünist yönetimdeki Bektaşiler ise Enver Hoca'nın Emek Partisi iktidarının Bektaşilikte reformlar yapmaya çalışmasıyla iç çatışmalar yaşamıştır. Bu esnada Mısır Bektaşiliği Balli Kombetar taraftarınca kontrol altına alınmış ve Mısır'da istedikleri ortamı bulamayınca Amerika'daki Detroit bölgesine taşınarak muhalif tutum sergilemiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında komünist yönetimin Arnavutluk'ta Bektaşiliği tamamen ele geçirmesine ve uygulanan baskı sonucunda halk ile olan bağının zayıflatılmasına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde 1960 yılının dünyadaki tüm Bektaşiler için bir dönüm noktası olması, Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın Bektaşi liderini 1958 yılından itibaren

hapiste tutmasına müteakip 1967'de tüm dinleri yasaklaması ve Türkiye'de Bedri Noyan'ın Bektaşi tarikatının liderliği olan dedebaba makamına seçilmesine değinilmiştir. Bedri Noyan'ın 1960 yılından itibaren yeniden Türkiye'deki tüm Bektaşi zümrelerinde bir önderlik rolü üstlenip Arnavutluk'a kadar ulaşan dünyadaki tüm Bektaşilerin lideri olma girişiminde bulunması ve bunu yaparken Türkiye'nin Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nu dikkate alarak laiklik ve Türk millî şuurunu benimseyerek yaptığı mücadelesi ortaya koyulmuştur.

Bektaşiliğin yasaklı yıllardan itibaren Türkiye'den Arnavutluk'a olan serüveninde birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerin kritikleri karşılaştırma şeklinde yapılarak ve yeniden Türkiye'nin merkez olduğu şekle bürünmesine değinilerek sonuç bölümü de tamamlanmıştır.

Bektaşilik için birinci bölümde kullanılan literatüre bakıldığında tarikat olarak ortaya çıkmadan önceki dönemlerini, Türk kültürü ile ilgisini, tarikat oluşunu, düşünsel boyutunun geçirdiği tarihsel dönüşümünü ve Kızılbaşlık hareketi ile münasebetlerini, Türk tarihçiliğinin ünlü isimleri Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Yaşar Ocak, İrene Melikoff, Süreyya Faruki ve Mehmet Eröz'ün Bektaşilik adına yazdıkları çalışmalar ortaya çıkartmıştır. Oryantalist açıdan Bektaşiliği inceleyen yabancı müelliflerden Bektaşiliğin dergahlarının coğrafi dağılımı konusunda çalışma yapan F. W. Hasluck "Bektaşîlik Tetkikleri" adlı eserini yazmıştır[1]. Literatürde Bektaşilik hakkında ilk yabancı doktora tezi olarak John Kingsley Birge'nin "The Bektashi Order of Dervishes" adlı eseri Türk kaynakları ve daha çok Arnavutluk kaynakları kullanılarak yazıldığı için bu çalışma için önem arz etmiştir[2].

1826'dan sonraki yıllarda yani Bektaşiliğin yasaklı dönemlerini ise Fahri Maden "Bektaşi Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları" eseri ile Yılmaz Soyyer'in "19. Yüzyılda Bektaşîlik" adlı eserlerinde çalışılmıştır[3]. Fahri Maden'in çalışması Osmanlı arşiv belgelerinin yanı sıra dönemin Osmanlı vakanüvislerinin kroniklerinin kullanılması bakımından önem arz eder[4]. Doğrudan Arnavutluk'ta Bektaşiliği ele alan eserlere bakıldığında Arnavutluk kaynakları ile

[1] F. R. Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, Çev. Ragıp Hulusi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.s.1-112.
[2] John Kingsley Birge, **Bektaşilik Tarihi**, Çev.: Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1991, s.s.6-290.
[3] A. Yılmaz Soyyer, **19. Yüzyılda Bektaşîlik**, Frida Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.23-322.
[4] Fahri Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, TTK, Ankara, 2013, s.s.1-303.

Amerika Detroit'teki Arnavut Bektaşiliğinin kurucusu Recep Ferdi Baba'nın 1970'te yazdığı "Islamic Mysticism and The Bektashi Path" adlı 2017 yılında tekrar Arnavutluk'un başkenti Tiran'da basılan eseri birinci el kaynak niteliği taşır[5]. Robert Elsie'nin "The Albanian Bektashi" adlı eseri 2019 yılında Londra'da basılmıştır. Eserin önemi, konu hakkında kapsamlı bir makale arşivi niteliği taşımanın yanı sıra Arnavutluk'taki tekkeler ve Bektaşi babalarının hayatlarını içermesi olmuştur[6]. Arnavutluk'ta Bektaşiliğin Osmanlı'ya karşı milliyetçi bir rol üstlendiği dönemi Fahri Maden, "Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler" adlı makalesi ile Türk kaynaklarını kullanmak açısından bu konuda öncülük yapmıştır[7]. Arnavutluk Bektaşiliği ile yapılan tezlere bakıldığında: İslam mezhepleri tarihi kürsüsünden Luan Aftamaj'ın 2009 yılında "Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu" adlı yüksek lisans tezi ilahiyat anabilim dalında ilk olması önemini taşır[8]. Sosyoloji alanında 2015 yılında Avni Lala'nın doktora tezi "Arnavutluk'taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi" alanında ilk olma özelliğini taşımaktadır ve bu çalışmada Arnavutluk'ta Bektaşiliğin gelişim sürecinin düşünsel ve sosyal yönünü incelemiştir[9]. Bu iki tez her ne kadar ilahiyat alanı için önem arz etse de disiplin olarak tarihçilik yöntemine başvurulmuş olması, içeriğinde Bektaşiliğin 20. yüzyılın 2. yarısını anlatan siyasi tarihe kısmen yer verilmesi ve bunun Arnavutluk kaynaklarının kullanılıp yazılması tarih alanı için ayrı bir önem arz etmektedir. Ancak Bektaşi babası olan Dursun Gümüşoğlu adlı araştırmacı 2020 yılında yapılan sempozyumunda "Cumhuriyet Döneminde Bektaşîlik ve Dedebabalık Sistemi" adlı bildirisini iki tezi de referans gösterip eksik kaldıkları yerleri doldurmak için yayınlamıştır[10]. Bu durum göze alındığında iki tezin eksik kalacağı ve döneme şahit olan Bektaşilerinin tanıklığı

[5] Eser İngilizceden çeviri yapılarak tezde kullanılmıştır. Baba Rexheb**, Islamic Mysticism And The Bektashi Path**, Çev. Hüseyin Abiva, Babagân Books, Tirana, 2017, s.s.1-456.

[6] İngilizceden çevirisi yapılarak tezde kullanılmıştır. Alanında ilk olma özelliği taşımanın yanı sıra Avrupa kaynaklarını ve basınını Arnavutluk Bektaşiliği açısından incelemiştir. Robert Elsie, **The Albanian Bektashi**, I.B. TAURIS Bloomsbury Publishing Plc, New York, 2019, s.s.1-233.

[7] Fahri Maden, "Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler", **Avrasya Etüdleri**, C.44, S.2, Ankara, 2013, s.s.136–171.

[8] Luan Aftamaj, "Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu", **T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2009, s.s.7-128.

[9] Avni Lala, "Arnavutluk'taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi", **T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Bursa, 2015, s.s.1-244.

[10] Dursun Gümüşoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşîlik ve Dedebabalık Sistemi", **Uluslararası Hacı Bektaş Velî ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Türk Ocağı yayınları, İstanbul, 2020, s. 183-215.

olmadan 20. yüzyılın ilk yarısındaki olayların aydınlatılamayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden sözlü tarihçiliğin ortaya çıkarabileceği bilgilerin önemi artmıştır. Ayrıca Arnavutluk Bektaşiliği adına yapılan tezlerde Türkiye'nin ve Arnavutluk'un siyasi tarihleri değerlendirilmeden bu konulara kısaca yüzeysel değinilmiştir.

Arnavutluk'taki Bektaşiliğin 20. yüzyıldaki halini anlatan biyografik temelli eserlerde mevcuttur. Bu alanda Türkiye'de tekkelerin seddinden sonra Bektaşiliği Arnavutluk'a götürmeye çalışan Bektaşi tarikat lideri hakkında İlir Hamzaj'ın "Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhı'nın Son Postnişîni: Salih Niyazî Dedebaba" 2015 yılında yüksek lisans çalışması yapılmıştır[11]. Mısır'dan göç ederek Amerika'daki Arnavut Bektaşilerin dergâhının kurucu lideri olan Recep Baba hakkında Frances Trix, "The Sufi Journey of Baba Rexheb" adlı eserini çalışarak dünya çapında akademik alanda Bektaşiliğin tekrar popüler olmasını sağlatmıştır[12]. Mısırdaki Bektaşiliğin 20. yüzyıldaki seyri ise Ahmet Sırrı Baba'nın Salih Çift tarafından çevrilen eseri "Ahmediyye Risalesi ve Nefesler" adı ile neşredilmiş ve Mısır Bektaşiliğinin son dergâh yöneticisinin hayatı ile 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan sürece uzanmıştır[13].

Türkiye'de Bektaşiliğin ilk dönemleri adına yapılan ilk yerli çalışma Baki Öz tarafından "Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler" ile başlamıştır[14]. Sonraki süreçte Hülya Küçük aynı alanda bu eserden daha kapsamlı bir doktora çalışmasını Erik Jan Zürcher'in danışmanlığında "Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler" adlı çalışmasıyla akademik alanda Türkiye'nin kuruluşunda Bektaşiliğin rolünü aydınlatılmıştır[15]. Fakat Hülya Küçük'ün eserini Türkiye'de Bektaşi çevrelerinde tepkilere yol açmıştır. Bektaşi babası Şakir Keçeli'nin 2016 yılında neşrettiği "Uluslaşma Sürecimizde Bektaşi Aleviler ve Atatürk" adlı eserin yazılış amacını Hülya Küçük'ün eserine doğrudan eleştiri niteliğinde olduğunu belirtmesinden anlaşılmıştır[16]. Eleştiri her ne

---

[11] İlir Hamzaj, "Hacı Bektaş Veli Dergahı'nın Son Postnişini: Salih Niyazi Dedebaba", **T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, Bursa, 2015, s.s.1-92.

[12] Frances Trix'in eseri İSAM kütüphanesi aracılığı ile orijinalinden tıpkı çekim yöntemi ile elde edilmiştir. Ayrıca tarafımdan İngilizceden Türkçeye çevirisi yapılarak tezde kullanılmıştır. Frances Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology by the University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2009, s.s.5-218.

[13] Ahmet Sırrı Dedebaba, **Ahmediyye Risâlesi ve Nefesler**, Haz. Salih Çift, Revak Kitapevi, İstanbul, 2013, s.s.3-247.

[14] Baki Öz, **Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler**, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.s.1-121.

[15] Hülya Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.s.9-321.

[16] Şakir Keçeli, **Uluslaşma Sürecimizde Bektaşi Aleviler ve Atatürk**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 153-162.

kadar kaynak göstererek yazılan tepki niteliğindeki bir eser olsa da akademik açıdan yanlı bir bakış açısına sahip olmuştur. Bektaşiliğin siyasi ve sosyo-kültürel açıdan 1960 yılına kadar olan dönemi tarafımızdan kaleme alınan "Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler'in Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960)" adı ile 2016 yılında yazılan yüksek lisans tezi halen kapsadığı dönem açısından ilk olma özelliği taşır[17].

Hem Arnavutluk'taki hem de Türkiye'deki Bektaşiliğin karşılaştırmalı şekilde hem Türkiye'deki hem de Arnavutluk'taki kaynaklara göre 20. Yüzyılın ikinci yarısını kapsayan şekilde bir bütün olarak ele alan ilk akademik tarih eseri bu çalışmadır.

[17] İsa Tolga Çıplak, "Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler'in Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960)", **T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Balıkesir, 2017, s.s.1-113.

1. BÖLÜM: ULUSAL DEVLETLER DÖNEMİNE KADAR OLAN SÜREÇTE BEKTAŞİLİK VE BEKTAŞİ TARİKATI

1.1. Bektaşi Tarikatı ve Özellikleri

Tarikat, Arapça kelime anlamı olarak yol anlamına gelmekle beraber insanı tanrıya ulaştıran zevk, neşe, irfan, aşk ve cezbe yoludur. Bu yolu benimseyene tarikat mensubu anlamında Sufi denir. Sufilerin amacı Allah'a ulaşmaktır, bu duruma verilen ad ise tasavvuftur[18]. Orta Çağda ortaya çıkan tüm tarikatlarda Hz. Muhammed'in Hz. Ebubekir'e ve Hz. Ali'ye birtakım telkinlerde bulunarak sufiliği oluşturduğuna inanılmıştır. Ancak bu konu hakkında tarikatlar haricinde hiçbir İslami kaynakta bilgi bulunamadığı için bu bilginin asılsız olma ihtimali pek yüksektir. Yine de tarikatlar Ebubekiriler ve Aliciler olarak ikiye ayrılmıştır[19]. Osmanlı Devleti'nin resmî olarak kabul ettiği büyük tarikatlar: Kadiri, Rufai, Bedevi, Desuki, Sadi, Şazili, Halveti, Mevlevi, Bektaşi, Bayrami, Celveti ve Nakşibendilik'tir. Osmanlı Devleti'nin resmî olarak tanıdığı Bektaşilik, tarikat yolu bakımından Hz. Ali'ye dayanmıştır[20]. Ayrıca tarikatlara etki eden bir başka durum ise dinî görüşlerde uygulama bakımından ortodoks ve heterodoks olarak iki farklı eğilim durumudur. Orijinalini koruyarak geleneksel ilkelerini muhafaza yapan anlayışa ortodoks, orijinalinin dışına çıkan dinî anlayışa farklı yorumlar katan ise heterodoks olarak tanımlanmıştır. Bektaşilik senkretik yapıda olup içerisinde Şii İslam anlayışı yanı sıra Orta Asya Türk kültürünü, Maniheizm ve Mazdekçilik anlayışlarının özelliklerini barındırması bakımından birçok Abdalan-ı Rum tabiri edilen tarikatın birleşimiyle kurulmasından dolayı heterodoks İslam anlayışına sahiptir[21].

Bektaşiliğin birçok tanımı yapılmıştır. Bedri Noyan Dedebaba'ya göre Bektaşilik, İslam'daki Sünni veya Şii mezhepler altında gelişen bir tarikat değildir.

[18] Abdülbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.188.
[19] Fuat Köprülü'ye göre Orta Çağda kurulan İslam tarikatlarının kurulmasında İslam öncesi inançların tesiriyle oluşan Batınîliğin etkisi vardır. Fuad Köprülü, **Türk Tarih-i Dinisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.145.
[20] Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, s.186.
[21] Niyazi Öktem, **Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı**, Truva Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.16-27.

Ona göre Bektaşilik Türk kültürüne dayalı olarak Anadolu'da gelişen Türk halk İslam anlayışının mezhebidir[22]. Yusuf Fahir Baba'ya göre Bektaşilik, Yesevilik tarikatından koparak Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Sünni tarikatlardaki namaz, tesbih, zühd, takva, ibadet ve halvet, zikir yerine Melamilik'ten gelen tevellaya dayalı muhabbet etmek ve vahdet-i mevcut anlayışlarına dayanmıştır. Tarikatın içinde Türk-İslam tasavvuf anlayışının Batıniyye hareketi etkisiyle gelişen Kalenderi, Babai, Haydari, Hurufi ve Kızılbaşlık yapılanmalarını içine almış bir teşekküldür[23]. Mehmet Eröz'e göre Bektaşilik Hacı Bektaş Veli üzerinden Türk kültürünün etkisinde gelişen İslam anlayışı içinde devam eden eski Türk dinî anlayışıdır. Bu düşüncesini desteklemek adına çeşitli tespitler göstermiştir. Alevilerde dede ve Bektaşilerde baba makamları Orta Asya'da kam adı verilen dini temsilci arasında kıyafetlerinden yaptıkları törenlere kadar neredeyse aynı denilecek kadar benzer olduğunu ve dolayısı ile Orta Asya'daki kam adı verilen gök tanrı dinin temsilcisinin İslam sonrası dönemde Türk tarihinde dede ve baba adı verilen dinî zümreler olduğu belirtilmiştir[24]. Bektaşiliğin bilimsel tanımı tarihsel süreçle ilgili olacağı için bir sonraki başlıkta daha detaylıca tanımlanmıştır.

Bektaşi tarikatı yapı bakımından Bedri Noyan Dedebaba'nın tanımına göre Sofuyan (Çelebilik) ve Babagan adı ile ikiye ayrılmıştır. Sofuyan Bektaşiler, Alevi veya Kızılbaş olarak çeşitli adlarla tanımlanan "Dede" adını verdikleri soyunu Hz. Hüseyin'e dayandıran liderlerle yönetilen, liderleri Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiğini iddia eden Çelebilere bağlı olan kesimdir. Bu kola Çelebilik adı da verilir ve sonradan üye olunamaz yani o toplum içinden bir soya dayanmak zorunludur. Çelebilere bağlı olan Alevilerin ruhani liderleri olan dedelik makamı babadan oğula geçer bu duruma Ocakzadelik denir[25]. Babagan Bektaşiler ise tarihsel süreçte Çelebilerin varlığı reddedip onları Bektaşi olarak tanımlamamıştır. Bunun sebebi olarak Çelebilerin iddiası olan Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelme ihtimallerinin olmadığını Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediğini belirtmişlerdir. Ancak 15. yüzyılda yazılan Otman Baba Velayetnamesi'nde Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Mahmut Çelebi den bahsedilmiştir. Bu durum 16. yüzyılda meydana gelen Kalender

[22] Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, Ardıç Yayınları, Ankara, 2006, s.300.
[23] Yusuf Fahir Ataer, **Alevilik ve Bektaşilik Sırlarını İfşa Ediyorum**, Revak I Kitapevi, İstanbul, 2016, s.140.
[24] Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, Türk dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.s.7-15.
[25] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.296.

Çelebi İsyanından sonra Babagan ve Çelebi bölünmesinden önceki yüzyılda Çelebilik anlayışının varlığına kanıt niteliği taşımıştır[26]. Çelebiler, Hacı Bektaş Veli tekkesinin çevresindeki Çelebi konakları adı verilen dairelerinde yaşamışlardır. Çelebiler dergâhın vakıf gelirlerinden sorumlu olarak Osmanlı Devleti'nde "Mütevelli" adı ile görevlendirilmiştir. Yani Osmanlı Devleti Çelebilerin varlığını resmî olarak kabul etmiştir[27]. Çelebi kolu da kendi içinde Mürselliler ve Hüdadadlılar olarak iki aileye ayrılmıştır. Mürselliler, Çelebi makamına oturmuştur. Hüdadadlılar muhalefet etseler de Mürselliler ile uzaktan akrabalık dahil olmak üzere zaman zaman aileler arasında fertleri üzerinden gerçekleşen evlilik ile yakınlık kurmuştur. Çelebi ailesi Türkiye Cumhuriyeti kurulunca "Ulusoy" soyadını almıştır[28].

Çelebi Bektaşiliğine bağlı olan Kızılbaşlar ise Osmanlı'da merkezi otorite tarafından Rafizi olarak anılıp dışlanan bir toplum iken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve Millî Mücadele'de yer alan Türk milletini oluşturan bir unsur olduğu için Atatürk tarafından Türkiye'nin laikleştirilmesi politikaları ile yükseliş yaşamıştır. Böylece Osmanlı'da aşağılanma anlamında Kızılbaşlık yerine kendilerine Alevi tabirini kullanmışlardır. Alevilik ise Fuat Köprülü'nün Bektaşilik üzerine yaptığı ana kaynaklardan incelmeleri sonucunda köy Bektaşiliği olarak adlandırılmıştır[29].

Bektaşiliğin ikinci bir kolu ise Babagan adını verdikleri dileyen her Müslümanın kurallara uyarak katılabileceği "Dedebaba" adını verdikleri liderleri olan yapılanmadır. Babagan Bektaşiler kendilerine Balkanlarda "Tarik-i Nazenin" diyerek tarikatın kurucusu olan Balım Sultan'ın oluşturduğu kurallara göre Bektaşiliği şekillendirmiş ve Çelebiliği karşıt şekilde hedef alarak önemli olanın bel evladı (soydan gelme) anlayışı değil, yol evladı (geleneği uygulamak) anlayışı olduğu vurgusunu yapmıştır[30]. Yusuf Fahir Baba'ya göre Babagan Bektaşiler kendi içinde

---

[26] Ahmet T. Karamustafa, "Kalenders Abdal Hayderis The Formation of Bektaşiyye in The Sixteenth Century", **Süleyman The Second and His Time**, Ed. Halil İnalcık ve Cemal Kafadar, The Isis Press, İstanbul, 1993, s.122.; Çelebi Bektaşi geleneğine göre Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'te İdris hocanın kızı Kadıncık Ana ile evlenmiş Hacı Bektaş'ın ondan Resul ve Mahmut Çelebi adında oğulları olmuştur. Mehmet Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, Ankara, s.60.

[27] Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, Ardıç Yayınları, Ankara 1998, s.s.320-324.

[28] Ali Yaman, "Tarihsel Süreç içinde Kızılbaşlık ve Bektaşilik: Genel Bir Karşılaştırma Denemesi", **Demokrasi Platformu**, Y.2, S.7, İstanbul, 2006, s.21.

[29] İrene Melikoff, **Kırklar'ın Ceminde**, Çev.: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.13,55.

[30] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.297.; Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.60.

Mücerred/Mücerret yani kulağına tören ile Mengüş adında küpe takarak evlenmeyip ömrü boyunca cinsel münasebette bulunmama yemini etmişler ile Müteehhil denilen evlilik kuran babalar olarak ikiye ayrılmıştır. Mücerret Bektaşi geleneği daha çok Balkan Bektaşilerinde uygulanmıştır. Örneğin; Hacı Bektaş Veli tekkesinde Cumhuriyet döneminde tekkeler yasaklanmadan önce bölgede bulunan Babagan Bektaşilerden mücerret olanlar çoğunlukla Arnavut kökenlidir. Türklerde nadiren mücerretlik geleneği uygulanmıştır[31].

Babagan Bektaşilikte şeriat yani İslam'ın kuralları, inkâr edilmeyecek şekilde var olmuştur. Ancak Bektaşilik tasavvuf yönü ağır basar bir yapıda olarak ilahi aşk, cezbeye dayalı uygulamaları şeriat yönünden daha çok geliştirmiştir. Türk dili konuşularak Türk kültüründe yaşam benimsenmesi Bektaşi uygulamalarının temeli olsa da her dine, her millete, her kültüre saygı ve hoşgörüye dayalı olarak yaklaşım göstermek esas olmuştur. Bektaşilikte bu durum "yetmiş iki milleti bir gözle görmek" söylemiyle açıklanmıştır. Bektaşilikte eşitliğe dayalı olarak tarikat üyesi olan erkeğe "Can", kadına ise "Bacı" tabiri kullanılmıştır[32].

Tarihsel süreçte Babagan Bektaşi yapılanması içinde beş seviye mevcut olagelmiştir. Babagan Bektaşilikte sırasıyla dereceler: Talip, tarikata girmek isteyen kişiye verilen addır. Muhib, talip olan kişinin ikrar yeminini yaptıktan sonra tarikat mensubuna verilen isim olarak tarikatın ilk aşamasıdır. Muhib olduktan sonra tarikatın ibadet biçimi olan tekkenin meydan adı verilen geniş odasında düzenlenen Ayin-i Cem'e katılır. Yükselmek isteyen muhib, dervişlik ikrar töreni yaparak pir ve rehberinin onayı ile derviş makamına yükselir. Dervişlik Bektaşilikte ikinci aşamadır[33]. Dervişlik, Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında belirtilen "4 Kapı 40 Makam" kurallarına uyarak 12 yıl Bektaşi tekkesinde mürşidine hizmet etmekle görevlidir[34]. Derviş olunca tarikat mensubu olarak tennure, haydariye, hırka adı verilen kıyafetler giydirilir. Beline kamberiye ve palhenk adı verilen 12 köşeli taşlı kemer bağlanır. Başına 12 dilimli beyaz Bektaşi tacı, boynuna 12 köşeli Hacıbektaş

[31] Ataer, **a.g.e.**, s.13.; Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.63.
[32] Nevzad Odyakmaz, **Bektaşîlik, Mevlevîlik, Masonluk**, Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s.73.
[33] Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.s.360,361.; Bektaşilikte masonlara benzeyen bir uygulama ustalaşmak sırası vardır. Önce Talip sonra Muhip sonra Derviş sonra baba sonra halife baba sonra dede baba şeklinde yükselme sırası vardır. Masonlukta da 33 derece mevcuttur. Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.185.
[34] Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat şeklinde dört aşamadan geçilir ve kâmil insan olunur. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, **Makalat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s.s.68-110.

ilçesinden çıkarılan mermerden yapılan teslim taşı asılır[35]. Dervişlik görevini layıkıyla yerine getiren kişiye "Baba" makamı halife baba adı verilen dördüncü aşamadaki kıdemli tarikat mensubu tarafından verilir. Tarikatta, üçüncü aşama babalık iken dolayısıyla babalık mevkiini verende dördüncü aşama Halife Baba'dır. Halife Baba mertebesine kadar azimli olan her Bektaşi icazet alarak yükselebilir. Ancak tarikatın son aşaması ise "Dedebaba" adı verilen tüm tarikatı yöneten lider halife babalar arasından seçimle belirlenir. Dedebaba tarikatın başında ömrü boyunca liderlik görevini üstlenir. Böylece Babagan Bektaşilikte en üst mertebeye dedebaba adı verilmiştir. Dedebabalar Hacı Bektaş Veli tekkesinin Pir Evi denilen dairesinde ikamet etmiştir[36]. Dedebaba kurumu bu isimle anılmadan önce "Kutup" ve "Ahi Dede" gibi sıfatları kullanmıştır. Diğer bir deyişle dedebaba, Hacı Bektaş Veli'nin makamının vekili olarak kutup tabirine uygun bir makamdır[37].

Bektaşiliğin düzeni: İkrar Bektaşilik kurallarına bağlı olacağına yemin etmek anlamında kullanılır. İkrar eden bir kişi Bektaşi olur. Töreni yapan Baba'nın huzurunda ikrar veren kişinin Bektaşi olmasının onaylaması durumunda nasip almış denilir. Bu açıdan Bektaşilik, batı tarzı gizliliğe dayalı cemiyetler gibi dışa kapalı bir özelliğe sahiptir. İkrar törenine diğer adıyla "Ayin-i Cem" denilmiştir. İkrar verecek kişiye usulü öğreterek takip eden kıdemli Bektaşi babasına rehber, töreni yöneten tekkenin hamisi olan ve ikrarını kabul eden Bektaşi babası da onun mürşidi yani piri kabul edilir[38]. Bektaşiliğin kurallarına ve yasaklarına uymaya yemin ederek ikrar törenini gerçekleştirdikten sonra kuralların çiğnenmesi veya yasakların yapılması durumunda kendisinden sorumlu olan piri ve rehberi onu düşkün ilan eder. Tarihsel süreçte düşkünlük, Türk hukuk sistemindeki töre geleneğinin Bektaşilik içinde devam ettirilmesi şeklinde gelişmiştir[39].

---

[35] Palihenk taşı: Farsça ezgi anlamına gelir Bektaşilikte Tanrıya bağlanmanın sembolüdür Eline beline diline sahip olmanın gerekliliğini hatırlatır Kemer üzerine takılır Necef veya Hacıbektaş mermerinden yapılır. Teslim taşı: 12 Hilal köşeli 12 imamcı yani İsnaaşeriyye Şiiliği'nin anlayışını temsil eder. Kolye şeklinde Bektaşi dervişleri tarafından boyuna asılır. Hacıbektaş taşından veya Necef taşından yapılır. Asmak için kullanılan deri ipi derisi yüzülen Şair Nesimi ve İbrahim Peygamberin oğlu İsmail'i temsil eder. Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 23.

[36] Dedebaba makamına sadece Halife Babalar aday olup seçilebilir. Sadece Dedebaba babalara halifelik unvanı vererek onları yükseltme yetkisine sahiptir. Tarihte ilk defa Dedebaba unvanını Kanuni döneminde tarikatın başına geçen Sersem Ali Baba kullanmıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.s.317-319.

[37] Yaman, **a.g.m.**, s.s.14,15,20.

[38] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.s.360,361.

[39] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.s.565-569.

Bektaşilik, Tevella ve Teberra adını verdikleri diğer tüm tarikatlardan farklı bir temele dayanmıştır. Tevella, Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in kızı Fatma'dan olan çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyunun sevdiklerini ve onları sevenleri sevmek iken Teberra, onların sevmediklerini sevmeyip onları sevmeyenlere düşman olacak şekilde sevmemektir. Bu açıdan Şiiliğin Bektaşilikte etkisi olduğu düşünülebilir[40]. Bektaşilik uygulamaları mensupları haricindekilerin bilmeyeceği şekilde yani dışa kapalı yapılmıştır. Uygulamaların Bektaşi olmayanlardan gizlenmesi kuralına çok dikkat edilmiştir. Özellikle 1826'dan itibaren yasaklı dönemde bu kural katı bir şekilde uygulandığı için bu duruma "Bektaşi Sırrı" adı da verilmiştir[41].

Bektaşiliğin Sünni tarikatlardan ve Sünni gelenekten farklarından biri, omların aksine Bektaşiliğin sorgulamayan veya şuuru olmayan insanı kendi arasına kabul etmemesidir. Bu durum Sünni temayüllü Mevleviliğe göre "Ne olursan ol yine gel" anlayışında iken, Bektaşilikte ise "Gelme gelme! Dönme dönme!" anlayışı ile Kerbela Şehidi Hz. Hüseyin taraftarı olan Bektaşi yoluna herkesi kabul görmez. Bektaşiliğe kabul edilen kişi ikrar töreninden sonra geri dönüşü olmadığını belirmek amacıyla "gelenin malı, dönenin canı" şeklinde uyarılır[42]. Yani Sünni gelenekten farklı olarak Şiiliğin temeli olan Tevella ve Teberra anlayışı Bektaşiliğin olmazsa olmazdır. Sünni anlayış Ramazan ayının tamamı olan 30 gün boyunca oruç tutmayı şart olarak belirtirken Bektaşilik, oruç tutmanın amacının gece ve gündüz arasında yemek yememek olmadığını, kişinin israftan daima korunması olduğunu söyler. Bektaşilikte oruç yeme içme konusunda aşırıya kaçmamak şeklinde algılanmış ve sünnet sayılan şekilde oruç tutmak konusunda da serbestlik tanınmıştır. Bektaşiler, Kerbela faciasında Hz. Hüseyin'in ve ailesinin katledilmesinden dolayı onların ölümünden on gün önce susuz kalarak her yıl dönümünde onları "Matem" adı verilen uygulama ile anarlar. Bu anmada ehlibeytin çektikleri eziyetler nedeniyle onu hissetmek için İslam dininin elçisi olarak tanıdıkları Hz. Muhammed'in Hz. Ali üzerinden devam eden ailesine empati duyarak her yıl muharrem ayında on gün susuz kalarak oruç

[40] M. Tevfik Oytan, **Bektaşiliğin İçyüzü**, C. 1, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.s.42-43.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.s.378-379.

[41] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.s.325-327.

[42] Bektaşiliğe kabul töreninde talip olan kişiye tarikatta öğrendiklerini tarikat dışındakilere anlatmaması için "Ser ver, sır verme!" şeklinde uyarılır. Odyakmaz, **a.g.e.**, s. 175.; Bektaşi olan masonların Bektaşiliğin fütüvvet geleneğinden bir tarikat olduğunu düşündüğünden, Anadolu'daki Fütüvvet ve Ahilik gibi benzeri Batı temelli bir grubun masonluk olduğunu belirterek katılmıştır. Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.185.

tutulmuştur[43]. Bektaşilikte dua şeriatın emrettiği gibi Arapça okunmamıştır. Onun yerine Kur'an'daki ayetler Türkçe ahenkli bir şekilde okunmuş ve buna Tercüman veya Gülbank adı verilmiştir[44]. Nitekim Türk toplumunda Bektaşiliğin şeriata uymaması Sünnilik geleneğini benimseyenlerin arasında farklılaşma yaratmıştır. Çeşitli akademik araştırmalara göre Bektaşilerin Türk kültürünün ve İslam öncesi Türk inançlarının etkisiyle İslam'ın özünden uzaklaştığını belirten Sünni gelenekte de aynı durum söz konusudur. Sünni gelenek içinde İslam'ın öz değeri yerine Arap kültür milliyetçiliğine ve Mezopotamya uygarlıklarının hukuk kurallarına ait uygulamalarının mevcut olduğu tarihi bir hakikat olarak araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür[45].

Bektaşiliğin tarih boyunca merkezi daima Anadolu'daki Hacı Bektaş Veli tekkesi olmuştur. Hacı Bektaş Veli tekkesinin yapılışına bakıldığında Hacı Bektaş Veli'nin vefatından sonra müridi Kadıncık Ana tarafından onun türbesi yaptırılmış ve aynı gelenekten olup Anadolu'ya Horasan'dan gelen Abdal Musa'nın bu türbeyi ziyaret etmiş olmasıyla burası bir ziyaretgâh yerine dönüşmüştür[46]. I. Murat döneminde onun emri ile Yeniçerilere elif tacını vermiş olan Abdal Musa'ya hürmeten ve I. Murat'ın ona duyduğu sevgiden dolayı Yanko Madyan adındaki mimara sekiz köşeli bir kubbede Hacıbektaş Veli türbesi kümbet şeklinde inşa ettirmiştir[47]. Sonraki süreçte yine padişahların Yeniçerilere hürmeten bölgeye destekleri devam etmiştir. II. Murat, Hacı Bektaş Veli dergahının âlemini yaptırmak için 1600 külçe altın döktürmüştür. II Bayezid döneminde tam teşekküllü bir dergâha dönüşmesi Balım Sultan'ı Hacı Bektaş Veli tekkesine atanmasıyla ve bu sayede Bektaşiliğin Osmanlı Devleti'nin tanıdığı remî bir tarikat olarak ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. II. Bayezid tekkenin çatısını kurşunla kaplatmıştır[48]. Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesi metnin diğer bölümlerinde müzeye dönüştüğü sürece kadar değinilmiştir.

---

[43] Mehdi Fraşeri, **Historia e Lashtë e Shqipërisë Dhe e Shqiptarëve**, Phoenix, Tiran, 2000, s.47.
[44] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.359.
[45] Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Türkiye'de Millî Birligi Bozan Ayrılık (Alevî-Sünnî Ayrılığı)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991, s.94.
[46] Oktay Kızılkaya, "Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin Ziyaretgâh Olma Süreci ve XIX. Yüzyılda Yapılan inşaatlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.92, Ankara, 2019, s.24.
[47] Yanko Madyan daha sonra Sadık adını alıp Hacıbektaş'ta derviş olup ölünce dergâhın eşiğine gömülmüştür. İrene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev.: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.s.131,132.
[48] İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, Çev.: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.s.220-223.

Bektaşiliğin Masonluk ile ilişkisine bakıldığında Eröz'e göre Bektaşiliğin ilişkisi 1826 yılında yasaklandığı dönemde gizlenmek amacıyla faaliyet yürüttükleri dönemde başlamıştır. Ona göre Bektaşiler Masonluğa, Bektaşiliğin Fütüvvet geleneğinden bir tarikat olduğunu dolayısıyla Anadolu'daki Fütüvvet ve Ahilik gibi bir grubun Batı temellisi olarak gördükleri için katılmışlardır. Bektaşilerin içinde bir kısmının Mason olması tüm Bektaşilerin öyle olduğu anlamına gelmemiştir[49].

1.2. Bektaşiliğin Tarihsel Gelişimi

13. yüzyılın ortalarında Anadolu'nun Moğol istilası tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı zamanlarda Seyyid Ebu'l Vefa Bağdadi'nin Anadolu'daki müridi Baba İlyas Horasani liderliğinde çıkan isyandan sonra görüşleri Yesevi, Haydari ve Kalenderi zümrelerince benimsenmiştir[50]. Bu kitle Anadolu'da Abdalan-ı Rum adı ile gayrisünni ve senkretik yapıda olan dinî görüş altında "Kolonizatör Türk Dervişleri" rolünü üstlenmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Orta Asya'dan gelen eski Türk dini etkisindeki Türk İslam dervişleri zaviyeler kurarak Osmanlı Devleti'nin bölgelerde kalıcı kültür bırakıp bölgeye hâkim olmasında rol oynamıştır. Osmanlı Devleti bu derviş kitleleri sayesinde göçebe Türkmenleri beraberinde Balkanlara götürüp iskân etmiştir[51]. Abdalan-ı Rum adı verilen gazalara ve fetihlere katılan bu zümrelerden dervişler ve babalar Anadolu'dan Balkanlar'a yayılarak kalabalık derviş örgütlenmeleri oluşturmuşlardır[52]. Bu dervişlerin her devirde kendi toplumu içinden "Kutbu'l-Aktap" adını verdikleri kutsal bir velinin tanrı ile ilişkili

---

[49] Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s. 185.

[50] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, Ankara, 1992 s.373.; Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.94-205.; M. Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevi", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, s.s.211-213.

[51] Abdalan-ı Rum zümresi Türk İslam'ının Şövalyeleri ve misyonerleri olarak Gaziyan-ı Rum ile beraber hareket edip ilk dönem Osmanlıların fetihlerine ve Balkanlar'a yerleşmesinde öncü rol üstlenmiştir. Kolonizatör Türk dervişleri tarafından Orhangazi devrinden itibaren I. Murat ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde Balkanlarda toplam 67 zaviye inşa edilmiştir. İlk Osmanlı padişahları ile Balkanlar'a geçen önemli bir kuruluş Dimetoka'da ki Seyit Ali Sultan Tekkesi olmuştur. Bunlar bölgede iskân olarak Türkmenleri yerleştirmiş yine bölgede sınırları gözcülük yapan ilk Bektaşi şeyhleri olmanın yanı sıra emniyeti sağlayan bir nevi jandarma olmuştu. Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Türkler Ansiklopedisi**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.s.135-141.

[52] Anadolu'da heterodoks tabiri verilen toplulukların kökleri Horasan Melamiliğine dayanmıştır. Horasan'da bu anlayıştan ortaya çıkan en ünlü tarikat Yesevilik olmuştur. 13. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen Babai hareketinden sonra bu zümreler Abdalan-ı Rum tabiri ile Osmanlı'nın kuruluşunda gazaya giden gazilerin ve alplerin pirleri olmuştur. Bunun gerçekleşmesinde 14. yüzyılda Şeyh Edebalı ve Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki savaşçı kesime olan etkisi vardır. Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 64.

olduğunu ve dünya düzeninin onların kontrolünde olduğunu kabul ettikleri liderleri ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da Hoca Ahmet Yesevi, Anadolu'da Baba İlyas ve sonrasında Hacı Bektaş Veli bu kutupluk makamını üstlenmiştir[53]. Babai İsyanı esnasında Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Suluca Karahöyük bölgesine yerleşmiş ve Abdalan-ı Rum tabiri verilen veya verilmeyen tüm heterodoks derviş toplulukları kendi etrafında örgütlemiştir. Ancak onun döneminde Bektaşilik adında bir tarikat ortaya çıkmayarak Abdal/Kalender zümresi olarak anılmıştır[54].

Hacı Bektaş Veli'nin birçok müridi olmuş ve kendisinde sonra onun öğretileri Anadolu'dan Orta Doğu'ya ve Balkanlara tekke geleneği olarak yayılmıştır[55]. Hatta çağdaşı olan Mevlana'nın müritleri Mevlana'yı bırakıp ona mürit olmaya gidenleri kıskanmıştır[56].

Bektaşiliğin bir tarikat olarak ortaya çıkması, 16. yüzyılın başındaki Şah İsmail'in Hacı Bektaş Veli geleneğine bağlı bu derviş zümrelerini ve takipçilerini

---

[53] Moğollar, Kafkasya ve İran'a akınlar yapmaya başladığında Anadolu'ya ve uçlara dervişler gelip zaviyeler kurmuştur. Osmanlı'ya ulaşan bu Derviş grupları Halil İnalcık a göre ikiye ayrılmıştır: (Conformist) Uyumlu ve (Non-conformist) Uyumsuz yani devletin otoritesi karşısında bağımsız hareket edenler olarak ikiye ayrılmıştır. Kutbiyye inancı adını Halil İnalcık bu gruplara vermiştir. Ona göre Osmanlı tarihinde bu derviş gruplarından devletin merkezi otoritesi dahilinde hareket eden Conformist olanları, Vefai dervişleri olan Aşıkpaşazade ve Şeyh Edebali örnek gösterilebilir. Devlete karşı isyan edenler ve bağımsız davrananlar Non-conformist dedikleri ise Şeyh Bedrettin, Otman Baba ve Şahkulu gibi dervişleri örnek göstermiştir. Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.s.22,23.

[54] Aşıkpaşazade tarihinde Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve hiçbir Osmanlı padişahı ile doğrudan temas kurmamıştır. Anadolu'ya kardeşi Menteş ile gelip Sivas bölgesinde Babailer isyanına katılmışlar ve kardeşi Menteş Kayseri bölgesinde Babai İsyanı esnasında ölmüştür. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli Kayseri'den Suluca Karahöyük (Hacıbektaş) bölgesine yerleşmiştir. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, **Aşıkpaşazade Osmanoğulları'nın Tarihi**, K. Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.298.; Hacı Bektaş, Babailer isyanından sonra vefat etmiş olan Baba İlyas'ın kabrini ziyaret ettikten sonra Sivas bölgesinde Sarı Saltuk baba ile karşılaşmıştır. Sarı Saltuk baba ise Babailer isyanından sonra Balkanlara gitmiştir. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli ise Bacıyan-ı Rum'dan Kadıncık Ananın yanına yerleşmiş ve bölgedeki Horasan erenlerinin Kutbu rolünü üstlenmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu'da Kalenderi, Haydari, Babai şeyhlerinin yanı sıra ortaya çıkan Rum Abdalları doğrudan doğruya Hacı Bektaş Veli'ye bağlı bir örgütlenme olmuştur. Cevat Hakkı Tarım, **Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler**, Yeni Çağ Matbaası, İstanbul, 1948, s.107.

[55] Melikoff, **Kırklar'ın Ceminde**, s13.; Aşıkpaşazde Hacı Bektaş Veli'nin meczup olup tarikat ve dervişlikten uzak yaşam sürerek müritlerinin olmadığını savunur. Yavuz ve Saraç, **a.g.e.**, s. 299.; Ancak Aşık Paşa kıskançlığından söylediği akademik literatürde söylenilir. Çünkü Hem Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde hem de Mevlana'nın dervişinin eserinde Hacı Bektaş Veli'nin çok fazla müridi olduğu yazılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin velayetnamesi ne göre müritleri Cemal Seyit, Sarı İsmail, Kolu Açık Hacım Sultan, Baba Resul, Pir Ebi Sultan, Recep Seydi, Sultan Bahaeddin, Yahya Paşa, Barak Baba, Ali Baba, Sarı Kadı, Atlas-puş Sultan, Dost-ı Huda, Hızır Samit ve Güvenç Abdal'dır. Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s.130.

[56] Ahmet Eflâki Hacı Bektaş Veli için "Marifet dolu kalbi vardı. Fakat Şeriata uymuyordu." diyerek etkilenmiştir. Ahmet Eflâki, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çev.: Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1964, s. 371.

etkileyerek Anadolu'yu sarsan Kızılbaş hareketleri döneminde yaşanmıştır[57]. Yeniçeriler ve akıncıların pir olarak benimsediği Hacı Bektaş Veli geleneğine ait dervişlerin Kızılbaşlığı tam olarak benimsemesi durumu ortaya çıkmadan II. Bayezid bu harekete önlem almak isteyerek Osmanlı'daki resmî tarikatların arasına Bektaşiliği eklemek mecburiyetinde kalmıştır. Kızılbaş isyanlarına karşı önlem olarak Bektaşi tarikatının kuruluşu, II. Bayezid'in Balım Sultan'ın dergâhın başına atandığı tarih Şah İsmail'in tahta çıktığı 1501 tarihine denk gelmiştir[58]. Böylece Bektaşilik Balım Sultan önderliğinde Anadolu'da ve Balkanlarda Romanya'dan Arnavutluk'a ve Bulgaristan'a kadar yayılan Abdalan-ı Rum denilen Abdal, Kalender, Haydari, Yesevi ve Vefai gibi topluluklarının Türk dilini konuşarak, ibadetlerinde Türkçeyi kullanan toplulukları tek çatı altında toplamasıyla ortaya çıkmıştır[59]. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Kızılbaş isyanlarına karşı sergilediği merkeziyetçi tutum, Bektaşiliğin tarikat olarak ortaya çıkmasını ve resmî bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır[60].

1502 tarihinde Seyyid Ali Sultan tekkesinden Balım Sultan, birtakım kurallar getirip Bektaşiliğin tarikat şekline dönüşmesini sağlamıştır. Balım Sultan Erkânı adı verilen bu kurallar dağınık ve şekilsiz heterodoks derviş gruplarını tek bir uygulamada yani Bektaşi tarikatı altında birleştirmiştir[61]. Yine de Bektaşilik tarikata dönüştüğü ilk

---

[57] Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 22.

[58] Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, Ankara, 1992 s. 18.

[59] Kalenderiler, Haydariler, Rum Abdalları, Camiler ve Şemsi Tebriziciler zaman içinde Osmanlı'da merkezileşme ile birlikte güçlerini kaybedip yok olmuşlardır. Ancak bu zümreler ile Çağdaş olan Bektaşilik Yeniçeri ordusu ile bağından dolayı diğer tarikatlara göre üstünlük sağlamıştır. Böylece Bektaşi tarikatının temelinde Kalenderi, Haydari, Vefai, Yesevi, Cami, Edhemi ve Rum Abdalların uygulamalarının kaynaşması vardır. Bu zümrelerin Bektaşilik altında erimeden önceki söylemlerinde Hz. Ali'nin oğulları Hasan Hüseyin'i kutsal sayılıp Hz. Ali'ye olan sevgilerinin yanı sıra Hz. Ali'ye düşman olanlara da düşman olmuşlardır. Böylece Kızılbaş tesiri Bektaşilikte ve onun köklerini oluşturan diğer zümrelerde 15. Ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Ahmet T. Karamustafa, **Tanrının Kural Tanımaz Kulları**, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2008, s.s.61-102.

[60] Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s.22.; Tarikat Arapça yol anlamına gelir. Tarikat insanı tanrıya ulaştıran zevk, neşe, irfan, aşk ve cezbe yoludur. Bu yolu benimseyene tarikat mensubu anlamında Sufi denir. Sufilerin amacı Allah'a ulaşmaktır bu durum ise tasavvuftur. Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca resmî olarak kabul ettiği büyük tarikatlar: Kadiri, Rufai, Bedevi, Desuki, Sadi Şazili, Halveti, Mevlevi, Bektaşi, Bayrami, Celveti ve Nakşibendilik'tir. Abdülbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.s.186-188.

[61] Balım Sultan ile gelen uygulamalar hakkında: Ayin-i cemde 12 Mum Yakma, teslim taşı adı verilen ve palihenk adı verilen 12 köşeli taşları Bektaşi dervişlerine takmak. Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s.221.; Bektaşilikte hiç evlenmeyen derviş ve babalara tören yapılarak sağ kulakları delinip Mengüş adı verilen küpe takılır ve Mücerret Bektaşi unvanı verilir. Bektaşiliğe girmek isteyen önce Talip olur. Talip iken tören ile tarikata kabul edilince Muhib olur. Tarikatta hizmet gören kişi isteği ile pir ve rehberinin kontrolünde derviş olarak yetiştirilir. Daha sonra tarikatta Babalık makamına kadar bunların kontrolünde yükselebilir. Babalarında başında Halife Baba adı verilen tarikatın en büyük makamı vardır. Halife Babalar kendi aralarındaki seçimle bir kişiyi tarikatın lideri/kutbu olarak

yıllarda Balkanlar'da ve Anadolu'da, Balım Sultan'ın oluşturduğu bu yeni düzeni etkileyen Hurufilik, Bedreddinilik ve Kızılbaşlık gibi Şii ve Batıni kökenli oluşumların tesiri altında kalmıştır[62]. Bu kadar farklı topluluğu içerisinde bulunduran Bektaşilik uzun süre bir bütün olarak kalamayarak, 1519'da Balım Sultan'ın vefatından sonra ilk görüş ayrılığını yaşamıştır. Bektaşiliği bölen olay, Balım Sultan'ın vefatından sonra Hacı Bektaş dergâhında tarikatın liderlik makamına oturan hem Bektaşi hem de Kalenderi dervişi olan müritlerine Işık denilen Kalender Şah'ın başında olduğu 1526-1527 yıllarında ortaya çıkan isyandır. Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelme anlamında Çelebi unvanı resmî olarak kullanan Kalender Şah'ın soyu konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Ancak Kanuni döneminde ekonomik sebeplerle Türkmenlerin çıkarttığı bu isyanı İbrahim Paşa bastırmış ve Kalender Çelebi öldürülmüştür[63]. Böylece Bektaşi tarikatının merkezi olan Hacı Bektaş Veli dergâhı uzun süre lidersiz kalmıştır. 1527'de Kalender Çelebi'nin idamından yirmi dört yıl sonra yani 1551'de Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri ve eşi Mâh-ı Devrân'ın kardeşi Vezir Server Ali Paşa, Sersem Ali "Dedebaba" ünvanı ile padişah tarafından Hacı Bektaş Veli tekkesine görevlendirilmiştir[64]. Devletin müdahalesi ile ilk defa dedebabalık kurumu ortaya çıkmakla beraber dedebaba, Bektaşilikte Çelebilik kurumuna karşı çıkan Babagan kolunu temsil eden ve Bektaşilikte en üst makam olan Horasan postuna oturan kişi

---

Dedebaba unvanı ile seçer. Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, s.275.; Ocak, "Balım Sultan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, s.18.

[62] Hurufilik Fazlullah Esterabadi tarafından 1357 yılında kurulmuştur. Huruf sözcüğü Arapça'da harfler anlamına gelir. Hurufilik uygulama bakımından Batıniyye'den gelerek kabalizm deki gibi sayı ve değer ölçümü yapılmıştır. Hurufillik anlayışına göre Kur'an 28 harften oluşur ve evrendeki tüm sesler 32 harften oluşur. Bu kaideye ele alarak kısaca Hurufilik: Peygamberlerden meleklere, ibadetlerden ahirete, kur'an'dan hadislere, İslam'ın içindeki her şeyde 28 ve 32 harfin varlığını arayan uygulamalar bütünüdür. Filozof Rıza Tevfik'e göre Hurufiliği Bektaşiliğe entegre eden kişi Aliyyül Ala adındaki Fazlullah Hurufi'nin ilk dönem halifesidir. Fatih Usluer, **Hurufilik**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009, s.s.57-126.; Şeyh Bedrettin doğrudan doğruya bir Bektaşi veya kalenderi değildir. Ancak Osmanlı'da fıkıh ve Ehl-i Sünnet akaidi iyi bilerek yetişmiş, hatta Şehzade Musa Çelebi'nin Fetret devrinde kazaskeri olmuştur. Onun Hurufilik ve İsmail'i Batıniyyesi ile temasları sonrasında Kalenderi Dervişleri ile yakın ilişkiler kurduğu tarihi bir hakikat olmuştur. Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa onun adına isyan eden iki Kalenderi dervişi olarak Abdalan-ı Rum zümresi üyesidir. Bektaşiliğin kökeni olan Kalenderiler den oluşan Şeyh Bedrettin taraftarları 1416 da Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde isyan etmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.s.154-168.

[63] Rivayete göre Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana'dan olan oğlu Habib Efendi oğlu Resul Balı oğlu Balım Sultan oğlu İskender oğlu Kalender diye soy şeceresi Peçevi tarihinde geçmekte. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**. C. 2, TTK, Ankara, 1988, s.346.

[64] Muhammed Aruçi, "Harâbâtî Baba Tekkesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 69.; Rivayete göre Server Ali Paşa, Bektaşi olduktan sonra, Kalender Çelebi isyanından haberdar olması nedeniyle padişahtan görevinden azlini istemiştir. Hacı Bektaş Dergâhına yerleşmek istemesi üzerine padişah kendisine: "Sen sersem mi oldun? Vezirlik bırakılır da orada Dervişlik mi yapılır?" demiştir. Sevil Bülbül, "Kalkandelen Harabati Baba – Sersem Ali Baba Bektaşi Külliyesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 76, Ankara, 2015, s.207.

olmuştur[65]. Bu olaydan sonra Bektaşilik ikiye ayrılarak Çelebi (Mütevelli) kolu ile Yeniçerilerin üzerinde ve Balkanlar'da daha etkili olan Babagan kolu birbirilerine haklı olduğunu kanıtlamaya çalışarak Osmanlı Tarihi boyunca çatışmıştır. Çatışmanın temel meselesi ise: daha önce kısmen değinildiği gibi Hacı Bektaş Veli'nin evli olup onun soyundan geldiğini iddia eden Çelebilik geleneğinin dergâha hâkim olmasını isteyenler ile Hacı Bektaş Veli ve Balım Sultan'ın hiç evlenmediğini, onun soyundan gelenlerin sahte olduğunu, önemli olanın onun soyundan değil onun yolundan gitmek olduğunu iddia etmeleri olmuştur[66].

Sonuç olarak XVI. yüzyılda Osmanlı'daki Türklerin mensup olduğu gayrisünni ve batıni toplulukları üç farklı teşkilata dönüşecektir. Babagan kolu dedebaba yönetimindeki şehir merkezlerinde yaşayan okumuş kimselerden oluşan Bektaşiler, Çelebi Bektaşiliği ki onların kendilerine bağladıkları kırsalda yaşayan Kızılbaş ocakları (zamanla onlara köy Bektaşileri de denilecektir) ve son olarak Çelebilere bağlanmayan Safevi etkisindeki Kızılbaş ocakları ve Tahtacılık meydana gelmiştir[67]. Bu unsurlar dikkate alındığında Bektaşiliğin doğru ve kapsayıcı tabiri: Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul ederek ona uygun usul ve erkâna sahip yaşayışı benimseyip, Şiilikten gelen tevella ve teberra prensibi gibi hususlara bağlı olan, Türk kültür ve inançlarıyla şekillenen sistem Bektaşiliğin en kapsayıcı tanımı olur. Özellikle bu tanım hem Çelebi Bektaşiliğine ve ona bağlı olan Kızılbaş dedelik ocaklarını da

[65] Dedebaba, Hacıbektaş ilçesindeki dergâhın pirevinde kalan, Hacı Bektaş Veli'yi temsil eden, postnişin ve türbedardır. Çelebilik gibi babadan oğula geçmez ve Halife Baba unvanına sahip olanlar arasından tarikat içinde yapılan seçimle dergâhın başına gelerek ömrü boyunca Dedebabalık yapar. Halife Babalar ise Babagan Bektaşilerce önemli olan dergâhların başına geçen Bektaşi babalarıdır. Mısır'da Kaygusuz Sultan, Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan, Elmalı'da Abdal Musa Sultan ve Kerbela dergâhı önemli halife Baba dergâhlarıdır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik AlevÎlik**, C. I, Ardıç Yayınları, İstanbul, 1998, s.s.317-318.

[66] Bektaşilik XVI. yüzyıldan itibaren Cumhuriyet döneminde tekkeler kapatılana kadar ki varlık sürecinde ikiye ayrılmış oldu. Babagan kol ki bunlar Çelebileri Hacı Bektaş Veli soyundan gelmelerine karşı çıkarlar. Çelebilerin iddiası olan evlilik iddiasına karşı Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana ile evli olmadığını onun eşinin İdris Hoca olduğunu söylerler ve Balım Sultan ise mücerred baba olarak hiç evlenmediğini savunurlar. Çelebiler bunun aksini savunarak Hacı Bektaş Veli soyundan gelen Kalender Çelebi evladı olarak Hacıbektaş'ta ikamet ederler. Safevi tehdidi geçtikten sonra Anadolu'da kalan Kızılbaş Alevi Ocakları ki bu ocaklardaki üst makam olan dedelik makamı, tıpkı Çelebilik gibi babadan oğula geçtiği için bunların büyük bir kısmını Çelebilere bağladıklarından dolayı onların yol önderi olan dedelere icazet veren Bektaşilik anlayışına dönüşmüştür. Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s.222.; Babagan Bektaşiler kendilerine Balkanlarda Tarik-i Nazenin diyerek Balım Sultan'ın oluşturduğu tarikat kurallarına göre Bektaşiliğin şekillendirmiş bel evladı değil yol evladı önemli olan vurgusunu yapmıştır. Mehmet Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.s.54-60.

[67] 19. yüzyıla kadar tüm Kızılbaş ocakları Çelebilere bağlanmıştır. Irene Melikoff, **Kırklar'ın Cemi'nde**, Çev. Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2011, s.5.

kapsamanın yanı sıra hem de Babagan denilen Balkanlar'da, Anadolu'da ve ayrıca Mısır, Irak ve Yunanistan gibi coğrafyalara yayılan Bektaşiliği de kapsar[68].

Bektaşiliğin diğer tarikatlardan farklı olan bir başka yanı da Osmanlı Devleti'nin resmî olarak kabul ettiği gayrisünni ve senkretik yapıdaki tek tarikat olmanın yanı sıra gaza ve cihat faaliyetlerine Osmanlı'nın kuruluşundan beri katılan tek siyasi tarikat olmasıdır[69]. Bu iki yönüyle Osmanlı Devleti'nin Bektaşi tarikatına olan tutumu, devletteki merkezî yapının değişimine göre şekillenmesine ve nihayetinde yasaklanmasına sebep olmuştur. Senkretik yani birçok farklı kültürü barındırması ki bu durum zaman zaman İslamî açıdan zındık ve mülhid olarak anılmasına sebebiyet vermiştir. Yine de Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerini takip eden dervişlere Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin bundan maksadı Abdalan-ı Rum zümresinin gittikleri yerlere dervişleri ve kendisine bağlı geniş kitlelerle giderek bölgede ikamet edip zaviyeler kurmasıyla, vakıf kuran bu topluluğa Osmanlıların minnettar olmasıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti, bu Abdal zümrelerinin hizmetlerindeki geniş Türkmen çevrelerini onlar sayesinde kontrol etme imkanlarına sahip olmuşlardır. Kuruluş döneminde Osmanlı, dervişlerin bu faydası karşısında, dervişlerin merkezî otoriteden bağımsız hareketlerine göz yummuştur[70]. Osmanlı'nın yükselme döneminde ise Bektaşilik bir tarikat olarak ortaya çıktığından itibaren Anadolu'da ve Balkanlar'da ortaya çıkan heterodoks fikirdeki hareketleri kendi altında eritmişlerdir. Bunu yapabilmelerindeki etken, Bektaşiliğin şeriata sıkı sıkıya bağlı olmayan liberal İslam anlayışından kaynaklanmıştır. Bu sebeple Bektaşilik, Balkanlarda Hristiyan topluluklarının Müslümanlaşması için cazip gelmiş ve aykırı görüşlerin Bektaşilik altında Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesine uyumlu hale gelmesini sağlamışlardır. Daha öncede

---

[68] Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s. 52.; Tevella: Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'yi ve onların neslinden gelen on iki imamı, on dört masumu riyasız can-ı gönülden sevmek, hatta onları sevenleri de sevmektir. Teberra: Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye ve onların neslinden gelen imamlara, masumlara, hatta bunları sevenlere bile düşmanlık duyanlardan uzak olmaktır. Hatta daha ileri giderek İmam Hüseyni şehit eden ve ettirenlere lanet yağdırmayı beis görmemektir. Oytan, **Bektaşiliğin İçyüzü**, C. 1, s.s.42-43.

[69] Senkretizm: Bir öğretiyi benimseyen toplumun o öğretiyi, daha önce benimsediği öğretiler ile birleştirerek kendine has bir yeni öğretiyi oluşturması durumlarıdır. Bektaşilikte İslam öncesi Türk inanç ve kültür yapısının Şii İslam anlayışıyla karıştığı durumlar mevcuttur. Süreyya Su, **Hurafeler ve Mitler Halk İslâm'ında Senkretizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.57.; Ocak, "Bektaşilik", **TDVİA**, s.373.

[70] Osmanlı Devleti'nde Abdalan-ı Rum denilen topluluk Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murat döneminde fetihlere katılarak gazi ve alplere öncülük etmiştir. Bunlardan ün yapan isimler Şeyh Edebalı, Geyikli Baba, Kumral Abdal, Abdal Musa, Abdal Murat, Abdal Mehmet ve Postinpuş Baba gibi Şeyh ve Dervişler olmuştur. Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, s.81.

değinildiği gibi bu durum zaman zaman Bektaşiliğin devlet otoritesine aykırı gözükmesinin temel nedeni olmuştur. Örneğin; 1577 yılında Anadolu'da ortaya çıkan Sahte Şah İsmail vakasında Sahte Şah İsmail'in ordusu Kırşehir'e hareket ettiğinde Hacıbektaş tekkesinde sevinçten kurbanlar kesilmiştir. Bu kutlama durumunun Bektaşi babalarının ve dervişlerinin onayı olmadan düzenlenmesinin pek mümkün olmaması, Bektaşiliğin halen heterodoks inançların etkisinde veyahut Kızılbaşlığa meyilli olduğunu göstermiştir[71]. Bir başka örneğe göre: Bektaşilik sadece Müslümanları değil gayrimüslim kesimi de kendi içerisinde devşirmiştir. 1666 yılında Osmanlı'nın İzmir'deki Yahudi toplumu içerisinden Mesihliğini ilan eden Sabetay Sevi, yargılandıktan sonra Müslüman olmayı kabul ederek Mesihliğinden vazgeçmiş, onun taraftarları da Müslüman olmaya başlamış ve liberal İslam anlayışları sebebiyle Bektaşiliğin Babagan kolunun öğretilerini benimseyenler olmasıyla merkezi otoriteye uyumlu olmuşlardır[72].

Bektaşiliğin Osmanlı tarihindeki seyrini etkileyen diğer bir durum ise Yeniçeri ordusu ile olan bağıdır. Bunun ne tarihte nasıl başladığıyla ilgili kesin bir kayıt olmamakla beraber tarihi kayıtlarda muhtelif bilgiler mevcuttur. Kavanin-i Yeniçeriyan eserinde Osmanlıların ordu teşkilatında Hacı Bektaş oğlu Timurtaş Dede'den dua aldıkları sebebiyle Yeniçerilerin adap ve erkanında Bektaşi gelenekleri uygulanmıştır. Bu sebeple Yeniçerilere Osmanlı'da Taife-i Bektaşiyan, Güruhu Bektaşiyye, Zümre-i Bektaşiyan denilmiştir[73]. Aşıkpaşazade'ye göre Hacı Bektaş Veli yaşarken müridi olmamıştır. O öldükten sonra mirasını alan Hatun Ana'ya bağlanan Abdal Musa adlı bir Hacı Bektaş Veli geleneğinin dervişi, Orhan Gazi döneminde Osmanlılar ile gazaya katılıp Yeniçerilerin kuruluşunda Yeniçeri mensuplarının başına taktıkları elif tacını giydirmiştir. Bu sayede Yeniçerilerin Bektaşiler ile bağlantısı olmuştur[74]. Irene Melikoff'a göre, Abdal Musa'nın Orhan Gazi'nin kardeşi Ali Paşa ile bağlantısı olması ihtimali vardır. Özellikle Yeniçerilerdeki Bektaşilik ile ilişkilendirilen elif tacını Abdal Musa'nın vermesi ya da Abdal Musa'nın dervişi olan Ali Paşa'nın bu tacı takması Hacı Bektaş Veli geleneğinin Yeniçeriler tarafından kabul edilmesini sağlamıştır[75]. Ne zaman başladığı belli olmasa bile Yeniçeriler ile

[71] Suraiya Faroqhi, **Anadolu'da Bektaşilik**, Çev.: Nasuh Barın, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003, s.187.
[72] Hüda Derviş, **Yeni Belgeler Işığında Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği**, Ark Yayınları, İstanbul, 2006, s.106.
[73] Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, s.271.
[74] Yavuz ve Saraç, **a.g.e.**, s.299.
[75] Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s.217.

Bektaşiliğin ilişkisi kesindir. Çünkü Yeniçerilerin temelinde olan devşirme sistemine Bektaşi öğretileri katı bir İslami anlayışı olmamasıyla uyumlu olmuştur. Osmanlı'da II. Murat Döneminden itibaren devşirme sistemi için getirilen usule göre Balkanların Hristiyan çocuklarını yetiştirip Yeniçeri Ocağı'na almış, Yeniçeriler ise onları kendilerinin kuruluşundan itibaren bağlı oldukları pirleri Hacı Bektaş Veli'nin geleneğine bağlamıştır[76]. Böylece Yeniçeri Ocağı'ndaki Bektaşi tarikatını temsil eden baba mertebesinde bir vekil bulunmakta ve her savaş öncesi veya büyük bir vesile öncesi Yeniçeriler için, Bektaşilerin Türkçe tekerleme şeklindeki ayetler ile örtüşen dua niteliğindeki gülbank adı verilen sözlü geleneğini bu kişiler okumuştur[77].

Bektaşi tarikatının kaderindeki değişimi ve Osmanlı Devleti'nin tarihsel seyrindeki nüfuzlu konumun sarsılması, Osmanlı'nın kuruluş ve gücünün zirvede olduğu yıllarında merkezî otoritenin en güvenilir koruyucusu iken 17. yüzyıldan sonra merkezî otoritenin artmasıyla onun en zorlu rakibi konumuna düşmüş olmasından kaynaklanmıştır[78]. Bektaşiliğin yaşadığı düşüşün diğer bir sebebi ise Osmanlı'da mali bunalım koşulları altında Yeniçeriliğin devlet kulluğu olmaktan çıkmasıyla bir sınıf oluşturması yani siyasal güç kazanan bir parti gibi bir hüviyete dönüşmesidir. Nihayetinde 17. yüzyıldan sonra Osmanlı'da eski devşirme sistemi uygulanamamış, Yeniçeriliğe alınmaması gereken fakirleşmiş Bektaşi kökenli esnaf ve köylü Yeniçeri Ocağı'na alınmaya başlamıştır. Yeniçeriler bir bakıma sivilleşmiş ocak durumuna gelmiş ve bu değişmelerle birlikte bir kul ocağı olan bu kurumun devlete karşı olan tutumuyla durum tersine dönmüştür. 18. yüzyıla gelindiğinde Yeniçerilik padişahın merkezi otoritesine karşı olan bir anlam yüklenmiştir. Yeniçeriler, Halifelik makamının otoritesi karşısında siyasal şeriata karşıt bir anlayışta olan Bektaşilik üzerinden beslenmeye başlayınca bu dönemde "Yeniçerilik demek Bektaşilik demek" algısı da ortaya çıkmıştır. Yeniçeri ordusunun yok edilişi ayrıca Bektaşiliğe karşı da bir savaşa dönüşecektir[79]. Yeniçeri ordusunda ocak kapatılmadan önceki süreçte 94. Orta denilen kışlada Bektaşi tarikatı tarafından atanan baba mertebesinde bir Bektaşi

[76] Melikoff, **Kırklar'ın Ceminde**, s.60.
[77] Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 219.
[78] Karamustafa, "Kalenders Abdal Hayderis The Formation of Bektaşiyye in The Sixteenth Century", **Süleyman The Second and His Time**, s.121.
[79] 18. yüzyılda kahvehaneler, Osmanlı'da özellikle İstanbul'da cami ve mescidin yerini alan ilk siyasal dedikodu, hatta fesat yuvaları oldular. Daha kötüsü, kahvehaneler ve meyhaneler reayanın uğrağı, eğlenme ya da dinlenme yeri olmaktan çok, hükümet için korkunç bir gücün, Yeniçerilerin ve Bektaşilerin ayaklanma karargâhları haline gelmiştir. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.s.44-78.

bulunmuştur. 1822 tarihli bir yeniçeriye ait terhis belgesinde On iki imam, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'ye atıfta bulunan kalıplaşmış Bektaşi tarikatına ait terimler mevcut bulunmuştur. Bektaşilik de Yeniçeriler ile ilgisinden dolayı yasaklandığı dönemde gizlilik altında geleneğin devam ettirtilmesi durumu ortaya çıkmıştır. 1826'dan sonraki süreçte Bektaşilik, Yeniçeri koruyucu gücü olmadan, devlet tarafından tanınmayan bir halde iken Bektaşi Sırrı adı verilen ve aşırı dikkat isteyen bir gizliliğe bürünmüştür[80].

1.2.1. Balkanlar'da Bektaşiliğin Yayılması ve Arnavutluk'ta Bektaşilik

Balkanlarda Bektaşiliğin yayılmasında Hristiyanlıktaki düalist Bogomil inancının etkisi olmuştur. Bogomilliğin, Anadolu'daki Hristiyanlardaki adı Paulilkanlık iken Avrupa'da ise Cathare adlı heterodoks Hristiyanlık aynı hüviyette meydana gelmiştir. Bogomillik ve Paulikanlık anlayışı Budizm'den etkilenerek İran'da ortaya çıkan Maniheizm inancının Hristiyanlığa tesiri ile oluşan senkretik yapıda bir anlayıştır. Bektaşilik ise Orta Asya'da Uygurlar döneminde gelişen Maniheist Türk dinî anlayışının Horasan'daki Şiilik temelli İslam anlayışı ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan heterodoks anlayışa sahip olmuştur. Bogomillik ile Bektaşilik arasında köklerine etki eden Maniheizm'den dolayı çok fazla benzerlik bulunmaktadır. Hristiyan telsisi (baba, oğul, kutsal ruh) anlayışı Bektaşilikte "Allah, Muhammed, Ali" diye zikredilen telsisine benzerdir. Bogomillik anlayışında Bektaşilikte olduğu gibi din adamları baba ve dede gibi kavramlar ile tanımlanmıştır. Ayrıca Bektaşilikteki vahdet-i vücut yani her şeyin Allah'tan olduğu anlayışı Bogomillik'te de temel anlayış olmuştur. 13. yüzyılda Bizans'ın Bulgaristan'dan kovduğu Bogomiller Bosna başta olmak üzere Güney Arnavutluk ve Makedonya bölgelerine yayılmıştır[81]. Hatta Bogomil inancının en kutsal şahsiyeti veya lideri Büyük Dede (Glavniya Dedets) adı verilen yaşlı rahiplerinin olması Bektaşiliğin Balkan topraklarında ağırlıklı olarak gelişen Babagan kolunun lideri dedebaba makamına düzen bakımından çok benzerlik taşımıştır[82]. Böylece bu bölgelerde dini anlayışta benzerlikten dolayı İslamlaşma ve Bektaşiliğin tekkeler açması kolaylaşmıştır. Bu bakımdan Türklerin Anadolu ve Balkanlarda fetihleri esnasında Bektaşilik bu tarz Hristiyanlık görüşlerinin olduğu yerlerde hızla yayılım göstermiştir.

[80] Birge, **a.g.e.**, s.95.
[81] İbrahim Bahadır, "Balkanlarda Alevilik ve Bogomillik", **Yol**, Sayı 4, Özen Matbaası, Ankara, 2000, s.s.41-45.
[82] Ahmet Hazerfan, "Bogomiliğe Kabul Töreni", **Serçeşme**, S.10, Ankara, 2005, s.s.26-27.

Bu durumun Bektaşilik açısından kurucusu Hacı Bektaş Veli'den itibaren meydana gelmeye başlamıştır. Çünkü Anadolu'daki ilk örneği Paulisyen Hristiyanlık anlayışın merkezi olan Kapadokya'da Hacı Bektaş Veli'nin yaşamış ve dergâhını Hristiyanların Aziz Haralambos manastırının üzerine inşa edilerek açmış olmasıdır. Aynı şekilde Balkanlarda Bektaşilik, tekkeler üzerinden 10. ve 11. yüzyıllar arasında Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna bölgelerine yayılan Bogomil Hristiyanlık anlayışının olduğu yerlerde 14. yüzyıldan itibaren hızla yayılım göstermiştir[83].

Balkanlar'daki en eski Bektaşi izi 13. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Babailer İsyanı'ndan sonraki sürece dayanmıştır. Babai hareketine katılanlar sonraki süreçte Moğollardan ve Selçuklu yönetiminden uzakta kalabilmek için geniş Türkmen kitleleri ile birlikte Bizans sınırına yerleşmiştir[84]. Daha sonra bu Abdalan-ı Rum adındaki derviş kitleleri Türk İslam'ının şövalyeleri ve misyonerleri olarak Gaziyan-ı Rum ile beraber hareket edip ilk dönem Osmanlıların fetihlerine ve Balkanlar'a yerleşmesine öncü rol üstlenmiştir[85]. Nihayetinde 13. yüzyıldan itibaren derviş kitleleri Türkmenleri beraberinde götürüp Bizans sınırından Balkanlara yerleştirmiştir. Bunu uygulayan dervişlere bakıldığında akademik literatürde en eskisi Seyyid Muhammed Buhari/Şerif Hızır adı ile bilinen Horasan ereni olan diğer bir adı ile Sarı Saltuk olarak bilinip Babai isyanından sonra 13. yüzyılda Sinop'tan Balkanlar'a gitmiştir. Beraberindeki Çepni Türkmenleri ile Dobruca bölgesinde Muhammed Buhari adından vazgeçip Sarı Saltuk adını alarak Osmanlılar gelmeden önce Dobruca'daki Yeni Salacık Kalesi'ni emrindeki Türkmenler ile fethedip bölgeyi yurt edinmiştir. Sarı Saltuk, Romanya bölgesinde Müslümanlığı yaymaya başlamış ve hatta Hristiyan azizlerini dahi Müslüman yapmıştır[86]. Böylece Balkanlarda Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Arnavutluk dahil birçok yerde Sarı Saltuk adına zaviyeler inşa edilmiştir[87].

---

[83] Sekretizm kaynaşmadan yoksun olan birleşme anlamında Türkçeye "Bağdaşma" olarak çevrilmiştir. Bektaşilikteki bağdaşma Uygurlar döneminden itibaren Türklerin kabul ettiği Maniheizm dini inancının İran'daki Şiilik mezhebinin ve Mazdekilik anlayışları tesirinde ortaya çıkan Türk halk İslam anlayışı olarak düşünülmüştür. Maniheizm'den etkilenen sadece Şii islam anlayışı değil Balkanlarda Bogomillik, Anadolu'da Paulikanlık, Avrupa'da Cathare anlayışları Hristiyanlık içinde Senkretizm sonucunda ortaya çıkmıştır. Öktem, **Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı**, s.s.14,15,29,30.

[84] Barkan, **a.g.m.**, 134.

[85] Barkan, **a.g.m.**, s.135.

[86] Evliyâ Çelebi, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 5. Kitap, C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.308.; Tuba Hatipler Çibik ve Filiz Umaroğulları, "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.1, 2017, s.s.458-481.

[87] Varna'da Sarı Saltuk Baba türbesi mevcuttur. Barkan, **a.g.m.**, s.143.

Sarı Saltuk ile birlikte Balkanlar'a yerleşen Türkmenlerin bir bölümü Bulgaristan'daki Deliorman'a sığınmıştır[88]. Bu Türkmenler bölgeye gelen Seyyid Ali Sultan ile birlikte, 1385 yılında Yunanistan'ın Dimetoka şehrinde Bektaşi tekkesi kurmuştur. Kızıl Deli adı da verilen Dimetoka'daki tekke Osmanlı kuruluş döneminde alplerin ve gazilerin sığınağı olmakla beraber ayrıca gaza faaliyetleri için üs olarak kullanılmıştır[89]. Hatta Seyyid Ali Sultan beraberindeki Türkmenler ile birlikte I. Murat döneminde I. Kosova savaşına katılmıştır. Seyyid Ali Sultan tekkesi 14. yüzyıldan 16. yüzyıla doğrudan doğruya Balkanlar'daki ilk Bektaşi tekkesi ve merkezi olmuştur. Seyyid Ali Sultan tekkesi Osmanlı'nın seçkin askeri birliği olan Yeniçeriler tarafından da kutsal kabul edilmiştir. Ayrıca 1502 yılında Bektaşi tarikatının resmî kurucusu Balım Sultan bu tekkeden yetişmiştir[90].

Barkan'ın tespitine göre Kolonizatör Türk dervişleri tarafından Orhan Gazi devrinden itibaren I. Murat ve Yıldırım Bayezid dönemleri de dahil olan süreçte Balkanlarda toplam 67 zaviye inşa edilmiştir[91]. Hatta Kumral Abdal ve Sarı Saltuk Baba, Balkanların fethinde Osmanlılardan daha önce faaliyet göstermiş olan gazalara katılan öncü dervişler olmuştur. Osmanlılar tarafından Sultan Orhan döneminde başlayan Balkanların fethinde bu dervişlerin hizmetlerine karşılık, maiyetlerindeki dervişlerle birlikte yerleşip zaviyeler açmaları ve "âyende ve râvendeye" hizmet ederek iskâna yardımcı olmaları için bir kısım toprakları mülk olarak onlara bağışlanmıştır. Bu sistem üzerinden Osmanlılar, heteredoks derviş zümrelerinden gaza ve fetih hareketlerinde etkin olarak faydalanmıştır[92]. Abdal-ı Rum dervişleri sayesinde Hacı Bektaş Veli geleneği 16. yüzyılın başında Bektaşilik resmî olarak kurulmadan önce Balkanlarda Arnavutluk'tan Tuna kıyılarına kadar yayılmıştır[93].

---

[88] Balkanlarda Sarı Saltuk un ardından gelen Türkmenler, Sinop İznik arasından olanlar ile Sinop'tan Trabzon'a kadar ulaşan bölgelerde konar göçer yaşayan Türkmenlerden olmakla beraber ağırlıklı olarak Oğuzların Çepni boyundan meydana gelmiştir. İrene Melikoff, **Destandan Masala Türkoloji Yolculuklarım**, Çev.: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008, s.263.

[89] Dimetoka'da ki Seyit Ali Sultan Tekkesi üzerinden Osmanlı bölgede İskân olarak Türkmenleri yerleştirmiş ve yine bu tekke mensupları Balkanlar'da Osmanlı sınırları için gözcülük yapan ilk Bektaşi şeyhleri olmanın yanı sıra emniyeti sağlayan bir nevi Jandarma olmuştur. Barkan, **a.g.m.**, s.141.

[90] Şevki Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.s.284-288.; Seyyid Ali Sultan'ın kendi adına yazılan velayetnamesinde Hüseyin Ata adlı bir Abdalan dervişin oğludur. Anadolu'daki köklerinin Malatya'nın Mineyik bölgesine dayandığı rivayet edilmiştir. Baki Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, Can Yayınları, İstanbul, 2001, s.s.264-269.

[91] Barkan, **a.g.m.**, 141.

[92] Cemal Kafadar, **İki Cihan Aresinde**, Çev. Ceren Çıkın, Birleşik Yayınları, Ankara, 2011, s.125.

[93] Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.61.

Balkanlar'da Bektaşi tarikatının oluşumunu etkileyen faktörlerden bir tanesi de II. Murat döneminde Osmanlı'ya sıçrayan Hurufilik hareketinin ilk dönem Bektaşileri olan Abdalan-ı Rum dervişleri arasına sığınması olmuştur. Balkanlardaki derviş tekkelerinde Aliyyül Ala adlı Hurufilik mensubu bir derviş Bektaşiliği benimsemiştir. Ancak bu derviş Bektaşi geleneği içinde Hurufiliği devam ettirerek Işık adı verilen bir zümre kurmuştur[94]. Aliyyül Ala'nın yaşadığı dönemde Balkanlarda dikkat çeken bir evliya olunca Sultan II. Murat'ın Aliyyül Ala'nın dervişi olduğu dahi rivayet edilmiştir[95]. Balkanlar'da Bektaşi zümresi ciddi şekilde Hurufilik tesiri altına girmiştir. Bu durumu etkileyen diğer bir derviş ise Otman Baba adlı şahsiyet olarak Anadolu'ya 1402 tarihinde Timur ile birlikte gelmiştir. Otman Baba, Osmanlı Balkanlarındaki Bulgaristan bölgesine gelip dergahını açmıştır. Kendisinin hayatını dervişi Küçük Abdal, Otman Baba Velayetnamesi adlı eserde anlatmıştır. Otman Baba, Fatih döneminde gazaya giden alplerin ve gazilerin akıl hocası olmuştur. Velayetnamesinde Oğuz dilini (Türkçe) konuşup ibadetlerini Oğuzca lisanda yaptığını, gerçek adının Hüsam Şah olduğunu belirtmiştir. Balkanlardaki Seyyid Ali Sultan tekkesi hariç tüm Bektaşi tekkelerinin kutbu yani lideri Otman Baba olmuştur. Otman Baba, Fatih döneminde merkezi otoriteye muhalif tutumlarından dolayı idam edilmiştir. Onun dervişleri bu sebeple Osmanlı Devleti'ne karşı muhalif bir anlayışa bürünmüştür[96].

Sonuç olarak 15. yüzyıldan itibaren Balkanlarda Hurufiliğin etkisinde gelişerek Hacı Bektaş'a bağlı ilk zaviyeler Hasköy'deki Otman Baba zaviyesi, Dimetoka'daki Kızıl Deli Seyit Ali Sultan tekkesi, Batova'daki Akyazılı Sultan tekkesi, Varna'da Kız Ana tekkesi eskiden Hristiyanların kutsal saydıkları bölgelerde ortaya çıkmıştır[97]. Otman Baba'nın dervişlerinden olan Akyazılı Sultan, Bulgaristan'ın Batova deresi kenarında Bektaşi tekkesini açmıştır. Akyazılı tekkesi Balkanlardaki en ünlü Bektaşi tekkeleri arasında sayılmıştır. Akyazılı tekkesinden yetişen Demir Baba, Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde tekke açmıştır. Böylece Balkanlara Bektaşiliğin yayılmasında 14. yüzyılın başında kurulan Dobruca'daki Sarı Saltuk tekkesi veya

[94] Melikoff, **Destandan Masala Türkoloji Yolculuklarım**, s.s.264-265.
[95] Eröz, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, s.180.
[96] Otman Baba'nın H. 780 (M. 1378-79) yılında doğduğu ve Anadolu'ya Timur ile beraber geldiği bilinmektedir. Hayatı hakkındaki bilgiler, halifelerinden Küçük Abdal'ın ölümünden beş yıl sonra kaleme aldığı Vilâyetnâme-i Otman Baba adlı esere dayanır. Eseri yazma görevini kendisine bizzat Otman Baba'nın verdiğini söyleyen Küçük Abdal, onun halk arasında Otman Baba diye tanındığını, erenlerin ise ona Hüsam Şah dediklerini, Oğuz dili konuştuğunu belirtmiştir. Haşim Şahin, "Otman Baba", **TDVİA**, C.34, İstanbul, 2007, s.6.; Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.s.248-250.
[97] Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s. 210.

Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan tekkesinden daha çok Otman Baba ile başlayan bu tekke geleneği etkili olmuştur[98]. Çünkü Otman Baba'nın geleneğinde sadece katı bir Bektaşilik anlayışı bulunmamasının yanı sıra Balkanlardaki Şeyh Bedrettin ve Hurifilik geleneğinin anlayışlarına da yer verilmiştir. Ayrıca Otman Baba geleneği onların görüşlerini de benimseyerek kitlesini diğer heterodoks zümrelere göre daha fazla mensup sayısı ile genişletmiştir[99].

Bektaşilerin Balkanlardaki ve Orta Avrupa sınırında kurulan son büyük tekkesi ise Macaristan Budapeşte'de Gül Baba tekkesi adıyla 1531 yılında kurulmuştur. Gül Baba'nın asıl adı Merzifonlu Seyyid Cafer olup, Sarı Saltuk geleneğinden bu gazi derviş tarafından Bektaşilik Macaristan'a yayılmıştır[100]. Gül Baba, gazaya katılan Bektaşi dervişi olarak Fatih, II. Bayezid ve Kanuni döneminde Balkanlardaki savaşlara katılmıştır. 1541 yılında Budin'i dördüncü defa Avusturya'dan kurtaran Sultan Süleyman, o esnada vefat eden Gül Baba'nın vasiyeti üzerine Gül Baba'yı kendisi kefenlemiş, Osmanlı ordusunun katılımıyla 200 bin kişilik cenaze namazını Ebussuud Efendi kıldırmıştır[101].

Bektaşilik II. Bayezid döneminde resmî bir tarikat olarak merkezi Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinden Balım Sultan'ın kurduğu yapılanma olarak örgütlendiğinde onun yetiştiği Seyyid Ali Sultan tekkesi de Balkanlarda merkez görevini üstlenmiştir. Ancak Kanuni döneminde Kalender Çelebi İsyanı'ndan sonra Balkanlarda Bektaşiliğin merkezi yer değiştirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Mah-ı Devran'ın abisi Server Ali Paşa, Sersem Ali Dedebaba ünvanıyla Bektaşi tarikatının başına geçmiştir. Sersem Ali Dedebaba Makedonya'nın Kalkandelen şehrinde ikamet etmiştir. Sersem Ali Dedebaba vefat edince dervişi olan Harabati Baba onun mezarının bulunduğu yeri dergâha çevirmiştir. Tüm Bektaşiliğin merkezi Anadolu'daki Hacı Bektaş Veli tekkesiyken, Balkanlardaki merkezi 16. yüzyıldan itibaren 1826'da II.

[98] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.s.252-255.
[99] Otman Baba'nın halifesi Akyazılı Sultan'dan sonra kutbiyyet makamına geçtiğine inanılan Demir Baba'nın abdalları Otman Baba'ya saygı duymuşlar, sık sık türbesini ziyaret etmişlerdir. Anadolu ve Balkanlarda pek çok köye onun adına ithafen Hüsam Dede ismi verilmiştir. Bedri Noyan, **Demir Baba Vilayetnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1976, s.s.81-119.
[100] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.s.325-328.
[101] Evliyâ Çelebi, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi** 6. Kitap, C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.s.291-292.; İbrahim Temo, **İttihad ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, s.139.

Mahmut Bektaşiliği yasaklayana kadar olan süreçte Seyyid Ali Sultan tekkesinin yerine artık Harabati Baba tekkesi olmuştur[102].

Sonuç olarak Bektaşilik, 19. yüzyılın ilk yarısında Yeniçerilerle birlikte kaldırılmadan önce tekke geleneği üzerinden Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki coğrafi dağılımına bakıldığında: Balkanlarda en yoğun şekilde Arnavutluk'un güney kısmı, Ohrid, Makedonya, Kosova, kuzey Yunanistan'da Epir, Gümülcine, Dedeağaç, Bulgaristan'da Rodop dağları, Deliorman, Dobruca, Varna çevresinde Balçık, Cuma, Razgrad, Kubrat, Rusçuk, İsperikh daha da ötede Romanya taraflarında Silistre'ye kadar ulaşmıştır. Balkanlar'ın altında Yunan topraklarında Mora, Rodos, Girit bölgelerinde de tekkeler kurmuştur[103]. 1826'dan sonraki süreçte yasaktan sonra Osmanlı topraklarındaki tüm bu Bektaşi tekkelerinin büyük bir kısmının yeniden teşkilatlanırken Arnavut asıllı Bektaşilerin kontrolüne girişine ileride değinilecektir.

1.2.1.1.Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk

Türkçe Arnavut olarak adlandırılan millete Yunanlılar Arvanit adını kullanmıştır. Balkan yarım adasının batısında Tuna nehri ile Adriyatik denizi arasında kalan yerde yaşayan Arnavutların topraklarına M.Ö. dönemlerdeki Roma hakimiyetinde İllirya adı verilmiştir. Romalılar İllirya'yı İşkodra çevresindeki kuzey tarafa Prevalitana, Draç merkezli orta kısma Pirus Nova ve Preveze'ye kadar uzanan güney kısma Epirus Vetus adını vererek üçe ayırmıştır. Bu topraklara Bizans döneminde Albania tabiri kullanılmıştır. Arnavutlar ise kendi dillerinde kendilerine kartalın oğlu anlamında "Shqipëtar", devletlerine kartalın yuvası anlamında "Shqipëri" adını vermiştir[104]. Arnavutlarda aile ve soy Araplardaki gibi kabilecilik geleneği şeklinde devam ettirilmiştir. Kuzeylilere Geg, Güneylilere Tosk denilmekle birlikte bu ayrışmada sadece lehçe değil soy ayrımı da olan Aryani kökenli bir Balkan milleti olmuştur[105].

1.2.1.1.1. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk'un Siyasi Tarihi

Arnavutların Balkan topraklarındaki en eski ataları İllirya adı verilen bölgedeki topluluk olarak M.Ö. 1. yüzyılda Roma hakimiyetine girmiştir. M.S. 6. yüzyıla kadar

[102] Şevki Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.s.311-313.
[103] Balkanlar'da Şeyh Bedrettin taraftarı olan zamanla yapmış tekkelerden biri olmuştur. Melikoff, **Destandan Masala Türkoloji Yolculuklarım**, s.s.261-262.
[104] Necip P. Alpan, **Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk**, Ulucanlar Matbaası, Ankara, 1975, s.s.19-23.; Athanas Gegaj, Rexhep Krasniqi, **Albania**, ACEN Publication, New York, 1964, s.13.
[105] Mehdi Fraşeri, **a.g.e.**, s.18.

Roma hakimiyetinde yaşamış, Balkanlar 9. yüzyıla kadar Slav istilasına uğradığı için İllirya 12. yüzyıla kadar olan süreçte tarih sahnesinden kaybolmuştur. 12. yüzyılda İllirya bölgesi Bizans hakimiyetinde iken Arbanoi adında Katolik Hristiyan kuvvetleri Sicilya Krallığı tarafından işgalci kuvvet olarak yollanmıştır. İllirya topraklarında Arnavut tabiri ilk defa bu Katolik Hristiyanlar için kullanılmıştır. Arnavutluk'un Güneyi ve Kuzey Yunanistan topraklarında 13. yüzyılda İllirya asıllı Ortodoks Hristiyanlar ise Epirus Despotluğunu kurmuştur[106]. Arnavutlar Bizans döneminde ise imparator ailesine akrabalık kurmuş hatta zaman zaman Justinianos veya Kontakuzenos gibi Arnavut asıllı Bizans imparatorları tahta çıkmıştır. Bu durum Bizans ile Slavların çatıştığı dönemde Arnavutluk topraklarının iki kısma ayrılmasına neden olmuştur. Güney Arnavutluk Bizans etkisinde Kuzey Arnavutluk Slavların ve Katolik kilisesinin etkisinde kalmıştır. Bu durum Arnavutluk'ta dil ve kültür ayrımını ortaya çıkartmıştır[107]. Arnavutluk'u İshkumli adında bir nehir ortadan ikiye ayırmıştır. Bu nehrin kuzeyindeki Sırp etkisindekilere Gega, güneyindeki Bizans etkisindekilere Toska denilmiştir[108]. Öyle ki tarihsel süreçte Kuzeyli Gega Arnavutlar, Güneyli Toska Arnavutlarının konuştuğu Arnavutçayı anlamakta güçlük çektikleri bir lehçe farkına sahip olmuştur[109].

Tarihi süreçte kuzeydeki Katolikler için Arnavut, güneydeki Ortodokslar için kullanılan Epirot adı uzun süre kullanılmıştır. Bölge önce Bizans ve Bulgar krallığı etkisinde olmuş daha sonra 14. yüzyıldan itibaren Osmanlılar bölgeye gelene kadar Sırp Despotluğu altında yaşamışlardır[110].

1.2.1.1.2. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Arnavutluk'un Dinî Yapısı

Roma döneminde Arnavutluk'ta Hristiyanlık yayılmıştır. Roma döneminden itibaren uzun süre bölgeye Katolik Kilisesi hâkim olmuştur. Ancak Roma dağıldıktan sonra Bizans Güney Arnavutluk'ta Ortodoks Hristiyanlığı yaymaya başlamıştır. Arnavutluk'un güneyindeki kiliseler İstanbul'daki Fener Rum Ortodoks

[106] Nurcan Özgür Baklacıoğlu, "Arnavutların Kökeni", **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Edit. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2017. S.s.259-265.
[107] Kamil Bitiş, **Türkiye'de Unutulmuş Arnavutlar**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020, s.s.94,95.
[108] Yılmaz Çetiner, **Bilinmeyen Arnavutluk**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966, s.9.
[109] Erik Hobsbawm, **1780' den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.71.
[110] Osmanlılar bölgeye fetih amaçlı geldiğinde Sırplara karşı isyanlar çıkartmalarıyla Osmanlı'nın fetih hareketlerine hız kazandırmıştır. Nurcan Özgür Baklacıoğlu, "Arnavutların Kökeni", **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, Edit. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2017, s.s.262-265.

Patrikhanesi'ne 732 yılından itibaren bağlanma kararı almıştır. Böylece mezhep bölünmesi ortaya çıkmış ve Arnavutluk 1054'te Vatikan ile Bizans arasında bölüşülmüştür. Kuzey Arnavutluk Papalığın hukuki egemenliğinde kalmış ve bölgeye gelen Normanlar'la Angevinler İşkodra çevresinde Katolikliği güçlendirmiştir. Ortodoks Arnavutluk ise Ohri Başpiskoposluğuna bağlı olarak Güney Arnavutluk ve Epir bölgesinde yayılmıştır[111].

Arnavutluk'ta Ortodoksluk ve Katoliklik haricinden Hristiyanlığın bir başka versiyonu olan Bogomillik de yayılmıştır. Bogomillik, yapısı bakımından İslamiyet'e ve Bektaşiliğe benzer olduğuna denilmişti. Bu sebeple Arnavutluk'taki Bogomillik inancına değinmekte fayda vardır. Bogomil anlayışının kökeni Hristiyanlığa etki eden Asya tipi Turfan Budizm'i olan Maniheizm inancına dayanmıştır[112]. Bogomil anlayışı düalist felsefe temelli olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum dinde iyi ve kötü, ışık ve karanlık gibi zıtlıkların bulunması ile meydana gelmiştir. Bulgaristan'da 9. yüzyılda Anadolu'daki Paulician Hristiyanlık ile yerel pagan inançlarının etkisiyle düalist arayışta kendine has Bogomilizm gelişmiştir. Bu yeni inanç Balkanlara tesir etmesin diye Ortodoks Hristiyanlar bölgye Aziz Clement ve Aziz Naum'u görevlendirmiştir[113]. Bogomilizm, kurulduğu andan itibaren Ortodoks Hristiyanlığa karşı gelen Hristiyanlıkta ruhban sınıfını reddeden yapıda olarak düalist anlayışta olduğundan dolayı Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti ile İslam yayılana kadar Ortodoksluğun düşmanı olmuştur. Bogomilizm Bulgaristan'da dört yüz yıl boyunca varlığını devam ettirmiştir. Ancak bölgeye Osmanlılar gelmeden önce Ortodoksların baskısıyla Bogomilizm Bulgaristan'da zayıflayarak Makedonya'ya sığınmıştır[114]. Bogomil inancı Bulgar topraklarından sınır dışı edilince 13. yüzyıla kadar Balkanlarda Makedonya'dan sonra da Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna'ya yayılmıştır. Roma döneminde yayılan Hristiyanlık karşısında Pagan inanca sahip olan Arnavutlar

[111] Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", **TDVİA**, C. 3, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991 s.s.383-390.
[112] Maniheizm yalnızca Asya'da değil Batı Avrupa ve Balkanlar'a kadar birçok sahada yerleşmiştir. Örneğin: Hristiyanlığın düalizm etkisindeki grupları Hristiyanlıktaki Ortodoks Katolik müellifler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Maniheizm sadece Uygurlara değil İran Mezopotamya'ya ulaşmış Zerdüştlük ve Hıristiyanlık dinlerini etkilemiştir. Maniheizm İran'da Mazdek fikirleri ile ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlıktaki Paulicien ve Cathare Hareketleri Maniheizm dininin etkisi ile senkretizm sonucunda ortaya çıkmıştır. Maniheizm'e Yunanistan, Anadolu, İllirya ve İtalya bölgelerinde de rastlanmıştır. Fuad Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s.s.88-90.
[113] Dmitri Obolensky, **The Bogomils A Study in Balkan Neo-Manichaeism**, Cambridge University Press, London, 1972, s.s.10-11.
[114] Obolensky, **a.g.e.**, s.s.140-151.

Hıristiyan dinine karşı hoşnutsuzluk göstermişlerdir. Bu sebeple Roma döneminde Arnavutlar arasında Hristiyanlığın yayılması yüzeysel ve zayıf olmuştur. Durum böyle iken Anadolu'dan Paulikan kökleriyle Bulgaristan'dan gelen "Bogomil Hareketi" Arnavutlar arasında revaç görmüştür. Bogomil hareketindeki tek tanrı anlayışı daha sonraları İslam'ın kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır. Bogomilizm müstakil bir din ve siyasî hareket değil, ancak resmî din anlayışına tenkitçi bir yaklaşımın tezahürüdür. Yani kilise hiyerarşisine bir tepki olmuştur[115].

1.2.1.2.Osmanlı Hakimiyetinde Arnavutluk

Türkler ile Arnavutların tanışması ilk defa 1336 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un Güney Arnavutluk'u ele geçirmek için Aydınoğlu Gazi Umur Bey'den yardım istemesiyle başlamıştır. Arnavutluk'ta soy ve aile kavramlarına çok değer verilmiştir. Osmanlı bölgeye geldiğinde Balşa ve Dukagin aileleri Arnavutluk'ta büyük bir devlet kurmak için kendi aralarında mücadele halindedir[116]. İlk defa Arnavutluk ile Osmanlı ilişkisi 1385'te Arnavutluk'ta Dıraç lordu Karl Thopia, kuzeyde egemen bir Arnavut hanedan olan Balşalar tarafından mülklerinden kovulunca Osmanlılardan destek istemesiyle başlamıştır. II. Balşa, yardıma gelen Osmanlılara karşı koymak için acele ettiyse de yaptığı direnişi Vijosë (Voyoussa) Nehri yakınında başarısız olmuştur[117]. Böylece Osmanlılar Arnavutluk'a ilk defa I. Murat döneminde 1387 yılında Makedonya topraklarına iskân olarak Saruhanlı bölgesinden Türkmen yerleştirdiği dönemde hakimiyet kurmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde Türkler Arnavutluk'ta fetih hareketlerine başladığında bölgeye Arvanid toprakları deyip, Kuzeylilere Gega, Güneylilere Toska demiştir. Gega ve Toska arasında sadece lehçe farkı olmayıp ayrıca giyim ve gelenek farkı da olduğu tarihi bir hakikattir[118]. Arnavutluk'ta Osmanlı hakimiyeti Yıldırım Bayezid döneminden itibaren Kuzey Epir ve Güney Arnavutluk üzerinde kurulmuştur. Halil İnalcık'ın tespitiyle bölgede Yıldırım Bayezid'in Rumeli Beylerbeyi olan Yakut Paşa'nın

---

[115] Metin İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul 2013, s.s.27,42.
[116] Çetiner, **a.g.e.**, s.9,10.
[117] Stravo Skendi, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press, New Jersey, 1967, s.3.
[118] Bilge, **a.g.m.**, s.384,385.; Arnavutlar'da Araplar gibi soy asabiyet geleneği önemli olmuştur. Osmanlı idaresinde Arnavutluk kuzeydekiler Geg/Gega, güneydekiler Tosk/ Toska iki farklı lehçeli kültür ailesine ayrılmıştır. Etnik bilinç açısında Gega Arnavutlar daha savaşçı ruha sahip olarak Toska Arnavutlarını koruyucu mantığa sahiptir. Toska Arnavutlar ise Gegaları milliyetçilik hareketleri başladığı 19. Yüzyıla kadar kendilerinden görmemiştir. Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Çev. Ali Berktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.15.

Akçahisar (Kruje) halkını tımardan ve vergiden muaf tuttuğu üzerinden bölgedeki hakimiyeti kesindir. Güney ve Orta Arnavutluk'tan vergi toplanması 1415 tarihli tımar defterinde kayıtlı olmasıyla Arnavutluk'ta Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı hakimiyeti kalıcı olarak gelişmeye başlamıştır. 1432 yılında II. Murat döneminde Andrea Topia adlı bir şahıs padişahtan dirlik isteyip alamayınca Arnavut beylerini yanına alarak isyan etmiş ve isyan bastırmaya giden Osmanlılar bölgede başlangıçta başarısız olmuştur[119]. İlerleyen süreçte isyan kontrol altına alınmış ve II. Murat 1435'te isyanı bastırdıktan sonra Arnavutluk'a büyük ölçüde hâkim olmuştur[120].

Osmanlı himayesindeki George Kastrioti (İskender Bey), Sultan II. Murat dönemine tekabül eden 1443'te Osmanlıların Macaristan öncülüğünde kurulan haçlı kuvvetlere karşı Niş Savaşı'nda zor duruma düştüğünde Osmanlı ordusundan kaçmıştır. Arnavutluk topraklarını babası ölünce kendisine verilmeyip Osmanlı'ya katılmasına kızmış, Osmanlı nişancısına kılıç zoruyla Arnavutluk topraklarına yönetici atandığı belgeyi mühürletip Kruje Kalesi'ni meskeni yapmıştır. Napoli Krallığı ve Papalık'tan destek alarak Osmanlı'ya karşı isyan etmiştir. II. Murat onun bu ihanetine karşı Evrenosoğlu İsa Bey'i 40.000 kişilik bir kuvvet ile İskender Bey üzerine göndermiş ve yapılan savaşta İskender Bey büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu tarihten itibaren ardı ardına yenilgiler alan İskender Bey, 1464 yılında Fatih'in idaresindeki Osmanlı ordusu Arnavutluk'a girince kaçarak Kruje Kalesi'ne sıkışmıştır. Başlangıçta kale alınamasa da Fatih 1466'da tekrar Kruje Kalesi'ni kuşatmıştır. 1468'de İskender Bey'in ölümü üzerine Osmanlı kuvvetleri Kruje Kalesi'ni fethetmiştir[121].

Arnavutluk'un Osmanlı hakimiyetine girişi kısaca İşkodra bölgesi 1393, Avlonya ve Berat 1417, Yanya 1430, 1449 yılından sonra Kosova'nın tamamını Osmanlılar fethetmiştir. Osmanlılar II. Murat döneminde fethettikleri yerleri bir sancak altında toplayarak merkezi Ergiri (Gjirokaster) olmak üzere bir Arnavut sancağı kurmuştur. Bu sancak Gazi Evrenos Ali Bey'in idaresinde tımara verilmiştir. Osmanlılar tarafından 1478'de Akçahisar (Kruje), Drivasto, Leş ve Jabyak'ın fethinden sonra 1479'da Venediklilerin eline geçen İşkodra'yı yeniden fethedilmiştir.

---

[119] Halil İnalcık, **Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, TTK, Ankara, 1987, s.s.XIV,XV.
[120] Bilge, **a.g.m.**, s. 385.
[121] Orhan Koloğlu, "Kartal Yuvası Arnavutluk", **Popüler Tarih**, S.43, Dünya Yayıncılık A. Ş., İstanbul, 2004, s.44.; Hadidi, **Tevarih-i Ali Osman**, Çev. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991, s.s.197-198.

1501 yılında Dıraç, 1571'de Ülgün ve Bar (Antivari) fethedilince Osmanlılar Arnavutluk'ta tam hâkimiyet kurmuşlardır. Böylece Osmanlıların Arnavutluk ve Kosova'daki hâkimiyeti 16. yüzyılın başından 1912-1913 yılına kadar devam etmiştir.[122].

Osmanlı Arnavutluk'unda ulusçuluk hareketleri başlamadan önce 18. yüzyılın sonuna doğru Tepedelenli Ali Paşa'nın hakimiyeti ortaya çıkmıştır. Tepedelenli Ali Paşa, Yanya bölgesinde Veli Bey adında bir şahısın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1768 -1774 Osmanlı Rus Harbi'nde fayda göstermesi ile önce Derbent Paşalığa ardından Yanya Valiliğine atanmıştır. Napolyon'un Mısır'ı kuşattığı dönemde Venedik'in yıkılmasıyla Fransızlar Dalmaçya kıyılarını işgal edince 1799 tarihinde Tepedelenli Ali Paşa, Preveze, Butrinto, Vonitsa ve Parga kalelerini Fransız işgalinden kurtarmıştır. 1802 'de Epir coğrafyasında Yunanca konuşan Hristiyan Arnavutların (Sulyotların) isyanını bastırmıştır. Nihayetinde Güney Arnavutluk, Epir, Yunanistan bölgelerine kendisi ve oğulları üzerinden Osmanlı Devleti'nde ayânlık hakimiyeti kurmuştur[123]. Ancak Ali Paşa 1803 yılında bölgedeki küçük çeteleri gizlice destekleyip Edirne'yi yağmalatmasıyla gözden düşmüştür[124].

Tepedelenli Ali Paşa, II. Mahmut'un ayânlıkları kaldırma politikasına ters hareket ederek ayânlık iddiası ile yayılmacı hareketlerde bulunmuştur. 1810 tarihinde elinden alınan Berat ve Avlonya bölgelerini zorla işgal edince ve Kuzey Arnavutluk'ta vali olan Halet Paşa'nın da hedefinde olmasıyla siyasi hakimiyetine son verilmesi gereken bir hedef haline gelmiştir[125]. Rumların Mora'daki isyan hazırlığını II. Mahmut'a raporlamış ancak Nişancı Halet Efendi ile arasının bozuk olmasından dolayı ona güvenilmemiştir. Padişah tarafından Nikola Mazuri adında bir Rum Mora'ya teftişe yollanmış, bölgede isyan hazırlığı olmadığını belirtince Tepedelenli Ali Paşa cezalandırılmıştır. Tepedelenli'nin ve oğullarının elinden vezirlikleri alınarak sadece Yanya Valisi konumuna atanmıştır. Durumu kabul etmeyen Tepedelenli Ali

[122] İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.s.74-75.; Bilge, **a.g.m.**, s.386.; Skendi, **a.g.e.**, s.4.
[123] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, TTK, Ankara, 2007, s.110.; Tepedelenli Ali Paşa'nın kökeni konusunda 17. yüzyılda Kütahya'dan Yanya'ya yerleşen Nazif adında bir Mevlevi dervişine veya Kalenderi dervişine dayandığı kaynaklarda belirtilmiştir. Baba tarafından Türk olduğu iddia edilse de annesi tarafından Güney Arnavutluk'taki Müslüman olan nüfuzlu Arnavut ailelerden Zeynel Bey'in kızı (Hanko) Esmihan Koniçe'dir. Gabriel Römeran, **Tepedelenli Ali Paşa**, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul İkbal Kitapevi, İstanbul, 1939, s.9-11.; Kristo Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, nd, Tirane, 1964, s.s.107-110.
[124] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 7, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s.161.
[125] Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", **TDVİA**, C. 40, İstanbul, 2011, s.478.

Paşa isyan etmiştir. Halet Efendi'nin desteği ile Hurşit Paşa'nın kuvvetleri Yanya'da Tepedenli Ali Paşa'yı yenmiştir. Tepedelenli Ali Paşa 14 Şubat 1822'de suikast ile öldürülmüştür[126].

Genel olarak Osmanlı hakimiyetinde Arnavutlara bakıldığında devlete sadık bir millet olarak devletin tüm kademelerinde yer almışlar ve 19. yüzyılın ilk yarısı dahil padişaha ve halifeye bağlı kalmışlardır. 19. yüzyılda Osmanlı topraklarının birçok bölgesine yerleşen Arnavutlar, nüfus bakımından ağırlıklı olduğu İşkodra, Kosova, Manastır, Yanya vilayetlerini kendi yurtları olarak görmüşlerdir. Bu dört vilayet dışında İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Mısır dahil Müslüman çoğunluktaki nüfusa sahip topraklara yerleşmişlerdir. Arnavutlar, Osmanlı tarihi boyunca devletin yüksek kademelerinde de görev almışlardır. Fatih döneminde Gedik Ahmet Paşa ile başlayan, özellikle Arnavut toprakları Osmanlıdan koptuğu halde bile Said Halim Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve Damat Ferit Paşa gibi isimler Osmanlı Devleti'nde sadrazamlığa yükselen Arnavutlar olmuştur[127].

1.2.1.2.1. Osmanlı Yönetimi Altında Arnavutluk'un Dinî Yapısı

Osmanlılar Arnavutluk'a geldiğinde önce Erzen'den Zeta Nehri'ne ve çoğunlukla Drin'e kadar Kuzey Arnavutluk Katolik mezhebine mensup Hristiyanların yaşadığı yer olmuştur. Özellikle İşkodra, Katolik Hristiyan şehri olarak ön plana çıkmıştır. Ortodoks Hristiyanlık Arnavutluk'ta Roma döneminden itibaren yayılmaya başlamış, Orta ve Güney Arnavutluk bölgeleri Yunan milleti ile iletişimin yoğun yaşandığı yerlerde gelişmiştir. Bu bölgelerde Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'dan Osmanlı'ya intikal eden Patrikhanenin etkisi söz konusu olmuştur. Arnavutluk'ta Ortodoks Hristiyanlık II. Mehmet döneminde İstanbul'un fethinden sonra verilen haklardan dolayı Katolikliğe göre daha çok gelişmiştir. Katoliklerin yaşadığı Kuzey Arnavutluk Osmanlı döneminde Müslüman çoğunluğa ulaşsa da bölgede 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı'ya karşı siyaset yürüten Avusturya 1718 Pasarofça anlaşmasından itibaren Katoliklerin varlığını korumuştur[128].

Osmanlıların Arnavutluk'a gelmesiyle 14. Yüzyıldan itibaren dervişlerin bölgede tekkeler açması üzerinden İslamiyet yayılmıştır. Bektaşiler ilk gelenler olsa da başka birçok Müslüman tarikat, başta Halvetiyye olmak üzere, Kadiriyye,

[126] Karal, **a.g.e.**, s.s.111,112.; Beydilli, **a.g.m.**, 478.
[127] Bitiş, **a.g.e.**, s.s.97-104.
[128] Mehdi Fraşeri, **a.g.e.**, s.s.34-37.

Rifa'iyye, Sa'diyye, Gülşeniyye veya Tijaniyye olmak üzere Osmanlı döneminde Sünni tarikatlar da faaliyet göstermiştir[129].

19. yüzyılda Arnavutluk'un bölgesel olarak dini inançlarına bakıldığında en kuzeyi İşkodra sancağı dini konuda en tutucu yer olarak Katolik Hristiyan ve Sünni Müslümanlardan oluşan Gega bölgesi olmuştur. Bektaşiler 1826'da İstanbul'da olduğu gibi bu şehirde de yasaklanmış ve sevilmemiştir. Orta Arnavutluk'ta ise çoğunluk nüfusu Müslümanlar oluşturmuştur. Bölgede Mevlevi, Rufai, Kadiri ve Halveti gibi Sünni tarikatlar kurulsa da Kruje ve Elbasan'a hâkim olan Bektaşilik en güçlü tarikattır. Kruje bir Bektaşi şehri olarak 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Arnavutluk'un en güneyi ise coğrafi açıdan Epir olarak adlandırılan Berat, Ergiri, Yanya ve Preveze sancaklarından oluşmuştur. Bölgedeki Müslüman nüfusun %80'e varan bir kesiminin Bektaşi olduğu akademik saha çalışmaları yapan Batılılarca ifade edilmiştir. Epir'de en çok Bektaşi nüfusu Berat, Ergiri ve Permeti üçgeninde kalan yerde yoğunlaşmıştır[130]. Bektaşilerin yanı sıra Sulyot Ortodoks Hristiyan Arnavutların ve Çameri Sünni Arnavutların Epir'de bulunması dinî açıdan nüfus farklılığı meydana getirmiştir. Rum olduklarını düşünen ve Yunanca konuşan Ortodoks Hristiyan Arnavutlardan Osmanlı hakimiyetine karşı gelen kesime Sulyot denilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa Yanya valiliği yaptığı dönemlerde bu kesime çok sert tutum uygulamıştır. Sulyotlar ile yapılan savaşları kazanması Tepedelenli Ali Paşa'nın hakimiyetinin büyümesini ve güçlenmesini sağlatmıştır[131].

Sonuç olarak Osmanlı topraklarında Arnavutlar dinî açıdan kuzeydeki Gegler Sünni Müslüman ve Katolik Hristiyan nüfusa sahipken, güneydeki Tosklarda bu durumun tam tersi olarak Bektaşi Müslüman ve Ortodoks Hristiyan nüfusa sahip olarak ayrılmıştır. Osmanlı hakimiyetinin kurulmasından 19. Yüzyıla kadar olan süreçte Arnavutluk'un dinî kimliğine devletteki rolü açısından bakıldığında Müslümanlar geleneksel Osmanlı eğitim kurumu olan medreselerde eğitim aldığı için devletten aldıkları görevler ile gelişerek daha yaygın inanç olmuştur. Müslüman olan

[129] Nathalie Clayer, "Tasavvuf, Music and Social Change in the Balkans Since the Beginning of the Twentieth Century with Special Consideration of Albania", **Sufism, Music and Society in Turkey and the Middle East**, Swedish Research Institute, İstanbul, 1997, s.140.
[130] Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.46-80.
[131] Zinkeisen, **a.g.e.**, s.193-202.; 19. yüzyılda Epir bölgesi Yunan kültürü etkisinde olmuş ve Ortodoks Arnavutlar bölgede Yunanca konuşup, yazdığı için Sulyot denilmiştir. Hatta bölgeyi inceleyen Faik Konica, Bektaşilerin matem ayında Fuzuli'nin Kerbela'yı anlatan eserini hem Arnavutça hem de Yunanca okuttuğunu yazmıştır. Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.83-84.

eğitimli kesime kimsiniz, diye sorulduğunda "Türk, Elhamdülillah" cevabının söylendiği rivayet edilmiştir. Hristiyan Arnavutlar ise inancına göre Katolik veya Ortodoks Mezhebinin kilise okuluna gitmiş ve 1856 yılındaki Islahat Fermanı'na kadar kilise okullarının yenisi açılmadığı için sayısı az olmuştur[132].

1.2.1.2.1.1. Osmanlı Arnavutluk'unda Bektaşiliğin Tarihsel Gelişimi

Arnavutlardan Müslümanlığı ilk kabul edenler, Osmanlı'dan tımar sahibi olan beyler olduğu tarihi kaynaklarda belirtilse de I. Murat ve oğlu Yıldırım döneminden önce bölgeye Abdalan dervişleri gitmeye başlamıştır[133]. 14. yüzyılda Osmanlı Arnavutluk'a hakimiyet kurmaya başladığında Bektaşiliğin bölgeye yayılması için üç temel etken ortaya çıkmıştır. Birincisi Bogomillik inancının bölgede yaygın olup Ortodokslar tarafından dışlanması ile Bektaşiliğe benzer yapıda anlayışın olması, ikincisi kolonizatör Türk dervişlerinin bölgeye hoşgörü usulü ile yerleşip kurduğu tekkelerdeki vakıflarla halkın desteğini kazanması ve üçüncüsü Bektaşi-Yeniçeri ilişkileri üzerinden bölgedeki halktan yeniçeri ordusu mensubu yapılması durumlarıdır[134].

Daha önce üst başlıklarda değinilen Bogomil anlayışına Arnavutluk'ta Bektaşiliğin nasıl yer edindiğine ışık tutmak için karşılaştırmalı şekilde incelenmesi zaruri olmuştur. Bogomillik anlayışının oluşumunda Hristiyanlık içinde Maniheizm dini anlayışının tesiri olduğu gibi Türk İslam anlayışına da Maniheizm etki etmiştir. İslam dünyasında Maniheizm hareketi Maveraünnehir ve Horasan'da süratle yayılmış ve Türk İslam toplumunda yayılınca ilerleyen süreçte Horasan Melamiliği meydana gelmiştir. Horasan Melamiliği yani Bektaşiliğin ilk dönem öncüleri olan Abdal ve Kalender zümreleri olarak ortaya çıkmış, Osmanlı'da ulema tarafından zındık olarak adlandırılarak dışlanmıştır. Bogomillik inancı da aynı şekilde Ortodoks Hristiyanlar tarafından "Heretik" tabiri ile dışlanmıştır. Bu sebeple Bektaşilik ve Bogomillik incelendiğinde köken bakımından birçok benzer anlayış ve uygulama mevcut

---

[132] Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.31-32.

[133] Bilge, **a.g.m.**, s.387.; Memli Sh.Krasniqi ve Armend Mehmeti, "Bektashi Cultural Heritage and Albanians". **Türk Tarihinde Balkanlar**, Edit. Zeynep İskefiyeli, T.C. Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya, 2013, s.384.

[134] Metin İzzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, s.517-525.; Arnavutların Bektaşiliği kabul etmesinde Fatih döneminde bölgeye gelen Yeniçerilerin etkisi ve Arnavut ailelerden gençlerin devşirme sistemine alınarak Yeniçeri olması etkili olmuştur. Ali Turabi Baba, Yeniçeri ordusunun Bektaşilik ile ilgisine değinerek Bektaşiliğin geliştiğine dikkat çekmiştir. Ali Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, Urtësia Bektashiane, Tirane, 2008, s.65.

olmuştur[135]. Daha önce genel olarak değinilen bu benzerliklere Bektaşilik açısından bakıldığında: Bir şahıs Bogomil hareketine katılmak istiyorsa biat etmesi gerekir, Bogomil inancına yeni biri katıldığında Bogomiller özel bir ayin tertipler. Bu ayinde talip, dede (dyed) ismini verdikleri cemaat önderinin önün de diz üstü oturur ve elini İncil'in üzerine koyup önderinin emrinden çıkmayacağına dair yemin eder ve dedenin şu sorularına müspet cevap vermesi gerekir: "Hz. İsa'nın ruhaniyetini kabul etmeye hazır mısınız, elini kitabın üzerine koyup bugüne kadar yapmış olduğun günahlardan pişman olup bir daha tekrarlamamaya söz veriyor musunuz, hayatınızın tamamında iç ve dış temizliğe, tevazua ve mana âleminin değerlerine saygılı davranacağına ahitte bulunuyor musunuz, aynı zamanda hiçbir zaman insan öldürmeyeceğine, zina, hırsızlık vs. yapmayacağınıza dair yemin eder misiniz?" der. Tüm bu uygulamalar Bektaşilikte ikrar (şeyhe bağlanma yemini) ve muhip (mürit olma) töreni ile çok fazla benzerlik taşımıştır. Aynı şekilde hiyerarşi bakımından neredeyse aynı denilecek kadar benzerlikler mevcut olmuştur. Bogomil cemaatinin manevi lideri dede (dyed) ismiyle isimlendirilmiştir. Dede mertebesi on iki halifenin (strojnik) arasından seçilerek hayatının sonuna kadar görevde kalır. Dedenin yönettiği halifelerden Hz. İsa'nın havarileri gibi oluşan bir kurul vardır. Halifelerden her biri belirli bir bölgenin dinî yöneticisiydi[136].

Sünni İslam ile Hristiyanlığın çatışması durumu bir kenara bırakıldığında Bektaşiliğin liberal ve eklektik karakteri, Hristiyanlıktaki Bogomil anlayışının var olduğu Arnavutlar için onu kabul edilebilir ve çekici kılmıştır. Örneğin: Bektaşilik diğer tüm dinlere karşı hoşgörülü olarak dış dünyaya değil, iç dünyaya daha fazla önem vermiş, insanları namaz kılmak, oruç tutmak gibi İslam'ın şartı olan uygulamaları yapmaya zorlamayıp İslam'da haram kabul edilen şarap içilmesine izin vermiştir. Aynı şekilde kadınların başörtüsüz olmasına ve kadınların da erkeklerle beraber ibadet etmesine izin vermiş olması Arnavut Hristiyanların Bektaşilik üzerinden Müslümanlaşmasına kolaylık sağlamıştır[137]. Arnavutluk'taki Hristiyanların Bektaşiliği benimsemesi aynı zamanda bulunduğu bölgelerdeki kutsal sayılan Hristiyan mabetlerinin de Bektaşiliğe ait olan bir hüviyete dönüşmesine neden olmuştur. Akademik tarih bilimi literatüründe bu olaya "Kültürel Melezlik" olgusu denilmiştir. Kültürel Melezlik daha çok bireysel kararların sonucu değil, uzun vadede

[135] Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, s.90.
[136] İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.s.44-46.
[137] Sh.Krasniqi ve Mehmeti, **a.g.m.**, s.385.

melezleşmeyi teşvik eden yapısal faktörler diyebileceğimiz gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan eski kültürün üzerine tamamen farklı olan yeni kültürün inşa edilmesidir. Kültürel melezlik olgusunda iki tür anlayış vardır. Birincisi bilinçli olarak eski kültürü yıkmak için onun üzerine yeni kültürün inşa edilmesidir. Buna İstanbul'un Fethi'nden sonra Ayasofya Kilisesi'ne minare eklenip cami yapılarak Hristiyanlığın üzerine İslam kültürünü yerleştirmek gösterilebilir. Kültürel melezlik konusunda ikinci anlayış ise yeni kültürü benimseyen halkın eski kültürüne ait vazgeçilmez olarak gördüğü şeyleri yeni kültürüne farkında olmadan uyarlamasıdır. Bektaşilik daha çok ikinci alanda kendisini gösterecektir. Teolojik ve sosyolojik olarak heterodoks tabir edilen Bektaşilik kültürel alanda ise melez kültür olarak adlandırılır. Bektaşilik, Kültürel Melezlik olgusu üzerinden özellikle Balkanlardaki yayıldığı yerlerde Hristiyanlığa ait unsurları kendi kültüründe devşirmiştir[138].

Kültürel Melezlik açısından Arnavutluk'ta Hristiyanlıktan Bektaşiliğe geçtiği tespit edilen Sarı Saltuk türbesi, Tomor Dağı'ndaki Abbas Ali türbesi ve onların efsaneleri gelişmiştir. Bu bakımdan onların incelenmesi Arnavutluk'ta Bektaşiliğin ortaya çıkmasına ışık tutacaktır. Arnavutluk'ta en eski Bektaşi varlığı 13. yüzyılda Balkanlara yerleşen Sarı Saltuk'un yaydığı ilk dönem Bektaşiliği Abdalan-ı Rum teşkilatların bölgeye etkisi ile meydana gelmiştir. Arnavut toprakları dahilinde Bektaşiler sayesinde birçok yer Sarı Saltık ismini taşımıştır. Akçahisar (Kruje)'nın 600 metre üstünde bir tepe (Mali i Sarı Saltıkut) Sarı Saltık ismini taşımaktadır. Bu tepede bir mağaranın içinde Sarı Saltık tekkesi de yapılmıştır[139]. Tekkenin kapısının önünde Sarı Saltık'ın ayak izleri olduğu iddia edilmiştir. Benzer izlere Ergiri (Gjirokastr)'de Kutsal İzler tekkesinde ve Draç (Durres) etrafındaki Duritsa köyündeki Sarı Saltık tekkesinde de rastlanmaktadır[140]. Arnavutların nüfus olarak çoğunlukta yaşadığı Balkanlardaki yerlerde Kruje'deki haricinde Sarı Saltuk ait izler Kosova'da Zgatar köyünde, Prizren'deki Germen tepesinde, İpek şehri yolundaki Köşk köyünde, İpek şehrinin Pirlepe köyünde ve Ohri gölü kenarında Sveti Naum (Aziz Naum) adına olan bir mezarın Sarı Saltuk'a ait olduğu söylenmiştir. Ancak Osmanlı bölgeye gelmeden

[138] Peter Burke, **Kültürel Melezlik**, Çev. Mustafa Topal, Asur Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.8-10.

[139] Alman Coğrafyacı Richard Busch Zanter 1933 yılında Güney Arnavutluk'u gezince Bektaşi tekkelerini ve türbelerini incelemiştir. Sarı Saltuk'a ait Kruje'de dağın tepesinde olan keçi yolu şeklinde tırmanarak ulaşılan kireç taşından oyulma türbeyi ziyaret etmiştir. Bektaşilerin en sık ziyaret ettiği türbe olduğunu ve sandukanın ipek kumaşla kaplı olduğunu anlatmıştır. Robert Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.89.

[140] Tekke yerin altında olduğundan basamaklarla inilir. Kapısındaki kayadan su fışkırır bu suyu insanlar şifa olarak içerler. İzzeti, **Balkanlarda Tasavvuf**, s.52.

önce mezarlar Hristiyan Aziz Georg ya da Aziz Elias'a ait olduğu kaynaklarda geçmiştir[141].

Kruje'deki Sarı Saltuk türbedarı Hasan Dana'nın anlatımıyla Sarı Saltuk efsanesi şöyledir: Yedi başlı, yedi dili olan ejderha Kruje bölgesinde insanları kaçırıp her gün bir erkeğin ve bir kadının kanını içermiş. Bölgenin Kralı'nın kızını kaçırıp onun kanını içmek isteyince Sarı Saltuk tahta kılıcı ile gelmiş, ejderhanın mağarasına gidip ejderhanın yedi başını ve yedi dilini kesmiştir. Kral ise kızını kurtaran Sarı Saltuk'un kızı ile evlenmesini isteyince Sarı Saltuk, bunu reddederek mağarada yaşamak isteyip her gün kendisine yemek verilmesini istemiştir. İnzivaya çekilen Sarı Saltuk'u kral ve halk zaman içinde kendilerine tehdit olarak görünce onlar mağaraya ulaşmadan bölgeden kaçmıştır. Menkıbeye göre mağaradan kaçarken elinde yemekte olduğu kavun taşa dönüşmüş ve içtiği su çeşmeye dönüşmüştür. Sarı Saltuk ise Kruje'den Korfu adasına kaçarak orada vefat etmiştir[142]. Kruje'deki Sarı Saltuk efsanesine göre: Sarı Saltuk'un tahta kılıcı ile ejderhanın yedi başını kesip yedi dilini cebine koymuş olması üzerinden bakıldığında Arnavutluk Bektaşiliğindeki yedi imam anlayışında Batıniye geleneği yani İsmailliye mezhebi etkisinde Hurufilik tesiri olduğu kesinleşmiştir. Bu efsanenin Sarı Saltuk'tan yüzyıllar sonra Hurufi bir Bektaşi geleneği olan Otman Baba'nın müritlerince Fatih döneminde oluşma ihtimali pek muhtemeldir[143]. Gerçek Sarı Saltuk, Balkanların Müslümanlaşmasında Aya Dimitri ve Aya Muson adlı Hristiyan azizleri ile mücadele edip onları yenerek Müslüman yapmıştır. Onlarla birlikle Kruje'de değil Romanya'nın Dobruca bölgesinde ejderhayı öldürmesine dair menkıbesi söylence olarak ortaya çıkmıştır[144]. Arnavutluk'taki efsanenin daha önceden Hristiyanlarda Aziz Spridon için söylendiği ele alındığında Sarı Saltuk'un Kruje'de Aya Yorgi'nin (Saint Georg) ve Korfu'da Aziz Spridon'un yerini Bektaşiliğe çevirdiği Kültürel Melezlik durumu ortaya çıkmıştır[145]. Farklı bir görüşe göre Sarı Saltuk, Aziz Spridon kılığına girip kiliselerde İslam'ı vaaz ederek

---

[141] İzzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, s.521.; Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", **MEB İA**, C. 10, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1966, s.221.

[142] Faik Bulut, "Arnavutluk Bektaşileri", **Atlas**, S. 128, Kasım 2003, s.s.44-47.; Sarı Saltuk'un ejderhayı katletme menkıbesi İslam öncesi dönemin Arnavutluk'un Kruje şehrinde hikâye olarak anlatılmıştır. F. W. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.47.

[143] Bulut, **a.g.m.**, s.55.; İsmaili mezhebine göre Hz. Ali'nin soyundan yedinci göbekten İsmail son velayet sahibi şahsiyettir. Bu Şii anlayışta yedi sayısı kutsal olarak görülmüştür. Bektaşilikteki On iki İmam anlayışına karşı çıkmaktadır. Farhad Daftary, **Alamut Efsaneleri**, Yurt Kitap-Yayın, İstanbul, 2008, s.33.

[144] Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltık**, TTK, Ankara, 2002, s.47.

[145] Ocak, **Sarı Saltık**, s.s.53-55.

bölgenin Müslümanlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu şahsiyetin yaşadıkları çağ ele alındığında aralarında ortalama bin yıl gibi bir süre farkı bulunmasından dolayı bu teorinin olma ihtimali düşüktür[146]. Arnavutluk'ta Sarı Saltuk'a atfedilen tekkeler ve mezarlar Hristiyan unsurlara aittir. Çünkü Sarı Saltuk'un gerçek türbesi Dobruca Babadağ'daki mezarı 1484 yılında II. Bayezid tarafından inşa edilmiştir. Ancak Saltukname adlı eserde Balkanların yedi farklı yerinde mezarının olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Arnavutluk Kruje'deki mağara içindeki mezarıdır[147].

Arnavutluk'taki Bektaşi geleneğine etki eden Sarı Saltuk'un muhtelif görüşlerle olmasının bir diğer sebebi Cem Sultan'ın yazdırdığı Saltukname eserine karşılık olarak II. Bayezid'in emri ile yazılan Saltukname'de Sarı Saltuk'un Kalenderi dervişlerini sevmeyen, Rafızi düşmanı ve Sünni İslam'ın temsilcisi olarak anlatılmasıdır. Sarı Saltuk, Cem Sultan'ın yazdırdığı eserde Şerif Hızır adında iken II. Bayezid'in yazdırdığı Saltukname'de Muhammed Buhari adında geçmiştir. Ayrıca II. Bayezid'in emri ile yazılan Saltukname'de Sarı Saltuk'un Kalenderi dervişlerini sevmeyen Rafızi düşmanı ve Sünni İslam'ın temsilcisi olarak anlatılması doğudan gelen Safeviler'in Kızılbaş politikasından Balkanları korumak amaçlı olmuştur. Böylece Arnavutluk'ta Bektaşiliğin gelişimi açısından Sarı Saltuk hakkındaki bilgiler tarihi açıdan doğruluk payı zayıf kalmıştır[148].

Sarı Saltuk'tan başka Arnavutluk Bektaşiliğinde Kültürel Melezlik Tomor Dağı üzerinden ortaya çıkmıştır. Tarihi kaynaklarda Arnavutluk'un Berat şehrindeki Tomor Dağı'nın adı ilk defa Tomorrit adı ile Antik Yunan'da M.Ö. 500'de bahsedilen Pelasgian Dodones'in adına dağın tepesinde kurulan tapınaktan almıştır[149]. Pagan inançlar için kutsal olan dağın tepesindeki antik mezar iki defa kültürel melezlik yaşamıştır. Pagan inançtan olan mezar Bizans döneminde Ortodoks Hristiyanların St.

---

[146] F. R. Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.s.62-63.; Arnavutluk'ta Bektaşiliği yayan bu misyonerlerden biri Aziz Spiridon adıyla bilinmekte ve Sarı Saltuk'un kişiliğine tekabül etmektedir. Sarı Saltuk sırasıyla bir kahraman, İslam'ı Avrupa'ya yayan bir derviş ve savaşçı olarak tanımlanmıştır. Hıristiyan bir keşiş kılığına girerek kiliselerde İslam'ı vaaz etmiş ve tahta kılıcıyla kendisine karşı çıkan keşişleri öldürmüştür. Sh.Krasniqi ve Mehmeti, **a.g.m.**, s.384.

[147] Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", **TDVİA**, C. 36, İstanbul, 2009, s.149.

[148] Sarı Saltuk'un tarihi kişiliği hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Saltukname adlı eserlerde onu anlatan menkıbe konularında Sarı Saltuk'tan çok daha önceki yıllara dayanan olaylar olduğu gibi çok daha sonra meydana gelen olaylardan bahsedilmiştir. Kanuni döneminde Ebussuud Efendi fetva yayınlatarak Sarı Saltuk'un kafir olduğunu ilan etmiştir. Kemal Yüce, **Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.70-75.; Ocak, **Sarı Saltık**, s.s.39-84.

[149] Ferdinand Samarxhi, "Tomorri: Historia", **Urtësia**, S.139, Tiran, 2020, s.5.

Maria adına dua ettiği kutsal yere dönüşüp daha sonra Osmanlı hakimiyetinde Abbas Ali Türbesi adı ile Bektaşilerin kutsal sayıp tören yaptığı yer olmuştur[150]. Osmanlı tarihinde dağın adı Tomor Bal adında Hristiyanlıktan Kalenderi dervişliğine geçen, Mohaç Savaşı'nda Macar ordusuna destek veren bir düşman şahsiyet olarak ilk defa görülmüştür. Peçevi tarihinde sapık inançlı olarak kendisini kutup (tüm dervişlerin lideri) ilan eden derviş olduğuna değinilmiştir. Böylece dağın adı derviş kitlelerinin benimseyeceği kadar kutsal sayılmıştır[151]. Avlonyalı Ekrem Bey, 2.396 metre yüksekliğindeki Tomor Dağı'na tırmanmıştır. Anılarında dağın Balkanlardaki ilk dönem Hristiyanlığın kutsal yerli olarak düşünüldüğü Meryem Ana'nın göğe yükseldiği inancının olduğuna değinmiştir. Yine dağın tepesinde bulunan mezarın Hz. Ali'nin oğlu Abbas Ali'nin Kerbela'dan kaçıp Arnavutluk'a gelip vefat edince ona ait olduğunu ve Bektaşilerce kutsal sayıldığını aktarmıştır. Hem Hristiyanlar hem de Bektaşiler Baba Tomor adında kutsal bir azizin dağda yaşamış olduğunu bahsetmiştir. Halbuki Tomor Dağı'nın adı Herodot'un tarihinde de geçerek iki dinden eskiye giden bir kutsaliyet kökenine dayanmıştır[152]. Berat bölgesindeki Bektaşilerin inancına göre dağın tepesinde Tomor Baba adında kutsal bir azizin yaşadığı ve sadece iyi niyetli insanların zirveye tırmanmasına izin verdiği ananesi gelişmiştir. Ayrıca zirvede Hz. Ali'nin oğlu Abbas Ali'nin türbesi kabul ettikleri bir türbeyi her yıl yaz aylarında hac amaçlı Bektaşiler ziyaret edip kurban kesmiştir. Ancak bu türbeyi Bektaşiler haricinde Hristiyanların kendi azizi olduğu iddia etmesinden dolayı aralarında çatışma oluşmuştur. Bektaşiler, türbeyi Hristiyanların ve Sünni Müslümanların ziyaret etmesini engellemiştir[153]. Bektaşilerin bu bölgedeki ibadet şeklinde Pagan inançların etkisi devam etmiştir. Abbas Ali'ye yapılan Bektaşilerin duası: "şu Abbas Ali için, şu güneş için, şu toprak için." şeklindedir. Yani güneş ve dünya kültü aracılığıyla Abbas Ali'nin bu kültü somutlaşmıştır ve Tomor Dağı'nda, genellikle güneş doğduğunda uygulanmıştır. Ayrıca Bektaşiler her yıl ağustos ayının başında gökyüzüne dönerek dua ettikten sonra Abbas Ali adına kurban kesmiştir. Nihayetinde kültürel melezlik

[150] Peter Bartl, **Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Çev.: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998, s.155.
[151] Bekir Sıtkı Baykal, **Peçevi Tarihi I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.72.
[152] Ekrem Bei Vlora, **Aus Berat und vom Tomor: Ta.g.e.buchlätter**, Druck und Verlag Von Daniel. A. Kajon, Sarajevo 1911, s.s.105-107.
[153] Elsie, The Albanian Bektashi, s.95.; Abbas Ali aslında Kerbela faciasında katledilmiştir. Bu sebeple bölge araştırmacıları türbenin Ortodoks Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmesinin ardından bölgedeki mezarın Hristiyan azizine ait olacağı batılı araştırmacılar tarafından düşünülmüştür. Bartl, **a.g.e.**, s. 185.

taşıdığı için Tomor Dağı'ndaki türbe Bektaşiliğin başlangıcı için kaynak olmaktan uzak bir hüviyete sahiptir[154].

Mehdi Fraşeri'ye göre Arnavutluk'ta Bektaşilik ilk defa, Bektaşiliği benimseyen Yeniçeri ordusunun Arnavutluk'u fethinden sonra beraberindeki dervişlerin bölgeye yerleşmesi esnasında veya Arnavutluk'tan devşirme toplandığı dönemde ortaya çıkmıştır[155]. Osmanlı'da Bektaşi tarikatı resmî olarak kurulmadan önceki zamanlarda, Hacı Bektaş Veli öğretilerine sahip derviş zümrelerinden II. Murat döneminde bölgenin fethi esnasında Yeniçerilerin piri olan Haydar Baba, Arnavutluk'a yerleşmiştir. Ayrıca Arnavutluk'un Osmanlı hakimiyetine tamamen bağlandığı II. Mehmet (Fatih) döneminde Kasım Baba bölgeye yerleşen ilk dönem Bektaşi evliyalarından sayılmıştır. Bu durum Mehdi Fraşeri'nin verdiği bilgileri desteklemesiyle kabul edilebilir[156]. Yine de Bektaşiliğin Arnavutluk'ta örgütlü bir şekilde yayılması 18. yüzyılın ikinci yarısına Bektaşi olan Tepedelenli Ali Paşa'nın hakimiyeti dönemine rastlamıştır. Bektaşiliğin Güney Arnavutluk'ta onun politikası ile yayıldığı artık tarihi kaynaklar neticesinde kesinlik kazanmıştır[157].

Kissling, F. W. Hasluck'un Bektaşiliğin Tepedelenli Ali Paşa döneminde Arnavutluk'ta yayıldığı görüşüne karşı çıkarak çok daha eski dönemde başladığını belirtmiştir. Kasım Baba, Yemini Baba, Piri Baba ve Hüseyin Baba'nın Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) döneminde Arnavutluk'ta bir dizi Bektaşi tekkesi kurduğu yönünde bilgiler mevcut olduğunu belirtmiştir[158]. Tarihi kayıtlarda 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan dönemde Bektaşiliğe dair izler seyrek görülmüştür. Bu duruma Fatih döneminde merkezî otoriteye karşı geldiği için katledilen Otman Baba'nın müridi olan bir Bektaşi dervişinin Arnavutluk bölgesinde II. Bayezid'e bir dileği varmış gibi yaklaşıp "ben zamanın Mehdisiyim" diye bağırarak kılıcı ile aniden saldırması hadisesi sebep olmuştur. Padişahın önünde olan İskender Paşa, elinde tuttuğu gürzünü seri bir hareketle dervişe fırlatıp suikasta engel olmuştur. Bu olaydan sonra II. Bayezid, Arnavutluk bölgesinde Işık, Torlak, Kalender ve Abdallar denilen

[154] Bardhosh Gaçe, "Bektashizmi në trevat jugore", **Urtësia**, S.137, Tiran, 2020, s.29.; Abbas Ali'yi Bektaşilik'teki Hıdrellez kültürüyle anmışlardır. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, s.81.
[155] Mehdi Fraşeri, **a.g.e.**, s.46.
[156] Birge, **a.g.e.**, s.83.
[157] Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.64.; Bilge, **a.g.m.**, s.387.
[158] Hans Joachim Kissling, "Zur Frage der Anfänge des Bektašītums in Albanien", **Oriens**, Vol. 15, Brill, 31 Aralık 1962, s.s.281,282.

ne kadar derviş varsa yakalanıp sürgün edilmesini emretmiştir. Nitekim Arnavutluk'ta Bektaşiliğin gelişmesini bu durum 18. yüzyıla kadar engellemiştir[159]. II. Bayezid'in politikası Arnavutluk'ta Bektaşiliğin gelişmesini engellese de varlığını yok etmemiştir. 1583 yılına ait Osmanlı hane kayıt defterindeki kayıtta Kruje'de Sarı Saltuk türbesinin onarımı için on Müslüman ailenin görevlendirildiği bilgileri mevcuttur. Sarı Saltuk Türbesi'ne giden yolun meşakkatli olması yüzünden onarımın şart olduğu belirtilmiştir. Böylece Arnavutluk'ta Bektaşiliğin varlığı III. Murat döneminde de devam ettiği kesinleşmiştir[160].

Bektaşilerin Arnavutluk'taki varlığına dair bir diğer kanıt ise Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ndeki bilgilerdir. Evliya Çelebi'nin başlangıçta Arnavutluk'u 1661 baharında ve 1662 yılının ilk aylarında olmak üzere iki defa ziyaret etmiştir. Sekizinci cildinde Arnavut Bektaşilerinden bahsetmesi ise 1670 yılında bölgeye bir daha uğradığı anlaşılmıştır[161]. Kiel'e göre Arnavutluk'ta 1378'de Kasım Baba'nın Kastoria denilen bölgede tekke açarak yaydığını söylemiş ve bunu 1661'de Kostaria'yı gezen Evliya Çelebi, Kasım Baba türbesini görmesi ile onaylamıştır[162]. Evliya Çelebi, Kruje bölgesini gezerken İskender Bey Kalesi'nde Kolonizatör Türk Dervişlerinden Muyo Baba Sultan türbesi olduğunu bölge halkının düzenli olarak ziyaret ettiğinden bahsetmiştir[163]. Evliya Çelebi, Güney Arnavutluk'un Ergiri bölgesini gezerken Bektaşi tekkelerine, türbelerine ve toplumuna rast gelmiştir. Ama doğrudan Bektaşi olduklarını belirtmekten kaçınmış veya bölgedeki kültürü anlayamamıştır. Bunun için bölgeyi incelerken acayip ve garip bir yer olduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi, Bektaşi olduğunu belirtmeden ziyaret ettiği Popo Baba Sultan, Baba Hasan Dede Sultan ve Cami içine defnedilen Ali Dost Dede gibi Bektaşi türbelerinin bölgenin en meşhur

[159] II. Bayezid'e suikast girişimi Kemalpaşazade tarihi eserinde anlatılmıştır. Ahmet Şimşirgil, **Kayı III**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.s.60-61.
[160] H. T. Norris, **Islam in The Balkans**, University of South Carolina Press, South Carolina, 1993, s.132.
[161] Bülent Bilmez, "Evliya Çelebi'de Arnavut Bektaşiliği", **Toplumsal Tarih**, S. 97, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.s.33-36.
[162] Machiel Kiel, "Bektaşi Ocağının Arnavutluk'taki Kuruluşuna Dair Bir Not", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Çev. Cemal Çakır, S.13, Ankara, 2000, s.38.
[163] Evliya Çelebi'ye göre istila devrinin Türk dervişleri bölgeye yerleşirken önce gittiği yerin küfürlerini öğrenir bölgede konakladıklarında kendilerine küfür ediliyorsa o bölgeye yerleşmediklerini belirtmiştir. Seyit Ali Kahraman, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 6. Kitap, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.122,127.

velisi olduğunu anlatmıştır. Hatta Ali Dost Dede'nin menkıbevi hayatından etkilenmiştir[164].

Eyliya Çelebi, Arnavutluk'un güneyindeki Bektaşi inancından halkın Venediklilere karşı savaşan mücahit gazi geleneğini devam ettirdiğini belirtmiştir. Eserinde Muaviye ve Yezid'e sövdüklerini, Muaviye mavi giydiği için o rengi giymeyip Muaviye boza içtiği için boza içilmediği konusuna değinmiştir. Ayrıca halkın Ya Ali, deyip oturup Ya Ali deyip ayağa kalktığını, içki içtiklerini, Hızır, Nevruz, Muharrem, Sarı Saltuk günlerinde törenleri olduğunu ve Ayin-i Cem yaptıklarını anlatmıştır. Cem törenini anlamamış kadın erkek el ele verip tören yaptığına değinmiştir[165].

Avlonya'da 14. yüzyılda gerçek adı Seyyid Ali olan Kuzum Baba Bektaşi tekkesi açmıştır. Bölgedeki eşkıyalar tarafından başı kesilerek öldürülünce menkıbeye göre kesik başını eline alarak türbesini inşa etmiştir[166]. Evliya Çelebi yine Avlonya Kalesi'nin doğusunda yer alan Kuzum Baba Bektaşi tekkesinden bahsederek tekkenin çok eskiye dayanan kökenini onaylamıştır[167]. Kiel'e göre, Evliya Çelebi'nin ziyaretlerinin sonrasında Arnavutluk'ta Bektaşilik hakkındaki ilk gelişme 1664 yılında yaşanmıştır. Edirne'deki Hıdırlık Bektaşi tekkesinin uygulamalarında Rafızilik suçlaması ile kapatılması sonucunda oradaki Bektaşilerin Arnavutluk'a kaçarak Kruje'de Sarı Saltuk tekkesi açması sonrasında Bektaşiliğin başladığı rivayet edilmiştir[168]. John Kingsley Birge, 1933'te Bektaşi tekkelerini gezdiğinde Arnavutluk'ta en eski Bektaşi izi Yahya Baba tekkesinde 1717 tarihli yıkık bir mezar olmasıyla 1600'lerin ikinci yarısında bölgede Bektaşilerin yaşadığı tespit etmiştir. Böylece II. Bayezid'in yasağının üzerinden çok geçmeden 17. yüzyılda Arnavutluk'ta tekrar Bektaşi tekkelerinin açılarak yapılanmaya başladığı sonucuna varılabilir[169].

Bektaşiliğin tekkeler üzerinden varlığı 14. yüzyıldan itibaren seyrek olarak mevcut olsa da Bektaşilik, Arnavutluk'ta 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren örgütlü

---

[164] Ali Dost Dede veba hastalığından öldüğünde bölge halkı oradan salgın nedeniyle uzaklaşmış, tekkesinde ölüsü defnedilmemiş 40 gün sonra halk tekrar döndüğünde Ali Dost Dede'nin bedeni kıbleye dönük halde bedeni bozulmamış ve canlı gibi sıcaktır. Seyit Ali Kahraman, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 8. Kitap, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.653-654.
[165] Kahraman, Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 8. Kitap, C. 2, s.654-656.
[166] Bulut, **a.g.m.,** s.50.
[167] Bilmez, **a.g.m.**, s.39.
[168] Kiel, "Bektaşi Ocağının Arnavutluk'taki Kuruluşuna Dair Bir Not", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.37.
[169] Birge, **a.g.e.**, s.82.

bir şekilde tekkeler açarak yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte Arnavutluk'taki ilk büyük Bektaşi tekkesinin varlığı Tepedelenli Ali Paşa'nın valiliği öncesine dayanmıştır. Gjirokaster'deki Zall tekkesini Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan tekkesinden yetişmiş olan Bandırmalızade ailesinden Üsküdarlı Asım Baba 1778'de Arnavutluk'a gelip kurmuştur. 1796 vefat edince tekkenin haziresine defnedilmiştir. Zall tekkesi sonraki süreçte Şemimi Baba'nın etkisiyle Arnavut asıllı Bektaşilerin kontrolüne girmiştir. 1806 yılında Ali Plaku adında Gega yani kuzeyli bir Arnavut Bektaşi'nin kontrolünde yönetilmiştir[170]. Zall tekkesi ile hemen hemen aynı anda Nasibî Tahir Baba tekkesi, 1781'de Nasibi Tahir Baba (ö.1835) tarafından Yanya vilayetinin Berat sancağına bağlı bir köy olan Fraşer'de kurulmuştur[171].

Osmanlı Arnavutluk'unda Bektaşiliğin tekke kurmaları ve tarikat olarak faaliyet göstermeleri üzerinden sistematik gelişimi 18. yüzyılın sonuna doğru gerçekleştiği için 1790-1822 yılları arasında Güney Arnavutluk'ta bağımsız hareket eden ve kendisi de Bektaşî olan Tepedelenli Ali Paşa'nın yönetimine değinmek zaruridir[172]. 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar dönemde Osmanlı'nın Balkan topraklarında Arnavutların çoğunluk olarak yaşadığı yerler dahil Güney Epir'i Tepedelenli Ali Paşa Yanya Valisi olarak âyanlık yönetimine çevirmiştir. Böylece II. Mahmut ile arası açılmış, padişahın desteği ile Kuzey Arnavutluk'taki İşkodra çevresinde Buşatlı Osman Paşa ve Buşatlı Mustafa Paşa'nın âyanlıkları kurularak Tepedelenli Ali Paşa'ya düşmanlık beslemiştir[173]. Bu dönemde Arnavutluk'ta Müslümanlaşma kuzeyde Buşatlı ile Sünnilik ve güneyde Tepedelenli Ali Paşa zamanında Bektaşilik yeni bir hız kazanmıştır. Bektaşi olan Tepedelenli'nin pek çok köye İslam'ı zorla benimsettiği tarihi kayıtlarda geçmekte ve onun sayesinde Bektaşiliğin Güney Arnavutluk'ta yayıldığı kesinlik kazanmıştır. Aynı şekilde Buşatlı

[170] Şevki Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.s.329,330.; Tekkede postnişinlik yapan babalar şunlardır: Asım Baba (1780-1796), Türk Hasan Baba (1796-1798), Ergirili Süleyman Baba (1798-1806), Ali Baba Gega (1806-1830), Hacı Yahyâ Baba (1830-1836), Türk İbrâhim Baba (1836-1845), İlbasanlı Hüseyin Baba (1845-1861), Hacı Ali Hak ki Baba (1861-1907), İlbasanlı Selîm Rûhî Baba (1907-1944). İzzeti, Balkanlar'da Tasavvuf, s.297.; Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ, "Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşi Yapıları (1400-1826)", **Alevilik Araştırmaları Dergisi**, S.13, Ankara, 2017, s.s.109,110.; Bulut, **a.g.m.**, s.56,57.

[171] Nasibi Baba'nın asıl adı Hacıbektaş dergahında eğitim alan Derviş Muharrem'dir. Nasibi onun Hacıbektaş'ta nasibini buldu anlamında halk tarafından verilen lakabıdır. Değerli ve Yusuf, **a.g.m.**, s.126.

[172] İzzzeti Balkanlarda Tasavvuf, s.294.; Birge, **a.g.e.**, s.83.

[173] Justin Mc Carthy, **Osmanlı Türkleri 1281'den 1923'e**, Çev. Timur Demirtaş, T&K Yayınları, İstanbul, 2015, s.s.234,235.

ve Toptani ailelerinden Kuzey'e atanan yöneticiler de Gega Arnavutlara Sünniliği dayatmış ve Bektaşiliği İşkodra çevresinde yasaklamıştır[174].

Tarihi kaynaklar Tepedelenli Ali Paşa'nın Bektaşiliği âyanlık yönetiminde siyasi olarak kullandığını göstermiştir. Bu durum gençliğinde yetim ve fakir bir hayatı yaşarlar iken annesini ve Tepedelenli Ali Paşa'yı Arnavutluk'un köklü aileleri dışladığında Bektaşilerin evlerine davet edip onu ağırlamasıyla başlamıştır[175]. Güney Arnavutluk'ta Tepedelenli Ali Paşa daha yönetime gelmeden bölgede Ortodoks Hristiyanlar, Sünni Müslümanlar, Sulyotlar (Yunanca konuşan Arnavut asıllı Ortodoks Hristiyanlar), Hristiyanlık âdetleri etkisindeki Müslümanlar ve Panteist inançta Arnavut Bektaşilerinin bulunmasının etkisiyle toplumun birliktelik göstermesi mümkün olmamıştır[176]. Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya valiliği döneminde Sünni Müslümanların padişaha dolayısı ile Halife'ye bağlı olmasıyla âyanlık kurabilmesi için bu kesimi kullanamamıştır. Güney Arnavutluk'ta bulunan Bektaşiler ise Şiiliğe ait öğretileri ve liberal yapıda din anlayışlarında olduğu için Sünni Halifelik makamı ile bağı daha zayıf olmuştur. Tepedelenli Ali Paşa bu durumu fırsata çevirerek Yeniçeri Ocağı'na yayılmış olan Bektaşilik anlayışını bir politik hamle olarak kullanmak istemiştir. Arnavutluk'taki nüfuzlu bir Bektaşi olan Kruje'deki Şemimi Baba'ya destek verip valiliğini yaptığı Epir ve Güney Arnavutluk bölgeleri padişah tarafından kontrol edilemesin anlayışıyla Bektaşiliğin yayılmasını istemiştir. Bu durum sonucunda Şemimi Baba'nın çevresinde Bektaşilik hızla Arnavutluk'a yayılmaya başlamıştır[177]. Bektaşiliğin Tepedelenli Ali Paşa döneminde Güney Arnavutluk'ta yayılmasında ikinci bir etken de Sulyot karşıtı politikayı uygulamasıyla ortaya çıkmıştır. Sulyotlar Ali Paşa tarafından baskı altında kalınca Bektaşi olmuş veya Bektaşi görünümünde gizli Hristiyanlık inancını geliştirmiştir[178]. Öyle ki

---

[174] Bilge, **a.g.m.**, s.387.

[175] Hatta Bektaşiler Ali Paşa'nın parmağına yüzük takmıştır. Gerçekten de böyle bir yüzüğü Ali Paşa ölümüne kadar parmağında taşımıştır. F. R. Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.64.

[176] Römeran, **a.g.e.**, s.s.21,22.

[177] Norris, **Islam in The Balkans**, s.240.; Beskes, **a.g.e.**, s.157.

[178] Suli, Himara ve diğer bölgelerdeki Ortodoks Hıristiyanları boyunduruk altına almak için düzenlediği savaşlarla, zulmünden kurtulmak için Arnavutları İslam'ı seçmeye zorlamıştır. Bölgedeki Hristiyanların bir kısmı katı İslami kuralları olmayan Bektaşiliği benimsemiştir. Bir kısmı da Müslüman gibi gözüken gizli Hristiyan olmuştur. Odile Daniel, "The Historical Role of the Muslim Community in Albania", **Central Asian Survey**, Vol. 9, No. 3, Perganon Press Plc, London, 1990, s.7.; Kissling'e göre 19. Yüzyıla kadar Arnavutluk'ta Kripto Hristiyanlık devam etmiştir. Bu yüzyıla gelindiğinde Güney Arnavutluk'taki Kripto Hristiyanların Bektaşiliği kabul ettiği kanısına varmıştır. Kissling, **a.g.m.**, s.286.; Norris, **Islam in The Balkans**, s.136.; Skendi, **a.g.e.**, s.12.

Arnavutluk'tan başka Batı Anadolu'daki Bektaşiler arasında Hristiyan unsurlar bu dönemde ortaya çıkmıştır[179].

Tepedelenli Ali Paşa, Sulyotlara karşı savaştığında Epir bölgesindeki Nivitza ve Ayavasil Ortodoks Hristiyan köylerine 1798 yılında hem Bektaşi tekkesi hem de mescid inşa ettirmiştir. Ayrıca bölgenin Müslümanlaşması konusunda hem Sünniliğe hem de Bektaşiliğe eşit fırsatlar sunmuştur. Ancak Osmanlı yönetimi ile ters düşünce yalnızca Bektaşiliğe yer vermiştir[180]. Ali Paşa bu amaçla 1799'da Şemimi Baba'yı görevlendirdikten sonra rivayete göre Şemimi Baba tarafından Bektaşi yapılmıştır. Bektaşilerin ibadetlerine katılıp saz eşliğinde söylenilen nefeslerde ve Kerbela ağıtlarında gözleri yaşlı şekilde hüzünlendiği Arnavutluk'taki Bektaşiler tarafından rivayet edilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde ise Tepedenli'nin Bektaşiliği konusunda bilgi yoktur[181]. Literatürde bu konuda tam bir netlik olmayıp hatta bazı kaynaklarda tam tersine aslının Kütahya'dan gelen Mevlevi geleneğinden bir Türk soyu olduğu iddia edilmiştir[182]. Ancak 1823'te ölümünden 1 yıl sonra Londra'da baskısı yapılan "Life of Ali Pasha of Tepeleni" adında biyografi eserinde resmedilen Ali Paşa tablolarında 12 dilimli Bektaşi tacı taktığı görülmüştür. Böylece Tepedelenli'nin Bektaşiliği kesinlik taşımıştır[183].

Tepedelenli Ali Paşa'nın Bektaşilik konusunda görevlendirdiği kişi olan Şemimi Baba hakkında geçmişine dair kısıtlı bilgiler vardır. Şemimi Baba, Kruje bölgesinden olmakla beraber asıl adı Kemalettin İbrahim Şemsettin'dir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda yaşayan Arnavut asıllı medresede müderrislik yapan bir şahsiyet olmuştur. Bektaşiliğe girişi Makedonya'daki Köprülü Bektaşi tekkesinde 1790-1792 yıllarında bölgede kaldığında arkadaşı Hatemi Haydar Baba aracılığı ile gerçekleşmiştir[184].

---

[179] Antonaki Varamis adında bir Hristiyanlık'tan Bektaşiliğe geçen Arnavut asıllı bir Bektaşi Bursa'daki Bektaşi tekkesine atanmıştır. Bu durum hakkında Şemsettin Sami (Fraşeri) Bektaşilerin arasında bulunan gizli Ortodoks Arnavut Hristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Hasluck, Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I, s.138.

[180] Römeran, **a.g.e.**, s.54.

[181] Norris, Islam in The Balkans, s.241.

[182] Beydilli, **a.g.m.**, s.476.

[183] Ek1 kısmında Tepedelenli Ali Paşa'ya bakılarak çizilen resminde başında Bektaşi tacı vardır. Richard A. Davenport, **The Life of Ali Pasha of Tepeleni**, Published by Thomas Tegg and Son, London 1837, s.II.

[184] Metin İzzeti, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.52, Ankara, 2009, s.59-61.; Şemimi Baba ile Hatemi Haydar Baba arasındaki bağ kuvvetli olmuştur. Öyle ki Şemimi Baba öldürüldüğünde Hatemi Haydar Baba da zehirlenerek

Şemimi Baba, 1802'de kendi adına Kruje'de Şemimi Sultan tekkesini kurmuştur. Bu tekkenin merkez olacağı şekilde Güney Arnavutluk'ta Bektaşiliğin yayılması faaliyetlerine başlamıştır[185]. Tepedelenli Ali Paşa, Şemimi Baba'dan diplomatik ajan olarak Arnavutluk'u gezerek bilgi toplamasını istemiştir. İstihbarat sistemi kurulması için Tepedenli Ali Paşa, Şemmi Baba'ya yedi adet Bektaşi tekkesi inşa ettirerek Bektaşiliğin Arnavutluk'ta yayılmasının temelini atmıştır[186]. Ali Paşa döneminde böylece Bektaşi tekkeleri şehirlerin ve köylerin içine değil daha çok politik amaçlarla kullanmak niyetiyle çıkış yerlerine doğru gözcülük yapması için inşa edilmiştir[187]. Buna ilaveten Bektaşiler Arnavutluk'taki yayılma bölgesinde tekkeleri kurarken yürüme mesafesi ile bir günü geçmeyecek uzaklıkta tekke inşa ederek konaklama ağı kurmuştur[188]. Ali Paşa'nın düşmanlarının hakimiyetinde olan Kuzey Arnavutluk bölgesine doğru 1800 yılında Korça'da Gega asıllı Abdullah Baba'ya Melçan tekkesini kurmasında yardım etmiştir. Melçan tekkesinin desteğiyle de Elbasan'da (İlbasan) Cefai Baba tekkesi Şemimi Baba'nın müridi İbrahim Cefai Baba tarafından 1800 yılında kurulmuştur. 1807 yılında Şemimi Baba öldükten sonra Tepedelen'in köyü olan Koştan'da Şemimi Baba'nın müridi Sadık Baba 1810 yılında bir tekke kurmuştur. Berat'ın (Arnavut Belgradı) Prişta köyünde Bektaşi tekkesi 1810 yılında Tahir Baba tarafından kurulmuştur. 1800'de yapımına başlanan Korça (Görice) Melçan Bektaşi tekkesi "Teqeja e Madhe" (Büyük Tekke) ismiyle meşhur olarak 1815 yılında Hüseyin Baba tarafından tam teşekküllü şekilde kurulmuştur[189]. Ayrıca Şemimi Baba vefat etmeden önce Fraşer tekkesine, Gjirokaster'deki Süleyman Baba tekkesine ve Asım Baba'nın Zall tekkesine gidip kendi hakimiyetini onaylatmıştır. Böylece tam destek ile güçlenen Şemimi Baba, Yanya valiliği merkezine giderek Sünni ulema ile girdiği tartışmayı kazanıp bölgedeki Halifeye bağlı ulemayı sindirmiştir. Hiç şüphesiz ki bunun meydana gelmesinin nedeni Tepedelenli Ali Paşa Osmanlı karşıtı yürüttüğü politikasına verdiği destek olmuştur[190].

öldürülmüştür. Rexheb**, a.g.e.**, s.s.281,282.; Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, C. 2, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.184.

[185] Birge, **a.g.e.**, s.83.

[186] Margaret Hasluck, "The Noncomformist Moslems of Abania", **The Muslim World**, Vol.15, 1925, s.390.

[187] Haslock, Bektaşîlik Tetkikleri, s.29.; F. W. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, Çev.: Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s.151.

[188] Bartl, **a.g.e.**, s.172.

[189] Robert Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, The Scarecrow Press, Plymouth 2010, s.413.; Norris, Islam in The Balkans, s.125-135.; Değerli ve Küçükdağ, **a.g.m.**, s.129.; İzzeti, Balkanlar'da Tasavvuf, s.296-299.; Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.337.

[190] Baba Rexheb, **a.g.e.**, s.283.

Şemimi Baba'ya yardımcı olması için Tepedelenli Ali Paşa'nın emriyle Valonalı Mahmut Bey ve Beratlı Ömer Vrioni gibi isimler Güney Arnavutluk'ta Bektaşiliğin yayılmasını sağlatırken Kuzey Arnavutluk'ta nüfusun Sünni çoğunlukta olması ve Ali Paşa karşıtı siyaset izlenmesiyle Bektaşilik fazla yayılım gösterememiştir[191]. Ali Paşa, Kuzey Arnavutluk'ta düşman olarak gördüğü Buşatlı Mustafa Paşa'ya karşı istihbarat ağı olarak Bektaşiliği kuzeye yaymaya çalışmıştır. Kuzey Arnavutluk'ta bulunan Karuba'da 1807 yılında Şemimi Baba ve Tepedelenli Ali Paşa'nın politikasıyla sadece bir tane Bektaşi tekkesi açılmıştır[192]. Ancak çok geçmeden Ali Paşa'nın rakibi Buşatlı Kara Mahmut Paşa İşkodra, Kruje ve Tiran'dan Bektaşileri kovarak tekkelerini yıktırmıştır. Yine Buşatlı Paşa'nın emri ile Bektaşilerin İşkodra vilayetine girmesi yasaklanmıştır[193]. Şemimi Baba, Tepedelenli Ali Paşa'nın siyasi olarak destekçisi olduğu için Kaplan Paşa Toptani onun düşmanı olmuştur. Şemimi Baba, Kaplan Paşa'ya suikast düzenletip başarısız olunca Kaplan Paşa'nın adamları 1807 yılında Şemimi Baba'yı tekkesinde Kerbela mersiyesini okurken kurşunlayarak öldürmüştür. Kruje şehrinin Bektaşi halkı bu durum üzerine Kaplan Paşa'ya karşı huzursuzluk tepkileri vermiştir[194]. Kaplan Paşa bölgede baskıyı arttırınca Şemimi Baba'nın kurduğu Bektaşi tekkesi Kruje'de harap olmuştur[195]. Şemimi Baba öldükten sonra Arnavutluk'ta Bektaşiliğin örgütleyici kurucusu olarak anılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Dalip Fraşeri tarafından Arnavutça yazılan Hadika adlı eserinde Bektaşiliğin Arnavutluk'a Şemimi Baba tarafından örgütlenerek Kuzey Arnavutluk'a kadar yayıldığı yazılmıştır[196].

Tepedelenli Ali Paşa, Şemimi Baba öldükten sonra Bektaşilik politikasını kendisi doğrudan yürütmeye başlamıştır. Öyle ki Ali Paşa'nın yakınında bulundurduğu dervişlere danışmadan işlerinde karar almadığı rivayet edilmiştir. 1810 yılında Adriyatik Denizi'nde bulunan Ayamavra adası İngiliz ve Fransız işgaline

---

[191] Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.153.
[192] Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.36.
[193] Joseph Swire, **King Zog's Albania**, Liveright Publishing Corporation, New York, 1937, s.243.; Bartl, **a.g.e.**, s.181.
[194] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.124.; Rexheb, **a.g.e.**, s.282.
[195] Norris, **Islam in The Balkans,** s.131.
[196] Sonra Gegalık'ta dahi
Saye-i vilayeti serdi.
Sahib-i ilm-ü vilayet olan,
Şemimi Sultan'ı gönderdi.
İnsanların gözlerini açtı.
Arnavutluk'u abad etti. Murat Yiğit, "Arnavut Bektaşi Mahsuni Muharrem Baba ve Türkçe Nefesleri", **Birinci Uluslararası Karaşar Alevi-Bektaşi Bilgi Şöleni**, 30 Haziran-1 Temmuz 2022, Karaşar Derneği Yayınları, Ankara, 2013, s.282.

girmesin diye bölgedeki Ayamavra kilisesinin karşısına Bektaşi tekkesi inşa ettirmiştir. Böylece Şemimi Baba öldükten sonra da Bektaşileri istihbarat servisi olarak kullanmaya devam etmiştir. Üsküdarlı Asım Baba'nın kurduğu Zall tekkesinin Bektaşi babalarının İstanbul'daki bağlantıları ile saraydan haberler toplanmıştır. Tepedelenli Ali Paşa çıkartacağı isyana Epir bölgesindeki Bektaşiler katılsın diye müşavirlik görevi üstlenen yetmiş yaşından büyük olan Derviş Hasan kapı kapı tekkeleri gezmiştir[197].

Halet Efendi, Mevlevi tarikatına bağlı olmak ile beraber, Sultan II. Mahmut'un hizmetinde Bektaşilerden ve Yeniçerilerden destek alan Tepedelenli Ali Paşa'nın amansız bir düşmanı olmuştur. II. Mahmut'un emri ve Halet Efendi'nin desteğiyle 25 Ocak 1822'de Hurşit Paşa tarafından Ali Paşa öldürülmüştür[198]. Ali Paşa ve oğullarının öldürüldükten sonra padişaha sunulan başlarını geri bedenleriyle bütünleştirip defnedilmesini Bektaşi tarikatından Süleyman Derviş üstlenmiştir[199]. Nitekim Tepedelenli Ali Paşa, Bektaşiliğin gelişimine verdiği destekten dolayı 19. yüzyılın sonuna doğru hareketlenen Arnavut milliyetçiliği hareketine katılan Bektaşilerin gözünde İskender Bey'den sonra ikinci ulusal kahraman olarak anılmıştır[200].

Sonuç olarak Tepedelenli Ali Paşa, oğullarının yardımıyla otoritesini tüm güney Arnavutluk, Yunanistan ve güneybatı Makedonya'ya yaymış ve otuz iki yıl boyunca bir despot gibi hüküm sürmüştür[201]. Bu dönemde uyguladığı politika ile Bektaşiliğin tekkeler üzerinden Arnavutluk'ta yapılanmasını sağlamanın yanı sıra Balkanlar'daki önemli tekkeleri kendi hakimiyetine almıştır. Onun otoritesi sayesinde Arnavutluk dışındaki Yunanistan'daki Durbalı Sultan tekkesi, Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan tekkesi, Tetova'daki Harabati Baba tekkesi, Girit'teki Horasanlı Ali Baba tekkesi Arnavut asıllı Bektaşilerin bulunduğu yer olmuştur[202]. Ayrıca Tepedelenli Ali Paşa döneminde sosyal yönden Bektaşilik etkisiyle toplumda değişim yaşanmıştır. Örneğin; Yanya vilayetini ziyaret eden İbrahim Manzur Efendi, bölgedeki Tosk Bektaşi Arnavutların Şii meyilli olduğu hatta köpeğini bile Hz. Ali'nin düşmanı

[197] Römeran, **a.g.e.**, 140-257.; Haslock, Bektaşîlik Tetkikleri, s.65.; Üsküdar'daki Bektaşi tekkesinden her yıl Yanya'ya ziyarette bulunulmuştur. Berkes, **a.g.e.**, s.157.
[198] Kristo Frasheri, **a.g.e.**, s.114,115.; Berkes, **a.g.e.**, s.160.
[199] Römeran, **a.g.e.**, 274
[200] Norris, **Islam in The Balkans**, s.242.
[201] Skendi, **a.g.e.**, 22.
[202] Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.71.

saydıkları Muaviye adı ile çağırdığını söylemiştir. Ayrıca Osmanlı'da Bektaşi Arnavutlar din ve yasa tanımayıp Sünni ulemadan nefret ettiğini, Sünni ulemanın da Bektaşilere zındık ve mülhid gibi dinden dönen, sapık anlamına gelen terimleri kullandığını ifade etmiştir[203].

1.2.2. Vakayı Hayriye (1826) ve Yasaklı Yıllarda Bektaşilik

Balkanların geneline yayılan Bektaşilik Osmanlı'da başkent İstanbul'da yüzlerce dergâh kurarak Anadolu'da, Irak'ta ve Mısır'da Bektaşi dergâhlarına sahip olmuştur. Hiç şüphesiz Bektaşiliğin bu kadar güçlenmesinde ve tekkelerinin artmasında Taife-i Bektaşiyan denilen Yeniçeri askeri kuvvetlerinin etkisi söz konusundur. Öyle ki 1826'da Vaka-yı Hayriye ile Yeniçeri ocaklarının kaldırılması olayında 17. yüzyıldan itibaren devletin en nüfuzlu tarikatı olarak bilinen Bektaşilik de kapatılmıştır[204].

III. Selim'in Yeniçerilerin desteklediği isyanda öldürülmesinden sonra Sultan II. Mahmut, Osmanlı padişahı olunca otoriteye bağlı ve modernizasyon yapılmış yeni bir ordu kurmak için 15 Haziran 1826'da kanlı bir şekilde Yeniçeri ordusunu kaldırmıştır[205]. Vaka-yı Hayriye adı verilen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayını ve sonrasındaki takibatı Bektaşiliğin iki kolunu da şiddetli bir şekilde yaşamıştır. Bilhassa Babagan kolu Bektaşi babaları Vaka-yı Hayriye'ye engel olmak hareketine katılarak ellerinde teberleriyle Yeniçerileri kışkırtmak amacıyla İstanbul'un çeşitli yerlerine dağılmıştır. Kıncı Baba, kadılardan Ağasızade Ahmet Efendi ve Hacegandan Salih Efendi başta olmak üzere altı kişi yakalanmış ve 10 Temmuz 1826'da yakalanan Bektaşi babaları ile birlikte Esad Baba ve Yedikule tekkesi hamisi Hüseyin Baba da idam edilmiştir. Bu sırada Meşveret Meclisi (Tarikat Meclisi) Mevlevi, Nakşî, Halveti, Celveti, Sadi, Kadiri, Şazeli tarikatlarının katılımı ile toplanmış ve uzun tartışmalardan sonra Bektaşi tarikatının Rafizî olup şeriat dışı olduğu meselesi ile padişah idaresinin de baskısı altında Bektaşi Tarikatının kapatılması kararını almıştır. Ayrıca toplantıda birçok tekkenin yıkılması veya kapatılması kararı alınırken Bektaşilerin kadim tekkeleri Hacı Bektaş dergâhı, Çirmen'deki Seyyid Ali Sultan tekkesi, Antalya Elmalı'da Abdal Musa tekkesi gibi tekkelerin yıkılmaması ve kapatılmaması oralara Ehl-i Sünnet tarikatlardan türbedar atanıp tekke gelirinden maaş bağlanması kararı

[203] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.33.
[204] Von Hasluck, **Bektaşiliğin Coğrafî Dağılımı**, Çev. Turgut Koca ve A. Nezihi Erginsoy, Ufuk Matbaası, İstanbul 1991, s.s.9-10.
[205] Birge, **a.g.e.**, s.s.85-88.

alınmıştır[206]. Çelebi kolundan Hacıbektaş Dergâhı Postnişini Hamdullah Çelebi bu görevinden alınarak onun yerine vakıf mütevelli heyeti başkanı olarak Nakşibendi tarikatından Şeyh Hacı Hamza adında birini atanmış ve o da dergâhın içine cami yaptırmıştır. Hamdullah Çelebi ise idam ile yargılanarak sürgün yeri olan Amasya'ya 2 Mayıs 1827'de gönderilmiştir[207]. Sultan II. Mahmut Bektaşiliği yasaklayıp tekkelerini elinden alınca Bektaşilik, bundan sonraki süreçte yeraltına çekilmiş yeniden resmî olmanın ve eski gücüne kavuşmanın yollarını aramıştır. Bu tarihten itibaren amaçları uğruna Osmanlı'da Jön Türk hareketlerinde yer almış Batı'nın liberal düşüncelerini benimsemiş hatta batılı cemiyetlerin gizliliğe dayalı localarına bile katılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki Sultan Mahmut böyle güçlü siyasete yön veren Bektaşiliği yasaklasa bile hiçbir zaman tam olarak bastıramamıştır[208].

Bektaşilik katı tabir edilen kanunlarla II. Mahmut tarafından yasaklandığında bu yasağı kaldırmak yeniden örgütlenmek kolay olmamıştır. Bektaşiliğe verilen ilk serbestlik 1839 Tanzimat Fermanı ile gelen demokratikleşme hareketiyle başlamıştır. Özellikle Bektaşilerin yeniden tekkelerine kavuşması ve gayriresmî şekilde de olsa tekkelerde faaliyetlerini örgütlemesi 1856 Islahat Fermanı sonrasına denk gelmesi tesadüfi değildir. Demokratikleşme hareketlerinin Bektaşilere tekkelerini ve resmiyetini kazandıracağı düşüncesi sonraki süreçte II. Meşrutiyetin ilanı konusunda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti hareketlerine katılmalarına sebep olmuştur[209]. Nitekim bu doğrultuda II. Mahmut'tan sonra fazla süre geçmeden Sultan Abdülaziz zamanında eşinin Bektaşiliğe ilgisi sebebiyle yeniden Bektaşiliğe belli

[206] Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, s.s.62-88.; II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatların maliyetleri göz önüne alınınca, Bektaşi tekke ve vakıflarının ayniyat defteri tutularak müsadere edilmesi ile ıslahtlar için bütçe oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Faroqhi, ***a.g.e.***, s.190.

[207] İsmail Özmen ve Yunus Koçak, **Hamdullah Çelebi'nin Savunması**, Belen Ofset, Ankara 2007, s. 21.; Osmanlı yönetimi tarafından bazı Osmanlı aydınları Bektaşi olmaları sebebi ile sürgüne gönderilmesi kararı alınıyor. Bunlar arasında vakanüvis ve doktor olan Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, Melekpaşazade Abdülkadir Bey, İsmail Ferruh Efendi de vardır. Soyyer, **a.g.e.**, s.63.

[208] Dawey'in gezdiği dönemde İstanbul Rumeli Hisarı tekkesinde Bektaşilerin polis ve saray casusların tarafından sürekli izlendiğini görmüştür. Richard Dawey, **Sultan and His Subjects**, Vol I, Chapman and Hall LD., London, 1897, s.97.; Ali Turabi Baba'ya göre, II. Mahmut'un yasağından sonra İstanbul Bektaşilerinin önemli bir kısmının gizlenerek Avrupa'daki Mason localarına katılmıştır. Bu duruma karşılık tekke mensubu gelenekçi olan Bektaşilerin ise Tepedelenli Ali Paşa'nın desteğiyle Şemimi Baba'nın geliştirdiği Arnavutluk'taki tekkelere sığınmıştır. Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.92.

[209] Salih Çift, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bektaşîlik-Siyaset İlişkisi", **Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf**, Ed. Ercan Alkan ve Osman Sacid Arı, İsar Yayınları, İstanbul, 2018, s.s.810,811.

birtakım haklar verildiği resmiyet kazanmasa da gayriresmî serbestlik kazandığı yönünde gelişmeler yaşanmıştır[210].

Yasaklı dönemde Babagan Bektaşilik 19. yüzyıl boyunca üç farklı hareket çıkarıp resmiyetine kavuşmayı denemiştir. Bu hareketlerin ilk ortaya çıkanı Ehl-i Sünnete dayalı şeriat kurallarına uyumlu hale gelerek heterodoks unsurları terk edip Bektaşi tarikatının tekke geleneğine tekrar kavuşmak, Tepedelenli Ali Paşa döneminde Güney Arnavutluk topraklarında sayısı artmış tekkelere yerleşip merkezden uzak kırsal bölgelerde gizlice yeni tekkeler inşa edip yayılmak ve son olarak başkent İstanbul'da Batılı gizliliğe dayalı cemiyetlerinin altına girip yeni fikirler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin demokratik hüviyet kazanarak Bektaşiliğin serbest kalmasını sağlatacak Batıcı fikirleri desteklemek şeklinde girişimleri olmuştur[211].

Bektaşilikte yasaklı yıllardan sonra ilk serbestlik 1839 yılından sonraki tarihlerine rastlamış, 1840 tarihinde Merdivenköy Şahkulu tekkesi Ahmet Baba tarafından Valide Sultan Bezmi Alem'in desteği ile yeniden Bektaşiliğe açılmıştır. 1848 tarihinden sonra Sünnilik ile uyumlu bir görünümde Hacıbektaş dergâhı hariç yıkılmayan eski dergahlarının büyük çoğunluğunu Nakşibendi tarikatından almışlardır[212]. Bu dönemde Babagan Bektaşiliğinin başında Hacı Hasan Dedebaba vardır. Osmanlı Devleti, Babagan Bektaşilerin yeniden güçlenmesi karşısında politik davranarak Çelebi koluna da haklar getirmiştir. Hatta Çelebiler 1872 tarihinde Şeyhülislamlık makamından aldıkları fetva ile Babagan kolunun lideri Hacı Hasan Dedebaba'yı sürgüne yollatmıştır. Bu dönemde Hacıbektaş dergahında Nakşibendi şeyhi varken dergâhın vakıf gelirine ortak edilen Feyzullah Çelebi, Babagan Bektaşilerinin de başına devlet tarafından atanmıştır. Ancak Babagan Bektaşiler bunu görmezden gelerek Merdivenköy tekkesine bir imamın oğlu olarak Sünni gelenekten yetişerek Bektaşi olan Mehmet Ali Hilmi Baba'yı dedebaba seçmiştir[213]. Yine de

---

[210] M. Fuat Köprülü, "Bektaş", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. 2, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 461.

[211] Bu süreçte birinci ve İkinci Meşrutiyet'in ilan edilişinin de rol oynayan aydın kesim içinde yer almış ve İttihat Terakki ve yine Jön Türkler'in yanı sıra masonluk içinde de yer edinmiştir. Bundan maksatları yasaklı dönemde varlığını devam ettirebilmek için bir yol bulmaktır. Melikoff, **Kırklar'ın Ceminde**, s.56.; Tepedelenli Ali Paşa'nın bu faaliyetleri hakkında bakınız. Birge, **a.g.e.**, s.83.

[212] Soyyer, **a.g.e.**, s.s.77-82.

[213] Hacı Hasan Dedebaba, Şeyhülislamlık makamının verdiği sürgün kararı ile Medine'de yaşamıştır. 1873 tarihinde Feyzullah Çelebi'ye yazdığı mektupta Bektaşiliğin şeriatın gösterdiği kurallara uyması gerektiğini beş vakit namaza kadar uyulması gerektiğini tavsiye ederek Rafızilikten kurtulması gerektiğini belirtmiştir. Müfid Yüksel, **Bektaşîlik ve Mehmet Ali Hilmî Dedebaba**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2002, s.s.23-28.

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu ardı arkası kesilmeyen Çelebilik ve Babagan yarışını başlatmıştır. Babagan koldan Ahmed Rıfkı adlı bir Bektaşi 1909 yılından 1915 yılına kadar Bektaşi Sırrı adında dört dölümden oluşan Çelebiliğin haksız olduğunu, onların Bektaşi olamayacağını, Bektaşiliğin nasip alınarak "Pir ve Rehber" eşliğinde yapılan törenlerle ilerleyen bir sürek olduğunu, Çelebilerin buna uymadığını, Hacı Bektaş Veli'nin evladı olmadığını ve onların Hacıbektaş dergahında işgalci olduğunu belirten ithamlarda bulunmuştur[214]. Mehmet Ali Hilmi Dedebaba ise bu dönemde Ehl-i Sünnet anlayışa sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirten Bektaşiliğe yeni usul getiren erkânname yazmıştır[215]. Bu durum Bektaşiliği Nakşibendi usulüne çevirmek olarak algılayan Babagan Bektaşileri içinde muhalif tepkiler doğmuştur. Nitekim Mehmet Ali Hilmi Dedebaba, Perişan Ali Baba tarafından makamından edilmiştir. Perişan Ali Baba yeni dedebaba olmuş ve Sünni geleneğin uygulamalarını reddetmiştir[216]. Çelebiler ise Feyzullah Çelebi'nin medrese eğitimi alarak yetişmiş olan oğlu Ahmed Cemalettin Çelebi'nin 1915 yılında yazdığı Müdafaa adlı eser ile geleneklerini savunmuştur[217].

1.2.2.1. Arnavutluk'ta Yasaklı Olan Bektaşiliğin Sığınak Bulması

II. Mahmut Bektaşiliği yasaklamadan önce Arnavutluk'taki Bektaşi babası Ali Turabi'nin (Baba Ali Tomori) iddiasına göre Osmanlı'daki Bektaşi nüfusu Anadolu'da 7 Milyon, İstanbul'da 120 bin, Arnavutluk'ta 100 bin nüfusa sahip gösterilmiştir. Osmanlı'da Mısır, Yunanistan, Girit ve diğer Balkan bölgelerindeki Bektaşi sayısı da yukarıdaki rakamlara eklenince 7.370,000 kişilik ortalama Bektaşi nüfusu belirtilmiştir[218].

1826'da Sultan II. Mahmut tarafından yasaklanan Bektaşilik Arnavutluk'ta da tahribata uğramıştır. Ancak İstanbul'daki yıkılan veya Nakşibendi tarikatına devredilen tekkelerin akıbeti karşısında kırsal yapısı sebebiyle Arnavutluk tekkeleri

[214] Ahmed Rıfkı, **Bektaşi Sırrı I-II**, Çev.: Mahmut Yücer, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s.s.37-217.; Ahmed Rıfkı, **Bektaşi Sırrı III-IV**, Çev.: Mahmut Yücer, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015, s.s.9-221.
[215] Yüksel, **a.g.e.**, s. 143.
[216] Babagan Bektaşilikte iki ayrı görüş farklığı oluşmuştur. Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'yı takip eden Sünni geleneğe uyumlu olanlar "Müteşerri", geleneksel Bektaşiliğin şeriata karşı esnek davranan halini savunan Perişan Dedebaba tarafını tutanlara "Harabati" denilmişti. Şevki Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, Nazenin Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.331.
[217] Çelebi Cemalettin Efendi'nin bu eserinde özetle Ahmed Rıfkı'nın yazdığı Bektaşi Sırrı adlı ilk iki yazısına karşı cevap olarak Hacı Bektaş Veli'nin oğlu olduğunu belgeler ile savunmuştur. Çelebilik geleneğini savunan bu esere karşı Ahmed Rıfkı üçüncü ve dördüncü yazılarında bu eseride dahil ederek reddiye yazmıştır. Nejat Birdoğan, **Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savunması (Müdafaa)**, Berfin Yayınları, İstanbul 1994, s.s.39-112.
[218] Bu nüfusun içine Anadolu'daki Alevilerin dahil edilip edilmediği hakkında bilgi yoktur. Ali Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, Merothësia Kristo P. Luarasi, Tiranë, 1929, s.64.

şehir dışına inşa edildiği için keşfedilmeyerek az etkilenmiştir. Yasaklı dönemin Bektaşilerinden başta Balkan asıllı olanları Arnavutluk'a gizlice tekrardan örgütlenmeye ya da saklanmaya gitmiştir[219]. Arnavutluk'ta Zall tekkesi mensupları 12 dilimli Bektaşi tacı yerine 4 dilimli taç takıp içki dergâha sokmayarak kendilerini kamufle etmiş ve sofu görünümüyle kendilerini korumuştur[220]. Örneğin; Bektaşiliğin yasakladığı ilk zamanlarda Arnavutluk'tan Selanik'e giden Bektaşi babaları yolda kendilerini gizlemek adına Nakşibendi şeyhi olarak tanıtıp güvenli yolculuk yapmıştır[221]. Bektaşilik Arnavutluk'un güneyinde sığınak olarak örgütlenirken kuzeydeki kırsal kesimin tekkeleri dahil İşkodra, Kruje ve Tiran'daki tekkeler padişahın emri ile yıktırılmıştır[222]. İşkodra'daki Bektaşilik, Kamber Baba'nın türbesine 1702 tarihinde atama yapılmasıyla çok eski tarihlere dayanır. Kuzey Arnavutluk'ta Sünni çoğunlukta olması ile o dönemde tehlike altında olan Bektaşi varlığı Buşatlı Mustafa Paşa'nın Tepedelenli Ali Paşa karşıtı politikası ile şehirde bulunan az sayıdaki tekkelerin yıktırılması ile ortadan kaldırılmıştı. 1826'da ise Sultan II. Mahmut'un yasakladığı dönemde kuzeydeki Gega kırsalında dahi tamamen bitmiştir[223].

Kuzeydeki tekkeler yıkılınca Bektaşilik bölgede tamamen biterken Güney'de Tepedelenli Ali Paşa'nın Arnavutluk'ta gelişimine izin verdiği tekkelerden Melçan tekkesi yasaklı dönemde Bektaşiliğin Arnavutluk'ta sığınak bulmasını örgütleyen merkez olmuştur. Tanzimat'tan sonra Bektaşilik için gayriresmî serbestlik gelince bu sefer 1850 yılında Prişte tekkesinde Tahir baba tarafından Güney Arnavutluk'ta yeniden yapılanmaya başlamıştır[224]. Böylece Arnavutluk'un güneyinde bulunan Gjirokaster, Berat, Leskovik ve Korça şehirlerinde Bektaşilik güç kazanmaya devam etmiştir[225]. Şemimi Baba'nın ölümünden sonra onun müritleri Bektaşiliğin yasaklı döneminde Prişte tekkesinden cesaretle Abdullah Baba'nın Melçan tekkesi ve Nasibi Baba'nın Fraşer tekkesi üzerinden aktif rol oynayarak Arnavutluk'un Güney kısmında,

---

[219] Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.34.; Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.152.; Bartl, **a.g.e.**, s. 182.
[220] Bulut, **a.g.m.**, s.57.
[221] **Tyrabiut,** Historija e Përgjithëshme Bektashinijet, s.78.
[222] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri,** s.34.
[223] Nuri Çuni, "Në Gjurmë Të Baba Kamberit", **Urtësia**, S. 132, Tiran, 2019, s.33.
[224] Bektaşilik yasaklı dönemde büyük ve kalabalık şehirlerde çabuk fark edileceği için oralarda merkezi otoriteye yakalanmamak için kırsal yerlerde gizlice tekke geleneğini devam ettirmiştir. Arnavutluk'ta inşa edilen tekkeler politik amaçlı şehir çıkışlarına inşa edildiği için bölgede sığınak olarak yeniden Bektaşiliğin gizlenerek örgütlenmesine imkân tanımıştır. Shyqyri Hysi, **Mision Bektashian**, Albpaper, Tirane, 2004, s.s.26-31.
[225] Daniel, **a.g.m.**, s. 8.

Skrapar, Permeti, Gjirokaster ve Korça'da mevcut olanları geliştirmiştir. Gelişen tekkeler Opar, Gore, Mokre, Devoll, Kolonya, Elbasan, Kruje, Martaneş ve Debre'de de yeni Bektaşi tekkeleri açılmasını sağlamıştır. Böylece 1850'den sonra güneyde tekkeler hiç olmadığı kadar yaygınlaşırken tekrar Arnavutluk'un kuzeyine azda olsa tekkeler inşa edilmiştir[226]. Arnavutluk'ta hızla açılan tekkeler Osmanlı merkezî otoritesinin dikkatini çekmiş, Sultan Abdülmecit bölgeyi izleterek faaliyete geçen Bektaşileri takip ettirmiştir[227].

Arnavutluk'ta ayrılıkçı isyanlar başlamadan önce yasaklı dönemde açılan Bektaşi tekkeleri: Berat'ta Baba Aliço tekkesi 1826 yılında Aliço Baba tarafından kurulmuştur. Aliço Baba'nın türbesi tekkesinin haziresine yapılmıştır. Korça'daki (Göriçe) Turan tekkesi 1827 yılında Elbasanlı Salih Baba tarafından kurulmuştur. Kolonya'nın Kesandre köyünde Hacı Baba Horasani tekkesi 1850 yılında tekkenin avlusunda bulunan türbede yatan Horasani Baba tarafından kurulmuştur. Tepedelen'de Memalia tekkesi depremde hasar gören iki Bektaşi dervişinin bulunduğu 19. yüzyılda açılmış bir tekkedir. Mariçan tekkesi Musa Baba tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Malakastra'da Krahas tekkesi 19. yüzyılın ikinci yarısın da kurulmuştur. Kuta tekkesi Rıfat Baba evini tekkeye dönüştürmesi ile ortaya çıkmıştır. Drizar tekkesi 19. yüzyılın sonuna doğru Celal Baba tarafından kurulmuştur. Kremener tekkesi 19. yüzyılın sonunda Hasan Baba tarafından kurulmuştur. Kapani tekkesi 19. yüzyılın sonunda İsmail Baba tarafından kurulmuştur. Osman Zeza tekkesi İlyas Baba tarafından kurulmuştur. Greşitza tekkesi, Pleşnik tekkesi, Aranitas tekkesi, Lapolets tekkesi, 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Berat yolu üzerinde Suke tekkesi ve Prişte tekkeleri 19. yüzyılda kurulmuş o dönemde faaliyette olan tekkelerdir. Gılava'da İsmail Baba tekkesi 1863 yılında inşa edilmiştir. Onun yakından Rabia tekkesi Süleyman Baba tarafından inşa edilmiştir. Komari'de İsmail Baba tekkesi kurulmuştur. Gumani tekkesi Hüseyin Baba tarafından kurulmuştur. Threpel tekkesi Behlül Baba tarafından kurulmuştur. Permet tekkeleri, Duşk tekkesi, Ali Postivan tekkesi, 19. yüzyılda kurulmuştur. Permet tekkesi ana tekkelerden olarak 300 yıllık bir Bektaşi geçmişine sahip olsa da 19. yüzyılda Fraşer tekkesinden gelen Bektaşiler yeniden kurmuştur. Leskovik tekkesi Konitza yolu üzerinde kurulmuştur. Kolonya

[226] Tyrabiut, Historija e Përgjithëshme Bektashinijet, s. 82. Kuzey Arnavutluk'taki Bektaşi varlığı bölgeyi ziyaret eden Batılıların betimlemelerinde, Ramazan ayında oruç tutmayan, neredeyse hiç sure ezbere bilmeyip namaz kılmayan Müslüman toplulukları olarak geçmiştir. Bartl, **a.g.e.**, s.163.
[227] Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.152.

yolunda Sinolas tekkesi açılmıştır. Kreşova tekkesi Cemal Baba tarafından kurulmuştur. Kolonya yolu üzerinde Kiatotom tekkesi 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Şemberdheny tekkesi Tomor Dağı'na yakınlarında 19. yüzyılda kurulmuştur. Berat'ta Kamber Baba tekkesi, Martaneş'te Balım Sultan tekkesi 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Leskovik şehrinde Baba Abidin tekkesi 19. yüzyılın ünlü Arnavut şairlerinden olan Leskovikli Abidin Baba tarafından 1887 yılında kurulmuştur[228].

Yasaklı dönemde Şemimi Baba'nın müridi Tahir Nasibi Baba'nın Fraşer tekkesi, Şemimi Baba'nın Arnavutluk'ta geliştirdiği Bektaşilik anlayışında dervişlerini yönlendirerek Türkçenin yanı sıra Farsça ve Arnavutça şiir yazmaya başlatmıştır. İlk Arnavutça Bektaşiliğe dair eser Fuzuli'nin Kerbela mersiyesinden etkilenerek Dalip/Talip Fraşeri tarafından yazılan Hadika adlı Kerbela mersiyesidir[229]. Aynı şekilde Osmanlı alfabesi ile Arnavutça dilinde bir Kerbela mersiyesi de şiir halinde Şahin Fraşeri tarafından Dalip Fraşeri örnek alınarak yazılmıştır[230].

Arnavutlar için yasaklı dönemde önem verilen yerlerin başında Şemimi Baba'nın Kruje tekkesi 360 adet kutsal mezara sahipti ve küçük bir Horasan gibi olmanın yanı sıra Kruje'deki Sarı Saltuk Türbesi, Anadolu'daki Hacıbektaş tekkesi, Irak'taki Kerbela tekkesi ve Arnavutluk'un güneyinde yer alan Tomor Dağı Arnavut asıllı Bektaşiler tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilmiştir[231]. Arnavutluk'taki bu yeni gelişen Bektaşi hareketi yine de Anadolu'daki Hacıbektaş tekkesini merkez kabul etmiştir. Ancak kendilerini ikinci merkez diye kabul ettikleri Makedonya'nın Tetova şehrinde Kanuni döneminde Bektaşiliğin ilk Dedebabası kabul edilen Sersem Ali Dedebaba'nın mezarının bulunduğu Harabati Baba tekkesine göre düzenlemişlerdir[232]. Arnavutluk sınırları içerisinde bulunmayan, Arnavut Bektaşilerin çok önem verdiği ve 19. yüzyılda Arnavutluk'ta faaliyet gösteren diğer bir tekke de birçok baba ve dervişin yetiştiği Yunanistan'ın Taselya (Farsalla) bölgesinde kalan Durballı (Türbe-i Ali) tekkesidir. Tekkeyi yasaklı dönemde yöneten babaların ekseriyeti Arnavut asıllı olmuştur[233].

---

[228] F. W. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.s.155-162.; İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.296-300.
[229] Osman Myderrizi, "Letersia Fetare e Bektashive", **Bulletin Për Shkencat Shoqërore**, Tirane, 1955, s.s.131-134.
[230] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.79.
[231] Sh.Krasniqi ve Mehmeti, **a.g.m.**, s.389.
[232] Bulut, **a.g.m.**, s.56.
[233] Tekkeyi, Durballı Tekkesi'nin Seyyid Ali Sultan'ın müritlerinden olan Durballı Sultan 1480 yılında kurmuştur. İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.300.

Sonuç olarak yasaklı dönemde Bektaşilik Arnavutluk'un Güney kısmı Toska bölgesindeki Gjirokaster (Ergiri), Skrapari, Berat, Korça (Akçahisar), Kolonya, Tepelena (Tepedelen), Velikiot, VIore (Avlonya) şehirlerinde tekkeler açarak yapılanmıştır. Orta Arnavutluk'ta Kruje (Görice), Elbasan (İlbasan), Debre şehirlerinde, Kuzey Arnavutluk'ta ise Gega Arnavutlar Sünni çoğunlukta olan bir bölge olduğu için sadece Malakastra'da Bektaşi örgütlemeleri meydana gelmiştir[234]. Arnavutluk'ta Bektaşilerin 19. yüzyıldaki nüfus dağılımına bakıldığında Bektaşi nüfusunun %90 civarı Güney Arnavutluk'ta iken, %10 nüfusu Kuzey Arnavutluk'ta bulunmuştur. Kuzeyde kırsal Martaneş ve Çermenika bölgelerinde yaşamıştır. Güneyde ise Malakastra ve Tomor bölgesinde Müslüman nüfusun tamamı Bektaşi'dir. Ergiri, Leskovik, Delvina, Premeti, Tepedelen bölgelerinde nüfusun dörtte üçü Bektaşi'dir. Ayrıca Güney Arnavutluk'taki Bektaşilerin Prizren, Üsküp, Tetova, Kıraçova bölgelerinde Arnavut asıllı Bektaşi destekçileri bulunmuştur[235].

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açılan Bektaşi tekkelerindeki milliyetçilik etkisi 3. Bölümde detaylıca açıklanacaktır.

1.2.2.1.1. Arnavutluk Bektaşilerinin Mısır'daki Bektaşi Tekkelerine Hâkim Olması

Bektaşi geleneğine göre Mısır Bektaşiliği 14. asırda Abdal Musa'nın müridi olan Kaygusuz Abdal yani gerçek adı ile Alaeddin Gaybi'nin mürşidinin onayı ile Antalya'dan Mısır'a gidip tekke açmasıyla başlamıştır. Kaygusuz Abdal, Nil Nehri'nin kenarında Karsr'el Ayn adında tekke kurarak bölgeye Memlük Sultanlığı döneminde Bektaşiliği yaymıştır[236]. Yine de Bektaşilik Fuad Köprülü'ye göre Balkanlar'da Hristiyanların yaşadığı yerde ve Anadolu'da geniş Türkmen göçebelerinin olduğu yerde tekkeler geliştirip hızla yayılmıştır. Fakat bu durum Mısır için söz konusu olmamıştır. Çünkü Mısır'da yaygın olan yerel Berberi tarikatları karşısında kitle bulamadığı için gelişmesi zayıf olmuştur. Bölgeye Osmanlılar gelmeden önce tekke açılsa da Bektaşilik, 16. yüzyılda Mısır bir Osmanlı toprağı olduktan sonra Anadolu'dan Türkmenlerin gelmesiyle bölgede az da olsa

[234] Bulut, **a.g.m.**, s.52.
[235] Bartl, **a.g.e.,** s.183.
[236] Abdurrahman Güzel, **Kaygusuz Abdal Bibliyografyası**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara, 1986, s.s.1,2.

güçlenebilmiştir[237]. Mısır'da 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bölgeye gelen dervişler ve Yeniçeri ordusunun da etkisiyle Kasr'el Ayn tekkesi, Hasan Baba tekkesi, Kaygusuz Baba tekkesi ve Meğaviri tekkesi olmak üzere dört tane Bektaşi tekkesi inşa edilmiştir[238].

Mehmet Ali Paşa'dan önce Mısır'a vali atanan Arnavut Tahir Paşa döneminde Bektaşiler Arnavutluk'tan Mısır'a gelip Bektaşi tekkelerinde güç sahibi olmaya başlamıştır[239]. Cevdet Paşa Tarihi'nde anlatılan bilgiye göre Mısır'a Arnavutlar, Arabistan'da Vahhabi isyanları çıktığı dönemde bölgeye sevk edilen Rumeli'den toplanmış askeri birlik içinde gelerek yerleşmiştir. 1796 yılında Mısır'a tayin olan Arnavut Tahir Paşa bölgedeki Arnavutları kendi komutasında toplamış ve Mısır'a yerleşen Arnavut sayısını arttırmıştır. Tahir Paşa'nın verdiği destekle Arnavutlar Mısır'ın geneline hâkim olmuştur. Cevdet Paşa Tarihi'nde Tahir Paşa'nın aslen Toska Arnavutlarından olup Arapça ve Türkçe konuşmayıp Arnavutça konuştuğunu, meczup derviş tarikatından olduğunu, Mısır'da sık sık Bektaşi tarikatına gittiğini, hatta Bektaşi dervişi kıyafeti içinde bazı kişilerin onun yönetim işlerinde danışmanlık yaptığını yazmıştır. Bu bakımdan Tepedelenli Ali Paşa'nın Bektaşilik politikasına çok benzerlik taşımıştır. Nitekim valiliği kısa sürmüş maaşlarını ödeyemediği Yeniçeriler tarafından katledilmiştir[240].

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olmasıyla valiliğe bağlı yönetim kadrolarına 2500 civarında Arnavut nüfusu yerleştirilmiştir[241]. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın ne Arnavut olduğuna ne de Bektaşi olduğuna dair kayıt yoktur. İngilizlerin Mısır'daki Baş Konsolosu Baker'in anlattığına göre: Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın adını babası kendisinden önce doğan kardeşlerinin ölmesi ve çocuğunun yaşamasını istemesi sebebiyle Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye hizmet etmesi adına uğur getirsin diye Bektaşi geleneğine uygun olarak Mehmet Ali adını koymuştur[242]. Mehmet Ali Paşa Mısır'da Bektaşiliğin gelişmesine destek vermemiş olduğu gibi aynı şekilde

---

[237] Fuad Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, C.6, S.0, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s.22.
[238] Dedebaba, **a.g.e.**, s.s.70-76.; Evliya Çelebi üzerinden Fuad Köprülü'nün yaptığı değerlendirmeye göre Kasr'el Ayn tekkesi ile Kaygusuz Abdal dergâhı farklı Bektaşi tekkeleridir. Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, s.25.
[239] Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, s.28.
[240] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 4, Çev.: Mümin Çevik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1972, s.s.1879-1885.
[241] Zinkeisen, **a.g.e.**, s.133.
[242] Norris, **Islam in The Balkans**, s.208.

zayıflatma politikası da uygulamamıştır. Bu konuda daha çok Osmanlı'nın merkezi otoritesi Bektaşiliği etkilemiştir. 1826 tarihinde Bektaşilik Mısır'da da yasaklanmış ve tekkeleri Osmanlı Devleti Ehl-i Sünnet gelenekten Kadiri tarikatına tahsis etmiştir. Mısır'ın konum olarak İstanbul'dan uzakta olması ve Mehmet Ali Paşa'nın II. Mahmut ile savaş halinde olmasından faydalanılarak 1833 yılında Arnavutluk Bektaşilerinin hizmetinde olan Bosnalı İsmail Baba tekkeleri yeniden Bektaşi kontrolüne geçirtmiştir[243]. Bektaşiliğin yarı resmî şekilde serbest kalmasıyla 1851'de Kasr'el Ayn tekkesine Sadık Baba atanmıştır. Hemen sonrasında 1865'te Ali Baba atanmıştır. Onun dergâhın hamisi olmasıyla Arnavut asıllı Bektaşiler Mısır'daki tekkelere yerleşmiştir. 1885'ten itibaren Leskovikli Haydar Mehmet Baba'nın Bektaşi tekkesine hami olmasıyla Arnavut milliyetçiliğinin Mısır'daki Bektaşi tekkelerine hakimiyeti başlamıştır[244]. Nihayetinde Arnavutların tekkelere hâkim olmasında Osmanlı'nın siyasi olarak içine girdiği bunalımlar sonucunda Balkanlarda uyguladığı politikalar etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Bab-ı Âli, Arnavutların yoğun olarak yaşadığı yerlerde, Tepedelenli Ali Paşa ve Buşatlı Mustafa Paşa gibi nüfuzlu ailelerin âyanlıklarına son verdikten sonra 1865 yılında Arnavutluk'u İşkodra, Yanya, Makedonya ve Kosova vilayetlerine ayırmıştır. Bu tarihten itibaren Mısır'a ve Anadolu'ya Arnavut göçleri başlamıştır[245]. Hidiv İsmail Paşa (ö.1895) Mısır'a göreve geçtiğinde Kasr'el Ayn tekkesinde Arnavut nüfusu giderek artmıştır. İsmail Paşa döneminde Mısır'a gelen Arnavutlar daha çok II. Abdülhamit'e muhalif olan Arnavut milliyetçileri olmuştur[246].

Böylece Bektaşi tekkeleri Mısır'da ki Türk geçmişinin, Yeniçerilerin muzaffer oluşunun ve Hacı Bektaş Veli'nin geleneğinin hatırası olarak Mehmet Ali Paşa dönemine kadar devam etse de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kasr'el Ayn tekkesi ve Kaygusuz Abdal'ın türbesinin bulunduğu Bektaşi tekkeleri Arnavut asıllı Bektaşiler tarafından yönetilmiştir[247]. Prizren Birliği dağıtıldıktan sonra Arnavutluk'taki milliyetçiler İstanbul, Sofya, Bükreş ve Mısır'a basın yayın işleri yürütmek için

[243] Baki Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.s.240-242.
[244] Norris, **Islam in The Balkans**, s.217.; Ahmet Taşğın'ın tekke evraklarına göre hazırladığı listede Mısır'daki tekke postnişinlerinin Güney Arnavutluk'tan olduğu açık şekilde ortaya koyulmuştur. Ahmet Taşğın ve Hakkı Taşğın, "Ahmed Sırrı Baba ve Kasru'l-Ayn Tekkesi Postnişinleri Listesi", **Yedi İklim Çar Köşede Hacı Bektaş Veli**, Sota Yayınları, Leiden, 2022, s.s.194,195.
[245] Raymond Zickel, Walter R. lwaskiw, **Albania A Country Study**, U.S. Goverment Printing Office, Washington, 1994, s.16.
[246] Çift, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bektaşîlik-Siyaset İlişkisi", **Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf**, s.814.
[247] Norris, **Islam in The Balkans**, s.212.

gitmiştir. Nitekim 1894'de Mısır'ın İskenderiye şehrinde milliyetçi Arnavutlar tarafından "Arnavut Kardeşliği" adlı dernek kurulmuştur[248]. Mısır'daki Bektaşi tekkeleri Arnavut Bektaşilerinin kontrolünde olduğu için 3. Bölümde detaylıca ele alınacak olan Fraşeri kardeşlerin başlattığı Arnavut milliyetçiliği hareketinden etkilenmiştir. Mısır'daki tekkelerin kütüphanesinde Naim Bey'in İskender Bey Tarihi adlı milliyetçi görüşlere sahip eser bulunmuştur. Mısır'daki Arnavut asıllı Bektaşilerden Anton Zako Çajupi, Naim Fraşeri'nin kullandığı Hurufiliğin Nesimi tarzı şiir geleneğinden etkilenerek milliyetçi duygularla "Baba Tomori" adında şiir yazmıştır[249]. Arnavutluk'un Gjirokaster şehrinden Mehmet Lütfi Baba 1901 yılında Mısır Kaygusuz Sultan'ın dergahına yerleşmiş, 1902'de Mısır Bektaşi tekkesi barut deposunda çıkan patlama ile yıkılınca tekkeyi onarmak ile uğraşmıştır. Bu tarihten itibaren Arnavutluk milliyetçiliği ve Arnavut Bektaşi unsurları Mısır'daki tekkelerde yeni bir düzen oluşturmuştur[250]. II. Meşrutiyet döneminde Arnavut asıllı Mısır Bektaşileri doğrudan Türk düşmanlığı yapmaktan çekinmiştir. Ali Rıza Baba, Talat Paşa'nın hususi olarak istihbaratçı polisi görevinde iken Mısır'a gittiğinde Kahire'de Cebel-i Mukattam denilen yerde Kaygusuz Sultan'ın mezarının olduğu Bektaşi dergahına uğrayıp birkaç gün orada ağırlanmıştır. Kasr'el Ayn tekkesinde kaldığında tekkenin zenginlik ve bolluk içinde işlediğini belirtmiştir. Kendisine karşı sıcak davranılmış ve Arnavut milliyetçiliği dayatması yapılmamıştır[251].

1.2.2.2. Bektaşiliğin Yeniden Var Olma Çabalarında Jön Türkler, İttihatçılar ve Bektaşiler

Arnavutluk'ta Bektaşilik ayrılıkçı milliyetçi bir hüviyete dönüştüğü dönemde geleneksel Bektaşilik tekkeler üzerinde Çelebiler ve Babagan tartışması içinde Ehl-i Sünnete uyumlu hale gelirken diğer yandan Batılı kökenli gizliliği esas alan cemiyetler içine katılan asker kökenli ve aydın fikirli Bektaşiler Jön Türk hareketine ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dahil olmuştur[252]. Hüsamettin (Ertürk) Bey'in anılarında Jön Türklerin yurt dışında yayınladığı dergi ve gazeteleri Yunan uyruklu Dimitri

[248] Alpan, **a.g.e.**, s.75.
[249] Norris, **Islam in The Balkans, University**, s.s.209,210.
[250] Mehmet Lütfi Baba Arnavutluk'un Gjirokaster 1849'da doğmuş, İskodralı Hasip Baba'dan nasip alarak Bektaşi olmuş, Malatyalı Hacı Muhammed Dedebaba tarafından babalık icazeti verilmiştir. Norris, **Islam in The Balkans**, s.s.219-221.; Hasluck, Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II, s.133.
[251] Ali Rıza Öge, **İstihbaratçı Bir Bektaşinin Hatıraları**, Haz. Ali Birinci ve Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018, s.168.
[252] Orhan Koloğlu, **İslam Âleminde Masonluk**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015, s.s.46,47.

tarafından Avusturya Postanesi üzerinden teslim alınıp Sütlüce Bektaşi Tekkesi'nden Münir Baba'nın oğlu Hüseyin Ulvi tarafından alınınca bazen Kara Kemal Bey'e bazen de berberlik yapan Bektaşi Babası Hacı Haşim'e teslim edilmiştir. Hacı Haşim Baba'da o dergileri Bektaşi Şairi Edip Harabiye teslim ederek Merdivenköy Bektaşi tekkesinde bu dergi ve gazeteler arşivlenerek okutulmuştur. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda Bektaşiler aktif faaliyet göstermiştir[253].

II. Abdülhamit döneminde Sünnilik yani Hanefi mezhebi üzerinden uygulanan İslamcılık politikası Bektaşiliği cehalet, sapkınlık, zararlı olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple Bektaşilik okul, cami, medrese, ulema aracılığıyla resmî mezhep kabul edilen Hanefilik mezhebi içinde eritilmek istenmiştir. II. Mahmut gibi II. Abdülhamit de Bektaşiliği ortadan kaldırmaya çalışmış ve diğer tarikatlara yakınlık göstererek Bektaşiler hariç olarak onları hafiye teşkilatında kullanmıştır. İttihatçıları Bektaşi tarikatına yönelten durum ise II. Abdülhamit'in etkisinin bulunmadığı kesim olmasıdır[254]. Ayrıca İttihat ve Terakki üyelerinin Bektaşiliğin Türk kültürüne dayanması ilke ve inanç bakımından liberal olup Ortodoks Sünni veya Şii anlayışta olmadığı için Yeniçeriliğin sembolü olan bu tarikata yöneltmiştir. İttihat Terakki üyesi olan Rıza Tevfik Bey mektubunda Talat Paşa'nın ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin hem Mason hem de Bektaşi olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca İttihat Terakki'nin ihtilalci komitesinde çok fazla Bektaşi'nin olduğunu dile getirmiştir[255]. Örneğin: İttihat ve Terakki'nin Hürriyet kahramanı olarak anılan 1908 ihtilalinin askerî hareketini başlatan Resneli Niyazi Bey hem Arnavut asıllı hem de Bektaşi'dir[256]. İttihat ve Terakki içinde o kadar çok Bektaşi vardır ki bu sebeple Anadolu'da halifeye bağlılık nezdinde II. Abdülhamit'i destekleyen halk tarafından II. Meşrutiyet ilan edildiği anda Bektaşiliğin Eskişehir'deki kadim tekkelerinden Seyit

[253] Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Nokta Kitap, İstanbul 2016, s.34.

[254] Osmanlı'nın kuruluşundan Viyana önlerine giden güçlü dönemlerinde Gaza'nın ve Fetih'in sembolü olan Bektaşilik ve tarikatı Abdülhamit'in politikasıyla oluşturulan yeni algıda önyargıların ötesine geçemeyen, anlaşılmayan, dar ve sığ bir biçimde ele alınmış, bu kitlelerin ibadetleri aşağılanmış, kadın-erkek ilişkileri İslami değerlerin dışında düşünülmüştür. Eray Yılmaz, "II. Abdülhamit Döneminde Bektaşi Meselesi 1876-1908", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S.17, İstanbul, 2018, s.s.104-108.

[255] Ernest Edmonson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s.s.130-132.

[256] Arnavutluk'un Görice bölgesindeki Melçan/Melmepan Bektaşi Tekkesi Hüseyin Baba'dan Arnavutluk Bektaşilerini İttihat ve Terakki destekçisi yapmasını istemiş hem kökeni hem de dini anlayışı sebebiyle onlardan hayatı pahasına destek almıştır. Resneli Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 309.

Gazi tekkesi saldırıya uğramıştır[257]. Nitekim meşrutiyeti ilan eden İttihat ve Terakki'nin lider kadrosundan Talat Paşa'nın Bektaşi olması ve düzenli bir şekilde tekkeye gitmesi sebebiyle yakın çevresinde çok fazla Bektaşi bulunmuştur[258].

Merdivenköy tekkesine İttihat ve Terakki'nin umumî merkezi tarafından İbrahim Baba getirilmiştir. Sütlüce Bektaşî Tekkesi şeyhi Münir Baba'nın oğlu Hüseyin Avni Bey İttihat ve Terakki Fırkası'nın mesul kâtip muavini olduğu için onun nüfuz ve aracılığı ile Merdivenköy Şahkulu Sultan tekkesi hamiliği Küçük İbrahim Baba'ya verilmiştir. Yine de Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve İttihatçılar devlete hakimken bile hiçbir Bektaşi tekkesi doğrudan Bektaşi tarikatına vakfedilmemiş, 1826'dan beri devlet resmiyetinde yok sayılmıştır. Öyle ki Revnakoğlu'nun kayıtlarında Bektaşiler, İstanbul'daki eski Bektaşi tekkelerini Nakşibendi icazeti alarak kendi adlarına kayıt yaptırabilmiştir. Cemalettin Server Revnakoğlu arşivinde geçen tespitlere göre İttihat ve Terakki döneminde İstanbul'daki Sünni tarikatların hamisi olan birçok şeyhin tasavvufta yükseldikçe son vardıkları kapının Bektaşilik olduğunu belirtmiştir. Revnakoğlu o dönemi yaşayan Mevlevilik, Rufailik, Kadirilik, Celvetilik, Halvetilik, Uşşakilik, Nakşibendilik gibi tarikat şeyhlerinden Bektaşi icazetnamesi aldıklarına şeyhler ile iletişim kurarak tanıklık yapmıştır[259]. İttihatçılar içindeki Bektaşileri ve İttihatçıların Bektaşilik politikasını aşağıda yer alan 2. bölümdeki Arnavutluk'ta ulusçuluk hareketleri ve Türkiye'de Millî Mücadele safhasının geçtiği kısımda detaylıca bahsedilmiştir.

1.2.2.3. 1909-1912 Yıllarında Meydana Gelen Hacı Bektaş Veli Dergâhı Üzerinde Hakimiyet Yarışı ve İttihat ve Terakki'nin Bektaşilik Politikası

Bektaşilik yasaklanmadan önce Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinde Çelebiler ve Babaganlar arasındaki çatışma devam etmiştir. Sultan I. Mahmut'un hicri 1143 tarihli fermanında Hacı Bektaş Veli tekkesinin onun soyundan gelen evlatları olan

[257] Cemal Şener, Seyit Gazi tekkesinin hamisi Hakkı Aydoğdu Baba ile röportajında, halkın İttihat ve Terakki iktidarına karşılık tekkeyi bastıklarında "Kızılbaşlar iktidar oldu" diyerek Hakkı Aydoğdu Baba'nın amcasını pencereden aşağı atmaya çalışmışlar. Cemal Şener, "Hakkı Aydoğdu ile Söyleşi", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1993, s.6.

[258] Abdülaziz Mecdi Efendi bir gün Talat Paşa'ya sorar: Mason mu kalayım, Bektaşi mi olayım? Talat Paşa ise: Paşam bence bunların ikisine de gerek yok ancak birini tercih etmek lazım geliyorsa, Bektaşiliği seçin, zira Bektaşilik bir Türk tarikatıdır. Tansu, **a.g.e.**, s.154.

[259] Mustafa Koç, "Bektaşî Babaları ve Diğer Tekkelerde Bektaşîleşmeye Dair Revnakoğlu Dosyalarından Tespitler", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.61, S.1, İstanbul University Press, İstanbul, 2021, s.s.386-409.

Çelebilerin postnişin ve hak sahibi olduğunu dergâhın içinde bulunan Baba, Abdal, Derviş sıfatlı kişilerin Çelebilere bağlı hareket etmek zorunda olduğunu emretmiştir. Bu emir üzerine İstanbul'un Babagan Bektaşilerinden Haşim Baba, artık Çelebilerin varlığının inkâr edilmemesini Babagan kolun kabul etmesini sağlamaya çalışmıştır. Haşim Baba, Çelebiler ile Babagan kollarını barıştırmak için dört sene dedebabalık yapmıştır. O dönemde ilk defa Çelebilerden Abdüllatif Efendi'ye halife baba icazeti vermiş, Babagan geleneğe göre yükseltmiştir. Bu durum Çelebi kolunu Babagan kolu üzerinde de etkili yapmış ve tartışmaları bir süreliğine durdurmuştur[260].

1826 yılında Bektaşilik yasaklanınca Hacı Bektaş Veli tekkesinde Babagan Bektaşiler uzaklaştırılmış ve Nakşibendi geleneği devam ettirmesi şartı ile Çelebi ailesinden Veliyüddin Efendi hami olarak atanmıştır. Bu durum çok uzun sürmemiş, 1834 yılında Çelebilik yasaklanıp tekkeye doğrudan Nakşibendi şeyhi atanmaya başlamıştır. Suluca Karahöyük'teki Bektaşiliğin iki kolunun da merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesi Nakşibendi şeyhi Hacı Mehmet Said Efendi'ye tekke vakıf olarak verilmiştir. Hacı Mehmet Said Efendi'nin talebi ile dergâha cami ve harem dairesi inşa edilmiştir. Böylece Çelebiler, Babaganlar ve Bab-ı Meşihatın atadığı Nakşibendiler olarak Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinde üç farklı anlayış hakimiyet yarışına girmiştir[261].

Sultan Abdülaziz döneminde kısmen serbestlik verildiğinde Mısır ve Arnavutluk'ta Arnavut asıllı Bektaşiler tarafından yeniden örgütlenmiştir. Ancak Anadolu ve İstanbul'da bu durum oluşturmaya çalıştıklarında Arnavut asıllı olan Babagan ile Türkmen kitleleri yöneten Çelebiler karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı Devleti bu iki zümreyi görmezden gelerek Bektaşiliğin merkezi olan Suluca Karahöyük'teki Hacı Bektaş Veli dergahına Nakşibendi tarikatından ve Sünni itikadından şeyh atamaları yapmaya devam etmiştir[262]. 1850 tarihinden itibaren

[260] Haşim Baba tarikat olarak Bayramiyye'nin Celveti tarikatından olsa da Bektaşilerin köklü ailesi olan Bandırmalızade soyundan gelmiştir. Mısır'da Hasan Baba adında bir Bektaşi tarafından Bektaşi yapılmıştır. Ataer, Alevilik ve Bektaşilik Sırlarını İfşa Ediyorum, s.276-279.; Baba Rexheb, **a.g.e.**, s.287.; Haşim Baba Bandırmalızade olarak bilinen Bektaşi sülalesinden olup Hasan Babadan icazet alarak Mısır'da Kaygusuz tekkesinde Bektaşi babası olmuştur. Mısır'dan Hacı Bektaş Veli tekkesine yerleşip Dedebaba görevinde bulunmuştur. Selim Rexheb Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, KOHA, Tirane, 1999, s.165.

[261] Kızılkaya, **a.g.m.**, s.19.; Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, s.256.

[262] 1848'de Bezmialem Valide Sultan, Macaristan Budapeşte'de Gül Baba'nın türbesini ziyaret ettikten sonra etkilenerek İstanbul'a döndüğünde Anadolu yakasındaki Merdivenköy Şahkulu Sultan Bektaşi tekkesini kendi himayesine alarak serbestlik getirtmiştir. Böylece Bektaşiliğin Babagan kolu tekrar güçlenmeye başlamıştır. Mustafa Alkan, "Hacı Bektaş Veli Tekkesine Nakşibendi Bir Şeyhin Tayini:

Arnavutluk'taki Bektaşilik, Rumeli'deki Babagan Bektaşiliğini tekkeler üzerinden kontrol altına almıştır[263]. Tekkeler üzerinden Bektaşiliğin tamamına kontrolü sağlamak hedeflerini benimseyince hem Mısır'daki hem de Anadolu'daki tekkelere de yayılmaya başlayarak yasaklı dönemi kendi lehine çevirmişlerdir. Selanikli Hacı Hasan Dedebaba'dan itibaren dedebabalık makamına Arnavut asıllılar İstanbul'daki Bektaşilerden seçimle göreve getirilmiştir. Selanikli Hacı Hasan Baba 1868'den 1874'e kadar 6 yıl Dedebaba olarak Bektaşiliğin Hacı Bektaş Veli tekkesinde liderliğini üstlenen ilk Arnavut asıllı Bektaşi olmuştur. Anne tarafından Selanikli olsa da babası Arnavutluk'un Elbasan şehrinden bir Tosk Bektaşi'dir. Sonraki süreçte Arnavut asıllı İşkodralı Perişan Hafız Ali 1874-1879 yılları arasında dedebaba görevinde iken ona muhalefet ederek yine İstanbul doğumlu Arnavut asıllı Sultanahmet mahallesinin imamının oğlu olan Mehmet Ali Hilmi Baba 1879'da Dedebaba seçilmiştir[264].

Arnavut asıllı Bektaşilerin bu hareketlerinden endişelenen İstanbul Bektaşileri Üsküdarlı Nafi Baba'yı görevlendirmiştir. Çözüm olarak M. Ali Hilmi Dedebaba döneminde Kırşehir'e Hacıbektaş tekkesine gidip Çelebiler ile Babagan kollarını barıştırmaya çalışmıştır. Bandırmalızade ailesinden Nafi Baba Çelebiler ile Babagan kollarının arasını düzeltmeye çalıştığı dönemde Mehmet Ali Hilmi Dedebaba, Hacı Bektaş Veli tekkesinden Çelebiler lehine verilen padişahın emri ile ayrılıp Kadıköy'deki Şahkulu Sultan tekkesine yerleşmiştir. Sütlüce Bektaşi tekkesinden İbrahim Mihrabi, Babagan ile Çelebiler arasında elçi atanmış ve Cemalettin Çelebi'den icazet alarak Çelebileri Babagan öğretilerini uygulamaya yöneltmiştir[265].

Ancak Arnavut asıllı Bektaşiler Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'nın bu tutumuna karşı gelince Tepedelenli Hacı Feyzi Baba, 1897'de Hacı Bektaş Veli tekkesine giderek gayri resmî şekilde tekkeye postnişin dedebaba olarak kendisini atamıştır. Feyzi Dedebaba'nın diğer Arnavut asıllı dedebabalardan farkı çok katı kuralları olması bahanesi ile Türkmen asıllı Bektaşileri uzaklaştırırken ve Arnavut milliyetçiliği yaparak Hacı Bektaş Veli tekkesindeki tarikat mensuplarını Arnavut asıllılar ile

---

Merkezi Bir Dayatma ve Sosyal Tepki", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 57, Ankara, 2013, s.s.213-217.

[263] Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, s.s.248-253.; Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, s.135.

[264] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.322-328.

[265] Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, C. 3, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.271.

doldurmuştur[266]. II. Abdülhamit Arnavutluk'ta meydana gelen milliyetçi hareketlere Bektaşi tekkelerinin katıldığını ve Hacı Bektaş Veli tekkesindeki Feyzi Dedebaba'nın Tepedelenli Arnavut olması karşısında önlem olarak Çelebileri desteklemiştir. 16 Mayıs 1904 yılında Hatt-ı Hümayun vererek Çelebi Cemalettin Efendi ve kardeşi Veliyettin Efendilere Hacı Bektaş Veli dergâhının vakıf gelirlerini toplama hakkı ve vakfın mütevellisi sıfatını vermiştir. Resmî postnişin olan Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'ye de 800 kuruş meşihat maaşı verilmesini de buyurmuştur[267]. II. Abdülhamit'in Çelebilere verdiği yetki ile Hamza Efendi'nin etkisi dergâhta kırılmıştır[268]. II. Abdülhamit'in istibdadının sonuna doğru 1907 yılında Feyzi Dedebaba'nın etkisinin kırılması için tekkeye İstanbul'daki Bektaşilerin talepleri doğrultusunda Babagan'dan müderris Hafız Yahya Baba atanmıştır. İstanbul Bektaşileri bu duruma çok memnun olmuştur[269]. Ancak Hacı Bektaş Veli tekkesinden Feyzi Dedebaba'nın destekçileri durumu kabul etmemiştir[270].

Daha sonraki süreçte Cemalettin Çelebi 1892'de dergâhın mütevellisi olan babası Çelebi Feyzullah Efendi vefat ettiğinden beri kedisinin mütevelli olduğunu sekiz ay boyunca İstanbul'da kalarak İttihat ve Terakki'nin üst düzey yöneticileri ile görüşme yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki hükümeti Bektaşilerin aktif olarak katıldığı bir yapılanma olduğu için özellikle 1909 yılında II. Abdülhamit tahtan indirilince Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinden Bab-ı Âli'ye, Meşihat'a, Sadrazam'a ve Sutan Reşat'a ulaşan resmî müracaatlar ve telgraflar aracılığıyla şikayetlerle kavga başlamıştır. Osmanlı Arşiv Belgelerine yansıyan bu tartışmada taraflar: Hacı Bektaş Veli tekkesinin türbedarı Babagan kolu lideri Arnavut asıllı Feyzullah (Feyzi) Dedebaba, Hacı Bektaş Veli tekkesinin Mütevellisi Çelebi kolun lideri Ahmet Cemalettin Efendi ve devletin tekkeye hami olarak atadığı Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'den oluşmuştur[271].

---

[266] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.s.327-339.
[267] A. Celalettin Ulusoy, **Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu**, Akademi, Hacıbektaş, 1986, s.313.
[268] Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, s.265.
[269] **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, **Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ),** 52/21, 29 Zilhicce 1324/13 Şubat 1907.
[270] Fahri Maden 1907 yılında Nakşibendi şeyhi Yahya Efendi'nin ölümü üzerine Hafız Yahya adlı Bektaşi atandığını belirtse de 1904 tarihli hattı hümayunda Hamza Efendi'nin adı geçmekte yani erken tarihlerde Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi meşihata atanmıştır. Maden, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, s.265.
[271] Osmanlı Arşivinde 314 sayfalık tek dosya halinde Arnavut Bektaşi Feyzi Baba ile Cemalettin Çelebi'nin ve Nakşibendi şeyhlerinin rekabeti yer almıştır. **BOA**, **Dahiliye İdare DH.İD**, 37/2-2.;

Devlet belgelerine yansıyan tartışma 1909 yılında Hacı Bektaş Veli tekkesinin aşar gelirlerinin Mütevelli Cemalettin Çelebi, Hacı Feyzi Dedebaba ve resmî postnişin Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi arasında kimin nasıl ne kadar toplayacağı konusunda ortaya çıkmıştır[272]. Tüm tartışmaların genel sebebi dergâhın vakıf gelirleri olmuş ancak tartışmaların fitilini ateşleyen olay Aşemiri Postnişini Hüseyin Baba'nın, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı Postnişini Cemalettin Efendi'nin Kanun'a mugayir davrandığı ve Nakşî Şeyhi Hamza Efendi'nin dergâh haricinde oturduğu halde vakıftan maaş aldığına dair şikâyeti ile devlet nezdindeki tartışmalar başlamıştır[273]. Arnavut Hacı Feyzi Dedebaba, gayriresmî bir şekilde kendisini dergâhın hamisi yaptıktan sonra Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'yi Hacı Bektaş Veli tekkesinden kovmuştur. Hamza Efendi'nin Hacı Bektaş Veli tekkesine girmesini yasaklamıştır. Bunun üzerine Hamza Efendi, Ankara Vilayeti Valiliğine şikâyette bulunmuştur[274].

Arnavut asıllı Feyzi Dedebaba resmî olarak Hacı Bektaş Veli tekkesine postnişin olarak atanmadığı halde gayriresmî şekilde dergâhın hamisi olduğunu Çelebilere ve Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'ye kabul ettirmek için bölgedeki Arnavut nüfusunu arttırmıştır. Arnavutluk'ta Osmanlı karşıtı milliyetçi isyanların çıkması ile Mucur nahiyesindeki Alevi halk Ahmet Cemalettin Çelebi liderliğinde bu durumu Arnavut katillerin dergâhı ele geçirdiği konusunda telgraf ile şikâyet etmiştir. Bu şikâyette karşılık Babagan kolun lideri Arnavut Feyzi Dedebaba dergâhın gelirlerine Çelebilerin el koyduğunu belirterek ile 2 Ekim 1910'da onu suçlamıştır. Feyzi ve taraftarları olduğu anlaşılan Han bağı babası İsmail Baba, Balım evi babası Esseyyid Ali Baba, mihmandar Ahmed Baba, Mehmed Baba, Hacı Salih Baba gibi dervişlerin müşterek olarak Bab-ı Meşihat'a gönderdikleri arzuhalde Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinde Çelebi Cemalettin Efendi'nin, II. Abdülhamit döneminden itibaren dergâhın vakfında güç elde ettiği için gücüne dayanarak Babagan Bektaşilerin vakfı olacak yerleri kendisine geçirdiği konusunda şikâyet edilmiştir. Ayrıca Cemalettin

Osmanlı Arşiv belgelerini incelemeden aynı tespiti Hasluk'ta yapmıştır. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, s.s.135-136.

[272] **BOA**, **Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ)**, 1-5/27-2, H. 16 Za 1327/ M. 29 Kasım 1909.

[273] Hacı Bektaş Veli hazretlerinin dergah-ı şerifi postnişini Cemal Efendi'nin tekalif-i emiriyeyi virmemek maksadıyla teşebbüsat-ı gayr- ı merhamet bulunduğuna ve Nakşi Şeyhi Hamza Efendi dergahhanesinde ikamet ittiği halde beyhude maaş olduğuna dair bazı ifadat-ı havi Aş emri postnişini Hüseyin Baba tarafından virilen arzu-hal leffen savb-ı behiyyelerine irsal kılındı münderecatına nazaran iktizasının ifası babında. **BOA**, **DH.MUİ**, 63/46, H. 29 M 1328/M. 10 Şubat 1910.

[274] **BOA**, **DH.MUİ**,127/25, H.29 Ş 1328/M. 5 Eylül 1910.

Efendi'nin hükümete asılsız haberler gönderip kendisini haklı çıkartıp Babagan Bektaşilerin hükümete kötülendiğini belirtmişlerdir[275].

Hacı Bektaş Veli tekkesindeki Babagan dervişlerinin Cemalettin Çelebi'yi şikayetinin ardından onların lideri olan Feyzi Dedebaba'nın Dahiliye Nezareti'ne bir yıl sonra 4 Eylül 1911 tarihinde gönderdiği arzuhalinde ise kendisi hakkında Cemalettin Çelebi tarafından İttihatçı hükümete iftira edildiği yedi aydan beri tekke vakfından kendisine gelir verilmeyip dergâhın mütevellisi olarak tanıtan Cemalettin Efendi'nin vakıf gelirini gasp ettiği durumunu tekrar şikâyet etmiştir[276]. Feyzi Dedebaba nüfuzlu kişiler üzerinden hükümete kendilerini anlatarak durumu lehine çevirmek için ve tanıdığı Balkanlardaki güçlü devlet adamlarını devreye koymak için mektuplar göndermiştir. Bunun üzerine Manastır Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafta Hacı Bektaş Veli tekkesinden Babagan Bektaşilerin kendilerine telgraf ve mektup gönderdiği belirtilmiştir[277].

Devletin atadığı resmî postnişin Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi 24 Aralık 1911 tarihinde Hacıbektaş Naiyesi Müdüriyeti'ne kendisi adına arzuhalde bulunmuştur. Kendisini Hacı Bektaş Veli tekkesinden kovan Hacı Feyzi Dedebaba'nın tekkenin taamiyesine el koyduğu, kendi fikirlerini benimsemeyen Türk olan Bektaşi tarikat mensuplarını tekkeden uzaklaştırdığı, Türk ziyaretçileri dergâha kabul etmediği ve tekkedeki tarikat mensuplarını ağırlıklı olarak Arnavut asıllı Bektaşilere verdiğini şikâyette bulunmuştur[278].

Meşrutiyet yönetiminin tüm bu arzuhal şikayetlerine ilk tepkisi durumu yerel yönetimlerin çözmesi gerektiği olmuştur. Dahiliye Nezareti'ne 27 Şubat 1911'de Ankara Valiliğinden Çelebiler ve Arnavut asıllı Babagan arasında çıkan husumetin çözümü için yazı gönderilmiş. Çelebiler ve Babagan Bektaşi kolları arasında Ankara Valisi uzlaşmanın sağlanamadığını dile getirip, Tepedelenli Hacı Feyzi Dedebaba'nın bölgeden uzaklaştırılmasının çözüm olmayacağı, Balkanlarda o dönemde ortaya çıkan Arnavut isyanlarına etki edeceği konusunda uyarmıştır. Çelebiler ve Babagan Bektaşilerin arasındaki hakimiyet yarışına Ankara Valiliği'nin müdahil olmayıp meselenin Bab-ı Meşihat üzerinden tarafsız birinin tekkeye atanması ile

[275] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2 lef:8, R. 19 Eylül 1326/M. 2 Ekim 1910.
[276] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2 lef:33-1,2. R. 23 Ağustos 1327/M. 4 Eylül 1911.
[277] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2, R. 18 Eylül 1327/M. 1 Ekim 1911.
[278] **BOA, DH.İD**, 37/2-2, lef:56, R. 11 Kanun-ı evvel 1327/M. 24 Aralık 1911.

çözülebileceğini tavsiye etmiştir. İki tarafında küstürülmeden Nakşibendi şeyhi atanmasını daha uygun görmüştür[279].

Çelebi Cemalettin Efendi 3 Nisan 1912'de Dahiliye Nezareti'ne İstanbul, Dersim, Sivas, Amasya, Arapgir bölgelerinden toplanan Alevi Ocakzade dedelerinin ve kendisinin dahil 92 kişinin mühürlediği arzuhâl yazmıştır. Feyzi Dedebaba'nın Arnavut asıllı mücerret bir Bektaşi olduğu için Bektaşiliği hiç evlenmeyen mücerret anlayışa çevirmek istediğini, Arnavut ırkçılığı yaparak dergâha Arnavut kökenli dervişleri yerleştirdiğini ve Türkleri uzaklaştırdığını belirtmiştir. Bu durumun milyonları aşan sayıdaki Türk kimliğindeki Bektaşileri incittiğini belirterek müdahale edilmesini istemiştir[280].

Meşrutiyet İdaresi bölgeden yapılan üç farklı anlayışın şikayetleri üzerine Hacıbektaş nahiyesindeki halka dergâhta yaşanan olayları sorarak tahkikat yapmıştır. Feyzi Dedebaba'nın dergâhtaki görevi ve şahsiyeti sorulmuştur. Halktan kimseler onun dergâhta çeşme ve değirmen yaptırdığı iyi karakterli biri olduğunu söylemiştir. Müderris olan Mehmet Hilmi Efendi ise Feyzi Dedebaba'nın hiçbir vazifesi olmayan bir şahsiyet olarak Hamza Efendi'yi ve Çelebi Cemalettin Efendi'yi dergâha sokmayan bir gaspçı olduğuna değinmiştir. Hacıbektaş nahiyesindeki halka Arnavut dervişlerinin bölgedeki halleri sorulduğunda Arnavut dervişlerin çarşıda sarhoş dolaştıklarına değinmişlerdir. Tekke içinde Feyzi Dedebaba'nın açtığı İttihat ve Terakki üyelik kulübü hakkında yapılan soruşturmada ise kulübün vatana hizmet için kurulduğu belirtilse de amacının meçhul olduğu hiçbir hayır işine karışmadıklarını belirtenler de olmuştur[281].

Cemalettin Çelebi soruşturmanın ardından Dahiliye Nezareti'ne 6 Mayıs 1912'de arzuhal göndererek Feyzi Dedebaba'nın dergâha Arnavut kökenli dervişleri yerleştirdiğini kendisini tekkeye kabul etmediklerini tekrar şikayetle bulunurken Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'nin vefat ettiğinden bahsedilmiştir. Böylece Mayıs 1912'de resmî meşihat sahibi olan Hamza Efendi'nin vefatı yeniden Babagan ile Çelebi tartışmalarını hiç olmadığı kadar şiddetlendirmiştir[282]. Cemalettin Efendi'ye

[279] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2, lef:68, R. 14 Şubat 1327/M. 27 Şubat 1911.
[280] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2, lef:112, R. 21 Mart 1328/M. 3 Nisan 1912.
[281] Feyzi Dedebaba'nın Cemalettin Çelebi ve Hamza Efendi'nin tekkedeki vazifelerini yapmasını engellediği konusu sorulduğunda Seydi Çavuş'un cevabında Feyzi Dedebaba'nın Hamza Efendi'ye "eğer tekkeye gelirsen seni keseriz" söylemiyle uzaklaştırdığı Hamza Efendi'nin korkudan iki yıldan beri tekkeye gelemediği ifade edilmiştir. **BOA.**, **DH.İD**, 37/2-2, lef:53.; Soyyer, **a.g.e.**, s.s.106-109.
[282] **BOA, DH.İD**, 37/2-2 lef:141, R. 23 Nisan 1328/M. 6 Mayıs 1912.

Feyzi Dedebaba tarafından karşılık gecikmemiş dedebaba vekili ve 37 Babagan Bektaşi'nin imzasıyla Sadarete 14 Mayıs 1912 tarihinde arzuhal yazmıştır. Hamza Efendi'nin II. Abdülhamit'in istibdadı döneminde Hacı Bektaş Veli tekkesine hami olarak atandığı meşrutiyet idaresinin ehli salah ve takvadan Feyzi Dedebaba'nın onun bıraktığı yerine atanmasının adaletli olacağını belirtmişlerdir[283].

Çelebi Ahmet Cemalettin Efendi'nin Hacı Bektaş Veli tekkesinin hamisi olarak atanmasını isteyen bölgedeki eğitimli kişilerin ve Ocakzade Alevi dedelerinin toplam 62 adet mühürlü imzalı arzuhali Sadaret makamına yollanmıştır. İçeriğinde Cemalettin Çelebi'nin dergâhın hamisi olması için yeterli donanıma ve Hacı Bektaş Veli neslinden olarak kutsal kimliğe sahip olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır[284]. Çelebilerin Türkmen Alevi kitleleri arkasına almasına karşılık Babagan Bektaşiler Arnavutluk'taki Yanya Vilayetine ve Toskalık'taki (Güney Arnavutluk) Bektaşilere telgraf çekerek destek istemiştir[285]. Dergahtaki Arnavutların varlığından Bab-ı Âli haberdar olarak Arnavutluk'ta meydana gelen milliyetçi isyanlardan dolayı Arnavutluk'taki tekkeler dahil hassasiyetle takip edilmiştir. 28 Mayıs 1912 tarihinde Yanya Valisi Mehmet Ali (Ayni) Dahiliye Nezareti'ne bu hususta şifreli telgraf yollamıştır. Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'nin vefatı üzerine Feyzi Dedebaba'nın resmî olarak atanmasını istemişlerdir. Mehmet Ali Bey bu isteklerinin makul ve mantıklı olduğunu ayrıca dile getirmiştir. Daha sonrasında Güney Arnavutluk bölgesini üç ay boyunca gezmiş ve Bektaşilerin Osmanlıya bağlı kalacaklarını teyit edip Yanya Valisi M. Ali Bey'e bildirmiştir[286]. Bu sırada Kırşehir Mutasarrıfı Mehmet Nafi Bey, Ankara vilayetine çektiği telgrafta vefat eden Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi'nin yerine tekkenin hamisi olarak halkın Feyzi Dedebaba'yı istediğini raporlamıştır. Hacı Bektaş Veli tekkesinin

[283] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef:95, 1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912.
[284] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef:86, R. 5 Mayıs 1328/M. 18 Mayıs 1912.
[285] Kırşehir'inde Pirevi'nde bulunup geçenlerde vefat eden Halveti şeyhinin yerine yine o tarikden birinin tayini tasavvur edilmekte bulunduğu cihetle, makâm-ı mezkûre Tarikat-ı Bektaşiyye'ye mensup birinin getirilmesi için Arnavutluk'taki babalara Kırşehir'inden müracaatta bulunulduğu ve babaların dahi Pirevi'ne kendi tariklerinden birinin getirilmesine çalışılmasından müteessir oldukları Yanya vilayetinden bildiriliyor. Babaların Osmanlılığa alelhusus hâl-i hazırda hükümete hidemât-ı mühummede bulundukları ve hidmetlerinin hasbî ve ciddi olup revabıt-i sadakatlerini teşyide hâdim muamelata mazhar edildikleri takdirde Toskalık'da daha vasi ve şumullu fevaid istihsal edilebileceği, ilâveten dermeyan edilmiş olmağın buna ve malûmât ve icâbât-ı mahalliyeye göre iktizasının ifa ve inbası babında. **BOA**, **DH.İD,** 33/29-1, R. 21 Mayıs 1328/M. 3 Haziran 1912.
[286] Premedi Kaymakamı bu hususiaki istitlaat ve hissiyyatını Ergiri Mutasarrıflığına yazmış, Mutasarrıf da Kaymakamın bu hususiaki telgrafnamesini aynen irsali ile beraber kendisine bazı mutâlâât dermeyan eylemiştir. **BOA**, **DH.İD**, 33/29-2, R. 15 Mayıs 1328/M. 28 Mayıs 1912.

bulunduğu bölgedeki devlet makamı ilk defa Feyzi Dedebaba tarafını tutarak taraf seçmiştir[287].

Feyzi Dedebaba taraftarları olan Arnavutluk'taki Bektaşi babaları Feyzi Dedebaba'ya olan desteklerini devletin muhtelif müesseselerine çektikleri telgraflarla da ifade etmişlerdir. Tepedelen Kazasında Turan tekkesinden Ahmed Baba, Koştan tekkesinden Ahmed Baba, Prişte tekkesinden Şaban Baba, Matuhes Karyeli Salih Baba, Ergiri'den Süleyman Baba, 29 Haziran 1912'de Skrapar'dan Evkaf Nezareti'ne, Dahiliye Nezareti'ne ve Bab-ı Meşihat'a her biri farklı suretlerde olan birer telgraf göndermişlerdir[288].

Hacı Bektaş Veli tekkesini 1912 yılında bu tartışmalar devam ederken ziyaret eden İngiliz araştırmacı E. G. White tekke içerisinde ikamet eder Bektaşilerin tamamen Arnavut olduğunu görünce şaşırarak Türk İslam'ının tarikat anlayışından ortaya çıkan Asya tipi bir kültür yapısındaki teşkilatta Arnavutların neden bulunduğu sorusunu sorup kafasını karıştırmış ve anlam verememiştir[289].

Çelebiler ve Babagan arasında İttihatçı hükümet üzerinde haklılıklarını onaylatma ve tekkeye hâkim olma yarışı I. Balkan Harbi'nin çıkması ve Arnavutluk'un bağımsız olmasıyla daha da şiddetlenmiştir. Çelebi Cemalettin Efendi, Feyzi Dedebaba'nın Arnavut asıllı olması ve Arnavutluk'taki Bektaşilerin Osmanlı'ya karşı çıkan isyanda yer almalarını kullanmıştır. Cemalettin Çelebi'nin 20 Mayıs 1913'te Dahiliye Nezareti'ne yazdığı şikâyette Feyzi Dedebaba'nın Arnavut İstiklal Komitesi üyesi olup Anadolu'ya Bektaşiler üzerine gönderdiği Arnavut asıllı derviş ve babaların kurmak istedikleri Arnavut devleti için halktan para yardımı topladığını belirtmiştir[290].

---

[287] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef: 93, R. 21 Mayıs 1328/M. 3 Haziran 1912.
[288] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef: 55, 56, 57,; 69,70, 71,; 75, 76, 77, R. 16 Haziran 1328/M. 29 Haziran 1912.
[289] G. E. White, "The Alevi Turks of Asia Minor", **The Contemporary Review**, S.CIV, July-December 1913, London, s.695.
[290] Evlâdından olduğum ve sultanın fermanıyla yöneticisi olduğum Hacı Bektaş Veli Allah sırını yüceltsin hazretlerinin şerefli dergâhına derviş kılıklı gelen ve astında Arnavud İstiklâl Komitesi reislerinden olan, Arnavud reisleri ve mevki sahipleri tarafından delege tayin edilmiş olan Baba Feyzi Anadolu'da tarikat ehlini fesad ve zehirleme konusunda tâ istibdad devrinde bu işe hazırlanmıştı. Halbuki şerefli dergâhda bir vazifesi ve resmî bir sıfatı olmadığı halde yandaşları Arnavud isyancılarını kendi kendine mütevelli ve dervişlerin rızasının aksine sahte derviş görüntüsüyle dergâha kabul etmekte olduğu mahalli memurlarına ve makamlara resmî ve gayri resmî beyânatda kusur edilmemiş ise de bunların durumlarının ve kimliklerinin incelenmesine ve Feyzi'nin vazifesini aşan davranışlarının men edilmediği gibi onun davranışlarını destekleyen fiiller yapılmakta idi. Meşrutiyet devrini takiben sözde zulmü ortadan kaldırmak için Arnavudların isyanı halinde aynı mezheb ve yol arkadaşlarına silah kullandırmamak ve değişik yollarla memur bulunduğu bozgunculuk ve taşkınlık ve propagandasını artırdığı ve yaptıklarına karşı çıkan padişah fermanıyla mütevelli ve şeyhi ve uzaklardan gelen derviş

Tüm bu gelişmelere rağmen Bab-ı Meşihat taşradaki durumları pek muhtemel ki İttihat ve Terakki iktidarın etkisiyle tarafsız kalmayı seçerek Nakşibendi şeyhinin Bektaşilerin merkez tekkesine atanmasını daha doğru bulmuştur[291]. Nakşibendi şeyhi atanması düşünüldüğü dönemde dahi Cemaatin Çelebi ve Feyzi Dedebaba'nın hakimiyet tartışması arzuhaller üzerinden devam etmiştir. Cemalettin Çelebi'nin Feyzi Dedebaba'yı velilikten anlamayan Arnavut taraftarlığı ve İttihatçılık yaparak dergâha siyaset soktuğu konusunda eleştirilerine 11 Haziran 1913'te Babagan Bektaşiler cevap vermiştir. Kendilerine söylenen iddialar hakkında hiç konuşmadan Cemalettin Çelebi'nin hiçbir tarikatla ilgisinin olmadığı meşihat görevine uygun olmadığı belirtilmiştir[292]. Bu sırada Bab-ı Meşihat, 5 Ağustos 1913 tarihinde Hacı Bektaş Veli tekkesine Nakşibendi tarikatından Ahmet Şakir Efendi'yi belirleyerek Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi'nin onayına sunarak atamasını yapmıştır[293].

Ahmet Şakir Efendi'nin atanması tartışmaları çözemeyerek hem Çelebilerin hem de Feyzi Dedebaba'nın tepkisini çekmiştir. Feyzi Dedebaba 1913 yılının sonuna doğru hastalanıp vefat etmiştir. Feyzi Dedebaba Hacıbektaş Dergahının postnişini olmak için Çelebi Cemalettin Efendi ile mücadele ettiğinde Arnavutluk'a destek toplaması için gönderilen, ondan babalık ve mücerretlik erkanı almış olan Arnavut asıllı Salih Niyazi Baba 1913 yılında Feyzi Baba'nın yerine dedebaba seçilmiştir. Salih Niyazi Dedebaba 1908 yılından itibaren Hacı Feyzi Dedebaba'nın yanında Hacı Bektaş Veli tekkesinde bulunmuş ve Osmanlı Devleti'nin son Bektaşi Dedebabası olma ünvanına sahip olmuştur[294]. Salih Niyazi Dedebaba'nın otoritesi yalnızca Anadolu ve İstanbul'daki Bektaşiler için değil, aynı zamanda Hacıbektaş dergahında kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra 1914 yılında yapılan tespite göre Arnavut asıllı Salih Niyazi Dedebaba'yı hem Arnavutluk'taki hem de Girit'teki Bektaşi dergahları lider olarak görmüştür[295].

---

ve ziyaretçileri dergâha girmek ve ziyaretten men etmeye kadar cesaret ettiği... **BOA**, **DH.İD**, 37/2-2 lef: 128, R. 7 Mayıs 1329/ M. 20 Mayıs 1913.

[291] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef:137, R. 14 Mayıs 1329/M. 27 Mayıs 1913.

[292] **BOA**, **DH.İD**, 37/2-3 lef:144-1, R. 29 Mayıs 1329/M. 11 Haziran 1913.; Soyyer, **a.g.e.**, s.s.110-111.

[293] **BOA, DH.İD**, 37/2-3 lef:162, R. 23 Temmuz 1329/M. 5 Ağustos 1913.

[294] Hamzaj, **a.g.t.**, s.s.15-20.; Salih Niyazi Dedebaba köken bakımından Güney Arnavutluk'taki Kolonya şehrinde Bektaşi geçmişe sahip olan ailede 1876 yılında doğmuştur. Bu açıdan 1913 yılında Feyzi Dedebaba ölünce yerine seçilen Salih Niyazi Debaba 1925 yılında Türkiye'de tekkeler yasaklanana kadar resmî olarak dedebabalık yapmıştır. Rexheb, a.g.e., s.416.

[295] Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, s.136.

İttihat ve Terakki iktidarı boyunca Çelebi ve Babagan Bektaşilik arasında seçim yapmaktan uzak durmuştur. Bektaşiliğe bu sebeple resmiyet kazandırmakta güçlük çekmiş ve resmiyet kazandırmadan I. Dünya Savaşı patlak vermiştir[296]. İttihatçılar içindeki Bektaşileri ve İttihatçıların Bektaşilik politikasını aşağıdaki ulus devletlerin kuruluş safhasında devamı olarak bahsedilmiştir.

[296] Hacıbektaş Tekkesi üzerinden Babagan ve Çelebi kol II. Meşrutiyet döneminde atışmış, İttihatçı yönetim Çelebilerin Arnavutların dergâhı ele geçirdiğinden yakınmıştır. Soyyer, **a.g.e.**, s.s.100-111.

2. BÖLÜM: ULUSAL MÜCADELELERDE VE ULUS DEVLETLERDE BEKTAŞİLİK

2.1. Arnavut Ulusunun İnşasında ve Arnavutluk Krallığı'nda Bektaşilik

Arnavutluk'ta ulus inşası, Osmanlı Devleti'nde uygulanan millet sisteminin (Müslüman-Gayrimüslim) milliyetçi hale getirilmesi şekline bürünmüştür. Arnavut toplumunun ağalık ve taşra kimliğine ek olarak Arnavutlar, Sünni Müslümanlar, Bektaşi tarikatı, çoğunluğu kuzeyde olan Katolik Hristiyanlar ve ülkenin güneyinde büyük bir çoğunlukta bulunan Ortodoks Hıristiyanlar şeklinde iki dini anlayıştan dört mezhepsel ayrıma sahiptir. Dini yapısı bakımdan diğer Balkan ülkelerinden farklı bir hüviyette olmuştur. Bu sebeple millî kimliğin inşasında diğer Balkan ülkelerinde Hristiyan çoğunlukta oldukları için Osmanlı'dan kalan millet sistemi laikleşme politikası altında kaldırılmıştır. Ancak Arnavutluk'ta Müslüman nüfus çoğunlukta olduğu için millet sisteminin tasfiyesi ve dini kurumların laikleşmesi ile değil, dini görüşlerin millîleştirilmesine yol açan politikalar ile gerçekleştirilmiştir. Böylece Arnavutluk'ta Bektaşiliğin seyrini bu görüş etrafında incelemesi zaruridir[297].

19. yüzyılda Arnavutluk'ta Tepedelenli Ali Paşa'nın politikasıyla ve onun ölümünden sonra da Yeniçerilerle birlikte Bektaşiliğin yasaklanması ile Bektaşi tekkelerinin sayısının Arnavutluk'un güneyinde arttığına değinilmişti. Ancak Arnavutluk'taki Bektaşilik aynı zamanda Balkanlarda başlayan milliyetçilik akımından da etkilenmiştir. Bu konuda Mehdi Fraşeri'nin analizine göre, Arnavutluk'ta bulunan Bektaşilik ve Sünnilik anlayışları birbirine çok zıttır, çünkü Bektaşilik insanın aklı, ruhu ve niyeti üzerine kuruludur. Sünnilik ise her şeyi sünnetten alır ve katı bir şekilde uygulatır. Bektaşilik bütün milliyetleri ve bütün dinleri tanır, hiçbirini inkâr etmez. Sünni Müslümanlar Halifeye bağlılıkta ısrar ederken Bektaşilik gayriresmî haliyle padişaha bağlılığı zayıf olan bir kurum olarak, liberal İslam anlayışıyla Arnavut milliyetinin ve dilinin ilk destekçileri olmuştur[298].

[297] Artan R. Hoxha, **Communism, Atheism, and the Orthodox Church of Albania**, Routletge, New York, 2022, s.18.; Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Kitapları, İstanbul, 2004, s.s.33,34.
[298] Mehdi Fraşeri, **a.g.e.**, s.47.

Bektaşi Tarikatı, Rilindja (Arnavutluk'ta milliyetçiliğin oluşması) döneminde Güney Arnavutluk'taki yaygın örgütlenmesi sayesinde hem Ortodoks Kilisesi'ni hem de Sünni Müftülüğünü etki bakımından geride bırakmıştır. Bektaşi olmayan pek çok Arnavut, herhangi bir dış gücün çıkarlarını gözetmedikleri için Bektaşileri vatanseverler olarak görmeye başlamıştır. Arnavutluk'taki Ortodoks Kilisesi o zamanlar Yunanlıların egemenliğinde olmuştur. Katolik Kilisesi ise açık bir şekilde Roma'ya ve dolayısıyla İtalya'nın Balkanlar'daki genişlemesine boyun eğmiştir[299].

2.1.1. Arnavutluk Bektaşiliğinde 1912'nin Arka Planı: Osmanlı Karşıtı Arnavut Ulusçuluğunun Oluşmasında Bektaşiler, Milliyetçiler ve Fraşeri Kardeşlerin Faaliyetleri

Osmanlı Balkanlarında milliyetçilik fikri yayıldığı sırada 1865 yılı sonrası Arnavutların yaşadığı topraklar Yanya, İşkodra, Manastır ve Kosova adlı dört eyalete ayrılmıştır. Osmanlı Arnavutluk'unda ulusal kimliğin inşası meselesi ilk defa II. Abdülhamit döneminin I. Meşrutiyet yönetiminde meydana gelen 93 Harbi sonunda Ruslara karşı alınan ağır yenilgiyle gelen gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Özellikle savaş sonunda Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması; Arnavutluk topraklarını bağımsızlığını kazanan Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan topraklarına dahil etmiştir. Bu durum karşısında 1878'in 10 Haziran'ında Prizren Birliği dört vilayetten gelen 80 Müslüman delege ile toplanmıştır. Prizren Birliği Müslüman haklarını savunmak amacıyla bir araya gelse de Prizren Birliği'nde Arnavut asıllı Müslümanların çoğunlukta olmasıyla aslında Prizren Birliği Arnavut milliyetçi hareketinin başlangıcına sebep olmuştur[300].

Prizren'de kurulan Arnavut haklarını savuma görevinin başına Arnavutluk'un köklü Bektaşi ailelerinden birine mensup olan Naim ve Sami (Şemsettin Sami) Beylerin ağabeyi olan Abdül Fraşeri seçilmiştir. Böylece ilk defa Prizren Birliği'nde Fraşerli Bektaşi ailesinin milliyetçi hareketleri başlatmıştır[301]. Prizren Birliği'nden sonra Fraşeri ailesinin faaliyetlerine başlamadan önce bu ailenin fertlerinden

[299] Naim Fraşeri, **The Bektashi Pages**, Edit. Muhammed Ahari, Babagan Books, Detroit 2006, s.15.
[300] Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, Çev. İhsan Durdu ve Gülçin Tunalı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.393-394.; Skendi, **a.g.e.**, 36.; Zickel ve Iwaskiw, **a.g.e.**, s.18.
[301] İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.301. Prizren'de Arnavutları tehlikede olan doğduğu toprakları savunması için birleşmeye davet eden Abdül Fraşeri tarafından toplantı açılmış, Abdül Fraşeri, Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra İstanbul'da kurulan ve adı "Arnavut Vatandaşlık Haklarını Savunma Merkez Komitesi" olarak adlandırılan, başkanlığını yaptığı gizli komitenin temsilcisi olmuştur. Komite, İstanbul'daki hem Müslüman hem de Hıristiyan olan en önde gelen Arnavut liderler, aydınlar ve hükümet yetkililerinden oluşuyordu. Skendi, **a.g.e.**, 36.; Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, s.394.

bahsetmek zaruridir[302]. Fraşeri ailesine ait Taha Toros'un tutturduğu şecere kaydında Fraşeri ailesinin bilinen en eski atası Durmuş Bey'dir. Durmuş Bey'in Dalip, Halit ve Şahin adında oğullarının olduğu kayıt edilmiştir. Arnavutluk'ta milliyetçi hareketlere öncülük yapacak olan Abdül, Naim ve Sami kardeşler Halit Fraşeri'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Yaşça en büyükleri Abdül Bey (d. 1836), sonra Naim Bey (d. 1846) en küçükleri ise Sami Fraşeri (d. 1850) diğer bir adıyla Şemsettin Sami'dir. Milliyetçi hareketlere Fraşeri ailesinden son katılan isim ise Abdül Bey'in oğlu Midhat Fraşeri olarak yer almıştır[303]. Fraşeri ailesinden ilk Arnavutça yayın 19. yüzyılda Arnavutça edebiyat alanında Arap harfleri ile neşredilmiştir. Fraşer tekkesinde Tahir Nasibi Baba, Dalip Fraşeri'yi yetiştirmiş, Dalip Frasheri 1842 yılında, Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Kerbela konulu 65 bin mısralı olan Hadika isimli eserini Bektaşiliğe dayalı anlayışla yazmıştır. Bektaşilik tarihin de Kerbela'yı anlatan bu şiir, Arnavut dilinde yazılan ilk destan olmuştur[304]. Kardeşi Şahin Fraşeri de, Kerbela'yı anlatan 12.000 satırlık bir tarihe mal olmuş eser yayınlamakla kalmayıp aynı zamanda Arnavutça öğretimi için bazı kılavuzlar yazarak Bektaşi Fraşerli ailesinde ilk defa Arnavut milliyetçi hareketini başlatmıştır[305].

Böylece amcalarını örnek alan köklü bir Bektaşi aileden olan Fraşeri kardeşler ilk dönem Arnavut milliyetçiliğinin öncüleri olmuştur[306]. Abdül, Naim ve Sami Fraşeri kardeşler Güney Arnavutluk'ta Yunan Ortodoks propagandası için açılan Zosimea Skhole adındaki okulda eğitim almıştır. O okulda Yunan milliyetçiliği için öğretilen alfabe karşısında Arnavut milliyetçiliği için yeni bir alfabe tasarlama ve kendi dilinde eğitim almayı hedef belirlemişlerdir[307]. Özellikle bu dönemde Naim Fraşeri yabancı devletlerin konsoloslukları üzerinden Bektaşilerin gizlice ulaşıp tekkelerine getirdikleri milliyetçi eserleri okumuş ve teşvik etmiştir[308]. Prizren Birliği'ndeki

[302] Fraşeriler, Berat bölgesinden gelip Fraşer'e yerleşmiş tımar sahibi olan bir akıncı ailesine mensup kökene sahiptir. İzzeti, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.64.
[303] Fraşeri Ailesi ve Şemsettin Sami. **Taha Toros Özel Arşivi**.
[304] Genciana Abazi-Egro, "Arnavutluk'ta Türkoloji Çalışmaları", **Bilig**, S. 21, 2022, s.18.
[305] Daniel, **a.g.m.**, s.12.
[306] Abdül, Naim ve Sami Fraşeri kardeşler Arnavut milliyetçiliği için çalışan 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğun faaliyet gösteren Bektaşiler olmuştur. Bu üç kardeş Fraşer'deki Nasibi Baba tekkesine giden oranın mensubu (muhibi) olarak yaşamıştır. Nathalie Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, Çev. Orhan Koloğlu, S. 2, İstanbul, 1994, s.58.
[307] Zosimea lisesinde Abdül, Naim ve Sami Fraşeri kardeşler, Abidin Dino Paşa, Turhan Paşa, Avlonyalı İsmail Kemal Bey gibi şahsiyetler eğitim almıştır. Avlonyalı Ekrem Bey, **Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.161.
[308] İrfan Morina, "Fraşeri Kardeşlerin Arnavut'luktaki Bektaşiliğe Katkıları", **1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, C.4, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, Ofset Yayıncılık, Ankara, 2012, s.301.; Margaret Hasluck, **a.g.m.**, s.391.

Abdül Bey, Yanya'daki Zosimea okulunda eğitim gördükten sonra 1877'de ilk Osmanlı parlamentosuna Yanya vekili seçilerek, Maliye Müdürlüğü yapmıştır[309].

Prizren Birliği'ne Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'tan gelen Müslüman delegelerin 18 Haziran 1878'de imzaladığı Balkan Müslümanları için alınan kararlarda Arnavut milliyetçiliğinden hiçbir iz bulunmamıştır. Ancak Prizren Birliği'nde temmuz ayından itibaren Arnavut milliyetçiliği, Berlin Anlaşması için Arnavut topraklarının kaderi görüşüldüğü zaman ortaya çıkmıştır[310]. Arnavutluk Bektaşilerinin milliyetçiliğe yönelmesi bu süreçte gerçekleşmiştir. Bektaşiliği ve Arnavutluk'ta tekkeler üzerinden kurdukları ağı milliyetçi akıma katmak fikri Abdül Fraşeri tarafından planlanmıştır. Bu amaç için ilk faaliyeti kendisinin bağlı bulunduğu Fraşeri tekkesinden Aluş Baba'yı ikna etmek olmuştur. Nitekim Abdül Bey'in Prizren'e gitmesinden önce Aluş Baba'nın emri ile dervişi Âdem Baba, 1877'de Prizren'de ilk Bektaşi dergahını açmıştır. Âdem Baba, Prizren Birliği'ndeki gelişmeleri Fraşer tekkesindeki Aluş Baba'ya raporlamıştır. Prizren Birliği'ndeki Bektaşi ağı bu şekilde işlemiştir[311].

Abdül Fraşeri'nin önerisi üzerine, Prizren'deki toplantı, Berlin Kongresi'ne ve Bab-ı Âli'ye Arnavutluk topraklarının bölünmesine karşı protesto yapmayı karar almıştır. Ayrıca, Berlin Kongresi'nin Arnavut toprakları Karadağ ve Sırbistan'a devredilmesi durumunda, Arnavutların bu iki prenslikten işgal ettikleri mevzileri boşaltmalarını isteyecektir. Reddedilirse Arnavutlar onları geri atmak için güç kullanacaktır. Ayrıca Prizren Birliği'nin silaha sarılma çağrısına yanıt vermeyen veya düşmanın önünden kaçan herhangi bir Arnavut için ölüm cezası alacağı kararları alınmıştır. Bu açıdan Prizren Birliği, Arnavut milliyetçiliğinin ilk siyasal örgütlenmesi hâline gelmiştir[312].

---

[309] Skendi, **a.g.e.**, 36.

[310] 18 Haziran 1878'de Prizren Birliği kararları 47 Arnavut beyi tarafından imzalanmıştır. Maddeleri içerisinde Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'a toprak verilmeyerek Arnavutluk'un bütünlüğünün koruması ve Osmanlı'ya haraç ve cizye vergisi ödenmemesi yer almıştır. Bartl, **a.g.e.**, s.s.202-203.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.196.

[311] Ylli Merja ve Zenel Anxhaku, **Male Dhe Maja Të Bektashizmit Shqiptar**, Botimet Kumi, Tiranë, 2021, s.85; Faik Konica'nın 1899'da yayınladığı yazısında, Bektaşiliğin ve Arnavutluk'ta tekkeler üzerinden kurdukları ağı milliyetçi akıma katarak Güney Arnavutluk'u örgütleme fikrinin Abdül Fraşeri'ye ait olduğunu belirtmiştir. Tepedelenli Ali Paşa döneminde gelişen Bektaşi tekkeleri ve istihbarat ağları 1826 sonrası yasaklı dönemde muhalif konumda olmaları ayrılıkçı milliyetçi tutumu kurtuluş olarak benimsemelerine yol açmıştır. Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.369,370.

[312] Skendi, **a.g.e.**, s.37.; Prizren Birliğine liderliği Abdül Fraşeri yapmıştır. Bektaşi olması sebebiyle liberal düşünerek Arnavutluk'un din ve mezhep ayrımı olmadan bir bütün olmasını istemesiyle ön plana çıkmıştır.; Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, s.394.

Bu esnada İstanbul'da Fraşeri kardeşlerin yaşça en küçüğü olan Şemsettin Sami önderliğinde 12 Ekim 1879'da "Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye" adında Prizren Birliği'ndeki Arnavutlara destek vermek için on kişisi Müslüman olmak üzere 28 kişilik Arnavut milliyetçisi ile kültür araştırması faaliyetleri adına yeni bir yapılanma kurulmuştur[313].

Prizren Birliği'nde istenilen sonuç elde edilememesine karşılık Güneyin Arnavut liderleri Fraşer'de de bir araya gelmiş ve Abdül Fraşeri liderliğinde 10 Kasım 1878'de Arnavutluk'un idari özerkliği programını hazırlamak için toplantılara başlamıştır[314].

Osmanlı'daki Arnavutluk eyaletinin idari dağılımı II. Abdülhamit tarafından Berlin Kongresi sırasında dört vilayete bölünmüştü. Bu durum Arnavut birliğinin önünde bir engel olduğu için Güneyli Arnavutlar, merkezi konumu nedeniyle başkent Ohri (daha sonra Manastır) olacak şekilde hepsinin tek bir vilayette birleştirilmesini istemiştir[315]. Arnavutluk'ta Bektaşiler, bölgedeki Sünnileri kayıran Osmanlı otoritesi tarafından pek iyi karşılanmamıştır. Devletin resmî dinî anlayışı olan Sünnilikle özdeşleşmeyen ve bu sebeple Osmanlı'ya bağlılığı zayıf olan Bektaşiler, Arnavutluk'ta Sünnilere göre daha milliyetçi ve ayrılıkçı fikirlere sahip olmuştur. Örneğin; Prizren Birliği'nin lideri olan Abdül Bey, Güney Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinin temsilcilerini toplantıya çağırdığı yerden Fraşer Bektaşi tekkesindendir. Abdül Bey'in bu toplantısı Prizren'in kararlarının ruhuna uygun olarak, Arnavutluk'un güney bölgelerinin savunması için birlikler yetiştirmek amacıyla, yerel komitelerle birlikte Arnavutluk Birliği'nin şubelerinin güneyin çeşitli yerlerinde kurulmasına karar vermiştir. Hem Ortodoks Hıristiyanların hem de Bektaşi Müslümanların yer aldığı Fraşer toplantısında, milliyetçilik hâkim olmuş ve Abdül'ün önderlik ettiği yurtsever grup Prizren'dekinden daha açık hareket edebilmiştir. Bektaşi tekkesinde yapılan Fraşer toplantısında, Yunanistan'a bir dilim toprak bile vermeme kararlılığının yanı sıra, Osmanlı imparatorluğu çerçevesinde özerk bir Arnavutluk iddialarını da

[313] Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, Çev. İhsan Durdu ve Gülçin Tunalı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.90.; Alpan, **a.g.e.**, s.74.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.209.

[314] Prizren Birliği'nde Arnavutluk topraklarının geleceği hakkında üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. İslamcılar ağırlıklı Geg Kuzeyli Arnavutların çoğunlukta olduğu halifeye bağlı olan Sünni kesim II. Abdülhamit taraftarı olmuştur. Modernistler Arnavut topraklarını Sırp, Karadağ ve Yunan işgalinden koruyup, Arnavutluk'un özerk yönetim kurması konusunda padişaha iradeyi bırakmayı düşünmüştür. Radikaller ise Arnavutların yaşadığı dört vilayeti tek çatı altında birleştirmek ve özerk yönetim kurmak fikrindedir. Bitiş, **a.g.e.**, s.111.

[315] Skendi, **a.g.e.**, s.89.

içeren bir program istenmiştir[316]. Abdül Fraşeri ve Alush Baba, Güney Arnavutluk'un temsilcileri ile birlikte Fraşeri tekkesinde milliyetçi faaliyetlerin örgütlenmesi adına toplantı yapmıştır. Toplantıya diğer bir Bektaşi önderi olan Melçan tekkesinden Âdem Baba da katılmıştır[317].

Böylece Abdül Fraşeri'nin Prizren Birliği'nin dağıtılmasından sonraki faaliyetleri tamamen Arnavut milliyetçiliği üzerine olmuştur. Abdül Fraşeri, Prizren Birliği'nden döndükten sonra sık sık Bektaşi tekkelerinde yoğun propaganda ve toplantı faaliyetleri düzenlemiştir. Tekkeler bu sayede Arnavutluk milliyetçi hareketinin güneydeki merkezleri haline dönüşmüştür[318]. 1877 tarihinden beri Fraşer tekkesi bu amaçla kullanılan ilk tekke iken Şemimi Baba döneminde Korça'da Abdullah Baba tarafından kurulan Melçan tekkesi Abdül Bey'in Prizren Birliği'nden döndüğünde milliyetçi faaliyetler için örgütlediği ikinci tekke olmuştur[319].

Tekkeler üzerinden devam eden örgütlenme sürecinde 23 Temmuz 1880'de Abdül Fraşeri liderliğinde Arnavutluk'un özerkliği için Kuzey ve Güney Arnavut Beylerinin katılımıyla daha ciddi kararlar almak adına birtakım toplantılar gerçekleştirilmiştir. Toplantıların sonucunda Abdül Fraşeri, 13 Ekim 1880 tarihli "Arnavutluk'a Dair Abdullah Hüsnü'nün Layihası" adı ile hazırladığı 10 sayfalık kitapçık ile Arnavutluk'un vaziyetini ve sorunlarını II. Abdülhamit'e sunarak taleplerde bulunmuştur. Bu layiha da daha önce gerçekleşen Fraşer'deki toplantı kararlarına ek olarak Arnavutluk'ta Osmanlı eyalet valisi atamalı ve yıllık vergi toplamak ve asker gönderme dışında Osmanlı Arnavutluk'a müdahale etmemeli kararı alınmıştır. Bu taleplerde en çok Arnavutça eğitim ve Arnavutluk'a atanacak yönetim konusunda milliyetçi tutum gösterilmiştir. Ayrıca Abdül Fraşeri liderliğinde Güney Arnavut örgütlenmesi, bölgedeki okullarda Müslümanlara Türkçe, Ortodoks Hristiyanlara Rumca verilen eğitim dilinin değiştirilip Arnavutça olarak belirlemesini

[316] Skendi, **a.g.e.**, s.42.
[317] Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.58.
[318]Abdül Fraşeri'nin Prizren'den dönüşünden sonra Turan, Fushe-Kruje, Gjirokastra'da Zall, Fraşer Nasibi Baba, Shemberdheni, Kalkandelen, Dukagin, Backe, Prişte, Gılava, tekkeleri bağımsızlık için savaşan Arnavut milliyetçiliği merkezleri haline gelmiştir. Shyqyri Hysi, "Bektashinjtë dhe Lëvizja Kombëtare", **The Bektashi Voice**, S.4, Babagân Books, Detroit, 2017, s.43.; Tekkelerdeki Bektaşi babaları ve dervişleri köylere ve kırsal yerlere ulaşarak milliyetçi kimliği Bektaşi toplumu içerisinde oluşturmuş, hatta tekkelerine gelen Osmanlı'ya karşı militan faaliyetlerde bulunan milliyetçi çetelere sığınak ve gizlenme yeri sağlanmıştır. Murat Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, Y. 7, S. 64, İstanbul, 1997, s.33.
[319] Rexheb, **a.g.e.**, s.323.

talep etmiştir. Güneylilerin oluşturduğu bu özerklik talebini Prizren Birliği'nde kuzeyli Gega Arnavutları da kabul etmiştir[320].

Bu plan Osmanlı yönetiminde ters tepki yaratmıştır. 1878'de ve 1880'de yaptığı bu milliyetçi ve ayrılıkçı hareket toplantılarının önderliği sebebiyle Bektaşi Abdül Fraşeri İstanbul'da sorguya çekilmiştir. 1881'de serbest kalır kalmaz Sarande bölgesinden Prizren'e giderken başarısız bir suikasta uğrayınca bunu Osmanlı aleyhinde halkı örgütlemek adına kullanmaya başlamıştır. 1881 yılında Ülgün'ün Karadağ'a verilmesi üzerine "Geçici Arnavut Hükümeti" adı ile bir hareket Abdül Fraşeri tarafından ortaya çıkartılmıştır[321]. Abdül Fraşeri'nin milliyetçilik fikirleri Zall tekkesinden Ali Hâki Baba tarafından Gjirokaster'de desteklenince bir anda Delvina, Tepedelen, Libohova, Permeti ve Kurveleş şehirlerindeki tekkelerden 12 kişilik Baba ve 2 bini aşan Bektaşi ile destekçisi ortaya çıkmıştır[322]. Hareket büyümeden muhafazakâr delegeler II. Abdülhamit ile yüksek makamlara gelmek gibi vaatlerle anlaşmış desteklerini çekmiştir. Derviş Paşa komutasında ordu Arnavutluk'a 1881 tarihin de girmiş, Abdül Fraşeri ve Prizren Birliği'ndeki muhafazakâr olmayan delegeler tutuklanmıştır. Abdül Bey 1883'te Sultan II. Abdülhamit tarafından Çanakkale'ye sürgün yollanmıştır. Ömür boyu hapse mahkûm edilmiş ancak 1885'te gelen af ile serbest bırakılmıştır. İstanbul'da 1892'de vefat ettiği ana kadar sürgünde yaşamıştır[323]. Abdül Fraşeri ile birlikte Arnavutluk milliyetçiliği yapan Ali Hâki Baba,

---

[320] Arnavutluk'a Dair Abdullah Hüsnü'nün Layihası. **BOA**, **Yıldız Esas Evrakı (YEE)**, 14/212, lef:2-6, H. 9 Za 1297/M. 13 Ekim 1880.; Abdül Fraseri'nin Arnavutluk planı bağımsız Gega ve Toska bölgelerine göre iki yapılı Prenslik olarak düşünmüştür. Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.192.

[321]Prizren Birliği'nde devlete bağlılığı Sultan II. Abdülhamit muhafazakâr Müslüman Arnavutları kendi taraftarı yaparak sağlamıştır. Yine de Prizren Birliği'nden muhafazakâr olmadığı için kontrol altına girmeyen Bektaşi delege Abdül Fraşeri milliyetçi ve özerklik üzerinden ayrılıkçı görüşleri savunmuştur. Bu amaçla hareket eden Abdül Fraşeri, Bektaşi tekkelerinden ve mensuplarından destek alarak ayrılıkçı milliyetçi görüşü Arnavutluk topraklarına yaymaya başlamıştır. Fatih Fuat Tuncer, **Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinde Kimlik ve Söylem**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2020, s.95.

[322] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.166.

[323] Abdül Fraşeri 1892'de İstanbul'da vefat edip Merdivenköy Bektaşi tekkesinin bahçesine defnedilmiştir. Seda Kılıç, "Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk'a Dair Görüş ve Düşünceleri", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C. 19, S. 19, Ankara, 2006, s.259.; Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, s. 396.; Abdül Fraşeri, 1881 Nisan ayının sonlarına doğru, Elbasan civarında, Shkumbi nehrini geçmek üzereyken tekrar yakalandığında İngiltere'ye gitmek niyetindeydi. Prizren'deki Derviş Paşa'ya getirildi ve burada ağır gözetim altında tutuldu. Abdül Fraşeri'nin tutuklanması tüm Arnavutluk üzerinde depresif bir etki yaratmıştır. Prizren'den İstanbul'a götürüldü ve müebbet hapis cezasına çarptırılıp Balıkesir'de beş yıl tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Skendi, **a.g.e.**, s.s.91.,105; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.199.;

Krujeli Hüseyin Baba ve Melek Tahir Baba da onun gibi sürgün cezasına çarptırılmıştır[324].

Abdül Fraşeri'den başka kardeşi Naim Fraşeri, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arnavut milliyetçi hareketi için çalışmıştır. 19. yüzyılın en büyük Arnavut şairi olarak kabul edilen Naim Fraşeri (1846-1900), doğduğu yer olan Fraşer köyünde ailesi varlıklı olduğu için Türkçe ve Arapça dillerinin eğitimi konusunda özel hocalardan ders almış ve Aluş Baba ile Farsça çalışmıştır[325]. Daha sonra Naim Bey kardeşi Şemsettin Sami ile birlikte 1865'te Yanya'daki Yunan Ortodoks Hristiyanların gittiği Zosimea Lisesinde okumuştur[326]. Lisedeyken Fransızca, Yunanca ve İtalyanca öğrenmiştir. Lise döneminde dil yeteneği sayesinde ilk edebî girişimleri konusunda açıkça Bektaşi geleneğini takip ettirip Farsça "Tahayyulat" adlı bir şiir mecmuası yayınlamış ve İlyada'yı Türkçeye çevirmiştir. 1871'de mezun olunca Saranda Limanı'nda 1882 yılına kadar devlet memurluğu yapmıştır. Fraşeri ailesinin 1882 yılında başkent İstanbul'a taşınması ile o da İstanbul'a giderek orada Arnavut milliyetçiliği adına faaliyetlere başlamıştır. Dil yeteneği sayesinde Osmanlı'da Dahiliye Nezareti'ne bağlı Sansür Kurulu üyeliğinde işe alınmıştır[327].

Naim Bey, kardeşi Şemsettin Sami'nin kurduğu cemiyete İstanbul'a gittikten sonra destek vermiştir. 1884 yılında Drita adlı dergide milliyetçi yazılar yazmaya

---

[324] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.84.; Ali Hâki Baba bu sebeple Osmanlı yönetimi tarafından 1881 yılında Yanya'ya sürgün edilmiştir. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.166. Hüseyin Baba Manastır'a sevk edilerek tutuklanmış yargılanması için İstanbul'a gönderilmiştir. 45 yıl imamlık yaptığı için şeriata bağlı usulde mahkemede kendisine doğrultulan şeriata dayalı sorulara doğru cevap verdikten sonra II. Mahmut'un yasağından itibaren Bektaşilerin haksız yere çile çeken durumda bırakıldığını anlatmıştır. Bir süre hapiste tutulduktan sonra II. Abdülhamit'in emri ile serbest bırakılmıştır. Hysni Dalip Shehu, **Historia e Teqes së Ballëm Sulltanit Në Martanesh Dhe Lugina e Shenjtë E Ballesë**, Mirgeralb, Geer, 2011, s.s.25-27.

[325] Naim Fraşeri'ye Fraşer tekkesin Alushi Baba adında Nasibi Baba tekkesinin hamisi Farsça Ömer Hayyam Rubaileri, Fuzuli'nin Hadikatu-Su'ada'sını okumayı öğreterek Bektaşi şiir geleneğini öğretmiştir. Ali Tomori, **Naim Fraşeri**, Haz. Mehmet Gëzhilli, Argeta-LMG, Tirane, 2021, s.21.; Naim Fraşeri babalarının vefatıyla abisi Abdül Bey'in Yanya'da iş bulması üzerine ailesiyle 1865 yılında Yanya'ya taşınmıştır. Muhammed Aruçi, "Fraşiri Naim", **TDVİA**, C. 13, İstanbul, 1996, s.195.

[326] Aluş Baba, abisi Abdül Fraşeri'den Naim'in Yanya'daki kültürlü ve eğitim seviyesi yüksek olan bir okula gitmesini istemiştir. Tomori, **Naim Fraşeri**, s.21.

[327] Metin İzzeti, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.s.62-64.; Morina, **a.g.m.**, s.301.; Daniel, **a.g.m.**, s.12.; Norris, **Islam in The Balkans**, s.162.; Naim Fraşeri Berat'ta Aşar vergisi dairesinde 1873 yılında memurluk yaparak başlamış, 1874-1877 yıllarında Sarande limanında gümrük memuru olarak çalışmıştır. 1877 yılında İstanbul'da Maarif Nezaretine bağlı Tercüme komisyonunda çalışmaya başlayarak Arnavut milliyetçiliği faaliyetlerine katılmaya başlamıştır. Hadika adında çıkartılan edebiyat dergisinin üçüncü yayın döneminde Namık Kemal ile dostluk kurarak Naim Fraşeri de o dergide yazılar yayınlamıştır. Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.s.50,60.

başlamıştır[328]. 1890'da "Yaz Çiçekleri" adlı şiiri ile hem Bektaşi şiir geleneğini kullanmış hem de ayrılıkçı hüviyette olan Arnavut milliyetçiliği görüşlerini Arnavut aydınları eleştirerek dile getirmiştir. Şiir yazım geleneği olarak Bektaşiliğin Balkanlardaki Hurufilik tesirindeki tarzını kullanmıştır[329].

Naim Fraşeri, nitekim siyasî olarak faaliyet göstermekten çok düşünce ve edebiyat alanında milliyetçi faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Naim Fraşeri, Bektaşiler içinden çıkan Arnavut ulusçuluğunu destekleyenler arasında kültürel alanda ayrılıkçı fikirlerin tohumlarını eserleri ile eken en etkili şahsiyet olmuştur. Bu sebeple Naim Fraşeri'nin milliyetçilik faaliyetlerinin Bektaşiliğe etkisini eserleri üzerinden değerlendirmek gerekmektedir[330].

Naim Fraşeri, kardeşleri Abdül ve Sami'den farklı olarak Bektaşi yönünü açıkça dile getirmiştir. Arnavut milliyetçiliği adına yayınlar yaptığı dönemde Naim Fraşeri, önce N.H.F. takma adı ile 1890'da Bükreş'te yazdığı bir yayınında Arnavut milliyetçiliği için din ayrımını reddetmiştir. Arnavutluk'ta Tomor Dağı'nda bulunan Bektaşilerin Abbas Ali türbesinin Ortodoks Arnavutlardan Pelasgosların da kutsal yeri olduğunu belirterek iki toplumunda kardeşliklerinin Arnavut millî kimliğinde olduğunu vurgulamıştır[331]. Daha sonra Bektaşilik üzerinde Querbelaja (Kerbela) ve Fletore e Bektashinijet (Bektaşi Defteri) adında milliyetçi bakış açısıyla iki tane Arnavutça eser yazmıştır. Bektaşi Defteri'nin 1896'da ilk baskısını Bükreş'te yapmıştır[332]. 1898'de Faik Konica, bu eseri Fransızcaya çevirip bastırmıştır. Eser daha sonra 1910 yılında Yunanca olarak Selanik'te bastırılmıştır[333]. Son olarak Naim'in

---

[328] 1884'te abileri Abdül Fraşeri tutuklu iken Naim ve Sami Fraşeri kardeşler Drita (ışık) adında şiir dergisi çıkartmış, derginin 3. Sayısında Dituria (Bilgi) adı ile Arnavut milliyetçiliği konusunda görüşler içeren yayına başlanmıştır. Kristo Frasheri, **a.g.e.**, s.148.

[329] Naim Fraşeri'nin görüşlerinde 15. yüzyılda ortaya çıkan Fatih döneminde Balkanlara Bektaşilik üzerinden yayılan Hurufilik anlayışı vardır. Hurufilik Arnavutluk'ta Gjirokaster bölgesinde yer edilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa döneminde Fraşer'de tekkesi Nasibi Baba tarafından açılınca bu tekkede gençliğinde eğitim alan Naim Bey, Farsça öğrenerek Hurufilik metinlerini okumuş ve Nesimi tarzı şiir yazmayı öğrenmiştir. Naim Bey, Nesimi'nin şiir tarzını kullansa da şiirlerine batıdan gelen milliyetçi terimleri ekleyerek tarz olarak Hurufilik'ten ayrılmıştır. H. T. Norris, **Popular Sufism in Eastern Europe**, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2007, s.s.31,32,37.; Norris, **Islam in The Balkans**, s.164. Türkçe yazdığı eserler de şunlardır: Kavaid-i Farisiyye der Tarz-ı Nevin, İhtiraat ve Keşfiyyat, Fusul-ı Erbaa. İzzeti, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.64.

[330] Skendi, **a.g.e.**, s.123.

[331] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.185.

[332] Naim Frasheri, **Fletore e Bektashinijet**, Amtioni&Zeli, Tirane, 2000, s.6.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.55.

[333] Gyorgy Lederer, "İslam in Albania", **Central Asian Survey**, Routledge, London, 2007, s.335.; Norris, **Islam in The Balkans**, s.169.

Bektaşilik Defteri adlı eseri Nobert Jokl tarafından Almancaya çevrilince İtalyan Farmason teşkilatının incelemesine imkân tanımıştır[334]. Batılı aydınların ilgi göstermesiyle 1918'de İtalyanca ve 1922'de Almanca olmak üzere yabancı dillerde üç ayrı baskısı yapılmıştır. Arnavut ulusçuluğu Avrupa'da Bektaşiliği ilgi çekici hale getirmiştir[335].

Naim Bey'in Bektaşi Defteri, Bektaşiliğin panteist yapıda olup vahdet-i vücut anlayışını Şiilik üzerinden yansıtmakla beraber kitabındaki temel amacı Arnavut milliyetçiliğine dayalı Arnavutluk'ta yeni bir Bektaşiliği kurmak olmuştur. Kendi oluşturduğu Bektaşilik anlayışının Arnavut millî kültürü haline gelmesini istemiştir. Bu amaç uğruna Bektaşi geleneğinde kurulduğu günden beri temel olan Türkçe terimleri Arnavutçaya çevirerek yazmıştır[336]. Naim Fraşeri, Bektaşi tarikatının hiyerarşisini Türkçeden Arnavutçaya şöyle çevirmiştir; Derviş yerine "Varfë", Baba yerine "Atë", Halife Baba yerine "Gjysh", Dedebaba yerine "Stërgjysh" şeklinde kullanılmıştır[337]. Naim Bey'in bunu yapmasından maksadı Arnavutluk'taki Bektaşiliği Türk kültüründen uzaklaştırarak Bektaşileri Arnavut ulusal hareketine katacak kimliği yaratmak olmuştur. Hatta eserinde kendi Bektaşi kimliğinden dolayı duygusal davranarak bağımsız Arnavutluk Devleti'nin millî dininin Bektaşiliğe dayanan şekilde olmasını dile getirmiştir[338].

Arnavutluk'taki Bektaşilerin milliyetçi olmasında bu eser, Bektaşileri Anadolu'dan kopmaya ve Arnavutça dili tekkelerde kullanmaya teşvik etmiştir. Devamında ise Bektaşileri kendi liderini seçip milliyetçiliğe hizmet ederse gerçek Bektaşi olacağını vurgulamıştır. Arnavutluk'ta Bektaşiliğin özerk bir yapıya

---

[334] Eserde Bektaşilerin bir Müslüman olarak Hristiyan ve Yahudi inancını benimseyen diğer insanları kendileriyle eşit görmesi Masonların dikkatini çekmiştir. İtalyan Masonlarının Rivista Masonica adlı süreli yayının Mayıs 1913 tarihli 31. Sayısında Nikola İvacj'ın "Arnavutluk Meselesi ve Türk Balkan Savaşı" başlıklı yazısında, Arnavutluk'ta milliyetçi Müslümanların Bektaşiliğin etkisinde olduğunu, Bektaşilerin İslam'ın Protestanları sayılabileceği belirtmiştir. Hatta özgürlük, eşitlik ve insanların dayanışması gibi prensipleri bakımından Masonluğa çok yakın olduklarını yazmıştır. Orhan Koloğlu, **İslam Aleminde Masonluk**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015, s.47.

[335] Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.49.

[336] Albert Doja, **Bektashism in Albania: Political History of Religious Movement**, AllS Press, Tirane 2008, s.56.; Norris, **Islam in The Balkans**, s.174.; Skendi, **a.g.e.**, 123.; Bartl, **a.g.e.**, s.188.

[337] Frasheri, **Fletore e Bektashinijet**, s.s.16-18.

[338] Naim Fraşeri Arnavutçaya çevirdiği Bektaşilik kavramlarının üzerine milliyetçi bir bakış açısıyla Bektaşilerin ve tekkelerinin dönüşüm geçirmesini istemiştir. Ona göre: Bektaşi babaları Arnavut ulusunun ve anavatanın alimleri olarak onları saygıyla anan kapısına yalvaran vatandaşları için Arnavutluk'un ve Arnavutların kurtuluşuna kendini adamalı ve kendi dilini korumalıdır. Frasheri, **Fletore e Bektashinijet**, s.s.29-30.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.4.; Bulut, **a.g.m.**, s.57.; Bartl, **a.g.e.**, s.189.

kavuşması için Babagan kolundan oldukları sebebiyle ruhani lideri olan kendi dedebabasını Arnavutluk'tan seçmesi gerekiyordu. Bu amaçla daha önce bahsedilen Arnavut Tepedelenli Feyzi Baba'nın Dedebaba seçilmesi Naim Fraşeri'nin Bektaşiler üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermiştir[339].

Naim Bey eserinin diğer Arnavutların dinî görüşlerine küskünlük yaratmasından endişelenerek 1897'de yayınladığı "Din" adlı şiirde neye inandığının önemli olmadığı ve önemli olanın Arnavut soyu olması üzerinden dinî inançları çatışmadan milliyetçilik yapmaya sevk etmiştir[340].

Fraşeri ailesinde Naim Fraşeri'den önce amcası Dalip Fraşeri, Fuzuli'nin Kerbela'yı anlatan mersiyesinden etkilenerek Arnavutça Kerbela eseri yazdığına değinilmişti. Naim'in Bektaşilere 1898'de ikinci yazdığı eser, amcasından etkilenerek Bektaşiliğin en temel düşüncesi olan Tevella ve Teberra kavramlarının oluşmasını sağlayan Kerbela olayını anlatan Kerbela adlı yapıtıdır. Bu eserde Naim, sadece Hz. Hüseyin ve ailesinin katledildiğini anlatmamıştır. Naim Fraşeri'nin yazdığı Kerbela eseri şiir tarzında Bektaşilerin mersiye geleneğini yansıtan eser olmanın yanı sıra Arnavut milliyetçiliği yapılarak duygusal anlamda Bektaşiliği milliyetçi zemine oturtmaya çalışan propaganda eseri olmuştur[341]. Eserin içeriğinde Bektaşiler ve Bektaşi Babaları için Arnavutluk'un kurtarılması için çalışmalarını bu çabalar ile Kerbela'daki Hz. Hüseyin'in çektiği zulmün intikamının alınacağından bahsetmiştir. Arnavutların gerçeği görmesini Hz. Hüseyin'i Hz. Ali'yi ve eşi Fatma'yı tanımayanların Muaviye'yi ve Yezit'i efendisi gördüğü gibi bağımsız Arnavutluk'u bilmeyenin Osmanlı'yı devleti olarak göreceği hatasına düşmekle yargılamıştır. Haksızlığa uğrayan Hasan ve Hüseyin'in sevgisi için Arnavut topraklarında Arnavutça konuşulan dilin serbest kaldığı bir bağımsız devleti isteyen dua içerikli mısralar eklemiştir. Devamında Arnavutluk, Osmanlı hakimiyeti altında çürüyüp gitmesin diyerek bağımsız Arnavutluk için ölmeyi Hz. Hüseyin ve Ebu Müslim Horasani gibi doğruluğun yolundan giden şehitlik olacağını vurgulamıştır[342].

---

[339] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.371-374.; Arnavut Dedebaba'nın yerine ikinici aşama Hacıbektaş Tekkesi'nin Naim Fraşeri tarafından göz ardı edilerek oradaki Dedebaba'nın yerine Arnavutluk'ta ayrı bir Dedebaba'nın olmasını istemesiyle Arnavutluk için Anadolu'dan bağımsız bir Bektaşi tarikatı yaratma niyetini ortaya çıkartmıştır. Skendi, **a.g.e.**, 124.

[340] Skendi, **a.g.e.**, s.166.

[341] Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.20.; Norris, **Popular Sufism in Eastern Europe**, s.91.

[342] Osmanlı Devleti'nin adını doğrudan belirtmeden onu kasteden Yezitler, Hz. Hüseyin'in başını Kerbela'da kesen Şimirler diye bahsetmiştir. Kerbela şehitleri gibi masum olan Arnavut milletine zulüm

Fraşeri ailesinin yürüttüğü milliyetçi propagandanın sonucunda 1896-1912 yılları arasında Bektaşi tekkelerinin milliyetçi çeteci faaliyetleri Naim Bey'in eserleri sayesinde arttırınca tekke sayısının iki katına çıkması durumu meydana gelmiştir[343]. Naim Fraşeri, bir Bektaşi olarak ne kadar milliyetçi olduysa o kadar da Bektaşiliğin şiir geleneği ve Vahdet-i Vücut geleneğine bağlı olmuştur[344]. Naim Fraşeri'nin Kerbela eserinde Bogomilizm'den intikal eden Bektaşiliğin düalist felsefesinin etkisi yer almıştır. Özellikle Kerbela eserinde iyi ve kötü, tanrı ve şeytan, cennet ve cehennem, Hz. Hüseyin ve Yezid diye ayrım kullanırken bunu milliyetçiliğe uyarlayıp eserin sonunda Arnavut ve Osmanlı zıtlığı düşmanlığı ortaya atmıştır[345]. Kerbela adlı eseri ayrıca edebi açıdan Arnavut milliyetçiliği konusunda Mısır'daki Arnavut yazar Anton Çajupi'yi etkilemiş, Çajupi onu örnek alarak "Baba Tomorri" adında mitolojik unsurlara dayalı milliyetçi bakış açısıyla Bektaşiliğe de vurgu yapan eser yazmıştır[346].

Naim Fraşeri dini ayrıma yol açmamaya dikkat ederek 1898'de Kerbela eseri ile birlikte İskender Bey Tarihi adlı eser yazarak eserde İskender Bey'in II. Murat dönemindeki isyanına değinip Osmanlı karşıtı milliyetçi propagandayı bir yandan tüm Arnavutlara yaymak için destansı bir anlatımla seslenmiştir[347]. Hem Arnavut Müslümanları hem de Hristiyanları için önemli olan, İskender Bey'in onların kanından olması ve bir Arnavut olarak ülkesinin kurtuluşu için savaşmış olmasıdır. Bu sayede İskender Bey ulusal kahraman olarak birleşmenin simgesi haline getirilmiştir[348].

---

ettiğini Arnavutça dilinde yazmasını okumasını engelleyip Muaviye'nin Hz. Ali'ye yaptığı haksızlığın Arnavutlara yapıldığını vurgulamıştır. Naim Frashëri, **Qerbelaja**, Shtypshkronja AZA-SEsoft, Tetova, 1996, s.s.135-137.

[343] Naim Bey eserde evrenin tanrıdan olduğu, insanın da evrenin parçası olmasıyla insan ve insanın algılayabildiği her şeyin tanrının parçası olduğunu ifade etmiştir. Norris, **Popular Sufism in Eastern Europe**, s.39.; Arnavut Bektaşilerini militanlığa sevk eden ifadelerle Kerbela'nın intikamı için Osmanlı'ya karşı savaşmaya davet etmiştir. Naim'in bu eserlerinden sonra değişen Bektaşi algısıyla 1900'lerin başından 1912'ye Arnavut ayrılıkçı isyanlarına Bektaşi faktörünü katmıştır. Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.183,184,371-373.; Ali Turabi (Tomori) Baba Arnavutluk'un bağımsızlığından önce türbeleri gezen Llauz'a, Naim Bey'in Querbelaja eserini vererek Arnavutluk Bektaşiliğinin milliyetçi Arnavut kimliğine Bektaşilerin bu eser ile kavuştuğunu belirtmiştir. Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.IV.

[344] Şiirlerinde belirtiği üzere Allah evren de var olan canlıların kendisinde ve onun içindedir. Bartl, **a.g.e.**, s.229.

[345] Doja, **a.g.e.**, s.66.; Naim Fraşeri'ye göre Bektaşiler İnsanın ölmediğine, sadece değiştiğine, değişirken Tanrı ile bir olduğuna, oğulun baba da silindiğine inanmıştır. Bu düşünceleri ile Panteizmi savunmuştur. "*iyilik yapanın karşısına iyilik çıkar, kötülük yapan kötülük bulur.*" gibi nasihatlerde bulunduğu eserinde düalist felsefeye dayanmıştır. Frasheri, **Fletore e Bektashinijet**, s.12.

[346] Gegaj ve Krasniqi, **a.g.e.**, s.22.

[347] Doja, **a.g.e.**, s.58.

[348] Skendi, **a.g.e.**, 123.

Naim Bey'in 1896'dan itibaren hastalığı tekrar nüksetmiş; Naim Bey, bu sırada kardeşi Şemsettin Sami ile 7 Mart 1897'de Korça'da Arnavutça eğitim veren okulun açılmasında aktif görev üstlenmiştir[349]. Ayrıca Premeti kazasında Arnavutça eğitim veren okul açılması için de talepte bulunmuştur. Okul açıldıktan sonraki süreçte İstanbul'un Erenköy bölgesindeki evinde vefat edince 19 Kasım 1900'de Merdivenköy Bektaşi tekkesinin bahçesine defnedilmiştir[350]. Sonuç olarak Naim Fraşeri, Arnavutluk'ta ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin lideri olmasa da edebi yayınları ile milliyetçiliğin oluşmasına temel atarak, diğer milliyetçi yazarları etkilemiş ve mensubu bulunduğu Bektaşi toplumunun milliyetçi faaliyetlerde öncü rol üstlenmesini sağlamıştır[351].

Fraşeri kardeşlerin yaşça en küçükleri Şemsettin Sami, 1850'de Fraşer'de doğmuştur. Abileri gibi Yunanlıların Yanya'da açtığı Zosimea Lisesine gitmiştir. Milliyetçiliği burada aldığı eğitimle ve abilerinin etkisiyle geliştirmiştir[352]. Şemsettin Sami 1872'de İstanbul'a yerleşip gazetecilik üzerinden yayın hayatına başlamıştır. 1878'de İstanbul'da Sami Fraşeri "Tercüman-ı Şark" adında gazete çıkartmıştır. Sami Fraşeri 6 Arnavutça 44 Türkçe eser yazmıştır. Gençliğinde Arnavut milliyetçiliğine hizmet etse de Türk kültürüne ve diline ilmî olarak Arnavutçadan daha fazla katkıda bulunmuştur. Kamus-ul Alâm adında 6 ciltlik Türkçe Ansiklopedi yazmış, Fransızcadan Türkçeye Türkçeden Fransızcaya sözlük yazmış, Ayrıca Osmanlıca sözlük olan Kamus-i Türki adında Türkçe kelimelerin tespitine dayalı ilk çalışmasını 1901 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Türk tarihinde eserleriyle önemli bir yer edinirken Bektaşilik konusunda diğer kardeşlerine göre çok zayıf bir tutum sergilemiştir[353].

---

[349] 1886'da Fraşeri kardeşler II. Abdülhamit'ten Korça'da bir Arnavutça eğitim veren okul açma hakkını almıştır. Birkaç yıl sene sonra bu okul kapatılmıştır. Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.202.; Kristo Frasheri, **a.g.e.**, s.152.

[350] 16 Mart 1978'de Enver Hoca'nın milliyetçilik politikasını uyguladığı dönemde Naim ve Abdül Fraşeri'nin Merdivenköy Bektaşi tekkesindeki mezarları Türkiye'den Arnavutluk'a taşınmıştır. Kılıç, **a.g.m.**, s.259.; Morina, **a.g.m.**, s.301.; Aruçi, **a.g.m.**, s.196.

[351] Doja, **a.g.e.**, s.72.

[352] Bartl, **a.g.e.**, s.230.

[353] Abdullah Uçman, "Şemseddin Sâmi", **TDVİA**, C.38, İstanbul, 2010, s.519-522.; Şemseddin Sami'nin garip tutkuları ve hobileri olduğu rivayet edilmiştir. Ayda bir kere sokağa çıkmayı tercih edermiş, bu nedenle bir elbiseyi 12 yıl, bir ayakkabıyı 10 yıl kullandığı, bir kravatı parçalanıncaya kadar taktığı, hayatında hiç sebze ve zeytinyağlı yemek yemediği, petrol lambasından nefret ettiği için bütün yazılarını mum ışığında ve yer minderine oturarak kamış kalemle, dizinin üstünde yazdığı bilinmektedir. Hiç berbere gitmeyerek, sakalını makasla kendisi kestiği onu yakından tanıyanlar tarafından belirtilmiştir. Taha Toros, "Şemsettin Sami ve Oğlu Ali Sami Yen", **Taha Toros Özel Arşivi**.

Şemsettin Sami'nin Bektaşiliğe etkisi az da olsa abileri gibi milliyetçilik üzerinden gerçekleşmiştir. Şemsettin Sami, Prizren Birliği kapatıldıktan birkaç yıl sonra Drita (ışık) adında dergi çıkartmış ve Arnavut kültürü hakkında yayınlar yaparak dolaylı yoldan Bektaşiliğe etki etmiştir. 1886'da Şemsettin Sami "Arnavut Dili ve Alfabesi" adında eser yazmıştır[354]. Onun eserinde oluşturduğu Latin alfabesi Bektaşi tekkelerinde açılan gizli Arnavutça öğreten okullarında kullanılmıştır. Bektaşilerin ateşli bir şekilde Latin alfabesi taraftarı olmasını sağlatmıştır[355].

Fraşeri ailesinden Bektaşileri etkileyen son şahsiyet Abdül Bey'in oğlu Midhat Fraşeri Bey olmuştur. Babası Abdül Bey ve iki bilgin amcasının izinden giden Midhat Fraşeri Arnavut ulusal hareketinde aktif bir rol almıştır. Midhat Fraşeri 17 yaşından itibaren genç bir Bab-ı Âli bir çalışanı iken, Sofya'da basılan ve oradan dağıtılan Kalendari Kombiar adlı takvim düzeninde süreli yayın çıkartmıştır[356]. Midhat Fraşeri, amcası Naim Fraşeri izinden giderek Kalendari Kombiar'da Sultan II. Abdülhamit'in ümmetçi yönetimini "gaddar ve Yezid" olarak tanımlayıp Bektaşiliğe has terimleri kullanarak intikam alınmasını vurgulamıştır[357]. Midhat Bey 1901 yılında etkilendiği amcası Naim Fraşeri'nin biyografisini Mali Kokojka adı ile yayınlamıştır. 1908-1909 yılları arasında Jön Türk siyasetini desteklemiştir. Selanik'te Dituria ve Liria adında gazeteler çıkartarak Manastır Başkimi Kulübü'nün[358] etkili isimlerinden olarak İbrahim Temo ile yakın dostluk kurmuştur. İttihatçıların Türkçülük politikası karşısında desteğini çekip yeniden Arnavut milliyetçiliği adına Lumo Skendi takma adı ile yazılar yazmıştır[359]. İttihat ve Terakki hükümeti döneminde çağdaşı olan Faik Konica ve İsmail Kemal'in isyancı ve ayrılıkçı tutumuna göre ılımlı bir pozisyon almıştır. Arnavut dili ve edebiyatı için reformlar, okulların örgütlenmesi ve propaganda için birlik ve mücadele çağrısında bulunmuştur[360].

Fraşeri ailesinden başka Arnavut milliyetçiliği üzerinden II. Abdülhamit dönemi ve Jöntürk hareketi döneminde Bektaşilere İbrahim Temo, Derviş Hima, Şahin

---

[354] Alpan, **a.g.e.**, s.74.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.199.
[355] Nuray Bozbora, "Milliyetçilik Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Yetersizliği ve Başarıları". **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C. 1, S. 1, İstanbul, 2012, s.13.; Skendi, **a.g.e.**, s.142.
[356] Bartl, **a.g.e.**, 237.
[357] Zülfikar ile Yezid diye tabir ettikleri II. Abdülhamit'in sakalını kesildiğini resimlerle imgelemiştir. Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.375,376.
[358] Jön Türkler döneminde Arnavut özerkliği için çabalayan Bashkimi (Birlik) örgütü kurulmuştur. Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.98.
[359] Armağan Altun, "31 Mart Olayı Sırasındaki Arnavut Aktörler", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.22, S.2, Edirne, 2020, s.754.; Bartl, **a.g.e.**, 237.
[360] Skendi, **a.g.e.**, s.185.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.56.

Kolonya ve Faik Konica gibi milliyetçi aydınların etkisi söz konusu olmuştur[361]. Bu aydınlardan İbrahim Temo, 1889'da Mektebi Tıbbiye'de öğrenci iken İshak Sukuti, Şerafettin Mağmumi ve Dr. Abdullah Cevdet gibi şahsiyetlerle İttihad-ı Osmani yapılanmasını kurarak Jöntürk hareketinin ilk siyasal örgütünü kurmuştur[362]. Sultan II. Abdülhamid'in (1878-1908) istibdat yönetimini devirmek amacıyla bir muhalefet grubu örgütleyenlerden İbrahim Temo ya da asıl adı ile İbrahim Edhem, kökleri Arnavutluk'un Elbasan Bölgesine dayanan Makedonya'nın Ohri bölgesine yerleşmiş bir Arnavut'tur[363]. İbrahim Temo, Jöntürk kimliğinin yanı sıra Arnavut milliyetçiliği konusunda da faaliyet göstermiştir. Romanya'daki ulusal Arnavut hareketinde aktif rol almıştır. Köstence'deki Arnavut topluluğunun İttihat Terakki organizatörlerinden ilk başkan yardımcısı olmuş ve daha sonra Bükreş'te düzenlenen kongrelerde Dr. Temo adıyla rol almıştır. İttihatçı kimliği benimsediği süreçte bir yandan Arnavut Milliyetçiliği konusunda Naço'nun lideri olduğu Drita örgütünde yer alıp yayınlar yapmıştır[364].

İbrahim Temo'nun Bektaşiliği konusunda dostluk kurduğu Bektaşi şairi Bezmi Nusret Kaygusuz kesinlik kazandıran bilgiler vermiştir. Ailesinden gelen Bektaşi geleneğine Kalkandelen Bektaşi tekkesi üzerinden katılmış ve Arnavut Bektaşileri ile bağ kurmuş olduğu belirtilmiştir[365]. Bu durumu destekleyen diğer bir bilgi şöyledir: Arnavutluk'ta milliyetçi faaliyetlerde rol alan Kamber Sadık Baba, Dr. İbrahim Temo'ya hayranlık besleyerek onun Bektaşi olmasıyla, milliyetçilik konusunda yaptığı faaliyetleriyle kahraman olarak görmüştür[366]. Kendi anılarında ise Bektaşilik hakkında sadece 1901 yılında İbrahim Temo, Viyana'ya Abdullah Cevdet'in yanına giderken Macaristan'ın Budapeşte şehrinde Gül Baba Bektaşi tekkesi ve türbesini ziyaret edip hürmet gösterdiği konusunda bilgiler yer almıştır[367].

---

[361] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.300-343.
[362] M. Şükrü Hanioğlu, **Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s.25.
[363] Temo, **a.g.e.**, s.5.
[364] M. Şükrü Hanioğlu, "İbrahim Temo", **TDVİA**, C.21, İstanbul, 2000, s.354.; Skendi, **a.g.e.**, s.336. Skendi'nin İbrahim Temo'yu İtalyan Arnavutları ile bağ kurduğu durumu Şükrü Hanioğlu'nun eserinde çürütülmüştür. İbrahim Temo, Ahmet Rıza tarafından yapılan Mason örgütüne katılma teklifini kendi pozivist görüşlerine uymaması ve masonların dine bakışının kendisine hitap etmemesi sebebiyle reddetmiştir. M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Örgürt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s.85.
[365] Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2002, s.63.
[366] Arnavut Bektaşileri İbrahim Ethem Temo (Sojli) ve kardeşi Nuri Sojli'yi destekleyerek milliyetçi faaliyetler konusunda onları örnek alınacak birer aydın olarak tanımlamışlardır. Urtësia, "Bektashizmi Në Ballkan, Historia Dhe Sfidat", **Urtësia**, S.131, Tirane, 2019, s.18.
[367] Gül Baba tekkesine uğrayan Hristiyan bir vatandaş İbrahim Temo'ya neseplerini sorduğunda Türk'üm diye cevap vermiştir. Gül Baba'nın mezarında yatan bu şahıs hakkında İbrahim Temo'dan

Arnavut Bektaşiler içinden Arnavut milliyetçiliği yapmaktan çok Jöntürk kimliği ağır basan İbrahim Temo, 1900 yılında daha İttihatçı iktidarın kurulmasına 8 yıl varken umutsuzluğa kapılarak Osmanlı'nın Arnavutluk'u koruyamayacağı durum karşısın da tüm güçlerini bağımsız Arnavutluk için harcamalı propagandasına başlamıştır. İbrahim Temo, Arnavutluk'ta şiddetli bir mücadeleye yol açan alfabe tartışmaları esnasında Bektaşilerin tekkelerinde öğrettiği Latin alfabesine destek vermiş, ayrıca Jöntürk arkadaşlarına Arap alfabesinin Türk diline de aynı şekilde uygun olmadığını işaret ederek değiştirilmiş bir Latin alfabesinin kabul edilmesini önermiştir[368].

Arnavutluk'taki Bektaşiliği etkileyen aydınlardan Derviş Hima asıl adı ile İbrahim Mehmet Nakşi, 1875 yılından Osmanlı Makedonya'sının Ohri şehrinde doğmuş bir Arnavut'tur. 1895 yılından itibaren Arnavut milliyetçiliği görüşünü aşırıya kaçan şekilde savunduğu için II. Abdülhamit döneminde göz altında tutularak faaliyetleri takip edilmiştir. 1897'de Romanya Arnavutlarından Naço'nun yanına Bükreş'e giderek, II. Abdülhamit karşıtı olarak milliyetçi faaliyetler yürütmüştür. İbrahim Temo ile yakın dostluk kurduğu için 13 Kasım 1898'den itibaren Jön Türkler ile iş birliği yapmıştır. Bundan sonraki süreçte Jön Türk kimliğine sahip olmakla beraber daha çok Arnavut milliyetçiliği faaliyetleri yürütmüş, Arnavutların yaşadığı Romanya, Makedonya, Mısır ve İtalya dahil birçok yere giderek milliyetçiliği körükleyen Arnavutça broşür nitelikli yayınlar yapmıştır[369]. Hasan Kaleshi'ye göre Nakşibendi geleneğinden olduğu ileri sürülse de Clayer ve Bartl onun Bektaşi olduğunu ileri sürmüştür[370]. Bektaşi olduğuna dair somut bir delil olmasa da Arnavutluk'taki Bektaşi tekkelerinin milliyetçi faaliyeteler için örgütlenmesinde rol oynamış ve tekkelerde Arnavutça eğitim veren gizli okulların açılmasına katkıda bulunmuştur[371]. Hatta 1907 Arnavutluk'ta çıkan milliyetçi isyanda Avlonyalı İsmail Kemal, Çerçiz Topulli, Şahin Kolonya ve Derviş Hima gibi liderler Osmanlı isyanı bastırınca Bektaşi tekkelerine saklanmıştır[372].

bilgi isteyince, onun Macaristan'ın fethinde bölgeye yerleşen Bektaşi dervişi olduğunu anlatmıştır. Temo, **a.g.e.**, s.138.

[368] Skendi, **a.g.e.**, s.377.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.292-299.

[369] Hasan Kaleshi, **Kontributi Shqiptarëve Në Dituritë Islame**, Logos-A, Prizren, 1991, s.s.89-92.

[370] Bartl, **a.g.e.**, s.240.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.292-295.

[371] Daniel, **a.g.m.**, s.13.

[372] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.86.

Derviş Hima, II. Abdülhamit'e olan düşmanlığı sebebiyle 1908 yılındaki İttihat ve Terakki hareketine destek vermiştir. Ancak İşkodra'da 1908 yılında yaptığı Türk karşıtı konuşma sonrasında sekiz ay hapse mahkûm edilmiştir. İbrahim Temo'nun desteğiyle dört ay hapis yattıktan sonra serbest kalan Derviş Hima, Aralık 1909'da İstanbul'a gelip haftalık Shqiptari (Arnavud) gazetesini hem Türkçe hem de Arnavutça olacak şekilde yayınlamaya başlamıştır. İttihat Terakki'nin Arnavutça eğitime izin vermemesine karşılık Mayıs 1911'de "Shkumbi" gazetesini çıkartarak doğrudan ayrılıkçı yazılar ile hükümeti hedef alınca İttihatçıların sert tepkisi olmuştur[373]. Arnavutça bilen ve II. Meşrutiyet döneminde Talat Paşa'nın sürekli irtibat halinde olduğu istihbarat polisi olan Ali Rıza Bey (Bektaşi Dervişi), Arnavut milliyetçiliği yapan Derviş Hima'yı İstanbul'da takip etmiştir. Anılarındaki ifadesiyle "*Harabati Baba tekkesinde Bektaşi olurken Arnavutça öğrendim. Arnavut Derviş Hima'nın konuşmalarından ne demek istediğini anladım*." demiştir. İstihbarat polisi Ali Rıza Baba, Arnavutların milliyetçilik ve ayrılıkçı hareketleri örgütlediği Başkimi (Birlik) örgütü olduğunu, bu örgütün İstanbul'daki yapısının lideri olan Derviş Hima'nın faaliyetlerini takip etmesi için görevlendirildiğine değinmiştir[374]. Bu süreçte Derviş Hima faaliyetlerine izin verilmeyeceğini anlayarak Jön Türk kimliğine sırt çevirip Osmanlı topraklarından kaçmıştır. Mart 1912'de Bükreş'ten Manastır'a geçmiştir. Burada 1912'deki Manastır ve Ohri Arnavutlarının ayaklanmasına liderlik yapmıştır[375].

Milliyetçi fikir adamlarından olan Şahin Kolonya, Arnavutluk'un güneyindeki Kolonya bölgesinden bir Bektaşi'dir. Bektaşi çevreler ile de yakın bağlantı içinde olmuştur. 1903 yılında Yunanistan'nın Farsala'daki Durbalı Sultan Bektaşi tekkesine oradan da Mısır'a milliyetçi bağları güçlendirmek için gitmiştir. Şahin Kolonya, İbrahim Temo ve Derviş Hima ile sıkı bağ kurarken diğer İttihatçı Arnavut milliyetçileri olan İsmail Kemal ve Faik Konica ile anlaşamamıştır. Şahin Kolonya'nın Drita adlı dergisinde Bektaşi kimliğini savunmayı bırakarak tüm dini ve kültürel

[373] Kaleshi, **a.g.e.**, s.s.93-94.; Bartl, **a.g.e.**, s.240.

[374] Derviş Hima'nın uzun saçlı sert bakışlı korkunç bir siması olup 40'lı yaşlarda olduğunu evinin Beyoğlunda tenha bir yerde olduğunu kendisini takip ettirmeyecek kadar kurnaz olduğunu belirtmiştir. Onu takip ederek Paris'e kaçacağını anlamıştır. Ancak görev arkadaşı Derviş Hima'yı fazla yakından takip ettiği için Derviş Hima takip edildiğini anlayarak onu uyarmıştır. Böylece Derviş Hima kaçmıştır. Ali Rıza Öge, **İstihbaratçı Bir Bektaşinin Hatıraları**, Haz. Ali Birinci ve Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018, s.s.32-44.

[375] Arnavutluk bağımsızlığa kavuştuğunda Arnavutluk'a yerleşip 1928 yılına kadar Ahmet Zogu yönetiminde basın dairesi başkanı iken vefat etmiştir. Kaleshi, **a.g.e.**, s.s.95-96.

bölünmüşlüğü sonlandırıp, Arnavut milliyetçiliğinde toplanmaları konusunda Naim Fraşeri'nin İskender Bey Tarihi adlı eseri üzerinden atıf yapılarak, Osmanlı'ya yani Türklere karşı mücadeleye vurgu yapmıştır.[376]. Bektaşi tekkelerinde Arnavutça eğitim veren gizli okullara destek vermiş, alfabe tartışmaları sırasında tekke okullarında öğretilen Latince alfabeyi desteklemiştir[377]. Şahin Kolonya diğer Arnavut ulusçularından farklı tutum sergileyerek Osmanlı'ya karşı saldırgan olmuş ve Bektaşi tekkelerine de yayılan Arnavut gerilla çetelerinin örgütlenmesi başladığında bu hareketlere doğrudan katılmıştır[378].

Milliyetçiler içinde Arnavutluk'taki Bektaşilere karşı tutumu en farklı olan şahsiyet ise Faik Konica'dır[379]. Faik Konica, Naim Fraşeri'nin çabalarını görmüş ve Bektaşilerin istediği resmiyetin yani 1826'dan sonraki süreçteki gayriresmî durumun Arnavutluk kurulunca sona erebileceğini, bağımsız bir dinî kurum olabileceklerini ve bunun Arnavutluk'un bağımsızlığından geçtiğini dile getirmiştir[380]. Faik Konica 1897'de Abania adlı çıkarttığı dergisinde Arnavutluk'taki Bektaşilerden bahsetmiştir. Bektaşilerin Arnavutluk'ta hoşgörülü davranışlarıyla kimseyi incitmeyen dergahlarındaki elma ve kayısı ağaçlarından izinsiz meyve toplanmasına dahi kızmayan olgun din adamları olduğunu yazmıştır[381]. Ancak sonraki süreçte Faik'in Sünni İslam geleneklerine daha bağlı olarak 1909'da yazdığı "Müslümanlara Kısa Bir Bildirim" başlıklı makalesinde görüşü şöyledir: Faik, Arnavutlara İslam'ı korumalarını ama aynı zamanda bunun getirdiği halifeye olan siyasi bağlılıktan uzaklaşmalarını tavsiye etmiştir. Bektaşilere gelince onlar kendilerini diğer dinî topluluklardan üstün gördükleri için ıslah edilmeli ve daha iyi organize edilmelidir. Ayrıca, Arnavut Müslümanları halk arasında Hıristiyanlarla birlik ve kardeşlik fikirlerini yaymadıkları takdirde bu değişikliklerin hiçbir işe yaramayacağı konusunda uyarmıştır[382].

---

[376] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.338-343.
[377] Şahin Kolonya ve Midhat Fraşeri'nin desteğiyle Şemsettin Sami'nin oluşturduğu Latin alfabesi kullanılması kararı alınmıştır. Bartl, **a.g.e.**, s.s.72-80.
[378] Skendi, **a.g.e.**, s.s.186-187.
[379] Faik Konica 1875 yılında Güney Arnavutluk'ta Müslüman bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ancak İşkodra'daki Cizvit Papaz okulundan mezun olarak orta öğrenimini tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'da yüksek eğitimini almıştır. 1897-1902 yılları arasında Brüksel'de Arnavut milliyetçiliği adına Albania adında gazete çıkartarak hem Arnavutça hem de Fransızca yayınlamıştır. Bartl, **a.g.e.**, s.238.
[380] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s. 375-376.
[381] Huseyin Abiva, "Who Are The Bektoshis and What Is Bektashism?", **The Bektashi Voice**, S.3, Babagân Books, Detroit, 2016, s.2.
[382] Müslüman Arnavutların yabancılar tarafından Türk ile özdeşleştirilmesi üzerine şu adımları önermiştir.: "Müslüman" için "Türk" kullanımını bırakmak. Şeyhülislam'ı tanımayacakları ve dinleri

2.1.1.1. 1912 İsyanına Kadar Arnavutluk'taki Milliyetçi Hareketlerde Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri

Arnavutluk'taki Bektaşilerin Osmanlı Devleti'nde Arnavut ulusal hareketiyle yakınlaşmasındaki temel faktör, Yeniçeriler ile Bektaşilik yasaklanınca 1826'dan sonra içinde bulundukları gayriresmî varlıklarıyla devam eden zor durumları olmuştur[383]. Arnavutluk'ta Bektaşilik, ulusal mücadelede oynadığı roller ile merkezi Anadolu'da olduğu hâlde Osmanlı'ya karşı gelmesi açısından diğer tarikatlardan ayrılmıştır. Bunun temelinde 1826'dan itibaren yasaklanınca resmiyet kazanamamasından başka II. Abdülhamit'in ümmetçiliğe dayalı Sünni halifelik politikası ve Arnavut milliyetçi aydınları arasında Bektaşilerin özellikle Fraşeri ailesinin olması etkili olmuştur[384]. Böylece Bektaşiler yaygın bulunduğu Güney Arnavutluk'ta tekke ağları üzerinden Arnavut ulusal hareketinin çekirdek kadrosunu oluşturmuşlardır. Hatta babalar milliyetçilik akımının Arnavutluk'ta köylere taşınması ve yaygınlaştırılmasında öncü rol oynamışlardır[385].

Arnavut seçkin Bektaşi çevrelerden Fraşeri kardeşler, Arnavut ulusal hareketiyle yakın bağları ve son yüzyılda Arnavut kültürünün, dilinin ve edebiyatının geliştirilmesine katılımlarıyla, 1878-1912 yılları arasında yaşanan Arnavut ulusal uyanışı (Rilindja) olarak bilinen döneme Bektaşi faktörünü dahil etmiştir[386]. Prizren Birliği'nin dağıtılmasından sonra Bektaşi tekkeleri ve Bektaşi Babaları Arnavutluk'un Osmanlı'dan kopmasında kültürel olarak Toska çevrelerinin Osmanlı'dan ayrılması, Osmanlı alfabe yazımından bağımsız Latin alfabesinin kullanıldığı Arnavutçanın öğretilmesinde ve milliyetçi çetelerin oluşarak barınma ve üs imkânı sağlanmasında rol oynamıştır[387].

için, başında bir ulema reisi bulunan, Arnavutluk Ulema Konseyi adında bir Müslüman sinodu oluşturacakları noktaya yavaş yavaş ulaşmaya çalışmak. Bu sinod daha sonra Arnavut geleneklerine uygun bazı kanunlar yapmalıdır. Gyorgy Lederer, **a.g.m.**, s. 337.

[383] Shyqyri Hysi, "Bektashinjtë Dhe Lëvizja Kombëtare", **The Bektashi Voice**, S. 4, Babagân Books, Detroit, 2017, s.42.

[384] Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.58.

[385] İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.301.

[386] Yuri Stoyanov, "Between Middle Eastern Heterodoxy, Indigenization and Modern Shi'ism: Competing Identities among the Balkan Alevi and Bektashi Communities in the Post-Ottoman Period", **Ottoman Legacies in the Contemporary Mediterranean**, Ed, Eyal Ginio ve Karl Kaser, The European Forum at the Hebrew University, Jerusalem, 2013, s.175.; Shyqyri Hysi, **Mision Bektashian**, Albpaper, Tirane, 2004, s.34.

[387] Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.6.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Hacıbektaş dergâhı üzerindeki Çelebiler ve Babaganlar arasındaki çatışmayı çözüme kavuşturmayıp Bektaşiliğin resmî varlığını kabul etmemesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Merdivenköy Bektaşi tekkesi üzerinden yasaklı olan Bektaşilik, geleneksel mantıkla şeriata uyumlu olarak M. Ali Hilmi Dedebaba kontrolünde gayriresmî olarak yeniden örgütlenirken Arnavutluk'ta Krujeli Hüseyin Baba, Aluş Fraşeri Baba, Âdem Melçani Baba, Ali Hâki Baba, Cafer Prişta Baba ve Muharrem Koştani Baba gibi Arnavut milliyetçisi Bektaşiler ortaya çıkmıştır. Bu Bektaşi babaları Osmanlı'dan ayrı milliyetçi bir Arnavutluk Bektaşiliği oluşturacak yapının temelini atmıştır[388]. Tüm bu Bektaşi babaları Bektaşiliğin gayriresmî hâlinin sona ermesini Arnavut ulusal sorunuyla yakından ilişkilendirmiş ve sloganı şu olmuştur: "*Vatan yoksa din de yoktur*[389]."

Prizren Birliği'nden sonra Arnavutluk'taki milliyetçi faaliyetlerde Abdül Fraşeri'yi destekleyerek Aluş Baba'nın Fraşer tekkesi ve Âdem Baba'nın Melçan tekkesi ön plana çıkan ilk tekkeler olmuştur[390]. Abdül Bey önderliğinde 1881 yılında Berat'ın güneyindeki Kusereci bölgesinde Bektaşiler, Arnavut milliyetçi hareketine katılmak için Bektaşi babalarının ve dervişlerinin katıldığı büyük bir toplantı düzenlenmiştir. Hatta Bektaşiler bunu Arnavutluk'ta bağımsız Bektaşi devleti kurma hareketi olarak adlandırmıştır. Nitekim çok geçmeden Osmanlı kuvvetleri tarafından Abdül Bey'in tutuklanması ve Bektaşi babalarının sürgüne yollanmasıyla bu hareket başarısız olmuştur[391]. Hareketin başarısız olması Bektaşilerin milliyetçi faaliyetlerini engelleyememiştir. Arnavutluk'ta Bektaşilerin ilk faaliyeti Arnavut milliyetçiliği adına kitap kaçakçılığı ve dağıtımında da rol almak olmuştur. Yabancı konsolosluklarda istihdam edilen Bektaşi tarikatının tekke mensupları, konsoloslukların dokunulmazlığı kisvesi altında yurt dışından kendilerine yasaklanmış neşriyatlar gönderilince Bektaşi dervişleri taşıyıcılık yapmıştır[392]. Bektaşilerin

[388] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.85.
[389] Syrja Xhelaj, "Rikthim Në Dritë i Baba Fetahut", **Urtësia**, S.138, Tirane, 2020, s.5.
[390] Fraşer tekkesinin kurucusu Nasibi Baba Şemimi Baba'nın Arnavutluk'ta inşa ettiği Bektaşilik geleneğini devam ettirmiştir. 1835'te Tahir Nasibi Baba Fraşer tekkesinde vefat edince bahçesine defnedilmiştir. Abdullah Baba da Şemimi Baba geleneğinden yetişerek Melçan tekkesini kurmuştur. 1852'de vefat edince o da dergâhın bahçesine defnedilmiştir. 19, yüzyılın ikinci yarısında bu iki büyük tekke Arnavutluk milli kimliğinin ateşli savunucularını yetiştirmiştir. İzzeti, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.62.
[391] Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.152.; Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.58.
[392] Bektaşi dervişleri İstanbul, Sofya, Bükreş ve Mısır bölgelerinde Arnavut milliyetçiliğine dair yayınları ülke içine gizli yollar ile sokmak görevini üstlenmiştir. Xhevat Kallajxhiu, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë**, Emal, Tirane, 2021, s.52.; Skendi, **a.g.e.**, 143.

milliyetçi eserleri tekke ağı üzerinden taşıması II. Abdülhamit yönetimi tarafından tespit edilmiştir. Örneğin: Sofya'da basılan Daşiniya Mameleot adında kitaplarla Ergiri'deki (Gjirokaster) Shemberheny Bektaşi Tekkesi mensuplarından Derviş Melek tarafından yazılan Varef Melek isimli Arnavutça kitaplarının Osmanlı'ya girişi yasaklanmıştır[393]. Melek Şemberdhenyi (Şimirden) Baba, Prizren Birliği dağıtıldıktan sonra Mısır'da basılan milliyetçi yayınları Arnavutluk'a ulaştırmak ile görevlendirilmiştir. Mısır'dan topladığı Arnavutça yayınları Arnavutluk'a getirip tekkeler üzerinden gezerek dağıtmıştır[394].

Getirilen kitaplar Arnavutça okuma yazma faaliyetlerinin halka öğretilmesi ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Okul açtırma fikri Sami ve Naim Fraşeri kardeşler tarafından benimsenince 1886'da Şemsettin Sami "Arnavut Dili ve Alfabesi" adında eser yazarak Latin alfabesini oluşturmuştur[395]. Fraşeri kardeşlerin desteğiyle 1887'de Kruje'de (Görice) ilk resmî yetkili Arnavutça eğitim veren özel okul açılmış ancak milliyetçilik okulda ayrılıkçı boyuta ulaşınca 1902'de Osmanlı yönetimi tarafından kapatılmıştır[396]. Resmî okul kapatılınca Bektaşi tekkeleri devreye girmiş, Melçan tekkesinden Hüseyin Baba tekkelerde gizlice açılacak okulda Latin alfabesinin kullanılması kararını alarak liderlik yapmıştır[397].

---

[393] **BOA**, **Dahiliye Mektubi Kalemi DH.MKT**, 2527/113, H. 17 Cemazeyilevvel 1319/M. 1 Eylül 1901. Varef diye hatalı yazılmış doğrusu Varfe olacak, Naim Fraşeri'nin Bektaşilik Defteri adlı eserinde Arnavutça derviş demektir. Frasheri, **Fletore e Bektashinijet**, s.29

[394] Bu kadar yolu azimle giderek, bu görevi için kendisini Osmanlı'ya yakalanma karşısında canını feda etmeyi şu dizeleri ile açıklamıştır:
"Gençler peşimden geliyor,
Kendimi bu uğurda esirgemiyorum.
Sanki beni ateşte kızartsalar bile,
Ana yurdumu unutamayacağım.
Parçalasalar da beni.
Canım zerre kadar acımıyor." Kujtim Borichi, "Në Shembërdhenj, Ku Bektashizmi Ka Rrënjë Të Lashta", **Urtësia**, S.134, Tirane, 2019, s.21.; Rexheb, **a.g.e.**, 403. Şair ve heykeltıraş olarak da nam salan Melek Baba, aynı zamanda bir Arnavut milliyetçisi olduğu ve bağımsız bir Arnavut devleti kurmak gayesini taşıdığı için, Osmanlı hükümeti tarafından aranıyor fakat Saranda'daki Osmanlı zabitleri onun aranan Melek Baba olduğunu tahmin etmediği için, rahat rahat ortalıklarda dolaşıyordu. Zeliha Midilli, **Bir Balkan Şarkısı Saranda**, Ab Kitapçılık ve Dağıtımcılık, İstanbul, 2003, s.s.147-149.

[395] 1879 yılında Sami Fraşeri'nin girişimiyle yazılan ve Yunan ve Latin harflerinden oluşan onun alfabesi, sadece Orta ve Güney Arnavutluk'taki Müslüman Arnavutlar tarafından kabul edilmiş, diğer bölgelerde ise diğer alfabeler kullanılmaya devam etmiştir. Bozbora, "Milliyetçilik Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Yetersizliği ve Başarıları". **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, s.13.; Alpan, **a.g.e.**, s.74.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.186-188.

[396] Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.90.

[397] Hüseyin Baba tekkedeki konuşmasında "*özgür Arnavutlar olmadan ve ana dilimizin alfabesi olmadan hayat ve neşe olmaz. Toprak işlenmez, toprak tohumu bile kabul etmez. Gök dualarımıza cevap vermez.*" şeklinde Bektaşilere hitap etmiştir. Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, **s.**s.77,80.

Korça'daki Melçan tekesinden Hüseyin Baba, Başka tekkesinden Fettah Baba, Matohasanaya tekkesinden Salih Baba, Fraşher tekkesinden Aluş Baba, Skrapar'daki Prişte tekkesinden Şaban Baba, Behlül Baba, Therepel tekkesinden İsmail Baba, Tepedelen Gılava tekkesinden İsmail Baba, Şemberdheny tekkesinden Melek Baba, Kruje'nin Şemimi tekkesinden Hüseyin Baba, Fraşher tekkesinden Abidin Baba, Koştan tekesinin babaları olan Kasım ve Ahmet Baba, Turan tekkesinden Ahmet Turani, Shtufi tekesinden Haydar Baba, Zall tekkesinden Ali Haki Baba ve onun dervişi Selim Ruhi Baba ve son olarak Melçan tekkesinden Kamil Baba tekkelerinde Arnavutça kitap bulundurup gizli okul açarak Latin alfabesine dayalı Arnavutça eğitimi vermiştir[398]. Bektaşi babalarının tekkelerini Arnavutça okuma yazma kurumlarına çevrilmesinin arkasında milliyetçi olmalarından başka sebepler de gelişmiştir. Tekkedeki babaların Tepedelen'deki Zosimea okulunda veya Gjirokaster Medresesi'nde eğitim alarak yetişmiş birkaç dil bilen entelektüeller olması okuma yazma öğretmede en büyük etkendir. Bunun yanı sıra tekkeler kırsalda olduğu için Osmanlı idarecilerinin fark etmesinin zor olacağı düşüncesi sebep olmuştur[399]. Arnavutluk'taki Bektaşi tekkeleri Arnavutça okuma yazma öğreten okullara dönüşünce yayınları temin ettikleri Yunanistan, Makedonya, Kosova, Girit ve Mısır'daki Arnavut hakimiyetindeki tekkeler 1896'dan 1908 yılına kadar milliyetçi karaktere bürünmüştür[400].

---

398 **Hysi, Mision Bektashian**, s.37.: Haydar Baba Turan tekkesinden, Hüseyin Baba Melçan tekkesinden, tekke içinde Arnavutça eğitim veren okul açıp Kesareke, Leskovik, Permet'teki Alipostivan tekkelerine Arnavutça eğitim materyali sağlayarak tekkelerin gizli eğitim veren kurumlara dönüşmesini sağlamıştır. Nuri Çuni, "Mesazh Nga Kjeo Ditë e Bekuar", **Urtësia**, S.129, Tirane, 2018, s.7.; Backe tekkesinde Fettah Baba 1900 yılında 70 kişilik Arnavutça öğreten gizli okul açmıştır. Sofya'daki "Mbrothësia" matbaasında basılan Arnavutça kitaplar geldiğinde Fettah Baba tarafından diğer tekkelere dağıtılmıştır. Nuri Çuni, "Kolonja në Backë", **Urtësia**, S.133, Tirane, 2019, s.37.; Bardhosh Gaçe, **Baba Medin Gllava**, Urtësia Bektashiane, Tirane, 2016, s.33.

399 Hysi, **Mision Bektashian**, s.40.

400 Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.s.382,383.; Girit'teki Resmo Bektaşi tekkesi II. Abdülhamit döneminde Arnavut asıllı Bektaşilerin kontrolüne girmiştir. Abidin Nesimi, **Yıllar İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s.24.; 1905 yılında Makedonya'daki Kalkandelen Harabati Baba tekkesi Arnavutların kontrolünde Ali Baba adında bir Bektaşi'nin kontrolünde hizmet etmiştir. Bu tekkeyi gezen Max Choublier, tekkenin Arnavutluk'un bağımsızlığını istediğini milliyetçi duygu ile padişah peşinde koşan Sünni Arnavutlara kızdıklarını ve yabancı güçlerin Arnavutluk tavsiyelerine kulak asmadıklarını belirtmiştir. Milliyetçi propagandanın tekkede planlandığını Sırpların kuzeyden, Yunanların güneyden Arnavut topraklarını rahatsız etmelerine karşılık her yıl bahar aylarında isyan tertiplemişlerdir. Max Choublier, "Rumeli Bektaşileri", **Hayat Tarih Mecmuası**, Çev. Aslı Can, Yıl 4, C.2, S.12, İstanbul, 1969, s.26.; Muharrem Mahsuni Baba, aslen Arnavutluk'un güneyindeki Gjirokaster tekkesinden yetişen bir Bektaşi'dir. Yunanistan Farsala'daki 1480 yılında kurulmuş Bektaşiliğin önemli bir merkezi olan Durbalı Sultan tekkesine 1845'ten 1867'ye kadar yönetici olduğu dönemde tekke Arnavut kontrolüne girmiştir. Rexheb, **a.g.e.**, 308.

Bektaşi tekkelerinin gizli okula dönüşmesi süreci devam ederken bir yandan gayriresmî olarak tekke geleneğini devam ettirmelerine sebep vermiştir. 1885'ten sonraki süreçte Bektaşiler Osmanlı hükümeti tarafından takip altına alınmıştır. II. Abdülhamit, Arnavutluk Bektaşilerini ulusçu tutumlarından dolayı takip ettirmiştir. Gjirokaster'deki Bektaşi tekkesinden Haydar Baba tekkesindeki Arnavutça yazılan kitaplardan dolayı sürgüne yollatılıp tekkesi kapatılmıştır[401]. Ayrıca II. Abdülhamit Bektaşi tekkesinin ölen postnişinlerinin yerine Sünni olan tarikatlardan atama yapılmasını milliyetçi faaliyetlere önlem olarak tercih etmiştir[402]. Osmanlı idaresine tekkelerindeki hakimiyeti kaybetmemek için Arnavutluk Bektaşileri, Sünni geleneğe bağlı olarak kendilerini göstermek zorunda kalmışlardır. Örneğin: Gjirokaster şehri dahilindeki Zall tekkesi müritlerinin, Berat sancağına bağlı Avlonya'daki Nakşibendi tarikatının kontrolündeki Kuzum Baba zaviyesine hizmet etmek ve tahsilini tamamlamak istemesine gerekli kolaylığın sağlanması isteği kabul görmüştür. Zall tekkesinin hamisi Ali Hâkî Baba'nın müritlerini medrese eğitimi aldırarak Ehl-i Sünnetten göstermiştir. Nihayetinde Bektaşi tekkelerini böylece ellerinde tuttukları ortaya çıkmıştır[403]. Öyle ki Ali Hâki Baba milliyetçi faaliyetlerde en çok gizliliği sağlayan tekke mensubu olmuştur. Yine de bu dönemde 1904 yılındaki denetimde Haydar Baba'nın tekkesinin yeni hamisi Süleyman Baba ve dervişleri tekkede Arnavutça milliyetçi eser bulundurmaktan tutuklanarak Yanya hapishanesine atılmıştır. II. Abdülhamit'in görevlendirdiği bu ekip yasaklı kitap bulunan tekkeleri çeteci sığınağı olabileceği şüphesi ile ordu ile çevresini sardırmıştır. Bu denetimi Zall tekkesinde Ali Hâki Baba ve dervişi Selim Ruhi de yaşamış, Arnavutça kitap bulunmadığı için tutuklanmamışlardır[404].

Arnavutluk'ta gizli okul rolü üstlenen Bektaşi tekke geleneği milliyetçilik sayesinde destek bularak yeni Bektaşi tekkelerinin açılmasıyla hızla gelişim

---

[401] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.s.85,86.; II. Abdülhamit dönemindeki devlet raporlarında Arnavutluk tekkeleri izlenerek daha önceden İstanbul'da ve Anadolu'da tekkesi yıkılan Bektaşilerin Arnavutluk'un kırsal bölgelerine gidip yeni tekkeler açtığı bu tekkelerin baskı altında tutulması gerektiğine değinilmiştir. Skrapar kazası Priştine köyünde Derviş Nabi olayından sonra bölge incelenip Meşitattan Sadarete bu belge yollanmıştır. **BOA**, **Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)**, 2602/195080, H. 14 Ra. 1323/M. 18 Haziran 1905.

[402] Yahya vilayetine bağlı Skrapar kazasındaki Prişte (Peryeştine) köyünde bulunan Bektaşi tekkesine atanan Derviş Nabi'nin münasip bir şekilde başka yere sürgün edilmesi Meşihat makamı ve dahiliye nezaretince aralarındaki yazışmalar ile karar alınmıştır. Yazışmalarda Bektaşi tekkelerinin hamileri vefat ettikçe yerine ehl-i sünnetten İslam anlayışına uygun kişilerin atanması gündeme gelmiştir. **BOA**, **DH.MKT**, 833/15, H. 6 M 1322/M. 23 Mart 1904.

[403] **BOA**, **DH.MKT**, 230/60, H. 23 Ş 1311/M. 29 Nisan 1894.

[404] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.46.

göstermiştir. Bektaşi tekkeleri 1878'den 1912'ye 20'li sayıdan yenilerinin kurulmasıyla 50'den fazla sayıya ulaşarak büyük güç kazanmıştır[405]. Bektaşilik daha çok Arnavutluk'un güneyinde gelişim göstermiş ve kuzeyindeki Sünni Müslümanlar II. Abdülhamit'e bağlılık gösterdiği için Bektaşilerin tekke açmasına mâni olmuşlardır[406]. Güney Arnavutluk'ta da ara ara istisna durumlar yaşanarak Bektaşiliğin hızla yayılmasından bölgedeki Sünni halk rahatsız olmuştur. Ahmet Rıfat Efendi, Katrom köyünde Bektaşilerin yeni tekke açması girişiminin 1894 yılında yasaklandığını belirtip Yanya vilayetinde halkın Şiilik ve Rafızilik inançlarını benimsediği onlara etki eden Avlonya bölgesinde sekiz veya on kişilik Bektaşilerin olduğundan bahsetmiştir. Avlonya'nın Bektaşi yoğunlukta bir şehir olmadığını ahalinin çoğunun ehlisünnet olduğunu Bektaşilerin Berat ve Ergiri (Gjirokaster) kazalarında yoğun bulunarak Avlonya'ya tarik-i âliyyeye mensubiyet iddiasıyla yayılmaya çalıştıklarını raporlamıştır. Bölgeye itikatlı sahih muallimler gönderilerek ve Maarif Nezareti izniyle mektepler tahsis edilerek, Bektaşilik düşüncesinin ortadan kaldırılmasını talep etmiştir[407]. Osmanlı Arşivine yansıyan bir diğer vaka ise Şemsettin Baba'nın Tepedelen kazasına tekke açması sonucu halktan şikâyet alması durumudur[408]. Şemsettin Baba, sünnete uymayan hurafeleri yaydığı gerekçesi ile yargılanmıştır. Tepedelen'den Anadolu'nun Çankırı bölgesine sürgün yollanmıştır[409].

II. Abdülhamit'in Bektaşiler üzerine bölgedeki yönetici Osman Paşa[410] üzerinden uygulattığı ümmetçi ve yasakçı politika sonucunda 1902 tarihinde Arnavutça okulların kapatılmasıyla birlikte Bektaşi tekkelerinin üzerindeki denetimin artmasıyla Bektaşileri çeteci faaliyete sevk etmiştir. Yanya konsolosu Monsenyor J.

---

[405] Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.61.

[406] Kruje (Akçahisar) şehrinde Hüseyin Yaşar Baba 1865 yılında Şemimi Baba tekkesi ve Martaneş tekkesi haricinde Balım Sultan adında bir yeni tekke açarak Bektaşiliği örgütlemiştir. Bölgedeki halk Bektaşiliğin yayılmasından dolayı hoşnut olmadığını belirtmiştir. **BOA**, **Meclis-i Vala (MVL)**, 1017/43, H. 15 Ra 1281/M. 7 Eylül 1865.

[407] **BOA**, **DH.MKT**, 285/25-2, H. 19 Ra 1312/M. 20 Eylül 1894.

[408] **BOA**, **DH.MKT**, 2345/30, H. 15 M. 1318/M. 15 Mayıs 1900.

[409] **BOA**, **DH.MKT**, 2401/127, H. 17 Ce. 1318/M. 12 Eylül 1900.; Şemseddin Baba'nın emsalleri gibi Anadolu veya Arabistan taraflarına gönderilmesi karar alınmıştır. **BOA**, **DH.MKT**, 2402/11, H. 17 Ce. 1318/M. 12 Eylül 1900.; Şemseddin Baba'nın Kengiri (Çankırı)'ya izamının uygun görüldüğü hakkında. **BOA**, **DH.MKT**, 2411/52, H. 11 Ca. 1318/M. 6 Ekim 1900.; **BOA**, **BEO**, 1561/117035, H. 15 Ca. 1318/M. 10 Ekim 1900.; Şemsettin Baba Çankırı'ya sürgün gönderilmiştir. **BOA**, **DH.MKT**, 2419/90, H. 1 R. 1318/M. 25 Ekim 1900. Şemsettin Baba 2 Haziran 1901 tarihindeki rapora göre Çankırı'da sürgünde iken Mayıs 1901'de vefat etmiştir. **BOA**, **DH.MKT**, 2492/36, H. 14 Sa 1319/M. 2 Haziran 1901.

[410] Tepedelen ahalisinden ve erbab-i sadaketten bulunduğu halde Osman Paşa'ya şahsi garezi yüzünden Trablusgarb'da sürgün olarak ve zaruret içinde yaşadığından şikâyet eden Salih Baba'nın af talep etmiştir. **BOA**, **DH.İD**, 1034/20, H. 23 Şe 1323/M. 21 Aralık 1905.

Du Valon'un İngilizlerin Selanik konsolosu Sir. Graves'e 1904 yılında gönderdiği mektupta Güney Arnavutluk ve Epir bölgesi dahilinde 550 bin nüfustan 300 bin Müslüman nüfus olduğu ve Müslüman nüfusun içinde ortalama nüfusu 250 bin civarında olan Bektaşi nüfusunun büyük çoğunluğu oluşturduğunu yazmıştır. Ayrıca bölgede çok sayıda Bektaşi tekkesi olmakla beraber Bektaşilerin Arnavut milliyetçisi tutumuyla birlikte inancı uğruna çekinmeden savaşacak militan bir tutumda olduklarını belirterek Arnavutluk ayaklanması için II. Abdülhamit'e karşı çetelerin kurulacağından bahsetmiştir[411].

Arnavut milliyetçi çetelerinin kuruluşu 1905 yılına tekabül etmiştir[412]. Haydar Baba tekkesindeki dervişlerin haksız yere tutuklanmasını diğer Bektaşiler Yanya'da protesto ederek Osmanlı makamlarına karşı bir halk gösterisi yapmıştır. Bu gösteri esnasında Osmanlı askerlerine ateş açılmıştır[413]. Bektaşilerin ilk milliyetçi çetesi ise bu olaydan sonra Fraşer tekkesiyle irtibat kurarak Korça'daki Melçan Bektaşi tekkesinde 1906 yılında tekkenin hamisi Hüseyin Baba'nın tarafından kurulmuştur. Çete kurulurken Hüseyin Baba kuruluş konuşması yapmış ardından Bajo Topulli tekkedeki çetesinin misyonunu belirten Osmanlı'nın harabe olduğu ve Arnavut topraklarını koruyamayacağı sebebiyle silaha davranıp bağımsız olmaları gerektiği sözleri ile konuşma yapmıştır. Melçan tekkesinin dervişi Kozeli, 1. çete birliğinde yönetici olarak Bajo ve Çerçiz Topulli kardeşlere bağlı olarak faaliyet yürütmüştür. Çetenin ilk faaliyeti Arnavutça okuma yazma öğreten kitap dağıtarak Kolonya ve Korça ovalarında eylemlerde bulmak olmuştur[414]. Melçan tekkesinden hemen sonra

---

411 Bektaşilerin II. Abdülhamit'e haber ederek serbest bırakılmasını istediğini ancak Osman Paşa'nın Padişahın ümmetçi politikası sebebiyle bölgedeki Bektaşilere bunu uygulamasının büyük bir isyana sebep olacağına dikkat çekmiştir. Yine aynı kişinin 1905 yılında gönderdiği mektupta Yanyalı Ali Paşa'nın soyundan Müfid Bey'in bölgedeki Bektaşilerin haklarını Osman Paşa'ya karşı savunduğunu, Osman Paşa'nın da ısrarla azınlıkta olan Sünni Müslümanları destekleyip Bektaşi tekkelerini kapatan sert yollara başvurduğunu Bektaşilerin isyana başvuracağını anlatmıştır. Norris, **Popular Sufism in Eastern Europe**, s.s.79-87.

412 Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.2.

413 Skendi, **a.g.e.**, 212.; Arnavutluk'taki Osmanlı idaresi 1904-1905 yıllarında Bektaşilerin Arnavutça eğitim verip milliyetçi faaliyetlere destek verdiğinin farkında olarak tekkeleri sık sık denetime tabii tutmuştur. Süleyman Baba tekkesinde Arnavut milliyetçiliğine ait kitaplar bulundurduğu için Yanya'ya sürgün edilmiştir. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s. 206.

414 Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.60.; Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.s.77,78.; İzzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.301.; Melçan tekkesinde Arnavut milliyetçiliği hareketi başladığında tekkeyi Türkmen asıllı Ankaralı Kazım Baba yönettiği için Arnavutçuluk hareketine karşı çıkmıştır. Fakat dönemin Osmanlı Devleti'ndeki Bektaşi lideri olan Hacı Bektaş tekkesindeki Feyzi Dedebaba Arnavut asıllı olduğu için onu 1901 yılında Melçan tekkesindeki görevinden almıştır. Yerine atadığı Krujeli Hüseyin Baba 1903 yılında İstanbul merkezdeki Bektaşilerin kurallarını ihlal edip Melçan tekkesini çeteci faaliyetler yürüten Arnavutça eğitim veren militan kampına çevirmiştir. Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.s.340,341.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.63.

ikinci olarak Fraşer tekkesinin hamisi Aluş Baba ölünce yerine geçen Abidin Baba'nın yönetiminde Fraşer tekkesi artık çeteci sığınağına ve militan faaliyetleri destekler hâle dönüşmüştür[415]. Abidin Baba tekkeye gelen çetecilere Bektaşi dervişi kıyafetleri dağıtarak kendi müritleri altında gizlemiştir[416]. Turan tekkesi üçüncü çeteci yapılanmaya destek veren tekke olarak Melçan tekkesini örnek almıştır[417]. Gjirokaster'deki Zall tekkesinin hamisi Ali Hâkî Baba, gençliğinde tekkesinin üyesi olduğu için Çerçiz Topulli çetesini desteklemiştir. Çeteci Mihal Grameno ve Çerçiz Topulli, Zall tekkesinden Selim Ruhi Baba'ya mektup göndererek Osmanlı kuvvetleri hakkında istihbarat bilgileri toplamıştır[418]. Bu dört büyük tekkenin faaliyetleri diğer tekkeleri de etkilemiş; Gılava tekkesinden Metin Baba ve Krahas tekkesinden Sülo Baba, Çerçiz Topulli'nin çetelerine militan olarak destek vermiştir. Nitekim 1905 yılından itibaren Arnavutluk Bektaşilerinde milliyetçi çetelere destek vermek bir yarış haline gelircesine artmıştır[419].

1907 yılında Arnavutluk'ta çıkan milliyetçi isyanda tekkelerini milliyetçi çetelere açan ve milliyetçi isyanları destekleyen Güney Arnavutluk'taki Bektaşiler: Melçanlı Hüseyin Baba, Fraşerli Abidin Baba, Elbasanlı Salih Baba, Koştanlı Ahmet Baba, Priştineli Şaban Baba, Permetli Celal Baba olmuştur[420]. Theodor İppen 1887'den itibaren İşkodra'da Avusturya'nın konsolosu olarak görev yapan Yahudi asıllı diplomattır. İppen 1907 yılında Arnavutluk'ta Kruje şehrindeki Şemimi Baba'nın tekkesini ziyarette bulunmuştur. Onun tespitine göre Şemimi Baba'nın inşa ettirdiği Bektaşi tekkeleri çetecilerin sığınağı haline dönüşerek hızla Arnavutluk'un güneyine yayılmıştır. Ayrıca milliyetçi Arnavut Bektaşi nüfusu Prizren, Üsküp ve Tetova'ya da yayılan şekilde yaşamaktadır[421]. Avlonyalı Ekrem Bey'in aktardığına göre Prizren Birliği sonrasında milliyetçi Bektaşilerin merkezi Anadolu'daki Hacı Bektaş Veli

[415] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.165.
[416] Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.33.
[417] Rexheb, **a.g.e.**, s.303.
[418] Mihal Grameno'nun anılarında tüm Bektaşi tekkelerinin kapıları çetesine barınak olarak açık olduğu anlatılmıştır. Hysi, **Mision Bektashian**, s.s.37,38.; Çerçiz Topulli, Zall tekkesinde Ali Hâkî Baba'nın muhibi olduğu için sık sık tekkeyi ziyaret etmiştir. 1907 yılında Ali Hâki Baba vefat edince Çerçiz Topulli çetecilik faaliyetlerini daha çok şiddetli hale getirmiştir. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.58.
[419] Bardhosh Gaçe, **Baba Sulo Krahësi**, Emal, Tirane, 2020, s.56.
[420] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.86.; Çerçiz Topulli'nin çetesi 1907 yılında Fraşer tekkesinde Abidin Baba tarafından 10 gün boyunca saklanmıştır. Hysi, **Mision Bektashian**, s.38.
[421] Metnin orijinali archive.org sitesinden temin edilerek Almancadan tercüme edilmiştir. Theodor İppen, **Skutari and die Nordalbanische Küstenebe**, Druck und Verlag Von Daniel. A. Kajon., Sarajevo, 1907, s.s.69-79.

tekkesi değil Tetova'daki Harabati Baba tekkesidir[422]. Kalkandelen'deki Harabati Baba tekkesi o dönem Arnavut milliyetçiliğini savunan Bektaşilerin kontrolüne girmiştir[423].

İsyan bastırıldıktan sonra Arnavut asıllı olup ve Bektaşiliği benimseyen Resneli Niyazi Bey, 1907 yılında Balkan bölgesinde İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'i ilanı için taraftar toplamak adına Güney Arnavutluk'taki Bektaşileri yanına çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla Hüsrev Bey'i görevlendirmiştir. Hüsrev Bey, Arnavut militan çetecilerin sığınağı olan Korça'daki Melçan Bektaşi tekkesisin hamisi Hüseyin Baba'yı kendi tarafına çekince tekkesindeki Çerçiz Topulli gibi isyancıları dizginleyip meşrutiyet taraftarı yapmıştır. Melçan tekkesinden Hüseyin Baba militan bir Arnavut milliyetçisi olduğu halde Resneli Niyazi Bey'in II. Abdülhamit'i devirme çağırısına canı pahasına yemin ederek tüm Bektaşilerin destek vereceğinin sözünü vermiştir. Nihayetinde Hüseyin Baba Manastır'da başlayan isyana Arnavut Bektaşi çetelerini yönlendirmiştir. Böylece 1908 yılında ise Çerçiz Topulli ve Mihal Gremeno'nun milliyetçi çetelerini Arnavut İttihatçı Resneli Niyazi Bey, Bektaşi olması sebebiyle Jön Türk İhtilali'ne hizmet ettirmiştir[424]. Ayrıca Zall tekkesi, Selim Ruhi Baba'nın önderliğinde Resneli Niyazi Bey'in çağırısından sonra ittihat terakki hareketine destek verip Bektaşi çevrelere yaptığı propagandalar ile 1908 Manastır isyanına katılmıştır[425].

---

[422] Kalkandelen'deki Bektaşilerin Osmanlı padişahı II. Mahmut'tan nefretle bahsettiği "Allah onu dünyaya yeniden domuz veya tavşan olarak getirsin" şeklinde beddua ile andıklarına değinmiştir. Avlonyalı Ekrem Bey, **Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)**, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.290.

[423] Milenkos Filipvic, "The Bektashi in District of Strumica (Macedonia)", **Wiley: Royal Antropological Institute of Great Britain and Ireland**, S.54, London, 1954, s.12.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.54.

[424] Hüseyin Baba, İttihat ve Terakki'nin amaçlarını kutsal bir görev olarak sayıp benimsediğini belirtmiştir. Hüseyin Baba bölgedeki en etkili Bektaşi babası olmanın yanı sıra çetecilerinde saygı duyduğu bir şahsiyet olmasıyla Arnavut ulusçu hareketi sakinleşmiş ve böylece Toska bölgesi İttihat Teraki'nin meşrutiyet hareketine katılmıştır. Resneli Niyazi, **Balkanlarda Bir Gerilla**, Çev. İhsan Ilgar, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975, s.s.170,171.; Toprakları Avrupalı eline düşerse daha kötü hale geleceklerini düşünen Arnavutlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talep ettiği Meşrutiyet'i tek çare gibi görmüşler; meşrutiyet için isyan hareketlerine katılmışlardır. Ahmet Reşit Bey, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım 1890-1922**, Çev. Nur Özmen Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.41.; Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.60.; Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.341.; Bartl, **a.g.e.**, s.262.

[425] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.333.; Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.169.; Asım Baba tekkesi (Zall tekkesi), 1907 yılına kadar 46 yıl boyunca Ali Hâkî Baba'nın kontrolünde işlemiştir. Ali Hâki Baba ölünce tekkesi onun dervişi olan Selim Ruhi Baba'nın hizmetine girmiştir.; Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s. 42.

Meşrutiyet idaresi 1908 yılında kurulunca Arnavutça eğitim veren resmî okullar açılması durumu tekrar gündeme gelmiştir[426]. Bu durum okulların Latin alfabesinde mi yoksa Osmanlı alfabesinde mi eğitim vereceği tartışmasını da ortaya çıkarmıştır. 14-18 Ekim 1908 tarihinde Manastır Kongresi'nde ortak alfabe tartışmaları iki farklı alfabenin kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Muhafazakâr Müslüman Arnavutlar, Arap alfabesini kullanmaktan vazgeçmek istememiş, Bektaşiler de Latin alfabesini kullanmaya devam etmiştir[427]. Manastır Kongresi'nde alınan karardan sonra Ahmet Turani Baba'nın liderliğinde İlyas Baba, Abidin Baba ve Metin Gılava Baba, Yanya'da Arnavut kulübü olan Başkimi'nin (birlik) liderleri ile görüşüp Arnavutça eğitim için Latin alfabesini öğreten okullar açmak için destek almışlardır[428]. Arnavutluk'un Elbasan şehrinde Osmanlı'ya karşı milliyetçi ruhla Bektaşiler ile Ortodokslar, Başkimi örgütünü kurunca İttihatçı yönetim aynı bölgedeki Gegalara Fukara Kulübü adında oluşum kurarak Sünnileri Halife'ye yani yönetime bağlı yapmaya çalışmıştır[429]. Yine de Arnavutluk'taki Bektaşi tekke mensupları İttihatçı Meşrutiyet idaresinde artık sürgüne yollanmamıştır. Buna ek olarak vefat eden Bektaşi babalarının yerine Sünni gelenekten şeyh atamalarının yapılması dayatması da kaldırılmıştır. Vefat eden Bektaşi yerine tekkesinin içerisindeki dervişlerden atama yapılmıştır[430].

Latin alfabesi ile eğitim Bektaşilerin sadece Osmanlı ile değil Anadolu'daki Bektaşiler ile de kültürel bağını kestiğini göstermiştir[431]. İttihatçılar Arapça harfli broşürler dağıtarak, Latin harfli Arnavutça kitap yayanların Allah'ın ve Osmanlı Devleti'nin düşmanı oldukları için lanetlendiklerini bildiren propaganda yapmıştır. Bu durum karşısında Sünni Müslümanların Osmanlı'nın bu politikasına cevap vermesi, Latin alfabeli Arnavutça eğitim veren Bektaşi tekkesindeki okulları tedirgin

[426] Reval görüşmeleri sonucunda ayaklanan Arnavutlara ittihatçılar Arnavutça eğitim sözü verilerek Manastır'daki II. Meşrutiyet için Resneli Niyazi Bey'in başlattığı isyana destek verilmesini sağlatmıştır. Tuncer, **a.g.e.**, 99.

[427] Güney ve Orta kısımda tekkeler üzerinden Arnavutluk'ta yaygın dan liberal görüşteki Bektaşiler Latin alfabesini destekleyip öğretilmesi konusunda okul hizmeti vererek milliyetçilik konusunda prestij kazanmıştır. Bozbora, "Milliyetçilik Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Yetersizliği ve Başarıları". **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, s.13.; Zickel ve Iwaskiw, **a.g.e.**, s.20.

[428] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.38.

[429] Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.59.

[430] Tepedelen'de bulunan Demirhan Baba tekkesi Şeyhi Yahya Efendi'nin ölümü üzerine türbedarlık ve zaviyedarlığın oğulları Zihni ve Kemal Efendilere kaldığı ancak, merhumun kardeşleri Derviş Muharrem ile Vehbi'nin zaviyeye müdahalesinin araştırılarak yasaklanması. **BOA**, **DH.MKT**, 2791/12, H. 19 Ra. 1327/M. 10 Nisan 1909.

[431] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.100.

etmiştir[432]. Şehirlerde bulunan Katolik halk da Bektaşilerin durumdan hoşnut olmayınca mesele Maarif Nezareti'ne kadar ulaşan kültürel çatışmaya dönüşmüştür. Nihayetinde tarafsız olan ibtidai mekteplerin açılması kararı alınmıştır[433]. İttihat ve Terakki hareketine destek vermeleri kaydı ile İttihatçıların iktidarında birkaç ay Arnavutça eğitim veren okullar açık kalmıştır. Bu süreçte 15 Ekim 1908'de Tepedelen'deki Koştan Bektaşi tekkesine bağlı olarak Ahmet Baba, Arnavutça okuma yazma öğretmek amacı ile okul açmıştır. Bektaşi tekkelerinin resmî olarak açtığı Arnavutluk'taki ilk okuldur[434]. Ahmet Koştan Baba, 20 Ağustos 1909'da tekkesinde alfabe kongresi düzenlemiştir. Mayıs 1910'da Ahmet Koştan Baba'nın çabalarıyla Tepedelen'deki tekkesinin okulu büyütülerek tekrar açılmıştır. Tekkedeki bu okulda 60 erkek öğrenci kayıtlı olmak üzere biri Arnavutça diğeri Türkçe olmak üzere eğitim veren iki derslik açmıştır. Ahmet Baba tekkenin vakıf çiftliklerinden birini bu okulun ihtiyaçlarına bağışlamıştır[435]. Tekkelere alfabe öğretici kitaplar Bükreş'te basılan Arnavutça Latin alfabeli setler Zeynel Baba, Haydar Baba ve Ali Baba gibi Elbasan ve Gjirokaster bölgesindeki tekke mensuplarınca getirilmiştir. Hasan Kolaşı ve İbrahim Kaleşi gibi milliyetçi aydınlar tekkede öğretmenlik yapmıştır. Fakat Osmanlı Devleti ayrılıkçı hüviyetteki zararlı faaliyetlerinden dolayı Bükreş'ten gelen yayınları toplatmış ve tekke mensuplarını tutuklatmıştır[436]. Osmanlı'nın merkezî otoritesini bölgede sağlamak adına yaptığı bu tutumun da haklı olduğunu gerçekten de tekkelerin Meşrutiyet idaresinin getirdiği imkanları kötüye kullandığını Batılılar da belirtmiştir. Fransız seyyah Gabriel Louis Jaray, Eylül 1909'da Elbasan'daki İbrahim Cefai Bektaşi tekkesine ziyarette bulunduğunda Bektaşilik araştırma konusu olarak dikkatini çekmiştir. Arnavutluk'taki Bektaşi tekkelerinde gezince tekkelerin hükümet karşıtı görüşte Arnavut milliyetçiliğini savunan yapıda olduğuna şahit olmuştur[437].

Yine 1909 yılına ait Yanya'daki İngiliz elçiliği raporlarında ise Vali Osman Paşa'nın uygulamaları yüzünden Arnavut Bektaşilerinin önde gelen ismi Ahmet Turani Baba'nın Gjirokaster, Berat ve Elbasan şehirlerini kapsayan bölgede özerk Bektaşi yönetimi kurmak istediğini belirtmiştir. İngilizlerin, bu isyan girişiminin

[432] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.43.
[433] **BOA**, **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)**, 1099/30, H. 17 M. 1327/M. 8 Şubat 1909.
[434] Syrja Xhelaj, "Vatër Drite e Përjetshme", **Urtësia**, S.128, Tirane, 2018, s.14.
[435] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.s.39,40.
[436] Hysi, **Mision Bektashian**, s.43.
[437] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.53.

çıkmasıyla isyan bölgesinde yaşayan Ortodoks Hristiyanların korunması hususunda müdahale edilmesine değinmiştir[438].

Bu süreçte 31 Mart İsyanı'ndan sonra mecliste Arnavut mebuslarının muhalefetiyle birlikte hükümet tarafından Ekim 1910'da resmî okullar tekrar kapatılmıştır. Arnavutça eğitim veren okullar kapalı olduğu için Güney Arnavutluk'ta Bektaşi tekkelerinin kurduğu ağ üzerinden devam eden gizli okullar ve Latin alfabesi önem kazanmıştır[439]. İttihatçıların Arnavutça resmî okullarını kapatması üzerine 1910'da Berat'ta Başkimi örgütü tarafından düzenlenen protesto mitingine Priştineli Şaban Baba, İlyas Derviş ve Behlül Baba katılmıştır[440].

Arnavutların Osmanlı ile en güçlü bağı nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olmasıdır. İttihat ve Terakki'nin iktidarında Türk millî kimliğini ve Türk milliyetçiliğini politikalarında benimsemesiyle Arnavut asıllı milletvekilleri dahil II. Meşrutiyet yönetimine karşı tutum ortaya çıkmıştır[441]. Ergiri, Korça, Berat, Kruje, Martaneş ve Debreye kadar uzanan gayriresmî Arnavutluk Bektaşi tekkesi ağı, İttihat ve Terakki'nin Talat Paşa başta olmak üzere Bektaşi asıllı yöneticilerinin Türk milliyetçiliğini benimsemiş olmasıyla Osmanlı'ya karşı bağlarını tamamen kopartarak çeteci faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır[442]. 1911'de Sultan Mehmet Reşat, bölgeyi ziyaret ettiğinde Arnavutça Latin alfabesinde eğitim, askere alma ve vergi toplama konusunda tavizler verilmiştir[443]. Yine de tedbir elden bırakılmamış; Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinde bulunan Bektaşilik ve Latin harfleri taraftarlığına karşı Şeyhülislamlıktan halkı aydınlatmaları için köylere birer vaiz tayin edilmesi ve bunların Arap harfi taraftarı olanlar arasından seçilmesi istenmiştir[444].

Alfabe izni verilmeden önce Bektaşi tekke mensupları arasında milliyetçilik faaliyetleri yürütenler: Abidin Baba (Fraşer), Ahmet Koştani Baba (Koştan), İlyas

---

[438] Norris, **Popular Sufism in Eastern Europe**, s.s.87,88.
[439] Clayer, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu", **Toplumsal Tarih**, s.59.; Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesi Arnavutlar da İttihatçılara karşı kendi topraklarını koruyamayacağı düşüncesi oluşturmuştur. Arnavut mebuslar İttihatçılara karşı mecliste muhalif konuma geçmiştir. 31 Mart isyanından sonra ittihatçılar politikasını sertleştirip Arnavutça eğitim veren okulları ve Arnavut kültür derneklerini yasaklamıştır. Tuncer, **a.g.e.**, s.101.
[440] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.41.
[441] Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.92.
[442] Enver Paşa'nın da siyaseten Bektaşi olduğundan bahsetmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s.s.154,155.; Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.458.
[443] Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.93.
[444] **BOA**, **Dahiliye Siyasi Kısım (DH.SYS)**, 44/1-11, H. 27 Safer 1329/M. 27 Şubat 1911.

Derviş (Verzhezhe), Ahmet Turani Baba (Tepedelen), İsmail Baba (Gılava), Medin Gılava Baba (Levan), Cemal Baba (Kraşova), Selim Ruhi Baba (Gjirokaster), Melek Şemberdhenyi Baba (Skrapar), bulundukları bölgelerde 1911 yılındaki Arnavut isyanına hazırlık yapmıştır[445]. Hüseyin Baba'nın Melçan tekkesi, Bektaşileri isyana hazırladığı ana tekke olarak 1910-1912 yıllarında da Osmanlı'ya karşı isyanın merkezi olmuştur. Melçan tekkesinin yanı sıra aynı şekilde Fraşer tekkesi ikinci isyancı merkezi olmuştur. Fraşer tekkesinde Bektaşi çeteci Malik Bey yaklaşık 300 kişiden oluşan adamları ile faaliyet yürütüp gerektiğinde 10 bin kişilik isyan çetesine dönüşebileceğini belirtmiştir. Bu iki tekkeyi örnek alan Turan tekkesinin akıbeti çeteci sığınağı olmak gibi faaliyetlerinden dolayı baskına uğramış ve tekkenin hamisi Zülfo Baba, Sabri Panariti ve Refat Goskove gibi çeteciler oğullarıyla birlikte öldürülmüştür. Bu olaydan sonra tekkeye hami atatan Ahmet Turani Baba tamamen Osmanlı düşmanı olmuştur[446]. Arnavutça eğitim izni tekrar verildiği halde Mart 1911'de başlayan isyana Turan tekkesinden Ahmet Turani Baba'nın isyana katılma hazırlığı yaptığı tespit edilmiştir[447]. Osmanlı Devleti, Arnavutların silahlı isyana hazırlandıklarının istihbarat haberlerini alarak bölgeyi takip etme politikasını sürdürdüğünde Yanya Valisi isyan çıkartan Arnavutlarla görüşme talebinde bulunmuştur. Gjirokaster (Ergiri) Mutasarrıfı, Tepedelen bölgesinden Bektaşi tekkelerinin böyle bir hazırlık içinde olduklarının duyumunu almıştır[448].

İstanbul Bektaşileri bu isyan faaliyetlerini öğrencince II. Meşrutiyet'in Bektaşilik yayını olan Hacıbeyzade Ahmet Muhtar çıkarttığı Muhibban dergisi üzerinden meselenin Arnavut milliyetçiliği ve merkezî otoriteye karşı bağımsız olma duygusundan daha farklı olarak bir Bektaşi sorunu olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Bunun üzerine Hacıbeyzade Ahmet Muhtar hükümete şöyle seslenmiştir: "*Ekserisinin siyasiyatta olan ademi kefilleri bu fikirde bulunmalarına yardım etmiştir. Kibir ve gururu bırakmalı hükümet Bektaşilerin derdini sormalı onlarında efradı milletinden bir kitle bilmeli bununla beraber Bektaşiyim diyen her insan Bektaşi değildir. Uzağa hacet yok. Burada payitahtında bulunan mücerred (evlenememiş) Bektaşilerle görüşmek, onlara etki edecek bir zat ile hasbihal etmek işi bitirir. Yoksa adı batası Muamelatı kırtasiye (kâğıt işleri) ile çözüm yok. Falanca zat hükümet memurudur.*

[445] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.33.
[446] Rexheb, **a.g.e.**, s.323.; Bartl, **a.g.e.**, s.186.
[447] **BOA**, **Dahiliye Mütenevvia (DH.MTV),** 7/36-5 lef: 2-4, H. 4 Recep 1329/M. 1 Temmuz 1911.
[448] **BOA**, **DH.MTV**, 7/36-12, H. 4 Recep 1329/M. 1 Temmuz 1911.

Hem bizdendir hem de Bektaşidir fikri ile isi hükümetin istediği şekilde tesviyeye kalkışmak neticesi itibarıyla hicceddir. Çünkü zaman, zaman meşrutiyetdir, hürriyet elde edilince herkes her sınıf hak hakkını istemede haklıdır[449]."

Ağustos 1911'de çıkan Arnavutluk İsyanı Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmıştır. Bu esnada sıra dışı bir durum ortaya çıkmıştır. Fan Noli'nin anısında Mihal Grameno adında bir Ortodoks Arnavut çeteci, isyan bastırılınca 300 kişilik Osmanlı askerinden kaçıp, Fraşer Bektaşi tekkesinde Abidin Baba'nın dervişleri gibi kıyafetle gezip canını kurtardığı şeklinde yer almıştır. Ortodoks çeteciler Bektaşi tekkelerine saklanabilmek için Bektaşi sakalı uzatıp Bektaşi şiirleri ezberlediğini bir bakıma bağımsız Arnavutluk uğruna Hristiyan Bektaşi olduklarının benzetmesini yapmıştır[450].

Osmanlı yönetimi, Muhibban dergisindeki uyarıya uymayıp askeri güçle isyanı bastırınca milliyetçi Bektaşiler olan Fraşeri tekkesinden Abidin Baba, Görice Melçan tekkesinden Hüseyin Baba ve Kolonya'dan İbrahim Baba Ocak 1912'de Fehim Zavalani ile birlikte Avusturya'nın baş konsolosu ile görüşüp Osmanlı'dan ayrı özerk bir Arnavutluk yönetiminin kurulması konusunda destek istemiştir[451]. Artık Osmanlı ile Arnavutluk Bektaşilerinin arası geri dönülmez bir duruma girmiştir.

2.1.2. 1912 Tarihli Arnavut İsyanı ve I. Dünya Savaşı Sonrasında Arnavutluk'u Bağımsızlığa Götüren Süreçte Tekkeler Üzerinden Bektaşilerin Faaliyetleri

Arnavutların 1905 yılından itibaren çıkarttığı bölgesel isyanları 1910 yılındaki isyandan itibaren bağımsızlık kazanmaya yönelik ayrılıkçı bir hâle dönüşmeye

---

[449] Geçende Görice'nin Katrom dergahı şeyhiyle vaki olan bir konuşmada şeyh efendi Arnavutluk hesabına vaki olan teşebbüste galeyan bir taraf kalmış olduğu ve kendisi esasen bu zehirli fikirlerin aleyhinde olup teşebbüslerini lanetle yad ettiğini ve muhabbeti intibaha davet edeceğini vatanını dinini namusunu kurtaran her Müslümanın böyle düşüreceğini ve Turan dergahı şeyhi Haydar Baba'nın bir kaç arkadaşıyla bölgede dolaşması ve Melçan Postnişini Hüseyin'in ihtiva etmesi hükümet ve tarikat namına şayan-ı esef olduğunu bir insan samimiyetiyle söylemiştir. Komitenin merkezi umumiyesi olmak üzere gösterilen Fraşeri postnişini Abidin Baba'nın ahiren Yanya valisine bir telgrafname göndererek arz-ı muhasalat ibadet etmiş elbasan merkez vilayetine gitmek niyetiyle göstermiş olduğu ve kendisi aleyhinde yayılan kıyam maddesinin bir asır tasni(uydurma) olduğunu telgrafla bildirdiği cümle müstahber edendir. Hacıbeyzade Ahmet Muhtar, "Arnavutluk Ahvali Bektaşiler", **Muhibban**, Y.2, S.7-8, 11 Temmuz 1327/ 24 Temmuz 1911, İstanbul, s.161.

[450] Recep Derviş, 1952'de ABD'de Arnavut Ortodokslarının sürgündeki lideri Fan Noli ile görüştüğünde, Hristiyan'dan Bektaşi olacağını Recep Derviş'e sorduğunda bu duruma rastlamadığını belirtince Fan Noli, Mihail Grameno'nun durumunu anlatmıştır. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.143.; Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, 205.

[451] Bozbora, "Milliyetçilik Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Yetersizliği ve Başarıları". **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, s.15.

başlamıştır. İttihatçı hükümet Arnavut milliyetçiliğinin ayrılıkçı boyuta ulaştığının farkına varınca bölgede silah taşımayı kısıtlama ve Arnavutça yayın yasakları getirmiştir. İttihatçılara karşı ilk büyük milliyetçi isyan Nisan 1910'da Arnavutluk'tan Kosova dağlarına doğru uzanan bölgede çeteci faaliyetlerle başlamıştır. İsyan bastırılıp bölge silahsızlandırılmıştır[452]. Osmanlı kuvvetleri karşı 1911 yılından itibaren İtalyanlar Arnavutluk'a isyan etmeleri için silah temin etmiştir[453]. Aynı şekilde Avusturya da Viyana'dan Arnavutluk'a 1911 isyanı sonrası silah sevk etmiş, ayrıca İtalya'da bu silah sevkiyatını desteklemiştir. Böylece Balkan Harbi başlayana kadar Arnavutlar sürekli isyan halinde olsalar da bağımsızlığını kazanacak kadar organize olamamışlardır. Balkan Harbi Osmanlı Devleti'ni çaresiz bırakınca 1911'de başlayan Kuzey Arnavutluk isyanına Güney Arnavutluk 1912'de katılmasıyla ancak topyekûn isyan başlatabilmişlerdir[454].

Balkan Harbi öncesi Meşrutiyet yönetiminde devletin Arnavutlarla ilişkisine bakıldığında İttihat ve Terakki hareketi Türk milliyetçiliği yapmadan önce hareketin içerisinde bulunan Grebeneli Bekir, İsmail Hakkı, Eyüp Sabri, Cafer Tayyar Bey, Fraşerli Gani Bey, Manastırlı İsmail Hakkı Bey gibi aydınlar Osmanlı'ya bağlı olup Arnavut milliyetçiliği yapmayan kesimi sahiplenmek istemiştir. Fakat Balkan Harbi'ne kadar olan süreçte Arnavutların her yıl isyan etmesi ve Meclisteki Esat Toptani, İsmail Kemal Bey, Hasan Priştine gibi muhalif mebuslar yüzünden Arnavutluk meselesinin ayrılıkçı tutumuna karşı artık Türk milliyetçiliği yapılmaya başlanmıştır[455]. II. Meşrutiyet meclisinde ise 27 tane Arnavut asıllı mebus yer almıştır. Arnavut topraklarından seçilen milletvekilleri Avlonyalı Süreyya Bey, Avlonyalı Ekrem Bey, Esat Toptani Paşa, Avlonyalı İsmail Kemal, Hasan Piştine, Necip Draga aktif siyaset yürütmüştür. Arnavutların hakları ve isyanları mecliste konuşulduğunda Hasan Priştine ve İsmail Kemal ismi ön plana çıkmıştır [456]. Özellikle Arnavutluk'u isyana sürükleyen Arnavut mebuslardan en etkili şahsiyet İsmail Kemal Bey olmuştur. İsmail Kemal Bey, 31 Mart hadisesinde II. Abdülhamit'e yakınlığı ve onunla sık sık görüşmesinden dolayı İttihatçılara karşı Ahrar Fırkası'nı desteklemesi ile İttihatçılar

[452] Zickel ve lwaskiw, **a.g.e.**, s.s.20,21.
[453] Antonello Folco Biagini, **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2016, s.s.26-30.
[454] Raymond Poincare, **Ateş Çemberindeki Balkanlar**, Çev. Rıza Katı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013, s.s.67,68.
[455] İsmail Küçükkılınç, **Jön Türklük ve Kemalizm Kıskacında İttihatçılık**, Historia Yayınları, İstanbul, 2018, s.s.83-85.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.s.122,123.
[456] Bitiş, **a.g.e.**, s.115.

tarafından sevilmemiştir[457]. 1911 yılına ait Mebusan Meclisi'ndeki tartışmalarda Serez mebusu Derviş Ragıp tarafından hain denilerek İsmail Kemal'e tokat atılmıştır. İsmail Kemal ona: "*Benim gibi bir hain, Osmanlı İmparatorluğu'na senin gibi akılsız bir dosttan çok daha iyi hizmet eder.*" şeklinde cevap verince Ragıp Bey ikinci defa tokat atmıştır. Bu tokatlardan sonra, kızarak meclisi terk etmiştir[458]. Talat Paşa liderliğinde bir heyet bu tokadın Arnavutların isyanına neden olacağını sezerek İsmail Kemal ile görüşüp özürde bulunsalar da Arnavut çoğunlukta olan vilayetlerde ve Mısır'daki Arnavut basınında tokadın İsmail Kemal'e değil Arnavutlara atıldığı yazılmıştır[459]. Ocak 1912'de Mebusan Meclisi feshedilerek yeni yapılan seçimlerde Arnavutluk mebus sayısı 25'ten 17'ye düşürülmüştür[460]. Arnavut mebusların seçilmemesi için İttihatçılar politika uygulayınca ordudaki Arnavut subaylar tepki göstermiştir[461].

Arnavutların Arnavutluk'u bağımsız bir devlet hâline getirecek 1912 isyanının temel sebeplerine bakıldığında İsmail Kemal'e atılan tokattan ziyade, İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikasıyla mecliste Arnavutlara olan katı tutumu ve Sırpların kuzeyden, Yunanların güneyden Arnavutluk topraklarına işgalci tutumunda Osmanlı'nın topraklarını koruyamayacak durumda olmasını düşünmeleri etkili olmuştur[462]. Nitekim İsmail Kemal Bey, Trablusgarp Savaşı ve o esnada Balkanlardaki gerginliğin üzerine Osmanlı'nın Balkanlarda çıkacak savaşta Arnavutluk topraklarını koruyamayacağı düşüncesiyle Avusturya bandıralı bir gemi ile İstanbul'dan ayrılarak Avlonya'ya gitmiştir[463].

---

[457] İsmail Kemal Avlonyalı Müslüman bir Arnavut olarak İttihat ve Terakki'nin yanında yer alsa da zamanla Prens Sabahattin'in Adem-i Merkeziyetçi görüşünden etkilemiş, böylece özerk bir Arnavutluk'u mümkün kılacak ademi merkeziyetçi bir hükümeti desteklemiştir. Skendi, **a.g.e**, 337.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.124.

[458] İhsan Burak Birecikli, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Tokatlanması Hadisesi", **Social Sciences Research Journal**, Y.18, S.36, 2020, s.s.147-156.

[459] Bitiş, **a.g.e.**, s.116.

[460] Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.116.

[461] Küçükkılınç, **a.g.e.**, s.159.

[462] Kemal Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitapevi, İstanbul, 2004, s.277-278.; Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, s.s.446-450.

[463] İsmail Kemal Bey Avlonya'da Gega asıllı bir aileden dünyaya gelmiş, tıpkı Fraşeri kardeşler gibi Yanya'daki Zosimea Yunan kolejinde eğitim almıştır. Arnavut milliyetçiliği düşüncesinde Büyük İllirya (Kosova, Makedonya, Karadağ, Çamerya bölgelerinin mevcut Arnavut topraklarına dahil olduğu geniş topraklar) hayali kuran bir anlayışı benimsemiştir. Fraşeri kardeşler ve diğer birçok Arnavut milliyetçilerinden farklı olarak Arnavutların Osmanlı'da 500 yıl huzurlu yaşadığını Arnavutların büyük ve güçlü kalabilmesi için Osmanlı'nın güçlü olması gerektiğine inanarak Jöntürk hareketine katılmıştır. Nurcan Özgür Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Ed. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2017. s.355.

Osmanlı karşıtı olarak Şubat 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan ilk ittifakı yapmıştır[464]. Bunu 29 Mayıs 1912'deki Bulgar-Yunan ittifakı takip etmiştir. Karadağ, Arnavutluk'un İşkodra vilayeti çevresini topraklarına katmak için önce Sırbistan'la sonra Yunanistan ve Bulgaristan ile ayrı ayrı ittifak anlaşmaları yaparak Osmanlı karşıtı ittifak kurulmuştur. 6 Ekim 1912'de dört devlet, çoğunluk olarak Arnavut nüfusun yaşadığı Osmanlı'nın Balkan topraklarını paylaşmak adına ittifak yapmışlardır[465]. Karadağ 8 Ekim 1912'de Osmanlı'ya savaş ilan etmesiyle I. Balkan Harbi başlamıştır. 17 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan savaşa dahil olunca 19 Ekim 1912'de Yunanistan da Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir[466]. Bu esnada isyanda olan Arnavutlar Ağustos 1912'de Üsküp'ü ele geçirmiş ve Balkan Harbi başladığı için Osmanlı Devleti, Arnavutluk isyanı karşısında çaresiz duruma düşmüştür[467]. Arnavutluk'ta Bektaşilik açısından bakıldığında Balkan Harbi ve 1912 tarihli isyanda bağımsızlıkta rol oynayan kuvvetler arasında Bektaşi tarikatı tekkeler üzerinden çeteleriyle etkili bir örgüt oluşturmuştur[468]. Melçan tekkesinden Hüseyin Baba Osmanlı karşıtı Bektaşi milis kuvvetini kurmuştu. Midhat Fraşeri'nin de desteğiyle Hüseyin Baba, 1912 tarihinde Osmanlı'ya karşı bağımsızlık isteyen milliyetçi isyanda Bektaşi kuvvetlerinin liderliğini üstlenmiştir[469].

Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti savaş stratejisi olarak ordusunu ikiye ayırmıştır. Doğu Ordusu'nun Trakya'da Bulgarlara ve Yanya'da Yunanlara karşı, Batı Ordusu'nun ise Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'ta Yunan, Sırp ve Karadağlılara karşı savaşması planlanmıştır. Bu bakımdan savaş, doğu ve batı şeklinde olmak üzere iki cephede yapılmıştır. Batı Ordusu, 26 Ekim 1912'de Kumanova'da Sırplara yenilince dört Balkan devleti Makedonya'yı işgale etmiştir. Selanik ise, 8 Kasım 1912 günü kendiliğinden Yunan ordusuna teslim olmuştur[470]. Osmanlı Arnavutluk'u Ekim 1912'de kuzeyden İşkodra vilayeti Karadağ'ın, güneyden Yanya vilayeti Yunanların kuşatması altına girmiştir. Bu esnada Sırplar kuzeyden Karadağ'ı kuşatmasına ilaveten

[464] Balkanlarda ittifak girişimleri devletler arasında aslında 1911 yılında başlamış ve 1912 yılında sonuçlanmıştır. Bilgin Çelik, **Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.s.137-145.
[465] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK, Ankara, 1997, s.s.660-661.; Biagini, **a.g.e.**, s.40.
[466] Armaoğlu, **a.g.e.**, s.666.
[467] Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.93.
[468] Stoyanov, **a.g.m.**, s.74.
[469] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.342.
[470] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-1994**, Filiz Yayınları, İstanbul, 1995, s.438.

Arnavutluk'un Draç/Durres limanına kadar olan bölgeyi işgal etmiştir[471]. Balkan Harbi'nde Sırplar, Arnavutların yaşadığı Kosova, Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'ta katliamlar yapmıştır. Köylere varana kadar bölge talan edilmiş, Türk ve Arnavut Müslümanlara insanlık dışı davranılmıştır[472]. Arnavut milliyetçiliğini destekleyen Kalkandelen'deki Harabati Baba tekkesi 1912 yılında Sırp işgaline uğramış, tekkedekiler sopalarla dövülmüş, Ali Baba öldürülmüş ve tekke yağmalanarak harap edilmiştir[473].

Osmanlı ordularının uğradığı hezimet esnasında Avusturya, Sırpların Adriyatik'te bir liman elde etmesini önlemek amacıyla Arnavutluk'un kuruluşunu desteklemiştir[474]. Arnavutlar böylece harekete geçmiş, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını koruyamayacağı düşüncesinde olan Arnavutlar İsmail Kemal Bey liderliğinde Avlonya'da 28 Kasım 1912'de 83 kişilik Hristiyan ve Müslüman üyelerden meclis oluşturup bağımsızlığını ve tarafsızlığını ilan etmiştir[475]. Başbakan ve Dışişleri Bakanı Avlonyalı İsmail Kemal Bey olmuştur[476]. İsmail Kemal ve Hasan Priştine'nin 1912'de Osmanlı'dan kopmak adına çıkartılan bağımsızlık isyanını Metin Gılava Baba çetesiyle desteklemiştir[477].

I. Balkan Harbi'nde Bektaşi tekkelerinin yoğun bulunduğu Yanya vilayetinde çeteci tekkeler bölgelerini savunmak için Osmanlı kuvvetlerine destek vermemiştir. Türk kuvvetleri ortalama 15.000 kişi iken Yunanlar 60.000 kişilik kuvvette sahiptir. Bölgede yapılan Yunanlara karşı üç defa Yanya savunması sonucunda 6 Mart 1913'te

---

[471] Sırp ve Karadağlı işgalciler din ayırmaksızın bölgedeki halkın tüm yaşam olanaklarını insanları ile beraber katletmiştir. Yunan istilacılar ise Ortodoks Hristiyanlara daha merhametli davranıp Müslüman milliyetçi kesimin önderlerini öldürüp ev ve binaları yıkmıştır. Sırplar işgal esnasında ortalama 700.000 civarında büyük ve küçük baş hayvana el koyup Kuzey Arnavutluk'un halkını açlıktan ölmeye zorlamıştır. Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)**, Çev. Fatma Sarıkaya, TTK, Ankara ,2014, s.159-162.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.669.

[472] Esir Müslümanlara Sırplar av hayvanı muamelesi yaptığı, öyle insanlık dışı yöntemlerle insanların katledildiği İngiliz Daily Telegraph gazetesine yansımıştır. Ahmed Cevad, **Balkan Faciaları (1912-1913)**, Haz. Fatma Ürekli ve Ebru Faruk Önal, İdeal Kültür&Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.s.142-148.

[473] Max Choublier, "Rumeli Bektaşileri", **Hayat Tarih Mecmuası**, Çev. Aslı Can, Y.5, C.1, S.1, İstanbul, 1969, s.82.

[474] Adriyatik denizine bir Slav olan Sırpların ulaşması Avusturya'yı tedirgin etmiştir. Uluslararası Arnavut toprakları krizi böyle başlamıştır. Avusturya Londra Konferansı'nda "Yanya'sız, İşkodra'sız ve Prizren'siz bir Arnavutluk kalbi ve midesi olmayan vücuda benzer" söylemi ile Büyük Arnavutluk planı ile yeni bir devlet kurulmasını istemiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.672.

[475] Feroz Ahmad, **Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.84.; Gegaj ve Krasniqi, **a.g.e.**, s.25.; Zickel ve lwaskiw, **a.g.e.**, s.21.

[476] Alpan, **a.g.e.**, s.77.

[477] Metin Gılava Baba 1910 yılının sonbaharında Çerçiz Topulli ve Bajo Topulli kardeşlerin çete faaliyetlerini desteklemeye başlamıştır. Metin Gılava Baba onlardan etkilenerek 32 kişilik kendi çetesini kurmuştur. Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.s.46-51.

Yunanlara bölge teslim edilerek Türk kuvvetleri geri çekilmiştir[478]. Türk kuvvetlerinin çekilmesiyle oluşan güvenlik açığında Sülo Krahas Baba, Ahmet Koştani Baba ve Metin Gılava Baba Mart 1913'te bir akşam köyleri korumak için önlemler almak üzere Koştan tekkesinde toplantı yapmıştır. Yunan işgaline karşı direniş için çete faaliyetlerini arttırma kararı alınmıştır. Çerciz Topulli gibi çetecilerle Yunan işgaline karşı Avlonya hükümetinin emriyle Bektaşiler tekkeler üzerinden direniş göstermiştir[479].

İsmail Kemal'in "Büyük Arnavutluk" devleti hayali 21 Mart 1913'te Yakova, Prizren, İpek ve Debre'nin Sırbistan'a verilmesi kararıyla çökmüştür. Böylece Arnavutluk sınırı kuzeyde İşkodra çevresi Esat Toptani Bey'in idaresinden güneyde Avlonya'daki İsmail Kemal Bey'in yönetimine kadar uzanan şekilde tasarlanmıştır[480]. Bu esnada Yunan kuvvetleri 23 Mart 1913'te Güney Arnavutluk'un geneline hâkim olarak bölgeyi işgal etmiştir[481].

Balkanlar'daki son Türk kalesi olan İşkodra Kalesi Osmanlı kuvvetleri tarafından Nisan 1913'te terk edilince 30 Mayıs'ta Birinci Balkan Savaşı sonlanmış ve Londra'da barış antlaşması imzalanmıştır[482]. Böylece Arnavutluk'un güneyinde 5 Temmuz'da İsmail Kemal Bey'in başbakan olduğu geçici bir hükümetin kurulması üzerine, 29 Temmuz 1913'te Londra'daki Büyükelçiler Konferansı'nda Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınmıştır[483]. Çok geçmeden güneyde kurulan yönetime karşı kuzeyde 16 Ekim 1913'te Esad Paşa Toptani, Dıraç'ta bir hükümet kurmuştur[484]. Ancak Avrupa devletleri bu iki hükümeti de tanımayarak Kasım 1913'te Alman Yüzbaşı Prens Wilhelm zu Wied'i Arnavutluk tahtına İskender Bey'in soyu olarak çıkartmıştır. İngiltere'nin desteğiyle 7 Mart 1914'te Prens Wilhelm zu Wied Dıraç'a

---

[478] Hamdi Ertuna, **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1983, s.128-130.
[479] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.s.60-68.
[480] Yusuf Hikmet Bayur, **İkinci Balkan Savaşı I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999, s.
[481] Philip S. Jowett, **Balkan Harbi'nde Ordular 1912-13**, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.12.
[482] Osmanlı Devleti ile 30 Mayıs 1913'te, Londra Barış Antlaşması imzalandı. Buna göre; Osmanlı Devleti, Arnavutluk ile Ege adalarının geleceğinin saptanmasını Büyük Devletlere bırakacaktır. Uçarol, **a.g.e.**, s.441.
[483] Avusturya'nın isteği üzerine Londra konferansında Arnavutluk'un Kuzeyinde Karadağ ve Sırbistan'a sınır olup güneyinde Yunanistan'a sınır olacağı şekilde Adriyatik'te bağımsız Arnavutluk kurulması kararına varmışlardır. Yusuf Himet Bayur, **Birinci Balkan Savaşı III**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999, s.11.
[484] Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s. XXXIV.

gelip Arnavutluk'un başına geçmiştir[485]. Prens Wied altında 1914 yılında kurulan Arnavutluk Yüksek Naiplik Konseyi'nde Bektaşiler için dört kişilik koltuk ayrılmıştır. Böylece Bektaşi toplumu 1826'dan beri süren gayriresmî haline ilk defa geçici süre de olsa Arnavutluk Prensliği'nde son vermiştir[486]. Ayrıca Prens Wied hükümeti Metin Gılava Baba'ya Arnavutluk'un kurtuluşu için yaptığı direniş faaliyetinden dolayı altın madalya takmıştır[487]. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nden milliyetçi ayaklanmalar ile ilk defa bağımsızlığını kazanan Müslüman çoğunlukta olan millet Arnavutlar olmuştur[488].

Ancak Bektaşilerin resmiyeti kısa sürmüştür. Prens Wied, Esat Toptani Bey'in baskısı ve müdahalesi ile birkaç ay sonra Avusturya da I. Dünya Savaşı'na girince destek bulamayarak 5 Ekim 1914'te Arnavutluk'u terk etmek zorunda kalmıştır[489]. I. Dünya Savaşı, Arnavutluk için daha büyük felaketler getirmiş, Avlonya'yı İtalyanlar, diğer tüm güney Tosk bölgelerini Ekim 1914'ten 1916 yılına kadar Yunanlar işgal edip kendi eyaleti saymıştır. Güneyde bunlar yaşanırken kuzeyde Haziran 1915'ten itibaren İşkodra'dan Tiran'a kadar olan topraklar Sırbistan'ın ve Karadağ'ın işgaline uğramıştır[490].

I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Arnavutluk Bektaşi tekkelerini inceleyen Hasluk'un tespitiyle savaş öncesi Arnavutluk'taki Bektaşi tekkeleri şöyledir: Hacı Süleyman Baba tekkesi (Ergiri), Ali Baba Tekkesi (Ergiri), Zeynel Abidin Baba tekkesi (Ergiri), Asım Baba Zall tekkesi (Ergiri), Duka tekkesi (Ergiri), Veliköy tekkesi (Ergiri), Nemaliye tekkesi (Ergiri), Metan tekkesi (Nepravişte), Koştan tekkesi (Malakastra), Krahas tekkesi (Malakastra), Premeti tekkesi (Permeti), Keseraka tekkesi (Permeti), Ali Postivan Tekkesi, Haydar Baba tekkesi (Konica), Abidin Baba tekkesi (Leskovik), Backë/Başka tekkesi, Nasibi Baba Fraşer tekkesi (Fraşer), Kıraçova tekkesi (Kolonya), Kestreka tekkesi (Kolonya), Bermaş tekkesi (Kolonya), İstarya tekkesi (Kolonya), Kanurum tekkesi (Kolonya), Melçan tekkesi (Melçan), Rifat Baba tekkesi (Kuta), Turan tekkesi (Görice), Khouteh tekkesi (Görice), Kiratorom tekkesi (Görice), Kuç tekkesi (Görice), Prişta tekkesi (Prişte),

[485] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.358.
[486] Doja, **a.g.e.**, 75.
[487] Prens Wied hükümeti Metin Gılava Baba'ya vatanının kurtuluşu için inanç ve birlik motivasyonu adı altında altın madalya vermiştir. Hysi, **Mision Bektashian**, s.36.; Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.75.
[488] Karpat, **a.g.e.**, 43.
[489] Bayur, **İkinci Balkan Savaşı I**, s.s.99,100.
[490] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.s.358,359.; Alpan, **a.g.e.**, s.80.

Suka tekkesi (Berat), Kamber Baba tekkesi (Kiçok), Baruçi tekkesi (İstaria), Mustafa Baba tekkesi (Elbasan), Kruje Şemimi Baba tekkesi (Kruje), Mali Kuriyes tekkesi (Kruje), Fushe Kruje tekkesi (Kruje), Haydar Baba tekkesi (İşkodra), Balım Sultan tekkesi (Martaneş), Hacı Süleyman Baba tekkesi (Martaneş), Kuzum Baba tekkesi (Avlonya), Yusuf Baba tekkesi, Velikiot tekkesi, Mariçan Tekkesi, Drizar tekkesi, Kremenar tekkesi, Kapani tekkesi, Osman Zere tekkesi, Greşitza tekkesi, Lapolets tekkesi, Gılava tekkesi, Rabia tekkesi, Komari tekkesi, Gumani tekkesi, Threpel tekkesi, Duşk tekkesi, Sianolas tekkesi, Tomor tekkesi, Şimirden/Shemberdheni tekkesi[491]. Arnavutluk'ta 1878'de en fazla 20'li sayıda Bektaşi tekkesi varken 1912'ye kadar 50'li sayıya ulaşan Bektaşi tekkesi inşa edilmesi Bektaşiliğin milliyetçi hareketlere katılmasıyla daha çok geliştiğini bir kez daha göstermiştir[492].

Milliyetçi çete sığınağı ve gizli Arnavutça okuma öğreten okul faaliyetleri sebebiyle güneyde hızla gelişen tekkeleri sayısını ortalama elli adetin üzerine çıkartmıştır. Ancak Bektaşilerin bu başarısı kısa sürmüş 1914 tarihinden itibaren Güney Arnavutluk Yunan işgaline girince Robert Elsie'nin tespitine göre toplam 48 adet Bektaşi tekkesi zarar görerek faaliyet gösteremez hale gelmiştir[493]. Diğer bir tespite göre: I. Dünya Savaşı'nda Yunanlar, Arnavutların Müslüman mabetlerini ve milliyetçi kültürel kurumlarını özellikle hedef aldığı için hem İslami yönü olan hem de milliyetçilik okulu ve çeteci barınağı olan Bektaşi tekkeleri çok büyük zarar görmüştür. Böylece 1913'ten 1920'ye kadar Güney Arnavutluk'taki Yunan işgalinin kargaşasında, Bektaşi tekkelerinin yaklaşık %80'i yıkılmış ve çok sayıda baba ve derviş ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır[494].

Yunan işgalinde yıkımın ne denli olduğuna dikkat çeken ilk araştırmacı işgal esnasında bölgeyi gezen Hasluck olmuştur. Hasluck 1915 tarihinde Arnavutluk'un güneyini gezerken Tepedelenli Ali Paşa'nın merkezi olan Yanya'da hiç Bektaşi

[491] Arnavutluk'taki Bektaşi tekkelerinin tespiti 20. yüzyıldan itibaren akademik eserlerde hatalı olmuştur. Bunun temel sebebi tekkelerin adı hem bulunduğu yerin adı ile anılmış hem de kurucusunun adı ile anılmıştır. Bu sebeple bazı tekkeler tek bir tekke iken iki ayrı tekke gibi kaynaklarda geçmiştir. Tekkelerin bir kısmı iki dünya savaşında da işgale uğrayan Arnavutluk'ta yıkılmış olduğu için doğrudan tespit etmesi ve sayı belirtilmesi oldukça güçtür. Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.28,36.; Hasluck, **Bektaşiliğin Coğrafî Dağılımı**, s.31-35.; Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.293-303.

[492] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.103.

[493] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.9.

[494] Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.16.; Arnavut milli kimliğini üstlenen bir tavırla direniş yapınca, Yunanlar bölgedeki Bektaşi tekkelerini yok etmeye kalkışmıştır. Ortodoks Arnavutların kiliseleri Yunan kültürüne uygun denilerek zarar görmezken Bektaşi tekkelerinin büyük çoğunluğu yıkılmıştır. Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.96.

tekkesinin faaliyette olmamasına şaşırmıştır. Bölgede sadece içi boş olan bir Bektaşi tekkesinin varlığından bahsetmiştir. Onun tespitine göre işgalde yok edilen tekkeler şöyledir: Balkan Harbi öncesin de Gjirokaster'de Zall tekkesi, Zeynelabidin Baba tekkesi ve Hacı Süleyman Baba tekkesi bulunurken savaştan sonra yalnızca Süleyman Baba tekkesi ayakta kalmıştır. Savaştan sonra Tepedelenli Ali Paşa'nın doğduğu Tepedelen'de hiç Bektaşi tekkesi sağlam kalmamıştır. Ahalisinin dörtte üçü Bektaşi olan Premedi (Permeti) şehrinde Bektaş Baba tekkesi vardır. Bu tekke işgalde Askeri üsse çevrilmiştir. Ali Postivan bölgesinde Yunanlılar tarafından 1914'te yakılan Bektaşi tekkesi vardır. Koniçe kazasında Haydar Baba'nın mezarının bulunduğu hiç zarar görmeyen tekke vardır. Leskovik şehrinde yaşayanların büyük çoğunluğu Bektaşi olsa da sadece otuz beş yıllık Abidin Baba'nın mezarının bulunduğu bir adet tekke mevcuttur. İçinde 8 kişilik tarikat mensubu yaşamaktadır. Başka bölgesi tekkesi, Melçan tekkesi üyeleri tarafından kurulsa da tekke savaşta yıkılmıştır. Fraşer Tekkesi, 20 kadar dervişin bulunduğu önemli bir tekke iken 1914'te Yunanlılar tarafından yıkılmıştır. Tekke tekrar inşa edilmiş ve 1915'te birkaç Bektaşi Dervişi gelip yerleşmiştir. Kolonya bölgesinde Herseka köyündeki Bektaşi tekkeleri savaşta yıkılmıştır. Korça (Görice) kazasında dört adet tekke olup sadece Melçan tekkesi yıkılmamıştır. Tekke yıkılmasa da Yunanlılar tarafından yağmalanmıştır. Bunun yanı sıra Katrom ve Nuran tekkeleri Yunanlılar tarafından yağmalanan Korça'daki küçük Bektaşi tekkeleridir. Malakastra bölgesinde Bektaşi tekkeleri, Gılava, Melani, Dabiya, Aranitasi, Krahas, Dokasi, Pirişte, Dervişiye, Boyneri, Kapani, Karamanar, Kumari, Osman Zeze, Maritsa, Garaşişa, Panarit, Şetepmerayin, Paç ve Kuzum Baba Bektaşi tekkeleri savaşta Yunanlar tarafından yıkılmıştır. Kolonya yolunda Sinolas tekkesi Yunanlılar tarafından yıkılmıştır. Berat, Deriza, Nomorbetsa, Threpel ve Martaneş'te de Bektaşi tekkeleri yıkılmıştır. Ancak bu dönemde istisna olarak Martaneş tekkesi Sırplar tarafından ve Elbasan'daki Mustafa Baba tekkesi Sünni Gega Arnavutlar tarafından yıkılmıştır[495].

Selim Ruhi Baba'nın hamisi olduğu Zall tekkesi Yunan işgaline karşı dirense de işgalden kurtulamamıştır. Yunan birlikleri 1912'nin sonlarında Zall tekkesini kuşattığında, tekkenin hamisi Selim Baba ve dervişlerinin çoğu Gjirokaster'in güvenli bölgesine kaçarak idamdan kıl payı kurtulsa da Sulo Kuka adlı yaşlı bir derviş kaçmayı

[495] Haslock, **Bektaşîlik Tetkikleri**, s.s.28-35.; Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, s.s.157-162.; Micijevic, **a.g.e.**, s.91.

başaramamıştır. İşgalci Yunanlar önce Sulo Derviş'e işkence yapmış ardından tekkeyi yağmalamıştır. Gjirokaster 1914'te tamamen işgal edilince Selin Ruhi Baba, Yunan kuvvetleri tarafından tutuklanmıştır. Onu seven Arnavut Ortodoks Hristiyanlarının ileri gelenlerinin Yunan kuvvetlerine müdahalesi sonucunda son anda idamdan kurtulup serbest bırakılmıştır[496]. Zall tekkesi 1918 yılına kadar Yunanlar tarafından kışla olarak kullanılmış, tekkenin vakıf gelir kaynakları olan çiftlik hayvanları Yunan askeri kuvvetlerine besin olmuştur. Selim Ruhi Baba, Yunan işgali sona erene kadar dervişleriyle ablasının evinde saklanmıştır[497]. I. Dünya Savaşı sonuna doğru Selim Ruhi Baba'nın dervişi Recep, tekkesini Yunan işgalinden kurtarmak amacında olduğu için tekkesinden yetişme bölgedeki ünlü Bektaşi çeteci Çerçiz Topulli ile görüşüp onun sayesinde tekkesini yeniden ele geçirmiştir[498]. I. Dünya Savaşı sonunda Yunan askerleri çekilince yeniden kurmak amacıyla Selim Ruhi Baba, Amerika'daki göçmen Arnavutların desteği ile Zall tekkesini onarmıştır[499].

Balkan harbinde ve I. Dünya Savaşı'nda olmak üzere Yunanlar tarafından Koştan tekkesi iki defa tahrip edilmiştir[500]. 1914'te Yunanlar, Prişte tekkesini işgal edince Şaban Baba ve Ahmet Koştan Baba ile birlikte Mısır'daki Lütfi Baba'nın tekkesine sığınıp işgal bitince tekrar Arnavutluk'a dönmüştür[501]. Aynı şekilde Şemberdhenyi tekkesi 1914 yılından Yunanlar tarafından yıkılınca tekkenin hamisi Melek Baba da savaş sonrası geri dönmek için Mısır'daki Bektaşilere sığınmıştır[502].

Fraşer tekkesi 1916'da Yunan işgalinde yıkılınca tekkede zamanında dervişlik yapmış olan Kamber Ali Baba işgalden sonra tekrar tekkeyi inşa etmek için ABD'ye Arnavut göçmenlerinden para desteği toplamak için gitmiştir[503]. Skrapar'daki Prişte tekkesi 1914 yılında Yunanlar tarafından yakılmıştır. Kamber Ali Baba o tekkeyi de

---

[496] Huseyin Abiva, "Remembering the Life of Baba Rexheb", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.11.; Eğer Arnavutluk'ta halen Ortodoks Hristiyan varsa Osmanlı'nın sert politikaları karşısında Bektaşilerin kendilerini koruduğunu belirtmişlerdir. Böylece Yunanlar Selim Ruhi Baba'yı serbest bırakmıştır. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.60.
[497] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.51.
[498] Eugen Shehu, "Baba Rexhebi Një Jetë e Jetuar Për Fe Dhe Atdhe", **The Bektashi Voice**, S.6, Babagân Books, Detroit, 2009, s.14.
[499] Rexheb, **a.g.e.**, s.s.353,355.
[500] Xhelaj, "Vatër Drite e Përjetshme", **Urtësia**, s.14.
[501] Ali Tomori Baba (Baba Ali Tyrabiut), 1893'te Tepedelen'in Shales doğmuştur. Prişta tekkesinde Bektaşi olmuştur. Osmanlı'ya karşı Arnavut milliyetçi hareketlerine katılmıştır. Rexheb, **a.g.e.**, s.431.
[502] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.173.
[503] Kamber Ali Baba 1920'de dönüp Fraşer Nasibi Baba tekkesini onarmıştır. Husein Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 28-30 Eylül 2005, Isparta, 2005, s.595.; Tekkenin onarımı 1923 yılında tamamlanmıştır. Kalçavan, **a.g.m.**, s.118

işgal öncesinde hamisi olduğu için yeniden inşa etmiştir. Prişte'deki Suka tekkesi 1870 yılında Aliya Baba tarafından inşa edilmişti. Bu tekke Yunan işgaline sağlam kaldığı için diğer Bektaşiler için barınak olmuş, 1914'te Suka tekkesi 20 dervişe sahip olmuştur. Skrapar'daki Kulmak tekkesi de 1916 yılında Yunan işgalinden kaçan Bektaşiler tarafından inşa edilmiştir[504].

Bektaşi tekkeleri savaşta yakılırken Bektaşi tekkelerinin çeteleri işgal kuvvetleriyle çarpışmıştır. Bu dönemin en güçlü Bektaşi çetecisi Metin Gılava Baba, Yunan işgalinden kurtulan Arnavutluk'u I. Dünya Savaşı'nda önce Avusturya kuvvetlerine sonra İtalyan kuvvetlerine karşı savunmuştur. Avusturya ile girişilen mücadelede yaralanmış ve İtalyan kuvvetlerine esir düştüğünde Gjirokaster'de 1917 yılında vefat etmiştir[505].

I. Dünya Savaş'ında işgalden önce Arnavutluk'taki Bektaşilerin lideri Hüseyin Baba iken Korça'daki Turan tekkesinden yeni bir lider ortaya çıkmıştır. Turan tekkesi 1914'te Yunanlar tarafından işgal edilince tekkedeki Haydar Baba Amerika'ya göçmen gitmiştir[506]. Turan tekkesinin hamisi olan Ahmet Turani Baba ise bir önder olarak ortaya çıkmış ve Yunan işgalinde köyleri yakılıp yıkılmış olan Arnavut mültecilerine yardım etmeye başlamıştır[507]. Nitekim Yunan işgali sırasında, Güney Arnavutluk'taki diğer birçok tekke gibi Turan tekkesi de yakılmıştır. Hamisi olan Ahmet Turani Baba önce Avlonya'ya kaçmış orada Yunan zulmünden evlerinden kaçan birçok insana yardım ederek ününü artırmıştır. Daha sonra Yunan işgaline giren yerlerdeki insanları Avlonya'nın zeytin arazilerine göç ettirmiş gelen muhacirlerin sağlığı ve beslenmesi gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Bu esnada I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Arnavutluk'un bağımsız bir toprak bütünlüğüne sahip olması için 1919'da Permeti'de Milli Savunma Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin başkanı Koço Tasi iken kongrenin toplanmasını sağlatan Bektaşi olan Cafer Baba onursal başkanı kabul edilmiştir. Cafer Baba'nın liderliğinde Milli Savunma Komitesi, Paris Barış Konferansına protesto telgrafı çekmiştir[508].

---

[504] Micijevic, **a.g.e.**, s.s.93-98.
[505] Gaçe, **Baba Medin Gllava**, s.76-79.
[506] Çuni, "Mesazh Nga Kjeo Ditë e Bekuar", **Urtësia**, s.7.
[507] Ahmet Turani Baba Tepedelen şehrinin Turan köyünde doğmuştur. Gjirokaster'deki Haydariye tekkesinde eğitim almıştır. Baba mertebesinde iken Süleyman Baba ile 1910 yılında Anadolu'ya giderek Hacıbektaş tekkesinde Hacı Feyzi Dedebaba tarafından Halife Baba olarak yükseltilmiştir. Döndüğünde Turan tekkesinin hamisi iken milliyetçi isyanları desteklemiştir. Rexheb, **a.g.e.**, s.419.
[508] Hysi, **Mision Bektashian**, s.44.

I. Dünya Savaşı sonrasında Arnavutluk'u işgal eden tüm devletler topraklarından çekildiğinde 1920 yılında Avlonya'dan İtalyanlar çekilmemiştir. Ahmet Turani Baba ise Avlonya Savaşı öncesi İtalyan işgalcilerine karşı "Milli Müdafaa Cemiyeti'ni" kurmuştur. Arnavutluk'ta İtalyan işgalcilerinden kurtulmak için yapılan Avlonya Savaşı'na Ahmet Turani Baba 250 kişilik gönüllü Bektaşi kuvvetiyle Arnavutlara önderlik eden Osman Hacin ve Kazım Koçuli ile yan yana savaşmıştır[509].

I. Dünya Savaşı sona erince Arnavutlar, Wilson ilkelerine dayanarak kendini kaderini tayin etmiştir. 3 Eylül 1920'de İtalya Avlonya'dan çıkınca işgaller bitmiş ve bağımsız Arnavutluk ortaya çıkmıştır[510]. Arnavutluk'ta işgal bitince Ahmet Turani Baba yanmış olan Turan tekkesine dönerek halkın yardımı ile tekkesini yeniden inşa etmiştir. Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmasından sonra yeniden inşa ettiği Turan tekkesi Arnavutluk'ta merkez Bektaşi tekkesine dönüşmüştür. Halife baba mertebesinde olmasından dolayı Bektaşiliği yeniden teşkilatlandırmıştır. Birçok dervişe babalık icazeti verip yanmış tekkeleri tekrardan onarma faaliyetlerini üstlenmiştir[511].

2.1.3. Arnavutluk'un Devletleşme Süreci ve Bektaşilerin Resmiyet Kazanması 1920-1924

I. Dünya Savaşı'nda ağır kayıplar vererek işgal edilen Arnavutluk toprakları ABD başkanı Wilson'un Paris Barış Konferansı'nda bağımsız Arnavutluk'u desteklemesiyle İtalya'nın ve Yunanistan'ın Arnavutluk'u parçalama planı sona ermiştir. Lushnja'da toplanacak yeni bir ulusal kongre çağrısı yapılmıştır. Yer ve tarih konusundaki İtalyan ajanlar tarafından kafa karışıklığı oluşturulunca açılış gününde düşük katılım olmuştur[512]. Bu nedenle kongre ertelenmek zorunda kalınarak bir hafta sonra, elli Arnavut liderin kararlı bir şekilde, Lushnja'da 28 Ocak 1920'de Arnavutluk Ulusal Kongresi düzenlenmiş, kongrede genel seçimler planlanarak yapılmıştır[513].

---

[509] Tomor Aliko, **Rilindja Bektashizmit Në Shqipëri**, Urtësia Bektashiane, Tirane, 2004, s.14.; Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.174.; Hysi, **Mision Bektashian**, s.s.45,106.; Rexheb, **a.g.e.**, s.419.
[510] Alpan, **a.g.e.**, s80.; Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.13.
[511] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.174.
[512] Jason Hunter Tomes**, King Zog of Albania**, New York University Press, New York, 2004, s.38.
[513] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.360.

I. Dünya Savaşı devam ederken Arnavutluk'un tarihini kaleme alan Constantin A. Chekrezi dini açıdan Arnavutları Müslüman, Ortodoks ve Katolik olarak üç ana gruba ayırmıştır. Bektaşileri ise Arnavutluk'taki Müslüman nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan bir mezhep olarak İslamcılığın Protestan unsurunu olarak anlatmıştır. Ona göre, fanatizme ve Ehl-i Sünnetin katı kurallarına karşı liberal bir tepkiyi ifade eden Bektaşiler özgür düşünceli ve dini konularda şüpheci olmuştur[514].

Lushnja Kongresi'nde din üzerinden oluşan toplumsal farklılık açısından Constantin'in düşüncesinden daha da gerçekçi tavır sergilenmiştir. Naim Fraşeri'nin belirttiği gibi: "*Hepimizin yalnızca tek bir kabilesi, tek bir ailesi var; biz, tek bir kan ve dilden geliyoruz.*" Sözündeki gibi milliyetçi düşünce ile hareket edilerek Arnavutluk'ta milli kimlik dini ayrımın önüne geçmiştir[515]. Kongre'de Alman prensini tahta geri çağırmak akıllıca görünmediği için bunun yerine dört dinî topluluktan seçilen yerli vekillerden (Sünni, Bektaşi, Ortodoks ve Katolik) oluşan bir Yüksek Naiplik Konseyi oluşturulmuştur. Kongre daha sonra son günü olan 31 Ocak 1920'de bir geçici hükümet seçmiştir. Bu hükümette Başbakan seçilen Süleyman Delvina, eski bir Osmanlı bürokratıydı. Bu durum, kabinedeki en genç adam olan yirmi dört yaşındaki İçişleri Bakanı Ahmet Zogu'nun parlamasına ortam hazırlamıştır. Lushnja Kongresi'nin sonunda Arnavutluk'un ikinci bir bağımsızlık bildirisi olan Lushnja Deklarasyonunun onaylamasıyla bağımsızlığını kazanmıştır[516]. Tiran, 8 Şubat 1920'de Arnavutluk'un başkenti ilan edilmiştir. 13 Haziran 1920'de Esad Paşa Toptani Paris'te öldürülmüştür. Arnavutluk'ta Yunan, İtalyan ve Sırp işgali büyük ölçüde sona ererken 17 Aralık 1920'de Fan Noli tarafından temsil edilen Arnavutluk, Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır[517].

Anayasadaki dinî topluluklar Ortodoks, Katolik, Sünni ve Bektaşi şeklinde kabul edilmiştir. Bu durum üzerine Arnavutluk'taki Bektaşilere bağımsız devlette

[514] Dini açıdan Arnavutlar üç ana ve iki ikincil gruba ayrılır. Üç ana grup şunlardır:
1. Katolikleri, çoğunluğu oluşturduğu Kuzey Arnavutluk nüfusu
2. Kuzey Arnavutluk'ta azınlıkta olan Müslümanlar Orta ve Güney Arnavutluk'ta güçlü çoğunluğa sahip olan nüfusta iken Doğu Arnavutluk'ta neredeyse tamamen Müslüman Arnavutlar yaşamıştır.
3. Güney ve Orta Arnavutluk'ta ise Müslüman nüfusa göre azınlıklar oluşturan Ortodoks Arnavut Hristiyanlar vardır. Constantin A. Chekrezi, **Albania Past and Present**, The Macmillan Company, New York, 1919, s.s.200, 204.
[515] Hobsbawm, **a.g.e.**, s.73.
[516] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.218-220.; Tomes, **a.g.e.**, s.39.
[517] Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.XXXIV.

bağımsız Bektaşi idaresini kurma fırsatı doğmuştur[518]. Hükümetin, Bektaşiliği İslam toplumunda Sünnilikten ayrı olarak tanımalarının nedenlerine bakıldığında hem dönemin demografik gerçeklerinde hem de Bektaşilerin bağımsızlıkta oynadığı rolün kabul edilmesinden kaynaklanmıştır[519].

Yüksek Naiplik Konseyi'nde Bektaşilere yer verilmesinin yanı sıra Lushnje Deklarasyonu'nda bağımız Arnavutluk Devleti'nin 93. Maddesinde devletin dini olmayıp tüm dinlere ve inançlara saygı duyarak ibadet yapma özgürlüğünü garanti altına alındığını belirtmiştir. Böylece Bektaşilere yeniden resmiyet kazanma şansı bu maddeye dayanmıştır[520]. Fazla zaman geçmeden Bektaşiler kendi toplumunun Arnavutluk Devleti'nde resmî işleyişini belirlemek için harekete geçmiştir. 12 Kasım 1920'de Süleyman Delvina hükümetine Bektaşi Kongresi düzenlemek için Gjirokaster, Berat, Korça, Elbasan şehirlerindeki Bektaşi tekkeleri adına Halife Baba Ahmet Turani ve Prişte'deki Suke tekkesinden Hüseyin Baba imzalı mektup ile istekte bulunulmuştur[521]. Hükümet başkanı Süleyman Delvina onlara kongrenin içeriğini sorunca kongrede konuşulacakların genel özeti hükümet temsilcilerine verilmiştir. Genel özette yer alan maddeler:

1- Arnavutluk Bektaşi yönetimi oluşturulacak.
2- Yoksul Bektaşi halk için okul açılması.
3- Arnavutluk Genel Bektaşi fonunun kurulması.
4- Savaş sonrası insanların moral bozukluğunun giderilmesi.
5- Bektaşilik metinlerinin Arnavutçaya çevrilmesi.
6- Bektaşi toplumun ilim komisyonu tarafından Tüzüklerinin düzenlenmesi.
7- Cumhuriyet rejimine geçiş için halka öğütler verilmesi[522].

---

[518] 1920'de Arnavut hükümeti yeni kurulduğunda Bektaşi topluluğunun daha kalabalık nüfusu olan Sünni cemaatinden farklı olduğunu resmî olarak kabul etmiştir. Osmanlı döneminde tüm Müslümanlar Sünni halifelik otoritesi altında yaşıyorlardı ve tüm tarikatların bu gerçeğe uyması gerekiyordu ancak Lushnjë Anayasası ile ülkenin dört dini farklılığı kabul edilerek her birini temsil edecek dört temsilci atanmıştır. Huseyin Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, S. 4, Babagân Books, Detroit, 2017, s.34.

[519] Bektaşi Tarikatına bağlı olanlar toplam nüfusun kabaca %15'ini oluştururken, Sünniler %55'inin oluşturmuştur. Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.16.; 1920'de bağımsızlığını almadan önce Güney Arnavutluk'ta 6 taburdan oluşan Bektaşi Askeri kuvvetleri Yunan işgali karşısından direnişi ve toplum içinde %25'e varan nüfusu göze alındığında Arnavutluk için Bektaşiler önemli bir siyasi denge unsuru olmuştur. Bulut, **a.g.m.**, s. 58.; Arnavutların yaşadığı tüm topraklarda Bektaşilerin sayısı hiçbir zaman toplam Arnavut nüfusunun %15'ini geçmemiştir. Sh.Krasniqi ve Mehmeti, **a.g.m.**, s.391.

[520] Lushnja Kongresi'nin resmî Tüzüğü. Shtypshkraja Nikaj, **Zgjanimi i Shtatutit të Lushnjes**, Tiranë, 1922, s.25.

[521] **AQSH,** F. 152 (Ministria e Punëve të Brendshme)**,** V. 1920, D. 370, f.3-4.

[522] Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.98.

Süleyman Delvina'nın onayı ile 14-17 Ocak 1921'de Skrapar'ın Prişte bölgesinde ilk Bektaşi Kongresi gerçekleşmiştir. Özellikle Osmanlı sonrası dönemin başında oynadığı rol nedeniyle Arnavutluk'un zengin ve önemli tekkelerinden biri olması ile Prişte tekkesinde kongre yapılmıştır[523]. I. Bektaşi Kongresi'ne Arnavutluk'un her yerinden gelen babalar, aydınlar ve Bektaşi muhipleri olmuştur. Hükümetin temsilcisi Hasan Fraşeri Bey adına katılan dönemin ünlü yurtseverlerinden Fehim Zavalani idi. Onunla birlikte Sami Mezhgorani, Gjirokasterli Yaver Bey, Leskovikli Zihni Efendi, Elbasanlı Mustafa Efendi ve Avlonyanlı Ahmet Aliko Kullesi gibi birçok sevilen Bektaşi katılmıştır[524]. Kongreye başkanlık yapması için Avlonya Savaşı'ndaki başarısından dolayı ulusal kahraman olarak görülen Turan tekkesinden Ahmet Turani Baba seçilmiştir[525].

I. Bektaşi Kongresi'nde Bektaşi Tüzüğü hazırlanırken, Bektaşilerin İslam toplumu için de tarikat olarak anılmasına Recep Derviş, Kamber Baba, Ahmet Turani Baba ve Ali Turabi (Tomori) Derviş karşı çıkmıştır. Arnavutluk Müslüman cemaatinden ayrı olarak Bektaşi toplumunun kendine has olan kurallarıyla ayrı bir mezhep hüviyetinde olduklarını yazdırmışlardır[526]. Bunun temelinde 1920 yılında Lushnja Kongresi'nde Bektaşiliğin, İslam inancı altında Sünnilikten ayrı zikredilmesi yer almıştır. Hatta ilerleyen süreçte bu karara dayanarak Arnavut Bektaşilerinin büyük bir bölümü Bektaşiliği ayrı bir din olarak kabul ettirme düşüncesini benimsemiştir[527]. Ayrıca Arnavutluk I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız bir hükümet kurunca, Hükümet Batılılaşmaya öncelik vererek dervişleri alçaltan bir durum olan içtikleri içkilerinin bir sonucu olarak Bektaşilerin içkiye karşı zafiyetini eleştirmiştir. Bunun üzerine I. Bektaşi Kongresi'nde, Bektaşiler alkollü içkiyi sınırlamak için karar almıştır. Ancak Arnavutluk o dönemde Batılı görüşü benimsiyor diye Bektaşilerin derviş olmadan önce diploma almaları gerektiği ileri sürülüp bir kolej kurmaktan da kongrede bahsedilmiştir[528]. Arnavut ulusçuluğu konusunda aşırı fanatik tutumları

[523] Shyqyri Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Çev. Aylin Ceylan, S.30, Ankara, 2004 s.267.; Faik Bulut, makalesinde Ocak 1922'de I. Bektaşi kongresinin toplanmasını 1 yıl fazla yazarak hata yapmıştır. Bulut, **a.g.m**, s.58.
[524] Dorian Koçi, "Fryma Kombëtare e Kongresit Të Parë Bektashian", **The Bektashi Voice**, S.5, Babagân Books, Detroit, 2018, s.49.; Urtësia, "Ditë e madhe për bektashinjtë", **Urtësia**, S.130, Tirane 2019, s.12.; Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.97.
[525] Hysi, **Mision Bektashian**, s.49.
[526] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.212.
[527] İzzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, s.524.
[528] Hasluck, "The Noncomformist Moslems of Abania", **The Muslim World**, s.396.

yüzünden Bektaşiler, kongrede Anadolu'daki dinî merkezinden bağımsızlığını ilan eden ilk dinî topluluk olmuştur. Onlardan etkilenen, diğer tüm Arnavut dinî toplulukları bu olay sonrasında teker teker bağımsızlığını ilan etmiştir[529].

Ali Turabi Derviş 17 Ocak 1921'de I. Bektaşi Kongresi'nin son gününde "*Arnavutluk şifalı otunu arıyor, taassup zehrinden kurtuluş*" diyerek Ortodoks, Katolik ve Sünni dini anlayışların yanı sıra Bektaşileri de ayrı bir topluluk olarak kurucu yönetimde kabul edilmesini sevinçle değerlendirmiştir[530].

I. Bektaşi Kongresi, "Bektaşi Birliği" olarak adlandırılan 28 maddelik Bektaşi Tüzüğünü hazırlamıştır. Kongre Tüzüğünün 1. maddesinde Halife Baba Konseyi adında yönetim konseyi kurulduğu başına Ahmet Turani Baba'nın seçildiği belirtilmiştir. Konseydeki halife babalar, Ahmet Turani Baba, Gjirokaster'den Süleyman Baba, Elbasan'dan Ahmet Baba, Fraşer'den Mustafa Baba, Permeti'den Cemal Baba, Prişte'den Kamber Ali Baba ve Korça'dan Haydar Baba şeklinde üyelerden oluşmuştur. 2. Maddeden 4. Maddeye kadar olan kısımda Halife Baba Konseyi'nin dört yıllığına seçildiği, yılda iki defa toplantı yapacağı ve ayrıca olağanüstü hallerde de toplanacağı belirtilmiştir. Tüzüğün 8. maddesinde Arnavut Bektaşiliğinin (Türkiye'den) bağımsızlığı ifade edilmiştir. Genel olarak Bektaşi Tüzüğü ilk 22 maddede devlet ile nasıl uyumlu çalışacakları konusunda içeriğe sahip olmuştur[531].

22 Maddeden sonra kongre ilgili özel hususlar adındaki başlığın altındaki 3. ve 4. maddelerde Türkiye'de Osmanlı'dan beri Bektaşi tekkelerinin mülkiyeti hakkında haksızlıklar yapıldığı, artık mülkiyet haklarının kendilerinde olacağını bu durumu Arnavutluk hükümetinin garanti altına aldığı belirtilmiştir. Yani 1826'dan beri devam eden gayriresmî Bektaşi varlığı resmiyet kazanmıştır. 5. maddesinde Bektaşiliğe ait

[529] Beqir Meta, "The Bektashi Heritage in Albania", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007. s.119.

[530] Ali Turabi Baba'ya 1921 yılında doğrultulan bir soru da, Osmanlı Devleti'nde Mısır'da ve Anadolu'da kalabilme imkanı olduğu halde neden Arnavutluk'a yerleştiği sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "*Mükemmelliği ahlaksızlıktan, doğruluğu çarpıklıktan ve ilerlemeyi gerilikten ayırmam gerektiğinden*". Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.35.

[531] Arnavutluk'ta Kryegjyshata Boterore Bektashiane Özel Arşiv Belgesi olarak 1921 yılına ait Kongre Tüzüğü temin edilmiştir. **Shtatutë i Kongresit Përgjithëshmë I (I. Genel Kongre Tüzüğü)**, Baballarëve Bektashi në Teqe të Prishtës, 4/17 Ocak 1921, s.s.4-5.

terimlerin Arnavutçaya çevrilmesi söz konusu olmuştur. Bu sayede Osmanlı ve Türk unsurunun yerine Bektaşilikte Arnavut kimliğini inşa etmeyi hedeflemişlerdir[532].

I. Bektaşi Kongresi'nden sonra hazırlanan Tüzüklerinin onaylanması için Avlonya'dan hükümete Ahmet Turani Baba ve Mustafa Baba 11 Ağustos 1921 tarihinde 3 tane telgraf çekmiştir[533]. Arnavutluk'ta Süleyman Delvina hükümetinin İç İşleri Bakanlığı yani İçişleri Bakanı Ahmet Zogu'nun imzasıyla 27 Aralık 1921'de Bektaşilerin Prişte tekkesindeki I. Bektaşi Kongresi kararları ile oluşturulan Tüzüğü onaylamıştır[534]. Ahmet Zogu, Zogulli adında Osmanlı Devleti'ndeki soylu bir Arnavut aileden gelen köklere sahiptir. Osmanlı Arnavutluk'unda yerel yönetici olan Zogulli sülalesi 19. Yüzyıldan itibaren çoğunlukla Sünni mezhep anlayışı benimseyen gelenekte olsalar da geçmişinde Bektaşi inancını taşıyanların olmasıyla Bektaşiliğe karşı duyarlı ve saygılı olarak destek vermişlerdir[535].

I. Bektaşi Kongresi sonucunda Bektaşiler, yeni kurulan Arnavutluk Devleti'nde kendilerini tanımlamak için Müslümanlık altında Komüniteti Bektashian (Bektaşi Toplumu) adını alarak kendilerini tarikat kimliğinden kurtarıp Arnavutluk'taki Sünni Müslümanlardan farklı bir toplum olduğunu ilan etmiştir. Diğer açıdan bu dönemde Anadolu'daki Bektaşilik resmiyetini bile kazanamamış tarikat hâlindedir. Böylece Arnavutluk'taki Bektaşiler, Anadolu merkezinden koptuklarını belli etmiştir[536]. Bu durumu kongreye izleyici olarak katılan Fransız diplomat Justin Godart verdiği bilgiler doğrular şekildedir. Godart'ın anılarında I. Bektaşi Kongresi'ne üst düzey tarikat mensupları ve Bektaşi aydınları dahil 500 kişiyi aşkın katılımla yedi tane halife baba unvanlı Bektaşi'nin yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Bektaşilerin kongredeki liderinin Süleyman Delvina hükümeti ile arası iyi olan Gjirokaster bölgesinin Halife Babası Ahmet Turani olduğunu belirtmiştir[537].

---

[532] **Shtatutë i Kongresit Përgjithëshmë I**, Baballarëve Bektashi në Teqe të Prishtës, 4/17 Ocak 1921, s.6.
[533] **AQSH**, F. 146 (Parlamenti), V. 1921, D. 80, f.1-3.
[534] **AQSH**, F. 152 (Ministria e Punëve Të Brendshme), V. 1921, D. 89, f.1-15.
[535] Jason Hunter Tomes, **King Zog of Albania**, New York University Press, New York, 2004, s.9.
[536] Ali Turabi Baba I. Bektaşi Kongresi sonrasında neler yapılması gerektiği konusunda Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Dedebaba vekili görevini üstlenen kişiye tekke açılmalı demiştir. 1921 yılında Arnavutluk'a has Bektaşi yönetimi kurularak Anadolu'daki Bektaşilerden ayrılmıştır. Bektaşilerin Sosyal ve kent yaşamına uygun yaşaması üniversite eğitimi alıp filozof, profesör ve şair gibi mesleklerle fanatik din anlayışlarını yumuşatması gerektiğini belirtmiştir. Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.101.; Nuri Çuni, "Pritja e Një Burri Të Shquar", **Urtësia**, S.137, Tirane, 2020, s.9.
[537] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.10.

Arnavutluk hükümeti Bektaşi Tüzüğünü onaylasa da o dönemde dinî farklılıkların temsil edilmesi hakimiyet açısından sorun çıkarmış ve hükümette yönetim daha tam anlamıyla oturmadığı için kabine içi anlaşmazlıklar ve bunalımlar ortaya çıkmıştır. Müslüman Ahmet Zogu, 1921 yılında İçişleri Bakanı iken 24 Aralık 1922'de Başbakan da olunca Ortodoks Fan Noli'nin muhalefetine maruz kalmıştır[538]. Fan Noli, yalnızca Tiran'daki Hristiyan nüfuz eksikliğine kızmakla kalmayarak aynı zamanda Müslüman beylerin hükümet ve idarede devam eden hakimiyetine karşı hoşgörüsüz hâle gelen hoşnutsuz Ortodoksların sesi olmuştur[539]. Dışişleri Bakanı olan Arnavutluk Ortodoks Kilisesi'nin lideri Fan Noli ile Ahmet Zogu arasındaki çatışma büyüyünce Ahmet Zogu yapılan seçimi kaybetmiş, 1924 yılında Fan Noli hükümet kurunca Ahmet Zogu Yugoslavya'ya sığınmıştır. Fan Noli, 6 ay boyunca hükümet yönetse de Yugoslavya'nın desteği ile Fan Noli ve Ahmet Zogu arasındaki mücadele 13 Aralık 1924'te Ahmet Zogu'nun Fan Noli hükümetine darbesiyle sonuçlanmıştır[540]. Sırpların desteğiyle darbe eylemi 24 Aralık 1924'te gerçekleşerek hükümeti devirdikten sonra güçleri Ahmet Zogu'nun ele geçirmesini sağlamıştır. Böylece 21 Ocak 1925'te Ahmet Zogu, cumhurbaşkanı seçilmiştir[541].

Arnavutluk'ta hükümet bunalımı olduğu süreçte dini topluluklar arasında bağımsızlık yarışı ortaya çıkmıştır. Arnavutluk'ta bağımsız bir ulus devlet ortaya çıkmadan önce, dinî inanış bakımından toplum Arnavutluk topraklarının dışında merkezi olan Papalık, Patrikhane ve Halifeliğe bağlıydı[542]. Çatışma durumu 1921 yılında Bektaşilerin Tüzüğünde Arnavutluk'un Osmanlı'dan kültürel anlamda kopması için milliyetçi tutumlarını sergileyip Osmanlı'dan koptuklarını belirtince

---

[538] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.218-222.

[539] Fan Noli 1920'den önce Arnavutluk'ta neredeyse hiç vakit geçirmemiştir. 1882'de Osmanlı Trakya'sında bir Arnavut köyü olan İbriktepe'de doğdu, yakındaki bir Edirne'de Ortodoks Yunan okulunda eğitim görmüştür. Bu dönemde evde Arnavutça, kilisede ve okulda Rumca konuşan bir Osmanlı vatandaşıydı. Noli, 1900 ile 1903 yılları arasında Yunanistan'da yaşamış ve burada tercüman olarak çalışmıştır. Ardından Mısır'daki Arnavutlar için gramer okulu öğretmeni ve Ortodoks kilise mensubu olarak pozisyon almak için gitmiştir. 1906'da yirmi dört yaşındayken Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek ciddi bir şekilde Arnavutluk milliyetçiliği için çalışmaya başlamıştır. Robert J. Austin, **Founding a Balkan State Albania's Experiment with Democracy 1920-1925**, University of Toronto Press, Toronto, 2012, s.s.3-6.

[540] Gegaj ve Krasniqi, **a.g.e.**, s.26.; Nurcan Özgür Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.s.365,366.

[541] Alpan, **a.g.e.**, s.83.; Sırbistan'ın Arnavut Ahmet Zago Hükümeti ile anlaştığı ve bundan böylekarşılıklı dayanışma içerisinde olacağı Türkiye'de Hariciye Vekaletine raporlanmıştır. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30-10-0-0/250-691-4, 24.10.1925.

[542] Ermir Gjinishi, "The Historical Background to the Muslim Community in Albania During the Period 1912-1920", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007. S. 57.

ortaya çıkmıştır[543]. Bektaşilerin ardından Sünni Müslümanların ve Ortodoksların Osmanlı'daki merkezlerine olan bağlılığını koparma çalışmaları başlamıştı. Fan Noli, Arnavut Ortodoks Kilisesi içindeki Yunan etkisini ortadan kaldırmayı amaçlamış, ilk faaliyetlerini kilise ayinlerini Arnavutçaya çevirmeye ve bağımsız bir Arnavut Ortodoks Kilisesi kurmaya odaklamıştır. Ağustos 1922'de Arnavutluk Ortodoksları Berat şehrinde yaptıkları toplantıda İstanbul'daki Patrikhane ile bağını tek taraflı kesmiştir[544].

Arnavutluk'ta 12 Mart 1923'te Zogu'nun desteğiyle toplanan I. Müslüman Kongresi'nde Arnavutluk İslam Enstitüsü hukuken bağımsızlığını ilan ederek Türkiye'deki Halifelik'ten bağını kopartmış ve bağımsız Müslüman topluluğu olarak örgütlenmiştir[545]. Bağımsız örgütlenmenin arkasından peçe ve çarşafın kaldırılması, birden fazla kadınla evliliğin yasaklanması gibi kararlar ile reformlar yapılmıştır. Başmüftü'nün başkanlığında altı üyeli Yüksek Şeriat Konseyi altında Sünni Müslümanların Arnavutluk'ta devlet yapılanması kurulmuştur.[546] Arnavutluk'ta 1923 yılında toplanan Müslüman Arnavutlar Kongresinde Osmanlı'dan dinî olarak kopma kararı alınmasının yanı sıra Sünni ve Bektaşi çatışmasını ortaya çıkarmıştır. Bektaşiler bunun üzerine 1924 yılında kendilerini Arnavutluk Müslüman cemaatinden ayırmak amacıyla kongre düzenlemek zorunda kalmıştır[547]. Aslında Arnavutluk'ta Bektaşi ve Sünni Müslüman zıtlaşması 1921 yılındaki Bektaşi Tüzüğünün onaylanması ile başlamıştır. Ali Turabi Baba 27 Eylül 1921'de Reforma gazetesindeki yazısında muhafazakarlık ve fanatizm hem dinin hem de insanlığın düşmanı olduğunu yazmıştır. Bunu yazmasının arkasındaki temel düşünce Arnavutluk Müslüman cemaatinden Bektaşilerin farklı olduğunu ve seküler bakış açısını vurgulamaktır[548].

Bektaşiler Güney Arnavutluk'ta gücünü arttırmak için I. Bektaşi Kongresi'nden sonra kahraman gibi görülen Ahmet Turani Baba liderliğinde örgütlenmesini geliştirmiştir. Ahmet Baba, Amerika'daki Arnavutların gönderdiği

---

[543] Zaten bu durum Türkiye'ninde lehine olmuştur. 3 Mart 1924'te Halifelik makamı Türkiye'de de kaldırılmıştır Lederer, **a.g.m.**, s.338.
[544] Zickel ve Iwaskiw, **a.g.e.**, s.27.; Arnavut Ortodoks Kilisesi Fan Noli sayesinde değil, Kral Zogu döneminde 13 Şubat 1929 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi ile ilişkisini resmî olarak kesmiştir. **BCA**, 30-10-0-0/ 233-570-12, 29.04.1929.
[545] Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.15.; Gjinishi, **a.g.m.**, s.58.
[546] Bilge, **a.g.m.**, s.387.; Zickel ve Iwaskiw, **a.g.e.**, s.27.
[547] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.64.
[548] Ali Turabi Baba, Naim Fraşeri'yi örnek almış, onun yazdığı Kerbela mersiyesini okutmuş ve Arnavutça dilin özelliklerine milliyetçi bir tutumla önemsenesi gerektiğini 1922 yılında dilimiz adıyla şiir yazarak belirtmiştir. Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.s.37,81.

maddi destekle Turan tekkesini tekrar inşa etmiştir. Diğer yıkılan tekkelerin inşasına da yardım etmiştir. Ahmet Turani Baba kongre sonrasında Ali Turabi Derviş'e Babalık icazeti verip Tomor dağındaki Bektaşi tekkesine atamıştır. Tekkede baba mertebesinde iken 1921 yılında Reforma adında gazete çıkartarak Bektaşi haklarını oluşacak hükümete savunmuştur. Ayrıca şiirlerinde Turabi mahlasını kullanmıştır[549].

Reforma gazetesi ile sesini duyuran Bektaşiler ayrıca onaylanan Tüzüklerindeki kararlar doğrultusunda Tomor Dağı'ndaki Saint Elias mezarını yani Ortodoks Hristiyanların kutsal bölgesini Hz. Ali'nin oğlu Abbas Ali türbesi olduğunu ilan etmiştir. Aynı şekilde Korfu adasındaki Saint Naum Ortodoks kilisesindeki Aziz Spridon mezarı Arnavutluk'taki Bektaşiler tarafından Sarı Saltuk mezarı olarak kabul edilmiştir[550]. Ahmet Turani Baba'nın desteklediği yıkılan tekkelerin inşasıyla 1921 yılında Arnavutluk'ta 37 sayıda Bektaşi tekkesi mevcut iken hızla artış göstererek 1924 yılındaki II. Bektaşi Kongresi'ne kadar tekkelerin sayısı 43'e ulaşmıştır[551].

II. Bektaşi Kongresi, hem Müslüman Cemaati'nden ayrılmak hem de Türkiye'deki merkezinden koptuklarını vurgulamak amacıyla 8-9 Temmuz 1924'te Arnavutluk'un Gjirokaster şehrindeki Haydariye tekkesinde Ahmet Turani Baba'nın liderliğinde toplanmıştır[552]. Kongrede 72 maddelik yeni Bektaşi Tüzüğü oluşturulmuş ve Ali Tomori (Turabi) Baba'nın Bektaşi toplumu sekreteri olarak imzasıyla onaylanmıştır. 1924 kongresinde oluşturulan yeni Bektaşi Tüzüğünün ilk üç maddesinde muhip, derviş, baba, halife baba şeklinde hiyerarşiye sahip Bektaşi topluluğunun Müslüman toplumundan ayrı bir toplum olduğu belirtilmiştir. Hiçbir dini topluluğun Bektaşilere müdahale edemeyeceği gibi, Bektaşilerin Müslüman Cemaati'ni candan sevdiği hükümleri yer almıştır[553].

9'dan 14. maddeye kadar olan kısımda Arnavutluk'taki Bektaşi toplumuna Dedebaba'yı temsilen vekil seçileceği, vekilin Bektaşi Genel Toplantısı'na ve Halife

---

[549] Rexheb, **a.g.e.**, s.s.420,432.

[550] Tomor dağında 1925 yılı Ağustos'unda bölgede Hristiyanların yanı sıra Bektaşilerin de büyük festival kutladıkları kayıtlara geçmiştir. Hasluck, "The Noncomformist Moslems of Abania", **The Muslim World**, s.397.

[551] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.228.; 17 Ocak 1921 tarihinde I. Kongre toplantısı için Prişte Bektaşi tekkesinde Arnavutluk'un 37 Bektaşi tekkesinden babalar hazır bulunmuştur. **AQSH**, F. 252 (Këshilli Ministrave), D. 45, V. 1928, f.1,2.

[552] Hysi, **Mision Bektashian**, s.49.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.10.; Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.16.; Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.; Ali Tomori Baba etkin bir siyasi faaliyet yürüterek 1924'te Gjirokaster'de Süleyman Baba'nın Haydariye tekkesinde toplanan ikinci genel kongrenin toplanmasında faaliyet göstermiştir. Rexheb, **a.g.e.**, s.432.

[553] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.1-3.

Baba Konseyi'ne başkanlık yapacağı bahsedilerek toplantılardaki oy kullanma sistemi hakkında bilgi vermiştir[554]. Tüzük maddelerinde 15'ten 27'ye kadar olan kısımda Bektaşi konseyi kararlarının uygulanması, hükümette Bektaşilerin kararlarının uygulaması hususu ve Bektaşileri temsilen seçilen sekreterin meclise katılması durumları anlatılmıştır[555]. 28. maddede Bektaşi toplumunda yetki hiyerarşisi yetkisi yüksek olandan başlayarak şöyle sıralanmıştır: Dedebaba vekili, Halife babalar, Babalar, Dervişler, Derviş adayları, muhipler şeklindedir. Tüzükte 28-31 numaralı maddelerde hiyerarşinin özelliklerinden bahsedilmiştir[556]. 32'den 35'e kadar olan maddelerde ise Bektaşi toplumuna bağlı kesimin tekkelerde 20 yaşına geldiklerinde evlendirilmesi ve miras meselesine değinilmiştir[557]. 56. maddeye göre, Bektaşi toplumunun genel meseleleri hakkında hükümetle iletişim kurmaya yalnızca dedebaba vekili yetkilidir. 63. maddeye göre dini törenlerde yeşil zemine ortasında beyaz 12 köşeli teslim taşı resmedilen Bektaşi bayrağının Arnavutluk Devleti'nin bayrağı ile yan yana asılacağı belirtilmiştir. 64. madde de Bektaşilik inancının resmî dilinin Arnavutça olduğu belirtilerek tamamen milliyetçi hüviyet kazandırılmıştır. 65. maddeden başlayıp 67. madde dahil olan bölümde Arnavutluk Devleti'nin siyasi faaliyetlerini törenlerle dualarla destekleyip devlet karşıtı hiçbir oluşumla iş birliği yapmayacağı anlatılmıştır. Özellikle 69. maddede Arnavutları bulunduran Yunanistan ve Makedonya'daki Bektaşi tekkelerinin yönetimi Arnavutluk Bektaşilerine tabi olarak geçmiştir[558].

Bektaşiler ikinci defa Tüzük hazırlayıp Arnavutluk'ta bağımsız bir dinî kurum olarak gelişim göstermiştir. Bu sırada Bektaşilerin desteklediği Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu yönetiminde Arnavutluk'ta ekonomik kaynak kıtlığı yaşandığı için 1925 yılından itibaren İtalya ile anlaşma yapmaya ve yakınlaşmaya başlamıştır. İtalyan Faşist Mussolini iktidarı ile 27 Kasım 1926'da "Dostluk ve Güvenlik Anlaşması" diğer adıyla I. Tiran Paktı'nı imzalamıştır[559]. Mussolini, Arnavutluk'u hedefine alarak 22

[554] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.4.
[555] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.5.
[556] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.6.
[557] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.7.
[558] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.9-11.
[559] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.s.367-368.; Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'nun siyaseti ve İtalya-Arnavutluk ilişkileri hakkında Belgrad'da çıkan Politika Gazetesi'nde yayınlanan makalede üzerinden Ahmet Zogu'nun İtalya ile anlaşacağı Türkiye'nin Haricye Vekaleti'ne raporlanmıştır. **BCA**, 30-10-0-0/250-69-6., 17.05.1926.

Kasım 1927'de II. Tiran Paktı'nı imzalayıp 20 yıllık savunma içeren maddeler ile Arnavutluk'ta İtalyan siyasi etkisi başlamıştır[560].

2.1.4. Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu Dönemi ve Bektaşiliğin Merkezinin Arnavutluk'a Taşınması 1928-1939

İkinci Tiran Paktı'ndan sonra Arnavutluk'ta Ahmet Zogu'nun İtalyan desteği ile eli güçlenince 31 Ocak 1928'de son defa cumhurbaşkanı seçimini kazanmıştır[561]. Ahmet Zogu daha sonra elde ettiği güç sayesinde 1 Eylül 1928'de kendisini Arnavutların kralı ilan etmiş, kraliyete uyumlu yeni düzeni kurmak için burjuva toprak sahiplerine haklarını veren Anayasayı tasarlayıp 1 Aralık 1928'de de yeni Arnavutluk Krallığı Anayasasını yürürlüğe koymuştur[562]. Ahmet Zogu, yeni Kraliyet Anayasasına ilaveten 1929'da Osmanlı mecellesinin tesirinde millet sisteminden esinlenerek oluşturulan toplum düzeni yerine yeni bir medeni kanun çıkartmıştır[563]. 1930'da Ceza Kanunu ve tarım reformu başlatmış, 1931'de Kapitalist ticaret hukukunu yayınlatmıştır. Bu sırada kraliyete karşı ilk defa muhalefet olarak III. Komünist Enternasyonal kongresinin görüşlerini benimseyen Komünist yapılanma Arnavutluk'ta 1930 yılında Korça'da ortaya çıkmıştır. Komünist grupların 1931 yılında İtalyan şirketlerini eleştiren yazılarını Korça, Elbasan ve VIore şehirlerinde astıkları ele alındığında Bektaşilerin nüfus olarak yoğun yaşadığı Güney Arnavutluk'ta örgütlendiği ortaya çıkmıştır[564].

Kral Zogu'nun 1928 yılında ilan ettiği Monarşi Anayasası 1930 yılında Parlamento tarafından onaylanınca yürürlüğe gitmiştir. Bu Anayasanın 8. maddesine dayanarak, dinî liderlerin, onların en yakın astlarının, yardımcılarının ve vekillerinin Arnavut kökenli ve aynı dili konuşan olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak aynı zamanda Zogu, Arnavutlar için bireysel dini özgürlük ilan etmiş, 1928 Anayasasında bu durum, Arnavutluk'taki bütün dinlere ve inançlara saygı duyulacağı, ibadet özgürlükleri güvence altına alınacağı ve dinin hiçbir şekilde siyasi amaçlar için kullanılamayacağı şeklinde belirtilmiştir. Nitekim Arnavutluk'ta değişen Anayasa ve Medeni Kanun çerçevesinde dört dinî topluluk yeni düzene uyum sağlamak için

[560] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.240.
[561] Tuncer, **a.g.e.**,108.
[562] Alpan, **a.g.e.**, s.84.
[563] Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.19.
[564] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.242-245.

yeniden Tüzüklerini düzenleme yoluna gitmiştir[565]. Böylece Kral Ahmet Zogu'nun döneminde Tiran'da II. İslam Cemaati Kongresi 1929 yılında toplanmış, bu kongrede Sünni Müslümanlar yeniden örgütlenmiştir. Kongre kararlarında Müslümanların dinî yönetimi için bir genel konsey, bir daimî konsey ve vilayet konseyleri oluşturulup genel konsey delegeleri tarafından seçilen Tiran'daki Başmüftü cemaatin başkanı olarak belirlenmiştir[566].

Bektaşiler de ise Kraliyet dönemi Arnavutluk'ta bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü 1925'te Türkiye'de tekkeler ve zaviyeler kapatılınca Bektaşilik de ilga edilmiş olduğu için Ankara'da bulunan Salih Niyazi Dedebaba 1926 yılından itibaren Arnavutluk'taki Bektaşiler ile temas kurmuştur[567]. Şapka inkılabında başından Bektaşi tacını çıkarmak istemediği gerekçesi ile Selman Cemali Baba, Arnavut asıllı Çanakkaleli Avukat Haydar Cemil Baba ve Millî Mücadele'de Arnavut milliyetçiliği yapan Topkapı tekkesinden Bektaş Baba ile birlikte Arnavutluk'a yerleşmek amacıyla gitmiştir. Onların aracılığı ile Salih Niyazi Dedebaba taşınmak istemiştir[568].

Türkiye'den Arnavutluk'a giden babalar arasında özellikle Bektaş Baba ön plana çıkmıştır. Bektaş Baba geçmişte Katrom dergahından yetişip İstanbul'da Topkapı tekkesinde kaldığı sırada İstanbul'dan Arnavutluk'a giderek milliyetçi hareketlere aktif olarak katılmıştır. Fakat bulunduğu tekke Yunan işgalinde yıkılınca 1914 yılında İstanbul'da Topkapı tekkesine tekrar dönmüştür[569]. Tekkede M.M. Grubu adına çalışsa da Arnavut milliyetçiliği yaparak işgal İstanbul'unda dükkanları Arnavut vatandaşların sahiplenmesine yardım edip, Arnavut milliyetçiliği yaptığı konusunda TİTE belgelerinde M.M. Grubu tarafından şüphelenildiği mevzubahis olmuştur[570].

---

[565] Bernd J. Fischer, "The Jews of Albania During the Zogist Period and the Second World War", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007, s.95.; Lederer, **a.g.m.**, s.338.

[566] Bilge, **a.g.m.**, s.388.

[567] Salih Niyazi Dedebaba Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapalı olduğunu belirttikten sonra vaziyetini bildiren Türkiye'deki şartlarını anlatan belgeler yollamış ve dergâhın geliri Türk Tayyare Cemiyeti'ne bağışlandığı için cemiyetten kendisine plaket verildiğine değinmiştir. **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1926, D. 2, f.1.; Bu bilgileri destekleyen bir diğer kanıt komünist rejim sonrası Arnavutluk'un ilk Dedebabası Reşat Bardi, Salih Niyazi Dedebaba'nın ilk defa Arnavutluk'a Türkiye'de Tekkeler ve Zaviyeler kanunu ile Bektaşilik yasaklandıktan bir yıl sonra 1926 yılında gittiğini belirtmiştir. Bu bilgi hatalıdır. 1930 yılında gittiği tezin ilerleyen bölümünde bahsedilecektir. Ancak 1926 yılında gitmiş olmasını söylemesi onun Arnavutluk ile ilk defa temas kurduğu zamanı gösterir. Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.32.

[568] Turgut Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1990, s.719.

[569] Bektaş Baba 1871 yılında Güney Arnavutluk şehri Kolonya'nın Kozeli köyünde doğmuştur. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik Islam**, s.174.

[570] Topkapı Bektaşi tekkesine Abdullah Baba'nın yerine Bektaş Baba tayin olmuştur. Topal Tevfik Baba ile Türklük ve İslamiyet üzerine tartışmış ve Arnavut asıllı Polis Müdürü Hasan Tahsin Bey'i kullanarak

Tekkeler ve zaviyeler kapatılınca Bektaş Baba 1927 yılında Türkiye'den Arnavutluk'taki Katrom tekkesine tekrar dönmüştür. Arnavutluk'a Salih Niyazi Dedebaba'nın göç etmesi için bölgedeki milliyetçi Bektaşiler üzerinden aktif faaliyetler yürütmüştür[571].

Salih Niyazi'nin dedebabalık makamını Arnavutluk'a taşımak için bölgedeki temasları başlangıçta sonuçsuz kalmıştır. Bunun en temel sebebi Arnavutluk'ta ulusal kahraman olan Bektaşilerin dedebaba vekili sıfatı ile liderliğini üstlenen Ahmet Turani Baba ile arasındaki ihtilaftan kaynaklanmıştır. Hem Salih Niyazi Dedebaba hem de Ahmet Turani Baba ikisi de Hacı Bektaş Veli tekkesinde Arnavut Feyzi Dedebaba'dan yetişmiştir. Ancak Salih Niyazi gençliğinde dervişken Feyzi Dedebaba'nın gözdesi olurken Feyzi Dedebaba tarafından Ahmet Turani Baba 1910 yılında halife baba mertebesine yükseltilmiştir. Kıdem bakımından Ahmet Turani Baba, Salih Niyazi Dedebaba'dan daha yüksektir. Bu sebeple ona söz geçirememiştir[572]. Nitekim destek verdiği Ahmet Zogu'nun kendisini kral ilan ettiği 1928 yılında Ahmet Turani Baba vefat edince Salih Niyazi Dedebaba için yeni bir dönem başlamıştır[573].

Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a taşınması için 1929 yılında kraliyet rejimine uyum süreci için yapılacak Tüzük değişikliği çalışmaları fırsata dönüşmüştür[574]. Ahmet Turani Baba'dan sonra Arnavutluk'taki en etkili isim olan Tomor Dağı tekkesinden Ali Turabi Baba'nın desteğiyle bu durum hız kazanmıştır. Ali Turabi Baba 1929 yılında yazdığı Umumi Bektaşilik Tarihi adlı eserinde Türkiye'de kapatılan tekkelerden dolayı bu durumu şöyle bahsetmiştir: "*Bulgaristan, Romanya ve Mısır'ın Bektaşilerinin bizi Anadolu'daki kardeşleri gibi göreceklerini göz önünde bulundurarak, (Arnavutluk merkezli) Bektaşi birliğine gelecek miyiz?*" Bu

İstanbul Polis teşkilatına Arnavutları yerleştirmiş, ayrıca Şekerci, Beyoğlu, Galata civarındaki pek çok otel, lokanta ve tatlıcı dükkanlarının Arnavutlara devredilmesini sağlatmıştır**. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE.) Arşivi**: Sıra No: 892, Kutu No: 64, Belge No: 145, R. 10 Haziran 1337/M. 10 Haziran 1921.

[571] Bu durumun sebebi Bektaş Baba hem Salih Niyazi Dedebaba'nın hemşerisi hem de Salih Niyazi Dedebaba'nın gücünü kullanmak istemiştir. Arnavutluk'ta Tiran Bektaşilik Merkezinin hükümet temsilcisi olmuştur. Rexheb Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik Islam**, s.175.

[572] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.174.; Rexheb, **a.g.e.**, 419.

[573] Rexheb, **a.g.e.**, 420.

[574] Dini topluluklar için Kral Zogu, 16 Temmuz 1929 tarihli resmî gazetede yayınlanan 4. maddede kendi koydukları kanunlar kraliyetle uyumlu olduğu sürece bakanlıklar tarafından onaylanıp kralın emrine tabi olarak serbest kabul edilmiştir. Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.268.

söznüne ilaveten tekkeler Türkiye'de yasaklandığı için diğer ülkelerdeki Bektaşilerin Arnavutluk'un liderliğini kabul etmelerini istemiştir[575].

III. Bektaşi Kongresi öncesi İngiliz gazeteci Joseph Swire 1929 yılında Ahmet Zogu'nun kral olduğu Arnavutluk'ta incelemeler yaparken Permeti'nin Suka köyündeki Tahir Baba Bektaşi tekkesine uğramıştır. Tekkenin hamisinin halife baba mertebesindeki Kamber Ali adında bir yaşlı Bektaşi olduğunu aktarmıştır. Matem orucu tutan Kamber Ali Baba'nın 12 gün boyunca hiç su içmediğini, I. Dünya Savaşı'nda Amerika'da yaşadığı için akıcı İngilizce konuştuğunu, aydın fikirli biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bektaşi tarikat mensuplarının tehlike zamanında zulme uğradıklarında yüz ifadeleri şeklinde birbirleri ile iletişim kurabilecekleri gizli işaretler geliştirmiş olduğuna şahit olmuştur[576].

Bu sırada Arnavutluk'ta Dedebabalık Merkezi kurulması için tedbir talep edilen istekleri 10 Mart 1929'da Avukat Sabri Qyteza'ya gönderilmiştir. Bektaşi Dünya Merkezi'nin Arnavutluk'a devri için İstanbul'daki Arnavut konsolosluğu ve Arnavutluk'taki Arnavut din adamları ve Kral Zogu ile birkaç istişareden sonra bu olumlu işaret alan Salih Niyazi Dedebaba, farklı ülkelerdeki baş konsolosluklar vasıtasıyla Arnavutluk kraliyet yönetimi ile istişarelerde bulunmuştur. Böylece III. Bektaşi Kongresi'nin düzenlenmesine karar verilmiştir[577]. Kral Zogu Bektaşilere hak verince toplumda dini ayrışma olmasın diye "*Camiler ve kiliseler sizi ayırmasın. Arnavutların gerçek dini Arnavutluk'tur!*" sözleriyle krallık döneminde toplumdaki dinî toplulukları milliyetçilik üzerinden birleştirici olmaya yönlendirmiştir[578].

---

[575] Ali Turabi Baba, Bektaşilik Tarihi adlı 1929 yılında Tiran'da yayınlanan Arnavutça yazdığı eserinin giriş kısmında Arnavutluk'taki Bektaşiliği Arnavut milli kimliği üzerinden anlatacağını belirtmiştir. Durbalı tekkesi Yunanistan, Horasanlı Ali Baba tekkesi Girit, Kasrel Ayn tekkesi Mısır, Seyyid Ali Sultan tekkesi Bulgaristan ve Harabati Baba tekkesi Makedonya tekkelerine hâkim olan Bektaşilikte liderliği üstlenmek amaçlamıştır. Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.s.I-V.

[576] Swire, **a.g.e.**, s.240.; Turgut Koca Baba, aynı durumu Balıkesir'de Ayhan Aydın'a bahsetmiş, özellikle 1826'da yasaklı dönemde oluşturdukları gizlenmek amaçlı geliştirilen bu yöntemin, İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulduğu dönemde haberleşmede kullandıklarını anlatmıştır. Yüz mimikleri üzerinden kaş ve göz hareketleri ile iletişim dili geliştirmişlerdir. Ayhan Aydın'la yapılan görüşme. 12.06.2022.

[577] Çuni, "Pritja e Një Burri Të Shquar", **Urtësia**, s.9.

[578] Fanatizm olmamasına rağmen, inanç farklılıkları sosyal ve bölgesel bölünmeleri ortaya çıkartmıştır. Müslümanlar domuz yiyen kâfirlerden diye Hristiyanlardan bahsederken Katolikler ise "Bütün Müslümanlar pis kokuyor," diye söylemlerde bulunmuştur. Ahmet Zogu toplumundaki Katoliklik İtalya ile ve Ortodoksluk Yunanistan ile ilişkilendirildiğini bildiği kilise siyasetini görmezden gelemeyip dördüncü güç Bektaşileri bu dönemde devreye sokmuştur. Çünkü Bektaşiler onun eğitim kurumlarında kullandırdığı milliyetçilik dinden önce gelmeli mantığına sahiptir. Tomes, **a.g.e.**, s.s.150-151.

Bektaşilerin yeni Tüzüğünün dedebabalık kurumu için ayarlanması durumu Salih Niyazi Dedebaba'nın da mensubu olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden İbrahim Temo görevlendirilmiştir. III. Bektaşi Kongresi'nde alınacak kararlar doğrultusunda bir Tüzük haline getirilmesi için hazırlanacak taslağı İbrahim Temo yapmıştır. Dedebabalık makamının Arnavutluk'ta kurulması için 1924'teki hazırlanan Bektaşi Tüzüğünü inceleyerek değişimler yapmıştır. İbrahim Temo'nun taslak haldeki Tüzüğünde daha ilk maddede ikinci kongreye aykırı düşerek Bektaşi toplumu değil mezhebi kelimesini kullanarak İslam'ın bir parçası olduklarını belirtmiştir. 5. maddesinde ise dedebaba, halife baba, baba, derviş ve muhip şeklinde hiyerarşiyi yazmıştır. Arnavutluk'ta kullanılan dedebaba tabirini "kryegjysh (kürügüş)" şeklinde adlandırılmasını İbrahim Temo ilk defa kullanmıştır. 6. maddesinde tekke mensubu Bektaşiler 25 yaşını doldurmuş, Arnavut vatandaşı olmak zorunda olup akıcı bir şekilde Arnavutça konuşmalı şeklinde milliyetçi bir öneride bulunmuştur. Bu hususlar doğrultusunda dedebabalık Arnavutluk'a özgü olarak Türkiye'deki Bektaşileri dahil etmemiştir[579].

III. Bektaşi Kongresi 26-28 Eylül 1929'da Korça'daki Turan tekkesinde Prişte tekkesinin hamisi olan Kamber Ali Baba liderliğinde Arnavutluk kraliyet düzenine uygun Tüzük hazırlamak için toplanmıştır[580]. Birinci maddesinde Tüzüklerinin bu olup Bektaşi mezhebinin iç idaresi atama, görevden alma ve disiplin hükümlerini içerdiği belirtilmiştir. 2. maddesinde tarikatın muhip, tekke mensubu ve yönetim olarak yönetime ayrıldığı belirtilmiştir. 3. maddede tarikatın resmî dilinin Arnavutça olduğu belirtilerek milliyetçi tutum devam ettirilmiştir. 5. maddesinde Bektaşi toplumunun yönetiminde ciddi bir değişiklik yapılarak hiyerarşi yetkisi büyükten küçüğe "Dedebaba[581], Halife Baba, Baba, Derviş" şeklinde belirtilmiştir. 9. maddesinde muhiplerin tekkedeki ruhban sınıfına dahil olmadığı belirtilmiştir. 11. maddede Bektaşilik yönetimi Arnavutluk genelinde bölgelere ayrılarak dedebabanın altında 6 tane halife baba tekkesinin denetimine bırakılmıştır. 58. maddesinde ise seçilen tekkelerin liderleri belirlenmiştir. Bu tekkeler ve liderleri şöyledir[582]:

[579] Arnavutluk'taki Bektaşilerin Türkiye'ye etki edemeyeceğinin İbrahim Temo'da farkındadır. Nitekim onun bu tavsiyesine uyulmadan tüm dünyanın lideri olacak şekilde maddeler tüzükte değiştirilmiştir. **AQSH**, F. 19 (İbrahim Temo), V. 1929, D. 84, f.1-10.
[580] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.11.; Kalicani, **Bektashizmi Si Sekt Mistik Islam**, s.190.
[581] Dedebaba (Kryegjysh), o sırada hala Türkiye'de ikamet etmesine rağmen, Arnavutluk'taki Bektaşi cemaatinin en yüksek otoritesi olarak seçilmiştir. Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.16.
[582] **AQSH**, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.1-2.

a- Kruje'deki halife baba bulunan tekke İşkodra, Dıraç ve Tiran'ın ve Kosova sınırı olan yerleri takiple sorumlu tutulmuştur. Mehmet Ali Halife Baba temsilcisidir.
b- Elbasan'ın halife babası İbrahim Cefai tekkesinde, Diber bölgesindeki ve Elbasan'daki tekkelerden sorumludur. Mustafa Hâki Halife Baba temsilcisidir.
c- Korça'daki halife babanın Melçan tekkesi Korça, Leskovik ve Kolonya şehirlerini denetler. Zülfikar Ali Halife Baba temsilcisidir.
d- Fraşer'deki halife baba tekkesi olan Tahir Nasibi Baba tekkesi Leskovik ve Permeti bölgesindeki kasabaları denetler. Mustafa Kenzi Halife Baba temsilcisidir.
e- Prişte'deki halife baba tekkesi Berat ve Deshnice şehirlerini denetler. Kamber Ali Halife Baba temsilcisidir.
f- Gjirokaster'deki halife baba Zall tekkesi Permeti, Gjirokaster ve Vlore bölgesini denetler. Selim Ruhi Halife Baba temsilcisidir[583].

Madde 13'ten 18'e kadar tarikatın organları ve organların başına nasıl geçileceği konusunda yapılacak seçim usulünden bahsetmiştir. Tarikatın işleyiş organları Dedebabalık Merkezi toplantısı, Halife Baba Konseyi ve Genel Bektaşi Konseyi olduğu belirtilmiştir. Halife Baba Konseyi, dedebaba vefat edince toplanır seçimle kendi aralarından birini dedebaba seçmekle görevlidir. Genel Bektaşi Konseyi ise 6 yönetici tekkeden halife babaların katılımı ve onların hâkim olduğu bölgeden seçtiği bir tane Baba mertebesindeki üyenin katılımıyla 12 kişilik toplantı şeklinde gerçekleşmiştir[584].

26. maddeden 30. maddeye kadar Bektaşi kurumlarının görevleri belirtilmiştir. Bu görev dağılımında tüm Bektaşilerin ruhani lideri olarak dedebaba 26. maddede geçmiştir. 30. maddede 1 Nisan ve 15 Eylül tarihlerinde dedebaba senede iki defa konsey toplayacağını gerekirse bunlara ek ani toplantı düzenleme yetkisi olduğuna değinilmiştir. III. Bektaşi Kongresi'nde hazırlanan Bektaşi Toplumu Tüzüğü toplam 60 maddeden oluşur şekilde hazırlanıp dedebaba vekili olarak Kamber Ali Halife Baba tarafından Adalet Bakanlığı Başsavcısı'nın onayı ile hükümete sunulmuştur. 15 Kasım

[583] Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.s.15,18.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.11.; Kalicani, **Bektashizmi Si Sekt Mistik Islam**, s.s.190-196.; Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.16.; Fatma Ahsen Turan, "Arnavutluk'taki Bektaşi Tekkeleri", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı (18-20 Ekim 2018 Ankara)**. C.II, Ankara, 2018, s.s.641,642.; Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.
[584] **AQSH**, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.3.

1930'da bakanlar toplantısında Başbakan İ. Noçka tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir[585].

Kongre sonrasında Bektaşilerin Arnavutluk'taki Sünni Müslümanlar ile ilişkilerine bakıldığında Müslüman dinî cemaat teşkilatının hükümet tarafından değerlendirilmek üzere gündeme geldiği 1929 yılına kadar tam bir ayrım olmamıştır. Ortodoks Hristiyan inancındaki Başbakan Kotta tarafından desteklenen Bektaşiler, tam bir dinsel bağımsızlık talep etmiştir. Kral Ahmet Zogu yönetimi Bektaşilerin kendisine desteğinden dolayı bu ayrıcalığı kabul etmiştir. Fakat Arnavutluk'ta Sünni Müslümanlar nüfus olarak çoğunluk olduğu için bürokrasideki gücüyle bu konuda hak vermek istemeyince Bektaşiler, Müslüman cemaati içinde yalnızca ruhani ve idari özerklik kazanmışlardır[586].

Mürşidi Selim Ruhi Baba'nın yerine III. Bektaşi Kongresi'ne Zall (Asım Baba) tekkesinin temsilcisi olarak katılan Recep Derviş, Kamber Ali Baba tarafından Arnavutluk'taki Bektaşi teşkilatının Divan Başkanı seçilmiştir. Recep Derviş Arnavutluk Bektaşileri arasında ön plana çıkan bir şahsiyet olmuş, ayrıca Süleyman Çelebi'nin Arapça yazdığı "Mevlid" eserini Arnavutçaya çevirecek kadar Arnavut milliyetçiliğini benimsemiştir. Aynı şekilde Kral Ahmet Zogu'nun döneminde mürşidi Selim Ruhi Baba, Zall tekkesinin yönetiminde iken Abdül Fraşeri'nin oğlu Midhat Fraşeri ile aynı çizgide hareket etmiş Arnavut milliyetçiliğini devam ettirmiştir[587].

III. Bektaşi Kongresi, şüphesiz kararları bakımından ilk ikisi kongrenin devamı niteliğinde olmuştur. III. Bektaşi Kongresi, ilk ikisine göre tam meşruiyetiyle kurumsallaşmış ve dünyadaki tüm Bektaşilerin liderliği olan dedebabalık adlı kutsal makamının Tiran'a varış yolunu belirleyen bir kanunla Arnavutluk'taki Bektaşi örgütlenmesine yeni bir ivme kazandırmıştır[588]. III. Bektaşi Kongresi'nden sonra 8

[585] **AQSH**, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.4-9.

[586] Swire, **a.g.e.**, s.244.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.11.; 1929 yılında, Bektaşiliğin statüsünü tarikattan dini topluluğa değiştirmek için çalışıldıysa da tarikat geleneğinin alt statüsündeki dervişler bu anlayışı reddettikleri için ve kendilerini bir İslam tarikatı olarak görmeyi tercih ettikleri için başarısız olmuştur. Morina, **a.g.m.**, s.296.; Lederer, **a.g.m.**, s.338.; Zogu döneminde ülkedeki iç siyasi ipleri elinde tutan etkili Müslüman çevreler tarafından engellenmiştir. Bektaşiliğin 1945'te bağımsız bir dini Cemaat olması ancak komünist bir gücün devreye girmesiyle meydana gelmiştir. Nathalie Clayer, "The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and Their Limits", **Die Welt Des Islams**, V.52, Brill, Leiden, 2012, s.186

[587] Recep Derviş aslen Gjirokasterli olup Kral Ahmet Zogu'nun akrabası olmakla beraber soyu Arnavutluk'ta Bektaşiliği yayan Şemimi Baba'ya dayanır. Selim Ruhi Baba vaktiyle Tarikat-ı Salâhiye'ye üye olmuş olan Sakallı Rıfkı'nın entellektüel Bektaşi Babası reformundan etkilenerek tasavvufu felsefe ile birleştirmiştir. Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.s.219,314.

[588] Syrja Xhelaj, "Shkrepëtima e ndritshme e Tij", **Urtësia**, S.135, Tirane, 2019, s.12.

Kasım 1929'da Ali Turabi (Tomori) Baba, Kral Ahmet Zogu'nun annesi Ana Kraliçe Sacide Hanım'a mektup yazarak Bektaşi Tüzüğünün onaylanmasında destek için rica da bulunmuştur. Ayrıca Arnavutluk'taki Bektaşiliğin güçlenmesi için Türkiye'de bulunan Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a gelişini hızlandırmak istemiştir[589].

Arnavutluk'taki III. Bektaşi Tüzüğüne göre hazırlanan protokollerle Halife Baba Konseyi toplanmış, Salih Niyazi'nin Dedebaba olarak Arnavutluk'ta devam etmesini isteyen karar almıştır. Bunun üzerine Salih Niyazi Dedebaba 17 Ocak 1930'da Arnavutluk'a gitmiştir[590]. Salih Niyazi Dedebaba'nın Türkiye'deki Ali Naci Baykal Baba'ya 31 Ocak 1930 tarihli mektubunda Arnavutluk'a İstanbul'dan göç ederek yerleşmesi şöyle olmuştur: "*Ekspres Vapuru ile İstanbul'dan yirmi iki saat zarfında Pire'ye geldim. Orada yirmi dört saat kaldıktan sonra ertesi günü Ayasarandoz İskelesi'ne vasıl oldum. Sarandoz'da: Prişte dergâhı postnişini Kamber Ali Baba, Ergiri dergâhı postnişini Süleyman Baba, Ergiri Dergâhı postnişini Selim Ruhi Baba'nın dervişi Derviş Recep, Tepedelen'de Turan dergâhı postnişini Hüsnü Baba, Memalian dergâhı postnişini Hasan Baba, Permeti dergâhı postnişini Cafer Baba, Leskovik dergâhı postnişini Sait Baba, Berat Sancağı'nda Tomor dergâhı postnişini Ali Turabi Baba, Fraşer dergâhının postnişini Mustafa Baba'nın dervişi Derviş Murat, Göriçe'nin Katrom dergâhı postnişini Ramazan Baba ve Melcan Dergâhı Postnişini Zülfikar Baba'larla birçok muhibban ve aşıkan bekliyorlardı. Ayasarandoz'dan Ergiri'de evvela Selim Baba'nın dergâhında bir kahve içtikten sonra Selim Baba ile birlikte Süleyman Baba'nın dergâhına gelip bir gece anda misafir kaldık. Salı günü yine Tepedelen'de Babagan ve ahali bizi istikbâl ettiler ve buradan Suka Dergâhı'na misafir kaldık. Çarşamba günü Suka'dan hareketle bizi Ayasarandoz'da bekleyen Babagan ve muhibbanın refakatıyla Permeti, Leskovik, Kolonya kasabalarından geçerek şimdilik Dedebabalık Merkezi ittihaz olunan Göriçe'nin Turan dergâhına hamden ve şükren salimen yetiştik.*[591]"

Korça gazetesi, Salih Niyazi Dedebaba'nın gelişi için 1 Şubat 1930'da şöyle yazmıştır: "*Dedebaba, halkın olağanüstü ve sıcak karşılanmasından çok mutlu olduğunu bildirerek, sadece Bektaşi müminlere değil, özgür Arnavutluk'un tüm*

[589] **AQSH**, F. 148 (Kryesia e Republikës), V. 1929, D. VII-1, f.1-2.
[590] Rexheb, **a.g.e.**, s.417.
[591] Dursun Gümüşoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik ve Dedebabalık Sistemi", **Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu**, 6-8 Kasım 2020, Haz. A. Yılmaz Soyyer, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020, s.s.187,188.

halkına dualarını iletmiştir"[592]. Ahmet Zogu'nun 20 Mart 1930 tarihli 323 sayılı mektubuna göre, Majesteleri, Salih Niyazi Baba'nın Dedebaba olarak atanmasına ilişkin karar emrini vermekten memnuniyet duyulduğu bildirilmiştir[593]. Başbakan Pandeli Evanjeli de 21 Mart 1930'da Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a geldiğini devlet makamlarına telgrafla bildirmiştir[594].

III. Bektaşi Tüzüğünde geçici hüküm olarak 57. madde kapsamında verilen kararda Arnavutluk'ta Bektaşiliğin merkezi Korça'daki Turan tekkesi olduğu için Salih Niyazi Dedebaba sıfatıyla oraya yerleşmiştir.[595] Salih Niyazi Dedebaba, Arnavutluk'ta bulunduğu ilk zamanlarda bölgedeki milliyetçi Arnavut Bektaşilerin güvenini kazanmak adına iki defa toplantı yapmıştır. 23 Nisan 1930'da yapılan ikinci toplantıda Bektaşi toplumu devletin resmî bir kurumu olması sebebiyle dervişlik ve babalık gibi ünvanların devlet onayına sunulması şartı olduğu anlatılmıştır. Bu sebeple dedebaba ünvanını Arnavutluk hükümetine onaylatma ihtiyacı ortaya çıkmıştır[596]. Salih Niyazi Dedebaba 8 Nisan 1931 tarihli Ali Naci Baykal'a yazdığı mektubunda Dedebabalık Merkezini Türkiye'den Arnavutluk'a taşımak istediğine dair Arnavutluk kralı Ahmet Zogu'ya dilekçe yazmıştır. Ahmet Zogu ise Bektaşi tarikatının merkezinin Türkiye'deki Kırşehir ilinin Hacıbektaş kasabasında olduğunu Bektaşilik geleneğinde bu geleneğin yüzyıllarca devam ettiğini, Dedebabalık Merkezinin Arnavutluk'a naklinin münasip olmadığını belirten cevap yazmıştır. Bu durum üzerine Salih Niyazi Dedebaba, Türkiye'deki vekili Ali Naci Baykal Baba'ya dedebabalık yetkilerini devrettiğini belirten mektup atmıştır[597].

Resmiyet kazanmak için başvuru bir yana dursun rahmetli eski liderleri Ahmet Turani Baba'nın halefi olan Kazım Baba onun Turan tekkesinde kalmasını kıskanmıştır. Tekkesinin ele geçirildiği düşüncesi ile Salih Niyazi Dedebaba ile kavga ederek onu kovmuştur. Bu durum yüzünden mahkemelik olmuşlar nihayetinde duruma

---

[592] Urtesia Arnavutluk Bektaşiliğinin resmî yayını fanatik şekilde akademik anlatımdan yoksun olarak cümleler kurarak öznel yargılarla ithamlar da bulunmuştur. Bu sebeple araştırmacılar bu konuda dikkatle incelemelidir. Örneğin: "*Türkiye'de 19. ve 20. yüzyıllarda ağır bir şekilde dövülen ve yok edilen rezil edilen Bektaşilik mezhebini yaşatmak için anavatanına geldi*." gibi öznel yargılı cümleler kurulmuştur. Çuni, "Pritja e Një Burri Të Shquar", **Urtësia**, s.10.

[593] İlgili kararnamede, adı geçen Başbakan Pandeli Evangjeli'ye teslim edilmek üzere ek olarak gönderilmiştir. Syrja Xhelaj, "Na Bëj Të Qëndrueshëm Në Udhën e Vërtetë", **Urtësia**, S.137, Tirane, 2020, s.7.

[594] **AQSH**, F. 346 (Prefektura e Shkodrës), V. 1930, D. I-361, f.1-2.

[595] Çuni, "Pritja e Një Burri Të Shquar", **Urtësia**, s.9.;

[596] Hamzaj, **a.g.t.**, s.33.

[597] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.343.

Adalet Bakanlığı müdahale etmiştir. Turan tekkesinde Kazım Baba ile yaşadığı ihtilaftan sonra 21 Ağustos 1930'da Salih Niyazi Dedebaba Melçan tekkesine Korça bölge komutanının eşliğinde yerleştirilmiştir. Bektaşi olan Arnavutluk'un Adalet Bakanı Mehdi Fraşeri onu destekleyerek durumu onaylamıştır. Korça Mahkemesi Salih Niyazi Dedebaba'ya kötü davranan Kazım Baba'yı göz altına aldırıp sonra haksız taraf olarak tutuksuz yargılanma ile serbest bırakmıştır. Bu olay sonrasında Kral Ahmet Zogu, Bektaşiler için Dedebabalık Merkezi kurması teklifine sıcak bakmıştır[598].

Salih Niyazi Dedebaba, Arnavutluk'a gelip Kral Ahmet Zogu ile görüştüğünde Dedebabalık Merkezinin Arnavutluk'taki Kraliyet Anayasası ve hükümetiyle uyumlu olmasını ve hükümetteki Bektaşi delegelerin kendisini desteklemesini istemiştir. Ahmet Zogu 1931'de aslında Bektaşilerin merkez kurmasına politik bir hamle olarak kraliyet rejimini güçlendirmek amacıyla izin vermiştir. Salih Niyazi Dedebaba ise bu sayede otoritesini takıştığı milliyetçi Bektaşiler üzerine Ahmet Zogu üzerinden sağlamıştır[599].

Türkiye'de Ali Naci Baba'ya yetkilerini devrettiği halde Salih Niyazi Dedebaba, Besa gazetesinin 136. sayısında 30 Aralık 1931'de artık Bektaşilik hakkında dervişlik usulünün şartlarının Dedebabalık Kurumu tarafından onaylanmadan yapılamayacağı belirtmiştir. Artık Dedebabalık Kurumu ortaya çıktığı otoritesini gösterdiği bu yazıda "*Kryegjyshi*" Dedebaba ve "*Kryegjyshatë*" Dedebabalık Kurumu kelimesi kullanmasıyla Bektaşi tarikatının dünyadaki liderliğine devam ettiği ortaya çıkmıştır[600]. Salih Niyazi Dedebaba otoritesini elde edince Turan tekkesinden Kazım Baba, Salih Niyazi Dedebaba'ya kötü davranıp kıskançlıkla tekkesinden uzaklaştırdığı için yapılan mahkeme sonucunda 15 Nisan 1932'de derviş kıyafetlerini çıkartıp Salih Niyazi Dedebaba'dan af dilemiştir[601]. Salih Niyazi Dedebaba affetse de Turan tekkesine Melçan tekkesinden Hüseyin Baba'nın torunu Zülfo (Zülfikar) Baba'yı onun yerine hami olarak atamıştır. Kendisi de başkent Tiran'a

[598] **AQSH**, F. 252 (Këshilli Ministrave), V. 1930, D. 180, f.10,33,35,48.
[599] Doja, **a.g.e**, s.77.; Kral Zogu hükümeti, özel bir kararname ile Mart 1930'da Salih Niyazi Dedebaba'yı Bektaşi camiasının dünyadaki lideri olarak atadığı hatalı bilgisini Arnavutluk Bektaşi Merkezinin yazarları hatalı olarak veya kasıtlı olarak yazmıştır. Çuni, "Pritja e Një Burri Të Shquar", **Urtësia**, s.10.
[600] **AQSH**, F. 620 (Sabri Qyteza), V. 1931, D. 4-29, f.1.
[601] **AQSH**, F. 620 (Sabri Qyteza), V. 1932, D. 4-30, f.2.

Dedebabalık Merkezi inşa etmeyi hedeflemiştir[602]. Bektaşilerin kendisine verdiği destekler sayesinde iktidarını sağlamlaştıran Kral Ahmet Zogu, 1932 yılında Anayasada Arnavutluk'un dört resmî dinî topluluğundan birinin de Bektaşiler olduğunu ilan etmiştir[603].

John Kingsley Birge'nin 1933'te Arnavutluk'u ziyaret ettiği Salih Niyazi Dedebaba'nın liderliğinin kurulduğu dönemde Arnavutluk'taki Bektaşi nüfusu ortalama 150 bin ile 200 bin aktif üyesi olduğu yönündedir. Bektaşiler ülke genelinde Prişte, Kruje, Elbasan, Korça, Fraşeri ve Gjirokaster olarak altı bölgeye ayrılmıştır. 12 üyeden oluşan baba veya dede (halife baba) mertebesinde üyelerden duyan Halife Baba Konseyi, Tiran'da bulunan Bektaşilerin lideri yani dedebabanın katılımıyla toplanır. Toplantılarda kimin yükseleceği konusunda onun icazetnamesi dedebaba tarafından verilir ve alınacak kararlar ya da yasalar oylamaya sunulur. Salih Niyazi Dedebaba Arnavutluk'ta böyle bir düzen oluşturmuştur[604].

Ahmet Zogu, 1931 yılında Tiran'daki Ali Demi mahallesindeki tepeliği Salih Niyazi Dedebaba'ya Bektaşilik Merkezi kurması için vermiştir. 1935 yılında Dedebabalık Kurumu yani Bektaşilik Merkezi, Arnavutluk'ta Salih Niyazi Dedebaba tarafından açılmıştır[605]. Dedebabalık Merkezinin Tiran'da inşası devam ederken Salih Niyazi Dedebaba, Başbakanlığa 1933 yılında Bektaşi tekke mensuplarının yetişmesi için medrese açılması talebinde bulunmuştur[606]. Arnavutluk'ta 1933-1938 yılları arasında Salih Niyazi Dedebaba Bektaşi dervişlerinin eğitimi için Kral Zogu'nun desteğini alarak okul açma girişimlerinde bulunsa da 1939'da İtalyan işgali ile sonuçsuz kalmıştır[607].

Kral Zogu 1937'de Tiran'da Ali Demi mahallesinde Dedebabalık Merkezi gelişsin diye ek arazi bağışlamış ayrıca Arnavutluk Kraliçesi 100 Napolyon altını

[602] Hüseyin Baba milliyetçi dönemi yazarken bahsettiğimiz ilk Bektaşi çetesini kuran şahsiyettir. Çuni, "Mesazh Nga Kjeo Ditë e Bekuar", **Urtësia**, s.s.6,7.
[603] Bulut, **a.g.m**, s.58.
[604] Bu dönemde Arnavutluk'taki Bektaşi nüfusu ortalama olarak genel nüfusun %20'sine denk geldiği rivayet edilmiştir. Birge, **a.g.e.**, s.100.
[605] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.92.; Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.s.31-32.; Micijevic, **a.g.e**, s.114.
[606] **AQSH**, F. 149 (Kryeministiria), V. 1933, D. IV-346, f.1-5.
[607] Hamzaj, **a.g.t.**, 47-50.

bağışta bulunmuştur[608]. Salih Niyazi Dedebaba, 1938'de Dedebabalık Merkezine ek olarak 450 altın karşılığında 3 dönüm arazi daha satın alarak eklemiştir[609].

Bu gelişmelerin ardından Arnavutluk'taki düzen Türkiye'deki Bektaşilikten hızlı bir kopuş yaşanmıştır. Ancak bu kopuş, etnik çekişmelerden çok yeni laikleşen Türkiye'nin siyasi gerçeklerinin getirdiği bir kopuş olmuştur. Nitekim Salih Niyazi Dedebaba Tiran'da, artık sadece Arnavutluk'ta değil Makedonya, Kosova, Yunanistan ve Mısır'da da işleyen tekkeleri olan bir tarikat üzerinden dedebaba olarak yeniden görevlendirilmiştir. Böylece Salih Niyazi Dedebaba'nın faaliyetleri ile 1930'larda Arnavutluk'ta Bektaşilik altın çağına girmiştir. Arnavutluk'ta başta İşkumbi Nehri'nin güneyindeki topraklarda yeni tekkeler kurulmasını sağlamış ve yeni bir tasarımla daha hızlı yayılabilmek için küçük tekkeler inşa edilmiştir[610]. Fransız gazeteci Albert Mousset 1928 yılında III. Kongreden bir yıl önce Arnavutluk'ta 43 tane Bektaşi tekkesi olduğunu 65 tane Baba ve Derviş mertebesinde Bektaşi olduğunu aktarmıştır. Salih Niyazi Dedebaba Arnavutluk'a geldikten sonra dedebabalık için Tiran'daki Bektaşi Merkezini inşa ettiği dönemde 1933'te yapılan incelemede 52 tane Bektaşi tekkesi olduğu tespit edilmiştir. Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a yerleşmesi Bektaşiliği hızla güçlendirip geliştirdiği sonucuna varılabilir[611]. 1933'ten 1938'e kadar Arnavutluk'ta İtalya'dan alınan borcun ödenmemesinin etkisi hissedilmeye başladığında gelişme hızı yavaşlamış ve sadece bir tane daha tekke açılarak elli üç adete yükselmiştir[612].

Salih Niyazi Dedebaba, Tiran'da kurduğu tekkesinde liderlik görevini icra ettiğinde sadece dedebabanın verebileceği halife baba mertebesini yaptığı büyük bir tören ile Krujeli Mehmet Baba, Permetili Cafer Baba, Fraşerili Murat Baba, Leskovikli Said Baba, Turanlı Zülfo Baba, Kahireli Ahmet Sırrı Baba ve diğerleri gibi birçok babaya 1936 yılında mertebe yükseltmiştir. Sadece Halife Babalık ile kalmamış aynı

---

608 Hamzaj, **a.g.t.**, s.40.
609 Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik Islam**, s.26.
610 Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.17.; Makedonya Harabati Baba tekkesi, Kosova Yakova tekkesi, Yunanistan Durbalı Sultan tekkesi ve Kahire'deki Kaygusuz Sultan tekkesi Arnavut Bektaşilerinin yönetiminde olmuştur. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik Islam**, s.215.; Aynı bilgiyi Hüseyin Abiva adlı Amerika'daki Arnavut Bektaşi dervişi de vermiştir. Yine de hakimiyeti altındaki yabancı ülkelerdeki Bektaşiler ve tekkeleri Arnavut asıllı Bektaşilerin kontrolünde olmasına dikkat edilmelidir. Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.
611 Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.
612 Kallajxhiu, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë**, s.46.; 1928 yılında Kral Zogu döneminde Arnavutluk'ta 65 tane Bektaşi babasının yönettiği 43 adet tekke mevcut olmuştur. Bulut, **a.g.m.**, s.58.

gün birçok derviş, baba mertebesine yükseltilmiştir[613]. Türk asıllı olup Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a göç etmesine emek harcayan ve Türkiye'den Arnavutluk'a göç etmiş olan Selman Cemali'ye halife babalık icazeti verince Elbasan'da tekkeye yerleştirmiştir[614]. Aynı şekilde göç ederek onu destekleyen Bektaş Baba'da Arnavutluk'ta Tiran Bektaşilik Merkezinin hükümet temsilcisi olmuştur[615].

Salih Niyazi Dedebaba'nın liderlik yapması Arnavutluk Bektaşilerinde Türk kimliği etkisinin devam etmesini sağlamıştır. 1935 yılında Arnavutluk'un Gjirokaster kentini gezen Türk gazeteci Bektaşi Babası olan Süleyman Baba'nın tekkesinde misafir kalmıştır. Süleyman Baba'nın akıcı şekilde Türkçe konuştuğunu belirtmiştir. Geleneksel Türk misafirperverliği konusunda Bektaşilerin diğer Arnavutlardan ayrılarak Türk kültürünü yaşattıklarına şahit olmuştur[616].

Her ne kadar Türk kültürü mevcut olsa da giderek yok olmaya başlamış ve Arnavut milliyetçiliğinin Salih Niyazi Dedebaba'ya da tesir etmesi kaçınılmaz şekilde meydana gelmiştir. Salih Niyazi Dedebaba tarafından 2 Haziran 1937'de Tiran'daki Dedebabalık Merkezinde Naim Fraşeri'yi anmak için büyük bir ulusal tören düzenlenmiştir[617]. Ali Turabi (Tomori) Baba'nın yaptığı Naim Fraşeri anma törenindeki konuşmada "*Sevgili ülkemizin cennet güzelliklerini ziyaret etmiş ve millî uyanışımızın elçilerinin en önde geleni olmuştur. Kerbela ağıtında melankolik, İskender Bey Destanı'nda coşkulu, bize kendimizi tanımayı, milliyeti canlandırmayı, kardeşliği sürdürmeyi, şöhretin ve cesaretin tükenmez kaynağı olan İlirya, Epir ve Makedonya'nın kalıtsal krallığını diriltmeyi öğretti.*" Cümlesini kurmasıyla Arnavutluk'ta Bektaşiliğin ve Bektaşilerin Naim'in yapılandırdığı Arnavut milliyetçiliği tesirinde olarak devam ettiğini kanıtlamıştır[618].

---

[613] Rexheb, **a.g.e**, s.417.

[614] Hamzaj, **a.g.t.**, s.43.; Yakup Kadri'nin garibine giden olay ise 1935 yılında Elbasan bölgesinde bir Bektaşi tekkesinin önünden geçtikten sonra bölge halkından bir vatandaşın Türk bayraklı elçilik arabasını durdurup Osmanlı diyerek bayrağı öpmesi durumu yaşanmıştır. Toska Bektaşileri her ne kadar milliyetçi tutum sergilemiş olsalar da o tarihlerde Osmanlı vatandaşlığını içlerinde taşımıştır. Bu duruma Selman Cemali Baba'nın bölgede tekke kurmasının da payı olsa gerektir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, s.60.

[615] Rexheb Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik Islam**, s.175.

[616] Ahmet Ekrem, "Kartal Oğullarının Ülkesi No:3", **Haber**, 30 Haziran 1935, s.9.

[617] 1940 yılında temsili bir mezarı dahi yapılmıştır. 1954 yılında ise Ahmet Muhtar Dedebaba tarafından heykeli Dedebabalık arazisi içine yaptırılmıştır. Nuri Çuni, "Në Vitin e Maimit", **Urtësia**, S.139, Tirane, 2020, s.14.

[618] Tomori, **Naim Fraşeri**, s.s.24,25.; Margaret Hasluck 1931 yılında Tomor dağına tırmandığında dağda Bektaşi tekkesi görüp bölgede Ali Turabi (Tomorri) Baba'ya ve dervişlerine denk gelmiştir. Dağın Bektaşiler için kutsal sayıldığını tekkenin oradaki varlığının dağın tepesinde bulunan Abbas Ali

III. Bektaşi kongresinde oluşturulan Halife Baba Konseyi, Salih Niyazi Dedebaba'ya karşı onun milliyetçi tutum sergilemediği için sürekli muhalefet yapsa da Kral Ahmet Zogu'nun ona verdiği destek sayesinde halife babaları otoritesiyle bastırmıştır[619]. Kral Zogu'nun Bektaşilere desteğinin arkasında yatan sebeplere bakıldığında Katoliklerin 1934 yılından itibaren kraliyet rejimine karşı gelerek İtalyan taraftarlığı yapması ve Başbakan atadığı Kotta'nın Ortodoks Hristiyan olması ile birlikte devlette Ortodoks Hristiyanları önemli makamlara ataması gibi olaylarının onun yönetimini tehdit etmesi olmuştur[620]. Kral Zogu, Başbakan Kotta'nın yerine 1933 yılında yine Ortodoks Pandeli Evangeli'yi Başbakan atamıştır[621]. Çok geçmeden Ortodoks inançtan Başbakan atmayı bırakıp güvendiği kesimden 21 Ekim 1935'te Bektaşi olan Mehdi Fraşeri'yi Başbakan atamıştır[622].

Salih Niyazi Dedebaba, 29 Mayıs 1937 tarihinde Başbakanlığa yazdığı mektubunda Arnavutluk'taki Bektaşilerin Nevruz ve Aşure adında iki bayramı resmî tatil edilmesini birbiriyle karıştırılmamasını talep etmiştir[623]. Bir yandan devletteki düzeni oturturken diğer yandan toplumu disipline etmiştir. Prişte Suke tekkesinden Kosovalı Süleyman Derviş, Bektaşilerin halkı dogmatik uygulamalara zorladığı şeklinde propaganda yapıp geleneği bozması üzerine Salih Niyazi Dedebaba 17 Ağustos 1937'de Adalet Bakanlığına mektup yazmıştır. Mektupta Bektaşi toplumu kurallarına göre tutuklama esnasında kötü bir izlenim olmaması için derviş kıyafetlerinin çıkartılarak Prişte tekkesindeki Bektaşilere teslim edilmesini bildirmiştir. 30 Ağustos 1937'de gelen cevaba göre kıyafetler tekkeye teslim edilerek Süleyman Derviş tutuklanmıştır[624]. Sonuç olarak Salih Niyazi Dedebaba, II. Dünya Savaşı öncesinde Arnavutluk'ta hem devlet yapısında hem de Bektaşi toplumunda dedebabalık sitemini inşa etmiştir.

---

türbesinden dolayı gözcülük yapmak amaçlı açıldığını vurgulamıştır. Ayrıca Ali Turabi Baba'nın milliyetçi bir karakteri olduğuna değinmiştir. **Tomorri**, Bektashinjtë e Shqipërisë, s.21.

619 Hamzaj, **a.g.t**, s.52.

620 Arnavutluk'taki Katolik Papaz sınıfının, Kral Zago'nun rejimine karşı mücadelesine ve bu memleketteki yabancı tahriklerine dair politika ve Novosti adlı Yugoslav gazetelerine yansımıştır. **BCA**, 30-10-0-0/233-572-10, 20.08.1934.

621 **BCA**, 30-10-0-0/233-571-1, 09.02.1933.

622 Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.148.

623 Resmî tatil olması Zogu onaylasa da çok sonraları komünist dönem Bektaşi Tüzüğünde yer alacaktır. **AQSH**, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1937, D. VIII-VIII-390, f.4.; Arnavutlar, üç inancın da bayramlarını kutlamak için yılda 21 gün resmî tatil ilan ettirmiştir. Pazar, 1929'dan beri haftalık tatil günü olmuş, Müslümanlar yine de Cuma günü izin alabiliyordu. Tomes, **a.g.e**, 150.

624 **AQSH**, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1937, D. VIII-VIII-389, f.1-3.

Ahmet Zogu'nun Bektaşiliğine bakıldığında, ataları Şemimi Baba tarafından Bektaşi yapılmıştır. Şemimi Baba'nın Zogu sülalesinin evinde konaklamasıyla o ailenin kraliyet ile kutsandığı düşüncesini Ali Turabi Baba savunmuştur. Yine de tarikat yapısı içinde olacak şekilde Bektaşi olduğuna dair doğrudan kanıt yoktur[625]. Kral Ahmet Zogu, hayatı boyunca dinî inancı sorulduğunda Müslüman olarak kendisini tanımlamıştır. Döneminin diplomatları onu laik bir arayışta oluşuyla yargılasalar da aktif olarak din karşıtı değilse bile her halükârda dinlere hiçbir biçimde sempati duymayan biri olarak düşünülmüştür. Zogu ve kız kardeşleri Noel ve Paskalya'yı kutladıkları gibi Ramazan ve Kurban Bayramı'nı da kutlamıştır. Zogu'nun ailesinden Ana Kraliçe dindar Müslüman olarak yasam sürerken Ahmet Zogu ve diğer aile fertleri içki içilmesi serbest olan ve liberal görüşleri olan İslam anlayışını benimsedikleri için daha çok Bektaşiliğe meyil verdiği düşünülmüştür[626]. Hatta Ahmet Zogu, Arnavutluk'ta gerçekleştirilen laikliğe dayalı yeniliklerin dinsizlikle nitelendirilmemesi için ve komünist düşüncenin yayılmasına karşı okullarda Müslüman, Katolik ve Ortodokslar için din derslerinin konulması için kanun çıkarttırmıştır[627]. Özetle, Ahmet Zogu kayıtlı tekke muhibbi bir Bektaşi olmamış ancak görüşleri ve politikaları ile Bektaşiliği yakından tanıyarak onlara da destek vermesiyle Bektaşi olduğu yakıştırması yapılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1934-1935 yıllarında Türkiye'nin Arnavutluk Büyük Elçiliği görevinde bulduğu dönemde Kral Zogu, Yakup Kadri'nin Nur Baba romanını okuduğunu belirtip çok sevdiğini belirtirken gülümser tavır vermiştir. Buradan Ahmet Zogu'nun Bektaşilik konulu romanı okumuş olması sonucuna varıldığında Ahmet Zogu'nun Bektaşiliğe ilgisinin ne kadar ciddi olduğunu Türkiye'deki Bektaşiliğin durumumu takip ederek Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a göç etmesine izin verdiği anlaşılmıştır[628].

II. Dünya Savaşı yaklaşırken Bektaşiliğin Salih Niyazi Dedebaba yönetiminde geliştiği dönemde Kral Zogu'nun siyasi faaliyetlerine bakıldığında, Kral Zogu 1933 yılından itibaren İtalya'dan aldığı borçların faizini dahi ödeyememiştir. Mussolini, Arnavutluk üzerindeki baskısını arttırıp telgraf ve elektrik şirketlerinin

[625] Tyrabiut, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, s.76.
[626] Tomes, **a.g.e.**, s.150
[627] Yonca Anzerlioğlu, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara, 2007, s.224.
[628] Nur Baba romanı Türkiye'deki Bektaşilikte büyük sorun yaratmıştır. Alt başlıklarda konu detaylıca incelenecektir. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.s.57,62.

devredilmesinin yanı sıra okullarda İtalyanca zorunlu ders koyulmasını istemiştir. Ahmet Zogu bunun sömürge olmak anlamına geldiğini düşünüp ulusal bütçenin %30'unu ona verip bu talepleri reddetmiştir[629]. Bu tutumu işe yaramamış, Mussolini, Kral Ahmet Zogu'yu kendisine muhtaç ettikten sonra artık Arnavutluk üzerindeki politikasını sertleştirmeye karar vermiştir. Bunun üzerine İtalyan filosu, bir güç gösterisi olarak 23 Haziran 1934'te Durres'i ziyaret etmiştir. İtalya karşısında çaresiz kalan Ahmet Zogu 19 Mart 1936'da İtalya ile 12 tane ekonomik ve mali anlaşmalar ile gizli bir askeri anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır[630].

Kral Zogu döneminde Arnavutluk Bektaşilerinin Türkiye'nin yönetimi ile bağı kopuk olsa da Türkiye-Arnavutluk ilişkisi yakın çerçevede seyretmiştir. 1936 yılında II. Abdülhamit'in oğlu Pres Abid ile Kral Zogu'nun Bektaşiliğe meyilli kız kardeşlerinden Seniye Hanım evlenmiştir. Bu durumu Türkiye ile arasındaki ilişkilere de yansımıştır[631].

2.1.5. II. Dünya Savaşı'nda İtalyan İşgaline ve Alman İşgaline Karşı Arnavutluk Bektaşileri 1939-1943

Ahmet Zogu'nun kral olmasındaki güç, 1926'dan itibaren imzaladığı anlaşmalarla Mussolini hükümeti sayesinde gerçekleşmiş, ayrıca İtalya'dan aldığı büyük maddi yardımlar etkili olmuştur. Zaman içerisinde Ahmet Zogu'nun yönetimi milliyetçi toprak sahiplerinin desteğiyle, rüşvetle işleyen bir diktatörlüğe dönüşürken ikili anlaşmalarla İtalyan sömürüsüne de dönüşmüştür. Mussolini ise II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile Hitler'in Çekoslovakya'yı işgal etmesine karşılık olarak Arnavutluk'u işgal etmeyi planlamış ve Kral Ahmet Zogu'ya ültimatom vermiştir. Ahmet Zogu ve Arnavut Parlamentosu ültimatoma cevap vermeden 7 Nisan 1939'da Mussolini, Arnavutluk'u işgal emrini vermiştir[632]. Mussolini'nin Faşist kuvvetleri 7 Nisan 1939'da Dıraç (Durres) Limanı'ndan 170 gemi 400 uçak 40 bin kişilik askerle giriş yaparak işgale kuzeyden başlamıştır. 9 Nisan'da İşkodra ve Gjirokaster bölgesine girmiş, 10 Nisan'da Kral Zogu askeri kuvvetleri direniş göstermediği için İtalyan işgali

[629] Zickel ve Iwaskiw, **a.g.e.**, s.31
[630] Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.XXXV.
[631] Arnavutluk Kralı Zogu'nun kız kardeşiyle II. Abdülhamit'in oğlu Abidin'in düğünleri ile ilgili Tiran gazetesinde çıkan yazılar için bkz. **BCA**, 30-10-0-0/203-387-13, 14.02.1936.
[632] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.370-371.; Tuncer, **a.g.e.**, s.109.

tüm Arnavutluk'a yayılmıştır[633]. İtalyan Faşist kuvvetleri 12 kişilik kayıpla fazla zayiat yaşamadan Arnavutluk yönetimini ele geçirmiştir[634]. İşgal esnasında Kral Zogu'nun çağırısı ile onun sadık adamlarından olan Abbas Kupi Dıraç'ta direniş kurmuş fakat başarılı olamamıştır[635].

II. Dünya Savaşı'nda Kruje'deki Şemimi Baba tekkesinde Mürteza Baba Kral Zogu ve eşi Geraldine'yi ülkeyi terk etmeden önce ağırlamıştır[636]. Bu sırada Kral Zogu ülkeden kaçarak mülteci olarak Yunanistan'a gitmiş ve eşi Macar asıllı Kraliçe Geraldine'i ve kız kardeşlerini yanında götürmüştür. Yunanistan İtalya'nın korkusundan ülkede fazla kalmasına izin vermeyince Paris'teki Prens Abid ile evli olan kız kardeşi Seniye Hanım'ın yanına gitmişlerdir[637].

İtalyan Victor Emanuelle yönetimi 12 Nisan 1939'da Arnavutluk'ta Kral Zogu hanedanının devrildiğini belirtip Zogu'nun düşmanlık beslediği Şevket Verlaçi'ye İtalyan yanlısı işgal hükümetini kurdurmuştur[638].

Nisan 1939'da Kral Zogu Arnavutluk'u terk ettiğinde Bektaşi tarikatının dervişleri ve babaları Tiran'da Dedebabalık Merkezine telaşla giderek Salih Niyazi Dedebaba'ya ne yapacaklarını sormuştur. Türkiye'de İtilaf devletlerinin işgale karşı mücadele deneyimlemiş olan Niyazi Dedebaba ise Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinde vatanı terk etmek olmadığını belirterek işgale karşı direnmenin doğru yol olacağını tarikat mensuplarına belirtmiştir[639]. Büyük tekke adıyla anılan Elbasan'daki İbrahim Cefai Baba tekkesinin vakıf arazisinde İtalyan kuvvetleri ordugâh kurmak için girişimde bulunmuştur. Salih Niyazi Dedebaba bunun üzerine 2 Ekim 1940 tarihinde İtalyan Kralı'na hitap eden mektubu ile Elbasan'da daha iyi arazilerin olduğunu, tekkenin kültürel ve dini açıdan yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip olmasıyla Bektaşiler adına başka bir yere Kara Kuvvetleri garnizon inşa edebileceği şekilde ricada bulunmuştur. 28 Ekim 1940'ta Kraliyet adına Elbasan'daki İbrahim Cefai tekkesine

[633] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.272-273.; Alpan, **a.g.e.**, s.39.; Gegaj ve Krasniqi, **a.g.e.**, s.26.
[634] Baklacıoğlu, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.371.
[635] Bernd J. Fischer ve Oliver Jens Schmitt, **A Concise History of Albania**, Cambridge University Press, Cambridge, 2022, s.221.
[636] Hysen Gega, **Një Jetë Në Udhën e Zotit**, Griselda Gega, Krujë, 2014, s.52.
[637] Tomes, **a.g.e.**, s.s.240-244.
[638] Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.228.; Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.230.
[639] 10 Kasım 2016'da Detroit'te Taylor Bektaşi tekkesinde yapılan söyleşi. Syrja Xhelaj, "Baba Shaefqeti Me Halle", **Urtësia**, S.128, Tirane, 2018, s.30.

hoşgörü gösterilerek başka yere garnizon kurulması kararı bildirilmiştir[640]. Başbakan Şevket Verlaçi 4 Mayıs 1940 tarihinde Arnavutluk'un devlet bütçesinden Bektaşi toplumuna 83 bin Arnavut Frangı ödenek ayırtmıştır[641]. Salih Niyazi Dedebaba 17 Ocak 1941 tarihinde Bektaşilere ayrılan bu bütçenin 58 bin Frangı'nın Dedebabalık Merkezinde 1939 yılında yapımına başlanan misafirhane binasına harcanacağını belirtip hükümetin Bektaşilere ayırdığı bütçeden daha fazla yardım istemiştir. Bu istek karşısında hükümetin sert tavırlar takınmadan anlayışlı olmasını belirtmesi bütçe yüzünden işgal yönetimi ile Bektaşilerin maddi yönden zıtlaşarak aralarında gerginlik olduğunu göstermiştir[642].

Salih Niyazi Dedebaba yönetim açısından işlerin yolunda gitmediğini anlayınca Bektaşiliğin tehlikeye girdiğini düşünerek işgalde önlem almayı düşünmüş ve 1941 yılının Ekim ayında Salih Niyazi Dedebaba 30 yıl önce kapatılmış olan Balkanların eski Bektaşi Merkezini yani Harabati Baba tekkesini faaliyete geçirmek için Makedonya'ya Yakovalı Derviş Kazım Bakkali'yi göndermiştir[643].

Arnavutluk'ta Ekim 1941'de tüm dinî topluluklara Mussolini'ye bağlılığı istendiğinde Bektaşi lideri hariç hepsi onaylamıştır. Salih Niyazi Dedebaba ise Bektaşi Tüzüğüne göre Dedebabalık Konseyi toplanarak karar alınması gerektiğini belirtip teklife çekimser yaklaşarak kabul etmek istememiştir[644]. Arnavutluk'taki Katoliklerin lideri Prenushi, Ortodoks lideri Kristo, Sünni tarikatların devlet temsilcisi Ferit Bey ve Müslüman din hizmetleri başkanı Behçet Şapati, teker teker ziyarete gelerek Salih Niyazi Dedebaba'nın Mussolini'ye ve İtalyan kraliyetine biat etmesini istemiştir. Niyazi Dedebaba bu konuda Anadolu'da Millî Mücadele taraftarı olarak işgalin ne anlama geldiğini deneyimlediği için İtalyan işgaline boyun eğmemiştir. Bunun üzerine faşist İtalyan ajanları tarafından 28 Kasım 1941'de Salih Niyazi Dedebaba Bektaşilik Merkezinde düzenlenen suikast sonucunda dervişi Aziz Levan ile birlikte kurşunlanarak öldürülmüştür[645]. Tiran Belediyesi, Arnavutluk'un bağımsızlık

[640] **AQSH**, F. 161 (Mëkëmbësia e Përgjithshme), V. 1940, D. 596, f.1,3.
[641] **AQSH**, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1939-1941, D. VIII-VIII-480, f.4.
[642] **AQSH**, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1939-1941, D. VIII-VIII-480, f.8.
[643] İzzeti, **Arnavutlar ve Bektaşilik, Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, s.523.
[644] Kujtim Boriçi ve Syrja Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, Urtësia, Tiranë, 2016, s.73.
[645] Hamzaj, **a.g.t.**, s.s.59-62.; Selim Kaliçani Baba merkezin şoförü olarak, 28 Kasım 1941'de Salih Niyazi Dedebaba'nın ve Aziz Derviş'in ölümü gerçekleştiğinde yan binadaki misafirhane bölümünde uyumuştur. Onun anılarında merkez tekke vakfının çobanı onu uyandırmış ve Dedebabalık merkezine

kutlamaları ile aynı anda Salih Niyazi Dedebaba'nın cenaze törenini ayarlamıştır[646]. Salih Niyazi Dedebaba öldürülünce İtalyan işgalinin Arnavutluk Yönetimi, komünist gerilla çetelerinin soygun yapmak amacıyla bu suçu işlediğini duyurmuştur[647].

Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümü ile ilgili üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. İtalyanların öldürmesi, Komünist çetelerin öldürmesi ve tekke fonlarını çalmak isteyen rütbeli bir asker tarafından öldürüldüğü iddia edilmiştir[648]. Yakova tekkesinin hamisi Kazım Bakalli Baba'nın, Reşat Bardi Dedebaba'nın ve Fehmi Dedebaba'nın anlatımıyla Salih Niyazi Dedebaba'yı İtalyan kukla hükümeti kendilerine biat etmediği için öldürtmüş ve suçu komünistlere atmıştır[649]. Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümünün ardındaki gerçeği Türkiye'deki Bektaşiler, Arnavutluk yetkililerine o dönemde sorduğunda komünistlerin yaptığı belirtilmiştir. Bu sebeple Türkiye Bektaşilerinden Turgut Koca Baba ve Bedri Noyan'a göre Salih Niyazi Dedebaba 28 Mayıs 1941 yılında Enver Hoca'nın kuvvetine katılmadan önce Partizan Bektaşi çeteciler tarafından dervişi Aziz Levan ile birlikte kurşuna dizilerek katledilmiştir. Onlara göre bu meseleyi ailesi Bektaşi olduğu halde Enver Hoca'nın saptırıp devlet belgelerinde İtalyan işgalciler tarafından öldürüldüğünü yazdırtmıştır[650].

Diğer bir görüşe göre Kral Ahmet Zogu'nun hükümeti Bektaşilerin verdiği siyasi destekten dolayı Dedebabalık Merkezine misafirhane inşa edilmesi için 1000 altın bağışlamıştır. Altınları almak için askerler tarafından öldürülmüştür. Salih Niyazi Dedebaba öldürülmeden önce İtalyan işgali sürecine denk gelen 1941 yılında misafirhane açılmıştır. Bu durum göze alındığında üstte bahsedilen resmî belgelerdeki

---

gitmesini belirtmiştir. Merkeze girdiğinde Salih Niyazi Dedebaba öldürülmüş ve dervişi Aziz ise ağır işkence ile bedeni parçalanarak öldürülmüştür. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.s.183,222.; Rexheb, **a.g.e.**, s.417.

646 **AQSH**, F. 380 (Bashkia e Tiranës), V. 1941, D. 171, f.1.

647 Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.604.

648 Micijevic, **a.g.e.**, s.113.

649 Murat Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, Y.7, S.64, İstanbul, 1997, s.36.; Çetiner, **a.g.e.**, s.64.; Salih Niyazi Dedebaba bu durumu Bektaşilik siyaset dışında kalacaktır diye reddedince hırsızlık süsü verilerek İtalyan ajanları tarafından öldürülmüştür. Enver Paşa'nın ziyaret ettiğinde ona hediye ettiği altın pırlantalı saati de cinayet esnasında çalınmıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.345.

650 Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.345.; Halveti şeyhinin anlatımıyla Faya Baba (Faja Martaneshi) adında bir Bektaşi komünist görüşte olan "Baba Faya Brigad" adında bir çete kurmuştur. Komünist olmayan 65 tekke mensubu Bektaşi ve 17 tane Halveti şeyhini II. Dünya Savaşı'nda kurşuna dizen bir katil örgütlenmesidir. Baba Fayko, Bektaşilik Merkezine gelip Dedebaba'nın sarığını çıkartıp yıldızlı bere takmasını dergahının bahçesini kamulaştırmasını söyleyince aralarında çıkan gerilimde tabanca ile Salih Niyazi Dedebaba iki kişiyi vursa da kendisi de vurularak şehit edilmiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.s.344,345

bilgilerde misafirhane inşası için devlet bütçesinden daha fazla para istediği gerçeği ve mevcut paranın yetersiz geldiği sonucu ile çeliştiği için para için bir subay tarafından öldürülme ihtimali zayıf olmuştur[651].

Salih Niyazi Dedebaba'nın cenazesinin defnedileceği gün Tiran'da ve Arnavutluk'ta yas ilan edilmiş ve işgal hükümetinden Başbakan Demir Alizoti'nin katılımıyla kalabalık bir cenaze töreni yapılmıştır[652]. Salih Niyazi Dedebaba öldürülünce yeni dedebabanın seçilmesi için Halife Baba Konseyi 10 Ocak 1942'de toplamıştır[653]. Toplantıya katılanlar: Prişte tekkesinden Kamber Baba, Fraşer tekkesinden Murat Baba, Melçan'dan tekkesinden Zülfo Baba, Kruje tekkesinden Murteza Baba, Gjirokaster Zall tekkesinden Selim Ruhi Baba'nın temsilcisi olarak Recep Derviş, Elbasan'daki tekkeden Mustafa Baba'nın temsilcisi olarak Rüstem Derviş, Permeti tekkesinden Cafer Baba, Leskovik tekkesinden Seyit Baba, Tomor tekkesinden Ali Tomori Baba, Therepel tekkesinden Halim Baba ve Koştan tekkesinden Şevket Gılava Baba katılmıştır[654]. Toplantıda Selim Ruhi Baba'nın dedebaba olması istenmiş fakat Selim Ruhi Baba bunu kabul etmeyip milliyetçi duyguları ile işgale karşı mücadeleye davette bulunmuştur. Arnavut milliyetçileri ona destek verirken Komünistler düşüncelerine kraliyet yanlısı diye kulak asmamıştır[655]. Nitekim Kamber Ali Baba, 7 Aralık 1941'de Salih Niyazi Dedebaba'nın yerine Halife Baba Konseyi'nde Elbasan'daki Hamit Baba'nın tekkesinden Ali Rıza Baba'nın dedebaba seçildiğini bildirerek hükümete onaya sunmuştur. Behçet Şapati Müslüman Toplumu Başkanı olarak Ali Rıza Baba'nın dedebaba seçildiğini Adalet Bakanlığına raporlamıştır[656]. İtalyan İmparator Victor Emanuelle'ye 9 Aralık 1941'de dedebabalık seçim sonucu gönderilmiş ve İmparator, Ali Rıza Baba'yı 6 Ocak 1942'de onaylamıştır[657]. Arnavutluk'ta yeni seçilen Başbakan Mustafa Kruja'nın akrabası olan Ali Rıza Baba, dedebaba sıfatı ile 1 Haziran 1942'de resmî tören ile Dedebabalık

[651] Rexheb, **a.g.e.**, s.417.
[652] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.183.
[653] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.175.
[654] **AQSH**, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.3,4.
[655] Rexheb, **a.g.e.**, s.355.
[656] **AQSH**, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.1,2.
[657] **AQSH**, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.6.; Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümünden sonra Bektaşilerin Halife Baba Konseyi 9 Aralık 1941'de yaptığı oylama sonucunda Ali Rıza Baba yeni Bektaşi lideri seçilerek Dedebaba unvanı almıştır. Ali Rıza Dedebaba'nın otoritesi 6 Ocak 1942'de İtalyan Kralı Victor Emanuelle tarafından onaylanmıştır. **AQSH**, F. 161 (Mëkëmbësia e Përgjithshme), V. 1942, D. 1703, f.1.

Merkezine geçmiştir. Bektaşilikler arasında bu akrabalık "veliliğe siyaset bulaştı" şeklinde yorumlanmıştır[658].

Bu sırada Salih Niyazi Dedebaba'nın öldürülmesi Arnavutluk'ta derin bir etki yaratınca durum Mussolini'ye kadar ulaşmıştır. İtalyan işgalinde kurulan Arnavutluk'un Mustafa Kruja hükümetinin İletişim Bakanı sıfatıyla Karazi Capo, Roma'ya 27 Ocak 1942'de yolladığı mektupta Mussolini'ye Arnavutluk Bektaşi Tüzüğünün bir kopyasını da göndererek takdim etmiştir. Arnavutluk'taki kukla hükümet üzerinden İtalya, işgallere karşı direnen Bektaşi toplumunu yakından takip etmiştir[659].

Ali Rıza Dedebaba döneminde Bektaşilikte Salih Niyazi Dedebaba sağ iken onu meşgul eden bir krizin çözümü onun ilk faaliyeti olmuştur. Ahmet Muhtar Derviş (Komünist dönemde dedebaba olacak), Gjirokaster'deki Zall tekkesine bağlı bir Bektaşi köyüne gidip orada halka dini törenler düzenleyince bölgenin denetimcisi olan Zall tekkesinden Recep Derviş durumu kontrole gitmiştir. Kral Zogu döneminde Bektaşiler kendi sorumluluğu olmayan başka bir bölgeye müdahale edemeyecek şekilde Bektaşi Tüzükleri olduğu için bu durum kural ihlali sayılmıştır. Olay Salih Niyazi Dedebaba'ya bildirilmiştir. O da Ahmet Derviş'i iki tane jandarma ile aldırmıştır. Tiran'da gözaltına alınmıştır. Halife Baba Konseyi toplamış ve durum görüşülmüştür. Ancak bu sırada 28 Kasım 1941'de Salih Niyazi Dedebaba öldürülünce Ahmet Muhtar Derviş'in cezası hükümsüz kalmıştır. Recep Derviş ile Ahmet Muhtar Derviş'in arasındaki husumet II. Dünya Savaşı'nda böylece başlamıştır. Ali Rıza Dedebaba, Ahmet Muhtar Derviş'i Elbasan'daki Hamit Baba'nın tekkesine göndererek, Selim Ruhi Baba'nın ve Recep Derviş'in gönlünü almıştır. Nisan 1942'de işgale karşı tavır verdiği için Ahmet Muhtar Derviş, 13 tane kolluk gücüyle işgal hükümeti tarafından tutuklanmıştır. Ali Rıza Dedebaba, dervişin salınması için müracaat edince hükümet üzerindeki gücü onun serbest kalmasını sağlamıştır[660].

---

[658] Micijevic, **a.g.e.**, s.115.; İtalyan işgalinde Arnavutluk 1941'den 1943'e kadar Mustafa Kruja'nın Başbakanlığında İtalyan kukla yönetimi tarafından yönetilmiştir. Gegaj ve Krasniqi, **a.g.e.**, s.26.

[659] **AQSH**, F. 149 (Kryeministria (Pas 7 Prill 1939)), V. 1942, D. VI-159, f.1-2.

[660] Nitekim bu iki derviş savaş esnasında rakip örgütlerde yer alarak birbirlerine karşı mücadele etmiştir. Ayrıca Ahmet Muhtar Baba, Avlonya'nın Brataj köyünde 1916 yılında doğmuştur. Ailesi I. Dünya Savaşı'nda katledildiği için yetimhanede büyümüştür. Selim Rexheb Kaliçani, **Dede Ahmeti**, Fushe Kruje, 2000, s.s.19-26.

Ali Rıza Dedebaba, Bektaşileri kontrol etmeye çalıştığında hem Arnavutluk'un siyasi durumu hem de Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümündeki Komünistlerin veya İtalyanların sebep olduğu iki ayrı muhtelif görüşü yüzünden bölünme meydana gelmiştir. Suçu komünistlerin işlediğini düşünen milliyetçi Bektaşiler anti-komünist Balli Kombëtar milislerine katılmış, İtalyanların işlediğini düşünenler ise komünizmi benimseyip Faya Martaneşi Baba ve onun dervişi Feyzo'nun partizan kuvvetlerinde yer almıştır. Bu sebeple Arnavutluk'ta kurulan kurtuluş örgütlerini incelemekte fayda vardır[661].

Arnavutluk'un İtalyan Faşist Kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin üzerine 28 Ekim 1940'da İtalya ve Yunanistan arasındaki çatışmayı bahane eden Yunanlılar I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Güney Arnavutluk'u işgal etmiştir. Bu esnada Arnavutluk'ta işgale karşı gizli örgütlenmeler başlamıştır[662]. Abbas Kupi, Dıraç'ta bir jandarma subayı olarak 1939'daki İtalyan işgaline karşı şiddetli bir direniş göstermiş ve İtalya galip gelince İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır. Nisan 1941'de Arnavutluk'a dönünce monarşist direniş hareketi yani Ahmet Zogu taraftarı olan (Legatiteti) Legality'yi kurmuştur[663]. 1942 yılının sonuna doğru Bektaşi yazar Midhat Fraşeri başkanlığında Balli Kombëtar (Milli Cephe) adında İtalyan işgalinden kurtulup "Büyük İllirya" hedefi olan Kosova, Epir ve Makedonya'yı topraklarına katmak isteyen örgütlenme kurulmuştur. Örgüt üyeleri Arnavut milliyetçileri olmuştur[664]. Bu iki yapılanmadan daha güçlü bir yapılanma Leninist ve Stalinist görüşleri olan Fransızca öğretmeni Enver Hoca tarafından kurulmuştur. Enver Hoca'nın komünist örgütlenmesi İtalyan işgali altında bölünmüş fraksiyonlardaki komünist grupları 1941 yılında Tiran'da birleştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Arnavutluk genelindeki üç büyük komünist grup gizli bir toplantı yaparak Enver Hoca liderliğinde birleşip 8 Kasım 1941'de Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurmuştur. Genel olarak Tüzükleri Arnavutluk'u İtalyan işgalinden kurtarmak, toprak ağalığı düzenine son vermek ve bu

---

[661] Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.; Mussoli'nin işgalinden iki yıl sonra işgalci İtalyanlar tarafından Arnavut vatanseverleri susturmak için tutulan Arnavutlardan oluşan suikast timlerinin ortaya çıktığı söylentileri yayılmaya başlamıştır. O dönemde Niyazi Dedebaba'nın Tiran'a yaklaşık bir buçuk mil uzaklıktaki Bektaşilik Merkezinde faşist bir askeri devriye tarafından öldürülmesi meydana gelmiştir. Bektaşilerdeki bu öfke Bektaşilerin pek çok üyesinin sosyalist direnişe ve Balli Kombëtar yapıları içine katılmasına sebep olmuştur. Fischer, **Albania at War 1939-1945**, s.114.

[662] Yunan işgalinden 21 Nisan 1941'de kurtulmuştur. Alpan, **a.g.e.**, s.s.56-59.

[663] Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.254.

[664] Alpan, **a.g.e.**, s.57.; Nurcan Özgür Baklacıoğlu, "Sosyalizm Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Edit. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2017. s.375.; Tuncer, **a.g.e.**, s.111.

amaçlar uğruna Arnavutluk milliyetçisi olan eski askerlerle ve bağımsızlık isteyen diğer örgütlerle iş birliği yapmak şeklinde olmuştur[665].

Salih Niyazi Dedebaba vefat ettiğinde işgal Arnavutluk'unda 1941'in sonuna doğru işgale karşı Müslim Peza ve Muharrem Bayraktari gibi partizan çetecilerinin örgütlü komünist gerilla çeteleri faaliyete geçmiştir. Bu erken dönem direniş çetelerinin liderleri arasında ayrıca Bektaşi babası Faya olarak da bilinen Mustafa Cani (Faya Martaneşi Baba) de dahil olmuştur. Elbasan civarında Partizan kuvvetlerinde faaliyet gösteren ve taraftar kazanmayı başaran Faya Martaneşi Baba, Faşist İtalya'nın İslam karşıtı doğasını ve İtalyan emperyalizminin Türkiye ve Mısır'daki Bektaşiler için oluşturduğu tehlikeleri vurgulayarak propagandalar yapmıştır. Anti-faşist açıklamalarının yanı sıra yaptığı askeri faaliyetler ve komünist hareketle iş birliği nedeniyle Faya Martaneşi Baba, İtalyan ve sonrasında Alman işgalciler tarafından Arnavutluk'ta en çok aranan adamlardan biri olmuştur[666].

Komünist hareket hızla örgütlenmeye giderek işgale karşı yapılanma sürecine girmiştir. Kemal Stafa tarafından 28 Kasım 1941'de komünist gençlik yapılanması yeraltı örgütü olarak kurulmuştur. Bu sırada Arnavutluk Komünist Partisi'nin resmî yayını olan Zeri i Popullit (Halkın Sesi) dergisi çıkartılmıştır. Derginin ilk sayısında Enver Hoca Arnavutlara din, mezhep, siyasi görüş ayırmadan bağımsız özgür ve demokratik Arnavutluk için bu dergide birleşsin çağırısın da bulunmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere din ve mezhep kavgası ayırmamasıyla Güney Arnavutluk'ta hem Bektaşileri hem de Ortodoks Hristiyanları partizan yapmak niyetinde olmuştur[667]. Bir yandan silahlı örgütlemeye gidilerek Partizan ordusu teşkilatlanması 15 Ağustos 1943'te Yugoslavya'nın desteği ile Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusu (LNC) adı ile kurulmuştur. Komünistlerin en büyük silahlı güçleri yani 1. Tabur denilen kısmı Korça'da mevzilenmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Müttefik devletler İtalya'yı savaş dışı bıraktığında, Stalin'in Hitler'in ordusunu yendiği sloganı da Arnavutluk'un her yerine yayılmıştır. Bu durum Arnavutluk'ta Komünistlerin Ulusal Kurtuluş Ordusu'na

[665] Enver Hoca Gjirokaster'de 16 Ekim 1908 tarihinde doğmuştur. Korça'da orta okula gittiği dönemde komünistler ile tanışmıştır. Enver Hoca 1930-1936 yıllarında Paris'te üniversite okurken aktif olarak komünist öğrenci hareketlerine katılmıştır. Üniversiteyi tamamlayamadan Arnavutluk'a döndüğünde 1937 yılından İtalyan işgaline kadar olan süreçte Korça devlet lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. İtalyanlar Arnavutluk'u işgal etmeye başladığında başkent Tiran'a yerleşmiştir. Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.277-280.

[666] Bernd J. Fischer, **Albania at War 1939-1945**, Purdue University Press, Indiana, 1999, s.112.; Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.242.

[667] Alpan, **a.g.e**, s.56.; Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.281-301.

katılımı arttırmış, Ekim 1943'te Tiran hariç tüm illerde hâkim güç partizanlar olmuştur[668].

Martaneş tekkesinden Mustafa Cani Baba (Faya Martaneşi) Eylül 1942'de Enver Hoca, Müslim Peza ve diğer anti-faşist görüşteki Partizanlar ile birlikte Genel Konsey'de görev yaparak savaşa dahil olmuştur. 16 Eylül 1942'de düzenlenen Peza Konferansı'nda Faya Martaneşi, Ulusal Kurtuluş Genel Konseyi üyeliğine seçilmiştir. Konferanstan önce bile Martaneş'te önderlik ettiği Bektaşi tekkesi partizanlar ve komünist savaş kadroları için sığınak olmuştur[669]. İtalyan yanlısı hükümet tarafından Balli Kombëtar (Milli Cephe) üyeleri, Legatiteti (Zogistler) üyeleri ve Partizan kuvvetlerinin isimleri Arnavutluk haritası üzerinde kurumları belli edilerek fişlenmiştir. Komünistlerden Mehmet Şehu ve Faya Martaneşi Baba en güçlü Partizan birlikleri yöneten üst düzey yönetici olarak tanımlanmıştır[670].

İtalyan kuvvetlerinin çekilmesiyle yerine Arnavutluk'a Nazi Alman kuvvetleri gelmiştir. Başlangıçta komünistlerin yanında yer olan Balli Kombëtar yapılanması Komünistlerin Yugoslavya ile yakınlığından dolayı Nazilerin safına katılıp Arnavutluk yönetimini kurmuştur. Bu dönemde Naziler, 7 Ocak 1944'te Korça, EIbasan ve Berat şehirlerindeki partizanların üzerine ağır bombardıman yaparak askerî harekât yapmıştır[671].

Faya Martaneşi, Arnavutluk'ta bir Bektaşi babası ve seçkin bir komünist olarak, II. Dünya Savaşı'nda halkın Ulusal Kurtuluş Cephesi etrafında birleşmesine katkıda bulunmasıyla Partizanların liderlerinden birine dönüşmüştür. II. Dünya Savaşı devam ederken 1943'te Martaneş'in partizan taburunu komuta etmiş ve aynı yılın temmuz ayında Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun Genelkurmay üyeliğine atanmıştır. Cermenika ve Martaneş bölgelerindeki Alman kuvvetlerinin kış taarruzu sırasında Faya Baba, savaşın tüm zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır[672]. Partizan kuvvetlerinde

---

[668] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.303-305.

[669] Faya Martaneşi Baba'nın şiirlerinin de bulunduğu klasörde 1942 yılındaki Permeti Kongresi ve Berat toplantısı, Martaneş ve Debre eyaletindeki hareketleri, halkın beklentileri ve kadınların müfrezenin ve daha sonra Martaneş Taburu'nun barınak ve yemeğine katkısı, siyasi ve organizasyon çalışmalarına değinilmiştir. 7 Haziran 1940 tarihli şiirini Türkçe yazmıştır. **AQSH**, F. 158 (Çeta e Martaneshit), V. 1942, D. 2, f.1-2.

[670] **AQSH**, F. 160 (Komanda Ustarake), V. 1943. D. 48, f.1-28.

[671] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.307-308.

[672] Komünist grupları Almanya yanlısı hükümet takip altına almıştır. Müslim Peza, Hüsnü Kapos, Baba Faya Martaneşi, Reşit Çollak partizan gruplarının faaliyetleri, eylemleri, girişimleri, suikastları hakkında İçişleri Bakanlığı ile yapılan yazışmalar. Bkz. **AQSH**, F. 149 (Kryeministiria), V. 1943, D. 33, f.1-182.

siyasi ve askerî faaliyetlerini sürdürmüş ve bu bölgelerin nüfusunun moralini yüksek tutarak Enver Hoca'nın hayranlığını kazanmıştır. Permeti Kongresi'ne katılması için çağrılmış fakat Almanlarla savaşın getirdiği engeller nedeniyle katılamamıştır. Yine de kongrede, Faya Baba, Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi'nin Başkan Yardımcısı seçilmiştir[673].

Faya Martaneşi Baba, Ulusal Kurtuluş Ordusu'nda general rütbesinde görev yapmıştır. Onunla birlikte Feyzo Derviş, Bedri Sipahi, Rüstem Baba, Ahmet Muhtar Baba, Fehmi Baba dahil birçok tekke mensubu Bektaşiler, Partizan ordusuna katılmıştır[674]. Ayrıca Arnavutluk'un Marksist lideri Enver Hoca, Bektaşi bağlantıları olan bir aileye mensuptur[675]. Böylece onların yanında Partizan kuvvetlere katılan 32 Bektaşi babası ve 3000'den fazla tekke mensubu Bektaşi, komünist devrimde hayatını kaybetmiştir. Hatta Bektaşiler, bağımsızlık uğruna komünist kuvvetlere katıldığında maaş almayı dahi kabul etmeden gönüllüce savaşmıştır[676].

II. Dünya Savaşı'nda komünist harekete katılmayan Bektaşiler ise: Prişte tekkesinden Kamber Ali Baba, Turan tekkesinden Zülfo Baba, Gılava tekkesinden Kamil Baba, Tomor dağındaki tekkeden Ali Turabi (Tomori) Baba, Kruje tekkesinden Mürteza Baba, Zall tekkesinden Selim Ruhi Baba ve dervişi Recep II. Dünya Savaşı'nda milliyetçi Bektaşiler olarak işgale karşı mücadele etmiştir[677]. Milliyetçi Bektaşiler başlangıçta teşkilat bakamından örgütsüz ve amaç bakımından başarısız olsalar da komünistlere nazaran işgale karşı ilk silahlı direnen kesim olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Avlonya'da İtalyan işgali gerçekleştikten sonra İtalya'nın

---

673 Baba Faja Martaneshi, din adamı ve vatansever Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önemli isimlerinden biri de Baba Faya Martaneşi'dir. Mustafa Cani Baba (Faya Martaneşi), 1910'da Kavaja'da doğmuştur. Kral Zog karşıtı bir aileden yetiştiği için ve o dönemde rejimin zulmüne uğramıştır. Aynı adımlardan devam ederek Arnavut halkının faşistlere karşı direnişinin önde gelen isimlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki başarılarından, Arnavutluk'un kurtuluşuna yaptığı büyük katkılardan dolayı 2 Aralık 1945'te Elbasan halkı tarafından Halk Meclisi'nde temsilci olarak seçilerek Milletvekili olmuştur. Apostol Kotani, **Baba Mustafa Xhani (Martaneshi): Hero i Popullit**, Komiteti Kòmbëtar i Organizatës së Veteranëve të Luftës Antifashiste Nacional Çlirimtare, Tiranë, 2001, s.41-126.

674 Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.208.

675 Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s. 17.; Arnavutluk Dedebabalık Merkezinde Dedebaba Edmond Brahimaj'ın anlatımıyla Enver Hoca'nın annesi Korça'daki Bektaşi tekkesine mensuptur. Ayrıca Komünistlerin ikinci lideri olan Mehmet Şehu ise Bektaşilere yakınlık gösteren biri olsa da kökeni Sünni olup ataları Halveti tarikatına mensuptur. Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan görüşme. 29.07.2022.

676 Gazetecinin biri Dedebabalık Merkezi'nde duvarlarda asılı olan madalyalı partizan ordu kıyafeti içindeki portre fotoğrafları Fehmi Dedebaba'ya sorduğunda 32 Bektaşi babasının, 3000'den fazla tekke mensubu Bektaşi'nin komünist devrimde hayatını kaybettiğini onların hatırası olarak duvara asıldığını anlatmıştır. Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.110-111.

677 Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.208.

hakimiyetine karşı direnen kurumları tek tek işgal kuvvetleri bastırmıştır. Bu esnada Avlonya'daki Golimbas Bektaşi tekkesi de işgale karşı direniş yapmıştır. Toplam kuvveti ortalama 70 kişiden oluşan faşist askeri kuvvetin tekkeye ilerlediği haberi gelince, Arshi Bazaj Derviş haber salarak tekkenin muhibi olan köyden direniş çağırısında bulununca 40 kadar tüfekli vatandaş tekkeye savunma yapmaya gelmiştir. Arnavut gönüllü Bektaşi kuvvetleri 700 metre yüksekliğe çıkıp İtalyan kuvvetlerine ateş ederek tekkenin bulunduğu tepeye çıkmalarını engellemiştir[678].

Savaşta Anti-komünist milliyetçi Bektaşilerden en faal olanları Gjirokaster şehrindeki Zall tekkesinin hamisi halife baba mertebesindeki Selim Ruhi Baba ve dervişi Recep ön plana çıkmıştır. 1939'da Zall tekkesine İtalyanlar işgalci kuvvet göndermiştir. İtalyan kuvvetleri Selim Ruhi Baba'yı I. Dünya Savaşı'nda tekkesini işgal eden Yunanlara karşı savaşmaya yani intikam alması için İtalya'nın Yunanistan'ı işgaline destek vermesine ikna etmeye çalışmıştır. Selim Ruhi Baba tekkesinden ayrılmayı kabul etmemiştir. Ancak Yunanistan'daki Çamerya Arnavutlarının İtalyan kuvvetlerini desteklemesi için mektup atmıştır[679]. İtalyan işgal kuvvetleri 1943'te Arnavutluk'tan çekilince Alman kuvvetleri yerini doldurmak istemiştir. Gjirokaster Kalesi'ne Alman işgali kurulduğunda, Zall tekkesinin dervişleri Selim Ruhi Baba'ya haber vermiştir. Selim Ruhi Baba korkmadan ve tekkesini terk etmeden beklemiştir. Çok süre geçmeden Alman Gestapo komutanı ayağındaki kirli botlarını bile çıkarmadan Zall tekkesine girince ona Selim Ruhi Baba kendisini şöyle ifade etmiştir: "*Düşman olsan da gel, çünkü Allah'ın nurunu göreceksin*". Nitekim tekke işgale uğramış ve sonraki süreçte Almanlarla iş birliği yapan Balli Kombëtar üyesi oldukları için serbest bırakılmışlardır[680].

Arnavutluk'ta milliyetçi Bektaşiler İtalyan işgalinin sona ermesine az bir süre kala partizanların İtalyanlara saldırmaya başlamasıyla ilk ağır kaybını yaşamıştır. 23 Temmuz 1943'te çok sayıda İtalyan kuvvetinin motorlu araçları ve tepeden tırnağa silahlı askerleri, bölgede çok fazla Arnavut çetelerinin askeri olduğunu düşürüp Rabia tekkesine saldırmıştır. Rabia tekkesinden Abbas Baba, Hasan Baba ve Care Derviş dahil tekkedeki 27 kişilik Bektaşi kafilesi öldürülmüştür[681]. İşgal altında milliyetçi

[678] Mirjan Aliaj, "Dritë Prej "Kurorës së Malit"", **Urtësia**, S.136, Tirane, 2019, s.31.
[679] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.51,52,70.; Rexheb, **a.g.e.**, s.356.
[680] Sadık İbro "Baba Selim Gjirokatra, Simbol Mirësie", **Urtësia**, S.136, Tirane, 2019, s.34.
[681] Naim Deraj, "Rabija: Monument Dhimbijeje", **Urtësia**, S.139, Tirane, 2020, s.22.; Aliko, **a.g.e.**, s.15.

Bektaşiler ile Komünistler arasında düşmanlık ortaya çıkmıştır. İtalyan işgaline karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde Komünist Arnavutların Ulusal Kurtuluş Ordusuna bağlı birlikler, kendilerine destek vermediği için 1943 yılından Turan tekkesinde Zülfo Baba'yı ve Çoruş köyünün tekkesinde Murat Fraşeri Baba'yı, Ali Koçi Derviş'i ve üç tane tekke muhibini öldürmüştür. Aynı sebeple Tepedelen'den Bayram Derviş, Gılava tekkesinden Fehmi Derviş, Mallakastra'dan Bayram Derviş II. Dünya Savaşı'nın Arnavutluk'ta en sert geçtiği zaman olan 1943 yılında komünistler tarafından öldürülmüştür. II. Dünya Savaşı devam ederken Arnavutluk'ta son olarak 1944 yılında Korça'da Fehmi Vrepcka Baba çatışmada öldürülmüştür[682]. Milliyetçi Bektaşilerin Balli Kombëtar örgütü ve Komünistlerin Ulusal Kurtuluş Ordusu arasındaki çatışma savaş sonrasında da 1948 yılına kadar devam ettiği için 4. Bölümdeki Arnavutluk'un komünist rejime geçtiği dönemde detaylı şekilde ayrıca ele alınmıştır.

2.2. Türk Millî Mücadelesi'nde ve Sonrasında Kurulan Modern Türkiye'deki Bektaşilik

Bektaşiliğin bir Türk tarikatı olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Kolonizatör Türk Dervişi ve Abdalan-ı Rum rolleri ile üstlendiği Türk teşkilatçı geleneği, yasaklı olduğu işgal altındaki Osmanlı Devleti'nin varlığının sona ermesi durumu karşısında Türk Millî kimliği üzerinden bağımsızlık faaliyetlerine dönüşmüştür.

2.2.1. Türk Millî Mücadelesi'nde Bektaşilerin Rolü

I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru İttihat ve Terakki'nin yönetici kadrosu yurt dışına kaçmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes anlaşması imzalandıktan sonra, 19 Mayıs 1919'da M. Kemal Paşa Millî Mücadele'yi başlatmak için Samsun'a çıkınca böylece İttihatçılar arasından birtakım vatanperver Müdafaa-i Hukukçu olarak vatanı savunmaya başlamıştır. Başta İttihatçı kökenden olmak üzere Bektaşilerin Anadolu'dan, Rumeli'den ve İstanbul'dan Millî Mücadele'ye katılmaları ve mücadeleleri bu vatanperver kişiler ile birlikte başlamıştır[683].

---

[682] Kujtim Boriçi ve Syrja Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava Martir i Demokracisë**, Urtësia, Tiranë, 2016, s.18.; Aliko, **a.g.e.**, s.15.
[683] Öz**, Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler**, s.25.

2.2.1.1. Yeraltı Cemiyetlerinde ve Haber Alma Faaliyetlerinde Bektaşiler

Bektaşilerin yeraltı cemiyetlerinde faaliyet göstermesi Millî Mücadele öncesi dönemde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa üyeliğine dayanır. İttihatçılar II. Abdülhamit Sünni tekkeleri istihbarat açısından kullandığı için özellikle Manastır bölgesindeki teşkilatlanmasında ona muhalif olan Arnavut Bektaşi unsurunu kullanmıştır. Manastır teşkilatı İttihat ve Terakki'nin gizlilik döneminde iken Selanik'ten sonra ikinci önemli merkezi olmuştur. Manastır teşkilatlanmasında Sultan II. Abdülhamit'in kontrol edemediği Babagan kolu Bektaşileri ve Melami tarikatına mensup üyeler çoğunlukta olmuştur. Selanik merkezinin isteği ile Manastır merkezi II. Abdülhamit'in kurduğu İslamcı hafiye teşkilatını tasfiye etmesi için Serez'de, Bektaşilerin ağırlıklı olarak mensup olduğu yapılanma kurmuştur. Bu yapılanma Teşkilat-ı Mahsusa'nın çekirdeği yerine geçmiştir[684]. Balkan Harbi sonrasında istihbarat servisine duyulan ihtiyaç üzerine Enver Paşa'nın talimatı ile kurulan Teşkilat-ı Mahsusa, ideolojik olarak Pan-İslam ve Pan-Türkçülük fikirlerine dayanan bir yeraltı siyasi örgütlenmesi olmuştur. Teşkilatın önde geleleri İttihat ve Terakki'den Süleyman Askeri Bey, İzmitli Mümtaz, İskeçeli Arif ve Eşref Kuşçubaşı yer almıştır[685]. İlk başkanı Süleyman Askeri Bey'in ve son Başkanı Hüsamettin Ertürk'ün Bektaşi olması tarikatın bu oluşum içinde ne kadar etkin olduğunu gösterir[686].

I. Dünya Savaşı sonuna doğru İttihat ve Terakki'nin lider kadrosunun ülkeyi terk etmesiyle birlikte İttihatçılar başsız kalmıştır. İstanbul'a İtilaf Kuvvetleri geldiğinde Talat Paşa'nın talimatı ile Kara Kemal Bey'in Kara Vasıf Bey'e verdiği direktifle Karakol Cemiyeti'ni kurdurtmuştur. Karakol Cemiyeti, Türk istiklal Harbi'nde Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlaması ve yürütülmesi için gizli faaliyetlere başvuran Teşkilat-ı Mahsusacı ve İttihatçı üyelerden oluşan ilk cemiyettir. Bu cemiyetin nizamnamesi Kara Vasıf Bey tarafından yazılmış ve ayrıca adının Karakol olması Kara Kemal ve Kara Vasıf'a ithafen belirlenmiştir. Cemiyetin kurucu üçlüsü arasında emekli Yüzbaşı Baha Said Bey de vardır[687]. Karakol Cemiyeti'nin

---

[684] Abidin Nesimi, **a.g.e.**, s.s.31-37.
[685] Philip Hendrick Stoddard, **Teşkilât-ı Mahsusa**, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015, s.s.69-71.; Nurettin Şimşek, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey,** Altınordu Yayınları, İstanbul, 2008, s.s.25-28.
[686] Baki Öz, **İttihat-Terakki ve Bektaşilik**, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s.289.
[687] Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.s.3-8.; Karakol Cemiyetini kuranların, Rus İhtilâlinin etkisinde kaldıkları, beyannamelerinin maddesinde de görülmektedir. Yücel Özkaya, **İstiklâl Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.40.

Türk Millî Mücadele'sindeki hizmetleri İstanbul'dan Anadolu'ya cephane ve adam kaçırmanın yanı sıra işgalci güçler ve onlara hizmet edenlerin planlarını gerçekleştirmeden M. Kemal Paşa'ya telgrafla bildirmesi olmuştur[688]. Karakol Cemiyeti İstanbul'daki tekkelerden çok faydalanırdı. Bunlara bakıldığında: Sultan Tepesi'ndeki Özbekler tekkesi, Merdivenköy'deki Şahkulu Sultan Bektaşi tekkesi, Çamlıca'daki Ali Nutki Baba'nın Bektaşi tekkesi en çok faaliyet gösterenleri olmuştur. Tekkeler, Karakol Cemiyeti'nin parolası ile gelenlere Anadolu'ya giden ve gelenler için rota belirleme görevi üstlenmiştir[689]. Yine Babagan Bektaşilerden Yusuf Fahir (Ataer) Baba, İttihat ve Terakki taraftarları yanında yer almıştır. İşgal İstanbul'undan Karakol Cemiyeti için Abdülbaki Efendi (İnadiye) tekkesinde babalık yaparken görev yapmıştır[690]. Rauf Orbay'ın anılarında Son Osmanlı Mebusan Meclis'inde mebus olduğu dönemde İngilizlerin meclis üzerindeki baskıyı arttırıp işgal edeceği düşüncesine kapıldığında Ankara'ya kaçmanın yöntemini bir Bektaşi tekkesi üzerinden sağlandığından bahsetmiştir. Karakol Cemiyetine bağlı Anadolu'ya insanları gizlice götüren Vaniköy'de bir Bektaşi tekkesine gidilip oradan Enver Paşa'nın eski yaveri Yenibahçeli Şükrü (Oğuz) Bey tarafından gizli yollardan götürülerek Anadolu'ya insan götürüldüğünü anlatmıştır. Tekke şeyhinin adını vermese de tekkenin Millî Mücadele'ye gönülden bağlı olduğuna değinmiştir[691].

Mazhar Müfit Kansu'nun hatıralarında Karakol Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa adına onun haberi olmadan Doğu Anadolu'daki aşiretlere ve nüfuzlu kişilere mektup atmıştır. Bu mektuplarla kendi Tüzüklerini Millî Mücadele'nin izlenilmesi gereken yolu olarak kabul ettirmiş olması Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmiştir[692]. Sivas Kongresinde M. Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey'e bu durum için kızmıştır[693]. Baha Sait

---

688 Tevetoğlu, **a.g.e.**, 17.

689 Mevlüt Oğuz, "Karakol Cemiyeti", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.454.; Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.13.

690 Şakir Keçeli, **Uluslaşma Sürecimizde Bektaşi Aleviler ve Atatürk**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.389.; Yusuf Fahir Baba 1884 yılında Üsküdar'da Bandırmalızade sülalesinden Ahmet Münip Efendi'nin oğlu olarak doğmuştur. Üsküdar İnadiye semtinde Seyyid Haşim Baba'nın tekkesinin hamisi olmuştur. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, C.3, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.311.; Ahmet Münip Efendi'nin oğlu olarak 1884'te Üsküdar'da doğmuştur. Dedesi Bektaşi Galip Baba, II. Abdülhamit'in sütkardeşi olmuştur. Nüfuzlu bir Bektaşi ailesine mensup olarak Ali Nutki Baba'dan icazet alarak İnadiye tekkesinde Babalık yapmıştır. Turgut Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1990, s.757.

691 Rauf Orbay, "Rauf Orbay'ın Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, C.3, S.35, Vatan Matbaası, İstanbul, 25 Ekim 1962, s.275,278.

692 Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.26.

693 Karakol Cemiyeti Millî Mücadele adına yaptığı faaliyetlerde M. Kemal'in adını M. Kemal Paşa'dan habersizce kullanıp çeşitli bölgelerdeki insanları M. Kemal adına örgütlemiştir. Bu işi yapan kişi Sivas kongresine gelen Kara Vasıf ve arkadaşları (Baha Said, Kara Kemal) olduğunu M. Kemal Paşa anlamış

Bey, Karakol Cemiyeti'nde iken cemiyetin ona verdiği Millî Mücadele'deki görevi din adamlarını örgütlemek olmuştur[694]. Çünkü İttihat ve Terakki Partisinin Umumi Meclis toplantısında Talat Paşa'nın Sadrazam olduğu ilk günlerde Anadolu'nun kapalı bir kutu olduğu bölgede yaşayan insanların kimler olduğunun tahrir edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan Baha Sait Bey, Kızılbaş ve Bektaşilerin yaşadıkları yerin tespiti ve ne kadar nüfusları olduğunun belirlenmesi konusunda görevlendirilmiştir[695]. Böylece Baha Sait Bey, Anadolu'da nerede ve ne kadar Alevi ve Bektaşi nüfus olduğuna dair tahrir yaparak araştırmalar yapmıştır. Hatta bu araştırmalar sonucunda Bektaşilerin Muhibban dergisi ve dönemin milliyetçi yayını Türk Yurdu dergisinde Bektaşiler ve Aleviler hakkında yazılar yayınlayarak ayrıca bir tane Anadolu'daki Alevi ve Bektaşilerin yaşadığı yerleri gösteren tahrir haritası oluşturmuştur[696].

Bektaşi ve Alevi toplumunu detaylıca bilen Baha Sait Bey, Bakü'ye gitmeden önce M. Kemal Paşa adına Kızılbaş dedelerinin merkezine mektup göndermiştir. Bu mektup, daha önceden I. Dünya Savaşı'nda Talat Paşa'nın emri ile Cemalettin Çelebi'ye bağlı olan Kızılbaş/Alevi topluluklarını çağırması üzerine oluşan Mineyik Dede Kurultayı'nı tekrar toplayarak Alevilerin, Millî Mücadele'ye katılmasını sağlatmıştır[697].

---

ve bunu yaparken kimin emrinde olduklarını sorduğunda M. Kemal Paşa'dan emir aldıklarını söylemesine tanık olmuştur. M. Kemal Paşa bu kişilerin kendisinden emir almadan böyle çalışmalarını mantıklı bulmayıp karanlık amaçları olan şahsiyetler olarak değerlendirmiştir. Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.s.73-74.

[694] Galatalı Şevket gazetecileri, Kemalettin Sami ise öğrencileri ve aydınları örgütlemekten sorumlu olmuştur. Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.s.151-152.

[695] Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatler Tarihi**, Türkiye Yayınevi, Ankara, 1964, s.s.2-3.

[696] Kızılbaş ve Alevi ocaklarını araştırırken Sofuyan tabirini kullanmıştır. Böylece Baha Sait Bey'in Babagan Bektaşi geleneğinden olduğu ortaya çıkar. İsmail Görkem, **Baha Sait Bey Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.s.22-253.; Arnavutluk resmî devlet arşivinde Baha Sait Bey'in hazırladığı harita mevcuttur. Bu haritayı Arnavutluk Bektaşileri Türkiye'ye geldiklerinde nereye gidip, kimler üzerinde sözü geçeceğini belirlemek amacıyla kullanmıştır. **AQSH**, F.144, (Koleksioni i hartave), D.190. f.1-2.

[697] Mineyik'te ilk Dede Kurultayı Talat ve Enver Paşa'nın isteği ile 1915 yılında yapılmıştır. Bu kurultaya yaklaşık kırk tane Alevi dedesi katılarak I. Dünya Savaşına Çelebi Cemalettin Efendi'nin kuracağı Mücahid-i Bektaşiye alayında savaşma kararı almıştır. Sözlü tarihçilik ile ortaya çıkan bilgilere göre Malatya'nın Mineyik bölgesindeki Dede Kurultayına, Zeynel Abidin Dedelik Ocağı ev sahipliği yapmıştır. Bu kurultay M. Kemal Paşa adına gelen bir mektupla mütareke döneminde tekrar toplanmıştır. Mektubun sahte olacağından şüphelenilmiştir. Nitekim mektup sahte ve Baha Sait Bey M. Kemal Paşa adına göndermiştir. Ancak kurultayda Millî Mücadele'ye destek ve düzenli orduya katılma kararı çıkmanın yanı sıra İzzettin Doğan'ın babası Hüseyin Doğan çocuk yaşta katıldığı kurultayda ev sahibi Zeynel Abidin Ocağı dedesi Hasan Dede'nin desteği ile dedelerin lideri seçilmiştir. Cemal Canpolat (d.1962) ile yapılan görüşme, 24.06.2022.

İngilizler, Son Osmanlı Mebuslar Meclisini basıp Kara Vasıf ve Rauf Orbay'ı sürgüne yollayınca cemiyetin yönetimi sarsılmıştır. Ancak kendisini Bakü Kurultayı'nda Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi Heyeti'nin temsilcisi olarak gösteren Baha Said Bey'in 11 Ocak 1921'de Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'ya danışmadan Bolşeviklerle anlaşma imzalaması Karakol Cemiyeti'nin kapanmasına yol açan hatalardan biri olarak yanlış yorumlara sebep olmuştur[698]. Karakol Cemiyeti merkez heyeti Kara Kemal, Kara Vasıf ve Baha Sait'in İstanbul'dan uzakta olması ile zayıflamıştır. M. Kemal'e suikast girişimi planlayan Mustafa Sagir'in Karakol Cemiyetine ait mührü elde etmesi ile Karakol Cemiyeti deşifre olduğu için yeniden örgütlemeye gidip Zabitan adını aldı. Daha sonra bu isim Yavuz adı ile değiştirilmiştir[699].

Babagan Bektaşilerinden Baha Sait Bey'in akıbeti ise: Anadolu'ya döndükten sonra, 27 Nisan 1920'de TBMM'de Encümen-i İrşad Heyeti kurulmuştur. Dini saygınlığı olan bu heyet o tarihlerde Millî Mücadele'ye olan desteğini arttırmak amacıyla kırsal yerlere kadar gezerek insanları davet eden bir komisyon olmuştur. Baha Sait Bey, Bektaşi ve Alevi toplumunu iyi tanıması sebebiyle ve M. Kemal Paşa'nın isteği üzerine bu irşad komisyonunda görevli olmuştur[700].

Karakol Cemiyeti Merkez Kurulu üyelerinin İstanbul'dan ayrılmasından sonra, İstanbul'da Karakol Cemiyeti'nin görevlerini devam ettiren çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Fevzi Paşa'ya İstanbul'da haber alma teşkilatı kurma görevi verilmiş, kendisi Yarbay Hüsamettin (Ertürk) Bey'e bu amaçla talimat vermiş böylece

---

[698] Bakü'deki 1 Eylül 1920'de başlayan komünist kurultayına Türkiye Komünist Partisi adına Mustafa Suphi katılırken, Karakol Cemiyeti'nden Baha Said Bey ve Nüzhet Sabit Bey katılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, C.3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, s.s. 573-574.; Baha Said Bey, Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi Heyeti'nin temsilcisi olarak tüm Türkiye adına, Bolşeviklerle beraber Hindistan'a kadar tüm İslam topraklarını İngiliz emperyalizmine karşı kurtaracaklarını içeren iş birliği anlaşması imzalanmıştır. 11 Ocak 1920'de Baha Said Bey'in imzaladığı bu anlaşma, M. Kemal Paşa'nın ve Kazım Paşa'nın kendilerinden habersizce cüret edilmesi büyük tepkilerine yol açmıştır. Sivas kongresinde iken ARMH Cemiyetinin İstanbul şubesi olacaklarını kabul edip bunu imzalamaları sonucunda Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine son verilmiştir. Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.s.628-633.; Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.20.

[699] 16 Mart 1920'de Karakol Cemiyeti, İngilizlerin takibine uğramış ve birçok üyesi tutuklanmıştır. Cemiyetin Üsküdar Şubesi Başkanı olan Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Muğlalı Mustafa Bey, teşkilâtı yeniden canlandırdı. Bekir Ağa Bölüğünde tutuklu bulunan Kara Vasıf Bey'den, Karakol Cemiyeti'nin mührünü ve şifre anahtarını alan Mustafa Bey, Zabıtan Grubu ismi ile eski teşkilatı yeniden canlandırma ve faaliyete geçirmiştir. Özkaya, **a.g.e.**, s. 43.; Criss, **a.g.e.**, s.s.170-171.

[700] Baha Said Bey'in soyunun Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmiş bir aileden geldiğini çeşitli kaynaklar yazmıştır. İnanç bakımından Baha Said Bey Şii ve Alevi inançtan olmayıp Bedri Noyan Dedebaba'nın ona "Bey Baba" denildiğini belirmesi ile Bektaşi tarikatına girmiş bir vatanperver olduğu ortaya çıkmıştır. Görkem, **a.g.e.**, s.s.3-5.

Ankara'daki Büyük Millet Meclis'inin direktifi ile 1921'in Şubat veya Mart aylarında Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu kurulmuştur[701]. Müdafaa-i Milliye, kısaca M.M. Grubu deniyordu. M.M. Grubu üyeleri zaten eski Karakol Cemiyeti'nin üyesidir. Bilge Criss'in tezine göre bir nevi Teşkilat-ı Mahsusa, M.M. Grubu'na dönüşmüştür. Bu teşkilatın amacı Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerini devralmanın yanı sıra Doğu'daki ayaklanmaları ve meclisi bölen zararlı faaliyetleri tespit edip gözetim altında tutmak olmuştur[702]. Yine, Karakol Cemiyeti'nde olduğu gibi İstanbul'dan Anadolu'ya gidecekleri gizlice götürme operasyonunda M.M. Grubu ile iş birliği yapan tekkeler aktif rol üstlenmiştir. Anadolu'ya geçecek kişileri kafile şeklinde toplayarak götürmüşlerdir. Ayrıca M.M. Grubu tarafından sağlanan silah ve savaş malzemesi Anadolu'ya geçirilmeden önce genellikle tekkelerde saklanarak depo olarak kullanılmıştır[703]. M.M. Grubu merkez üyeleri arasında Bektaşi olan bir şahsiyette Hamdi Baba'dır. Hamdi Baba daha sonra İstanbul Valisi Esat Bey'in, Hafız Besim Bey'in ve Yüzbaşı Lütfü'nün bulunduğu ikinci bir grup kuruluşunda yer almıştır. İki grup hâlinde çalışmalarının sebebi ise askerî meselelere ve siyasi meselelere bakanlar olarak görev icabı olmuştur[704].

Yarbay Hüsmettin Bey, M.M. Grubu'nu Fevzi Paşa'nın emri ile İstanbul teşkilatını kurup Anadolu'ya dönmeyi planlarken Topkapı'da gizli bir toplantılar yapmıştır. Bu toplantılara itilaf ajanları tarafından yakalanmamak adına dikkat çekmeyen Bektaşi dervişi kıyafetleri içinde gitmiştir. Bir toplantı dönüşünde gece vakti bu kıyafet içinde elinde fener ve sopa ile sokaklardan geçerken Fransız devriyesine yakalanmıştır. Onlara: "*Hacı Bektaş Veli kullarındanım, tekkeden gelip evime gidiyorum.*" demiştir. Devriye ondan şüphelenmeyerek üstünü aramamıştır[705].

---

[701] Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994, s.s.33-35.

[702] Fevzi (Çakmak) Paşa'nın direktifiyle "Müsellah Müdafaa-i Milliye Grubu", Ankara'da iken Yarbay Hüsamettin Bey tarafından, İstanbul'da Topkapılı Mehmet Bey'e kurdurulmuştur. TBMM 3 Mayıs 1921'de M. M. Grubunu resmî olarak kabul etmiştir. Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.s.4-5.; Criss, **a.g.e.**, s.174.

[703] Çukurova, **a.g.e.**, s.s.63-68.

[704] M.M. grubu ile iş birliği yapan diğer gruplar: Felah Grubu, Muavenet-i Bahriye Grubu, Yavuz Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu, Berzenci Grubu, Namık Grubu, Ferhat ve Kerimi Grubu. Çukurova, **a.g.e.**, s.s.36-48.

[705] Gece saatinde ibadet mi yaptığına inanamayarak sorduklarında, Hüsamettin Bey: "Bizim ibadetlerimiz gece olur, biz hocalar gibi yalnız beş vakit namaz ile yetinmeyiz, zikrederiz, ibadetimiz gizlidir. Gösteriş yapmayız. Allahın huzurunda saatlerce dururuz." Cevabını vermiştir. Tansu, **a.g.e.**, s.374.

Haydar Cemil Baba, İstanbul'da Topkapı Bektaşi tekkesinin hamisi olarak Hüsamettin Bey'i Bektaşi dervişi yaparak kıyafet vermiştir[706].

M.M. Grubu içinde kurucu Yarbay Hüsamettin Bey ve merkez üyesi Hamdi Baba dahil olmak üzere Bektaşi babaları ve tekkeleri hizmet vermiştir. Bunlar: Erenköy'deki Didariye dergahından İbrahim Mihrabi Baba, millî teşkilatta ilk kurulan İstanbul teşkilatı üyesidir[707]. Eyüp'teki Karyağdı Baba dergâhında M.M. Grubu'nun İngilizlerden çaldığı silahların saklandığı yerden biri olmuş ve tekkenin hamisi Hafız Salih Baba M.M. Grubu'na çalışmıştır[708]. Asım Giritlioğlu (Kiritoğlu) M.M. Grubu'nda topçu yüzbaşı rütbesinde iken İngiliz baskınından tek sağ kurtulmuş faal bir Bektaşi babasıdır[709]. Hasan Baba adında bir Bektaşi, hem M.M. Grubu'na hem de Yavuz Grubu'na çalışmıştır. Hasan Baba, İstanbul gümrüklerinde müfettişi olup gizli bir şekilde sevk edilen silah ve cephaneyi düşman kontrolünden uzak tutmuştur[710]. M.M. Grubu'nun İstanbul Zeyrek'te bulunan Telgraf Merkezi'nde Bektaşi babası Ali Naci (Baykal), İhsan Preveze Bey ile birlikte görev yapmıştır. Daha sonra Albay Ali Naci Baba 8 Kasım 1922'de EHUR Reisi Fevzi Paşa'nın talimatıyla Ankara'ya gelmiş ve Erkân-ı Harbiye Umumiye Sahra Postaları Müdir-i Umumiyesi'nin başına atanarak tekrar İstanbul'a gitmiştir[711]. M.M. Grubu adına çalışan Bektaşi tekkelerinden en faal olanı (Topal) Mehmet Tevfik Baba'nın hamisi olduğu Merdivenköy Bektaşi tekkesi, Anadolu'ya insan kaçırmak ve cephane kaçırma güzergahında ilk durakları görevini üstlenmiştir[712]. Tekkelerden bir diğeri ise Karpuzu Büyük Nuri Baba'nın oğlu Ali Nutki Baba'nın Çamlıca'daki Bektaşi dergâhı olmuş ve Ali Nutki Baba, M.M. Grubu'nda görev almıştır[713]. Ali Nutki Baba'nın Çamlıca dergâhı İttihat Terakki

---

[706] Haydar Cemil Baba, Arnavut asıllı olduğu halde Arnavutça bilmeyen bir şahsiyet olarak Millî Mücadele döneminde M.M. Grubu'nda görev yapmıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, Ardıç Yayınları, İstanbul, 1998, s.184.; İşgal İstanbul'unda Topkapı dergahının başında Haydar Cemil Baba'dan önce Moralı Abdullah Baba vardır. Ergun, **a.g.e.**, s.303.; Kırımlı olup soyu Giray hanedanına dayanan Mihrabi Baba'nın asıl mesleği deniz kuvvetlerinde Yüzbaşı rütbesinde subaylıktır. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.705.

[707] Tansu, **a.g.e.**, s.178.

[708] Keçeli, **a.g.e.**, s.468.

[709] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.148.; Keçeli, **a.g.e.**, s.484.

[710] Keçeli, **a.g.e.**, s.485.

[711] Ali Naci Baykal PTT müdürlüğü 12 Temmuz 1950'de emekli olmuştur. Salih Niyazi Dedebaba Ankara'da Anadolu Otelini işletirken Ayin-i Cem yapmasıyla tekkeler ve zaviyeler kanunu ihlal etmesi sebebi ile uyarılınca 1930'da Arnavutluk'a gitmiş, giderken Babagan Bektaşiliğinin lideri anlamı ifade eden Dedebabalık makamının kendi yerine vekalet etme görevine Ali Naci Baykal'ı tayin etmiştir. Keçeli, **a.g.e.**, s.s.367-370.

[712] Bu sebeple M.M. Grubu belgelerinde tekkenin onarımını üstlendikleri yazılmıştır. Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.s.149-151.

[713] Tansu, **a.g.e.**, s.451.; Ali Nutki Baba Çamlıca, Bektaşi tekkesinden Nuri Baba'nın oğludur. 1869 tarihinde doğmuş 1936 yılında vefat etmiştir. Bir süre deniz kuvvetlerinde Subaylık yapmıştır. Yakup

döneminde ünlülerin durak yeri olmuştur. Talat Paşa, Dramalı Rıza Bey, Yakup Kadri, Yahya Kemal Beyatlı, Nazım Hikmet ve Annesi Cemile Hanım'ın üyesi olduğu popüler bir yerdir[714]. Hatta Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Talat Paşa sadece tekkeye geldiği zamanlarda daima yanında bulunan yaveri olan dergâhın diğer bir daimî üyesi Dramalı Rıza ile bir gece gizlice bu dergâha getirilmiştir. Böylece Musa Kazım Efendi, Bektaşiliğe kabul töreni olan nasip alma uygulamasını Ali Nutki Baba'dan alarak Bektaşi olmuştur[715]. Yakup Kadri, 1919'dan itibaren Çamlıca dergahında kalarak bir yandan Karakol ve sonrasındaki dönemde M.M. Grubuna çalışırken diğer yandan Akşam ve İkdam gazetelerinde Millî Mücadele taraftarı yazılar yazmıştır[716]. İbrahim Mihrabi Baba'nın kökeni Kırım Hanlarına dayanan Giray hanesine mensup olarak ailesi III. Selim döneminde İstanbul'a yerleşmiştir. İstanbul'daki Sütlüce Bektaşi tekkesinde dervişlik yapmıştır. İşgal İstanbul'unda 65 yaşında iken Karakol Cemiyetine ve M. M. Grubuna çalıştığı dönemde 1920 yılının sonlarına doğru vefat etmiştir[717]. M.M. Grubu'na çalıştığı bilinen diğer Bektaşiler, Hacı İlhami Baba, Münir Baba, Ahmed Halid Baba, Ekrem Derviş, Hüseyin Kazım Baba'dır[718].

İstanbul'daki gruplarla iletişim kurup güven kazanamayan Bektaşiler de olmuştur. Üst paragraftaki bilgiler doğrultusunda Bektaşi olduğu kesin olan Çamlıca Bektaşi dergahından Teşkilat-ı Mahususa üyesi Komitacı Dramalı Rıza Bey ve onun mücadelesi bunun hazin sonlu bir örneğidir[719]. Dramalı Rıza Bey, Millî Mücadele

---

Kadri'nin Nur Baba romanında Ali Nutki Baba'yı kötülediği için Dr. Ragıp Erensel aracılığı ile Ali Nutki Baba'yı Çankaya köşkünde ağırlamış ve Yakup Kadri ile yüzleştirmiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.s.29-33.

[714] Nazire Tuğalan, "Yahya Kemal Nazım'ın Annesine Bektaşi Tekkesinde Aşık Düştü Aşkı Bitince de Sokakta Terk Etti", **Hürriyet Tarih**, S.29 Eylül 2004, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 2004, s.6.

[715] Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.91, 17 Şubat 1927, s.4.

[716] Yakup Kadri Nur Baba romanının 1922 yılında yazınca tekke ile olan bağı bozulacaktır. İlhami Soysal, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 14 Ekim 1983, s.9.

[717] Babagan ile Çelebilerin arasında barış elçiliği görevini üstlenip Hacı Bektaş Veli tekkesinde kalmıştır. Bu süreçte Cemalettin Çelebi'den Babalık icazeti almıştır Ergun, **a.g.e.**, s.s.271-273.

[718] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.147-149.; Hüseyin Kazım Baba Melami tarikatından Kosovalı ve Arnavut kökenlidir, yasaklı dönem Bektaşiliğinde Melamilik altında gizlenmiştir. 1953 yılında vefat edince Balıkesir'deki Başçeşme asri mezarlığına defnedilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet devrinin ünlü Bektaşilerinden olan Balıkesir askeriyesinden Ağır Bakım Mühendis Binbaşısı Turgut Koca Halife Baba onun oğludur. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.750.

[719] Criss, **a.g.e.**, s. 168.; Kara Kemal Bey'in emri İngiliz Kemal'e çetecilik ve örgütleme eğitimi veren Dramalı Rıza Bey, I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Kemal ile birlikte Arabistan bölgesinde İngiliz ajanı Lawrens'i yakalama görevini takip etmiştir. Osman Akandere ve Feridun Ata, "(Nemrut) Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nde Yargılanarak İdam Edilen Bir Kuva-yı Milliyeci: Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadele'deki Hizmetleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya, 2003, s.32.

yıllarında Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin kurulmasında Aydın, İzmir, Manisa, Bursa ve Balıkesir bölgelerinde faaliyet göstermiştir. Ayvalık, Akhisar, Soma, Salihli, Alaşehir, Ödemiş gibi kazalarda Reddi İlhak ve Müfaa-i Hukuk gibi millî teşkilatlanmalarında görev almıştır. Dramalı Rıza Bey, Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı mücadele etmiştir[720]. Onun Millî Mücadele'deki kahramanlık gösterdiği olay Akbaş Cephanesi baskını olmuştur. Akbaş Cephaneliğine baskın fikrini Albay Kazım Özalp ortaya atarak Köprülü Hamdi Bey'i bu konuda görevlendirmiştir. Bu amaçla Dramalı Rıza Bey ve 40 kadar adamı Köprülü Hamdi Bey'e destek kuvveti olarak vermiştir[721]. Dramalı Rıza Bey, Köprülü Hamdi Bey'in emri ile Akbaş Cephanesini kaçırmak için plan yapmıştır. Bölgeye kılık değiştirip fark edilmeden cephaneliğin nasıl korunduğundan Fransız subaylarının nöbet değişim zamanına kadar istihbarat toplamıştır. 26-27 Ocak gecesi Akbaş Cephaneliğine Dramalı Rıza Bey ve emrindeki adamları baskın yapmış, mühimmatları Fransız askerlerini etkisiz kılarak bölgeden Yenice köyüne taşımışlardır. İkinci Anzavur İsyanı esnasında Dramalı Rıza Bey 40 kadar adamı ile Yenice köyünde Cephaneyi korurken Köprülü Hamdi Bey yakalanıp şehit edilmiştir[722]. 21 Şubat 1920'de Dramalı Rıza Bey ve silah arkadaşları, cephane Anzavur'un eline geçmesin diye cephaneliği ateşe verip havaya uçurmuştur[723]. 1920 Mayıs'ında Bursa'daki Kuvayı Milliye üyeleri Karakol Cemiyetine, Damat Ferit Paşa'yı suikast ile ortadan kaldırmayı tavsiye eden mektup göndermiştir. Mektubu Akbaş baskınında başarısız olduğu için üzülen Binbaşı Dramalı Rıza Bey götürmüştür. Teşkilat-ı Mahsusa, Dramalı Rıza'nın bu hareketini tehlikeli görüp yanaşmamış, İngilizlere çalışan Polis Müdürü Kalkandereli Hasan Tahsin, Rıza Bey'in suikastı anlatmasıyla durumu işgalcilere raporlayıp ona ihanet etmiştir. Bunun üzerine Dramalı Rıza Bey ve on kişiden oluşan ekibi tutuklanmıştır.

[720] Osman Akandere, "Dramalı Rıza Bey ve Kuzey Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Mücadelesindeki Hizmetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.19, S.57, Ankara, 2003, s.s. 983-984.

[721] Akbaş Cephanesini itilaf devletleri İstanbul hükümetine yaptığı baskı ile cephaneyi Bolşeviklerle karşı savaşan Rus kuvvetlerine verme kararı aldırmıştır. Cephaneyi Ruslar alana kadar Fransız askerleri korumakla görevlendirilmiştir. İlhami Bebek, **Millî Mücadelede Akbaş Cephaneliği Baskını**, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1994, s.s.48-54.

[722] İkinci Anzavur isyanı devam ederken Köprülü Hamdi Bey, Gavur İmam'ın kuvvetleri tarafından yakalanmış ve Biga'ya götürülürken yolda işkence yapılarak şehit edilmiştir. Akandere, **a.g.m.**, s.s.997-1002.

[723] Zeki Çevik, "Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Cephaneliği Baskını", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.10, İstanbul, 2006, s.s.13-21.

12 Haziran 1920'de Dramalı Rıza suikasttan haber getirdiği için değil, Akbaş Cephanesindeki baskından dolayı idam edilmiştir[724].

Dramalı Rıza haricinde Bektaşi babası olan Ali Rıza (Öge) da M.M. Grubu ile irtibat kurmuştur[725]. Ali Rıza Öge (Kadimi Baba), Talat Paşa'nın yanında gezen polis olarak çalışmış ve İstanbul Emniyet İstihbarat Dairesi'nde uzun süre çalıştıktan sonra "İstanbul Polis Kısm-ı Siyasisi Ermeni Masası Şefi" olarak görev yapmıştır. İşgal İstanbul'unda bu görevinden dolayı Ermeniler onu önce zehirlemiştir. Bu zehirlenme durumu yüzünden iki ay bilincini kaybetmiştir. Daha sonra Ermenilerin onu canına kastetmek için aradıkları dönemde semt semt saklanmıştır. Nihayetinde İstanbul'daki bir Ermeni çetesi onu yakalamak için üzerine 11 el ateş edilirken kaçmış ve sadece bir kurşun karnına isabet etmiştir. 1 Mayıs 1920'de vurulan Ali Rıza Baba, sekiz ayda birçok defa ameliyat geçirmiştir[726]. Bu dönemde Ali Rıza Baba, M.M. Grubu'ndan Kaymakam (Yarbay) Hüsamettin Bey ile Anadolu'ya geçmek ve Millî Mücadele'ye katılmak için görüşmüştür. Anılarında bu görüşme ve M.M. Grubu'nun kaçırma operasyonu şöyle gerçekleşmiştir: Tevfik Bey adında M.M. Grubu'nun ticaret ile uğraştığı kılığında Anadolu'ya insanların geçişini sağlayan üyesi ile karşılaşmıştır. Tevfik Bey "*Biz seni öldü biliyorduk.*" diye cümleye başlayıp Ali Rıza Baba'yı tanımıştır. Anadolu'ya geçmek isteğini söyleyince Ali Rıza Baba'nın parası olmadığı için kendisine yardım edeceğini ve bunun için eski İttihat ve Terakki Katib-i Mesulü Hüsnü Bey'e giderek ondan 100 lira alacağını belirtmiştir. Ali Rıza Baba, Hüsnü Bey'den parayı aldıktan sonra Tevfik Bey tarafından verilen zarfın içine koymuş ve Tevfik Bey zarfın üzerine ecza deposu olan Ekrem Necip Bey'in adını yazmıştır. Ekrem Necip Bey adı zarf üzerinde yazdığı için ecza deposuna gidince bu isimde biri olmayıp iki ayrı kişi Ekrem Bey ve Necip Bey ortaya çıkmış, Ali Rıza Baba'yı İngiliz ajanlığı yapabileceğinden şüphelenip Ekrem Bey, Tevfik ve Hüsnü Bey diye birini

[724] Criss, **a.g.e.**, s.s.168-169.; Dramalı Rıza Bey 12 Haziran 1920'de 30 yaşında iken idam edilmiştir. Criss'in verdiği 22 Haziran 1920 tarihi yanlıştır. Dramalı Rıza Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın üyesi olarak I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede Suriye başta olmak üzere Arap coğrafyasında görev almıştır. O hayata önem vermeyen, vatanı uğruna ölümü hiçe sayan sert bir karakteri olduğunu kendisini tanıyanlar bahsetmiştir. Akandere, **a.g.m.**, s.979.

[725] Keçeli, **a.g.e.**, s.487

[726] Karyağdı Baba tekkesinden İbrahim Mihrabi Baba ile o dönemde görüşür ve onun tavsiyesinden etkilenmiştir. Gerçekten Derviş olmak istiyorsa üç sene Kerbela'daki Bektaşi tekkesinde hizmet etmesini tavsiye etmiştir. Ancak eniştesi Debreli Hamit Baba bir sene sonra beraber gidelim diyerek onu Kalkandelen Harabati Baba dergahına götürmüştür. Orada Arnavutça'yı öğrenmiştir. O sıra seferberlik ilan edilmiş, böylece askerlik hizmetine alınmıştır. Kerbela'ya gidemeyince yine İbrahim Mihrabi Baba'nın önerisi ile askerlikten sonra polis olmuştur. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.s.267-268.

tanımadığını belirtip Ali Rıza Baba'ya güvenmemiştir. Yaklaşık bir buçuk ay İstanbul'dan Anadolu'ya geçmenin yolunu aramış ve nihayetinde Teşkilat-ı Mahsusa'dan Hafız Kemal Bey'e ulaşmış onun bir kâğıda yazdığı yazı sayesinde, Kaymakam (Yarbay) Hüsamettin Bey ile görüştürmüştür. Kâğıttaki şifreli yazı: "*Evinizi kira ile tutmak isteyen zat çok muhteremdir. Kirasını muntazaman verebilir. Evinizi vermekte tereddüt etmeyiniz.*" şeklindedir. Bunun üzerine Polis Dördüncü Şube Müdürü Muavini Şükrü Bey'e yönlendirilmiş ve o da Ali Rıza Baba'yı Anadolu'ya giden bir tüccar kılığında Bahr-ı Cedid vapuru ile İnebolu'ya göndermiştir[727].

Ali Rıza Baba vapurda olan arızadan dolayı İnebolu'ya değil Ereğli Limanı'na götürülmüştür. Orada indiğinde gizli cemiyetlerden Askeri Polis Teşkilatı üyeleri onu karşılamıştır. Askeri Polis Teşkilatı, işgalci güçlerin ve hilafetçi Millî Mücadele karşıtlarının yaptığı gizli veya açık propagandalara ve halkı etkileme faaliyetlerine karşı, EHUR Fevzi Paşa tarafından 20 Aralık 1920'de kurulmuştur[728]. Başta limanlar olmak üzere Anadolu'nun dört bir yanında örgütlenen bu teşkilat ile Ali Rıza Baba, Ereğli'de Kaymakam Ali Naci Bey ile görüşmesi esnasında Askeri Polis Teşkilatı'nın Müdürü Şükrü Bey ile karşılaşmıştır. Ali Bey ve Şükrü Bey'in ısrarı üzerine Askeri Polis Teşkilatı'nda çalışmaya başlamıştır. Anadolu'ya insanları geçirmek için yol güzergahı olan bölgede memur olduğu için Ali Rıza Baba yeraltı cemiyetlerinin bu faaliyetinde görev almıştır[729]. Daha sonra 13 Şubat 1921'de Kars Emniyet Müfettişliğine atanmış bölgede Ermeni Komitacılara karşı mücadele vermiştir[730]. 21 Mart 1921'de Askeri Polis Teşkilatı, gizliliği koruyamadığı ve yetkisini aşan işler yaptığı gerekçesi ile lağvedilmiştir[731].

2.2.1.2. Bektaşilerin Kuvayı Milliye'ye ve Düzenli Orduya Destekleri

Mücahidin-i Bektaşi alayının Türk Millî Mücadelesi için önemli bir güç kaynağı olarak görüleceğinden bu gücün nasıl kurulduğuna değinerek başlanması gerekmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin katıldığı cephelerde düzenli orduya destek olması için çeşitli operasyonlar yürütmüş ve ayrıca

[727] Öge, **a.g.e.**, s.s.361-371.
[728] TBMM'ye bağlı Genel Kurmay Başkanlığınca teşkilatlanmıştır. Askeri Polis Teşkilatı asayişi sağlamanın yanı sıra ordu gerisinde ve ordu içerisinde düşmanların casusluk ve propaganda faaliyetlerini önlemekle görevlendirilmiştir. Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.s. 9-12.; Ereğli'de ve İnebolu'da Askeri Polis Teşkilatı kontrol noktaları oluşturmuştur. Çukurova, **a.g.e.**, s.s.49-50.
[729] Öge, **a.g.e.**, s.374.
[730] Keçeli, **a.g.e.**, s.s.488-489.
[731] Erdal İlter, **Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi**, MİT Basımevi, Ankara 2002, s.21.

cephe bölgesindeki yerel unsurlardan gönüllü askeri birlikler oluşturmuştur. Mücahidin-i Bektaşiyye ve Mücahidin-i Mevleviyye alayları bu sayede kurulmuştur. Osmanlı'nın bu güçlü iki derviş tarikatı I. Dünya Savaşı'nda cephelere özel statü ile sürülmüştür. Mevlevi alayı Gelibolu'ya cepheye gönderilirken Mücahidin-i Bektaşiyye alayı Kafkas Cephesine gönderilmiştir[732].

1915 yılında I. Dünya Savaşı'nda Cemalettin Çelebi, Sultan Mehmet Reşad'ın rızasıyla Ruslar ile Kafkas Cephesinde mücadele etmek için Alevi/Kızılbaş bölgelerini gezerek savaşa davet etmiş ve 7000 kişiyi aşan asker nüfusuna sahip Mücahidin-i Bektaşiyye alayını kurmuştur[733]. Bu alayın kuruşu ile ilgili Mineyik Dede Kurultayı'nın ev sahibi Hasan Dede'nin torunu Cemal Canpolat ile yapılan sözlü tarihçiliğe göre: 1915 yılında bir kısım Kızılbaş ocakları Cemalettin Çelebi'nin alayına katılmayıp onu dinlemiyor diye şikâyet gidince Talat ve Enver Paşa'nın isteği ile ilk defa Kızılbaş ocakları toplanmış ve Sultan Reşad'ın Cihad-ı Ekber ilanından dolayı Cemalettin Çelebi hizmetinde katılmayı kabul etmişlerdir. Tek şartları Bektaşilerin ve Alevilerin devlet nezdinde resmiyet kazanması talepleri olmuş, Talat Paşa'dan savaş sonrasında resmiyetlerinin kazanılacağı konusunda söz alınmıştır[734]. Mücahidin-i Bektaşi alayı Kızılbaşların desteği ile oluşunca alay Kafkas cephesine gönderilmiştir. Cephedeki düzeni ise Cemalettin Çelebi Erzurum'da Bektaşi alayının fahri Yüzbaşı rütbesinde şube başkanı iken alayın Erzincan şubesinin başında Sıdkı Baba aynı rütbe ile görevlendirilmiştir[735]. Bu bilgiyi doğrulayan husus Osmanlı Arşivi'ndeki çok az bahsi geçen bu alay ile ilgili belgede Mücahidin-i Bektaşiyye alayının I. Dünya savaşındaki faaliyeti için Cemalettin Çelebi'nin Erzurum'da Hacı Bektaş Veli dergâhı mütevellisi iken maaşının yatmadığı konusunda şikâyet yaptığı telgrafta mevcuttur[736]. Bu alay Ruslar ile Kafkas Cephesinde bir yıl gibi bir süre çarpışmış, daha sonra İstanbul hükümetinin emriyle diğer alaylara dağıtılmıştır[737]. Bektaşilerin Çelebi kolunun böyle bir güce sahip olması Millî Mücadele'de yer almasının sağlanması ile büyük bir kuvvet kazanılacağı düşündürmüş ve Ahmet Cemalettin Çelebi'yi ziyaret

[732] Şapolyo, **a.g.e.**, s.104.; Vahdettin 1918 yılında tahta çıktığı için 1915'te kurulan bu alay için bu eserde Vahdettin'in izni ile kurulması bilgisiyle hata yapılmıştır. Stoddard, **a.g.e.**, 90.
[733] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, 103.
[734] Cemal Canpolat ile yapılan görüşme, 24.06.2022.
[735] Muhsin Gül, **Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1984, s.15.
[736] **BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM)**, 15/44, 4 Ra.ahir 1334/ 9 Şubat 1916.
[737] Gül, **a.g.e.**, 16.

silsileleri böylece başlamıştır. Sıdkı Baba ise Ahmet Cemalettin Çelebi'nin Millî Mücadele'yi desteklemesi ile düzenli orduya gönüllü kuvvetlerde katılmıştır[738].

Cemalettin Çelebi'nin Millî Mücadele'de göründüğü ilk yer, 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi'ni imzalayanlar arasında yer almış olmasıdır[739]. Böylece Mustafa Kemal Paşa, daha Hacıbektaş'a ziyaret etmeden evvel Millî Mücadele yanlısı olduğu anlaşılsa da başlangıçta bu durum fark edilmeyip Millî Mücadele'nin önder kadrosunun Çelebi Efendi'yi mücadeleye davet için ziyaretleri olmuştur. İlk ziyaretin ne zaman olacağı ile ilgili bilgi M. Kemal Paşa'nın Ankara'daki 20. Kolordu kumandanlığına yazdığı şifreli telgrafta mevcuttur. Bu telgrafta Sivas Kongresi öncesinde 20. Kolordu Kumandanlığı Bektaşilerin lideri Çelebi Cemalettin'in Millî Mücadele saflarına katılmasının mümkün olduğunun bildirilmesi üzerine yazılmıştır[740]. Sivas Kongresi'ne hastalığı sebebiyle katılamayan Cemalettin Çelebi ise Sivas Kongresi'ndeki Heyet-i Temsiliye'yi tanıdığını bildiren telgraf yollamıştır[741]. Mustafa Kemal Paşa, 26 Eylül 1919'da Hacıbektaş nahiyesinden Çelebi Cemalettin Efendi'ye vatan ve millet uğrunda yaptığı çalışmalarından dolayı teşekkür ettiğini bildiren telgraf çekmiştir[742]. Babagan Bektaşiler durumdan haberdar olup Çelebilerle yarış halinde olarak onlarda Salih Niyazi Dedebaba önderliğinde Millî Mücadele'ye destek verdiğini Sivas'taki heyete bildirmiştir. M. Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli

---

[738] 1863 yılında Tarus'un yenice köyünde doğmuştur. Sıdkî Baba'nın asıl adı Abidin'dir. 1875 yılında yetim bir çocuk olarak Feyzullah Çelebi'ye sığınmıştır. Kurtuluş Savaş'ı sonrasında Sıdkı Baba, M. Kemal Paşa'nın yeni Türk Devleti'nin kurulmasına "Maksat yerini buldu." diyerek benimsemiştir. 1925'e kadar Tekke geleneğini devam ettirmiştir. Tekkeler ve Zaviyeler, Türkiye'de yasaklanınca 1928 yılına Merzifon'un Harız köyünde imamlık yapmıştır. Hayrettin İvgin, **Aşık Sıtkı Baba**, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1976, s.s.7-9.; Sıdkı Baba 1908 Meşrutiyetini sevinçle karşılayıp İttihatçıların bu hareketine taraftar olmuştur. M, Kemal Paşa için beklenen kurtarıcının o olduğunu 35 beyitlik Kurtuluş Savaşı şiiri yazmıştır. Gül, **a.g.e.**, s.24.

[739] Cemal Kutay, **Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Acar Bilgi Merkezi yayınları, İstanbul 2013, s.s.350-355.; Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s. 112.

[740] Ankara 20. Kolordu Kumandanlığı'na
C: 25 Ağustos 1335 (1919) tarih, şifre 2071
(...) Refet (Bele) Bey'in tam Sivas Kongresi'nin toplanma zamanı oraya gitmiş olması hiç de iyi olmadı. Yüce mıntıkanızda Bektaşi şeyhini elde etmek sizce de mümkündü… Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.305.

[741] Devlet ve millet ve vatan-ı mukaddesin bekâsı ve hukûkunun muhâfazası husûsunda teşekkül iden hey'et-i millîyelerinenvâki' iştirâk-ı fakirhânemizin kabûl ve takdir buyurulduğunu tebşîr telgrafnâme-i celîleleri mûcib-i emn ve iftihâr-ı dâiyânemiz olmakla bilhassa arz-ı ta'zîmât ve takdîm-i teşekkürâne ibtidâr iylerim. Ol babda.
Hacı Bektaşi Çelebi Cemaleddin. "Sebk İden Muhâbere Üzerine Çelebi Cemaleddin Efendi Hazretlerinden Son Vârid Olan Telgrafnâme Sûreti Aynen Naklolundu", **İrade-i Milliye**, S.5, 2 Teşrinievvel/2 Ekim 1919, s.2.

[742] Mustafa Kemal Paşa, Cemalettin Çelebi'ye Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla telgraf çekmiştir. **Milli Savuma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE), Atatürk Koleksiyonu (1905-1980) (ATA-ZB)**, 2/0/96, R. 26 Eylül 1335/M. 26 Eylül 1919.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla Babagan Dervişan zümrelerinin lideri Salih Niyazi Dedebaba'ya Millî Mücadele'ye katkısından dolayı 12 Ekim 1919'da teşekkür telgrafı çekmiştir[743].

Ancak Hacıbektaş bölgesine ilk defa gidenin Ali Fuat Paşa'nın Millî Mücadele hatıralarına göre Ankara Valisi Muhittin Bey'in olduğu ortaya çıkmıştır. Sivas Kongresi toplanacağı esnada Kara Vasıf Bey, Ankara'ya ulaştığında Vali Muhittin'nin M.M. Grubu (o dönemde Teşkilat-ı Mahsusa) tarafından gönderilen telgrafla Hacı Bektaş Veli Çelebisi Cemalettin Efendi'yi Millî Mücadele taraftarı yapmaya gittiğini öğrenmiştir. Ali Fuat Paşa'nın anılarında Vali'nin gitme sebebi Cemalettin Çelebiye Millî Teşkilatı dağıtması emri ile İngilizler tarafından para verildiği jurnaline karşı onu Millî Mücadele safına katmak adına olmuştur. Birkaç ay önce belirtilen Ankara Valisi Muhittin Bey'in iddialarının bölge de entrika çevirmek adına olduğunu Ali Fuat Paşa 11 ve 12 Aralık 1919 tarihlerinde bizzat kendisi dergâhı ziyaret ettiğinde öğrenmiştir. Ali Fuat Paşa, Çelebi Cemalettin Efendi'nin ve Salih Niyazi Dedebaba'nın sadakatle bağlı olarak Millî Mücadele taraftarı olduğunu fark etmiştir. Vali tarafından iddia edilen durumun asılsız olduğu ve Cemalettin Çelebi'nin Ali Fuat Paşa'nın anılarında geçen görüşmesiyle Millî Mücadele'ye desteği kesindir[744].

21 Kânunuevvel 1335/ 21 Aralık 1919'da bu gelişmelerden haberdar olamayan M. Kemal Paşa, Kayseri'den Mucur'a oradan Hacıbektaş bölgesine üç ile dört milyon civarındaki Alevi toplumunun bağlı olduğu Çelebi Cemalettin Efendi'yi ve dergâhın dedebaba postu vekili Salih Niyazi Dedebaba'yı Millî Mücadele'ye katmak için yola çıkmıştır. Yolda Babagan kolundan Bektaşilerin Dedebabası Salih Niyazi Baba, Mucur'da M. Kemal Paşa'ya eşlik etmek için gelmiş ve dergâha kadar M. Kemal Paşa'ya arabada eşlik etmiştir. Yolculuk esnasında gizliliğe dayalı cemiyetler üzerine Mustafa Kemal ile Salih Niyazi Dedebaba'nın muhabbet etmesi ilginç karşılanmıştır[745]. Çelebi Cemalettin Efendi'nin konağına ulaşınca onunla arası bozuk olan Salih Niyazi Dedebaba yanlarından ayrılmış, daha sonra M. Kemal Paşa, Çelebi

[743] M. Kemal Paşa, Hacı Bektaş Veli Dergahı Sabık Postnişini ve Türbedarı Salih Niyazi Baba Hazretlerine diye hitap etmiştir. **ATASE, ATA-ZB**, 3/0/2, R. 12 Teşrinievvel 1335/M. 12 Ekim 1919.
[744] Cemalettin Çelebi, Ali Fuat Paşa'ya şöyle demiştir: "*Paşam, milli birliğe ve teşkilata elimden gelebilen bütün maddi ve manevi yardımı yapacağım*." Bunun üzerine Ali Fuat Paşa Çelebi Cemalettin Efendi'nin sözünde sonuna kadar durduğunu belirtmiştir. Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hâtıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.s.157,263.
[745] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s.493.

Cemalettin Efendi'nin misafiri olmuştur. M. Kemal Paşa, Çelebi Cemalettin ile Niyazi Dedebaba'nın arasının bozuk olduğunu fark etmiş, iki tarafın Millî Mücadele konusunda birleşmesini istemiştir. Çelebi Cemalettin Efendi'nin kendisi hasta olduğu halde M. Kemal Paşa'ya rakı ikram etmiş. Cumhuriyeti kurmayı düşünüp düşünmediğini M. Kemal'e sormuş olmasını anılarında M. Müfit Kansu bahsetmesiyle Çelebi Cemalettin Efendi'nin ileri görüşlü biri olduğu anlaşılmıştır. Çelebi Konağında bir gece konaklandıktan sonra Salih Niyazi Dedebaba ve dervişleri dergâhta ziyaret edilmiştir. Balım Sultan'ın mezarı ziyaret edilmiş ve böylece M. Kemal Paşa hem Salih Niyazi Dedebaba'yı hem de Çelebi Cemalettin Efendi'yi Millî Mücadele safına katarak 24 Aralık 1919'da Mucur'dan Kırşehir'e geçmiştir[746].

M. Kemal Paşa, 22 Mart 1920 tarihli telgrafında Çelebi Cemaleddin Efendi ve Salih Niyazi Baba ile arkadaşlarının maddî ve manevî yardımlarını; yapılmakta olan mücadelede başarının vesilesi olarak görmekte olduğu telgrafında belirtmiştir[747]. TBMM açıldıktan sonraki dönemde M. Kemal Paşa'nın önerisi ile TBMM'de Cemalettin Çelebi, Meclis İkinci Reis Vekili seçilmiştir[748]. Cemalettin Çelebi de kendisine verilen görevden onur duyduğunu telgrafla meclise bildirmiştir. Yine de Cemalettin Çelebi, sağlık sorunu sebebiyle Kırşehir mebusu olduğu halde meclise hiç katılamamıştır[749]. I. TBMM Kars Mebusu Fahrettin Erdoğan anılarında, Hacıbektaş dergâhında 20 gün kadar kaldığı süreçte Çelebi Cemalettin Efendi'ye Ankara'dan bir mektup geldiğini ve mektupta yazılanlara ithafen 50 araba, 50 Çift öküz, 50 kat yatak yardımını karşılamak isteğiyle sahip olduğu tüm arabaları, öküzleri ve 50 kat yatağı Kızılay emrine gönderdiğini anlatmıştır[750].

---

[746] Cemalettin çelebi o dönemde kalp yetmezliğinden hasta olduğu halde M. Kemal Paşa'yı karşılamaya özen göstermiştir. Akşam yemeği çelebi konağında yenmiş, dergâhın üretimi olan Rakı ve Şaraptan M. Kemal'e Çelebi Cemalettin Efendi ikram etmiş, Normalde hastalığı sebebiyle içki içermediğini fakat Paşa hazretlerinin hatırına kadeh kaldırıp içmiştir. Kemal Paşa sadece dergâhın özel üretimi olan şaraptan içmiştir. İki saat süren yemek faslının ardından M. Kemal Paşa ve özel muhafızı Çelebi'nin evinde diğer konuklar misafirhaneye götürülmüş. Gece geç saatlere kadar ikisi özel konuşmuştur. Veliyettin Ulusoy, **Serçeşme Yazıları**, Hünkâr Yayıncılık, İstanbul 2014, s.s.20,21.; Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. II, s.494.

[747] **ATASE, ATA-ZB**, 28/0/105, R. 28 Mart 1335/M. 28 Mart 1919.

[748] Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa adaylıktan çekilince 104 oy alarak Reis İkinci Vekilliğine Cemalettin Çelebi meclise katılmadığı halde seçilmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre I**, İçtima Senesi I, Cilt 1, İçtima 3, 25 Nisan 1336 Pazar, s.s.42-44.; Cemalettin Çelebi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Reisi seçildiği I. TBMM'de Melis Reis Vekilliği için yapılan seçimde Mevlevi Şeyhi Abdulhalim Çelebi 91 oy ile Birinci Meclis Reis Vekili seçilmiştir. Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.132.; Bu durum İngiliz basınında da yer almıştır. "Mustapha Kemal's Defiance. No Recognıtıon of Peace", **Evening Mail**, 14 May 1920, s.3.

[749] **TBMM ZC,** Devre I, İçtima Senesi I, Cilt 1, İçtima 4, 26 Nisan 1336 Pazartesi, s.69.

[750] Fahrettin Erdoğan, **Sebilürreşatçılara Cevap ve Bektaşilik**, Emek Basım, Ankara, 1956, s.23.

Millî Mücadele döneminde Çelebi Cemalettin Efendi'den başka Babagan koldan Bektaşiler de destek vermiştir. Hüseyin Mazlum Baba, Denizli'deki Dediği Sultan tekkesinin Bektaşi hamisi olmuş, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği dönemde Redd-i İlhak Cemiyeti'ni desteklemiştir. Ayrıca Denizli'nin Tavas ilçesindeki Kuvayı Milliye teşkilatlanmasının oluşumunda aktif rol üstlenmiştir. Yine aynı şekilde Denizli Heyeti Milliyesi'nin kuruluşunda da önder rol üstlenmiştir. Aydın ili Yunan işgaline uğrayınca topladığı kuvvetlerle Demirci Mehmet Efe'nin kuvvetleriyle birlikte Umurlu cephesindeki Kuvayı Milliye kuvvetlerine katılmıştır. Oğlu baba mertebesindeki Mümtaz Bey ise Tavas Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi'nin kurulması ile 45 kişiden oluşan Yıldırım adında bir Kuvayı Milliye Müfrezesi kurmuştur. Mümtaz Baba başlangıçta 45 kişiden olan müfrezesini 200 kişiye çıkartıp Yörük Ali Efe ile birlikte Aydın Umurlu-Köşk hattında Yunanlılara karşı bölgeyi korumuştur[751]. Bölgede Yunan kuvvetleri bir alay ve dağ topçu silahıyla hücum ettiği için Mümtaz Baba'nın kuvvetleri mahrum imkanlarıyla bir sene kadar düşmanı ilerletmeyip bölgeyi korumuştur. Ancak sağ ve sol tarafında bulunan Yörük Ali Efe'nin kuvvetleri de düşmana dayanamayıp geri çekilince kendi kuvvetlerini mecburiyetten dolayı Denizli bölgesine geri çekmiştir. Bunun üzerine görevini iyi yapmayıp kaçtığını ileri süren Demirci Mehmet Efe onu idama mahkûm etmiş fakat bu idam kararını uygulayamamıştır. Bu sırada düzenli ordu kurulunca Mümtaz Baba iki kardeşi ile birlikte 57. Tümen'e katılmış ve Batı cephesinde Yunan'a karşı mücadele ederken kardeşi Cafer Sadık Bey, Seferihisar'ın Doğanbeyli bölgesinde şehit düşmüştür[752]. Ayrıca M. Kemal Paşa, İzmir Yunan işgalinden kurtulduğu günlerde Uşakkizade Muammer Bey'in Göztepe'deki evinde kalırken evi koruması için Mazlum Baba'nın çocuklarından Mümtaz Bey'in yapmasını emretmiştir[753]. Hüseyin Mazlum Baba ve oğlu Mümtaz Baba 9 Haziran 1924'te İstiklal Madalyası almıştır. Hüseyin Mazlum Baba, Denizli mebusu olarak 3 yıl I. TBMM'de yer almış ve meclisteki irşad ve nafia komisyonlarında görev yapmıştır[754].

[751] Yasemin Beyazıt, "Hüseyin Mazlum Bababalım ve Ailesi'nin Millî Mücadele'deki Rolü", **Belgi**, C.II, S.6, İstanbul, 2013, s.711-713.;
[752] **BCA**, 490-01-0-0/519-2083-1-24, 26.06.1945.
[753] Keçeli, **a.g.e.**, s. 361.
[754] Beyazıt, **a.g.m.**, s.717.

Babagan kol Bektaşilerinden Ali Ulvi Baba Kurtuluş Savaşı'nda tabur imamlığı yapmıştır[755]. Dr. Ragıp (Erensel) Baba, Çanakkale'den Millî Mücadele'ye M. Kemal Paşa'nın ve cephe askerlerinin doktorluğunu yapmıştır[756]. Ekrem (Ramazanoğlu) Baba, Adana'da Fransızlara karşı başlatılan Kuvayı Milliye hareketinde öncüler arasında yer almıştır[757].

2.2.1.3. Bektaşilerin Millî Mücadele Aleyhindeki Faaliyetleri ve Asılsız İddialar

Akademik literatüre yansıyan Millî Mücadele döneminde Bektaşilerden vatana ihanet yaptığına dair durumlar da söz konusu olmuştur. Ancak bunlardan bazıları asılsız iddialardır. İlk olarak M.M. Grubu üyesi Mehmet Tevfik diğer bir adıyla Yalvaçlı Topal Tevfik Baba ve (Sakallı) Ahmet Rıfkı hadiselerine bakıldığında mesup oldukları İstanbul'daki Tarikat-ı Salâhiye Cemiyetini incelemek zaruridir. Tarikat-ı Salâhiye örgütü 19 Eylül 1920'de Kiraz Hamdi Paşa liderliğinde İstanbul'da İlyayı Vatan Cemiyeti lokalinde gizli ve ihtilalci bir hüviyette kurulmuştur. Tarikat-ı Salâhiye gizli örgütlenmenin yanı sıra tarikatçı bir düzene göre örgütlemiştir. Tarikatın yapısı üç mertebeye ayrılmıştır: 1- Salah-ı Hal (mürşit), 2- Salah-ı Nefs (kâşif), 3- Salah-ı Tam (muallim). Ayrıca örgütün yönetici kadrosu Heyet-i İrşadiye (din adamları), Heyet-i Faale (eylemleri belirleyenler bilim adamı ve yazarlardan oluşur), Heyet-i Murahhassa (temsilciler kurulu olarak Müslüman olan uzak bölgelere atanmış kişiler) şeklinde görev dağılımına ayrılmıştır[758]. Çukurova'ya göre Kiraz Hamdi Paşa'nın teşkilatlandırdığı millî varlığa zararlı faaliyet yürüten Tarikat-ı Salâhiye adındaki gizli örgüt, Bektaşilikte olduğu gibi bu örgütün yönetimi hiyerarşik olarak rakamsal değerlere bağlı üçler, yediler ve kırklar şeklinde olmuştur[759]. Kuvayı Milliye

---

[755] Sonraki süreçte İzmir'de Balpınarı tekkesinde babalık yapmıştır. Mümtaz Baba ile Bektaşiliği yeniden modernleştirme ve açma girişimi için hazırlık yapmıştır. Ancak bu faaliyetleri yarıda kalmıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.s.44-45.; 1954'te İzmir Balpınarı Bektaşi tekkesinde postnişin iken vefat etmiştir. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.711.

[756] Ragıp Erensel Baba, M. Kemal Paşa'nın yanında yer alarak mücadele eden biri olduğu için Atatürk'in emri ile her ay özel kaleme uğrayıp destek maaşı almıştır. Haldun Derin, **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.36.

[757] Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.347.; Ekrem Ramazanoğlu Baba, Millî Mücadele döneminin kadın mücadelecilerinden şair Hasibe Hanım'ın oğludur. Kökleri Adana'daki Ramazanoğlu Beyliği'nin yönetici ailesine kadar dayanmaktadır. Naci Kum, "Hasibe Ramazanoğlu", **Görüşler Adana Halkevi Dergisi**, S.40/41, Adana, 1941-1942, s.35.

[758] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s.s.576-578.

[759] Çukurova, **a.g.e.**, s.s.114-117.; Tarikat-ı Salâhiye örgütünü Bektaşiler kurmamıştır. Zarcone Hülya Küçük'ün tezine atıf yapmıştır. Hakikatte bu örgüte M.M. grubu adına Mehmet Tevfik Baba sızmıştır. Sakallı Rıfkı'nın Salâhiye örgütünde etkin olmayan bir Bektaşi olmuş, örgütün lideri Kiraz Hamdi adında Bektaşi olmayan Sünni bir Müslümandır. Thierry Zarcone, "Bektasiyye", **Encyclopedia of**

karşıtı çalışmalar yürüten Tarikat-ı Salâhiye, bu amaç doğrultusunda zaman zaman yabancı haber alma örgütleriyle iş birliği yapmış ve İngilizlerle beraber siyaset yapmışlardır. Tarikat-ı Salâhiye, Ekim 1921'de Topkapı ve Yedikule Bektaşi dergahlarında propaganda yaptırıp dergahları kendi safına katmak istemiştir. Tarikat-ı Salâhiye'nin içinde Bektaşi tarikatından Bektaşi Sırrı eserinin yazarı Sakallı Rıfkı (Derviş Ruhullah) yer almıştır[760]. Üyeler arasında yer alan diğer bir Bektaşi şahsiyet ise Merdivenköy tekkesi postnişini Mehmet Tevfik Baba olup hem Tarikat-ı Salâhiye'ye hem de İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne M.M. Grubu adına sızmıştır. Bu durum M.M. Grubu üyesi tarafından EHUR'a gönderilen bir mektupta Mehmet Tevfik Baba'nın kendileri safında yer alarak Tarikat-ı Salâhiye'nin Kırklar adı verilen kadroya sızdığı belirtilmiştir[761].

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 26 Haziran 1925 tarihli haberine göre 25 Haziran'da Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Tarikat-ı Salâhiye'nin yargılaması başlamıştır[762]. Tarikat-ı Salâhiye'nin Ankara İstiklal Mahkemesi'nce yapılan araştırmasında Sultan Vahdettin'in bilgisi dahilinde, insanların dinî hissiyatını Millî Mücadele aleyhinde kullanmak maksadıyla oluşturulmuş gizli örgütlenme yapısındaki bir istihbarat servisi olduğu ortaya çıkartılmıştır. Anadolu'ya Distol ilacı satmak bahanesi ile gelmiş olan Tarikat-ı Salâhiye üyeleri köylere kadar gitmiş, mütareke döneminde yabancı istihbarat birimlerine bilgi sağlamıştır[763]. 1924 yılında Tarikat-ı Salâhiye üyesi olmaktan suçlanan Mehmet Tevfik Baba'nın M.M. Grubu adına sızmış bir ajan olduğunu 1925 yılında Ankara İstiklal mahkemesinin gizli celsedeki yargılamasında ortaya çıkmıştır. Hüsamettin (Ertürk) Bey duruşmaya katılarak şahitlik yapmış ve Tevfik Baba'nın aklanmasını ve hatta İstiklal Madalyası almasını

Islam, C.3, Leiden, Brill, 2014, s.s.21-30.; Kiraz Hamdi Paşa Bektaşi değildir. Didar Hanım hakkında milli mücadele aleyhtarı diyor. Kaynak olarak TİTE gösterilmiş fakat TİTE belgelerinde sadece şüpheli yaklaşılmış. Hülya Küçük "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, 2005, s.73.; Didar Hanım, M. Kemal Paşanın emri ile Fahri Işık'ın yanında Hacı Bektaş Veli tekkesine Sakarya zaferinden sonra giden tetkik için giden milli mücadele taraftarı olan Bektaşi şahsiyettir. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.596.

[760] Çukurova, **a.g.e.**, s.s.117-119.

[761] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.149.; Tarık Zafer Tunaya eserinde Mehmet Tevfik Baba'nın tarikat üyesi olarak hain olduğunu sanmıştır. Tunaya, **a.g.e.**, s. 592.

[762] "Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Tarikat-ı Salâhiye Mensuplarının Muhakemsi", **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Haziran 1340/1924, s.1.

[763] Mehmet Ali Kumbuzoğlu, **İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927)**, Cilt 7/1, TBMM Basımevi, Ankara, 2020, s.97.; Tarikat-ı Salâhiye'nin amacı, Osmanlı'yı aşarak tüm Müslümanlığı kalkındırmak adı altında hilafetin gücünü kullanarak Millî Mücadele taraftarı olanlara karşı tavır alarak yıkıcı politikalar izlemektir. Tunaya, **a.g.e.**, s.579.

sağlatmıştır[764]. Cumhuriyet Türkiye'sinin Ankara İstiklal Mahkemesi 1925 Ağustos'unda Tarikat-ı Salâhiye üyelerini yargılamaya devam etmiş ve on bir kişiyi idam hükmüne çarptırmıştır. Tarikat-ı Salâhiye böylece lağvedilmiştir[765]. Bektaşilerden Sakallı Rıfkı (Derviş Ruhulah) Tarikat-ı Salâhiye üyesi olduğu ve Millî Mücadele'ye muhalif olduğu için Mudanya Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Türk ordusu girmeden İstanbul'dan Yunanistan'a kaçmış ve orada vefat etmiştir. Sultan Vahdettin ile birlikte ülkeyi terk ettiği için, yargılama sürecinde mahkeme kayıtlarında adına rastlanmamıştır[766].

Bektaşilerin Millî Mücadele'de hıyanet içinde olan bir mensubu da Filozof Rıza Tevfik'tir. Rıza Tevfik'in babası Arnavutluk'un Debre bölgesinden Hoca Mehmet Tevfik'tir. Babası tarafından Kuzeyli Gega Arnavutlarından bir soya sahip olduğunu şiirlerinde ve eserlerinde belirtmiştir. Babasının kontrolünde Alliance Israelite Sion İlkokulu'nda okumuştur. Filozof Rıza Tevfik, İstanbul'da, şair olan Bektaşi babası Edip Harabi tarafından Bektaşi yapılmış ve onun dervişi olmuştur[767]. Edip Harabi'nin yetkisiz bir Bektaşi olduğunu fark edince İstanbul Kazlıçeşme'deki Bektaşi tekkesindeki Abdullah Baba'dan tekrar nasip töreni yaptırmış, 150'liklerden olduğu dönemde Mısır'da sürgün hayatı yaşarken üçüncü defa bu sefer Ahmet Sırrı Baba'dan nasip alıp Dervişlik mertebesine yükselmiştir[768]. Rıza Tevfik'in hayatına kısaca bakıldığında, Rıza Tevfik 1883 yılında Galatasaray Sultanisine gitmiş, sınıfta kalınca eğitimine orada devam etmeyip 1885'te Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt yapmıştır. Bu fakülteden de hürriyet propagandası yaptığı gerekçesi ile tutuklanınca bir yıl sonra affedilmiştir. Ancak bu sefer önceki eğitimine göre yapı bakımından çok farklı bir fakülteye kayıt yapmış, 1897'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuştur[769]. 1907'de İttihat ve Terakki'ye katılmış, kısa sürede İttihatçılardan ayrılıp Hürriyet ve İtilaf saflarına katılmıştır. Filozof olmasıyla ün yapınca Sultan Vahdettin'in dikkatini çekip

[764] Tevfik Baba, tekkeler ve zaviyeler kanunundan sonraki süreçte 1935 yılında sakalları kesilerek Bursa'nın Kemalpaşa ilçesine sürgün yollanmış ve 1939 yılında orda vefat etmiştir. Şevki Koca, "Şahkulu Bektaşi Dergâhı'nın Son Babagân Postnişinleri ve Bektaşilerin Zor Yılları (1926-1953) II", **Cem**, Y.36, S.125, Cem Basın Yayın San., İstanbul, 2002, s.24.
[765] Tunaya, **a.g.e.**, s.584.
[766] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.170.; Ergun, **a.g.e.**, s.278.
[767] Rexheb, **a.g.e.**, s.s.381-383.
[768] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.s.88,89.
[769] Abdullah Uçman, **Rıza Tevfik**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.8.

1918'de Maarif Nezaretine getirilmiş ve Posta Telgraf Nezareti görevini de işgal İstanbul'unda vekaleten yürütmüştür[770].

Rıza Tevfik Bey'in hıyaneti konusunda çeşitli bilgiler mevcuttur. Öncelikle bu konudaki ilk faaliyetine bakıldığında, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne Rıza Tevfik ve Tarikat-ı Salahiye'den Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa ile birlikte üye olmuştur. İstanbul'daki İngiliz istihbarat raporuna göre Rıza Tevfik ve Halide Edip, Robert Koleji Müdürü Dr. Gates'in desteğiyle "Wilson Prensipleri Derneği" kurmuştur[771]. Millî Mücadele döneminin literatürlerinde en çok dikkat çeken hıyanet durumu ise: Hadi Paşa'ya, Bern'deki Osmanlı Büyükelçisi Reşat Halis'e ve Rıza Tevfik'e Osmanlı murahhasları olarak barış konferansına gidip itilaf devletlerinin anlaşma tasarısını imzalama yetkisi verilmiştir. Bunun üzerine Rıza Tevfik'in bulunduğu İstanbul Heyeti, 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması'nı Paris'te imzalamıştır. Bu anlaşma ki kabaca tabiriyle Ege bölgesini Yunanlılara, Doğu bölgesini Ermeni ve Kürtlere veren, Anadolu'nun itilaf işgalini resmîleştiren maddelere sahip olduğu için Türk milleti tarafından tepki ile karşılanmıştır[772]. Tüm bu zararlı faaliyetleri üzerine Âyan'dan Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik namıyla 150'likler listesine adı yazılmıştır[773]. Rıza Tevfik, 1922 yılında 150'liklerden olarak gemiyle Mısır'a kaçmış, sonrasında devrik Padişah Vahdettin ile hacca gitmiştir. Hac esnasında Ürdün Kralı ile tanışınca Kral tarafından 1928 yılındaki emeklisine kadar olan süreçte Ürdün'de Kütüphane ve Müze (Asar-ı Atika) genel müdürü görevine getirilmiştir. 1928'de emekli olunca Amerika'ya gitmiştir. 1934'te eşinden ayrılmış ve Lübnan'ın deniz kenarındaki Cünye kasabasında yaşamaya başlamıştır. Buradaki, günleri için "*Hayatımın en hayırlı yılları*" demiştir[774]. Edebi açıdan değerlendirmelerde o dönemde hiç şiir veya eser yazmayışından dolayı verimsiz dönemi denilse de bölgede yaşadığı dönemde tasavvuf açısından en verimli dönemi olmuştur. Mısır'daki Arnavutların kontrolündeki Bektaşi tekkesinin hamisi Ahmet Sırrı Baba'nın dervişi olup tekke hayatı sürmüştür[775]. Türkiye'de 1938'de çıkan aftan sonra 1943'te geri Türkiye'ye dönmüş, 1949'da

[770] Hakan Özoğlu, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası**, Çev. Zuhal Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.70.
[771] Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.s.131,157.
[772] Salahi R. Sonyel, **Kaygılı Yıllar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2012, s.s.172-173.
[773] Tevetoğlu, **a.g.e.**, s.132.
[774] Uçman, **a.g.e.**, s.10.
[775] **Taha Toros Özel Arşivi**, Dosya No: 257-Rıza Tevfik Bölükbaşı.; Cünye'de Rıza Teyfik ile birlikte fotoğraf çekilen Baba Bayram'dır. Baba Bayram, o dönemde Mısır'daki Ahmet Sırrı Baba'nın Dervişi'dir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.78.

İstanbul'da iken 30 Aralık günü yakalandığı zatürre hastalığından vefat edince Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir[776].

Bir diğer hıyanet iddiası ise Cemal Bardakçı'nın anılarına göre Cemalettin Çelebi'nin isyan edeceği konusunda olmuştur. Cemal Bardakçı 1921 yılı Nisan ayında Çorum Mutasarrıfı iken Ankara'daki millî hükümetin Alevileri katledeceğine dair İngilizlerin yaptığı propagandaya karşı önlem almak istemiştir. Bu gaye ile yaklaşık dört milyon civarındaki Alevi toplumunun lideri olan Cemalettin Çelebi ile görüşmeye Hacıbektaş'a gitmiştir. Hacıbektaş'a gittiğinde Çelebi Efendi o gün onunla görüşmemiş, kendisini oğlu Hamdullah'a karşılatmıştır. Cemal Bardakçı, bölgede bulunduğu ilk gün sadece Salih Niyazi Dedebaba ile hoş geldin konuşması yapabilmiştir. Cemalettin Çelebi, Cemal Bardakçı'ya göre hastalığı sebebiyle tam iki yıldan beri harem dairesinden dışarı adım atmamıştır. Bu sebeple Cemalettin Çelebi, Cemal Bardakçı'yı orada bulunduğu ikinci günde huzuruna kabul etmiştir. Cemal Bardakçı'nın Cemalettin Çelebi ile görüştüğü gün ramazan ayının başlangıcı olduğu için, M. Kemal Paşa'ya tebrik telgrafı çekme konusunda Cemal Bardakçı'ya danışmıştır. Cemal Bardakçı da telgraf çekilmesinden M. Kemal Paşa'nın rahatsız olmayacağını hatta millî davaya bağlı olduğunu belirten cümle kullanarak yazılırsa çok mutlu olacağını belirtmiştir. Cemalettin Çelebi, Cemal Bardakçı'ya Millî Mücadele'ye tam destek verdiğini destek vermeye de devam edeceğini söylemiştir. Ancak mücadele bittikten sonra Alevi toplumunu dışlayan padişah ile birlikte padişahlığın da kalkmasını isteyerek M. Kemal Paşa ve arkadaşlarının bu konudaki düşüncesini Cemal Bardakçı'ya sormuştur. Cemal Bardakçı, Çelebi Cemalettin Efendi'yi onaylayıp bu duruma Paşa hazretlerinin son vereceğini belirtmiştir[777].

2.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Dinî Politikaları Çerçevesinde Bektaşiler ile İlişkisi ve Nur Baba Hadisesi

Mili Mücadele'de Bektaşilerin liderleri olan Babagan kolundan Salih Niyazi Dedebaba'nın ve Çelebi kolundan Ahmet Cemalettin Efendi'nin Atatürk'ü desteklediğine değinilmişti. Babagan kolun lideri Salih Niyazi Dedebaba ile Atatürk'ün bağlantısı ilk defa Millî Mücadele döneminde Sivas'ta iken Atatürk'ün yazdığı 12 Ekim 1919 tarihli telgrafla belgelere yansımıştır. Bu telgrafa göre Salih Niyazi Dedebaba daha Atatürk Hacı Bektaş Veli tekkesine gelmeden önce Millî

[776] Uçman, **a.g.e.**, s.11.; Özoğlu, **a.g.e.**, s.71.
[777] Cemal Bardakçı, **Alevilik-Ahilik Bektaşilik**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.s.3-57.

Mücadele'ye destek vermeye başlamıştır. Atatürk'te yanında bulunan Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi'nin selamını iletip kendisini ve mücadeleyi desteklediği için teşekkürlerini bildirmiştir[778]. Nitekim iki Bektaşi kolunun desteği olunca Atatürk Sivas'tan Ankara'ya geldiğinde onun gelişi için kutlama niteliğinde oluşturulan Seymen Alayı'nda Bektaşilerin ve Alevilerin bulunduğu birçok tarikat kendine has kıyafetleriyle katılmıştır[779]. TBMM açıldıktan sonraki dönemde hem Çelebilere bağlı Alevilerden hem de Bektaşilerden mebuslar seçilmiştir. I. TBMM'de bir Bayrami, iki Mevlevi, iki Nakşibendi, iki Halveti, üç tane Bektaşi Milletvekili vardır. Bektaşiler: Hüseyin Mazlum Baba Denizli Mebusu, Ahmet Cemalettin Çelebi Kırşehir Mebusu, Ahmet Nüzhet Baba Ergani Mebusu'dur[780]. I. TBMM'de Çelebi Bektaşilerine bağlı Alevi mebuslar: Dersim Ferhatuşağı aşiretinden Diyap Ağa, Şeyh Hasan Aşireti Reisi Hasan Hayri Bey, Abbas Uşağı Aşireti'nden Mustafa Ağa, Sarı Saltuk Ocağı'ndan Mustafa Zeki Bey, Erzincan yöresinden Abbasuşağı Aşireti Reisi Girlevikli Hüseyin Bey (Aksu), Kars'tan Garip Musa Ocağı'ndan Pirzade Fahrettin (Erdoğan) Bey milletvekili olarak görev yapmıştır[781].

Hüsmettin Ertürk'e göre TBMM'ye hastalığı sebebiyle hiç katılmayan Çelebi Cemalettin Efendi'nin daha sonraki süreçte tartışmalı olduğu Babagan Bektaşilerin de Atatürk'e destek vermesinin ardından TBMM'de Atatürk'e muhalif olan II. Grup'tan taraf tuttuğu durumu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi Arnavut Feyzi Dedebaba'dan beri Hacı Bektaş Veli tekkesinin hakimiyeti için Babagan kolu Bektaşileri ile arasında olan hakimiyet mücadelesinin Salih Niyazi Dedebaba döneminde de devam etmesi ihtimali kuvvetle muhtemel olmuştur. Nitekim II. TBMM dönemi için seçimler yaklaşınca Atatürk'ün emri ile muhalif II. Grup'a Bektaşiler destek vermesin diye M.M. Grubu'ndan Hüsamettin Ertürk Baba, Salih Niyazi Dedebaba ile görüşmeye gönderilmiştir. Salih Niyazi Dedebaba ise İstanbul'dan Anadolu'ya 40 kadar Arnavut asıllı Bektaşi babasının getirilmesi şartıyla tüm Bektaşilerin Atatürk'ün grubunun

[778] Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.4, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.282.; Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.128.
[779] Seymen alayının arkasını Ankara'da bulunan muhtelif tarikatlara mensup dervişler takip ediyordu. Ankara'da o sırada Nakşibendî Dergâhı, Sadî Dergâhı, Rufai, Kadiri Dergâhları, Mevlevi Dergâhı, Hacı Bayram Velî müritleri esnaf Ahileri, civar köylerdeki Kızılbaşlar ve bir kısım da gizli olarak Bektaşiler vardı. Enver Behnan Şapolyo, **Atatürk ve Seymen Alayı**, Ankara Kulübü Yayınları, Ankara, 1971, s. 26.
[780] Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, s.69.
[781] Bedri Noyan, "Yedi iklim Beş Kıtada Bektaşi Dergahları", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1995, s.11.

belirlediği milletvekili adaylarının bölgelerden destekleneceği belirtmiştir[782]. Bu sırada TBMM'ye 26 Ocak 1922'de Ahmet Cemalettin Çelebi'nin vefat haberi ulaştırılmıştır[783].

Cemalettin Çelebi'nin vefatının ardından yerine kardeşi Veliyettin Efendi Çelebi mütevellisi olmuştur. Cemalettin Çelebi'nin kardeşi Veliyettin Çelebi, Mayıs 1922'de Ankara'ya giderek TBMM'yi ziyaret etmiştir. Hüsamettin Ertürk'ün verdiği muhalif oldukları bilgisinin tam tersi olarak Çelebi Veliyettin Efendi, II. TBMM dönemi başlamadan önce bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede Osmanlı'nın kuruluş döneminde Orhan Bey'e destek veren Bektaşilerin, Yeniçeri ordusunu kurup devletin yanında oldukları gibi Anadolu'yu işgal eden güçler karşısında M. Kemal Paşa'nın yanında yer aldıklarını vurgulamıştır. Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun M. Kemal Paşa'yı destekleyen I. Grup'tan taraftar olduğunu göstermiştir. Bektaşilerin Şii olmayıp bölücülük yapmadığı Hz. Ali'nin izinden giden Türk-İslam anlayışında olduğunu ve Misak-ı Millî yolunda M. Kemal Paşa'nın destekçileri olduğumu belirtmiştir[784]. Daha sonra Veliyettin Çelebi haziran ayındaki seçimler yapılmadan önce tüm gücü ile Atatürk'ü desteklemek için Çelebilere bağlı bulunan Alevi ocaklarına hitaben 25 Nisan 1923 tarihinde bir beyanname daha yayınlamıştır. Beyanname şu şekildedir: "*Gazi Paşa müşarileyhin terakki ve teali vatan hakkındaki her türlü arzuları yerine getirmek bizlere farzı ayındır... bu milleti kurtaracak ancak Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Hiçbir ferdin sözünü dinlemeyiniz sözümden zerre kadar harice çıkmayınız. Sizin saadetinizi düşünenler, sizi kölelikten kurtaracak Büyük Millet Meclisi Reisi ve cümlemizin büyüğü Paşa hazretleridir. 25 Nisan 1339 (1923) Hacı Bektaş Veli Çelebisi Veliyeddin*[785]."

Atatürk, Veliyettin Çelebi'nin bu beyannamesi üzerine şu telgrafı göndermiştir: "*İrsal buyurunlan beyanname-i reşadet-penahileri suretini okudum. Feyz-i Milli'nin inkişafına hadim olacak teşebbüsat ve mesaiden geri kalmayan Zat-ı*

[782] Hüsamettin Ertürk'e göre Babagan Bektaşileri İttihat ve Terakki mensubu olurken Çelebiler ise Hürriyet ve İtilaf Fırkasını meşrutiyet döneminde desteklemiştir. Atatürk Hüsmettin Ertürk'ten yardım isterken "*Göreyim senin Bektaşiliğini*" diye hitap etmiştir. Tansu, **a.g.e.**, s.388.
[783] Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, iletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 248.
[784] Hülya Küçük, "Cumhuriyet ve Bektaşilik", **Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü**, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.95-96.; Bu beyannamede Mücahidin-i Bektaşiyye alayının I. Dünya Savaşı'ndaki vatan için görevinden, Misak-ı Milli'ye desteklerinden ve daima M. Kemal Paşa'ya destek vereceklerinden bahsetmiştir. Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, 138.
[785] Şapolyo, **a.g.e.**, s.284-285.

reşadet-penahilerine takdim eylerim. Mezkür beyannamenin her tarafa neşir ve tevzi hakkındaki işara murtazırım. Saddet-i mülk ve millete hizmeti kendilerine şiar edinenler İnd-i Allah'da Me'cur ve ebediyen mes'üd olurlar efendim."[786]

Atatürk, Veliyettin Çelebi ile birkaç defa yüz yüze görüşmüştür. Buna tanık olan o dönem Dersim Milletvekili olan Mustafa Saltuk'a görüşmeden sonra Atatürk'ün Veliyettin Çelebi için: "*Çok büyük insan. Onunla konuşunca adeta ruhum yıkanıyor. Kaynak suyu gibi temiz, okyanus gibi geniş ve derin*" bir karakteri olduğunu söylemiştir[787].

Babagan ve Çelebi Bektaşi kolları 1923 seçiminde Atatürk'ü desteklemiştir. II. TBMM dönemi için Atatürk'ün istediği milletvekillerinin seçildiği belirtilse de I. TBMM'de yer alan Bektaşi ve Alevi milletvekilleri tekrar seçilmemiştir. II. TBMM Atatürk'ün Modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni inşa etmek için inkılaplarını yapmak adına tahsilli ve kültürlü kişilerin mebus olduğu bir meclis yapısına sahip olmuştur[788]. Mustafa Kemal liderliğinde Türkiye 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması'nın imzalanması ile savaş dönemi sonlanmış ve yeni kurulan Türkiye'de Fransız devrimi örnek alınarak inkılaplar dönemi başlamıştır[789]. İnkılap döneminde Atatürk dinî görüşleri açısından dine değil, dinin insan üzerindeki taassubuna karşı olmuştur. Atatürk, insan ile Allah arasındaki ilişkiye müdahale edilmeden, insanların dinî inancını anlayarak yaşamasını istemiştir[790]. M. Kemal Atatürk, Ziya Gökalp'in çeşitli yazılarında İslam'ın modernleşmesi görüşünü laik devlet ve ulusal kültür fikirleriyle bağdaştırmasından da etkilenerek bu bağlamda politikalar geliştirmiştir[791]. Böylece dinî tutum konusunda ayrıca M. Kemal'in Türkiye'si Fransız inkılaplarından etkilenerek laiklik yolumu seçmiştir[792]. Bu bağlamda Atatürk'ün laiklik anlayışı, altı ilkesinden biri olmanın yanı sıra din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı, devlette

[786] Ulusoy, **Serçeşme Yazıları**, s.s.20-22.; Küçük, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, 140.
[787] Ulusoy, **Serçeşme Yazıları**, s.223.
[788] Hüseyin Mazlum Bababalım (babalım yazarak hata yapılmıştır.) 23 Nisan 1920'de Denizli mebusu seçilmiştir. Mecliste irşad komisyonunda görev almış II. TBMM döneminde mebus olarak seçilmemiştir. ARMH I. Grup üyesi olarak M. Kemal Paşa'yı daima desteklemiştir. Fahrettin Erdoğan aslen Divriğili olup Çelebi Bektaşiliğine bağlı olarak I. TBMM'ye Kars milletvekili olarak katılmıştır. II. TBMM döneminde milletvekili değildir. Ahmet Nüzhet Saraçoğlu I. TBMM'ye Ergani milletvekili seçilmiştir. Bektaşi kökenli olup II. TBMM döneminde milletvekili seçilememiştir. Demirel, **a.g.e.,** s.227,231,246.
[789] Anıl Çeçen, **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009, s.s.67-76.
[790] Fahri Kayadibi, "Atatürk'ün Dinî Yönü ve Din Eğitimine Bakışı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XVI, S.48, Ankara, 2000, s.678.
[791] Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984, s.69.
[792] Orhan Koloğlu, **Cumhuriyetin İlk Onbeş Yılı (1923-1938)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.175.

bulunan dinî inanışların hiçbirine devlet nezdinde üstünlük verilmeyeceği esası şeklinde olmuştur. Ayrıca millî kimliğin oluşmasında Arap kültürünün tesirini kaldırmak için laiklikten taviz verilmemiştir[793]. Ancak Atatürk'ün görüşlerine göre ulus devletin inşası sırasında Türk sekülerizm anlayışı içinde birçok dinin ve mezhebin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu mirasına karşı tek tip yani homojenlik siyaseti çerçevesinde yeni politikalar gerçekleşmiştir[794].

Tunaya'ya göre laiklik Batı'daki Hristiyan devletlerde toplumsal gelişmeler ile din ve devlet ilişkisinin ayrılması şeklinde ortaya çıktığı için İslam toplumuna bunu aynı şekilde uygulamak hata olacaktır. İslam Devleti modeli şeriata dayalı bir müesseseye sahip olduğu için laiklik devletin varlığına zıt olmuştur[795]. Nitekim Osmanlı devletinde yalnız devlet hayatı değil, toplumsal hayat da din kurallarıyla çevrelenmiş olduğu için modern Türkiye'de Atatürk, laiklik politikası adına bu iki durum üzerine inkılaplar yapılarak dine dayalı devlet modeli anlayışını ortadan kaldırılmıştır[796]. Tanin gazetesine 11 Şubat 1924'te verdiği demeçte M. Kemal Atatürk, Halifeliğin korunmasını sağladıklarını ve ailesinin ihtiyaçlarının karşıladığını belirtip siyasi yetkisi olmadan makamın anlamına hürmeten kalmasına izin verildiğini açıklamıştır. Açıklamadaki bir kesitte şöyle demiştir: "*Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'i, itikadat-ı batıladan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince, tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.*"[797]

Atatürk dine dayalı devlet modelini kaldırırken 600 yıl teokrasi altında yaşayan halifeye bağlı Türk toplumunun tepkisini çekmekten kaçınarak 1922 yılına kadar Saltanatı, 1924 yılına kadar da Hilafeti ilga edeceği söylemi konusunda TBMM'deki

[793] Ahmet Taner Kışlalı, **Kemalizm Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitapevi, İstanbul, 2001, s.s.36-37.
[794] Diyanetin Sünni anlayışa dayanması Bektaşiler dahil toplumdaki diğer inançların diyanette temsil edilmemesi meydana gelmiştir. Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1912, s.6.
[795] Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı I**, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998, s.s.39-40.
[796] Nilüfer Narlı, "Türkiye'de Laikliğin Konumu", **Cogito**, S.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.23-31.
[797] Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1981, s.570.

konuşmalarında temkinli olmuştur. Tanin gazetesindeki sözüne göre Hilafet kaldırılırken Hilafet'in ve İslam'ın özüne karşı olmayıp siyasi anlamda insanlar üzerindeki yozlaşmasıyla meydana gelen engelleri kaldırmak amacıyla halifeliği lağvetmiştir[798].

İslam'da Hilafet, Papalıktan farklı olarak yalnızca dine dayalı bir makam değil, aynı zamanda dünyevi bir güç ve otorite olmuştur. Bu bakımdan saltanatın kaldırılıp Halifelik'in bırakılması dengeyi bozmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra, Halifelik'in hukuken kaldırılması bir zorunluluk olmuştur. Bunlara ilaveten Halife Abdülmecit Efendi'nin devlet başkanı gibi hareket etmesinden dolayı 3 Mart 1924'te Hilafet kaldırılmıştır[799]. Halifelikle, aynı gün Şeriye ve Evkaf Vekaleti 3 Mart 1924'te TBMM'de uzun tartışmalar sonucunda kaldırılmış ve yerine yönetim yetkisi elinden alınmış olan devlet kontrolünde dinî kurum modeli Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur[800]. Aynı gün yine Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim faaliyetleri Maarif Vekaleti'ne bağlanıp dinî etkiden arındırılmıştır. Hukuksal alanda Mecelle'nin İslam dinine dayalı toplumsal kuralları kaldırılarak yerine dinin etkisi olmadan toplum düzenini TBMM'de onaylandıktan sonra Medeni Kanun adı ile 4 Ekim 1926'da uygulanmaya başlamıştır. Medeni Kanun kadın ve erkek eşitliği bakımından boşanma ve miras hakkında aynı seviyede imkanlar tanımıştır[801].

Yapılan inkılaplara Bektaşiler açısından bakıldığında Yusuf Fahir Baba'ya göre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ancak Türk birliği ile yaşayacağından, Sünni ile Alevi mücadelesi Osmanlı'nın halifeliğinin kaldırılması ile geçmişte kalmıştır.

---

[798] Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.s.272-275.

[799] Çeçen, **a.g.e.**, s.93-94.; İsmet Giritli, "Atatürk Cumhuriyetinin Laiklik İlkesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.2, S.4, Ankara, 1985, s.s.59-62..; Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Halife Sultan Reşat Cihad-ı Ekber ilan ettiği halde Fas, Afgan, Hint ve Mısır Müslümanları düşman safında yer alarak emre uymamıştır. Hilafetin tüm Müslümanları temsil edemediği gibi emrinde olmayan Hint Müslümanları ile devlet başkanı şeklinde görüşmeler yapmış olması Cumhuriyet rejimine ters düşmesine sebep olmuştur. Mahmut Esat Bozkurt, "Türk İhtilali'nin Düsturları", **Toplu Eserler I**, Haz. Şaduman Halıcı, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2014, s.181-195.

[800] Koloğlu, **Cumhuriyetin ilk Onbeş Yılı (1923-1938)**, s.s.176-178.; 1924'te Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak din ile ilgili işlerin ve hizmetlerin görülmesi işi, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik anlayışına yöneltilen en büyük eleştiri, din ve devlet işleri ayrılığını kabul eden, ama devlete dinsellik alanına giren konularda geniş bir denetim ve müdahale yetkisi tanıyan laiklik uygulamasıdır. Narlı, **a.g.m.**, s.s.24,25.; Yine de Atatürk, laiklik konusunda Diyanet İşleri Başkanlığını açarak tam laiklik modelinden taviz verip dönemin toplum şartları göz önüne alınarak devlet kontrolünde din hizmetlerini uygulamak mecburiyetinde kalmıştır. Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, s.69.

[801] Hakan Mertcan, **Bitmeyen Kavga Laiklik Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet**, Karahan Kitapevi, Adana, 2013, s.s.101-112.

Bektaşi ve Alevi diye sevilmeyen kötülenen insanların ırk ve kan bakımından öz Türk olduğunu ve mezhep ayrımı yapılmadan toplumun birbirini sevmesi gerektiğine ancak bu sayede Türk devletinin refahını sürdürebileceğine değinmiştir. Yine başka bir yazısında Yusuf Fahir Baba'nın benzer bilgilere sahip bir söylemine göre: "*İster Sünni olsun ister Bektaşi bilinmelidir ki Oğuz Türk'ü olan Çepni Alevi'si ile Oğuz Türk'ü olan Sünni aynı kana sahip olan kardeşlerdir. Türkiye'de laik devlet düzeni ile Arap, Fars etkisinden arındırılmış öz Türk dili altında yaşamak öteden beri gelen Türkler arasında oluşan din ve mezhep ayrımı kaldırmak için doğru bir yöntemdir. Böylece Cumhuriyet Türkiye'si, Türk kimliği ile Osmanlı'daki Türkmenlerin dini görüşler üzerinde birbirinden ayrılmasını kaldırmıştır*[802]."

Atatürk'ün din alanındaki inkılaplarına Çelebilere bağlı Bektaşilik üzerinden Alevilere bakıldığında Yusuf Fahir Baba'nın görüşlerinin benzeri söz konusu olmuştur. Baha Said Bey'in Alevilik araştırmaları açısından 1926 yılında Türk Yurdu dergisinde yazdığı Alevilerin devlet algısında Osmanlı'nın padişahı ve Halifesi, Sünni Müslümanları temsil ederek Alevilere karşı olan kötü bir imaja sahip olduğu anlatılmıştır. Baha Sait Bey'in verdiği bilgilerde Osmanlı'dan gelen düzeni yıkarak Hilafeti ve Şeyhülislamlık gibi makamları kaldırıp cumhuriyet rejimini ilan eden Atatürk, Alevilerin gözünde Hilafete karşı ortaya çıkması beklenen Mehdi tabirine uyan yüce bir şahsiyet olmuştur[803]. Alevilerin bu görüşünün temelinde Cemalettin Çelebi'nin Atatürk ile görüşmesinin etkisi aşikâr olmuştur. Torunu Veliyettin Ulusoy ile yapılan görüşmeye göre: Mucur Kaymakamı Nihat Bey ile birlikle Atatürk, Cemalettin Çelebi'nin konağına ziyaretle bulunmuştur. Cemalettin Çelebi, akşam yemeği düzenledikten sonra konuklar uyuduktan sonra Cemalettin Çelebi ile Atatürk gece yarısına kadar özel görüşmüştür. Aralarında geçen konuşmanın ne olduğu konusunda hiçbir şekilde Cemalettin Çelebi aile efradına dahi anlatmamıştır. Aralarında geçen konuşmadan tek bilinen durum Çelebi Efendi'nin Atatürk'e cumhuriyeti ilan etmeyi düşündüğü sorusuna "*o gün gelene kadar aramızda kalması şartıyla evet*" dediği şekildeki konuşma olmuştur[804]. Ancak Alevilerin nazarında bu olay o gece Atatürk'e cem töreni yapılıp kılıç bağlandığı, Hz. Ali'nin makamına Atatürk'ün getirildiği söylemi şeklinde gelişmiştir. Buna ilaveten Cemalettin Efendi

[802] Ataer, **a.g.e.**, s.154,360
[803] Baha Said, "Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik.", **Türk Yurdu**, C.IV, S.21, İstanbul, 1926, s.s.193-210.
[804] Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

ile görüşmesinde Atatürk'ün Padişah ve Halifeliğin kaldırılacağını, egemenliğin din, dil, mezhep ve tarikat ayrıcalığı gözetmeksizin Türk halkına ait olacağını yani Alevilerin dolayısı ile dışlanmadığı bir düzenin kurulacağının sözünü verdiğini iddia etmişlerdir[805]. Batılı kaynaklar ise Atatürk'ün sabaha kadar Çelebi Cemalettin ile su gibi rakı içtiği şeklinde abartılı cümleler ile bu görüşmenin geçtiğini anlatmıştır[806]. Bu görüşmeyi anlatan resmî kaynaklar olmasa da Çelebi ailesi ile yapılan sözlü mülakatta Veliyettin Ulusoy, Cemalettin Çelebi'nin Hacı Bektaş Veli'den ailesine zor günde kullanmaları için intikal eden yadigâr taşın o gün Atatürk'e verildiği şeklinde özel bir bilgiyi açıklamıştır. Böylece Atatürk'ün Bektaşiler gözünde kurtarıcılığı ve liderliği kesinlik taşımıştır[807].

Mustafa Kemal'in Bektaşiliği ve Bektaşiliğe bakışı hakkında ise; M. Kemal Atatürk'ün doğrudan Bektaşi olduğuna Alevilerin ve Bektaşilerin iddiasından başka kanıt yoktur. Gençliğinde Selanik'te ayinine katıldığı tekke Bektaşilere ait olmayıp Şeyh Rıfat Efendi'nin Mevlevi tekkesidir. Bu sebeple Mevleviliğe ve Bektaşilere diğer katı kuralları olan tarikatlara göre liberal düşünceleri bakımından sevgi ile yaklaştığı tarihi kesinlik taşımıştır[808]. Babagan Bektaşiler, Çelebilere göre Atatürk ile daha çok yakınlık kurmuştur. Atatürk döneminde Denizli mebusu Hüseyin Mazlum Bababalım ve Dr. Ragıp Erensel Atatürk'ün yakınında yer alan irtibat kurduğu Bektaşi Babaları olmuştur. Dr. Ragıp Baba ile Atatürk'ün bağı Çanakkale cephesine kadar uzanan dostluğa dayanmıştır. Ragıp Baba Çanakkale'de Tabip Yüzbaşı rütbesinde görev almış eşi olan Alman asıllı hemşire cephede şehit düşmüştür. O dönemden itibaren Mustafa Kemal Paşa ile bağ kurmuş ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Çankaya köşkünün başhekimliğini bir dönem yapmıştır. Tekkeler ve zaviyelerin yasaklanmasıyla Bektaşilik de yasaklanınca köşk doktorluğundan uzaklaşmış ve 1927 yılında T.C. Devlet Demiryolu'nun sıhhiye müfettişliği görevine atanmıştır[809].

---

[805] Öz, **Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler**, s.48.

[806] Andrew Mango, **Atatürk**, Çev. Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s.256.; Andrew Mango eserinde Mahmut Goloğlu'nun Millî Mücadele Tarihi eserinin üçüncü cildini atıf göstermiştir. Ancak eserde sabaha kadar rakı içildiği yazılmamıştır. Goloğlu ise bilgiyi Ziya Oranlı'nın eserinden aldığını belirtmiştir. Eserde sadece Çelebi konağında kalan Atatürk'e rakı ikram edildiği belirtilmiştir. Ziya Oranlı, **Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları**, Alkan Matbaası, Ankara, 1967, s.s.45,46.

[807] Atatürk'e verilen taşın akıbeti bilinmemektedir. Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

[808] Küçük, "Cumhuriyet ve Bektaşilik", **Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü**, s.99.

[809] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, s.s.141-144.; Ragıp Erensel Baba, milli mücadelede son görev yeri olarak tabip yarbay rütbesinde Milli Müdafaa Vekaleti Muamelat-ı Zatiye Dairesi Sıhhiye Şubesinde bulunmuştur. 1927 yılında Demiryolu tabipliğinden sıhhiye müfettişliğine atanmıştır.

2.2.2.1. Nur Baba Hadisesi

Nur Baba, adını Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aynı isimde yayımladığı romanından almıştır[810]. Yakup Kadri Bey'in bu romanı ne amaçla yazdığını belirtmeden önce II. Meşrutiyet döneminde Yakup Kadri'nin Bektaşilik ile olan ilişkisine değinmek gerekmektedir. Yakup Kadri'nin, Bektaşilikle ilk temasının nasıl olduğu bilinememektedir. Ancak gençlik anılarında, Yahya Kemal ile arkadaşlıklarını anlattığı bir bölümde, bu konuda bazı ipuçları vermiştir. Maddi durumları kötü olduğu için Yakup Kadri'nin annesinin evine Yahya Kemal ile birlikle sığındıkları sırada Bektaşi tarikatına mensup arkadaşlarının hatırlarını kıramayarak tekkeye gittiğini belirtmiştir. Yakup Kadri Bey, Yahya Kemal'i yalnız başına evde bırakıp Çamlıca Bektaşi tekkesinde günlerce kalmaya başlamıştır. Yahya Kemal'in sıkıldığını fark edince onu da tekkeye götürerek Çamlıca Bektaşi tekkesinde Ali Nutki Baba'nın muhibi yapmıştır. İttihat ve Terakki'nin muhalefeti sindirdiği süreçte Nur Baba romanını yazdığını belirtmesiyle 1912 ile 1913 yılları arasında eserini tamamlamış ancak kendi ifadesine göre mensubu olduğu Bektaşi tekkesinin mensuplarının tepkisinden çekindiği için yayınlayamamıştır[811].

Eserini yayımlamaya çekindiğini belirtse de aslında yayımlayamamasının bir diğer sebebi Yakup Kadri'nin Bektaşilikle tanıştığı 1912 yılında verem hastalığına yakalanmasıdır. Yakup Kadri'nin veremden hastalık seviyesi ilerleyince I. Dünya Savaşı içinde, İttihat ve Terakki Fırkası'nın desteği ile 1916 yılında İsviçre'deki sanatoryuma tedaviye gönderilmiştir[812]. Yakup Kadri, 1916 yılında gittiği İsviçre'de üç buçuk yıl tedavi olduktan sonra 1920 yılında işgal altındaki İstanbul'a dönmüştür. Bu sırada Çamlıca tekkesi Ali Nutki Baba önderliğinde Karakol Cemiyeti ve sonrasında kurulan M.M. Grubuna yardım ederek Millî Mücadele'ye yeraltı

Yarbay Hasan Ragıp Erensel'in Askeri Safahat Belgesi, **Dursun Gümüşoğlu Baba Özel Arşivi**.; Atatürk'ün ve Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı doktoru Bektaşi Babası Dr. Ragıp Erensel'in Fahriye Erensel adlı ikinci eşinden Orhan Erensel, Ferhan Erersel adında oğulları olmuştur. Ferhan Erensel babası gibi doktorluk mesleğini icra etmiş, 13 Mart 1981 'de vefat etmiştir. "Vefat Dr. Ferhan Erensel", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1981, s.5.

[810] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Nur Baba**, Haz. Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

[811] İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 14 Ekim 1983, s.9.

[812] O dönemde Paris'ten yeni dönen Yahya Kemal ilk arkadaş olmuş ve onun da etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını savunmaya başlanışlardır. Ayrıca Doğu mitolojisiyle İlgilenir ve mistisizme yönelir. İşte, Nur Baba romanı bu dönemin yapıtı olarak Bektaşiliği anlatmaktadır. İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 13 Ekim 1983, s.9.

cemiyetleri üzerinden katılmıştır[813]. Bu süreçte Yakup Kadri, Bektaşi tekkesinde yaşadıkları üzerinden yola çıkarak yazdığı edebi eserini Nur Baba adı ile roman hâlinde ilk kez 1921 yılında Akşam gazetesinde tefrika etmiştir. Roman içerisindeki kurgusu Bektaşi çevrelerden türlü tepkilere neden olmuştur[814].

Genel olarak romanda dinî hüviyetini kaybetmiş bir Bektaşi tekkesinde, içki alemi, güzel kadınlarla kur yapma, tekkede dönen çıkar ilişkisi kurulmuş bir düzenden bahsedilmiştir. Kısaca özetlenecek olursa, romanın konusu Nur Baba adında bir Bektaşi'nin tekkesi çevresinde Nur Baba ile evli bir genç kadın arasındaki aşkı konu almıştır. Fakat o dönemlerde Bektaşilik uygulamaları Bektaşi Sırrı adında gizliliğe dayalı anlayışta olduğu için halkın merakını uyandırmıştır. Bu sebeple Yakup Kadri'nin romanı Bektaşi yaşayışına, Bektaşi ayinlerine ilişkin yanlarıyla ilgiyi çekmiştir. Yakup Kadri, bu sırrı yanlış açıklamakla, Bektaşileri küçük düşürmekle suçlanmıştır[815].

Yakup Kadri'nin romanında Bektaşiliği kötülediği şeklinde sert söylemler edebî çevrelerde konuşulmaya başlayınca Ahmet Haşim, Bektaşi dervişlerinin kaba saba adamlar olup Nur Baba romanı kahramanı kadar ince ruhlu değil diyerek Yakup Kadri'ye destek olmuştur. Halide Edip ise İkdam gazetesi üzerinden romanın bir sanat eseri açısından kıymetli olduğu şeklinde yorumlar yapmıştır. Falih Rıfkı (Atay) gazete yazısında Nur Baba romanının Bektaşiler tarafından beğenilmediğini böyle bir bozulma gerçekte varsa bile Bektaşilerin iç meselesi olduğunu ve tüm Bektaşilerin bu şekilde olmadığını belirtmiştir[816]. Nur Baba romanı Akşam gazetesinde tefrika edildiğinden itibaren türlü tepkilere neden olduğu hâlde Yakup Kadri Bey tarafından kitap olarak 25 Nisan 1922'de yayınlanmıştır[817]. Kitap yayınlanmadan önce M.M. Grubu tarafından Akşam gazetesinde, Yakup Kadri tarafından neşredilen Bektaşilik aleyhindeki tefrikanın, daha sonra kitap halinde yayınlanacağının haber alındığı, bu gibi yayınların İslam âleminde ayrılığa neden olacağından, konunun takibe

[813] Yakup Kadri Bey, Millî Mücadele sonrasında verem hastalığı tekrar nüksettiği için 1926'da da bir yıl İsviçre'nin Alp dağlarındaki sanatoryumlarında tedavi görmüştür. İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 12 Ekim 1983, s.11.
[814] İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 11 Ekim 1983, s.9.; Karaosmanoğlu, **Nur Baba**, s.13.
[815] Karaosmanoğlu, **Nur Baba**, s.14.
[816] Cafer Gariper ve Yasemin Küçükcoşkun, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Nur Baba Romanı ve Yarattığı Akisler", **Bilig**, S.47, 2008, s.s.46-50.
[817] "Nur Baba", **İleri**, 25 Nisan 1338/1922, s. 3.

alınmasının uygun olacağına karar verildiği Anadolu'ya raporlanmıştır[818]. Dönemin gazetelerinde ise bu durum Yakup Kadri Bey'in "Akşam" gazetesinde tefrikasının eksikliklerini tamamlayarak kitap hâline getirdiği ve Bektaşiliğe ait olması münasebetiyle ortaya çıkan tepkilere karşı başına bir "İzahname" ilave eklediği şekilde duyurulmuştur[819].

Yakup Kadri, romanın izahname kısmında yani önsözünde kendisini savunurken romanda sofular gibi "mum söndü" iftirası ile itham etmediğini, toplumda mutaassıp kişilerin Bektaşilere iftiralar atıp selam vermeyi bile günah gördüğüne değinerek kendi romanının bu hüviyette olmadığını söylemiştir. Kendi amacının Bektaşi tekkelerinin zaman içinde yozlaştığına değinmek olduğunu yazmıştır[820]. Yakup Kadri ayrıca Bektaşilikteki bozulma hakkında şöyle demiştir: "*Ananeden yetişmiş hakiki ve samimi Bektaşiler, Bektaşi dergâhlarının bugünkü hâli karşısında dilhunduriar (içleri kan ağlamaktadır). Ben bunlardan biriyim ve yaraya parmağımı koymak suretiyle tedaviye nereden başlamak lâzım geldiğini bu kitapta göstermeye çalışıyorum.*"[821]

Yakup Kadri'nin Nur Baba romanı yayımlanır yayımlanmaz İleri gazetesinde Necip takma adıyla bir Bektaşi tarafından "Nur Baba'ya Cevap" ve "Nur Baba Münasebetiyle" başlıkları altında 23 Mayıs ve 3 Haziran tarihlerinde eleştiri yapılmıştır. Necip, romandaki Bektaşilik inanç değerlerine ve ritüellerine uymayan yanları sergilemeye çalışmış ve romanda yer alan bazı hayat sahnelerini ve sözleri sayfa sayfa göstererek bu anlatılanların Bektaşiliğe uymayan yanlarını açıklamıştır. Necip'in eleştirisi şöyledir: "*Nur Baba tahlilî bir nazarla okunduğu zaman bunda fâş edilmiş bir sır görünmez, en evvel göze çarpan şey mukaddesâta hürmetsizliktir. Şurasını evvelce söyleyeyim ki Bektaşi'nin sırrı zannedildiği gibi bir akide yahut tarz-ı ibadet değildir.*" der. Devamında her tarikatın ve inanç sisteminin kendine göre örtük akideleri, ibadet şekilleri olduğunu, bu ibadet şekillerinin o tarikata veya inanç sistemine bağlı olanlarca bilineceğini ifade ederek Bektaşiliğin sırrını başka şeyde aranmasını söylemiştir. Fakat o sırra eren kişinin Nur Baba romanını yazamayacağını

[818] **TİTE**, Sıra No:233, Kutu No:57, Belge No:67, s.1.
[819] "Nur Baba Çıktı", **İleri**, 26 Nisan 1338/1922, s.4.; *Yakup Kadri Bey'in "Akşam" gazetesinde tefrika edildiği esnada bazı esbabdan dolayı natamam kalan "Nur Baba" romanı müellifi tarafından ikmal ve mevzuun Bektaşiliğe ait olması münasebetiyle vukuu bulan hücumlara karşı başına bir "İzahname" ilave edilmiş olduğu halde intişar etmiştir.* "Nur Baba Çıktı", **İkdam**, 28 Nisan 1922, s. 9022.
[820] Karaosmanoğlu, **Nur Baba**, s.s.20,21.
[821] İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 11 Ekim 1983, s.9.

belirterek Yakup Kadri'yi Bektaşiliği anlamadığı konusunda bilgisizlikle itham etmiştir[822].

Yakup Kadri'nin Nur Baba romanına, Bezmi Nusret (Kaygusuz) tarafından "Nur Baba Masalı" adında 1922 yılında 32 sayfalık reddiye yazılmıştır. Bezmi Nusret Bey, aslen Giritli olup ailesi oradaki Kandiye Bektaşi tekkesi mensubu olduğu için kendisi de Bektaşi tarikatına Türkiye'de Cumhuriyet döneminde katılmıştır. Millî Mücadele'de Alaşehir kaymakamı olduğunda Kuvayı Milliye kuvvetlerinin teşekkülünde Yunanlara karşı mücadeleye öncü çalışmalar yürütmüş bir şahsiyettir. Eserinde konu bakımından Nur Baba romanının abartılar ve aşırılıklar ile dikkat çekilmek istendiğini, hayali bir düzenin edebi açıdan da zayıf yazıldığını roman içindeki bölümlere atıf yaparak eleştirmiştir[823].

Yusuf Fahir Baba'ya göre Yakup Kadri'nin Nur Baba romanında bahsettiği Bektaşilikte rakı içildiği kadın ve erkek birbirine karışık zevk etmek için mum söndürdüklerini romantik bir şekilde anlatmasının tek amacının para kazanmak olduğunu belirterek eleştirmiştir[824].

Türkiye'deki Bektaşi çevrelerin romana karşı eleştirileri devam ederken romana olan tepki Türkiye sınırlarını aşmıştır. Arnavutluk'taki Bektaşilerden Ali Turabi Baba, Yakup Kadri'nin Nur Baba romanı için kendisi ayrı bir Nur Baba romanı yazarak romanın Bektaşi usullerine uygun yazımıyla karşılık vermiştir[825].

Nur Baba romanına yapılan eleştiriler romanın çok satmasına sebep olurken ayrıca Türk sinemasının öncü yönetmenlerinden Muhsin Ertuğrul tarafından filmi çekilmesine karar verilmiştir. Muhsin Ertuğrul, tiyatro oyuncusu Vasfi Rıza Zobu'nun desteğiyle Nur Baba romanının yönetmenliği üstlenmiştir[826]. Muhsin Ertuğrul işgal İstanbul'unda Nur Baba filmini çekmeden önce M. M. Grubu'nun "Bican Efendi" filmini çekmek için kullandığı Defterdar Dokuma Fabrikası'nın hangarını stüdyo olarak belirlemiştir. Ayrıca onların kullandığı altı adet jüpiter lambasını da

[822] "Nur Baba'ya Cevap", **İleri**, 23 Mayıs 1338/1922, s.2; "Nur Baba Münasebetiyle", **İleri**, 3 Haziran 1338/1922, s.3.
[823] Ahmet Demir, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Nur Baba Romanı İçin Döneminde Bir Reddiye: Nur Baba Masalı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.80, Ankara, 2016, s.s.55-58.
[824] Ataer, **a.g.e.**, s.121.
[825] Eser günümüzde Arnavutluk'taki Dedebabalık Merkezi'nde araştırmaya kapalı özel arşivde bulunmaktadır. Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.75.
[826] Turhan Gürkan'ın Sinema hakkında yazısı, Taha Toros Özel Arşivi.

kiralamıştır. Nur Baba filminde yer alan oyuncular: Nur Baba'yı Emin Beliğ, derviş rolünü Vahram Papazyan, kadın rolünü Madam Sarmatova, meydancı rolünü Behzat Bey canlandırmıştır. Filmin tekke sahnelerini Defterdar Dokuma Fabrikası'nda çektikten sonra dış mekân çekimlerinde Bektaşi çevreler seti basmış ve Nur Baba romanına tepkili olarak filmin Bektaşileri karalayacağını belirtip çekime engel olmuşlardır. Bektaşi çevrelerin tepkisinden dolayı film gizlice çekilmiş ve sinemada Nur Baba filminin adı değiştirilerek "Boğaziçi Esrarı" adı ile gösterimi yapılmıştır[827]. Bunun üzerine M. M. Grubu'nun takip ettiği Nur Baba romanın etkisi Anadolu'ya raporlanmıştır. Yakup Kadri'nin, Bektaşilik üzerine çıkarttığı Nur Baba romanının filme çekilerek sinemalarda oynatıldığı; amaçlarının üç buçuk milyon Bektaşi'nin Büyük Millet Meclisine kin gütmelerini sağlamak ve İslam aleminde ayrılık yaratmak olduğu, konuya hassasiyetle yaklaşılması gerektiğine dikkat çekilmiştir[828].

Yakup Kadri'nin Nur Baba romanına Bektaşi çevrelerin sert tepki vermesinin bir diğer sebebi Nur Baba adı ile bahsettiği kişinin Ali Nutki Baba'nın gerçekte romandaki gibi bir şahsiyeti olmadığı gibi İstanbul'da sevilen bir mutasavvıf olmasıdır. Ali Nutki Baba'nın şahsiyeti ve ailesi hakkında bilgiler şöyledir: Babası olan Nuri Baba üzerinden kökeni Arnavutluk'taki Başko (Başke) tekkesine dayanmıştır. Nuri Baba 18 yaşına geldiği zaman Kuran-ı Kerim'i Türkçeye çevirmiştir. Medresede tahsil görmüş ve ilim-i fıkıhta oldukça kuvvetli olarak tanınmıştır. Nuri Baba 25 yaşında İstanbul'a gelip tahsiline Fatih medresesinde devam ettiği süreçte İstanbul'da yasaklı dönemde İsmet Baba'nın muhafazakâr çevrelerce öldürüldüğüne şahit olunca Bektaşiliği onun yerine tahsis etmek için Kısıklı'daki Çamlıca Bektaşi tekkesini yeniden kurmuştur[829]. Ali Nutki Baba ise 1869'da İstanbul'da Nuri Baba'nın oğlu olarak dünyaya gelmiş ve babası gibi medrese tahsili gördükten sonra Mehmet Ali Hilmi Dedebaba tarafından yetiştirilmiştir. Ali Nutki Baba, babası ölünce onun yerine Çamlıca Bektaşi tekkesinin postunda oturmuştur[830]. Ali Nutki Baba'nın Çamlıca tekkesi İttihat Terakki Fırkasını desteklediği için Talat Paşa, Dramalı Rıza Bey ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi gibi dönemin ünlü siyasi şahsiyetlerinin

[827] Derviş Figani rolünü oynayan Vahram arbede esnasında kaçınca yerine oyuncu bulunmadığı için Muhsin Ertuğrul yönettiği filmde o rolü oynamak zorunda kalmıştır. Muhsin Ertuğrul, **Benden Sonra Tufan Olmasın!**, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.s.300,301.
[828] **TİTE**, Sıra No:3061, Kutu No:57, Belge No:152, 24/03/1339, s.1.
[829] Derviş Zeynelabidin, "Yakup Kadri Bey'in Romanında Bahsettiği Hakiki Nur Baba Kimdir?", **Resimli Perşembe**, S.84, 30 Kânunuevvel 1926, s.5.
[830] Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.740.; İsmail Özmen, **Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi**, C.V, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.117.

mensubu olduğu popüler bir tekke olmuştur[831]. Nitekim Yakup Kadri'nin romanı yayımlandığında Ali Nutki Baba, Akşam gazetesinde kendi ismini ve Bektaşiliğin sırlarını ifşa edeceğini vaat eden ilanı görünce gülerek şöyle demiştir: "*Çok iyi, çok iyi dünyada kalmasın. Bir hakikati nihan. Ben romancı olmasam hiçbir zaman kalemimi hakiki hayatta mevcut olan küçük bir şeyi alıp büyük hayallerle bu fark yazmak için kovalamazdım. İnsanlara bilmedikleri bir hakikati öğretecekleri vaat eden bu kalem inşallah birçok adamın kafasını karmakarışık etmek için kullanılmış bir vasıta olmaz.*"[832]

Nur Baba romanı kitap olarak basılınca içeriğinde bulunan ayin-i cem toplantısına mum söndü meclisi benzetmesi yapılması, Ali Nutki Baba'nın eşi karşısında başka bir kadınla oynaşması, baldızlarını başkalarına peşkeş çekmesi gibi durumlar Ali Nutki Baba'nın zihnine sığmamıştır. Bu durum üzerine gerçeğin anlatılması için dervişlerine görev vermiştir. Dervişi Zeynelabidin, o dönemde yaşananları ancak 1926 yılında Resimli Perşembe dergisinde tefrika yapabilmiştir. Zeynelabidin'in belirttiklerine göre romanın içeriğinin yayılmasıyla oluşan Bektaşi algısı durumu Bektaşileri üzdüğü için dervişlerinden biri Ali Nutki Baba'ya duruma tepkisini sorunca roman için şöyle demiştir: "*Atılan taşlar meyveli ağaçlaradır. 97 senedir gizlendik şimdi de tefe konduk tozumuzu çıkarıyorlar.*"[833]

Nur Baba romanında geçen Ali Nutki Baba'nın tekkesinde yaşandığı anılarda bahsedilerek ortaya çıkan tek bir olay kesinlik kazanmıştır. Bektaşi tekkesinde Muhabbet adı verilen bilgilendirmeye dayalı ibadet anlayışında kadın ve erkek beraber katılmasıyla Şair Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım ile Yahya Kemal o toplantılar sonrasında aralarında yaşanan aşk olmuştur[834]. Yakup Kadri, yakın arkadaşı Yahya Kemal'i Çamlıca Bektaşi tekkesine götürüp Ali Nutki Baba'nın muhibbi yapmıştır. Yahya Kemal Beyatlı, Bektaşi tarikatı içinde "Derviş Baba" sıfatı ile tanınmıştır[835]. 1913 yılına tekabül eden bu dönemde Yahya Kemal, Çamlıca Bektaşi tekkesinde Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanımla tanışmıştır. Celile Hanım o sıralarda kavgalı

[831] Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.91, 17 Şubat 1927, s.4.; Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.92, 24 Şubat 1927, s.3.; Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.93, 3 Mart 1927, s.3

[832] Derviş Zeynelabidin, "Bektaşi Şeyhi Hakiki Nur Babanın Dergahında Neler Olur Biterdi?", **Resimli Perşembe**, S.83, 23 Kânunuevvel 1926, s.s.1,2.

[833] Zeynelabidin, **a.g.m.**, 23 Kânunuevvel 1926, s.6.

[834] Çetiner, **a.g.e.**, s.69.

[835] Murat Sertoğlu, **Bektaşilik Nedir?**, Başak Yayınevi, İstanbul, 1969, s.345.

olan evlilik hayatında boşanmak üzeredir. Tekkede başlayan aşk dönemin İstanbul'unun sosyete ve edebiyat çevrelerine dedikodu olarak yayılmıştır. Ayrıca tekkede başlayan aşk Yahya Kemal'in Nazım Hikmet'in edebiyat konusunda özel ders hocası olarak Celile Hanım'ı görmeye gitmesiyle devam etmiştir. Celile Hanım'ın adı çapkınlığı ile anılınca Yahya Kemal onunla evlenmeyeceğini bildirip terk etmiştir[836].

Nur Baba romanında ise bu aşk şöyle geçmiştir: "*Celile Bacı bütün muhibler aleminde temkin ve vakarı, fazla intizamseverliği, hatta biraz da ahlaki taassupla tanınmış, kırkına yaklaşmış bir kadın, kendi elinde büyüttüğü yirmi üçüne henüz basmış Nuri (Yahya Kemal) gibi çılgın ve havai bir gencin kucağına böyle birdenbire düşüversin ve kendinde bu düşüşe meşru bir şekil verecek cesareti bulsun! Buna kimse ihtimal vermiyor ve şaşkın gözlerle yeni çiftin etrafını alıyordu.*"[837]

Yakup Kadri II. TBMM döneminde Mardin milletvekili seçilmiştir. Nur Baba romanı yayımlandığı dönemde büyük yankılar uyandırmış ve sonradan beş kez basılan Nur Baba romanı ve sonrasında meydana gelen hadisesi gerek bu gelişmelerin dedikoduları gerek M. M. Grubu'nun raporlarında belirtilmesi ile Cumhurbaşkanı Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Atatürk, Nur Baba romanını okumuş ve Nur Baba'nın gerçekte yaşayan bir Bektaşi olduğunu doktoru Ragıp Erensel Baba vasıtasıyla öğrenmiştir. Ragıp Erensel, Atatürk'e gerçek Nur Baba'nın kendisinin mürşidi olduğu belirtince Atatürk, onun vasıtasıyla Ali Nutki Baba'yı Çankaya Köşk'üne yemeğe davet etmiştir[838]. Görüşmenin tarihi konusunda net bir bilgi olmasa da yemeğe davet edilen Yakup Kadri'nin 1934 yılından itibaren başladığı elçilik görevinden dönüşünde gerçekleşmesi ve 1936 yılında Ali Nutki Baba'nın vefat etmesiyle görüşmenin 1935 ile 1936 yılları arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir[839].

---

[836] Nazire Tuğalan, "Yahya Kemal, Nâzım'ın Annesine Bektaşi Tekkesinde Âşık Düştü Aşkı Bitince de Sokakta Terketti", **Hürriyet Tarih**, 29 Eylül 2004, s.s.6-9.; Yahya Kemal'in Bektaşiliği samimi değildir. Celile hanımla ilişkisi bitince ona ait her şeyi hayatından silerek Bektaşiliği de hayatından çıkartmıştır. 1934 yılı sonrasında gerçekleştirdiği konuşmalarında Kızılbaş'tan Şiiliği benimseyen Türk olmaz, onlar Acemleşmiş diyerek Mevlana'yı övmüş, Hacı Bektaş'tan övgü ile bahsetmiş ancak Bektaşilikten söz etmeyip Sünni gelenekte büyüyen Melamiliği Hacı Bektaş Veli'nin yolu olarak göstermiştir. A. Süheyl Ünver, **Yahya Kemal'in Dünyası**, Tercüman tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, S.s.15,16,83.

[837] Karaosmanoğlu, **Nur Baba**, s.50.

[838] Mustafa Baydar, "Karaosmanoğlu, «Nur Baba», Rıza Nur ve «Atatürk» Üzerine Açıklamalar Yapıyor", **Milliyet Sanat**, S.111, Milliyet Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 20 Aralık 1974, s.30.; Ali Nutki Baba Atatürk'ün doktoru Dr. Ragıp Erensel'i Bektaşilik konusunda yetiştiren mürşididir. Keçeli, **a.g.e.**, s.394.

[839] Yakup Kadri'nin çıkarttığı Kadro dergisi yazıları Atatürk'ün tepkisini çekmiş ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın aracılığı ile Atatürk ile görüştüğünde onun emri ile Arnavutluk'un başkenti Tiran elçiliğine atanmıştır. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.12.; Keçeli, **a.g.e.**, s.397.; Ali Nutki Baba,

Çankaya Köşk'ünde Atatürk ile Bektaşi babalarının görüşmesi, görüşmeye katılan Yakup Kadri ve Ragıp Erensel Baba'nın anlatımıyla görüşmede neler yaşandığına dair iki farklı görüş mevcut olmuştur[840]. Görüşmeyi tertipleyen Dr. Ragıp Erensel Baba, Ankara'ya gelen mürşidi M.M. Grubu mensupları olan Ali Nutki Baba'yı ve Haydar Cemil Baba'yı Atatürk'ün huzuruna çıkartmak için köşekteki akşam yemeğine götürmüştür. Yemekte Atatürk bazı konular hakkında Yunus Nadi ve Kılıç Ali'nin fikirlerini sorarken ardından bir de Nur Baba'nın fikirlerini solmuştur. Ali Nutki Baba şöyle cevap vermiştir: "*Muhterem Atatürk, biz Bektaşi'yiz. İnsanları ham alır olgun hale getirmeye çalışırız. Yanlış yerde ise doğruyu göstererek düzeltiriz. Bu sizlerin sözünü ettiği kimseler mademki yanlış yoldadır, beylerin ileri sürdüğü gibi bunları tutuklamak, öldürmek gibi çarelerden daha çok, bizim yöntemlerimizi salık veririm. Doğruyu göstererek ve inandırarak yanlış yolda olduklarını kendilerine anlatmak daha iyi olur.*"[841]

Atatürk, Ali Nutki Baba'nın verdiği cevaptan memnun olarak aklı başında bir zat olduğunu düşünmüştür. Yakup Kadri'nin romanında Ali Nutki Baba'nın güzel sesli olduğunu ve Bektaşi nefesi söylediğini Atatürk merak ederek Bektaşi nefesi okumasını istemiştir. Ali Nutki Baba "Eşrefoğlu Al Haberi" nefesini okumuştur. Şarkı bitince Atatürk Ali Nutki Baba'ya Bektaşiliğin özelliğini sorunca şöyle cevaplamıştır: "*Bektaşilik yüzyıllar önce, bugünün ileri ve temiz sosyetesini ortaya koymuştur. Türk ulusu için toplumsal düzen meydana getirmiştir. O zaman kadın ile erkek bir arada oturup konuşamaz yiyip içemezdi. Bektaşilik erkânı içinde bugünkü uygar toplumu kurmuştur. Hacı Bektaş Veli Hazretleri bu ileri adımı atmışlardır. Bu arada Türklüğü, Türk dilini ve Türk müziğini canlandırmıştır*." Atatürk, Ali Nutki Baba'ya Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Nur Baba romanından bahsedince: "*Muhterem Atatürk'üm, bu Yakup Kadri evladımın bir muzipliği, bir şakası olsa gerekir. Dostlar ve evlatlar arasında alçak gönüllüce bir yaşantımız vardır.*"[842]

1936'da vefat ettiğinde önce Çamlıca tekkesine gömülmüş, Çamlıca tekkesi yıkıldıktan sonra, Merdivenköy Bektaşi tekkesinin yanında bulunan, Mansur Baba bahçesine kabri taşınmıştır. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.740.

[840] Baydar, **a.g.m.**, s.30.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.s.32-38.

[841] Görüşmeye katılan Haydar Cemil ve Ali Nutki Babalar fötr şapkalı ve sakal tıraşlı olup modern Türkiye'nin getirdiği medeni görüme sahip şık bir şekilde Atatürk'ün huzuruna çıkmıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.34.; Keçeli, **a.g.e.**, s.396.

[842] Noyan**, Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.35.; Keçeli, **a.g.e.**, s.396.

Bu sırada Atatürk, yemeğe elçilikten Ankara'ya dönen Yakup Kadri Bey'in çağrılmasını isteyince Yakup Kadri sofraya gelir gelmez konukları görüp şaşkın bir duruma düşmüştür. Atatürk, Yakup Kadri'ye Ali Nutki Baba'yı göstererek tanıyıp tanımadığını sormuştur. Yakup Kadri ise "*evet efendim, babamdır*." şeklinde cevap vermiştir. Atatürk, Yakup Kadri'den Nur Baba adlı romanının Ali Nutki Baba'yı üzmüş olacağını yine de tanınmış bir edibin eserine kendisi de böyle konu olsa kızmayacağını belirterek özür niyetli Ali Nutki Baba'nın elini öpmesini istemiştir. Ali Nutki Baba, Atatürk'ün Yakup Kadri'yi cezalandırmak adına bunu yaptırdığını fark etmiştir. Yakup Kadri elini öpmeden kendisi onu Bektaşi usulünce kucaklamıştır. Düştüğü zor durumda rencide olmasına böylece engel olmuştur[843].

Atatürk, Ali Nutki Baba'nın bu olgun tavrını görünce bu geleneğin yok olmaması için, Dr. Ragıp'a ilerleyen süreçte kapatılan Bektaşi tekkelerinin yeniden irfan yuvası olarak açılabileceğini söylemiştir. Atatürk, Dr. Ragıp Baba'ya Bektaşi babalarının bu gece köşkte kalmalarını ertesi gün yola çıkmalarını istemiştir[844].

Akşam yemeği, Yakup Kadri'nin Mustafa Baydar'a gönderdiği o olayın anılarını anlatan mektupta daha farklı gerçekleşmiştir. Dr. Ragıp Baba romandaki Nur Baba'yı şahsen tanıdığını söylemiş ve bulup Atatürk'e takdim etmek görevini üstlenmiştir. Mektubun devamında Yakup Kadri şöyle anlatmıştır: "*Türk Dil Kurumu'nda da belirttiğim gibi bu Kısıklı dergâhı hamisi Ali Nutki Baba'dan, nasip almıştım. Fakat, ilk günden itibaren, Ali Baba başta olmak üzere orada herkes ve her şey beni bir hayâl kırıklığıyla etkilendirmekten öteye geçememişti. Ali Baba, tasavvufla hiç alâkası olmayan hatta okuyup yazması kıt bir adamdı. Kalıbının, çehresinin bazı niteliklerinden başka benim Nur Baba'ya benzer tarafı yoktur. (Kadınlara düşkünlüğünden ve kadınların ona kapılmalarından başka.) Nitekim, Atatürk onda Nur Baba'yı bulmak için hayli yoklama ve denemelerde bulunmuş, (mesela romanda güzel sesli olarak tanıttığım için), 'şarkı söyle, nefes oku' demiş, karşılığını alamamış ve beni yanına çağırıp, onun işitemeyeceği bir sesle, 'Yakup Kadri, bu, senin anlattığın Baha'ya hiç benzemiyor' diye âdeta yakınır gibi olmuştu.*

[843] Keçeli, **a.g.e.**, s.397.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.36.
[844] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.36.; Keçeli, **a.g.e.**, s.398.

İşte ben de bunun üzerinedir ki, paşam, demiştim, bu Nur Baba'nın ham maddesidir."[845]

Atatürk'ün Nur Baba hadisine yaklaşımı iki farklı görüş olarak anlatılsa da tekke ve zaviyelerin yasak olduğu dönemde Atatürk'ün Bektaşiliğin durumunu incelediği ve onların toplumdaki durumunu tahlil ettiği kesinlik kazanmıştır. Örneğin; Atatürk, sofraya davetli olan Haydar Cemil Baba'ya Bektaşi sosyetesinin özelliği neler olduğunu sormuştur. O da şu şekilde yanıtlamış: "*Canların, haftanım belirli günlerinde dergâhta toplandıklarını, derece mertebe sırasıyla erkeklerin baba yanında, bacıları ayrıca kıdemli bir bacı başkanlığında sofraya oturduklarını, usul ve erkân ile yemek yenildiğini, muhabbet, musiki ile nükteli konuşmalarla, bilmediklerini öğrenerek, irfan kazanıldığını*" söylemiştir[846].

2.2.3. Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin Yasaklanmasından Sonra 1925 Yılından İtibaren Bektaşiliğin Siyasi ve Sosyal Durumu

Tekkeler ve zaviyeler Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye intikal eden Osmanlı vakıf müessesesine dahil olarak yüzyıllarca Anadolu'da varlık göstermiş kurumlar olmuştur. Bektaşi tekkelerinin yasaklanmasına değinilmeden önce tüm tekke ve tarikatların kaldırılmasına sebep olan durumların izaha kavuşturulması gerekmektedir. Atatürk'ün yaptığı inkılaplara bakıldığında Halifelik ve Seriye ve Evkaf Vekaleti 3 Mart 1924'te TBMM'de uzun tartışmalar sonucunda kaldırılmış ve devlet kontrolünde dinî kurum modeli olan Diyanet İşleri Bakanlığı kurmuştur[847]. Dinî alanda yapılan inkılaplara karşı ilk tekke mensuplarının tepkisi 13 Şubat 1925'te Nakşibendi Şeyhi Palulu Said tarafından Diyarbakır ve Elâzığ çevresinde başlayıp Doğu Anadolu'ya hızla yayılan isyan şeklinde ortaya çıkmıştır. Lozan Anlaşmasında kesinliğe kavuşturulamayan Musul meselesi görüşülürken bu isyanın patlak vermesi karşısında 25 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn kanunu çıkartılarak Doğu Anadolu'da sıkı yönetim ilan edilip 2 yıllığına hükümete geniş yetkiler verilmiştir. 27 Mart'ta başlatılan taarruz sonucunda 15 Nisan 1925'te Şeyh Said'in teslim olmasıyla isyan bastırılmıştır.

[845] Parantez içindeki açıklamalar Yakup Kadri tarafından yazılmıştır. Baydar, **a.g.m.**, s.30.; İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 15 Ekim 1983, s.9.
[846] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.s.37,38.
[847] Koloğlu, **Cumhuriyetin ilk Onbeş Yılı (1923-1938)**, s.s.176-178.; Bozkurt, **a.g.m.**, s.s.181-195.

Doğu'daki şubelerinin de rejim karşıtı düşünceyi desteklemekle itham edilen Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası da 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır[848].

Nakşibendi tarikatının şeyhi Şeyh Said'in isyanı tekkelerin inkılaplar karşısında halk üzerindeki etkisiyle birlikte tekkelerin ve tarikatların rejime karşı tehdit oluşturduğu durum ortaya çıkmıştır[849]. Şeyh Sait isyanına katılanlar arasında Şeyh Sait'in mensup olduğu Nakşibendi tarikatı olduğu için isyana katılan tarikat mensupları İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Haşim Nahit adında hukukçu yargılama esnasında Hakimiyet-i Milliye gazetesi üzerinden tekkelerin kaldırılması için ilk defa beyanatta bulunmuştur: "*Eğer Türkiye Cumhuriyeti hurafeye karşı kati ve müspet bir tarzda çalışmaz ve hurafe zihniyetini ortadan kaldırmazsa yeni Şeyh Said'lerin gelmesi beklenmelidir!*"[850]

Nitekim Mustafa Kemal Atatürk tarafından 30 Ağustos 1925'te Cumhuriyet Halk Partisi binasındaki Kastamonu Nutku'nda Şapka Kanunu çıkartılmadan önce kılık kıyafette toplumu ayıran unsurların zararına değinilerek yapılmıştır. Konuşmasında tekke ve zaviyelerin yasaklanmasına dair görüşünü şöyle belirtmiştir: "*Efendiler ve ey millet iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, tarikat-ı medeniyedir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir. Rüesay-ı tarikat bu dediğim hakikati bütün vuzuhuyla idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapayacak, müritlerinin artık vasılı rüşt olduklarını elbette kabul edeceklerdir.*"[851] Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek ruh gerek şekil bakımından bütünüyle çağdaş ve uygar bir toplumun devleti olmasının

---

[848] Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağlalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.s.107-120.

[849] Şeyh Sait isyanı 1925'te vuku bulunca ittihatçı geçmişe sahip olan Atatürk'ün hükümeti 1909 tarihli 31 Mart isyanını hatırlarına getirip İslam'ın bağnaz yönünün inkılaplar karşısında karşı devrim mantığını taşıdıklarını anlamışlardır. Erik Jan Zürcher, **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiyesi'ne Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası**, Çev. Lütfi Yalçın, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2015, s.182.

[850] "*Bugün tereddütsüzce yapacağımız şudur: Tekkelere ait bütün mallan ve emlaki milli emlake dönüştürmek. Üretici zümrenin sırtında asalak bir halde yaşayan bu gibi kimselere devlet kasasından bir santim vermemek. Tekkeleri kamu menfaatlerine tahsis etmek. Tekke mensuplarını çalışmaya zorlamak. Üfürükçülüğü, falcılığı, özetle "ilm-i gayb" 1 hurafesiyle halkın maneviyatıyla oynayanları bir kanun maddesiyle yasaklamak.*" Haşim Nahit (Erbil), "Türkiye'de Tekkeler ve Tarikatlar", **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ağustos 1341/1925, s.2.

[851] "*Bu gibiler (Şeyh Said) içinde çok cahil hatta ümmi olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cühela, bazı yerlerde halkın mümessilleriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa adeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum. Bu sıfat ve salahiyeti kimden, nereden almışlardır.*" Mustafa Kemal Atatürk, "Kastamonu'da İkinci Konuşma", **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Eylül 1341/1925, s.1.

önündeki tüm engelleri kaldırmak adına tarikatları da kaldırmaya ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Çünkü tarikatlar merkezî otoriteden bağımsızca hareket edip isyan çıkartabilir, görüşleriyle toplumdaki birliği bozabilir ve gizlilik yanını kullanarak istihbaratta yer alarak faaliyet yürütebilirdi. Nihayetinde, Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar veren bütün batıl inançların ezilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir[852].

Tekkelerin ve tarikatların kaldırılmasında Bektaşiliğin Sünni tarikatlar gibi Hilafete dayalı eski rejimi isteyen faaliyetleri olmamıştır. Bektaşilik, yapısı ve liberal düşünceleri bakımında laik düzene diğer tarikatlara göre daha çok uyumlu olduğu sonucu çıkarılabilir, ancak üst başlıkta bahsedilen Nur Baba olayında yozlaşmasından bahsedilmesiyle halkın üzerinde oluşturduğu olumsuz etki söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra devlet düzenine ters bir durum ortaya çıkmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde 2 Mayıs 1924 tarihinde Mustafa Çavuş ve Veli Dede adında kişilerin Hacı Bektaş Veli tekkesinin Çelebisi adına Alevi ve Bektaşi köylerde (haraç alır gibi) vergi toplayıp kendisinin Bektaşi ordusu kurup hükümeti devireceğini halka telkin ettiği için yargılanmıştır. Vergi toplarken Çelebi ailesinden onaylı mühürlü belge kullandığı için gerçek Çelebilerin reisi Veliyettin Çelebi ve ailesi gözetim altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde Çelebi ailesinin mühürle köy köy gezip vergi toplaması karşısında Türkiye Cumhuriyeti'nde tek vergi toplama yetkisinin devlette olmasına aykırı düşmüştür. Bektaşiliğin yasaklanması mevzusunda etkili olan durumlardan biri de bu olmuştur[853]. Bu kişilerin yargılanması devam ederek 1925 yılında Şeyh Said İsyanı'nın çıktığı Takrir-i Sükûn Kanunu dönemine denk gelmesiyle Bektaşiliğin de diğer tarikatlar gibi yasaklanması düşüncesi söz konusu olmuştur. Nitekim yargılama hükmüne dair belgede Reis-i Cumhur Mustafa Kemal'in ve Başvekil İsmet Bey'in imzaları mevcut olmuştur[854].

---

[852] Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2017, s.482.

[853] Mahkemeye Ali Çetinkaya başkanlık yapmıştır. Ali Çetinkaya onun eğitimsiz olup sahte derviş olduğunu yüzüne vurmuştur. Hıyanet-i Vataniye kanunundan sahte Çelebilik rolü ile iki sene hapis yatmasına karar verilmiştir. "Bektaşi Ordusu," **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 18, 28 Haziran 1962, ss.133,134.

[854] Hacıbektaş sülalesinden olduğu iddiasıyla Antalya'da Bektaşi köylerinde dolaşarak Türkler aleyhinde Hacıbektaş Ordusu teşkili lüzumuna dair tahrikât ve ifsadatta bulunan Isparta'da mütemekkin Mustafa Çavuş ile, Hacıbektaş Çelebiliği'nin emriyle kura halkından 700 küsur madeni Lira cezayı nakdi tahsil ettiği anlaşılan Zeytin Karyesinden Veli Dede nam şahsın, Hükümet-i Cumhuriyye aleyhine propaganda icra ve bu suretle halkın huzur ve sükûnunu ihlal etmeleri Takrir-i Sükün Kanunu'na muhalif olduğundan, haklarında karar ittihazı Dahiliyye Vekalet-i Celile'since teklif edilmiş ve keyfiyet, İcra Vekilleri Heyetinin 29.3.341 tarihli içtimaında lede-t-tezekkür, merkumunun Takrir-i Sükûn Kanununa tevfikan İstiklal Mahkemesine tevdi'leri karargir olmuştur. **BCA**, 30-18-1-1/13-20-7, 29.13.1925.

Atatürk'ün gözünde Bektaşiliği toplumu bölen veya devletin kurallarına uymadığı düşüncesi sadece bu olaydan kaynaklanmamıştır. Çelebi ve Babagan kol çatışması da Millî Mücadele Dönemi'nde toplumun bölünmesi konusunda tedirgin etmiştir. Örneğin; Kurtuluş Savaşı'nda Kırşehir Hilal-i Ahmer Genel Müdürü olan Dr. Fahri Işık Sakarya muharebesinden sonra Dahiliye Vekaleti Adnan Bey'in emri ile Hacıbektaş karyesine gitmiştir. Gitmesinden maksadını Çelebiler ile Babagan Bektaşiler arasında çıkan çatışmanın siyasi niteliğinin olup olmadığını M. Kemal Paşa'nın bilmek istediği şeklinde mektubunda belirtmiştir. Fahri Işık'ın bölgede yaptığı tahkikatta hem Çelebilerin hem de Babagan Bektaşilerin çatışmayıp Millî Mücadele'ye gönülden bağlı olduklarını raporlamıştır. Dergâhın zararlı olmayıp topluma faydalı bir kurum olduğuna dikkat çekmiştir. Yine de Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu çıkmadan önce Atatürk'e birtakım şahsiyetlerin Bektaşilerin yüzyıllardır Şark için tehlike arz eden bir tarikat olup ayrı bir mezhep görüşü olmayan, devlet için tehdit olan zararlı bir yapılanma olarak bahsettiğine değinmiştir. Atatürk'ün Bektaşiliğin kapatılmasına izin vermesinde bu şikayetlerin etkili olduğuna mektubunda dikkat çekmiştir[855].

Nihayetinde tekkelerin ve tarikatların yasaklanması için planlanan Kanun, 30 Kasım 1925'te TBMM'de tartışmaya açılmıştır. Kanunun birinci maddesinde tekkeler, tarikatlar, şeyhlik, müritlik gibi ünvanların kaldırılması ve tekkelerin vakıf mallarının kamuya aktarılmasını öngörmüştür. Yasağa uymayanların 3 ay hapse ilaveten 50 lira para cezası alacağı şeklinde olmuştur[856]. Bu durum TBMM'de mebuslar arasında tartışmayı arttırmıştır. Urfa Milletvekili Saffet Bey, İstanbul'da 300'den fazla tekke bulunduğu ve tekkelerin iki kısma ayrılıp bir kısmı vakıf iken diğer kısmının şeyhin ve müritlerin evi olduğu tamamı kamulaşırsa vatandaşların evsiz kalacağını belirtmiştir. Bozok (Yozgat) Milletvekili Süleyman Sırrı Bey bu görüşe karşı çıkarak ilaveten Bektaşileri hedef almıştır[857]. Konuşması şu şekilde olmuştur: "*Bendeniz Hacı Bektaş nahiyesinde iki sene müdürlük yaptım, orada dergâh namı altındaki mezellegâhın halini yakından gördüğüm için gönlüm isterdi ki burası bir Darülfünun olsun. Bugünü gösteren Cenabı Hakka binlerce şükrolsun. Yalnız bu kanunda bir fıkra var «Hakkı tasarruf ve temellük meselesi» dergâhın birtakım nezirlerden hâsıl olan*

[855] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.597.
[856] **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 283.
[857] Süleyman Sırrı İçöz I. TBMM Yozgat (Bozok) milletvekili seçilmiştir. II. TBMM döneminde de yer alarak CHP kurulmadan önce Atatürk'ün lideri olduğu ARMH I. Grup üyesi olmuştur. Demirel, **a.g.e.**, s.269.

paralarıyla, haneberduş olarak birtakım tufeyli babalar, dedeler oraya gelmiş, emlâk ve arazi almışlardır. Bugün de «Mademki tekke ilga edilmiştir, kendi namımıza tapumuz vardır bu mülk bize intikal eder» diye bir hakkı tasarruf ve temellük iddia ederler."[858]

Süleyman Sırrı Bey'in konuşmasına Malatya Milletvekili Reşit Bey tekkelerin halktan toplanan paralar ile inşa edildiği barınması için mülk verilemeyeceği şeklinde konuşma ile destek olmuştur. Antalya Milletvekili Rasih Bey ise tekke geleneğinin İslam'da bulunmadığı Hint Buda felsefesinin tesiriyle türeyen İslam'da zararlı bir teşkilat olduğunu belirterek tekkelerin tamamen kaldırılmasından yana tavır almıştır[859].

Süleyman Sırrı Bey, aldığı destekle birlikte tekke mensuplarına ev olan kısmın onlara verilmemesi için ek madde önererek "*tekkelere hane berduş olarak yerleşmiş babalar ve dervişler*" sözüyle Bektaşi hiyerarşine karşı söylemlerde bulunmuştur. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise ona destek vererek Bektaşiliğin Çelebi koluna mensup Alevilerin din adamını kasten yasak listesine Seyyidlik, Çelebilik, Babalık gibi ünvanlar arasına "Dedelik" unvanının eklenmesini önermiştir[860].

Süleyman Sırrı Bey, önerisine karşı söylemlerde bulunulmasına engel olmak için Bektaşi düzenine olan eleştirisini daha katı bir dille tekrar belirtmiştir. Bu konuşması Bektaşiliğin yasaklanması ve Arnavut Bektaşi sorununa değinmesi açısından şöyledir: "*Takririmi izah edeyim efendim. Eğer bu kanun çıkar da böyle bir madde kabul edilmezse bu kanundan muntazar olan fayda hâsıl olmaz. Bendeniz arz ettim. Hacı Bektaş nahiyesinde Arnavutluk'tan gelmiş, birtakımı katil cani adamlar yerleşmiştir. Etraftan oluk gibi akan milletin paralarıyla tarlalar almışlar, değirmenler almışlar, tapularını kendi namlarına çıkarmışlardır. Şimdi tekâya ve zevayayı ilâhir ilga ettiniz mi; benim batapu mülkümdür, verin diyecek. Zaten içinde kendi parası yoktur, hane berduştur. Sıfatı, hüviyeti meçhul kimselerdir. Böyle bir*

[858] **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 284.
[859] **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 285.
[860] Madde 2 - Bu kanunla ilga edilen tekkelerde bulunan baba ve dervişler namına mukayyet emlâk ve arazi hazineye intikal eder. **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 286.

kanunu, bu maddeyi ilâve etmeden çıkarmak doğru değildir. Hatta burada bunun için dolaşıp uğraşanlar vardır."[861]

Süleyman Sırrı Bey'in sözleri üzerine Adliye Encümeni Bozok Milletvekili Hamdi Bey teklifiniz ayrı bir kanun tetkiki isteyen farklı bir mesele olarak uygun görülmediğini söylemiştir. Ev olarak kullanılan bağımsız yerlerin tekke sahibine bırakılması uygun görülmüştür. Nitekim Süleyman Sırrı Bey'in bu teklifi kabul edilmeyip Tekkeler ve Zaviyeler kanunu çıkmıştır. Kanunun maddelerinde, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde tüm tarikatlarla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve kayıptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi ünvan ve sıfatların istimaliyle bu ünvan ve sıfatlara ait hizmet ve kisve yasaklanmıştır. Sadece ev olarak kullanılan yerler tekke sahibine yaşamını sürdürmesi için bırakılarak tekke içindeki cami ve mescitler halka açık şekilde kamulaşmış, elverişli olan binalar eğitim hizmetinde okula dönüşmesi kararıyla dönüşüme tabi tutulması istenmiştir. Ayrıca tarikat ünvanı kullanmak, kıyafetlerini giymek, yeniden tekke açmanın cezası 3 ay hapis ve 50 lira para cezası olarak uygulanması şeklinde belirlenmiştir[862].

Hamdullah Suphi Bey, kanun hakkında aleyhte konuşunca kanun tasarısını mecliste izleyen M. Kemal Atatürk onu bir kenara çekerek karara karşı gelmemesini on yıl sonra türbedarlıkların tekrar açılabileceğini söylemiştir. Atatürk'ün amacı dini kökünden söküp atmaya çalışmak olmayıp dini, yüzyıllardan beri siyaset aracı olmaktan kurtarmak ve Türk millî kimlik bilinci oluşana kadar toplumun dinî fraksiyonlar altında ayrışmasını engellemek olmuştur[863].

---

[861] Bu sözleri üzerine Adliye Encümeni Bozok Milletvekili Hamdi Bey teklifiniz ayrı bir kanun tetkiki isteyen farklı bir mesele olarak uygun görülmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Süleyman Sırrı Bey sinirlenip Ahmet Hamdi Bey'i Bektaşi olmakta suçlamıştır. **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 288.

[862] **TBMM ZC**, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 286.; "677 Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Bir Takım Ünvânların Men'i ve İlgâsına Dâir Kânûn", **Resmî Ceride**, S. 243, 13 Kânûn-i Evvel 1341 (13 Aralık 1925), s.743.; Ağaoğlu Ahmet, "Tekke ve Zaviyelerin Seddi", **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Kanunıevvel 1341/ Aralık 1925, s.1.

[863] Kinross, **a.g.e.**., s.482.; Schimmel'e göre Atatürk'ün tarikatları kaldırma sebebi tarikatların modernleşme ihtiyacına ve değişen bakış açısına cevap verememesi ve manevi eğitim merkezleri olarak asırlık işlevlerini yerine getirmek yerine, cahilliğin ve geri kalmışlığın merkezi haline geldiğini düşünmesidir. Annemarine Schimmel, **Mystical Dimension of lslam**, The Universit y of North Carolina Press, Chapel Hill, 1975, s.343.; M. Kemal Atatürk nasıl hilafeti ve şeyhülislamlık gibi makamları kaldırırken Sünni Müslümanlara düşman değilse, aynı şekilde 30 Kasım 1925'te Tekkeler ve Zaviyeler kanunu ile Bektaşilerin tekkeleri kapatılırken Bektaşiliğe düşman olmamıştır. Atatürk'ün

Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu çıktığında İstanbul'daki Bektaşi tekkeleri Merdivenköy'de Şahkulu tekkesi, Çamlıca tekkesi, Eyüp'te Karyağdı Baba tekkesi, Sütlüce'de Karaağaç tekkesi, Kazlıçeşme tekkesi, Rumelihisarı'nda Nafi Baba tekkesi, Topkapı'da Takkeciler tekkesi, Sütlüce'de Bademler tekkesi, Başıbüyük'de Dilaver Baba tekkesi, Kasımpaşa'daki Münci Baba tekkesi ve Üsküdar'da İnadiye tekkesi kapatılmıştır. Anadolu'da Eskişehir'de Seyyid Battal Gazi tekkesi, İzmir'de Balpınar tekkesi, Denizli'de Tavas'ta Teslim/Kazak Abdal tekkesi, Antalya Elmalı'da Abdal Musa tekkesi ve Kırşehir'deki Hacı Bektaş Veli tekkesi faaliyette olduğu için kapatılan tekkeler olmuştur[864]. Kapatılan tekkeler içinde Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesinin bu süreçteki dönüşümü Türkiye'de Bektaşiliğin hüviyeti konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Kanun çıkmadan önce merkez olan tekkede Osmanlı'daki gibi Babagan koldan Salih Niyazi Dedebaba, Çelebilerin lideri Veliyettin Efendi ve Nakşibendi şeyhi Hasan Efendi bulunmuştur[865]. Hacı Bektaş Veli tekkesi kapatılmadan önce tekkenin mimarisini incelemek için Mimar Hikmet tekkeye ziyarette bulunmuştur. Bektaşiler ile geçirdiği günleri 1928 yılında Türk Yurdu dergisinde yayınlamıştır. Mimar Hikmet'in gözlemleriyle tekke Arnavut asıllı Salih Niyazi Dedebaba'nın kontrolünde doğru düzgün Türkçe konuşamayan, saf temiz niyetli, bilgi birikimi bakımından eğitimsiz, Arnavut asıllı Bektaşi babalarıyla faaliyet gösterdiğini belirtilmiştir. İstanbul'daki eğitimli kelli felli Bektaşi babalarının bu cahil babalara uşaklık etmesinden hayrete düştüğünü belirten yorumda bulunmuştur[866].

Hacı Bektaş Veli tekkesi kapatıldığında dergâhta bulunan Babagan Bektaşiler: Salih Niyazi Dedebaba, Zeynel Baba (Aşevi Babası), Hacı Kerim Baba (Ekmekevi Babası), Muhtar Baba (Mihmanevi Babası), Feyzi Baba (Atevi Babası), Necati Baba (Hanbağı Babası), Arslan Baba (Dedebağı Babası), Japon Hasan Baba (Balımevi

amacı yeni kurduğu devletin bir dinin, mezhebin veya tarikatın ayrıcalıklı olduğu şekle dönüşmeden laik devlet düzeni kurmak olmuştur. İlhan Selçuk, "Tekke!", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1991, s.14.

[864] Yaman, **a.g.m.**, s.18.; Hülya Küçük "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, 2005, s.s.75,76.

[865] 1918 yılında Hacı Bektaş Veli tekkesine postnişin atanan Nakşibendi şeyhi Hasan Efendi Osmanlı Devleti'nin bekası ve meşrutiyet idaresinin yerleşmesi hususundaki gayretlerinden dolayı irşad hizmetleri sebebiyle BMM Reisi M, Kemal Paşa'nın onayı ile 18 Mart 1921'de kendisine 500 kuruş maaş bağlanmıştır. **BCA**, 30-18-1-1/2-29-10, 18.03.1921.

[866] Salih Niyazi Dedebaba'nın takdim ettiği Hacı Bektaş Veli tekkesini ziyaret edenlerin imzaladığı defterde Mimar Hikmet, 1915 yılında Enver Paşa'nın ziyaret ettiğini ve defteri imzaladığı yazıya denk gelmiştir. Mimar Hikmet, "Bektâşîlik ve Son Bektâşîler", **Yol**, S.5, Özen Matbaası, Ankara 2000, s.s.114-116.

Babası) şeklindedir. Bunların içinden Necati Baba ve Japon Hasan Baba hariç gerisi Arnavut asıllı Bektaşiler olduğu belirtilmiştir[867].

Tekkeler kapatılmadan önce 24 Haziran 1925 tarihinde Veliyettin Çelebi, Türk Tayyare Cemiyeti'ne 10 bin lira para bağışında bulunmuş, tekkeler kapatıldıktan sonra ise Hacı Bektaş Veli tekkesinin gelirini Türk Tayyare Cemiyetine hem Çelebi Veliyettin hem de Salih Niyazi Dedebaba ilk defa ortak karar alarak bağışlamıştır. Bunun üzerine Bektaşiliğin iki kolunun da liderlerine cemiyet 1926 yılında altın madalya vermiştir[868].

Tekke yasağı çıktıktan sonra Mucur kaymakamının ve ilçe jandarma komutanının bulunduğu ekip dergâhın kapatılmasını emrettiğinde anlatılan rivayete göre Bektaşi babaları ve dervişleri dergâhın avlusunda toplanıp sessizce şaşırıp kalmıştır. Kaymakam emir verip Kanun'a uyulması derviş kıyafetlerinin çıkarılmasını istemiştir. Salih Niyazi Dedebaba başından tacını çıkartmış ve tüm Bektaşi tarikat mensuplarına kıyafetlerini çıkarttırmıştır. Gözyaşlarını tutamayan Dedebaba müritlerine "*bundan sonra kendi kaderlerinizden sorumlusunuz*" diyerek eşyaları ile dergâhtan ayrılıp Ankara'ya taşınmıştır[869]. Kaymakamın başkanlığında yapılan tahkikat sonrasında dergâhın geliri olan arazilerinde 105 adet hayvan, 4487 dönümlük arazi 10 değirmen 4 su değirmeni dahil Ziraat Numune Mektebine 12586 lira 25 kuruş değer ile satılmıştır. Böylece Hacı Bektaş Veli dergâhı Ziraat Numune Mektebine çevrilmiştir. Heyet tarafından tekkede bulunan 461 parça halı, kilim, yastık gibi malzemeler Ankara Evkaf Umum müdürlüğüne teslim edilmiştir. Dergâhın kitapları Ankara'daki Umumi Kütüphaneye yollanması ile el koyulmuştur. Dergâhta kıymet eden başta Hacı Bektaş Veli'nin kazanı olmak üzere müzelik değeri olan 979 adet eşya Ankara'daki müze ambarına yollanmıştır[870].

---

[867] Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.s.186,187.; Dergâh kapatılınca Salih Niyazi Dedebaba Ankara'da ticaret ile uğraşmak gayesi ile Türkiye'de kalmayı tercih ederken diğer Arnavut asıllı babalar Arnavutluk'a göç etmiştir. Hamit Zübeyr Koşay, "Hacı Bektaş Dergahı", **Yol**, S.4, Özen Matbaası, Ankara 2000, s.95-107.

[868] Madalya'nın takdim belgesinin orijinal metni çelebi ailesinden Celalettin Ulusoy'un yazdığı eserde mevcuttur. Ulusoy, **Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu**, s.s.337,338.; Salih Niyazi Dedebaba verilen madalyayı Arnavutluk'a gittiğinde beraberinde götürmüştür. Madalya veriliş tarihi Veliyettin Çelebi'ye verilen tarihle aynı gün olarak 3 Kasım 1926 tarihini taşımıştır. **AQSH**, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V.1926 D.36, f.1.

[869] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.s.106,107.

[870] Hamit Zübeyr Bey'in iddiasıyla bölgedeki kendisine bağlı 80 köy kendisi himayesinden çıkmasın diye Cemalettin Çelebi Hacıbektaş karyesinin kazaya dönüşmesini istemeyip engel olmuştur. Koşay, **a.g.m.**, s.s.97,98.; Hacı Bektaş Veli dergahının arazisine Ziraat Numune Mektebinin yaptığı örnek

Bu durumdan habersizce Maarif Vekaleti adına Hacı Bektaş Veli tekkesinin sorunsuz bir şekilde kapatılması için Hamit Zübeyr Koşay, Hilmi Ziya Ülken, Vakıflar Umum Müdürlüğü Baş Müfettişi Halim Baki Kunter ve Ressam Şerafettin Bey'den oluşan heyet görevlendirilmiştir. Fakat heyet geldiğinde çoktan tekkenin kapatılıp Ziraat Numune Mektebine çevrildiğini görmüştür[871].

Hacı Bektaş Veli tekkesinin geliri ile geçimini sağlayan Salih Niyazi Dedebaba'ya, Çelebi Veliyettin Efendi'ye ve Nakşibendi Hasan Efendi'ye 1926 yılında devlet maaş bağlamıştır[872]. Salih Niyazi Dedebaba bu dönemde Bektaşiliği Kanun kapsamından çıkarttırıp tekrar açmak amacıyla Ankara'ya taşındığında Atatürk ile görüşmek için fırsat aramaya başlamıştır[873]. Nitekim Recep Baba'nın bizzat dinlediği Salih Niyazi Dedebaba'nın anlatımıyla 1925 yılında Türkiye'de tekkelerin ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Atatürk ile konuşması şu şekilde olmuştur: Salih Niyazi Dedebaba, Bektaşilerin Millî Mücadele'ye olan desteklerini ve kendisinin şu anki konuma gelmesinde emeklerinin olduğunu belirterek Atatürk'e "*Ne oldu da, biz yaşarken bizi yok etmek istiyorsun?*" sorusunu sormuştur. Atatürk ise kendisinin bu konuda bir şey yapamayacağını, millî iradeyi temsil eden TBMM'nin bu kararı aldığını, içinin acıyıp üzgün olduğunu belirterek millî iradeyi çiğneyerek Bektaşiler için özel kanun yapılamayacağını söylemiştir[874]. Salih Niyazi Dedebaba, Reisi Cumhur M. Kemal Atatürk'ten ricası reddedilince 1926 yılından itibaren başkent Ankara'da "Anadolu" adında bir otel işletmeye başlamıştır. Burada gizlice cem ayini yaptığı gözlemlenince 677 nolu kanun gereğince hapse atılmak ile uyarılmıştır[875].

Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile Çelebi ailesi de takibe alınmıştır. Kendilerini Alevilerin gizlice gece saatlerinde ziyarete geldiğini (Çelebi) Veliyettin

---

çiftlikte ait arazi bedelinin üç seneye bölünerek üç taksitle ödenmesi kararlaştırılmıştır. **BCA**, 30-10-0-0/189-295-9, 12.02.1926.

[871] Duruma şaşıran heyet kendilerinden önce Mucur Kaymakamı'nın oluşturduğu bir heyetin gelip tekkenin eşyaları dahil toplatıp müze muhafızı Ömer Semih Bey'e teslim etmiştir. Ömer Semih Bey dergâhın eşyalarını Ankara kalesindeki depoya koydurmuştur. Ali Sümer, "Hacı Bektaş Dergâhı Nasıl Açıldı?", **Yol**, S.10, Özen Matbaası, Ankara, 2001, s.60.; Hamit Zübeyr Bey 1926'da Hacı Bektaş Veli tekkesinin kapatılması üzerine tekke içindeki eşyaların tarihi eser değerini tespit etmesi için Maarif Vekaletince görevlendirilmiştir. Koşay, **a.g.m.**, s.94.

[872] **BCA**, 30-10-0-0/172-314-5, 26.07.1926.; Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

[873] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.107.

[874] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.65.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.11.

[875] Bu dönemde Salih Niyazi Dedebaba'nın kardeşleri olan Nevruz ve Beyazıt adında iki kişi Balıkesir Balya'daki Fransızlardan millileştirilen Karaaydın kurşun madeninde devlet memurluğu yapmıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.340.; Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.183.

Ulusoy bahsetmiştir. İbadetler gizlice o dönemde icra edilmiştir. Hatta bazı Alevi dedelerinin dergâhı izleyen jandarmalar tarafından ibadet yapmaya geldiği anlaşılınca 677 numaralı yasa gereğince sakalları tıraş edilerek gözaltına alınmıştır[876].

Bektaşiler gizlice yasaya karşı gelerek ibadet ederken Salih Niyazi Dedebaba'nın Ankara'daki faaliyetlerine karşı Ahmet Ağaoğlu Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Hindistan'da yaşayan ve aynı ırk ve cinse mensup olan ahali arasında araştırmacılar yüzlerce mezhepler ve tarikatlar yüzünden birliktelik kuramadığını belirtmiştir. Türk toplumunda böyle bir ayrımın oluşmaması için dikkat çekmiştir. Doğrudan Bektaşiliğe vurgu yapmasa da devletin din algısı olan Diyanet'in politikasından farklı bir dini görüş oluşturulmasının Türk toplumuna böleceğine vurgu yapmıştır[877].

Yakup Kadri'nin Nur Baba romanının yayınlanmasının sonrasında Bektaşilik algısı kötüleşmişti. Türkiye'de tarikatların kapatılmasından hemen sonra Salih Niyazi Dedebaba'nın Ankara'da bulunması hedef alınarak Büyük Gazete'de "H.A." (Habil Adem) takma adı ile "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm" adlı yazı dizisini yayınlamıştır. Habil Adem, asıl adı Naci İsmail (Pelister) olan, Arnavut asıllı Bektaşi olarak Meşrutiyet Dönemi'nde Talat Paşa'nın yanında yer alan ve İttihatçılar arasında entrikasıyla ünlü olan bir şahsiyet olmuştur. Bektaşilik hakkında yazdıklarına ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğu göz önüne alınarak bakıldığında İttihatçı Babagan Bektaşilerin (Albay Hüsamettin Ertürk, Dr. Ragıp Erensel ve Albay Naci Baykal) hedeflendiği ve zayıflatılmak istendiği sonucu ortaya çıkmıştır[878]. Büyük Gazete'nin 3. sayısından 23. sayısına kadar 11 Teşrinisani 1926-31 Mart 1927 tarihleri arasında Yakup Kadri gibi Bektaşiliğin sırlarını ifşa ettiği ifadesiyle bilgiler vererek sert bir dille abartılara ve karalamaya başvurmuştur. İlk sayısında Bektaşiliğin çıkış amacının Selçuklu Dönemi devletinin Farsça ve Arapça lisanı eğitim ve yazışmalarda kullanması buna ilaveten hızla gelişen Mevlevi tarikatının Farsça lisanda tasavvuf icra etmesini tehlike gördüğü, buna karşılık Türkçeye dayalı ibadet geliştirdiği, o tarihlerde yeni yönetim kuran

[876] Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.
[877] Ağaoğlu Ahmet, "Taassup Belası", **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Nisan 1926, s.2.
[878] Çift, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bektaşîlik-Siyaset İlişkisi", **Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf**, s.882.; Naci İsmail Pelister, Talat Paşa'nın devleti Türk milli kimliğine kavuşturmak için Emanuel Karaso ekibi ile mücadele ettiğinde tercüme kurulunda Talat Paşa'nın adamı olarak görev almıştır. Mustafa Şahin ve Yaşar Akyol, "Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında-I", **Toplumsal Tarih**, C.2, S.11, İstanbul, Kasım 1994, s.s.8-12.

Osmanoğlu beylerini destekleyerek onlarla anlaştığı, Yeniçeriler üzerinden devlet içinde ayrı bir devlet yapılanması şeklinde gazaya katılarak tekkeler oluşturduğu şeklinde zararlı bir teşekkül olduğunu yazmıştır[879].

Habil Adem ikinci yazısından itibaren Bektaşiliğin siyasi yönünden bahsetmeyi bırakıp kültürel alanda da eleştirilerine başlamış aynı zamanda Bektaşi geleneğini karalama konusunda daha sert dil kullanmıştır. Örneğin: "*Kadın, erkek, içki, çalgı, karmakarışık bir âlem olan (Bektaşilik) baştan başa zevk-i safa, eğlence, şehvet, fuhuş menbaadır. Hele ayinler, mum söndüler.*"[880] Devamındaki sayılarında Bektaşiliğin tarikat aşamaları şeriat, tarikat, hakikat, marifet ve ritüel türleri mücerretlik erkanı, Balım Sultan erkanı gibi tarikata has olan durumlar kurallarıyla ifşa edilmiştir[881]. Bektaşi ayinindeki kadınlara olan zafiyet ve genç kızların ayinde hizmette kullanıldığı üzerinden bakire kızları istismar ithamlarında bulunulmuştur[882]. Bektaşilerin Hz. Muhammed'i şeytan, Hz. Ali'yi ilah gösterdiği yazılmış[883], Allah'ın insanda tecelli etmesi inancı ile sapkın olduğu belirtilmiştir[884]. Bektaşiliğin Hristiyanlık ile ortak yönlerinden bahsedilmiştir. Mücerret geleneğinin Hristiyan keşiş âdeti olup Bektaşiliğe geçtiğine değinilmiştir. Bektaşilikte uygulanan Mücerretliğin yani hiç evlenmemenin İslam'da olmayıp insanın doğasına aykırı olduğunu

---

[879] 1-Padişah ailesi, dahi Bektaşi kalacaktır. 2-Hükümet makamları Bektaşilerin ellerinde bulunacak, mamafih (bununla birlikte) Müslüman esası dahilinde hareket edilecektir. 3-Diyar-ı Kafir'de zapt edilen ahalinin cümlesi de Bektaşi tarikatına idhal (içeri alma) olunacak ve başka tarikatların burada yerleşmelerine müsaade edilmeyecektir. Bu anlaşma Fatih'e kadar devam etmiş, Yavuz tekrar ihyaya teşebbüs eylemiştir. Fakat Şah İsmail'in rekabeti karşısında fikirlerini değiştirmiş Mahmud tarafından da kökü kazınmıştır. Habil Adem, "Tarihe Karışan Bektaşilik", **Büyük Gazete**, S.3, 11 teşrinisani 1926, s.s.2,3.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.23, 31 Mart 1927, s.12.

[880] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.4, 18 Teşrinisani 1926, s.8

[881] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.6, 2 Kânunuevvel 1926, s.s.8-9.; Yeni Bektaşi olacak bir kişinin ayininin nasıl yapıldığı konusunda bilgiler vermiştir. Ölmeden önce ölünüz hadisine dayanan şekilde abdest aldırılıp kefen niyetine beyaz kıyafete sarılır, sonra gıyaben cenaze namazı kılınır. Talip olan kişinin Bektaşi oluşu için mürşidi olan babanın rehberliğinde kurban kesilir. Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.8, 16 Kânunuevvel 1926, s.8-9.

[882] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.7, 9 Kânunuevvel 1926, s.s.8-9.

[883] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.9, 23 Kânunuevvel 1926, s.s.4-5.

[884] Bu sözleriyle Bektaşi olduğunu iddia eden Habil Adem'in aslında tasavvuftan pek anlamayan bir yazar olarak panteizm anlayışını reddeden Nakşibendi esasına dayalı anlayışın tesirinde olması kuvvetle muhtemeldir. Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.10, 30 Kânunuevvel 1926, s.s.4-5.; Allah'ın Bektaşilikte insanla bir olduğu, yani Bektaşilerdeki panteizm anlayışı üzerinden Allah'ın insanda tecelli ettiği düşüncesi açıklanmıştır. Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.19, 3 Mart 1927, s.s.6-7.

belirtmiştir[885]. Bektaşilikte Ramazan orucu olmadığı, ayinlerinde içki içildiği, sadece Muharrem ayının 10. gününe kadar olan süreçte su ve içki içmeyerek Kerbala faciasını andıkları oruç biçimi olduğu, kâinatı zulümden kurtaracak 12. imam Mehdi beklentilerinde olduğu şeklinde yazmıştır[886].

Habil Adem, Cumhuriyet döneminde mevcut olan Bektaşilikteki Türk kimliği ve Türkçenin yaşatılması geleneğinin tehlike altında olduğuna değinmiştir. Buna sebep olan durum ise Türkçe olan geleneğin Fraşeri tekkesinden yetişme Arnavut şair Naim Bey Arnavutçaya çevrilmesiyle Arnavutluk'ta milliyetçi hareketle birlikte tekkelerde Arnavutça nefes ve ayin-i cem düzenlendiği Arnavut Bektaşi tehdidi olduğuna değinmiştir[887]. Habil Adem'in yazılarından sonra Arnavut asıllı Salih Niyazi Dedebaba'nın Ankara'daki girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Arnavut olması ile Türkiye'de cem yapılamayacağını anlayınca Arnavutluk Devleti'ndeki halife baba mertebesindeki Bektaşiler ile irtibat kurmuştur. Şapka inkılabında başından Bektaşi tacını çıkarmak istemediği gerekçesi ile M.M. Grubu üyeleri olan Selman Cemali Baba, Arnavut asıllı Çanakkaleli Avukat Haydar Cemil Baba ve Millî Mücadele'de Arnavut milliyetçiliği yapan Topkapı tekkesinden Bektaş Baba 1927 yılında Arnavutluk'a giderek Salih Niyazi Dedebaba'nın taşınması için ortam hazırlamışlardır[888].

---

[885] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.12, 13 Kânunusani 1927, s.s.12-13.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.13, 20 Kânunusani 1927, s.s.12-13.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.14, 27 Kanunısani 1927, s.s.4-5.

[886] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.15, 3 Şubat 1927, s.6-7.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.16, 10 Şubat 1927, s.3-4.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", Büyük Gazete, S.17, 17 Şubat 1927, s.s.12-13.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.18, 24 Şubat 1927, s.s.12-13.; Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.20, 10 Mart 1927, s.12.

[887] Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete,** S.21, 17 Mart 1927, s.11.

[888] Selman Cemali Baba 1913 yılında Bağdat'taki Kazımiye tekkesinde görev yaparken I. Dünya Savaşı çıkmıştır. Hasan Askeri Bey ve Mümtaz Bababalım Baba ile Irak cephesinde görev yapmıştır. Mümtaz Baba ile Denizli'ye dönmüştür. Denizli'de valilik yapan Cemal Bardakçı onun sayesinde Bektaşi olmuştur. Millî Mücadele'de Denizli Kuvayı Milliye kuvvetlerine destek vermiştir. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.719.; Selman Cemali Baba, Salih Niyazi Dededebaba Arnavutluk'ta iken Elbasan'da Bektaşi tekkesi kurup yönetmiştir. Hysi, **Mision Bektashian**, s.116.; Haydar Cemil Baba, Arnavut asıllı olduğu halde Arnavutça bilmeyen İstanbul Türkçesi konuşan Merdivenköy Şahkulu Bektaşi tekkesinde yetişmiştir. Asıl mesleği avukatlık olmakla beraber Haydar Baba Arnavutluk'tan Romanya'ya gitmiş ve oradan da Bulgaristan'da Demir Baba tekkesinde gidip babalık görevini icra etmiştir. Orhan Kurtoğlu, "Haydar Cemil Baba'nın Arnavutluk'ta Yazdığı Şiirleri", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu**, C.II, 18-20 Ekim 2018, Ankara, 2018, s.137.

Salih Niyazi Dedebaba, 17 Ocak 1930'da saat 11.35'te Ankara'dan Arnavutluk'a gitmek üzere ayrılmış ve kedisini temsil etmesi adına Ali Naci Baykal'ı dedebaba vekili olarak atamıştır. Salih Niyazi Dedebaba, Arnavutluk'tan 8 Nisan 1931 tarihli Ali Naci Baykal'a yazdığı mektubunda şunlardan bahsetmiştir: Dedebabalık Merkezini Türkiye'den Arnavutluk'a taşımak istediğine dair Arnavutluk kralı Ahmet Zogu'ya dilekçe yazmıştır. Ahmet Zogu ise Bektaşi tarikatının merkezinin Türkiye'deki Kırşehir ilinin Hacıbektaş kasabasında olduğunu Bektaşilik geleneğinde bu geleneğin yüzyıllarca devam ettiğini, Dedebabalık Merkezinin Arnavutluk'a naklinin münasip olmadığını belirten cevap yazmıştır. Bu durum üzerine Salih Niyazi Dedebaba, Türkiye'deki vekili Ali Naci Baykal'a dedebabalık yetkilerini devrettiğini belirten mektup atmıştır[889].

Turgut Koca Baba'ya göre, Türk asıllı Bektaşiler ve Türkmen Aleviliği M. Kemal Atatürk'ü dolayısı ile partisi Cumhuriyet Halk Fırkasını desteklemiştir. Fakat Türkiye'deki Arnavut asıllı Bektaşilerin bu konuda başlangıçta destekler iken 1925 yılında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'ndan sonra tepki niteliğinde desteği çekip muhalif olmayı tercih etmiştir. Bu durum Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a gitmesini destekler nitelikte bir tavır olmuştur[890]. Farklı bir görüş olarak Dursun Gümüşoğlu Baba'ya göre Ali Naci Baykal kendisini dedebaba ilan edince Bektaşilerin Anadolu'daki büyük çoğunluğu onaylamıştır. Ancak geleneklerine bağlı olanlar, Ali Naci Baykal'ın mücerret olmayıp evli olmasıyla onu kabul etmeyip Yalvaçlı Topal Tevfik Baba, Süleyman Türabi Baba, Ali Ulvi Baba, Postacı Cemâli Baba bir başka grup oluşturmuştur. Yusuf Fahir Ataer ve Hüsamettin Ertürk Baba ise Anadolu'da hiçbir dedebabayı kabul etmemiştir[891]. Dönemin Arnavutluk'taki Bektaşi Adalet Bakanı (daha sonra Başbakan olan) Mehdi Fraşeri'ye göre Bektaşiliğin merkezinin Arnavutluk'a taşınması durumu Mustafa Kemal'in asker kökenli bir devlet yöneticisi

[889] Salih Niyazi Dedebaba'nın Ali Naci Baykal'a gönderdiği 31 Ocak 1930 tarihli mektupta 18 Ocak 1930 Cumartesi sabahı İstanbul'da Milletvekili Tâki Bey'in evinde kalmıştır. Arnavutluk'a gitmek üzere vapurla önce 23 Ocak Perşembe günü vapura binip Yunanistan'ın Pire limanına 22 saat süren deniz yolculuğu yapmıştır. Pire bir gün kaldıktan sonra ertesi gün Arnavutluk'a Ayasarandoz iskelesine gemi ile gitmiştir. Arnavutluk'un en güçlü Bektaşi isimlerinin yanı sıra Ali Turabi (Tomori) Baba, Derviş Recep gibi ünlü Bektaşiler dahil çok kalabalık bir kafile karşılamıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.s.341-343.; Mektubun devamında şu cümleler ile Salih Niyazi Dedebaba, liderlik görevini Ali Naci Baba'ya devretmiştir.: "*Bu sebepledir ki siz değerli evlâdıma bunu yazmağı münasip gördüm. Artık orada mukaddes vazifeyi devam ettirmenizi arz ve rica ediyorum. Vazifeniz mübarek, sayiniz meşkûr olsun!*" Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.189.

[890] Mete Tunçay ve Bülent Bilmez, "Reha Çamuroğlu ile Söyleşi Yeniçeriler, Bektaşiler ve Modernleşme Süreci", **Toplumsal Tarih**, S.97, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.16.

[891] Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.s.197-199.

olmasının bakış açısıyla çoğunluk nüfus olan Sünnilik karşısında Bektaşiliğe yer vermemesi ile ortaya çıktığı eleştirisinde bulunmuştur[892].

Salih Niyazi Dedebaba'nın Türkiye'den taşınması Bektaşilikte bölünme meydana getirirken o yılın sonuna doğru Türkiye'de başka bir tarikat irtica hareketinde bulunmuştur. 23 Aralık 1930 sabahı, erken saatlerde, Derviş Mehmet önderliğinde, Nakşibendi tarikatına bağlı altı ya da yedi silahlı fanatikten oluşan bir çete Menemen Meydanı'na gelmiştir. Rejim karşıtı olarak şeriata dayalı bir yönetim için Ankara'daki yönetime son verme arzusuyla çevresine topladıklarıyla hareket eden derviş kitleleri Teğmen Kubilay'ı şehit etmiştir. Bu olaydan sonra Türk basını durumu sert bir şekilde eleştiren gericiliğe karşı dil kullanırken İnönü hükümeti sükunetle isyanı bastırmayı ve elebaşlarını yargılamayı tercih etmiştir[893].

Ancak isyan sürecinde yaşananlara tekkeler açısından bakıldığında Derviş Mehmet'in hizmetinde olan kadınlardan biri İzmir valisi ile görüşüp tekkelerin tarikat faaliyetlerinin engel olunduğu durumu devam etmesi şartıyla namaz kılmak için açılmasını istemiştir[894]. Yanyalı Saffet Hoca adında bir vaiz irtica düşüncelerini her hafta Menemen'den Manisa'ya giderek vaaz etmiş ve isyana taban kitle oluşturmuştur. Bu durum gösteriyor ki tekke ve zaviyelerin kapatılması irtica hareketlerini engelleyememiş camiler irtica etkisine maruz kalmıştır[895].

Tekke sorunu üzerine dönemin Siirt Mebusu Mahmut Bey, "*Tekkeleri kapadık; fakat dervişler yaşıyor! Medreseleri kapattık; ondan mehcur olanlar duruyor. Halifeyi kovduk; fakat saltanat devrinin nimetleri içinde, o tatlı hatıraları hâlâ zihinlerde ve*

---

[892] Mehdi Fraşeri, mülkiye mezunu Osmanlı bürokrasisi deneyimine olarak Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'ta makamını kurması için destekleyen Arnavutluk'un Başbakanı olmuştur. Mehdi Fraşeri'ye göre Osmanlı'nın çok dini anlayışlı ve çok milletli olmasıyla parçalanması durumu üzerinden devletin bölünmesi korkusu Türkiye'deki yöneticilerde de devam etmiştir. Fraşeri, **Historia e Lashtë e Shqipërisë Dhe e Shqiptarëve**, s.45.

[893] Joseph C. Grew, **Atatürk ve Yeni Türkiye (1927-1932)**, Çev. Gülşen Ulutekin, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003, s.s.216-220.; Derviş Mehmet, İstanbul'daki 84 yaşındaki Nakşibendi şeyhi Esat Efendi'nin müridi olmuştur. Derviş Mehmet mehdilik iddiası ile 23 Aralık 1930'da İzmir Menemen'de camiye silahlı baskın yaparak yeşil bayrağı alıp halifelik ordusunun kurulduğuna değinmiştir. Şapka giyenlerin kafir olduğu kendisi ile isyana katılanlara kurşun işlemeyeceği propagandasını yapmıştır. Etrafına topladığı kesime karşı Asteğmen Kubilay gönderilmiş ve Derviş Mehmet'in liderliğini yaptığı irtica hareketi Kubilay'ı şehit etmiştir. Kemal Üstün, **Menemen Olayı ve Kubilay**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978, s.s.25-27.; İsyan sert bir şekilde bastırılmış, Divan-ı Harp otuzdan fazla kişi idama mahkûm edilerek asılmıştır. Çok partili denemenin başarısızlığı ve ardından irtica hareketi çok partili uygulamayı ertelemek zorunda bırakmıştır. Ergün Aybars, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İleri Kitapevi, İzmir, 1994, s.62.; Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı II**, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998, s.s.107-110.

[894] "Menemen'de İrtica Tahkikatı Devam Ediyor", **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Aralık 1930, s.1.

[895] "Menemen'de Tahkik Heyeti Yeni Tevkifat Yaptı", **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Aralık 1930, s.1.

ümitlerinde yaşatanların sayısı az değildir. Şapkayı giydirdik; fakat onu taşıyanların arasında hâlâ bizi tekfir edenler var." sözlerini kullanarak Siirt Mebusu Mahmut Bey, inkılap düşmanlığının sadece Menemen'de değil tüm Anadolu'da olacağını, isyanın bastırılmasının geçici bir çözüm olduğunu, insanların düşüncesinin değişmesi gerektiğini belirtmiştir[896].

Başbakan İsmet (İnönü) ise şöyle bir demeçte bulunmuştur: "*Siyasette aranılan şey birtakım adamları ve bilhassa politikacıların dini başka fertlerin hürriyeti aleyhine ve devletin kanunları aleyhine bir taarruz vasıtası olarak kullanmamalarıdır. Memnu olan şey budur. Hâdisede görüyoruz ki cehaletleri bir kısmı cehaleti olabilir. Bir kısmımın bilerek tasmimleriyle ve cümlesi din elden gidiyor bahanesiyle bu adamlar mütemadiyen bir istikamete sevk olunuyorlar. Bu hareketler Devlet ve Cumhuriyet aleyhine fiilen tecavüz ve kasıt mahiyetindedir. Meselâ tekkelerin kapatılması kanunen takarrür etmiş bir vaziyettir. Bunların gizli olarak çalışması ve vatandaşları birtakım istikametlere sevk etmeleri kendilerinin mesuliyetlerini muciptir.*[897]"

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, hadiseden sonra önlemler almanın yanı sıra yeni inkılaplar geliştirmiştir. Öncelikle Atatürk, 1930 yılında, Müslüman Türkler dinlerinin kaidelerini öğrensinler diye Elmalılı Hamdi'ye (Yazır), Kur'an'ı Türkçeye Latin alfabesi şekilde tercüme ettirmiştir[898]. Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nu tamamlaması için Menemen Olayın'dan sonra kültürel alanda yapılan inkılaplar açısından Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi kurumlar ile birlikte halkevleri açılmıştır. Bu inkılapların tekkelerin bıraktığı kültürel boşluğu doldurmak amacıyla kitlelerin irticaya sürüklenmemesi adına laiklik kapsamında etkili olması düşünülmüştür[899]. Atatürk, 20 Nisan 1931'de TBMM'nin 4. Dönem seçimleri için illerden CHP'den milletvekili adayı olacaklar için laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmasını belirtmiştir. Artık yönetimde laiklik bir koşul olarak benimsenmiştir[900]. Bu dönemde Ziya Şakir adlı bir Bektaşi yazar tarafından 1931'de Yenigün gazetesinde, Bektaşiliğe Cumhuriyet Türkiye'sinde ihtiyaç kalmadığı yazılmıştır. Bu yazı dizisinde

[896] Siirt Mebusu Mahmut, "İnkılap Tehlikede Değildir", **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Aralık 1930, s.1.
[897] İsmet İnönü, **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s.248.
[898] Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bir kitabı çevirtmiştir. Atatürk, Ramazan ayında Çankaya Köşkü'nde Kuran okutmuş ve çalgılı eğlencelere katılmamıştır. Kayadibi, **a.g.m.**, s.683,686.
[899] 1932 yılında halkevleri 14 şube ile açılmıştır. Şehirlerde 500'ü aşkın şekilde kırsalda 4000 civarında şubesi açılmıştır. Rejim karşıtı kişilerin ortaya çıkmaması için inkılaplara uyumlu şekilde halkın eğitilmesi prensibine dayanmıştır. Demokrat Parti döneminde halkevleri kapatılınca yerine kırsal kesim dahil olmak üzere dini kurslar açılmaya başlamıştır. Çeçen, **a.g.e.**, s.s.107,193,194.
[900] Taha Parla, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.58.

Orta Asya'dan gelen Türk kültürünün İslamiyet içinde devam ettirmek isteyen Bektaşilik uygulamalarının, kadın erkek beraber eşit katılan dinî ritüellerin ve hakların artık hukuki hak olarak verildiği yeni bir düzenin olduğu, bu düzenin Bektaşilik ile aynı düşüncede olması sebebiyle artık Bektaşiliğe gerek kalmadığını belirtmiştir[901].

2.2.3.1. Menemen Olayı'ndan Sonra Çok Partili Hayat'ın Başladığı Sürece Kadar Olan Yasaklı Dönemde Türkiye'de Bektaşiliğin Zor Yılları 1930-1946

Menemen Olayı'ndan sonra alınan önlemler ile tekkelere ve devletin izin verdiği dinî uygulamalar dışında kalan tüm faaliyetlere karşı tutum sertleştirilmiştir. Tarikat mensubu emaresi taşıyan herhangi bir duruma 677 numaralı kanun gereğince müsamaha gösterilmemiştir. Tekke ve Zaviyeler Kanunu'ndan Menemen Olayı'na kadar olan süreçte tarikat mensubu kıyafeti giymek ve ayini yapmak uyarılarak çözüme kavuşturulurken artık doğrudan kanuna tabi tutulup cezalar uygulanmaya başlamıştır. Bu durumun Bektaşilikte yaşanan ilk örneği eski M.M. Grubu üyesi Topal Tevfik Baba 1930'da hastaneye kaldırıldığında tarikat emaresi gösteren sakalı kesildiğinde ağladığı Revnakoğlu tarafından kaydedilmiştir[902].

Gizli ayin yapmak suçundan Bektaşilerin tutuklanmasına dair Türk basınında Menemen hadisesinden sonra haberler yer almaya başlamıştır. Basına yansıyan ilk hadise 8 Mart 1932'de 11 kişinin Bektaşi ayini yapmak ile tutuklandığı şekilde gerçekleşmiştir[903]. Hüseyin Haki Baba adında bir Bektaşi beraberinde Hasan Naili (Baba), Muhiddin Efendi ve Remziye Bacı adlı dervişleriyle İzmir'den gelip Manisa'da Hafız Sait Ali adlı bir Bektaşi'nin evine misafir gitmiştir. Manisa'nın Narliçe Mahallesi'nde oturan Tevfik Beyin evine Sait Ali Bey'in efradı olarak davet edilmiştir. İzmir'de takipte olunan Hüseyin Haki Baba Manisa'da da zabıtaya gelen haber ile takibe alınmış, Teyfik Bey'in evine yapılan basında başında Bektaşi tacı ve üzerinde tarikat hırkası ile şamdan etrafından ayin yaparken yakalamıştır. Sorgulamada Bektaşi ayini yaptıklarını reddetmiş eğlence yaptıklarını belirtmişlerdir. Evde üstü bez ile örtülü çıplak kadın konulu tablo bulunca ayin için müstehcenlik bezle kapatıldığı yönünde şüphelenilmiş, ayine delil sayılmıştır. Ayrıca baskın esnasında

[901] Birge, **a.g.e.**, s.100.
[902] Koç, **a.g.m.**, s.390.
[903] "Manisada Gizli Ayin Yapanlar", **Akşam**, 9 Mart 1932, s.1.; "Manisada Ayin", **Akşam**, 14 Mart 1932, s.2.

okunan şiir sorulduğunda Fuzuli'ye ait olduğu belirtilmiştir. Haki Baba, Atatürk'e yazdığı Bektaşi nefesini mahkemede okuyarak kendilerinin devlete bağlı olduğunu belirtmiştir[904]. İhbar edenlerin evden gelen seslerde "Yetiş Ya Mürteza, Medet Ya Ali" seslerinin duyulduğunu söylemesi üzerine hâkim Bektaşi ayini düzenlendiği konusunda ısrarcı olmuştur[905]. Evde bulunan defterde Bektaşilik bahsedilirken Haki Baba'nın oturduğu postun altında bulunan kağıtta ise dervişlik, babalık, halife babalık ve dedebabalık gibi terfi makamları anlatılmıştır[906]. 5 Haziran 1932'deki davada Tevfik Bey'in evinde eğlence yaptıkları ifadesinde ısrarda bulunan sanıklara karşı hâkim mahkemeyi 13 Haziran'a ertelemiştir[907].

Manisa'daki Bektaşi ayininde yakalananlardan Sait Ali Bey'in vaktiyle Tarikat-ı Salâhiye üyesi olduğu gerekçesiyle yargılanıp 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 7 ay hapis yattıktan sonra 6 Mart 1927'de 313. madde ile İstiklal Mahkemesi'nce cezası 3 güne düşürülmüş ve sonrasında serbest kalmıştır. Yargılanma esnasında bunu belirtince mahkeme Sait Ali'ye yüklenmekten vazgeçmiş ve tutuklananların hepsi 677. Kanun'un 1. maddesine göre yargılanmaya başlamıştır. Avukatları Kâmil Bey'in ifadesi "*Bektaşilik bugünkü inkılâbın istihdaf eylediği iman ve vicdan serbestisini ve hüriyetini 600 seneden beri umde edinen bir teşekküldür. Bektaşiliğin taassup ve irticaa karşı öteden beri açtığı bi aman mücadele herkesin malumudur. Eğer ben bunu bilmeseydim ve o kara kuvvetin nefsime ve milletime olan mazarratlarını takdir edememiş olsaydım bu müdafaayı kabul etmezdim.*". Bu sözleri ile tutuklananların anlayışında Bektaşiliğin irtica faaliyetlerine karşı olan bir anlayışta olduğunu, tutuklananların Bektaşi olduğunu fakat yakalanma anlarında Bektaşi ayini yapılmayıp sadece eğlence ve ziyafet düzenlendiğini ifade etmişlerdir[908]. Nihayetinde

---

[904] Bizleri kurtaran Gazi Kemal'in,
Taşa değse eli safi zer eyler.
Bir badeye erse nazarı onun,
Kemharede olsa mücevher eyler… "Manisa'daki Bektaşi Âyini", **Milliyet**, 15 Mart 1932, s.3.; Tutuklamayı yapan üç kişilik Polis heyetinin ifadesinde bir kişinin elinde ud çalıyor diğerleri şamdanlar ışığında rakı sofrasında ellerindeki defterden Bektaşi nefesini oluyorlar diye belirtmiştir. "Gizli Bektaşî Ayini Maznunlarının Muhakemesi", **Akşam**, 20 Mayıs 1932, s.4.

[905] "Âyin Davası", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1932, s.3.;

[906] Nail Bey adında bir şahit Bektaşi ayini yapıldığına şahitlik ederek olayı tasvir etmiştir. Haki Baba'nın yanından başlayarak halka şeklinde dizilerek herkesin oturma düzeni aldığı ve Haki Baba'nın "Yetiş imdadıma Ya Mürteza, Medet Ya Ali" diye bağırdığını örnek göstermiştir. "Manisa'daki Bektaşiler", **Milliyet**, 19 Mayıs 1932, s.4

[907] "Bektaşi Davası", **Milliye**t, 6 Haziran 1932, s.4.

[908] Yakalanan kişiden Fatma Hanım haricinde diğerleri 677 sayılı kanuna göre yargılanmıştır. "Bektaşilik", **Akşam**, 14 Haziran 1932, s.2.; "Bektaşi Ayini Mazlumlarının Muhakemesi", **Akşam**, 17 Haziran 1932, s.4.;

Bektaşi ayini maznunlarının muhakemeleri ve alınan ifadeleri sonucunda ayin yaptıkları ortaya çıkmıştır. Böylece ayini yöneten Hasan Hâki Baba 4 ay hapse ve 60 lira para cezasına, Tevfik, Hasan, Naili Beyler ve Remziye Hanım üçer ay hapse mahkûm olmuşlardır. Sait, Ali, Agâh, Sacit, Muhiddin efendiler ve Fatma, Havva hanımlar beraat etmiştir[909].

Manisa'daki ayin yargılaması devam ederken İzmir Bozyaka'daki tekkeler kanunu döneminde kapatılan Bektaşi tekkesinin arka odasında 12 Haziran 1932'de 9 erkek 4 kadın ayin yaparken yakalanmıştır[910]. Manşete yansıyan diğer bir habere göre ayini yöneten Sivaslı Hasan Baba adlı şahıs ve 12 muhibbi yapılan baskında yakalanmıştır. Ayin, Hasan Baba'nın kulübesinde muhipleri tarafından sabah saatlerinde başlayan hazırlıkların sonucunda öğleden önce saat 11'de ayin-i cem başlayıp öğlenden sonraya kadar sürerken polis baskını ile tutuklama gerçekleşmiştir. Tutuklama esnasında cem yaparken yakalandıkları için mahkemede ifadelerinde gizlemekten vazgeçmişler ve şöyle ifadede bulunmuşlardır: "*Arkadaşlarla beraber bir rakı Alemi tertip ettik. Şöyle birkaç kadehten sonra coştuk. Mey başımıza vurdu. Bektaşi olduğumuzu gizlemiyoruz. Eyvallah Bektaşiyiz. Fakat kimseyi Bektaşi olmaya teşvik etmiyoruz. Hükümet gizli tarikat toplantılarını men ettiğinden beri erenlerin bağından istifade edemez olduk. Kadınlar yabancıdır. Onlar bizim alemimize iştirak etmedi.*" Bu sözler üzerine haklarında müddeiumumilikçe tevkif müzekkeresi kesilenler Yunan Konsoloshanesi Kavası Tayyip, Derviş Mustafa, Hasan Baba ve Sökeli Mehmet Tevfik olmuştur. Diğer maznunlar serbest bırakılmıştır[911].

İzmir'de Bektaşi ayini yapmaktan zanlı bulunan Hasan Baba, Mustafa Derviş ve Sökeli Mehmet Tevfik Efendi'nin yargılanması için 677 nolu tekkeleri yasaklayan kanun çerçevesinde başlatılmıştır[912]. 11 Temmuz 1932'de halife baba ünvanına sahip olan Sivaslı Hasan Baba'nın İzmir'deki mahkemesinde ilk ifadeyi onun vermesi istenmiştir. İfadesinde: "*Sivaslıyım. Kırşehir'de Hacı Bektaş Veli'nin tekkesinde çömezlik yaptım. Bilahare İzmir'e gelerek adaşım Hasan Baba'nın Bozyaka'daki tekkesine intisap ettim. Bu tekkeyi şimdi icarla tutmakta; tekkenin bahçesinde rençperdik yapmaktayım. Tekkenin varisi ve merhum Hasan Baba'nın kerimesi olan*

[909] "Manisadaki Bektaşiler", **Son Posta**, 19 Haziran 1932, s.3.; "Bektaşi Âyini", **Akşam**, 19 Haziran 1932, s.1.
[910] "13 Bektaşi Yakalandı", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1932, s.2.
[911] "İzmir'de Bektaşiler", **Milliyet**, 15 Haziran 1932, s.4.
[912] "İzmir'de Yakalanan Bektaşiler", **Milliyet**, 16 Haziran 1932, s.4.

Hayriye Hanım'la icar mesesinden dolayı aramız açıldı. Hayriye Hanım bu meseleyi zabıtaya haber verdi. Başka bir şey bilmiyorum." demiştir. Nitekim Sivaslı Hasan Baba'nın yakalanmasını ve tutuklanmasını Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nunda bulunan hakkı temellük olarak kullanıma verilen kısmının paylaşılması tartışması yüzünden ayin yerinde hak sahibi olduğunu belirten komşusu Hayriye Hanım'ın şikâyeti sağlatmıştır[913].

Bektaşi yargılamalarının basında yer alması Kadro hareketinin dikkatini çekmiştir. Türkiye'de derebeylik modelini çalışan Kadrocular dan İsmail Hüsrev tarafından Bektaşilik, "Ruhani Derebeylik" sistemine dayalı halkı sömüren bir yapılanma olarak değerlendirilmiştir. Mucur nahiyesine bağlı Hacı Bektaş karyesinde bulunan Çelebilik kontrolündeki Hacıbektaş tekkesine 362 köyün bağlı olduğunu belirtmiştir. Dergâha gelir getiren kaynaklarda 527 adet büyükbaş hayvan ve 4487 dönümlük arazinin bulunması halkın sırtından geçinen bir yapının 1932 yılında çoktan kapalı bulunmasıyla sömürü düzenine son verildiği gibi ithamlarda bulunmuştur. Kadro dergisi aydın çevrelerde Bektaşilik algısının daha da kötüleşmesine zemin hazırlamıştır[914].

Eski M.M. Grubu'ndan Haydar Cemil Baba, Türkiye'den Salih Niyazi Dedebaba'yı Arnavutluk'a yerleştirip bölgeden ayrıldıktan sonra geri Türkiye'ye dönmüştür. Ancak Türkiye'de tarikatlara olan tutum sertleşmiştir. Bunun üzerine Bulgaristan'ın Seroy kazasındaki Suhindol köyünde bir Bektaşi tekkesi postnişini öldüğü için 1932 yılında İstanbul'dan o bölgeye giden Avukat Haydar Cemil Baba, oradaki tekkeye postnişin olmuştur. Haydar Cemil Baba, köy camisine Bektaşiliği telkin eder mahiyette levhalar astırmış, çünkü Bektaşi tekkesinin toprakları olan bölgeye izinsiz yerleşilerek cami yapılmıştır. Sünni toplumdan yaşlılar onu haklı görürken İbrahim Ethem isminde bir genç dayanamamış ve camiye asılan Bektaşi levhalarını bir gün söküp atınca, Sünni Türk çocuğumu Bulgaristan mahkemesine vermiştir. Cumhuriyet gazetesi yazarı Haydar Cemil Baba'yı suçlar şekilde mezhep taraftarlığı yaparak yazmıştır. Onu hainlikle suçlamıştır. Örneğin yazının son cümlesi

[913] "İzmir'de Âyin Yapanların Muhakemesine Başlandı", **Son Posta**, 12 Temmuz 1932, s.11.
[914] İsmail Hüsrev Tökin, "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", **Kadro**, S.7, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1 Temmuz 1932, s.s.21-22.

şöyledir: "*Türk'e faydası ve hayrı olan adam Türkiye'den kaçıp dışarıdaki Türkleri izlale gitmezdi*[915]."

İzmir'de 16 Ekim 1933'te saat akşam 9'da Bektaşi ayini yapıldığı iddiası ile yapılan baskında eski ünlü Bektaşilerden Ali Ulvi Baba, eşi Hatice, oğlu Mustafa Enver, Niyazi Efendi ve onun eşi Zehra, adında 5 kişi tutuklanmıştır[916]. Ali Ulvi Baba aslen Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde 1864 yılında doğmuştur. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihatçı bir asker olarak orduda görev almıştır. Bu dönemde Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'dan icazet olarak Bektaşi olmuştur. İttihat Terakki Dönemi'nde Talat Paşa'nın dergâhı diye bilinen Çamlıca'daki tekkenin hamisi Ali Nutki Baba'dan dervişlik icazetnamesi almıştır. Yakup Kadri'nin Nur Baba romanı çıkınca Ali Nutki Baba'dan şüphelenip Nafi Baba'dan tekrar icazet almıştır. Kurtuluş Savaşı'nda tabur imamı olarak görev yapmış ve Süvari Yüzbaşı rütbesinden emekli olmuştur. Salih Niyazi Dedebaba'dan da babalık icazeti alarak 1924 yılında İzmir'deki Balpınarı Bektaşi tekkesine hami olarak atanmıştır. Ali Ulvi Baba "Bektâşîlik Makâlâtı" adında 1922 yılında bir eser yazarak Tarikat-ı Salâhiye zararlı cemiyetinin üyesi olan Bektaşi Ahmet Rıfkı Derviş'in yazdığı Bektaşi Sırrı eserine reddiye yazmıştır[917].

Baskın esnasında Niyazi'nin evinde Bektaşiliğe ait kitaplar delil olarak toplanmıştır. Ali Ulvi Baba'nın ifadesinde kendisinin 40 yılı aşkın süreden beri Bektaşi olduğu icazetini o anda Arnavutluk'ta bulunan Salih Niyazi Dedebaba'dan Hacıbektaş tekkesinde aldığını, 1925'te tekkeler yasaklandığından beri Bektaşilik yapmadığını söylemiştir[918]. Başka bir kaynağa göre Ali Ulvi Baba ifadesinde, 79 yaşında olduğunu 25 seneden beri İzmir'de Karataş'ta Aras sokağında oturup süvari yüzbaşılığından emekli ve evli üç çocuk babası olduğunu mahkemede söylemiştir. İfadesinin devamında Bektaşi ayini yapmadığını tekrar söyleyip sadece içki içmek için

[915] "Bulgaristan'da Bir Yobaz Dervişin Yaptıkları", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1933, s.3.
[916] "Gizli Ayin Yapan Bir Kafile Tutuldu", **Milliye**t, 17 Ekim 1933, s.2.
[917] Ali Ulvi Baba'nın 1922 yılında yazdığı eserinde Ahmet Rıfkı'nın Bektaşi Sırrı eserinde Hurufilik Bektaşilikten ayrı demesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Cemalettin Çelebi'nin Müdafaa adlı eserinde haklı olan Çelebilik vurgulamasına karşılık Mücerred Bektaşiliğin Çelebilere karşı kurulmuş olmadığını Çelebilik geleneğine engel olmayan hakiki Bektaşilik olduğuna değinmiştir. Ali Ulvi Baba, **Bektâşîlik Makâlâtı**, Haz. İsmail Kasap, Yusuf Turan Günaydın, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.s.7-17.
[918] "Bektaşi Ayini Yaparken...", **Anadolu**, 15 Kasım 1933, s.2.; Evinin önünden Ali Ulvi baba geçiyormuş. Niyazi efendi Ulvi babaya: Nereye, demiş? O, çocuğundan mektup gelip gelmediğini tahkik için sokağa çıktığını söylemiş, bunun üzerine Ali Ulvi Baba'yı da eve buyur etmişler. O da zevcesiyle birlikte içeriye girmiş ve ayakta hızlıca içki içmiş. Ondan sonra da çıkıp gitmiş. Evde kalanlar biraz daha içmişler; tam yemeğe oturacakları sırada kapı vurulmuş, içeriye komiser ve polis memurları baskın yapmıştır. Polisler evi ararken, odada rakı şişeleri ve Niyazi efendiye ait Bektaşi nefesi yazılı defter bulmuşlardır. "İzmir'de Bektaşiler", **Vakit**, 19 Kasım 1933, s.6.

toplanıldığını söylemiştir. Komiser yakalanma esnasında ilahi tarzı şarkı söylediğini "Medet Şahım Hü, Ya Ali Hü" dediklerini belirtince Bektaşilik adına toplantı olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak hâkim kanıtların yetersiz olduğu eldeki verilerin sadece içki ortamında söylenen şarkıdan ibaret olduğunu söyleyip tutuklamamadan yargının devam etmesine karar kılmıştır[919]. Başlangıçta Ali Ulvi Baba'nın adının karıştığı olayda delil yetersizliği sebebiyle serbest bırakılırken 22 Kasım 1933'te mahkeme kararlarını bilinmeyen bir sebeple değiştirilip Ali Ulvi Baba, oğlu Mustafa Enver ve Ali Niyazi tutuklanmıştır. Eşleri olan iki kadının dervişlik ve Bektaşilikle alakası olmadığı tespit edilip ceza verilmemiştir[920].

Aydın il merkezindeki Mesudiye Mahallesi'nde Süleyman Efendi namında bir Bektaşi babasının liderliğinde Koçarlılı Feyzi oğlu Hafız Hüsnü, Celal, Mehmet adında 3 kardeş ile Hasan oğlu Mehmet, İsmail, Hasan adlı 3 kardeş eskicilik mesleği yapan 7 kişi Keçeci Hasan'ın evinde Bektaşi ayini yaparken 12 Ağustos 1934'te yakalanmıştır. Şikâyet üzerine bir hafta süren takibat sonunda eşleri de dahil ayine katılmaktan suçlanmıştır[921]. Aydın Asli Ceza Mahkemesi'nde erkekler 677 nolu kanun gereğince 3 ay hapis 50 şer lira para cezasına çarptırılmıştır[922].

İzmir'in Tepecik Mahallesi'nde 9 Kasım 1935'te İştibli İbrahim'in evinde ihbar üzerine Bektaşi ayini yapıldığı şüphelerince polis tarafından baskın yapılmıştır. Evde dokuz kişi baskında yakalanmış, Bektaşi ayini yapıldığına dair Bektaşilik kitapları odada bulunurken bir yandan ayinde rakı içildiği tespit edilmiştir[923]. İfadelerinde aralarında bulunan iki şahısın Manisa Turgutlu'dan gelen Bektaşi babaları olduğu rivayet edilmiştir. Saraç Hüseyin adında bir Bektaşi'nin Rahim, İbrahim, Mehmet, Hakkı, Hüseyin, İsmail ve Hayrettin adlı arkadaşları ile rakı içerken Virani adlı kadim Bektaşi şairinin şiirini okuması ile komşusu olan Sünni komiserin onların

[919] İkinci Süleymaniye mahallesinde Refah sokağında 4 numaralı evde Bektaşi ayini yapıldığı gerekçesiyle Ali Ulvi Baba ve müritleri olan Ahmet Niyazi ve Mustafa Enver Efendiler, karakolda hapse atılmayıp İzmir sulh ceza mahkemesine sevk edilmiştir. "Bektaşi Şeyhi Ali Ulvi Baba ile Müritlerinin Muhakemesi", **Anadolu**, 16 Kasım 1933, s.s.1,6.
[920] "Gizli Âyin", **Akşam**, 23 Kasım 1933, s.6.
[921] "Yedi Bektaşi", **Halkın Sesi**, 13 Ağustos 1934, s.1.; "Yedi Bektaşi Ayin Yaparken", **Milliyet**, 19 Ağustos 1934, s.6.
[922] "Aydın'da Bektaşiler Davası", **Anadolu**, 6 Eylül 1934, s.2.
[923] "Bektaşi Âyini", **Akşam**, 10 Kasım 1935, s.2.; "İzmir'de Bektaşi Ayini Yapanlar Yakalandı", **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1935, s.3.

içki ortamından hoşlanmadığı için bölgeye gelip hepsini Bektaşi ayini yapmakla tutuklattığını belirtmişlerdir[924].

Gizli Bektaşi ayinlerinin yargılanması içinde ulusal basında ilk büyük çapta ses getiren olay İstanbul'da 13 Kasım 1936'da gerçekleşmiştir. Eyüpsultan'ın Vezirtekke Mahallesi'nde, Şifa yokuşundaki 3 numaralı evde Nihat ve Mustafa Turabi adında iki Bektaşi babasının liderliğinde gizli ayin yaparken baskında 30 kişi tutuklansa da 16 ve 12 yaşında reşit olmayan kızları mahkeme yargılamamış, böylece 17 erkek 11 kadın 28 kişi ifade vererek yargılanması başlamıştır[925]. Baskın yapılan üç katlı evin en üst katında, sofanın yanı başındaki salonda Nihat'ın tam ayin kılığı ile, yanı başında yeşil sarık, beyaz tepesi 12 dilimli kavuk, sırtında lata, belinde kemer, elinde teber, boynunda boru, beyaz kılıflı sopa, zincire takılı büyük ve küçük anahtarlarla görüldüğü; yanında nisfiye denilen çalgı, semahaneyi temsil eden odanın tam orta yerinde ayaklı sehpalar üzerindeki tepsi üstünde mezeler, rakı şişeleri, beri tarafta ut, keman, tambur bulunmuştur. Aynı şekilde Mustafa Turabi'nin üzerinde Bektaşi kıyafeti Bektaşiliğe ait teslim taşı ve kamberiye bulunmuştur [926].

Mahkemede sanıkların tek tek ifadesi alındığından herkes tutuklanma akşamına rakılı, müzikli eğlence yapıldığını belirtmiş, içlerinden bir tek Muhsin adlı şahıs Nihat Baba'nın Bektaşilikte yükselme törenini Mustafa Turabi Baba'nın yaptığını ısrarla ifade etmiştir. Mustafa Turabi'nin "Halife Baba" mertebesinde olduğu için Nihat'a babalık icazeti vererek başına taç giydirdiğini belirtmiştir[927].

Muhsin'in suçlamasına karşılık Mustafa Turabi Babanın ifadesi: "*Ben 66 yaşında ve Giritliyim. Vaktiyle memlekette tarikata girmiştim. Babalık yapardım. Memlekette Yunanlılara esir düştük ve 1335'te ana vatana geldim. O vakitten beri hiçbir ayin ve Bektaşilik yapmadım. Benim o gece Nihad Baba'ya rütbe tevcih edeceğim doğru değildir. Benim rütbe tevcihi haddime mi düştü. O gece komşunun kızı*

[924] "Bektaşi Ayini Yaparken Yakalananlar", **Anadolu**, 12 Kasım 1935, s.3.
[925] "30 Bektaşi Yakalandı", **Haber**, 14 Kasım 1936, s.1.; "Bektaşi Âyini", **Akşam**, 14 Kasım 1936, s.2.; Baskında Nihat ve Turabi Babalar haricinde yakalananlar: "53 Salim oğlu İbrahim, 21 Osman oğlu İbrahim, 1288 Abdurrahman oğlu İbrahim, 1282 Ali oğlu Ahmet, 50 Ahmet oğlu Sami, 40 Ali oğlu Rifat, 51 Süleyman oğlu Ahmet, 1331 Mustafa oğlu Behlül, 40 Hasan oğlu Muhsin, 93 Osman oğlu Cevat, 40 Mahmut oğIu Tahir, 37 Sadık oğlu Saip,40 Mehmet oğlu Halit, 38 Mustafa oğlu Mustafa, 16 Derviş kızı Cevahir, 14 Mehmet kızı Mebrure, 60 Ramiz kızı Aliye, 30 Nazmi kız Melihat, 16 Mehmet kızı Bedia, 60 Raşit kızı Adile, 20 Nihat kız Meliha, 23 Tevfik kızı Saadet, 30 Halil ki Fatma, 12 Mustafa kızı Esma, 27 Mustafa kızı Şükriye." "Eyüp'te Bektaşi Ayini Yapanlar", **Haber**, 15 Kasım 1936, s.6.
[926] "Eyüp'te Bektaşi Ayini Yapanlar", **Haber**, 15 Kasım 1936, s.6.
[927] "Bektaşilerin Muhakemesi", **Haber**, 9 Aralık 1936, s.6.

ölüyordu. Beni Kur'an okusun diye çağırdılar. Dönerken Nihad Baba çağırdı. Oturup şöyle dostlarla biraz gam defedelim demiştik ama olmadı. Polisler gelip bastılar." Nihat Baba ifadesi ise: "*Yaşım 60 bir kızım ve üç torunum var. Fatih asliye mahkemesinde mübaşirim. Soy adımı hatırlamıyorum. Bundan 25 sene evvel tarikata intisab ettim. Fakat tarikatın unvanı olan Babalık sıfatını henüz ihraz etmedim. Gerçi bana Baba derler ama bu öylece bir lakaptır. Toplantının gayesi şu idi: Komşularımızdan bir kız o gece ölmüştü. Şöyle toplanıp bir gam dağıtalım dedik. Beş on şişe rakı da almıştık. Giydiğimiz Bektaşi elbiselerine gelince bunlar maruf Bektaşi babalarından merhum Yaşar Baba'ya aittir. Benim eniştemdi. O öldükten sonra bize miras kaldı. Şöyle eğlence olsun diye giyivermiştik. Ayin yapmayı asla düşünmedik. Kadınlara gelince, bunların ekserisi bizim aile efradımızdandır.*" Şeklinde olmuştur[928]. 9 Aralık 1936'da 3. Asli Ceza Mahkemesi'nde hâkimin ifadelerdeki gibi eğlence olmayıp tören olduğunu düşünmesi üzerine mahkeme uzamıştır[929]. Mustafa Turabi ve Nihat babaların mahkemesinde 12 Aralık 1936'da avukatlarının davaya onları savunmaya katılmaması üzerine kendilerini savunmak zorunda kalması ile devam etmiş ve kefalet cezasına çarptırılmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine hâkimin verdiği karar ile her biri yüzer lira para cezası ödemek kaydı ile serbest bırakılmıştır[930].

Basında yer almayan bir sebepten dolayı Bektaşilerin ifadeleri 14 Ocak 1937'de mahkemede tekrar dinlenmiş, Nihat ve Mustafa Turabi babalar tutuklanmış, diğerleri beraat etmiştir[931]. Tutuklamadan sonraki mahkemede Nihat ve Mustafa Turabi babalar ifadelerinde Muhsin'in polis baskısıyla eğlenceyi Bektaşi töreni sandığını ve Bektaşi ayinini bilmediğini anlatmışlardır. Ayrıca kendilerinin 677 sayılı kanunu çiğnemeyip sadece inanç bakımından Bektaşi olduklarını Anayasanın 75. Maddesi'nde dinî özgürlük olduğunu belirtmişlerdir. Muhsin ise, verdiği ifadenin

---

928 Mustafa Turabi Baba mahkeme koridorunda Cumhuriyet gazetesi muhabirine "*Bu devirde Bektaşilik filân kalmadı. Hükümetin ve devletin sahaveti o kadar kuvvetli ki buna lüzum yoktur. Esasen rakı içmek te şimdi yasak değildir. Biz vaktiyle bu tarikata rakı içmek için girmiştik. Bektaşilik demek ney ve mey demektir. Şimdi bütün tarikatların başı ve sonu paradır. Paran var mı senden daha Bektaşi kimse yoktur. Bizim ayin yapmağa filân niyetimiz yoktu. Ramazan-ı mübarek yaklaşıyor. Söyle bir iki kadeh yuvarlayıp bir rakı âlemi yapalım dedik amma burnumuzdan da geldi. Allah vere samimiyetimiz anlaşılsa da şu delikten biran evvel çıksak.*" "Bektaşi Babaları Adliyeye Verildi", **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1936, s.2.

929 Polisin kendisini dövdüğü gerekçesiyle Muhsin adlı sanık Mustafa Türabi'nin Halife Baba rütbesinde olarak Nihat'a Babalık icazeti vererek taç giydirdiğini söylemiştir. "Bektaşilerin Muhakemesi", **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1936, s.7.

930 "Bektaşi Âyini", **Akşam**, 13 Aralık 1936, s.5.; "Bektaşi Ayini Yapanların Muhakemesi", **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1936, s.2.

931 15 kişilik polis ekibiyle adliyeye tekrar sanıklar götürülmüştür. "Bektaşi Babaları Adliyeye Verildi", **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1937, s.2.

sahte olup yalancı şahitlik yaptığını belirterek ifadesini geri çekmiştir. Hâkim davayı 2 Şubat'a ertelemiştir[932]. Mahkeme 2 Şubat'ta tekrar toplanınca babalık icazeti ayini yaptıklarına kesin sonuç vermiş, böylece Nihat ve Mustafa Turabi babalar 3 ay hapis ve ellişer lira para cezası ile tutuklanmıştır. Mustafa Turabi Baba, 65 yaşını geçtiği için hapis cezasının 6'da 1'ini yatması ile cezası hafifletilmiştir[933].

Ulusal gazetelerdeki Bektaşilerin tutuklama haberleri Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. I. TBMM'de Denizli mebusu olan Bektaşi Babası Hüseyin Mazlum Bababalım ile Atatürk iyi bir dostluk kurmuştu. Atatürk, 22 Haziran 1934'te İzmir'e son defa gelişinde yanında Şah Rıza Pehlevi[934] varken Hüseyin Mazlum Baba'nın oğlu Mümtaz Bababalım'ı Kordon'daki ikamet ettiği binaya (Atatürk Kitaplığı ve Müzesi olan) getirtmiştir. Bektaşilerin durumuna üzüldüğünü belirterek Modern Türkiye'nin düzenine uygun şekilde Bektaşilerin resmîleştirilmesi ve işleyişi konusunda bir Tüzük hazırlamasını istemiştir. Mümtaz Baba, bunun zor olacağını, bu konuda çok yetkin olmayacağını söylediği halde Atatürk taslağa son şeklini kendisinin vereceğini söyleyince cesaretlenerek görevi kabul etmiştir. 1936 yılında Nur Baba olayında Atatürk'ün bu durumu yemekte Bektaşilere bahsettiğine Dr. Ragıp Erensel Baba'nın hatırasından değinilmişti. Nitekim Mümtaz Baba, Tüzüğü 1937 yılında hazırlamış ancak Atatürk'ün rahatsızlığı çok arttığı için kendisine ulaştıramamıştır. Bektaşilerin fırsatı da böylece heba olmuştur[935]. Bu konu hakkında Çelebi kolunda da bilgiler mevcuttur. Atatürk'ün Dışişleri Bakanı görevini yapmış olan Yusuf Kemal Tengirşek, öğrencisi olan Çelebi Celalettin Ulusoy ile görüştüğünde, ona Atatürk'ün ömrü yetseydi, sizin inancınıza benzer Türkçe ibadete dayalı reformlar yaparak Bektaşilere haklar vereceğini söylemiştir[936]. Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatından önce hasta olup katılamadığı mecliste 28 Haziran'da Cemiyetler Kanunu çıkartılmıştır. Cemiyetler Kanunu'nda tekke ve tarikatların o dönemde henüz kurulmasa da ileride cemiyet olarak devam etmesinin de önüne engel koyulmuştur. Cemiyetler Kanunu'nun ikinci faslının 9. maddesinde din, mezhep, cemaat, ırk, cins, sınıf ve tarikat esasına

[932] "Bektaşi Ayini Yapanların Muhakemesi", **Son Posta**, 16 Ocak 1937, s.4.; "Bektaşi Ayinleri Nasıl Yapılırmış?", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1937, s.4.
[933] "Bektaşi Ayini Yapanlar Mahkûm", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1937, s.2.
[934] "Gazi Hz. ve Muhterem Misafirimiz İzmirde Çok Hararetle Karşılandılar", **Akşam**, 23 Haziran 1934, s.1: "İzmirliler Sevinç İçinde", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1934, s.4.
[935] Şenay Kalkan'ın Bedri Noyan Dedebaba ile yaptığı röportajda durum anlatılmıştır. Şenay Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1991, s.14.; Bedri Noyan Dedebaba bu durumu bizzat 1965 tarihinde Mümtaz Baba'dan dinlemiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VI, s.65.
[936] Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

dayalı cemiyet kurulması yasaklanmıştır[937]. Tekke, tarikat ve cemiyet yasaklarının olduğu süreçte Bektaşilik adına devlet tarafından serbest bırakılan tek durum Bektaşilik konulu kültürel alanda ilmi çalışmalarının yayınlanmasına olanak tanınması olmuştur. Bu dönemin ilmi alandaki tek Bektaşilik yayını Hasluck'un tezi "Bektaşilik Tetkikleri" adı ile Ragıp Hulusi tarafından çevrilmiş ve Fuad Köprülü'nün mukaddimesi ile 1928 yılında Devlet Matbaası yayınları tarafından bastırılmıştır[938].

Atatürk'ün vefatından sonraki dönemde II. Dünya Savaşı ortaya çıkmıştır. İsmet İnönü yönetiminde Türkiye savaş esnasında tarafsızlığını sürdürürken 1939'da Arnavutluk işgal edilmiş[939] ve İtalyan işgal yönetimine boyun eğmeyen Salih Niyazi Dedebaba 28 Kasım 1941'de şehit edilmiştir[940]. Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümü II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği süreçte yaşanmasıyla Türkiye'deki Bektaşilere haber geç bir tarihte ulaşmıştır. Onun Türkiye'deki vekili Ali Naci Baykal Tiran'daki Bektaşilik Merkezine 10 Mart 1942'de taziye mektubu atmıştır. 15 Mayıs 1942 tarihinde Ali Rıza Baba kendisinin Arnavutluk'ta dedebaba olduğu şeklinde bir lider üslubuyla Ali Naci Baykal'a cevap içeren mektubu gelmiştir[941]. Bu olaydan sonra Ali Naci Baykal, Mersin'de ikamet eden kendisinden daha kıdemli olan mücerret Cafer Sadık Baba'nın feragatinden sonra Türkiye'deki Bektaşilerin onayı ile dedebaba olarak seçimi Bektaşiler nezdinde resmîleşmiştir[942]. Arnavutluk'ta ise Ali Rıza Baba dedebaba seçilmiş olduğu için Bektaşilik tarihinde ilk defa iki tane dedebaba ünvanlı lider şahsiyet ile ayrışma ortaya çıkmıştır[943].

Ali Naci Baba'nın dedebaba olana kadar olan süreçteki yaşamına bakıldığında: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayı ile II. Dünya Savaşı sürecinde Posta işleri Reis

---

[937] "Cemiyetler Kanunu", **T.C. Resmî Gazete**, Kanun no: 3512, 14 Temmuz 1938, s.10272.
[938] F. W. Hasluck, **Bektaşilik Tetkikleri**, Çev. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
[939] Türkiye tarafsızlığını korurken Arnavutluk'un İtalya tarafından işgalini kendisine işgal gözdağı vermek için yapıldığını basında belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin savaş öncesi kurduğu Balkan Antantı'nın da Balkanlarda İtalya'yı yenemeyeceğinin farkında olmuştur. Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.s.242-244.
[940] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.s.183,222.; Rexheb, **a.g.e.**, s.417.
[941] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.344.
[942] Girit'teki Horasanlı Ali Baba'nın tekkesinden 1924 yılında mücerret Sadık Bektaş Baba Yunan işgalinden sonra zorunlu göç ile Türkiye'ye gelmiştir. Ali Naci Baykal, Cafer Sadık Baba'yı Tarsus'ta ziyaret etmiş, Mücerred olduğu için Dedebabalık görevine Sadık Bektaş Baba'nın gelmesini istemiştir. Ancak Sadık Bektaş Baba bu görevi yaşından dolayı kabul etmeyip Ali Naci Baykal Baba'nın Dedebaba olmasını isteyince 1942'de yılından itibaren Ali Naci Baykal Dedebaba olarak 1960 yılına kadar görev yapmıştır. Mehmet Reşat Ata, "Girit-Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Cafer Sadık Bektaş Baba", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 49, Ankara, 2009, s.s.163-165.
[943] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.344.

Muavini olan Ali Naci Baykal Baba almakta olduğu 80 lira maaşla 29 Şubat 1940 Ankara PTT Müdürlüğüne atanmıştır[944]. Dedebaba vekili unvanını kullanarak hareket etmesi, yasak olan tarikat faaliyetlerini sürdürmesi sebebiyle başkent Ankara'da dikkat çekmemek için tayin istemiştir. Böylece Yozgat PTT Müdürlüğü'ne Ali Naci Baykal, Ankara PTT Merkez Müdürlüğü'ne Kenan Çakar 21 Mayıs 1941'de İsmet İnönü'nün imzası ile tayin edilmiştir[945]. Ali Naci Baba onaylanan dedebaba sıfatını 1942 yılında resmî olarak kullanması dikkatleri çekince Yozgat Müdürlüğünden 90 lira maaş ile Ali Naci Baykal'ın Seyhan PTT Müdürlüğüne naklen tayini 26 Ağustos 1942'de gerçekleşmiştir[946]. Ali Naci Dedebaba, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili siyasi hayatın başlaması ile birlikte Afyon PTT Bölge Müdürlüklerine 25 Nisan 1946'da atanarak Aydın, İzmir, Manisa çevresinde yoğunlukta yaşayan ve kendisini destekleyen Bektaşi çevrelerle irtibat kurabilmiştir[947]. Bu süreçte eski Denizli Mebusu Hüseyin Mazlum Baba ile birlikte Bektaşilikte yeni bir reform hareketi başlatmışlardır. Reform, Şevki Koca'ya göre 5 maddeye dayanır. Özetle Bektaşiliğin geleneksel tekkeler üzerinden yürütülen hâlinden arınmış hâlde ulus devlet anlayışına uyumlu olarak ve bir kültür olarak devam etmesini, dedebaba kimliğinin sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Bektaşilerin taşıyabileceğini, dedebabanın mücerret olması zorunluluğunun kalkarak evli olabileceğini ve Arnavut ve Girit kökenli Bektaşiler titizlikle incelenerek tekke geleneğinin sürdürmemesine dikkat edileceğini içermiştir. Bu reformla birlikte Ali Naci Baba'yı dedebaba olarak kabul etmeyen İstanbul'daki Hafız Tahsin Baba liderliğindeki Arnavut asıllı Bektaşiler hariç bir daha gizli ayinden dolayı tutuklanma vakası 1946 yılından sonra yaşanmayacaktır. Reforma muhalif Bektaşilerin gizli ayin yapmalarının temel sebebi İstanbul'daki Arnavut Bektaşilerin yoğunlukta bulunduğu tekkeleri olan Şahkulu Sultan dergahının

[944] **BCA**, 30-11-1-0/137-8-1, 29.02.1940.

[945] Ankara P.T.T. Merkez Müdürü Ali Naci Baykal'ın almakta olduğu 90 lira maaşla Yozgat Müdürlüğüne Posta İşleri Reis Muavini Kenan Çakar'ın 70 liralık kadro karşılık gösterilerek almakta olduğu 60 lira maaşla Ankara P.T.T. Merkez Müdürlüğüne naklen tayin edilmiştir. **BCA**, 30-11-1-0/146-12-16, 21.05.1941.

[946] Seyhan PTT Müdürü olan Fahri Kutluay 60 lira maaşla Ali Naci Baba'nın yerine Yozgat'a atanmıştır. **BCA**, 30-11-1-0/156-27-18, 26.08.1942.

[947] Afyon PTT bölge müdürlüklerine Necabettin Çakıt'in yerine Seyhan (Adana) PTT Bölge Müdürü Naci Baykal'ın 25 Nisan 1946'da atanmıştır. **BCA**, 30-11-1-0/182-14-19, 25.04.1946.; Haydar Ölmez Baba 12 Haziran 1936 doğumlu, anne tarafından Girit göçmenidir. Aydın merkezde görüşme yapılmıştır. Haydar Ölmez Baba'nın babası olan Yunus Ölmez Baba ile Ali Naci Dedebaba bu dönemde iletişim kurmaya başlamıştır. Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme 31 Mart 2011.

ellerinden açık arttırma ile 1938 yılında alınması ile devletin tekke kanuna tepkileri olmuştur[948].

Öte yandan 1946 yılından önce Türkiye'de tekke ve tarikatlara uygulanan yasak II. Dünya Savaşı süresince taviz verilmeden devam ettirilmiştir. Bu dönemde İzmir Bozyaka'daki Karadutlu/Şemsi Baba dergâhı postnişini Hasan Baba Bektaşi ayini yaptığı gerekçesiyle ihbar üzerine 6 Mayıs 1939'da ikinci defa yapılan baskında on bir kişi ayin yapmaktan tutuklanmıştır. Karakolda alınan ifadeleri ve delil yetersizliği ile beraberinde gözaltına alınan erkekler ve kadınlar serbest bırakılmıştır[949]. İzmir Bektaşi ayinlerinin en yoğun yapıldığı yer olmuştur. Aynı dönemde çok süre geçmeden İzmir Bayraklı'da Menemen Caddesi'nde seyyar satıcı Vehbi'nin evinde Bektaşi ayini yaparken Akif Coşkun Baba ile yedisi kadın üçü erkek 11 kişi yakalanmıştır. Çıkarıldıkları mahkemede Bektaşi ayini yapmadıklarını ifadesinde belirtip içkili eğlence yaptıklarını belirtmiştir. Hâkim tutuksuz yargılanmalarına karar vermiştir[950]. 1 Aralık 1940'ta Bektaşi ayini düzenlemekten yakalananlar vakasında Arnavutluk'un Gjirokaster şehrinden İstanbul'a göç eden Remzi Baba'nın vakası sebebi bakımından diğer tutuklamalardan ayrılmıştır. Arnavutluk işgal altına girince 1939 yılında İstanbul'a sığınmacı olarak Gjirokaster şehrinden göç etmiştir. İtalyanların Gjirokaster şehrini işgal etmesinin üzerine içki içtiğini kendisinin 75 yaşında Bektaşi olduğunu ancak ayin düzenlemediğini belirtmiştir. Düzenli olarak Arnavutluk'ta iken rakı içtiğini ancak Türk rakısının yüksek alkollü olmasıyla sarhoş olduğunu, sarhoş olma sebebi ise Türkiye'ye gelirken geride bıraktığı kardeşlerinin zarar görmesinden endişelenmesi olduğunu anlatmıştır. Böylece tutuklanmamıştır[951].

---

[948] Ali Naci Dedebaba'nın kararları ile oluşan Bektaşilik resmî hüviyete sahip olamamıştır. Hem tekkeler kanunu hem de cemiyetler kanunu gereğince resmî bir dernek dahi kurulmasına imkân yoktur. Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergâhları**, s. 97.; Nazenin sokakta bulunan Merdivenköy Şahkulu Sultan Bektaşi tekkesi binası ve bostanı 1 Şubat 1938'de Kadıköy Vakıflar Mürdüğü tarafından açık arttırma ile başlangıç olarak 200 liradan ihaleye sunulmuştur. "Kadıköy Vakıflar Direktörlüğü İlanları", **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1938, s.9.; Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.352.

[949] "Suçlular Bektaşi Ayini Yapmadığını Söylediler", **Yeni Asır**, 7 Mayıs 1939, s.2.; "Bektaşi Ayini Yapmışlar", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1939, s.5.; "İzmir'de Bektaşi Ayini Yapan Kadınlar", **Son Posta**, 9 Mayıs 1939, s.5.

[950] "Bektaşiler Mahkemeye Verildiler", **Yeni Asır**, 13 Ağustos 1939, s.2.; Tutuklamayı yapan ekip evden yüksek sesli Bektaşi nefesi okunduğunu ileri sürmüştür. "Bektaşi Ayini Mes'elesi", **Anadolu**, 13 Ağustos 1939, s.2.; Olay yerinde yakalananlardan biri 17 yaşında reşit olmayan bir kız çocuğudur. "İzmir'de Bektaşi Ayini Yapanlar", **Ulus**, 16 Ağustos 1939, s.6.

[951] "Remzi Baba", **Vatan**, 2 Aralık 1940, s.2.

İzmir'de gizli ayin yapan Bektaşilerin tutuksuz yargılanması daha önceden ayin yapmaktan tutuklanan Ali Ulvi Baba'yı cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine yasağı çiğneyen Ali Ulvi Baba İzmir'in İkiçeşmelik mevkiinde 513. Sokak 28 no'lu evde yapılan ihbar üzerine 15 Haziran 1941'de gerçekleşen baskında Bektaşi ayini yapmaktan ikinci defa yakalanmıştır[952].

[952] "Bektaşi Ayini Yapıyorlarmış", **Akşam**, 16 Haziran 1941, s.2.; "Bektaşi Âyini Yapan 10 Kişi Yakalandı", **Anadolu**, 16 Haziran 1941, s.2; Yakalananlar: Aloş oğlu Ali Ulvi, Remzi oğlu Mehmed, Ali Kaygusuz, Hasan kızı otuz yaşında Hacer, Mehmet kızı kırk yaşında Sinsaf Özbıyık, Mehmet kızı atmış yaşında Hacer, Ramazan oğlu Ali Bıyıkoğlu, Hasan oğlu Hüseyin, Nuri oğlu Muharrem, Hasan oğlu İbrahim Çıkbak ve Hasan oğlu Osman Özbıyık adında on kişidir. "İzmir'de Bektaşi Ayini", **Bugün**, 19 Haziran 1941, s.2.

3. BÖLÜM: İKİ KUTUPLU DÜNYA EKSENİNDE FARKLI POLİTİKALAR BENİMSEYEN TÜRKİYE'DE VE ARNAVUTLUK'TA BEKTAŞİLİK FAALİYETLERİ

3.1. Hür Dünya'da Yer Alan Türkiye ve Bektaşilik

II. Dünya Savaşı'nda, Müttefikler 1941 yılından itibaren Türkiye'yi kendi safında savaşa sokmaya çalışmıştır. Tarafsızlığını ilan eden İsmet İnönü yönetimindeki Türkiye, savaşın sonuna kadar tarafsızlığını korumaya kararlı olmuştur. Müttefiklerden ABD, İngiltere ve Sovyetlerin 1943 yılında ki Tahran Konferansı sonrasında Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa katılmasına İngiltere aracılığı ile baskı yapılmıştır[953]. Yine de Türkiye dış politikada savaş sonuna kadar tarafsızlığını korumuş ve Almanya'nın yenilmesi ile gelişen dünya konjonktürüne dahil olmak için Sovyetlerin düşmanca tutumuna karşı İngiltere ve ABD'nin yanında yer almayı tercih etmiştir. Bu amaçla Birleşmiş Milletler üyesi olmak için 23 Şubat 1944'te Japonya ve Almanya'ya savaş ilan ederek Müttefiklerden taraf tutmuştur.[954] Diğer bir deyişle Türkiye'nin Batı Bloğu'nda yer alması II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Türkiye'ye karşı talepleri ve Kars çevresindeki topraklar hakkında verdiği notalar, Türkiye'nin ABD'ye yakınlaşmasına ve onun safında yer almasına sebep olmuştur[955]. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti tek parti hükümeti yönetim modelinde kapalı bir toplum özelliği taşıyordu. Batı Bloğu (Hür Dünya) ise II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin ekonomik darlık sebebiyle uyguladığı 1940 Milli Korunma Kanunu, 1942 Varlık vergisi ve 1943 Ayniyat vergisi (Aşar) gibi sert politikaları ve kanunları kaldırmasını istenmiştir. Ayrıca Türkiye'de çok partili hükümet ve siyasi düşüncede özgürlüğüne dayalı demokratik seçim sisteminin uygulanması konusunda

[953] Onur Öymen, **Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s.s.82-88.
[954] Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s.258.
[955] Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s.82.; Türkiye 19 Mart 1945'te ilk Sovyet notasını almıştır. İkinci Sovyet notası da 7 Haziran 1945'te sözlü olarak Moskova elçisi Selim Sarper üzerinden Türkiye'ye verilmiştir. Türkiye, Postdam Konferansında ABD ve İngiltere desteğiyle bu Sovyet tehditlerini atlatmıştır. Deringil, **a.g.e.**, s.259-268.

ısrarcı olmuşlardır[956]. Türkiye ise Sovyetlerin düşmanca tutumu altında bu sefer de iki defa da boğazlar konusunda nota alınca tehditleri savuşturabilmek için Batı Bloğu'nun isteklerini kabul etmeye başlamıştır[957].

II. Dünya Savaşı bitlikten sonraki birkaç yıl içerisinde, Batı Bloğu'ndan taraf tutan Türkiye'nin siyasal sisteminde, ekonomi siyasetinde ve dış ilişkilerinde büyük çapta değişim meydana getirmiştir. Nitekim savaş sonrasında, İsmet Paşa'nın CHP hükümeti gözden düşmüş hâldeydi hatta Türk halkının çoğunluk kesimi tarafından nefret ediliyordu. Bu dönemde ülkenin toplam nüfusun yüzde 80'ini oluşturan kırsal kesimdeki ziraat ile geçinen insanlar, yaşam seviyelerinde, sağlıkta, eğitimde ya da iletişim olanaklarında sorunlar yaşamıştır. Savaş süresince hükümetin otoriter politikaları kırsal kesim üzerindeki etkin bir şekilde denetim altına almaya dayanmıştır. Özellikle bu durum ülke içi piyasada aranan temel ihtiyaç olan maddelerinin yokluğu yanında, hükümetin ordu ihtiyaçları için elde edilen ürünün belli bir miktarına el koyması ve bunu halktan temin edebilmek için uyguladığı baskılar yoksul vatandaşlar üzerinde tesirini göstermiştir. Aranan gerekli maddeleri üreten ve satışını yapan büyük tüccar kesim içinden bu yıllar içerisinde vurguncu veya tefeci gibi tanımlanan zengin şahsiyetler ortaya çıkmıştır[958].

Türkiye'de ekonomik bunalım devam ederken bunalıma çözüm adımı olarak TBMM'de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartılmak istenmiştir. Bu kanun 500 dönümün üzerindeki toprağa sahip şahsiyetlerin topraklarının fazlası 50 dönüm şeklinde kamulaştırılıp toprağı olmayan köylü halka dağıtılmasını öngörmüştür.

---

[956] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.s.15-26.; Türkiye ekonomide büyük bir ürün kıtlığı bu sebeple ortaya çıkan karaborsa ile mücadele edilmiştir. Bu süreçte haksız kazanç yapanlarla mücadele için daha sert politikalar geliştirip zengin insanları etkileyen Varlık Vergisi alınmıştır. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s.s.23-25.

[957] 7 Ağustos 1946'da Sovyetler Birliği Türkiye'ye Boğazlar için ilk notasını çekmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan ABD ile Sovyetler arasındaki Soğuk Savaş Türkiye'yi ilk olarak boğazlar konusunda etkilemiştir. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemisini boğazlardan serbestçe geçirmeyi ön görüp güvenlik için kıyısı olmayan ABD ve İngiltere'nin gemilerine bu ayrıcalığın verilmemesini istemiştir. Sovyet notasına karşılık Türk hükümeti cevap verip birkaç istisna dışında Montrö anlaşmasına uyulduğunu belirtmiştir. ABD ise Türkiye'de Sovyet yanlısı hükümet kurulması ihtimaline engel olmak amacıyla Türkiye'nin cevabını desteklemişti. Sovyetler duruma tepki gösterip 24 Eylül 1946'da ikinci defa nota verip isteklerinde ısrarcı olmuştur. Türkiye'nin İngiltere'ye boğazlarda imkân tanıyıp Karadeniz'e radar üssü verilmesine karşılık boğazları beraber koruma teklifi ile baskı yapılmıştır. İkinci nota karşısında Türkiye yine Sovyetlerin isteklerini reddetmiştir. ABD bu konuda Türkiye'nin Sovyetler safında yer tutmasıyla Orta Doğu'nun Sovyetlerin etkisine gireceğini düşürüp Türkiye'yi desteklemiştir. Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.s.57-156.

[958] Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.32.

Mecliste bulunan geniş toprak sahiplerinden Adnan Menderes bu kanunun görüşmelerinde parti içinde ortaya çıkan muhalefetin şiddetli savunucusu olmuştur. Buna binaen İzmir mebusu Celal Bayar, İçel mebusu Refik Koraltan, Kars mebusu Fuad Köprülü ve Aydın mebusu Adnan Menderes, CHP'ye "Dörtlü Takrir" adı ile muhalefet önergesi vermiştir[959]. Bu öneri CHP grubu tarafından reddedilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 17 Ocak 1945'te Meclis'e sunulmuş aylarca süren tartışma sonunda 104 oya karşı 351 oy ile kabul edilmiştir[960]. CHP'nin Meclis Grubu'na, parti içinde bazı reformların yapılmasını isteyen ortak bir önerge olarak Dörtlü Takrir'i vermeleriyle yeni bir partileşme başlamıştır. Dörtlü Takrir'den ilk önce Celal Bayar CHP'den istifa ederek ayrılmıştır. Ardından Fuad Köprülü ve Adnan Menderes, Vatan gazetesi üzerinden muhalifliği sürdürdüğü için CHP divan kurulu kararıyla 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edilmiştir. İnönü'ye göre Tek Parti hükümeti devrimci yeniliklerin yapılması için gerekliydi. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin durumu göz önüne alındığında muhalif partiye ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Nihayetinde Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da birkaç ay öncesine kadar CHP'li olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştur[961].

---

[959] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990, s.s.9-11.; Osmanlı modernleşmesinde mülkiyet hakkı Islahat Fermanı sonrasında 1858 toprak kanunu ile büyük çiftlikler içinde yaşayan geniş köylü kitleleri ihmal ederek gerçekleşmiştir. Böylece Ayan ve ağaların mülkiyetine tabii olan zirai üretimde üretici olan köylü halk kitlelerinin topraksız kalması bir yana bırakılırsa, mevcut düzen modern tarıma geçmede Türkiye'nin önüne engel çıkartmıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nde Çiftçiyi topraklandırma kanunu kapsamında düzeltilmek istenmiştir. Ömer Lütfi Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.1, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayını, İstanbul, 2000, s.s.397-402.; Bu kanun kullanılmayan devlet arazilerini, dinî vakıf arazilerini, tarıma uygun hale getirilmiş arazileri, sahibi belli olmayan arazileri ve 500 dönümden fazlasına sahip olan toprak sahiplerinden alınmak suretiyle elde edilecek arazileri, hiç toprağı olmayan veya çok az olan çiftçilere yeterli toprak sağlamayı amaçlamaktaydı. Cemil Koçak, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.270.; Menderes sahip olduğu Aydındaki geniş toprak düzenine ve çiftliklerine zarar geleceği sebebiyle ilk önce 1945'te Modern çiftçilik mesleğine karşı çıkarak mecliste eleştiriler yapmıştır. Teknik gelişmeye karşı olmadığını toprak düzeninin değiştirilmesine karşı olduğunu vurgulamıştır. A. Yavuz Ergun, **CHP'li Menderes 1931-1945**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2017, s.s.161-165. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 17. Maddesine göre toprak sahibi olanlar ortakçı ve kiracı olan çiftçi halka işlediği toprağı tapulaştırabilecek ve mal sahibine 50 dönümden az olmamak kaydı ile toprak bırakılacaktı. Bu durum mecliste büyük tartışmalar ortaya çıkartmıştır. Adnan Menderes toprak sahibi bir mebus olarak kanuna karşı muhalefetin başını çekmiştir. Emin Karakuş, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.73.

[960] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phonix Yayınevi, Ankara, 2004, s.s.20-23.

[961] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.s.485,486.; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 14 Mayıs 1945'te onaylanmadan önce tepki olarak Dörtlü Takrir belgesini sunarak tek parti hükümetine eleştiri yapılmıştır. Koçak, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt 1, s.s.10-12.; Albayrak, **a.g.e.**, s.s.41,62.; Ergun, **a.g.e.**,

Samet Ağaoğlu'na göre Demokrat Parti, tek partili yönetime karşı halktan yani tabandan gelen bir tepki düşüncesiyle sosyal bir hareket sonucunda ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti'den daha önce Nuri Demirağ, (I. TBMM dönemi ikinci gruptan) Hüseyin Avni Ulaş'ın desteğiyle Milli Kalkınma Partisi'ni 1945 yılında kurmuştur. Bu durum savaş sonrası tek parti hükümeti yönetime halktan gelen ilk farklı görüş olmuştur. Demokrat Parti ile halktan gelen bu hareket, yönetimde söz sahibi olacak parti hüviyetine kavuşmuştur[962]. Yeni kurulan Demokrat Parti'nin başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir. Demokrat Parti'nin 80 maddelik programında liberalizm hem yenilikler ve özgürlükler açısından hem de ekonomik açıdan benimsenmiş hatta özel sektöre dayalı sermaye desteklenerek bunun yanı sıra verimliliğin artmasını sağlamak amacıyla devlet kuruluşlarını özele devretmek gibi maddeler yer almıştır[963].

CHP iktidarı, yeni kurulmuş bulunan DP'nin, ülkenin her yerinde teşkilatlanarak seçimlere girmesini engellemiş olmak için, 1946 Eylül-Ekim ayında yapılacak belediye seçimlerini erkene almıştır. Demokrat Parti bu durumun farkına vararak belediye seçilerine katılmamıştır. Belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapılınca Demokrat Partililer tarafından 1947 yılında yapılacak olan ülke genelindeki milletvekili seçimlerinin erken olacağı da bunun üzerine tahmin edilmiştir[964]. Nitekim 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerde açık oy kullanım sebebiyle Demokrat Parti sahip olduğu destekçi tabandan oy alamayarak 62 milletvekili çıkartabilmiş, CHP ise 390 milletvekili çıkartarak seçimleri kazanmıştır[965].

---

s.s.171-176.; Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s.269.; Vatan gazetesinde CHP yönetimine antidemokratik hükümlerin kalkması ve liberalleşme konusunda eleştirel yazılar yazmıştır. Eroğul, **a.g.e.**, s.12.

962 Sosyalist Sertel çifti Demokrat Parti'yi kendi girişimleri sonucunda ortaya çıktığını belirtmelerini Demokrat Parti'nin güçlü isimlerden olan Samet Ağaoğlu onaylamıştır. İsmet İnönü hükümetine Sertellerin iddiası ile 1944 yılından sonra Atatürk'e yakın kişilerde özellikle Müstakil Grubu'na dahil olanlardan muhalif particilik ortaya çıkmış, Celal Bayar bu konuda muhalefet partisi kurmayı hatta "Demokrat Halk Partisi" adını vermeyi düşündüğünü belirtmiştir. Yine de bu girişimin ortaya çıkmamasının ardından parti liderinin eksikliği sebebiyle ertelenmiştir. İşte Adnan Menderes muhalefet partisinin liderliğini üstlenerek halkta karizmatik bir şahsiyet olarak ortaya çıkması eksikliği doldurup partinin taban bulmasını sağlatmıştır. Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.s.45-48,86,87.

963 Koçak, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt 1, s.s.10-12.

964 Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, Ankara, 2014, s.s.274,275.

965 Eroğul, **a.g.e.**, s.16.; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.37.; 21 Temmuz'da çok partili hayatın ilk genel seçimleri gerçekleşti. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti büyük şehirlerde elde ettiği başarıyı küçük yerleşim bölgelerinde gösteremedi. Çünkü CHP'nin etkisi küçük yerleşim bölgelerinde devam ediyordu. Yeşil, **a.g.e.**, s.s.81,82.

Amerika II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin rejimine karşı devletçilik karşıtı güçleri ve serbest piyasa oluşumunu desteklemiş, bu amaçla Pax Americana örgütlenmesi fikri ile Sovyetler karşısında kendi müttefikleri ile oluşturacağı bir dünya düzeni kurmayı hedeflemiştir. Amerika'nın bu girişimi uluslararası bloklaşma ile 1947 yılında Sovyetler bloğu ile Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. ABD başkanı Truman doktrin yayınlayarak 1947 yılında savaş sonrası kendi bloğuna dahil gördüğü Türkiye ve Yunanistan'a komünist tehdit karşısında 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasını öngörmüştür. Karşılığında Türkiye demokrasinin önünü açarak çok partili düzene devam etmesiyle beraber Mili Şeflik uygulamasının ve Köy Enstitülerinin kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. Yine ABD tarafından Nisan 1948'de Marshall Planı Avrupa'yı ekonomik olarak onarmak adına pazar hâline getiren plan devreye sokulmuştur[966]. Türkiye, Marshall Planı'na 4 Temmuz 1948'de anlaşma imzalayarak dahil olmuştur. ABD'nin Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye ekonomik yardımı 343 milyon dolar şeklinde belirlenmiştir. Böylece Türkiye'ye NATO'ya dahil olabilecek şekilde ABD ile olan ilişkisini bu dönemde geliştirip Batı Bloğu diğer adıyla Hür Dünya safında tam olarak yer almıştır[967].

Batı Bloğu'na kayan Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesine kadar Demokrat Parti, 1946 seçinden sonra CHP ile yarıştığı toplam üç seçim dönemi yaşamıştır. İlk seçim dönemi yaklaşırken Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığında Millet Partisi kuruldu. Sonuçta, DP'nin meclisteki grubu 1949'da yarı yarıya azalmış, ama aynı zamanda da DP daha etkili ve sistemli bir parti hâline gelmiştir[968]. Nihayet seçimlerin birincisi olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 7 parti katılım sağlamış ancak DP 408, CHP 69, Millet Partisi 1 milletvekili çıkartmıştır[969]. 1950 seçimleri sonucunda Demokrat

---

966 Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.s.66-69.; Truman Doktrini yayınlanarak Türkiye'ye 100, Yunanistan'a 300 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapılması sağlanmıştır. ABD I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetinden uzak durmayı tercih ettiği halde Truman Doktrini ile Sovyetler karşısında aktif dünya siyasetine başlamıştır. Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi**, C. 3, s.s.413-511.; Türkiye'ye yapılması düşünülen yardımın anlaşması, 12 Temmuz 1947'de, Türkiye ile ABD arasında Ankara'da, Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wilson arasında imzalanmıştır. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik bunalımın düzeltilmesi ve Sovyetlerin bölgede siyasi etkinlik kurmasına engel olmak için Türk ordusunun güçlendirilmesi yardımların temel amacı olmuştur. Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) CHP iktidarının Sonu**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.s.15-43.

967 Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) CHP iktidarının Sonu**, C. 6, s.s.53-58.

968 Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.310.

969 Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.300.; 14 Mayıs seçimleri büyük bir sessizlik ve ağırbaşlılık halinde geçti. Seçime katılma oranı yüzde sekseni aştı. Seçim sonuçları açıklandıkça Demokrat Parti'nin, hiç ummadığı bir

Parti'nin zaferiyle ilk defa CHP yönetimi kaybetmiş, DP'den Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Fuad Köprülü Dışişleri Bakanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı seçilmiştir. CHP'den İsmet İnönü ise muhalefetin lideri olarak Malatya milletvekili seçilmiştir[970].

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği süreçten önce Avrupa Birliği Mart 1948'de kurulmuş, bir yıl sonra da Kuzey Atlantik Paktı (NATO) kurulmuştur. NATO üyeliği konusunda Türkiye'ye dış politikada ABD desteği 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle stratejik olarak antikomünist olması gerektiği şartıyla başlamıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin direktifi doğrultusunda Kore Savaşı'na katılıp başarılı bir askerî harekât yürütünce Başbakan Adnan Menderes'in gayretiyle 17 Ekim 1951'de Kuzey Atlantik Paktı'na katılmıştır. Böylece 1952 yılında Türkiye, NATO üyesi olmuştur[971]. Nihayetinde Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO, Türkiye'nin Sovyetler rejimi ve ideolojisine karşı durulmasını önce CHP ve sonraki süreçte Demokrat Parti hükümeti üzerinden politika olarak uygulamıştır[972]. Türkiye, NATO'ya katılınca ordu için daha fazla kaynağı elde edip modern teknolojik silahlara kavuşmuştur[973]. Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye ABD 1948-1949 yılları arasında 49.700.000 dolar tahsis etmişti[974]. Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasından sonra yardım artmış, 1950 yılında Türkiye'ye 75 milyon dolarlık bir yardım daha yapılmıştır[975].

Gerek Marshall yardımı gerek Demokrat Parti'nin liberal iç politikaları ülke genelinde refahı arttırdığı süreçte 2 Mayıs 1954'te yapılan ikinci genel seçimlerde %58

---

zafer kazandığı anlaşıldı. Bu seçim sonuçlara göre, Demokrat Parti oyların %53,35'ini alarak meclisteki 487 üyelikten 408'ini kazanmıştı. C.H.P, ancak oyların %39'unu alarak 69 milletvekili kazanabilmişti. O dönemde yeni uygulanan mutlak çoğunluk seçim sistemine göre DP meclisin %83'ünü CHP ise %14'lük milletvekili sayısı ile temsil edilmişti. Millet Partisi ise önemli bir etki gösterememiş, sadece bir milletvekili meclise kazandırabilmişti. Şerif Demir, **Düello Menderes ve İnönü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20.

970 Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s.31.; Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, Çev. Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008, s.69.; Albayrak, **a.g.e.**, s.s.180-182.; Eroğul, **a.g.e.**, s.45.; 27 yıllık CHP iktidarı sonlanmıştır. Koçak, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt 1, s.45.

971 Timur, **a.g.e.**, s.s.70-74.; Ahmet Gürkan, **50. Yıl 1919-1973**, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1973, s.s.158-161.; ABD'nin kurucu lideri olduğu Kuzey Atlantik Paktı (NATO) askeri siyasi örgütüne Türkiye 13 Eylül 1952'de üye olarak katılmıştır. Eroğul, **a.g.e.**, s.69.; Albayrak, **a.g.e.**, s.423.

972 Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.52.

973 Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. Sedat Cem Karadereli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.122.

974 "Marshall Planında da Yaya Kalıyoruz", **Zafer**, 16 Mayıs 1950, s.1.

975 Marshall Planı dahilinde ABD 17 ülkeye 8.726.500.000 dolar yardım uygulanmıştır. "Marshall Yardımı", **Zafer**, 19 Nisan 1950, s.6.

oran ile Demokrat Parti tarihinin en yüksek oyunu alarak kazanmıştır. Beş partinin katıldığı seçimin sonucunda Demokrat Parti 504 milletvekili, CHP 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 5 milletvekili meclise çıkartmıştır[976]. Demokrat Parti'nin büyük zaferi sonucunda uyguladığı politikalarla parti içindeki nüfuz tartışmaları Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun partiden ayrılmasıyla sonuçlanmış ve nitekim onun başkanlığını üstlendiği Hürriyet Partisi 1955 yılında kurulmuştur[977].

Muhalefet partilerinin 1957 seçimleri öncesi iktidara karşı tutumu, ekonomik sıkıntılar dışında CHP'lilerin üzerinde en çok durdukları, ispat hakkı, yargı güvencesi, üniversite özerkliği şeklinde hükümeti eleştirel şekilde olmuştur. Hürriyet Partisi, DP'nin içinden ayrılan şahsiyetlerin kurduğu bir parti olarak kendi kuruluş felsefesine uygun şekilde "*Adı demokrat, bayrağı istibdat, korkusu hakikat, sonu milletten tokat*" yazılı afişler hazırlatmıştır[978]. Muhalefetin yoğunlaşmış olmasına rağmen Demokrat Parti'nin kazandığı 27 Ekim 1957 yılındaki üçüncü genel seçimlerde Demokrat Parti'nin oyu yüzde 50'lerin altına düşmüş, CHP ise yüzde 40'ı geçerek oyunu arttırmıştır. Milletvekili dağılımında DP 424, CHP 178, CMP 4, Hürriyet Partisi 4 milletvekili çıkartmıştır[979]. Böylece bu düşüşü kabullenemeyen Demokrat Parti iktidarı 1957'den sonra basında sansür dahil olmak üzere istibdat dönemi yaşatmaya başlamıştır. Aynı şekilde iktisadi alanda çöküş de meydana gelmesiyle parti içinde muhalefet yaşanmıştır[980]. Adnan Menderes, 1958 yılında Vatan Cephesi örgütlenmesini kurarak muhalefet partileri sindirmeyi planlamıştır[981].

Demokrat Parti'nin iktidarının sona ermesinde, 1958 yılından itibaren muhalefete karşı uyguladığı aşırılığa kaçan düşmanca tepkiler, demokrasiden uzaklaşan politikaları, halka uygulanan baskı ve basında uygulanan sansürle birlikte ifade özgürlüğünün engellenmesin ortaya çıkarttığı gelişmelerin neticesinde devletin içine düştüğü bunalım olmuştur. Devlet düzeninin yeniden kuruluş felsefesine dönmesi isteğiyle General Cemal Gürsel'in liderliğinde Albay Alparslan Türkeş'in ön planda olan subay kadrosuyla 27 Mayıs 1960'ta Çankaya'da Cumhurbaşkanı Celal

[976] Başgil, **a.g.e.**, s.97.; Celal Bayar 26 Ocak 1954'te seçim öncesi ABD'ye gidip Eisenhower ile görüşmüştür. Eisenhower Türkiye'yi Amerika'nın büyük dostu olarak nitelemiştir. Eroğul, **a.g.e.**, s.s.73-86.; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.61.; Turan, **a.g.e.**, s.330.
[977] Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s.182.
[978] Turan, **a.g.e.**, s.31.
[979] Altan Öymen, **... Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s.45.; Başgil, **a.g.e.**, s.105.; Eroğul, **a.g.e.**, s.127.
[980] Eroğul, **a.g.e.**, s.s.129-132.
[981] Albayrak, **a.g.e.**, s.522.

Bayar'ı, Kütahya'da Başbakan Adnan Menderes'i tutuklamasıyla ordu yönetime el koymuştur[982]. 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen darbe ile Demokrat Parti iktidarına son verilerek TBMM feshedilmiştir. Yeniden demokratik düzen kurulana kadar generallerin başını çektiği Milli Birlik Komitesi yeni Anayasa yapmak gibi bir amaçla geçici olarak TBMM'nin görevlerini üstlenmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin başkanı ve ayrıca devlet başkanı görevini General Cemal Gürsel üstlenmiştir[983]. Dış politika açısından 27 Mayıs 1960'ta meydana gelen askerî darbenin radyo konuşmasını Albay Alparslan Türkeş yapmıştır. Konuşmanın sonunda demokrasi için girişilen bu hareketin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını bildirmiştir. Nitekim darbe sonrasında da politik olarak Türkiye, Hür Dünya safında yer almaya devam etmiştir[984]. Milli Birlik Komitesi 15 Ekim 1961'de serbest seçim yapılana kadar ülkenin yönetimini üstlenmiştir[985].

3.1.1. Türkiye'de Çok Partili Dönemde Meydana Gelen Dinî Politikalar 1946-1960

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de güçlenen zenginlerin dinle ilgilenmesi, özellikle ibadete açık yerlerin bakımı, onarımı, kimi yerlerde yeni camilerin inşasına maddî bağışlar, geleneksel dinî bayramların kutlanması, Kuran ve mevlit okuma, oruç, zekât ve hac eylemlerinin popülerleşmesi çok partili dönemde illegal olarak çoğu geleneksel türlerinden farklı, politik amaçlar güden tarikat benzeri dine dayalı parti, topluluk ve derneklerin çıkmasına sebep olmuştur[986]. İlk olarak Cevat Rifat Atilhan, İslamcı ideolojinin bir parti altında yönetimde etkili olmasını istemiş bu amaçla İstanbul'un zengin iş adanı olan Nuri Demirağ'ın 1945 yılında kurduğu Millî Kalkınma Partisi'nin kurucu üyesi olmuştur. Cumhuriyet tarihinin üçüncü çok partili

[982] 1960 yılının başından itibaren önce illerde başlayan küçük çaplı hükümete karşı çıkan olaylar Nisan ayında İstanbul ve Ankara'daki üniversite öğrencilerinin hükümete karşı isyanına dönüşmüştür. Öğrencilere karşı polis kuvvetlerinin ateş açmasını sağlayan Adnan Menderes ülkede huzursuz bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Bu süreçte ordu 27 Mayıs 1960 ihtilalini yaparak Demokrat Parti yönetimine son vermiştir. Karakuş, **a.g.e.**, s.s.434-491.; Eroğul, **a.g.e.**, s.s.160-166.; Albayrak, **a.g.e.**, s.s.522,523.

[983] Milli Birlik Komitesi: Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersu, Kadri Kaplan, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya. Haydar Tunçkanat, Sıdkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler. Gürkan, **a.g.e.**, s.s.184,185.; Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, s.s.129,130.; 27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi ve buna bağlı olarak içinde asker ve sivil siyasetçinin bulunduğu bakanlar kurulu devletin yönetimini gerçekleşmiştir. 27 Mayıs darbesini ordu gerçekleştirse de bu hareketin temsilcileri dönemin aydınları ve ordu mensuplarını beraber hareket etmesi ile oluşmuştur. Cemil Koçak, **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları**, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.s.17,32.

[984] Öymen, **a.g.e.**, s.26.

[985] Walter F. Weiker, **1960 Türk İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s.s.31-35.

[986] Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, s.70.

hayat denemesinin ilk partisinde İslamcılık yer almıştır[987]. Yine de Nuri Demirağ, Sünni olduğu hâlde Alevilerin yoğun yaşadığı Sivas'ın Divriği ilçesine dayanan bir kökene sahip olduğu için tam bir İslamcı ideolojiden kaçınmıştır[988]. Bu gelişmeler altında çok partili hayatın başlamasıyla Cemiyetler Kanunu'na uyumlu olduğunu göstermek adına İslam'ı Koruma Partisi, kendi görüşüyle çelişen şekilde Tüzüğü ile 1946 yılında kurulmuştur. Ancak parti adı itibariyle Cemiyetler Kanunu'na ters düştüğü gerekçesiyle kapatılmıştır[989].

Bir propaganda olarak İslam'ın siyasette taraftar toplamasıyla Demokrat Parti, Tüzüğünde yer alan ibadete özgürlük vaadi ile durumu fırsata çevirmiştir. 1946 yılında Demokrat Parti'nin ilk defa seçimlere katılacağı zaman halkın İslami duygularına hitap etmesi endişesi CHP'de mevcut olan laiklik politikasına ters durumlar yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle seçimden bir gün önce Eskişehir'de CHP lehine vaaz veren müftü ezanın o gün Arapça okunmasını sağlatmıştır[990]. Nitekim CHP, 1946 yılından sonra dinî politikalarında laiklikten taviz vermeye başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında ayrıca ülke içinde akademiden aydın çevrelere kadar olan kesimde komünist ideolojisinin güçlenmesi ile ABD'nin yaptığı yardımlar karşılığında dinin Komünizm karşıtı bir düşünce olarak kullanılmasını istemesi söz konusu olmuştur[991].

Demokrat Parti kurulduktan sonra çok partili siyasi hayat için İslamcı ideoloji 1947 yılında Türk Muhafazakâr Partisi'ni kurmuştur. CHP, Türk Muhafazakâr Partisi'ni dini siyasete kullanma ve yeniden tarikat oluşumlarını parti içinde var edebileceği tehlikesi ile takibe almıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in 1949 yılında kurduğu Büyük Doğu Cemiyeti'nin siyasi bir hüviyete dönüşmesi ile TMP desteğini kaybederek bu cemiyetin içine dahil olmuştur[992].

---

[987] Celil Bozkurt, **Cevat Rifat Atilhan**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.s.167-170.
[988] Nuri Demirağ, köken bakımından soyu Sivas'ın Divriği bölgesine Alevi Türkmenlerin yaşadığı yere dayanmıştır. Kendisi Sünni anlayışta muhafazakâr bir şahsiyet olarak dini konularda özen göstermiştir. Gençliğinde Koçgiri kaymakamlığı yaparak bölgedeki Aleviler ile dostluk bağı kurmuştur. Nuri Demirağ Kimdir kitabının yazarı Ziya Şakir de tescilli bir Bektaşi'dir. Ziya Şakir, **Nuri Demirağ Kimdir**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947, s.s.9-26.
[989] Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.161.
[990] Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, s.173.
[991] Bayram Koca, "Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar. Arasındaki Dini Politikaları", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.s.296-299.
[992] Bozkurt, **a.g.e.**, s.s.179-190.

Demokrat Parti dahil olmak üzere kurulan partilerin dini siyasette kullanması ve toplumda meydana gelen İslamcı hareket CHP Yedinci Büyük Kurultayı'nda ele alınmıştır. Kurultay'da Hamdullah Suphi Tanrıöver'in tekke ve türbeler hakkındaki konuşması şu sözler yer almıştır: "*Uzun senelerden beri, 1925'ten beri, tarihimizi yapmış olanların türbeleri kapalıdır. Ben bu hususta ki fikrimi, yirmi beş sene evvel müdafaa ettiğim gibi, bir parti içtimaında da söylediğim gibi, İstanbul Üniversitesi'nde de söyledim. Gazeteler yazdılar. O vakit söylediğim gibi, şimdi burada soruyorum: Milliyetçi Kurultay... Türk gençliğinin yetişmesi bahis mevzuu olduğu zaman, Türk tarihini yapanların türbelerinin niçin böyle bırakılmış olduğunu bir dakika düşünmek istemez mi?*" Konuşmasının devamında Hamdullah Suphi; Fatih'in, Kanunî'nin türbesinin onarılması gerektiğini Avrupa'da en eski pagan ve Hristiyanlığın ilk dönem mezarlarının bile müzelerde korunduğunu belirtmiştir. 1925 yılında Atatürk'ün tekke yasağı kanununda 10 sene sonra türbelerin açılacağının kendisine sözünü verdiğini anlatmıştır. CHP'liler mesele hakkında mecliste bir önerge vermesini mecliste durumun halledileceğini belirtmişlerdir[993].

CHP'nin yedinci kurultayında Atatürk'ün ilkelerine göre politikalar konuşulmaya başlandığında laiklik ilkesi büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle imam ve vaiz yetiştirecek bir üniversite bölümü açılması ihtiyacı olduğu konusunda Hamdullah Suphi Bey'e laiklikten taviz verilmemesi şeklinde partililer muhalefet yapmıştır[994]. Kurultaydaki din konusundaki laikliğe ters olarak tartışılan durumların DP'nin vaat olarak halka yansıtıp oy toplaması İsmet İnönü'nün acil önlem almasını gerektirmiştir. Nihat Erim'in hatıralarında 31 Ocak 1948'de aralarında geçen konuşmaya göre acil bir şekilde ilahiyat fakültesi açılması, imam hatip okulları açılması ve ilkokul üçüncü sınıflara seçmeli din dersi konulmasını istemiştir. Ancak CHP'de bu tür tartışmalar ve konuşmalarda yüzde 98 Müslüman diye anılan Türk toplumunun yüzde 30'unu oluşturan Alevi ve Bektaşi topluluklarına hitaben hiçbir hak verme girişimi düşünülmemiştir[995]. Nihayetinde CHP, 1947'de Truman Doktrini ve CHP Kurultayı sonrası din eğitiminin yeni Türk alfabesi ile Millî Eğitim Bakanlığı kontrolünde yapılmasına izin vermiştir. Sadece devletin öngördüğü dinî anlayış ve

[993] **CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı**, 17. 11. 1947, s.s.402-403.
[994] **CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı**, 17. 11. 1947, s.s.408-469.
[995] Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, C.I, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.248.

mezhep kuralları çerçevesinde eğitim verilmesi belirlenmiştir[996]. CHP'nin dinî konulardaki politik değişimi için 1949'da daha uzlaşmacı bir kişi olan ve İslamcı eğilimleriyle bilinen Profesör Şemsettin Günaltay başbakan olmuştur[997].

ABD heyeti 1949 yılında Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra yükselen komünizme karşı Türkiye'de halkın dinî eğitiminin önemini vurgulamıştır. Şemsettin Günaltay'ın CHP'li milletvekillerine din eğitimi için Kur'an kursu açılması vurgulamasına izin verilmezse oylarının azalacağı şeklinde uyarısı olmuştur. Tahsin Banguoğlu ise imam hatip okulları ve ilahiyat fakültesinin eğitim vermesi hem laikliğe hem de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı olacağı sözleriyle Güraltay'a karşı gelmiştir[998]. Nitekim kurultayda 1947 yılında alınan kararlar laiklik konusunda CHP içinde uzun tartışmalara sebep olduğu için meclise hemen yansıtılamamış, Demokrat Parti'nin dinî vaatleri ile güçlenmesine müteakip 1950 seçimlerinin yaklaşması Yedinci Kurultay'daki kararların TBMM'ye yansımasına sebep olmuştur. Öncelikle 1949 yılında Tekkelerin ve Zaviyelerin Seddi Kanunu'na ek kanun eklenerek cezanın arttırılması TBMM'de dinî alanda yapılacak yeni reformların görüşmesini başlatmıştır. Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüregir, bu görüşmelerde ön plana çıkarak tekke ve tarikatlar için şu sözleri söylemiştir: "*Tarikatçılar dediğimiz ve onlara intisap etmek betbahtsızlığına uğrayan zavallı vatandaşlarımızdır. Bu böyle bir hal almıştır ki; memlekette tam bir tufeyli zümrenin yaşamasını temin eden ve bazı dedelerin, babaların ve şeyhlerin, naiplerin elinde esir gibi kullanılarak Cenneti âlâya götürüleceği vaadiyle aldatılarak, iğfal edilen zavallı gençlerdir. Bunlara yapılan telkinat, modası geçmiş birtakım Taifelerden ibaret olup buraya intisap edeceklerin kolayca mal sahibi olacakları ve refaha kavuşacakları propagandasından ibarettir…*" diyerek 1925 tarihli tekkeleri yasaklayan 677 nolu Kanun'da verilen cezanın arttırılması teklifinde bir önerge vermiştir[999]. TBMM'de Nakşibendi tarikatının

[996] Kuran kursu açılmasına ilahiyat fakültesi açılmasına kadar izin vermesiyle toplumun %70'ini oluşturan Sünni anlayışa destek verip Komünizme karşı çıkılmasına ortam hazırlamışlardır. Ancak bu dönem de unutulan kesim toplumun %30 nüfusuna tekabül eden Aleviler ve Bektaşiler sol hareketlere karşı savunmasız bırakılmıştır. Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, s.s.170-184.

[997] Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.312.

[998] Abdurrahman Dilipak, **Menderes Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990, s.143.

[999] "*Bunlar şapka giymezler, bere giyerler, tıraş olmazlar, sakal bırakırlar, aç kalır, diyete sokulurlar. Hulâsa asabı ve sıhhati bozularak nihayet cemiyeti beşeriye için muzır kimseler olurlar. Bunlar bu şekilde maalesef iğfal edilmektedir. İşte bu kanun bu şekildeki teşebbüsleri, ilerleyen hareketleri önlemek ve cemiyeti beşeriyeye ve Türk Milletine her bakımdan zarar verecek birtakım hareketleri daha sıkı kontrol altında bulundurmak için yapılmıştır.*" Şeklinde konuşmuştur. **TBMM Tutanak Dergisi (TD)**, Dönem VIII, Toplantı 3, C.20, 106. Birleşim, 10 Haziran 1949, s. 708.

Kubilay hadisesindeki irtica hareketi hatırlatılıp Yozgat'ta Arapça ezan okutulması gibi meselelerden bahsedilmiştir. Hatta mecliste bile Nakşibendi olan milletvekilleri olduğunu ima edilerek önergeye şu maddenin eklenmesi oylama sonucunda kabul edilmiştir: "*MADDE 1 - .30. XI. 1341 tarihli ve 677 sayılı Kanunun birinci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir: Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanların altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar*[1000]."

Tekke ve Zaviyeleri yasaklayan kanundaki ceza 6 ay hapis ve 500 lira para cezasına yükseltilerek ağırlaştırılmıştır. Mecliste aylar süren tartışmalar sonucunda Hamdullah Suphi'nin türbeler hakkında CHP kurultayında belirttiği istekleri de kabul edilmiştir. 21 Ocak 1950'de Millî Eğitim Bakanlığına, Başbakan Şemsettin Günaltay tekkeler ve zaviyeler ile ilgili yeni kanunu göndermiştir. Bu kanun kapsamında şunlar yer almıştır: Türk büyüklerinin türbeleriyle edip, şair, âlim, sanatkâr, vatanperver olarak âmme vicdanında yer tutmuş ve böylece tarihe mal olmuş Türk büyüklerine ait türbelerin de kapalı kalmamalarını ancak mimari kıymeti haiz olsa dahi şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin, seyitlerin, babaların, emirlerin nakiplerin türbeleri açılırken hükümetin fevkalâde hassas davranıp bu sahada ölçülü hareket etmesi hususuna önem verileceğine değinmiştir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur şeklinde kanun 11 Şubat 1950'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya koyulmuştur[1001].

Mecliste tartışmalar sürerken çok partili siyasi düzende Büyük Doğu ve Sebilürreşad adlı dergiler siyasal İslam ideolojisini savunmuşlardır. Büyük Doğu dergisinin başında Necip Fazıl Kısakürek olup Büyük Doğu Cemiyetini kurmuştur.

[1000] TBMM'de bu madde oylanmadan önce Adalet Bakanı Fuad Sirmen'e tarikatçılık yapanların sürgün cezasının mesafesinin 60 kilometre uzağa sürme konusun var olup olmadığı sorularak gündeme getirilmişmiş, Fuad Sirmen öyle bir cezanın uygulamasında tarikatçılık icra ettiği yerden en az 60 kilometre uzağa sürgün edileceğini doğrulamıştır. **TBMM TD**, Dönem VIII, Toplantı 3, C.20, 106. Birleşim, 10 Haziran 1949, s.s.709-711.

[1001] Evvelce seddedilen türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla sanat değeri bulunanların bir müze gibi temizlenip, tertiplenerek, ziyarete açılmasında kanunun hedeflerine aykırı bir hal ve rejim için bir mahzur görmemektedir. Bu gibi yerlerin Millî Eğitim Bakanlığı'nın kararı ve murakabesi ile açılmasındaki belli başlı faydalar da şunlardır: a) Milli mehatirimiz ve sanat eserlerimiz, cemiyetimiz içindeki yerlerini alacak ve yeni yetişen Türk nesillerine daha yakından tanıtılacaktır. b) Anıt mahiyetindeki birçok binalar harap olmaktan kurtarılarak, vatanımızda 'mahalli renkler' den bir değer teşkil edenlerin muhafazası mümkün olacaktır. c) Tarihi şahsiyetlerim ize ve eski eserlerimize karşı alakasızlığımız hakkında mevcut iddiaların yersizliği belirecektir. **TBMM TD**, Dönem VIII, Toplantı 4, C.25, 57. Birleşim, 1 Mart.1950, s.177.

Sebilürreşad dergisinin başında Eşref Edip bulunsa da Cevat Rifat Atilhan başyazarı olmuş, kendilerini Komünizmle Mücadele Dernekleri altında cemiyet hizbine koymuşlardır. Sebilürreşad mecliste Tekkeler ve Zaviler Kanunu konuşulduğunda türbeler ile ilgili kısmının tadili zaruri olmalı denilmiştir. Derginin gerekçesine göre o tarihlerde inşası devam eden Anıtkabir de bir çeşit türbe olarak değerlendirilmiştir[1002].

TBMM'de türbelerin müze olarak açılmasına müteakip Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak imam hatip okulları ve ilahiyat fakültesi açılması kararı CHP tarafından 1950 yılındaki seçimlerde Demokrat Parti'ye fazla oy kaptırmamak adına karar alınmıştır. Seçim yaklaştığında TBMM'de dini alanda yapılacak yeni kanun tasarılarının görüşmeleri devam ederken tarikatçılık yaptığı gerekçesiyle soruşturma geçirmiş olan Muhiddin Ertuğrul adında bir vatandaş yüksek sesle Arapça ezan okuyarak meclisi sabote etmeye kalkışmıştır[1003].

CHP'nin 1950'de Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nda yaptığı değişiklikten sonra müze olarak açılmasına karar verilen türbeler: Ankara'da Hacı Bayram, Söğüt'te Ertuğrul Gazi, Göynük'de Ak Şemsettin, Bursa'da Osman Gazi ile Orhan Gazi, Çelebi Mehmet, Yeşil Türbe, Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa, İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Mahmut, M. Ragıp Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa, Mimar Sinan ve Gazi Osman Paşa, Kırşehir'de Aşık Paşa, Konya'daki Selçuklu sultanları ve Mevlana türbesi, Urfa'da Süleyman Şah ve Akşehir'de Nasrettin Hoca türbeleri olmuştur[1004]. Kanun sonrasında türbelerin halkın ziyaretine açılanları basına yansımıştır. İlk olarak Barbaros Hayrettin Paşa'nın türbesi İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay tarafından 18 Nisan 1950'de ziyarete açılmıştır[1005]. İki gün sonra Yavuz Sultan Selim'in türbesi de İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay tarafından açılmıştır[1006].

[1002] Büyük Doğu Cemiyeti, Haziran 1949'da kurulmuştur. Cemiyetin umumi idare heyetinin başına Necip Fazıl Kısakürek 1950'de getirilmiştir. Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, s.s.289-304.

[1003] Ticani tarikatına bağlı olan Muhsin Ertuğrul, Demokrat Parti mebusu İhsan Şerif Özgen tarafından verilen kartla meclise koyulmuştur. Karakuş, **a.g.e.**, s.s.121-123.; Koca, "Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar. Arasındaki Dini Politikaları", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, s.s.296-299.; Nadi, **a.g.e.**, s.356.

[1004] Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, s.269.

[1005] "Barbaros Türbesi", **Zafer**, 19 Nisan 1950, s.6.

[1006] "Yavuz Sultan Selim'in Türbesi Bugün Açılıyor", **Son Posta**, 21 Nisan 1950, s.2.; "Yavuz Selim Türbesi de Açıldı", **Zafer**, 22 Nisan 1950, s.1.

CHP'nin çıkarttığı yeni kanunlar bir yana 1950 seçim dönemi itibariyle halkın dinî duyguları ilk defa partiler tarafından seçimi kazanmak adına kullanılmıştır. Demokrat Parti, Ankara'dan milletvekili adayları arasına Hacı Bayram Cami imamı Ömer Bilen'i aday gösterirken, CHP ise Ticani tarikatı lideri Kemal Pilavoğlu'nu aday göstermiştir[1007]. Fakat seçim öncesi hiç beklenmedik bir durum gerçekleşmiştir. Türbelerin müze olarak açılması kararı kanunlaştığı sırada bir yandan hem Bektaşilerin hem de Sünni tarikatların gizli ayin tertiplemekten tutuklanmaları devam etmiştir. CHP'den aday olan Ticani tarikatından Kemal Pilavoğlu ve onun liderliğinde yüzlerce müritleriyle ayin yapmaktan dolayı tutuklanarak yargılanmıştır. Yargılama sonucunda tekke yasağını içeren kanununu delmek için Kemal Pilavoğlu müritlerine CHP içine sızarak partili gibi gözükme talimatı verdiği gündem olmuştur[1008]. Bunun üzerine durumu DP fırsata çevirmiştir. Celal Bayar seçim öncesinde irticaya karşı parti görüşleri olduğunu, laikliğe bağlı kalarak kardeş kavgası çıkartmayacaklarını belirtmiştir[1009].

İktidara gelmeden önce halkın Arapça ezan okunması teklifine Demokrat Parti kurucuları sıcak bakmıştır. Adnan Menderes, 1950 seçimlerinde halkın kendilerine destek vererek din ve vicdan hürriyeti konusunda ezanın Arapça okunması talebinde bulunduğunu belirterek yasada yapılan değişiklikle ezanın artık Arapça okunacağını beyan etmiştir[1010]. Nitekim Demokrat Parti'nin iktidarının ilk aylarında İsmet İnönü'nün muhalefetine karşılık mecliste 16 Haziran 1950'de tüm Demokrat Partililer ve bazı CHP milletvekilleri dahil olmak üzere Arapça ezan okunmasını onaylamıştır. Böylece verilen kanun teklifi ile Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde yapılan değişiklik ile Arapça ezan yasağı kaldırılmıştır. Yine de Arapça ezan zorunlu kılınmamış, sadece onun üzerinde bulunan yasak kaldırılarak, tercih din adamlarına bırakılmıştır[1011]. DP'nin iktidara gelir gelmez Arapça ezan okuma yasağını kaldırması,

---

[1007] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1983, s.216.
[1008] "Ticani Tarikatı Şeyhi Dün Tevkif Edildi", **Zafer**, 20 Nisan 1950, s.s.1,6.
[1009] "Celal Bayar Demokrat Parti Görüşünü Açıkladı", **Zafer**, 20 Nisan 1950, s.1.
[1010] Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer gazetesi bu durumu ilk sayfada büyük bir başlıkla duyurmuştur. Mümtaz Faik Fenik, "Arapça Ezana Müsaade Ediliyor", **Zafer**, 5 Haziran 1950, s.1,6.; Demokrat Parti kurulduğundan beri, dini alanda halka Arapça ezan, okullara din derslerinin konulması gibi vaatlerle taraftar kazanmıştır. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, s.170.
[1011] Albayrak, **a.g.e.**, s.96.; 17 Haziran 1950'de Demokrat Parti seçimi kazanıp hükümeti kurduktan bir ay sonra Türkçe olan ezanı Arapçaya çevirtmiştir. Türk basınında yeni hükümetin muhafazakâr tutumu manşetlerde yer almıştır. Dilipak, **a.g.e.**, s.160.; Karakuş, **a.g.e.**, s.302.; "Tanrı uludur, şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak/şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrının elçisidir Muhammed/haydin namaza, haydin felaha, namaz uykudan hayırlıdır." Şeklinde ezan 16 Haziran 1950 tarihine kadar Türkçe okunmuştur. Toker, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, s.46.

dinsel özgürlüklerin simgesi olarak değerlendirilmiş, muhafazakâr kesimleri memnun etmiştir. Bu olay, İslamcı çevreler ve Sünni Müslüman çoğunluktaki halk tarafından DP'ye İslamiyet'i kurtaran parti adının verilmesine yol açmıştır[1012]. Arapça ezan konusunda genç ve yaşlı tüm milletvekilleri Adnan Menderes'i destekleyerek kanunu çıkarması konusunda Celal Bayar "*Arkadaşlar, kararınızla Atatürk'ün ruhu muazzep olmaz mı?*" diyerek ezanın Arapça okunması kararı karşısında tereddüt etmiştir[1013]. CHP'nin 1949'dan itibaren din konusunda yaptığı düzenlemeler Demokrat Parti'nin halka dini alanda vaat ettiği laiklikten tavizlerin daha kolay gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır. Örneğin: CHP'nin eğitim sisteminde 1949'dan itibaren uyguladığı velilerin yazılı dilekçesi sayesinde eklenebilecek olan din dersi Demokrat Parti tarafından değiştirilerek, anne ve babalar çocuklarının din dersi almalarını istemediklerini yazılı olarak bildirmedikçe bütün Müslüman çocuklarının din dersi görecekleri şeklinde değiştirilmiştir[1014]. 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren Ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olmak üzere günde iki defa, diğer aylarda ise haftada bir defa cuma sabahları olmak üzere radyodan dinî yayın yapılmasına izin verilmiştir. 4 Kasım 1950 tarihinde din dersleri ilkokul programlarına dâhil edilmiş ve 1951-1952 ders yılında imam hatip okulları açılmıştır[1015].

Demokrat Parti hükümeti ezanı Arapçaya çevirtmiş fakat tarikatçı geleneğe karşı tavır almıştır. DP hükümetinin isteği dinin halk üzerinde komünizme karşı duran tavır oluşturması iken dinî duygularla siyaset yapanlar komünizmden çok Atatürkçülüğe karşı duruş sergilemiştir. Özellikle irtica fikirlerine sahip olan halktan bir kesim insan Atatürk'ün heykel ve büstlerine saldırılar düzenlenmiştir. DP bu durum karşısında 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarttırmıştır[1016].

Demokrat Parti iktidarı dini alanda aldığı kararlarla siyasal İslam hareketini cesaretlendirmiş, Cevat Rifat Atilhan'ın önderliğinde 1951 yılında İstanbul'da İslam Demokrat Partisi hareketi kurulmuştur. Bu harekete kurucu olarak katılanlar

---

[1012] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2012, s.69.
[1013] Nadi, **a.g.e.**, s.366.
[1014] Weiker, **a.g.e.**, s.16.; DP eğitim alanında ilk okul dördüncü sınıfta seçmeli olarak okutulması amacıyla din kültürü dersinin verilmesini yürürlüğe koymuştur. Başgil, **a.g.e.**, s.71.
[1015] Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.69.
[1016] Toker, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, s.s.121,122.; Demokrat Parti iktidar olunca dini kıyafetleri giyinmek isteyip Arap alfabesi ve fes kullanılmasını isteyen irticai faaliyetleri destekleyen halk kitlesi Atatürk'ün büstlerine yıkmaya yönelik saldırılarda bulunmuştur. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.64.

İstanbul'un önde gelen toprak, mülkiyet ve serbest girişim zenginlerinin muhafazakâr kesimleri olmuştur. 20 Ekim 1952'de Parti Tüzüğü fikirlerinin irtica hareketi tehdidi yaratması tehlikesinden dolayı İslam Demokrat Partisi kapatılmıştır[1017].

Demokrat Parti'nin dinî politikaları İslamcı hareketi cesaretlendirmiş, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, 22 Kasım 1952'de Yahudi olduğu ve İslam'a zarar verdiği gerekçesi ile hem kapatılan İslam Demokrat Partili hem de Büyük Doğu Cemiyeti'nin taraftarları olan 3 kişilik bir grup tarafından Malatya'da kurşunlanmıştır[1018]. Demokrat Parti hükümeti faili tutuklattıktan sonra irticaya karşı telaşa kapılarak başlangıçta sert önlemler almıştır. Bu sırada DP hükümeti tarafından 23 Aralık 1953'te Said Nursi laikliğe aykırı kitaplar yazarak halkı laiklik aleyhine sevk eden davranışları sebebiyle yargı karşısına çıkartmıştır[1019]. Osman Bölükbaşı'nın liderliğini üstlendiği Millet Partisi, Temmuz 1953'te Demokrat Parti'nin önergesi ile dini siyasete kattığı gerekçesi ile soruşturulmuş ve Ocak 1954'te Sulh Ceza Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Millet Partisi'nin üyeleri Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni kurup 1954 yılındaki seçimlere katılmıştır[1020].

Demokrat Parti, 1954 genel seçimleri yaklaşınca tutumunu yeniden yumuşatmış, halk üzerinde elde ettiği desteğini kaybetmemek için dönemin İslamcı yayınlarına destek vermiştir. Necip Fazıl Kısakürek, bu sayede haftalık yayınladığı Büyük Doğu dergisini Adnan Menderes ile görüştükten sonra aldığı maddi destekle günlük yayınlanan gazeteye çevirmiştir[1021]. Bu süreçte Said Nursi serbest bırakılınca DP milletvekilleri tarafından ziyaret edilerek saygı duyuluyordu. Bundan cesaretle Said Nursi, Adnan Menderes ve Celal Bayar'a mektuplar yazarak üniversitelerin içine

[1017] Bozkurt, **a.g.e.**, s.s.201-203.; Cemiyetler Kanununun 9. Maddesine aykırı olmaktan din ile siyaseti birbirine karıştırmaktan kurucularına 10'ar lira para cezası verilerek parti mahkeme kararıyla kapatılmıştır. "İslam Demokrat Partisinin Feshine Karar Verildi", **Vatan**, 21 Ekim 1952, s.1.
[1018] "Ahmet Emin Yalman'ı 3 Yerinden Yaraladılar", **Akşam**, 23 Kasım 1952, s.1.2.; "Meçhul Bir Şahıs Ahmet Emin Yalman'ı Av Tüfeği ile Yaraladı", **Milliyet**, 23 Kasım 1952, s.1.; İslam Demokrat Partisi tarafından verilen emirle, 1000 liralık para karşılığında parti üyesi Şerif Dursun suikastı gerçekleşmiştir. "Malatya Suikastı", **Akşam**, 24 Kasım 1952, s.2.
[1019] Malatya suikastı sonrası CHP ile DP arasında bir yıl boyunca irticaya karşı ortak duruş sergilenmiştir. Karakuş, **a.g.e.**, s.308.; Cüneyt Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s.125.
[1020] Öymen, **a.g.e.**, s.164.
[1021] Karakuş, **a.g.e.**, s.304.

"Nur Medresesi" kurulmasını istemiştir. Nurcular 1954 yılında yapılan seçimlerde Adnan Menderes'i desteklemiştir[1022].

1954 seçim sürecinde CHP'nin propagandası belirlenirken Şevket Raşit Hatipoğlu din derslerinin tüm eğitim faaliyetlerine konulmasını tavsiye etmiştir. İsmet İnönü şiddetle bu duruma karşı çıkarak şöyle cevap vermiştir: "*Din Dersleri koymayı halka vaat edelim diyorsunuz, peki edelim. Ama kime koyacağız bu din derslerini, Alevilerle Sünnilere ayrım yaparak mı koyacağız? Din dersleri serbest bırakırsak, ne olacak?*[1023]"

CHP'nin tereddüt ettiği vaatleri DP tarafından seçim kazanıldıktan sonra 13 Ağustos 1956 tarihinde din eğitimi ortaokul programlarına konulmuş ve 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır[1024]. Demokrat Parti, dinî alanda muhafazakâr tutuma sahip politikalar geliştirerek, köylere yeni camiler inşa ettirip, İstanbul'daki eski camileri restore ettirmiştir. DP hükümeti 1950'den 1960 yılına kadar ortalama 5.000 yeni cami inşa ettirmiştir[1025]. DP tarafından 27 Ocak 1954'te Köy Enstitülerinin tamamı kapatılmıştır[1026]. DP, tek partili yönetimde açılan Halkevlerini ve Halkodalarını kapattırdıktan sonra mallarını hazineye gelir olarak saymıştır[1027]. Buna mukabil Kur'an kurslarının açılması ve imam hatip okullarının yaygınlaştırılmasına destek vermesi hususları kırsal kesimdeki geniş halk kitlelerinin desteğini almasını sağlamıştır[1028].

Nihayetinde Demokrat Parti içindeki bazı milletvekilleri partinin giderek demokrasiden uzaklaştığını belirterek ayrılmıştır. Bu kişiler Hürriyet Partisi'ni 25 Aralık 1955'te resmî olarak kurulduğunu ilan etmiştir[1029]. DP muhalefetin güçlenmesi ile 1957 seçimlerinden bir hafta önce konuşma yapan Adnan Menderes, İstanbul'u ikinci Mekke, Eyüp Sultan Camiini ise ikinci bir Kâbe yapacağını söylemiştir. Cami mensubu memur kesim doğrudan politikaya taraf tutarak Menderes'e oy vermeyenleri kafirlikle itham etmişlerdir. Yine de Demokrat Parti'nin dinî konularda verdiği

[1022] Nurcular, Said Nursi'ye gaipten gelen sesler ile yazdırılan Risale-i Nur adlı eseri okurlar. Kuranın anayasa olarak kabul edilip laikliğe son verilmesini istemişlerdir. Çağlar Kırçak, **Türkiye'de Gericilik 1950-1990**, İmge Kitapevi, Ankara, 1993, s.s.34-36.
[1023] Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, s.227.
[1024] Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.70.
[1025] Başgil, **a.g.e.,** s.81.; Weiker, **a.g.e.**, s.17.
[1026] Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, s.125.
[1027] Turan, **a.g.e.**, s.319.
[1028] Dilipak, **a.g.e**, s.14.
[1029] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.82.

tavizlerden dolayı 1957 seçiminde oyları düşmüşmüş buna karşılık muhalefetin oyu da artmıştır. 1958 yılındaki Ramazan ayında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu ihmal edilerek uzun sakallı tarikat entarili bir şekilde şehirlerde insanların gezmesine göz yumulmuştur. Özellikle Nurculuk hareketine bu dönemde Demokrat Parti hükümeti imtiyaz vermiştir. Bakanlardan Celal Yardımcı ve Tevfik İleri, Said Nursi'nin elini öperek ona hürmet ve bağlılık göstermiştir[1030]. Ekonomik koşullar zorlaştıkça daha açık ve kontrolsüz hale gelmiş, 1958'de DP'nin din istismarı artmıştır. DP dindarlığı yansıtırken öte yandan CHP'yi ateist ve İslam karşıtı olmakla suçlanmaya başlanmıştır[1031].

Çok partili dönemde tarikatların durumuna bakıldığında Nakşibendî tarikatının Halidî kolu tekke yasağına rağmen camilerde etkinliğini sürdürmüş, bu dönemde önderleri Mehmed Zahid Efendi (ö. 1980) olmuştur. Nakşibendi tarikatının bir diğer kolu ise Süleymancılık adı altında Demokrat Parti döneminde 1959'daki vefatına kadar Süleyman Hilmi Tunalı tarafından gizlice tarikatçılık faaliyeti yürütmüştür. Nakşibendi tarikatı grupları içinde en erken siyasete bulaşan Said el Nursi ile birlikte II. Meşrutiyet döneminden beri İslamcılık ideolojisini yürüten topluluk onun kurduğu Nurculuk olmuştur. Nurculuk hareketi Demokrat Partili dönemde ona destek vererek Isparta bölgesinde aktif bir şekilde yeniden İslamcılık üzerinden siyasi hayatı devam ettirmişlerdir[1032]. Rifai tarikatının lideri olan Kenan Rifai Büyükaksoy ise çok partili dönemin ünlü entelektüel tasavvufçusu olarak nam yapmıştır. Galatasaray Lisesini bitirip İstanbul Üniversitesi'nin hukuk fakültesinden mezun olmuştur. Şeriat ile mistisizmi birleştirmek, çağa uygun giyinip sakal tıraşı olmak gibi yeni uygulamalar getirmişse de halkta karşılığı bulunmamış ve Demokrat Parti'nin iktidarını ilk aylarında iken 7 Temmuz 1950'de vefat etmiştir[1033]. Bektaşilerin durumu ise alt başlıklarda detaylıca incelemiştir.

[1030] Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s.s.81,220.; Karakuş, **a.g.e.**, s.308.; Kırçak, **a.g.e.**, s.s.55-57.; Said Nursi, Başbakan Adnan Menderes'in Isparta'yı ziyareti sırasında Emirdağı bölgesindeki camileri yeşil bayraklarla donatarak onu karşılanmıştır. Nimet Arzık, **Menderes'i İpe Götürenler**, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1966, s.127.
[1031] Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.76.
[1032] Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.s.32-34.
[1033] Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.25, Ankara, 2022, s.254-255.

3.1.2. Türkiye'de Çok Partili Hayatın Kurulmasıyla Bektaşilerin Faaliyetleri 1946-1960

Türkiye'de çok partili hayat 1946 yılında başladığında Bektaşilik daha önce değinildiği gibi Ali Naci Baykal Dedebaba'nın kontrolünde laik bir hüviyette tekke geleneğinden uzaklaşmıştı. Fakat Ali Naci Dedebaba'nın evli olup mücerret olmaması ile birlikte İstanbul çevresinde Arnavut asıllı muhafazakâr Bektaşiler onun liderliğini kabul etmemiştir. Ali Naci Baba'yı lider kabul eden Türk Bektaşiler gizli ayin düzenlemeyi terk ederken Şahkulu Sultan tekkesinin son postnişini Hafız Hasan Tahsin Baba etrafında toplanan birtakım Bektaşiler ise Demokrat Parti'nin kazanacağı 1950 seçimi yaklaşırken Ali Naci Dedebaba'nın emirlerini bozarak ayin düzenlemiştir. Hasan Tahsin Baba, Merdivenköy Bektaşi tekkesinin yanındaki bir evde 24 Ocak 1949'da gizli şekilde ayin-i cem yaparken katılanlar ile birlikle yakalanarak Kadıköy asli ceza mahkemesinde yargılanmıştır[1034]. Hasan Tahsin Baba'nın şahsiyetine bakıldığında, Mızıka-i Hümayun'dan bestekar Şekerci Cemil Bey'in oğlu olmakla beraber gençliğinde Mısır'da Arnavut Mehmet Lütfi Baba tarafından babalık icazetnamesi verilen kıdemli bir Bektaşi olmuştur. Daha sonraki süreçte Salih Niyazi Dedebaba tarafından Mısır'da halife baba seviyesine yükseltilmiştir. Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul'a gelmiştir. Hasan Tahsin Baba, tekke yasağı sonrasında zamanında M. M. Grubu'na çalışmış olduğu için Mareşal Fevzi Çakmak'ın aracılığı ile Şahkulu Sultan tekkesi temellük hakkı sayılarak ev olarak kullanımına izin verilmiştir[1035].

Hasan Tahsin Baba hakkında mahkemede tutulan dosyada Tahsin Baba adı ile anıldığı, kendisini ziyaret edenlere avuç içini öptürüp mum ışığında rakı ikram ettiği, Kuşadası, Kırklareli ve Gemlik'e giderek Bektaşi babaları ile toplantılar yaptığından bahsedilmiştir. Böylece Ali Naci Dedebaba'dan bağımsız bir oluşum kurmaya çalıştığını ayrıca İzmirli Feyzi (Akeren) Baba adında biri ile çok samimi dost oldukları ortaya çıkmıştır. Tutuklanırken üzerinde kamberiye, teslim taşı gibi Bektaşi tarikat üyelerine ait olan eşyaların bulunması mahkemede ayin yaptığına delil olarak sunulmuştur. Hasan Tahsin Baba, Merdivenköy Bektaşi tekkesinin Şahkulu Sultan'a atfen kurulan köklü bir dergâh olduğu bu sebeple Bektaşi inancındaki insanların

[1034] "Bektaşi Babasının Duruşması", **Akşam**, 25 Ocak 1949, s.1.
[1035] Tahsin Baba, 1953 yılında vefat edince Mansur Baba hazinesine defnedilmiştir. Sertoğlu, **a.g.e.**, s.s.326,346.; Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.352.

ziyaret edip kurban kestiği yer olduğunu, kendisinin de burada fotoğraf çekilmek için dedesinin Bektaşi kıyafetlerini giydiğini anlatmıştır. Hakkındaki tüm iddiaları bu ifadesinden sonra reddetmiştir[1036].

Nihayetinde Demokrat Parti'nin kazanacağı 1950 seçimine Bektaşiler, Babagan koldan Arnavut Bektaşiler ve Ali Naci Dedebaba kontrolündekiler olarak iki ayrı hizip çatışması içinde olmuştur. Ayrıca Bektaşilerin Çelebi kolu ve ona bağlı Alevi ocakları CHP ile DP arasındaki mücadelede yer alacaktır.

3.1.2.1. Demokrat Parti ve Babagan Bektaşilik

Türkiye'de Demokrat Parti ile gelişen süreçte Babagan Bektaşiliğin faaliyetlerinin aydınlatılması için Demokrat Parti'nin kurucuları olan dörtlü takrir üyeleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan ile ilişkilerinin ele alınması meseleyi aydınlığa kavuşturacaktır. Bektaşilerin Adnan Menderes ile olan ilişkisi, annesini, babasını, halasını ve beş yaşındaki ablası Melike'yi veremden kaybetmesi sebebiyle Menderes'in korunmaya muhtaç halde babaannesi Fitnat Hanım'ın yanında yaşamaya başladığı gençlik döneminde gerçekleşmiştir. Bektaşilik ile ilişkisi ailesinden intikal eden mülk ve para işlerinin idarecisi olan hazine işleri avukatı Feyzi Akeren Baba ile tanışması ile başlamıştır. Babaannesi Fitnat Hanım'ın aile dostu olan Feyzi Akeren Baba, İzmir'deki Amerikan Koleji'ne Adnan Menderes'i kayıt yaptırarak veliliğini üstlenmiştir[1037]. Bedri Noyan üzerinden Feyzi Akeren hakkında elde edinilen bilgilere göre, Feyzi Akeren Baba'nın beyaz ve gür sakallı olan yüzü ile etrafındakilerin dikkatini çeken ve bakışları ile insanlara işleyen bir mizaca sahip olmasından dolayı çevresinde bulunanlar onu çok sevmiştir. Feyzi Akeren Baba, hazine avukatlığı mesleğini daha önceden Denizli'de yapmış, sonradan aynı görevi İzmir'de icra etmiştir. I. TBMM'de Denizli Milletvekili olan Hüseyin Mazlum Baba'nın oğlu Mümtaz Baba'yı, Asım Kiritlioğlu Baba'yı ve eski Konya Valisi Cemal Bardakçı'yı Bektaşi yaparak onların mürşitliğini üstlenmiştir[1038].

[1036] Hasan Tahsin Baba evdeki eşyaların dedesi Nuri Baba adındaki Bektaşi babasından miras kaldığını kendisinin ayin tertiplemediğini belirtmiştir. Geçimini Merdivenköy Bektaşi tekkesinin vakıf arazisini kiraladığı için sebze ekip satarak sağladığını belirtmiştir. Remzi Tozanoğlu, "Merdiven Köydeki Bektaşilik Dâvası", **Akşam**, 25 Şubat 1949, s.4.

[1037] Feyzi Akeren Baba, Adnan Menderes'in âşık olduğu bebek davasının yaşandığı opera sanatçısı Ayhan Aydan'ın dayısı olması bakımından ayrı bir öneme sahip olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı 1899-1960**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, s.s.19,20.; Dilipak, **a.g.e.**, s.21.

[1038] Feyzi Akeren'in Bektaşiliğe girişi ise Selman Cemali Baba tarafından nasip alınarak gerçekleşmiş, Haki Çoskun Eren Baba'dan da babalık icazeti almıştır. Ömrünün son yıllarında İzmir Karşıyaka'da

Feyzi Akeren Baba, satranç turnuvaları düzenleyerek 1937 yılında basında Türkiye'nin satranç ustası olarak yer almıştır[1039]. Ayrıca Feyzi Baba, İzmir Lisesi'nin ilk mezunlarından olarak 50. yıl dönüm kutlamalarında lisenin bahçesine fidan dikmiştir[1040]. Atatürk'ün vefatından sonra her yıl 10 Kasım törenlerinde İzmir Lisesinin Atatürk büstüne çelenk bırakarak Atatürk'e bağlılığını ve sevgisini göstermiştir[1041]. Feyzi Baba'nın Bektaşilik yorumuna göre tarikattan ziyade, Bektaşiliği bir "Mezheb-i Hakiki" olarak tanımlanmıştır[1042]. Bedri Noyan'a göre Adnan Menderes'in veliliğini üstlenen Feyzi Akeren Baba onu lise döneminde iken İzmir'de Bektaşi yapmıştır. Fezyi Akeren Baba'nın Adnan Menderes'i Bektaşi yapmasını Bedri Noyan'a aktaran Refik Sağkol adında bir Bektaşi olmuştur[1043].

Demokrat Parti'nin henüz iktidar olmadığı fakat yüksek revaçta olduğu 1949 yılında Bektaşiliğin Babagan kolundan babalar ile Adnan Menderes bir görüşme yapmıştır. Ali Naci Dedebaba'yı kabul etmeyen İstanbul Bektaşileri, Hasan Tahsin Baba'nın tutuklanması hadisesinden sonra dönemin hükümeti olan CHP'den tamamen uzaklaşarak İzmirli Feyzi Akeren Baba aracılığı ile Bektaşi intisabı gören Adnan Menderes ile temas kurmuştur. İstanbul Bektaşileri, 1949 yılında Demokrat Parti yöneticileri ile Zeytinburnu ve Erenköy'de delegeleri vasıtası ile birer toplantı yapmış ve Demokrat Parti'ye destek sözü vererek seçilmeleri halinde Hacıbektaş ilçesindeki merkez tekkenin eski statüsünün yeniden tanınarak kendilerine verilmesi konusunda mutabakat sağladıkları rivayet edilmiştir[1044]. Bu mutabakatın varlığı konusunda Bektaşilerin anlatımından başka kaynak olmaması bakımından şüphe taşımaktadır. Ayrıca alt başlıkta incelenen Ahmet Sırrı Baba'nın liderliğine ayinine izin verilmemesi hadisesi ve hacı Bektaş Veli tekkesinin müze yapılması mutabakatın aksinin gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

---

ikamet etmekte iken 1960 yılında vefat etmiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, Cilt VI, s.234.

[1039] Fransa'dan satranç kitabı getirtmiş, ayrıca Arapça ve Farsça Osmanlı Devleti'nde yazılmış satranç kitaplarını okuyarak kendisini geliştirdiği basına yansımıştır. "Satranç Müsabakası", **Anadolu**, 6 Haziran 1937, s.1.

[1040] "İzmir Lisesi'nin 50'nci Yılı Merasimle Kutlandı", **Akşam**, 13 Ekim 1938, s.4.

[1041] Bedri Cumhur Doğu ve Okan Kaya, **Türkiye Basın Tarihinde Bektaşilik**, Proje Ofset Ltd. Şti., İzmir, 2021, s.231.

[1042] M. Tevfik Oytan, **Bektaşiliğin İçyüzü**, C.2, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.s.112, 113.

[1043] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, Cilt VI, s. 69.

[1044] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergâhları**, s.95

Bektaşiler, Adnan Menderes'te olduğu gibi Demokrat Parti'nin liderlerinden Celal Bayar'ında Bektaşi olduğunu iddia etmiştir. Bedri Noyan'ın iddiasına göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Bursa'da Küçük İbrahim Baba'dan nasip alarak Bektaşi yapılmıştır. Bunu kendisine anlatan kişi ise Demokrat Parti döneminin Dedebabası Ali Naci Baykal'ın yanı sıra Ali Melek Bey ve Ankara'daki Emin Uras adlı Bektaşiler olmuştur. Bilgileri aktaran Bedri Noyan'ın kendisi de bu bilgilerin kesinliğinden şüphe etmiştir. Bedri Noyan'ın düşük ihtimal verdiği bir başka iddiasına göre Celal Bayar'ın İzmir'de bir Bektaşi babasından nasip aldığı şeklinde belirtmiştir. Bedri Noyan, Celal Bayar'ın Bektaşi olduğu konusunda net bir kanıt bulmadığı hâlde ısrarcı olmuştur. Bunun sebebi Nur Baba hadisesinde bahsedilen Hasan Ragıp Erensel adında Mustafa Kemal Atatürk döneminde Cumhurbaşkanlığı köşkünde başhekim olarak doktorluğunu yapmış olan halife baba mertebesindeki Bektaşi babasının 1953 yılındaki vefatına kadar Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da doktorluğunu yapmış olmasından kaynaklanmıştır. Celal Bayar'ın Bektaşiliği tarihi kaynaklarda iddiadan öteye gitmese de yüksek mertebedeki H. Ragıp Baba'nın onun köşk doktorluğunu üstlenmesiyle H. Ragıp Baba'nın Demokrat Partili olduğu tarihi kesinlik taşımıştır[1045]. Celal Bayar, Millî Mücadele anılarını anlattığı hatırat eseri "Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş" adlı eserinin altıncı ve yedinci ciltlerinde Aydın'da Ali Ağa adlı Arnavut asıllı Bektaşi ile olan hatıraları ve Mümtaz Bababalım Baba'nın oluşturduğu Bektaşilerin Kuvayı Milliye'deki kuvvetlerinin durumlarına değinmiştir. Bu durum Celal Bayar'ın, Bektaşilik ve Bektaşiler hakkında bilgi sahibi olduğuna kanıt niteliği taşımıştır[1046].

Dörtlü Takrir içinden Demokrat Parti iktidarında Dışişleri Bakanı olan Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü Bektaşiliği siyasi olarak etkilemese de ilmi açıdan yaptığı yayınlar ile ilk defa literatürde Bektaşiliğin yer edinmesini sağlamıştır. Fuad Köprülü "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı çalışması ile Hoca Ahmet Yesevi'yi konu edindiği eserinde Bektaşilik ile ilgisini ortaya çıkartmıştır. Eserin Bektaşilik açısından önemi, Bektaşilik tarihini anlatan birinci el kaynaklardan velayetname tarzı kitapları inceleyerek Bektaşilik temelli Türk din tarihi araştırmalarını başlatmış olmasıyla Bektaşilerin tarihine ışık tutacak akademik eserlerinin yazılmasını sağlatmıştır.

[1045] Hasan Ragıp Erensel Baba 26 Ocak 1953'te kalp krizi nedeniyle vefat etmiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, Cilt VI, s.s.69,141.

[1046] Celal Bayar, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C. 6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.s.137-140.; Celal Bayar, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C. 7, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.s.59,234.

Özellikle Bektaşilerin literatürlerinde başlangıç olarak kabul edilen "Babailer İsyanı" tespitini bu eserinde ortaya koymuştur[1047]. Bektaşilerin dinamikleri olan Türkmen Abdalların İran kaynaklı heterodoks yapılanma olduğunu ilk defa ortaya koyması Alevilerin ve Bektaşilerin kökenine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu'da Bektaşilerin öncüleri olarak kabul ettiği Abdalları, 1935 yılında Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nin ilk sayısında "Abdal Musa" adlı makaleyi, Millî Eğitim Bakanlığının yayına hazırlattığı İslam Ansiklopedisi'nde ise "Bektaş" maddesinde Hacı Bektaş Veli üzerinden Bektaşiliği tarihi açıdan ilk defa akademik olarak incelemiştir[1048]. Doğrudan Bektaşiliği incelediği yayını ise 1939 yılında yayınlanan Türkiyat Mecmuası'ndaki "Mısır'da Bektaşilik", adlı makalesi olmuştur. Köprülü'nün eserlerinden sonra yazılan bu konular üzerine yapılan araştırmalar onun tespitlerine göre şekillenmiştir.[1049]. Fuad Köprülü'ye göre Aleviler ve Bektaşiler kökeni bakımından aynı derviş zümrelerine dayandığı için anlayış açısından birbirinin aynısıdır. Köprülü için bu zümreler arasındaki tek fark, Bektaşiler şehirlerde yaşayan kültürlü okumuş kesim olarak tanımlanırken Aleviler ise kırsalda yaşayan köy Bektaşileri olarak nitelendirilmiştir[1050].

Demokrat Parti dönemin sonuna doğru dünya Bektaşilerinin Dedebabası seçilen Bedri Noyan Baba, tıpkı Celal Bayar ve Adnan Menderes'te olduğu gibi eserinde Dörtlü Takrir'den Fuad Köprülü'nün de Bektaşi olduğunu ileri sürmüştür. Yugoslavya'da Saraova'da Beğova Camii'nde kütüphane müdürü olan Feyzullah Bariç ile konuşmasında, Fuad Köprülü ona, Bektaşi olduğunu söylediğini Arnavut olan Yakova Bektaşi tekkesi postnişini Kazım Bakalli Baba'ya anlatmıştır. Bedri Noyan da Kazım Bakalli Baba'dan öğrenmiştir. Bedri Noyan Dededebaba, eserinde Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı yaptığı sırada konumu nedeniyle, Pirevi'nin (Günümüzde Hacı Bektaş Veli Müzesi'nin kitaplığı) birinci el kaynak sayılan yazmalarını kendi özel kütüphanesine koymasından dolayı yakınmıştır. Bedri Noyan Dedebaba'ya göre Fuad Köprülü, edebiyat fakültesi hocası olarak öğrencileri arasında sevilen kişi iken, sonradan politikaya atılıp Dışişleri Bakanı olmasıyla politik

[1047] Mehmet Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 301.
[1048] Orhan F. Köprülü, **Köprülünün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler**, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s.s.109-123.; Mehmet Fuad Köprülü, "Bektaş", **MEB İA**, C.2, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s.461.
[1049] Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, s.s.13-39.
[1050] Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, s.233.

hayatından dolayı başarılı görülmemiştir[1051]. Fuad Köprülü Dışişleri Bakanı olduğu dönemde köy Bektaşileri diye andığı Alevi kesimin önderleri tarafından sevgi ile anılmıştır. Demokrat Parti döneminin önde gelen Maraş Elbistanlı bir Alevi Dedesi olan Halil Öztoprak, "Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat" adlı 22 Ekim 1952'de ilk baskısı yapılan eserinde Fuad Köprülü'den övgü ile bahsetmiştir[1052].

Dörtlü Takrir'den Refik Koraltan için Babagan Bektaşilerin Bektaşi olduğuna dair iddiası olmamıştır. Demokrat Parti'nin iktidarında 22 Mart 1950'de Mersin mebusu iken TBMM'de Meclis Başkanı seçilmiştir. Meclis Başkanlığı görevini 27 Mayıs 1960'a kadar sürdürmüştür. Refik Koraltan'ın hayatına bakıldığında 1892 yılında Sivas'ın Alevilerin yoğun olarak yaşadığı ilçesi olan Divriği'de doğmuştur[1053]. Dolayısı ile Alevi kesimi iyi tanıyıp dostluk kurduğu ve türküleri çok sevdiği için Alevilerin türkü gecelerine katıldığı bilinmektedir. Refik Koraltan, 1955 yılında Sivas Çamşıh yöresinin Alevi ozanlarından Mahmut Erdal'ı devlet radyosuna çıkartmıştır. Mahmut Erdal, Sıdkı Baba'nın "Ah çekip ağlamak bana mı düştü?" türküsünü radyoda onun isteği üzerine seslendirmiştir[1054].

3.1.2.1.1. Mısır Bektaşi Dergâhı ve Türkiye'ye Gelen Ahmet Sırrı Baba'nın Yarattığı Kriz

Mısır'daki Kasr'el-Ayn (Mukattam) Bektaşi tekkesi 19. yüzyılın ikinci yarısında Arnavut milliyetçiliği yapan Bektaşilerin kontrolüne girmişti. Bu gelenek tekkede devam etmiş ve 1935'te hami olan Mehmet Lütfi Baba ve 1941'den itibaren tekkenin yıkılmasına kadar olan süreçte yönetiminde bulunan Ahmet Sırrı Baba Arnavut asıllı olmakla beraber milliyetçi anlayışta olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Ahmet Zogu sürgünde iken tekkeye uğramış, böylece Mısır Kralı Faruk da Bektaşi

[1051] Bektaşiliğin menşeleri konusunu bir kongreye tebliğ sunması Bektaşiliğe yakınlık gösterdiğini söylemiştir. Fuad Köprülü'nün ölümünden dergâha ait olan elyazması olan eserleri herhangi bir yere bağış edilmeden kurtarıp, eski yeri olan Hacıbektaş'taki Pirevi'ne yani şimdiki Hacı Bektaş Velî Müzesindeki kitaplığa geri yollatılmasını istemiştir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, Cilt VI, s. 218.; Çelebi Veliyettin Ulusoy, Fuad Köprülü'nün ölümü üzerine Hacı Bektaş Veli tekkesinin yazmaları bulunan kütüphanesinin ailesi tarafından ABD'ye satıldığı şeklinde haber duymuştur. Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

[1052] Halil Öztoprak, Fuad Köprülü'yü Hacı Bektaş Veli'nin Velâyetnamesi'ndeki kerametleri makalesinde anlatarak Türk toplumuna kazandırdığı için takdir ediyor ve "Profesör Üstat Köprülüzade Muhammed Fuad" hitabı ile eserinde anmıştır. Halil Öztoprak, **Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat**, Demos Yayınları, İstanbul, 2012, s. 160.

[1053] Gürkan, **a.g.e.**, s.s.100,101.

[1054] Mahmut Erdal'ın anılarında şu ifadeler de yer almıştır: "*O günlerde TBMM' başkanı olan Divriği'li Refik Koraltan'ın himayesi altında Gençlik Parkı'ndaki Göl Gazinosu'nda bir Divriği gecesi düzenlendi. O gecede bende bir şeyler çalıp söyledim.*" Mahmut Erdal, **Yine Dertli Dertli İniliyorsun**, Matris Matbaası, Ankara, 1995, s.s.56,57.

tekkesine ilgi gösterince Kasr'el-Ayn tekkesi yapılan bağışlarla daha da büyümüştür. Hatta Arnavutluk'un devrik kralı Ahmet Zogu'nun kız kardeşi Ruhiyya 1948'de Mısır'da vefat edince dergâhın bahçesine defnedilmiştir. Ahmet Zogu'dan başka İttihat ve Terakki üyesi olan eski vali İhsan Adli Serter de Türkiye'de tekke yasağından sonra Mısır'a giderek Ahmet Sırrı Baba'ya bağlanmıştır[1055]. Bu dönemde Recep Derviş, İtalyan mülteci kampında dört yıl kaldıktan sonra Balli Kombëtar yöneticileri ile birlikte Kral Faruk'un daveti üzerine Mısır'a 1948 yılının kışında gemi ile gitmiştir. Recep Derviş için Kahire'de Mukattam Bektaşi tekkesinin Arnavut asıllı Ahmet Sırrı Baba'nın kontrolünde bulunması Mısır'a gitmesinin ana nedeni olmuştur. Recep Baba bu döneme ait anılarında tekke için "çöl içinde cennet" benzetmesi ile tarif etmiştir. Ayrıca Recep Derviş tarafından Mukattam tekkesi, dağın yamacında geniş bir bahçeye sahip olan limon, portakal, incir ve şeftali gibi meyvelerin yetiştiği ağaçlık bir yer olarak tanımlanmıştır. 1948 yılında Ahmet Sırrı Baba'nın Mukattam Bektaşi tekkesinde Bayram, Saffet, Lütfi, Muharrem ve Recep adında beş tane dervişi bulunmuştur[1056]. Tekke deki en kıdemli mürit aslen Adanalı olan Türk asıllı Muharrem Derviş iken, tekkenin para ve gelir gider işlerini II. Dünya Savaşı'ndan sonra tekkeye katılan Recep Derviş üstlenmiştir. Tekkenin teşrifatçısı Lütfi Derviş, tekkenin en yaşlısı ve güvercinleri beslemekten sorumlu olanı Saffet Baba, tekkenin en hazır cevap ve neşelisi olan Bayram Derviş aynı zamanda tekkenin aşçısı olmuştur[1057].

[1055] Mehmet Lütfi Baba, Arnavutluk'un bağımsızlık hareketine katılmış, Arnavutluk'ta iken bulunduğu tekke 1914 yılında Yunan işgalinde yıkılmıştır. Bunun üzerine Hacıbektaş tekkesine Arnavut asıllı Feyzi Dedebaba'ya sığınmıştır. İki yıl orada kaldıktan sonra Tarsus'taki Sadık Baba'nın tekkesinde kalmıştır. 1924 yılında yapılan Arnavutluk ikinci büyük Bektaşi kongresine katılmış ve sonrasında Yunanistan'daki Durbalı Sultan tekkesine uğrayıp Mısır'daki Bektaşi tekkesine dönmüştür. Mısır'da iken Ahmet Sırrı Baba'yı yetiştirmiştir. Norris, **Islam in The Balkans**, s.s.217-224.; Ahmet Sırrı Baba, I. Dünya savaşı esnasında Yunanlılar Leskovik'i Priştine'yi işgal edince İtalya'ya geçerek dört ay Salsomaggiore kasabasında kaldıktan sonra Mısır'ın Kahire kentine gelerek, Kaygusuz Sultan tekkesine yerleşip Mehmet Lütfi Baba'ya bağlandı. Ahmet Sırrı Baba'nın sanata ve edebiyata düşkünlüğü, çok sayıda yabancı dil biliyor olması, çok yönlü entelektüel bir kişiliğe sahip olduğunu göstermekle beraber kendisine olan saygıyı ve ilgiyi arttırmıştır. Salih Çift, **Son Bektaşi Dedebabası Ahmet Sırrı Dedebaba Ahmediyye Risalesi ve Nefesler**, Revak Kitapevi, İstanbul, 2013, s.s.3-6

[1056] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.97-100.; Arnavutluk'ta Recep Derviş, Komünist Parti yönetimi kurulmaya başladığı 1944'ün Ağustos'unda İtalya'ya kaçarak Bari kentindeki mülteci kampında 1948 yılına kadar kalmıştır. Abiva, "Remembering the Life of Baba Rexheb", **The Bektashi Voice**, s.12.

[1057] Mısır Hidiv'i İsmail Paşa döneminde Kasr'el Ayn tekkesinden Bektaşiler Mukattam Bektaşi tekkesi adını aldığı dağın yamacına inşa edilmiştir. Dağın mağarasında Kaygusuz Abdal'a ait olduğu düşünülen mezar tekkeye dahil edilmiştir. Ahmet Sırrı Baba Arnavutluk'ta 17 yaşında Bektaşi olduktan sonra Anadolu'ya gidip Hacı Bektaş Veli tekkesinde dervişlik almış ve Mısır'daki Kasr'el Ayn tekkesinde Lütfi Baba'ya bağlanmıştır. Tekkenin hamisi olduğunda Arnavutluk'taki tüm bahçe ve ev gibi mülkünü satarak Mısır'daki Bektaşi tekkesine yatırım yapmıştır. Selami Münir Yurdatap, "Son Bektaşi Tekkesinin Şeyhi ve Müritleri Arasında", **Tarih Dünyası**, C.2, S.12, İstanbul, 1960, s.s.499-502.

Milliyet gazetesi muhabiri Faruk Demirtaş, Mısır'a gittiğinde Mukattam tekkesini gezmiştir. Onun anlatımına göre, Mısır'a Kahire'ye gelen Müslüman turistlerin görmeye değer yerlerinden birisi de Ahmet Sırrı Baba'nın Bektaşi tekkesi olmuştur. Tekke'yi ziyaret eden gazeteci tekke binası içerisine askeri mühimmat depolarının inşa edildiğini görmüştür. Ahmet Sırrı Baba ile görüşmek istediğinde tekkede Rumeli şivesiyle Türkçe konuşan Bayram Baba ile karşılaşmıştır. Ahmet Sırrı Baba'nın Eylül 1951 tarihinde Türkiye'ye tedavi amaçlı gittiği belirtilmiştir. Onun vekili olan Bayram Baba aslının Ahmet Sırrı Baba gibi Arnavut olduğunu belirtmiştir. Faciada yıkılan tekkenin 1903 yılında tekrar inşa edilmeye başlandığını anlatmıştır. Halen onarının sürdüğüne değinmiştir. Tekkenin bulunduğu arazideki bir mağarada Kaygusuz Sultan'ın mezarı olduğu belirtilince gazeteci tarafından ziyaret edilmiştir[1058].

Recep Derviş Mısır'dayken Arnavutluk'taki komünist hareket Bektaşiliğe müdahale etmiş, Faya Martaneşi ile Abbas Hilmi Dedebaba'nın ölümü hadisesi ve vatanseverliği ile ünlü Ali Tomori Baba'nın komünist yönetim tarafından öldürülmesi gibi durumlar Mısır Bektaşilerini derinden etkilemiştir. Komünist yönetim Ahmet Muhtar Baba'yı atayarak Arnavutluk'ta dedebaba ilan edince Mısır'a kaçan milliyetçi Bektaşiler Ocak 1949'da Ahmet Sırrı Baba'yı dedebaba seçmiştir. Böylece Bektaşilikte ilk defa üç liderli dönem yaşanmıştır. Türkiye'de Ali Naci Baykal, Arnavutluk'ta Ahmet Muhtar, Mısır'da Ahmet Sırrı dedebaba olmuştur. Mısır'daki Bektaşilerin amacı komünistlerin kontrolündeki Ahmet Muhtar Dedebaba'ya karşı koymaktır[1059]. Ahmet Sırrı Baba, Bektaşilerin dünyadaki lideri sıfatı ile Mısır siyasetinde 1950 yılında Türkiye'de mevcut olan kadınların seçilme ve mebus olma hakkının verilmesi gerektiğini belirtip kadın ile erkeğin eşit şartlara sahip olması gerektiğini mayo ile kadınların denizlere girebilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda engelin İslamiyet'in değil insanların zihinlerinde ve ahlaklarında olan kötülükten dolayı eşitsizliğin var olduğuna değinmiştir[1060].

[1058] Mermer kurnalı dergâhın çeşmesinin üzerinde yazılmış şöyle bir yazı vardır: "*Galineli Arnavut Ahmet Sırrı Baba işbu dergâh bere inşa eyleyip, bu bahçeyi ruhumu sirab edip, ecdadının kevser misal maucari oldu. Şehid-i Kerbela'nın aşkına kıldı ihya, tesgina eyleyip mesrûr bal. Hicri 1354.*" Faruk Demirtaş, "Bütün Turistlerin Ziyaretgahı: Bektaşi Tekkesi", **Milliyet**, 23 Kasım 1951, s.2.

[1059] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.119.; Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.36.

[1060] Yurdatap, *a.g.m.*, s.501.

Türkiye'de Hasan Tahsin Baba'nın kurduğu hizip, Ali Naci Baykal'ı mücerret olmadığı için dedebaba olarak kabul etmemişti[1061]. Demokrat Parti delegeleri ile 1950 seçimi öncesi yaptıkları mutabakat sonrasında Bektaşiliği yeniden serbest kılmak isteyip bunun için mücerret lider olarak Mısır'daki Ahmet Sırrı Baba belirlenmiştir. Ahmet Sırrı Baba Türkiye'deki Adnan Menderes ile yakınlığı bulunan İzmirli Feyzi Akeren Baba'nın ve İstanbul Merdivenköy'deki Şahkuku Sultan dergahının hamisi Hasan Tahsin Baba'nın çağırısı üzerine İstanbul'a gitmiştir. Mısır'da toplanan halife babaların oy birliği ile 30 Ocak 1949 tarihindeki bir toplantıda Ahmet Sırrı Baba dedebaba seçildiğine dayanarak Ahmet Sırrı Baba'nın gayesi yeni iktidar olan Demokrat Parti'den Bektaşiliğin Türkiye'deki yasağının kaldırılmasını sağlatarak Bektaşiliğin merkezi olan Türkiye'de dedebabalık yapmak olmuştur[1062]. Ancak Türkiye'ye geldiğinde Milliyet gazetesinden Necdet Tunçay onunla röportaj yaptığında amacını gizlemiş ve Ahmet Sırrı Baba, Mısır'dan İstanbul'a tedavi olmak amacıyla geldiğini söylemiştir. Röportajın devamında kendisini anlatırken aslının Yanyalı Arnavut Bektaşi olduğunu, Yunanların Balkan Harbi'nden sonra bölgelerini işgal etmesiyle 1914'te İtalya'ya kaçıp oradan Mısır'a Kaygusuz Sultan dergahına sığındığını, ayrıca Ahmet Sırrı Baba Türkiye'ye ilk defa Mısır'dan Millî Mücadele dönemine tekabül eden 1919'da gelip 1923 yılına kadar Hacıbektaş tekkesinde kaldığını belirtmiştir. O döneme göre 1952'de Ankara'nın bir Avrupa şehri gibi çok geliştiği yorumunda bulunmuştur[1063].

Türkiye'de dedebaba olarak Bektaşiliği yeniden açmaktan başka dedebaba seçildikten sonra Ahmet Sırrı Baba, Türkiye'de 1925 yılından itibaren tekke ve tarikat yasağı olması sebebiyle Bektaşilerin Hacı Bektaş Veli'nin kabrine ulaşmakta

---

[1061] Hafız Hasan Tahsin Baba, Salih Niyazi Dedebaba ile Mısır'a gitmiş Mısır'daki Bektaşi tekkesinde Ahmet Sırrı Baba'nın mürşidi Mehmet Lütfi Baba ile beraber halife baba mertebesine yükseltilmiştir. 1931 yılında Türkiye'ye tekrar dönmüştür. Ahmet Sırrı Baba'yı destekleyen kişi o olmuştur. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.352.

[1062] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.220.; Seçime katılan Halife Babalar: Halife Ahmed Sırrı Baba (Kaygusuz tekkesi postnişini), Halife Hafız Tahsin Baba (Şahkulu Sultan Dergâhı Postnişini), Ekrem Ramazanoğlu Halife Baba (Başıbüyük dergâhı Postnişini), Halife Hüseyin Kazım Baba (Masumlar tekkesi postnişini), Halife Veli Can Baba (Katerin dergâhı postnişini), Halife Tahir Baba (sonradan Katerin postnişini olacak), Halife Sadi Seyfi Baba (Reni dergâhı postnişini), Halife Yusuf Fahir Ataer Baba (İnadiye dergâhı postnişini)'dir. Salih Çift, **Mısır'da Bektaşilik**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s.138.

[1063] İslam'da iki tür ibadetin olduğunu Zikri Aleni ve Zikri Alevi şeklinde deyip aleni olan beş vakit namaz, oruç, zekât, hac olduğunu, Bektaşiliğin ise Alevi ibadeti temsil ettiğini anlatmıştır. Bektaşilik konusunda Hacı Bektaş Veli'nin Türkçe ibadet yapmasından dolayı Bektaşilik'te Türkçe ibadet edildiğini belirtmiştir. Kendisinin halife baba mevkisinde bir Bektaşi olduğuna değinerek Risale-i Ahmediyye adında eser yazıp orada Mısır'da kurulan Kaygusuz Sultan Bektaşi tekkesinin tarihini anlatmıştır. Necdet Tunçay, "Bektaşi Şeyhi Sırrı Baba ile Bir Mülakat", **Milliyet**, 18 Ocak 1952, s.s.1,7.

güçlükler yaşandığını ileri sürerek kabrin Türkiye dışına taşınması konusunda Yalova'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bir görüşme gerçekleştirdiği iddia edilmiştir. Ancak bu görüşmenin sonucunda ne olduğuna dair kaynaklar bilgi vermese de olumsuz sonuçlandığı onun Türkiye'de gizli ayin tertiplemekten tutuklanması ile ortaya çıkmıştır[1064].

Ahmet Sırrı Baba'nın Türkiye'de tutuklanmasından birkaç ay önce Mısır'da 1952'nin Temmuz'unda Sovyet yanlısı Hür Subaylar Hareketi tarafından meydana gelen darbenin başında General Muhammed Necip olmuştur. Darbenin ikinci adamı olarak görülen Albay Cemal Abdünnâsır iki yıl içinde devletin yeni lideri olmuştur[1065]. Cemal Abdünnâsır, 1952 yılında Kral Faruk'u darbe ile sınır dışı ettikten sonra Ortadoğu üzerinde lider konuma yükselmek maksadıyla ABD'nin politikasına karşı durup Türkiye'yi ABD ile işbirlikçi olarak ilan etmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti hükümeti ile Mısır yönetiminin arası bozulmuştur[1066]. Cemal Abdünnâsır, Arap milliyetçiliğine dayanarak toplumdaki dil, din ve kültür ayrımını Araplar üzerinden kaldırmayı hedeflemiştir. Bu homojenleşme politikasında Arap olmayan Arnavut veya Türk unsurların Mısır'daki varlığı tehlikeye düşmüştür[1067]. Nitekim tekkenin koruyucusu Kral Faruk artık olmayınca Bektaşilere ilk saldırı Mısır'ın en çok satan gazetesi el-Ahram'da yazı yayınlayan El-Ezher müftüsü olmuştur. Müftü tarafından Bektaşiler, geçmişte Safevilerin Mısır'a hâkim olmak için uyguladığı şeriat dışı Kızılbaşlık politikasıyla ortaya çıkan bir hareket olarak geliştiği üzerinden dinsizlikle suçlanmıştır[1068]. 1952'deki Sovyet yanlısı Mısır devrimi, Enver Hoca'nın Bektaşilik üzerindeki baskıcı hakimiyetine destek verip Bektaşilerin elinden Kaygusuz Sultan'ın Mukattam tekkesinin kontrolünü devralmıştır[1069]. Böylece Mısır'da Bektaşiliğin, Türk kültürüne dayalı bir miras olması ve Arnavut azınlıklarının kontrolünde olmasıyla tehdit olarak algılanıp Cemal Abdünnâsır yönetimi tarafından baskı altına alınmıştır[1070].

[1064] Burhan Felek, "Baba Efendi", **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1952, s.3.
[1065] Öymen, **a.g.e.**, s.33.
[1066] Karakuş, **a.g.e.**, s.s.231,232.
[1067] Öymen, **a.g.e.**, s.430.
[1068] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.120.
[1069] Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.36.
[1070] Arap milliyetçisi komünist Cemal Abdünnâsır ve Enver Sedat'ın 23 Temmuz 1952 tarihinde askeri darbe ile yönetim ele geçirmesiyle Mısır'da azınlıkları tehdit olarak görmüştür. Salih Çift, "Çağdaş Mısır'da Bektâşîlik İzleri: Mısırlı Bir Ressam'ın Bu Topraklardaki Son Bektâşî Şeyhi Ahmed Sırrı Baba ile İlgili Hatıraları", **T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.20, S.2, Bursa, 2011 s. 128.

Ahmet Sırrı Baba dünyadaki tüm Bektaşilerin ruhani lideri olarak hareket etmeye başladığında, Mısır'daki tekkesinin varlığı da tehlike ye düşmesine müteakip kendisini dedebaba unvanına layık görüp Türkiye'yi Arnavutluk'ta komünist yönetim olduğundan dolayı Bektaşiliğin merkezi olarak kabul ederek sık sık ziyaret etmiştir. Tedavi için bir yıl önce İstanbul'a gelen Ahmet Sırrı Baba tedavisini olup Mısır'a döndükten sonra 20 Eylül 1952'de tekrar İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Bektaşi çevreleri ile iletişim kurarak Bektaşiliğin dünyadaki lideri olduğunu söyleyerek Merdivenköy'deki Şair sokağında 12 numaralı Bahçıvan Vehbi'nin evinde Bektaşi ayini düzenlemeye başlamıştır. 4 Ekim 1952'de saat 22:30'da polislerin yaptığı baskında Sırrı Baba dahil 18 erkek 12 kadın Bektaşi ayini yaparken yakalamıştır[1071].

Yakalananlar 5 Ekim'de Kadıköy Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya çıkartılmıştır. Yargılama esnasında Ahmet Sırrı Baba ve tutuklananlara Hâkim Namık Kemal Bey'in sorduğu sorularına göre ifadelerinde şunlar yer almıştır: Sırrı Baba, adının Ahmet Sırrı Çoçoli (Mısır'daki soyadı Glina) olduğu, babasının adı Şahin, annesinin adı Fatıma olduğu ve 1894 yılında Arnavutluk'ta Osmanlı vatandaşı olarak doğduğunu ilk sözlerinde açıklamıştır. Kahire'de Abdullah el Meğaviri tekkesinin hamisi olarak tüm dünyadaki Bektaşilerin lideri yani dedebabası olduğunu, Türkiye'ye şeker hastalığının tedavisi için geldiğini, Ankara, Tarsus ve İstanbul'u gezip Bektaşiler ile görüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca kendisinin gelirinin Çamlıca'da ev kiralamasıyla beraber diğer Türk Bektaşilerinin bağışlarıyla sağlandığını anlatmıştır. Artık Bektaşi ayini düzenlemediğini, Türkiye'de tarikat yasağı olduğunu bildiğini, kedisinin Seyfi adlı birinin nişan törenini yaptığını ve bu durumun ayin sanıldığını belirtmiştir. Yakalananlar arasında Tevfik Taşduman adlı kişi Mevlevi dervişi olduğunu, ayin değil nişan töreni için davete katıldığını, Bektaşi ritüelini hiç bilmediğini, nişan töreninde Arnavutça birtakım sözler söylediği üzerinden kendisinin bunlara yabancı olduğunu ifade etmiştir. İzmirli Mustafa Tektaş adlı şahıs kendisinin Bektaşi olduğunu 30 seneden beri ayin yapmadığını ifade ederek İzmir'den İstanbul'a nişan töreni için geldiğini söylemiştir[1072].

Yargılama esnasında Sırrı Baba'nın ve diğerlerinin nişan töreni demesi sözleri üzerine hâkim Seyfi'den nişan yüzüğünü isteyip içine baktığında 7 Mart tarihini

[1071] "Bektaşi Tekkesi Basıldı", **Milliyet**, 5 Ekim 1952, s.s.1,7.; "Rakı Sofrasında Bektaşilere Baskın", **Akşam**, 5 Ekim 1952, s.s.1,2.; "30 Bektaşi Dün Gece Ayin Yaparken Yakalandı", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1952, s.s.1,5.; "Sırrı Baba Dün Gece Ayinde Yakalandı", **Vatan**, 5 Ekim 1952, s.1.
[1072] Yılmaz Çetiner, "Tutuklanan Bektaşilerden 21'i Tevkif Edildi", **Vatan**, 6 Ekim 1952, s.s.1,3.

görmüştür. Yüzüğün tarihinin törenle uyuşmaması üzerine bunun nişan olmadığı ortaya çıkmış ve Hâkim Namık Kemal Bey çok kızarak şu sözleri ifade etmiştir: "*Bu memleket yeşil sarıklılarla çok mücadele etmiştir. İstanbul'da kaldığın müddetçe hiç boş durmamışsın, Seninle erkek arkadaşlarından on dokuz kişiyi ve kadınlardan ikisini tevkif ediyorum! Sakın hapishanede de ayin yapmaya kalkışma!*". Bu sözlerden sonra sekiz kadın haricinde Ahmet Sırrı Baba dahil 22 kişi Paşakapısı cezaevine tutuklu yargılanmak üzere gönderilmiştir[1073]. Tutuklanan 22 kişinin dosyası Kadıköy Asli Ceza Hakimliğine verilerek duruşması için gün tayin edilmesi istemiştir[1074]. Duruşma tarihi belirlenmeden önce Sırrı Baba'nın evinde yapılan aramalarda Baha Sait Bey'in Balkan Harbi sonrası dönemde Talat Paşa'nın emri hazırladığı Türkiye'de Alevi, Bektaşi ve Nusayri zümrelerin nerede yaşadığını gösteren haritanın kopyası bulunmuştur[1075].

Ahmet Sırrı Baba ve beraberindekiler tutuklu iken basında "*Mısır'dan gelen koca sakallı bedavacı babanın yanında birtakımı zavallı fukara kılıklı adamlar, kucakları çocuklu genç genç kadınlar*" seklinde irtica hareketi olarak değerlendirilmiştir[1076]. Ali Naci Baykal'a bağlı laiklik taraftarı olan Ali Rıza Öge Baba, 22 Ekim 1952 tarihli mektubunda da Mısır'dan gelen Ahmet Sırrı Baba'nın davranışlarını eleştirmiş ve Türkiye'de tarikatların yasaklı olduğunu, hiçbir surette ayin yapılamayacağını söylemiştir. Mektuptaki ifadesi şöyledir: "*Bu adam o kadar cahil o kadar kafasız biri ki yaptığı hareketlerle hem yolumuzu berbat etti hem de birçok saf-dil insanları beraber sürükledi. Bir kere şurasını düşünmesi lâzımdı ki Türkiye'de tarikatlar mülgadır. Hiçbir suretle tarikat ayini yapılamaz. Değil Mısır tebaası hatta Amerika tebaasından bile olsa bu memlekette oturduğu müddetçe bu memleketin kanunlarına riayete mecburdur. Bu sersem adam Mısır'dan gelirken derviş kisvesini bırakıp da sivil olarak gelse idi, yerinde bir iş yapmış olurdu. Fakat*

[1073] Ruşen ve Cafer adlı sanıklar Bektaşi olduğunu diğerleri ise Seyfi'nin nişanına geldiğini belirtmiştir. "Bektaşi Babası ve Müritleri Tevkif Edildi", **Akşam**, 6 Ekim 1952, s.s.1,2.; Ahmet Sırrı Baba dahil hepsi Arnavut olan 30 suçludan Elmas Güzel, Güner Güzelbel, Mükerrem Demirtığ, Bahriye Tırmık, Naile Kambur, Fatma Zümrütbel, Muzaffer Cidro ve Muzaffer Zümrütgel adındaki 8 kadın hariç hepsi tutuklanmıştır. "Ayin Yapan Bektaşiler Dün Tevkif Edildiler", **Milliyet**, 6 Ekim 1952, s.s.1,7.
[1074] "Bektaşilerin Dosyası Savcılığa Verildi", **Milliyet**, 11 Ekim 1952, s.2.
[1075] "Türkiye'de 30 Bin Bektaşi Varmış", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1952, s.1,5.
[1076] "*Bu millet artık ne siyaset yolunda ne de din yolunda başında bedavacı (Baba) istemiyor!*" Şeklinde ithamlarda bulunulmuştur. "Bedavacı Babalar", **Milliyet**, 12 Ekim 1952, s.2.

bu adam derviş değil çerviş bile olamamış, öyle ya sivil gelse idi sönük kalacaktı. Şimdiki gibi kimseden itibar göremeyecekti[1077]."

Ahmet Sırrı Baba ve tutuklanan 22 kişinin duruşması 22 Ekim 1952'de Kadıköy Sulh Ceza Mahkemesi'nde başlamıştır[1078]. Sabah saat 10'da başlayan duruşma da 28 kişinin tekrar ifadesi alınmıştır. İfadelerinde Bektaşi ayini yapılmadığı belirtilip nişan töreni yapıldığını ısrar etmişlerdir[1079]. Hâkimin Mısır'da ne işle meşgul olduğu sorusuna Ahmet Sırrı Baba, Kahire'deki Kaygusuz Sultan tekkesinin hamisi olduğunu ve tüm dünyadaki Bektaşilerin lideri seçilerek Dedebaba sıfatını taşıdığını ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı vatandaşı olduğunu 1914'te Hacı Bektaş Veli tekkesine gelip Salih Niyazi Dedebaba'nın emrinde I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'ye Türk askeri olarak katıldığını ifadesine eklemiştir. Hâkimin ayin yaptıkları konusunda ısrarcı olmasıyla Sırrı Baba, ayinde içki içildiğini, gizli ayin yapılırsa polisler gelmeden haber etmesi için dışarı gözcü koyulacağını bu kadar açık ve Bektaşi olmayanların katıldığı Bektaşilik ayini olamayacağını anlatmıştır. O gün Arnavutça kahramanlık hikayeleri anlattığını dil bilmeyenlerin bunu ayin sandığını belirtmiştir. Hâkim ise nişanda kızın da olacağını yakalandıkları andaki törende sadece erkek tarafının olduğunu vurgulayarak baskısını devam ettirmiştir[1080]. Sırrı Baba dahil her tutukluya CHP'nin 1949 yılında 677 nolu kanunda yapılan arttırılmış ceza maddesine göre 200'er lira para cezası verilmiştir. Ancak Ahmet Sırrı Baba'nın sınır dışı edilmesi durumunun ilk defa bahsi geçmiştir[1081].

Ahmet Sırrı Baba kendisine verilen para cezasını ödemiş ve sonrasında İstanbul'da gizli şekilde yasaklı faaliyetlere devam edeceği tespit edilerek tekrar mahkemeye çıkartılmıştır. O dönemdeki faaliyetleri mahkemece tehlikeli bulunan Sırrı Baba, Demokrat Parti hükümetinin onayı ile Türkiye'den sınır dışı edilmesi kararı verilmiş ve 5 Aralık 1952'de T.A.K. adlı uçak ile İstanbul'dan Atina'ya gönderilmiştir. Atina'da birkaç gün kaldıktan sonra Kahire'deki dergahına gideceği şekilde rotasını

[1077] "*Bu suretle hareketle kendisini pek yüksek görmektedir ki bu da dervişlik mefhumu ile taban tabana zıt bir keyfiyettir. Dervişin manasını pek iyi bilirsin ki "der kapı viş eşik". Derviş olan ... olacaktır. Fuzuli ki sultan-ı şuaradır vefatımda beni İmam Hüseyin'in türbesi kapısı önüne defnedin ki ziyarete gelen herkes benim üzerime basarak geçsin demiştir. Dervişlik böyle olur.*" Şeklinde ifadelerle gerçek dervişin özelliklerini anlatır. Mümine Çakır, "Bir Bektaşi Babası Kadimi'nin Mektupları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 59, Ankara, 2011, s.s.383,384.

[1078] "Bektaşilerin Duruşmasına Bugün Başlanıyor", **Milliyet**, 22 Ekim 1952, s.7.

[1079] "Bektaşi Ayini", **Milliyet**, 23 Ekim 1952, s.2.

[1080] Aydoğan Önol, "Mevkuf Bektaşiler Tahliye Edildiler", **Vatan**, 23 Ekim 1952, s.1, 5.

[1081] "Bektaşi Ayini", **Milliyet**, 23 Ekim 1952, s.2.

belirlemiştir[1082]. Ahmet Sırrı Baba, Türkiye'den ayrıldıktan sonra Kadıköy Mahkemesi'nde 30 Aralık 1952'de duruşma tekrar toplanmıştır. Duruşmada ayin yapıldığına delil olarak sayılması için ilk baskında toplanan vesika, defter ve kitaplar Ankara'da Diyanet İşleri Reisliğine sordurulmuş ve sonrasında gönderilen raporda baskında toplanan eşyalar ayine delil sayılmıştır[1083]. Diyanet İşleri Reisliğinin hazırladığı rapora sanıklar itiraz etmiş ve toplantıları esnasında okunan şarkıların ve şiirlerin Bektaşi nefesi olmadığını belirtmiştir[1084]. Nihayetinde 29 kişinin yargılandığı mahkeme 2 Haziran 1953'te beraat kararı ile sona ermiştir. Yalınızca Türkiye'de bulunmayan Ahmet Sırrı Baba, 677 nolu kanuna karşı hareketten dolayı şeyhlik ve babalık unvanlarını kullanıp kılık kıyafet kanununa aykırı giyinmekten 6 ay hapis ve 2500 lira para cezasına çarptırılmış ayrıca hapisten çıkınca 1 yıl Bursa'nın Göynük ilçesine sürgün edileceği kararı alınmıştır[1085].

Ahmet Sırrı Baba Türkiye'den sürgün ile1953 yılında Mısır'a döndüğünde çok sevdiği Kral Faruk'un yönetimini deviren Salah Salam ve Hür Subaylar hareketinin yöneticileri onu iki defa yemeğe davet etmiştir. İnatçı bir karakteri olduğu söylenilen Ahmet Sırrı Baba, Kral Faruk'u devirmelerine kızgın olduğu için yemeğe gitmemiş ve dergahını ziyaret eden Cemal Abdünnâsır ile fotoğraf çekilmeyi reddettiği için yönetimin düşmanlığını kazanmıştır. Mısır'daki Bektaşi tekke geleneğinin sona ermesi Süveyş krizinin ardından 2 Kasım 1956'da Mısır askeri kuvvetinin dergâhın kurucusu Abdullah Meğaviri'nin mezarının bulunduğu mağarayı işgali ile başlamıştır. 2 Ocak 1957'de Mısır hava kuvvetlerinin dergâhı tamamen işgali ile tekke kapatılmıştır. Sırrı Baba ve dervişleri Kahire'nin güneyinde banliyö bölgesinde lojmana yerleştirilmiştir. Diyabet hastası olan Sırrı Baba'nın bir ayağı kesilmiş ve 4 Ocak 1963'te vefat edince Mısır'da Bektaşilik sona ermiştir[1086].

[1082] "Bektaşilerin Şeyhi Sırrı Baba Dün Yurt Dışı Edildi", **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1952, s.s.1,6.
[1083] "Âyin Yaparken Yakalanan Bektaşilerin Duruşması", **Milliyet**, 31 Aralık 1952, s.2.
[1084] "Bektaşi Ayini Yapanların Duruşması", **Milliyet**, 14 Şubat 1953, s.2.
[1085] "Sırrı Baba Mahkum Oldu", **Milliyet**, 3 Haziran 1953, s.7.
[1086] Saffet Derviş ve Türk asıllı olan Muharrem Derviş 1957 yılında tekke Cemal Abdünnâsır tarafından Atom araştırma merkezine çevrilerek kapatıldığında vefat etmiştir. Nasır yönetimi ordu ile tekkeyi işgal etmiştir. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.117-123.; Mukattam tekkesi Mısır hükümetine geçince Kahire'nin güneyindeki Maadi kentinde bulunan ve esasen eski kraliyet ailesinden Prens Amr İbrahim'e ait olan bina Bektaşi tekkesi yapılmıştır. Ayrıca kendilerine kamulaştırma bedeli adı altında peşin olarak 1000 Cüneyh verildiği gibi diğer giderleri için de aylık 50 Cüneyh bağlanmış ve 10 Cüneyh'e düşürülmüştür. Çift, **Mısır'da Bektaşilik**, s.s.152-156.

3.1.2.2. Demokrat Parti Dönemi Çelebi Bektaşiliği ve Aleviler

Cemalettin ve Veliyettin Çelebi kardeşlerin ailesi 1928 yılına kadar Hacıbektaş karyesinde beraberce Çelebi konaklarında yaşamışlardır. Özellikle tekke yasağı sonrasında vakıf gelirleri olmayışı ekonomik anlamda zorluk yaşatmıştır. Ayrıca Anadolu'dan ziyarete gelen Alevi toplulukları tekke yasağı olduğu dönemde Çelebi ailesinin göz altında tutulmasına sebep olmuştur. Cemalettin Çelebi'nin oğulları Ali Hadi ve Hamdullah, Veliyettin Çelebi'nin oğlu Hüseyin Fevzi Tokat'a taşınmak zorunda kalmıştır. Cemalettin Çelebi'den sonla Bektaşilerin Çelebi kolundan mebus olarak siyasete atılmaları için 34 yıl gibi uzun bir süre geçmiştir. Türkiye'de 1946'da çok partili hayatın başlamasıyla nüfusun ortalama %30'unu temsil eden Bektaşiler ve Aleviler, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla CHP ile aralarındaki oy rekabeti yüzünden siyasete çekilmiştir. Nihayetinde çok partili hayatın başlamasıyla, Çelebiler yaşadıkları zor şartlardan ve dinin siyasete çekilmesinden dolayı CHP ve DP tarafından ikiye bölünmüştür. CHP'den 1946 belediye seçimlerinde belediye başkanı seçilen Çelebi Hasan Rıza Ulusoy, CHP'yi desteklerken ailenin diğer üyeleri Demokrat Parti safını tutmuştur[1087]. 1950 seçimlerinde CHP'nin DP'yi seçim bahanesi ile dinin propaganda olarak kullanılmasına karşı çıktığı halde CHP'nin halkın dinî görüşlerini kullandığı şekilde bir telgraf basına yansımıştır. Telgraf, Çorum ve Yozgat bölgesinde CHP seçimi kazanmak için, Hacıbektaş Çelebisi Hasan Rıza Ulusoy'u seferber ederek parti propagandası yaptığını içermiştir. Ayrıca CHP'nin Bektaşiliğin Çelebi kolunun önderini oy toplamaya göndermesi Parti Tüzüğündeki laiklik ilkesini çiğneyen bir seçim yarışı yaptığını kanıtlar nitelik taşımıştır[1088].

Demokrat Parti ise 1954 genel seçimlerinde Çelebi ailesinden Yusuf İzzettin Ulusoy'u Tokat milletvekili olarak TBMM'ye taşımış ve böylece TBMM'ye giren ilk Çelebi olmuştur[1089]. CHP, 1957 genel seçimlerine Alevi toplumunun önemini kavrayarak oy arttırmak için DP Milletvekili Yusuf İzzettin Ulusoy'un abisi olan Hasan Hulki Rıza Ulusoy'u Tokat'tan kendi adayı yapmıştır. Seçim sonucunda CHP'nin oyu artmış ve Rıza Ulusoy CHP milletvekili seçilmiştir. Bu durum aile içinde

[1087] Cemalettin Çelebinin küçük oğlu haricinde iki oğlu ve bir kızı ve kızının eşi olan Veliyettin Çelebi'nin yaşça en büyük oğlu Tokat'a göç etmiştir. Orada bir kısmı hastalıktan, yaşlılıktan çeşitli sebeplerle vefat edince geriye kalanlar 1934'te tekrar Hacıbektaş'a dönmüştür. Meral Salman Yıkmış, **Hacı Bektaş Veli'nin Evlatları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.s.130-136.; Elisse Massicard, **Alevi Hareketinin Siyasallaşması**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2013, s.54.

[1088] "Karşılıklı İtham ve İsnatlar Aldı Yürüdü", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1950, s. 1,3,

[1089] Şener Aktürk, **Etnisite Rejimleri ve Milliyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.157.

Yusuf İzzettin Ulusoy'u destekleyen Çelebileri kızdırmıştır[1090]. Yusuf İzzettin Ulusoy ile Hasan Rıza Ulusoy'un kardeş olması 1959 yılında siyasi dedikodulara sebep olmuştur. CHP'nin Tokat milletvekili Rıza Ulusoy'un partiden istifa ederek Demokrat Parti safına katıldığı yönünde haber çıkmıştır. CHP Genel Merkezi böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir[1091].

Demokrat Parti'nin seçimlerde başarılı olduğu 1950'de ve özellikle 1954 seçimlerinde Aleviler hem Çelebilerin hem de Hüseyin Doğan Dede'nin Demokrat Parti'den aday olmasıyla ciddi şekilde Demokrat Parti'ye destek vermişlerdir. Nitekim Çelebilerden başka CHP ve DP arasında siyasi olarak taraftar yapılmaya çalışılan diğer bir tarihi şahsiyet Mineyik Dede Kurultay'ında Alevi dedelerinin devlet nezdinde temsilcisi seçilen Ağuiçen ocağından Hüseyin Doğan Dede olmuştur[1092]. 2 Mayıs 1950'de Cumhuriyet gazetesinde CHP listesinin İnönü'den sonra en kuvvetli ismi, Alevilerin şeyhi Hüseyin Doğan Dede olarak yer almıştır. Haberin devamında Hüseyin Doğan'ın Malatya'da 50.000 bin müridi olduğu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Malatya'ya gelişinde onunla görüşmesi üzerine, CHP'yi destekleyerek kendisinin de Malatya'dan mebus adayı olduğu belirtilmiştir[1093]. Hüseyin Doğan Dede sadece Alevi kesimden değil ayrıca Malatya'daki Sünni görüşten insanların da severek desteklediği bir şahsiyet olarak Hüseyin Üzmez'in hatıralarında geçmiştir. Hüseyin Üzmez'in ifadeleri Malatya'da mezhep görüş fark etmeksizin Hüseyin Doğan Dede'nin 1950 seçimlerinde taraftar toplayıp oylarını CHP'ye vermelerini sağlattığına dikkat çekilmiştir[1094]. Hüseyin Doğan Dede'nin oğlu Eşref Doğan'a anlattıklarına göre 14 Mayıs 1950 seçimlerinde İsmet İnönü'nün Malatya'dan vekil seçilmesini Hüseyin Doğan Dede'nin çalışmaları sağlatmıştır. Basında da bu şekilde bilgiler yer almıştır. Ancak CHP içindeki bazı milletvekilleri ve parti teşkilat üyeleri İsmet İnönü'ye "Nereden buldunuz bu Alevi Dedesini?" gibi ithamlarla onu küçümsemiştir. Hüseyin Doğan Dede, kendisine sahip çıkmayan İsmet İnönü'ye kırgınlığı ve kendisini partiden uzak tutmaya çalışan CHP teşkilat üyelerinin tutumları nedeniyle İsmet İnönü ile

[1090] Yıkmış, **a.g.e.**, s.s.94-96.; 1957 senesinde seçim öncesi Demokrat Parti'nin Tokat milletvekili adayları belirlediğinde Yusuf İzzettin Ulusoy 2. Sırada aday gösterilmiştir. 1921 yılında Hacıbektaş doğumlu gösterilmiş, ilkokul mezunu olarak mesleği çiftçi ve müteahhit olarak tanıtımda yazılmıştır. "Adayları Tanıtıyoruz Tokat", **Milliyet**, 14 Ekim 1957, s. 3.; Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.
[1091] "İki C.H.P. Milletvekilinin İstifa Şaiyası Yalanlandı", **Milliyet**, 13 Mart 1959, s. 3.
[1092] Cemal Canpolat ile yapılan görüşme, 24.06.2022.
[1093] "Malatya'da C.H.P'nin Kuvveti", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1950, s.5.
[1094] Çıplak, **a.g.t.**, s.81.

görüşüp CHP'den istifa etmiştir[1095]. Hüseyin Doğan Dede'nin diğer bir oğlu İzzettin Doğan'a göre Adnan Menderes, mebus seçilen Hüseyin Doğan Dede ile görüşüp ona Alevilere gerekli hakların verileceği sözünü vermesinin üzerine Hüseyin Doğan Dede'nin İsmet İnönü'ye bildirerek CHP'den ayrıldığını söylemiştir[1096]. Hüseyin Doğan Dede, 19 Eylül 1950'de CHP'den 11 milletvekilinin partisinden istifa ettiği şeklindeki haberde yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde CHP'den ayrılıp tarafsız siyaset yapacağını gazeteye verdiği beyanatı ile açıklamıştır[1097]. Bunun üzerine Hüseyin Doğan Dede, çok geçmeden 6 ay sonra 30 Mart 1951'de milletvekili olarak Demokrat Parti'ye geçmiştir[1098].

İzzetin Doğan'a göre, Hüseyin Doğan Dede, 1957 seçimi öncesinde Demokrat Parti'nin muhafazakâr İslamcı politikaları ve Said Nursi taraftarlarına tanıdığı siyasi tavizlerden dolayı Adnan Menderes'e mektup yollayarak durumdan şikâyet edip Demokrat Parti üzerinden sürdürdüğü siyaseti bırakmıştır. Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektup 27 Mayıs 1960 ihtilalinde Albay rütbesinden bir şahsiyet tarafından Hüseyin Doğan Dede'nin yüzüne okunarak evindeki soy şeceresine de el koyulmuştur. Yine de suçsuz olduğu anlaşılınca Hüseyin Doğan Dede'ye tekrar şeceresi çerçeveletilmiş şekilde iade edilerek yasak olan dinî faaliyetlere devam ettiği için kendi ocağı Malatya'dan uzaklaştırılarak Sivas'a sürgün edilmiştir[1099].

Çelebiler ve Hüseyin Doğan Dede üzerinden 1950 yılından itibaren 1957'deki yaşanan üç genel seçime bakıldığında Alevi toplumunun yoğun yaşadığı Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Erzincan, Maraş bölgelerinde 1950 ve 1954 seçimlerinde Demokrat Parti, CHP'den daha fazla oy almıştır. 1957 seçimlerinde durum neredeyse tersine dönmüş Amasya ve Çorum haricinde CHP daha fazla oy almıştır. Malatya'da 1950 seçimlerinde CHP önde götürürken 1954'te Hüseyin Doğan Dede'nin taraf

---

[1095] "*Paşam sizden ayrılacağımı haber vermeye geldim, diyor. İsmet Paşa da: O ne demek Doğan Dede, diyor. Sayın Paşa! Hangi şartlarda seçildiğinizi siz de biliyorsunuz, ben de biliyorum. Malatya olayı ve Ankara'dan seçilememe. Benim gelip istifa edeceğimi size haber verme mecburiyetim ne? Siz de Türkiye Cumhuriyeti milletvekili sıfatını taşıyorsunuz ben de.*" Ayhan Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.482.

[1096] Ayhan Aydın, **İzzettin Doğan'ın Alevi İslam İnancı, Kültürü ile İlgili Görüş ve Düşünceleri**, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.33.

[1097] "*Memleketime, gücüm nispetinde daha faydalı olmak gayesiyle bugünden itibaren bağımsız kalmağı münasip gördüm. Bunun için C.H. P. den istifa ettim, istifamın sayın gazetenizde neşrini saygı ile rica ederim. Malatya milletvekillerinden Hüseyin Doğan*" "C.H.P. den İstifalar", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1950, s.3.

[1098] "C.H.P. den İstifa Eden Hüseyin Doğan da D.P. ye Girdi", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1951, s.3.

[1099] Hüseyin Doğan Dede, hayatının son dönemini İstanbul'da geçirerek 1983 yılında vefat etmiştir. Aydın, **İzzettin Doğan'ın Alevi İslam İnancı, Kültürü ile İlgili Görüş ve Düşünceleri**, s.33.

değiştirmesiyle DP, Malatya'da daha fazla oy almıştır. Tunceli'de ise 1950 seçimlerini DP kazanırken 1954'te DP'nin en çok oy aldığı seçimlerde Tunceli'yi CHP'ye kaybetmiştir[1100]. DP'nin Tunceli'yi kaybetmesinde 1950 seçimlerinde bölgeden DP'ye seçilen Hıdır Aydın adlı milletvekili rol oynamıştır[1101]. Demokrat Parti Müfettişi İsmail Aşkın'ın Elâzığ Valisi Hıfzı Ege'ye 11 Nisan 1954'te verdiği rapora göre Tunceli Mebusu Hıdır Aydın, Tunceli'de 1937 Dersim olaylarının neticesinde olan sorunları sürekli dilinden düşürmediği gerekçesi ile 1954 yılı genel seçimi öncesi Demokrat Parti'den ihraç edilmiştir. Hıdır Aydın bunu daha sonra kendi lehine kullanmış ve Tunceli'nin köylerinde DP'den Alevi ve Kürt olduğu için ihraç edildiğini söyleyerek Demokrat Parti'ye oy vermemelerini bildiren 17 sayfalık kitapçık dağıtarak propaganda yapmıştır[1102].

Alevilerin 1957 genel seçimleri ve 27 Mayıs Darbesi'nde DP'ye karşı aktif siyaset yürüten önderi eski DP'li ve Hürriyet Partisi'nin Malatya teşkilatının kurucusu olan Avukat Cemal Özbey olmuştur. Cemal Özbey, Malatya'da geleneklerine sıkıca bağlı bir Alevi aileden yetişmiştir. Demokrat Parti kurulduğunda babası ona Celal Bayar'ı çok beğendiğini, devletin içine düştüğü kıtlığı ve ekonomik darlığı onun kurtarabileceğini belirtmiştir. Daha sonra babası çevredeki Alevi köylerini Demokrat Parti'ye destek vermesi için partinin bölgedeki ocak başkanı olmuştur. Cemal Özbey, 1955'ten sonra Malatya'ya döndüğünde yapılan yerel seçimlerde Alevi toplumunun hemşerisi İnönü'ye olan sevgisi ve Demokrat Parti'nin dinî yönden muhafazakâr tutumu dolayısıyla Demokrat Parti'den vazgeçip CHP'ye oy verdiğini belirtmiştir. Ancak o seçimde Malatya'daki Demokrat Partili üyeler CHP'ye ait oyları geçersiz saydırmış ve siyasi güçle seçimi elde etmiştir. Duruma tepki gösteren Cemal Özbey, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun teklifi ile 1957 yılında Malatya'da Hürriyet Partisi'nin il teşkilatını kurarak Demokrat Parti safından ayrılmıştır[1103].

[1100] Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s. 26-92.

[1101] 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimlerinde Demokrat Parti Tunceli'den 2 tane milletvekili çıkarmaya hak kazanmıştır. Demokrat Parti'den Tunceli'de aday olan Hıdır Aydın ve Hasan Remzi Kulu milletvekili seçilmiştir. **BCA**., 30.1.0.0/77.513.3, 9.6.1950.

[1102] Cumhuriyet dönemi Devlet Arşivi belgelerinde İçişleri Bakanlığı Hususi Kalem Müdürlüğü'ne ait bir belge olarak kullanıma açılan nadir belgelerden olma özelliği taşır. **BCA**., 30.1.0.0/134.873.14, 12,4.1954.

[1103] Cemal Özbey, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattım**, Emek Basım Yayınevi, Ankara, 1961, s.s.18-21.

Cemal Özbey'in gözünde 27 Mayıs 1960 hareketi, darbe ile hükümetlerin devrilmesini hiç istemese de devletin içine girdiği kriz için yapılmış çok kıymetli bir siyasi hareket olmuştur. Milli Birlik Komitesi'ni ise seçimle iş başına gelen siyasetçilere göre çok daha yetenekli bir uzman kadro olarak görmüştür. Cemal Özbey'in yürüttüğü kurucu üyeleri tutuklanan Demokrat Parti'yi kapatma davası tüm il ve ilçe teşkilatlarının 29 Eylül 1960'tan itibaren kapatılması kararıyla sonuçlanmıştır[1104]. Cemal Özbey, DP'nin hem Cemiyetler hem de Medeni Kanun'a aykırı hareketlerinden ve gayesini kaybetmiş olmasından dolayı kapatılmasına, 1001 lira tazminat ödemesine karar verilmesini talep etmiştir. 29 Eylül 1960'ta Demokrat Parti'yi kapattıran avukat olarak basında yer alan isimi ün kazanmıştır[1105].

3.1.2.2.1. Demokrat Parti Döneminde Çelebi Bektaşiliği Olarak Alevilerin Kültürel Faaliyetleri ve Alevilik Tartışmaları

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'den itibaren tarımda makineleşme dolayısı ile köylerde iş gücünün azalması ve kara yolu yapımı ile kırsaldan büyük şehirlere rahat ulaşım imkânını sağlaması durumları şehirlere yoğun bir göç hareketini başlatmıştır. Yaşanan bu göç hareketi toplumsal farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. DP dönemine kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye Alevilerin büyük çoğunluğu kırsal nüfus içinde yer almıştır. Aleviler, köyde Ocakzade denilen Alevi dedelerinin yönetiminde köy dışına açılmadan ibadet ettikleri için, yaşanan göç ile birlikte Dedeler ülkenin dört bir yana dağılmış ve artık dedelik görevlerini yerine getirememiştir. Dedeler de köylüden topladıkları bağıştan başka gelir kaynakları olmadıkları için artık başka işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Demokrat Partili yılların sonunda Alevi köylerinin büyük bir kısmında artık ibadet yapılmaz hâle gelmiştir[1106].

Demokrat Parti iktidarı döneminde Çelebilere bağlı olan Alevilerin ibadet yasağının çiğnemesi köylerde yaşadıkları için basına yansımamıştır. Aleviler ibadetlerini gizli olarak yapmıştır. Dönemin tanığı olan Alevi ozanı Ali Adil Atalay

[1104] Alevi önderi olan Avukat Cemal Özbey, Demokrat Parti'nin kapatılması için görevlendirilen şahsiyettir. Demokrat Parti mahkeme kararıyla kapatıldıktan sonra duruşmada yaşadıklarını "Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattım" adında eser yazarak ortaya koymuştur. Kendisini destekleyen basından bahsederek Falih Rıfkı Atay'ın Demokrat Parti'yi istiklal harbinde düşmanla beraber hareket eden Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne benzetmesini eserinde kullanarak görüşü desteklemiştir. Demokrat Parti'nin dini duyguları halk üzerinde kullanmasını da bu bağlamda benzerlik olarak göstermiştir. Özbey, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattım**, s.s.5-12,25,39.

[1105] "Demokrat Parti Mahkeme Kararı ile Dün Kapatıldı", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1960, s1.

[1106] Massicard, **a.g.e.**, s.s.53-54.

(Vaktidolu) ibadet yapılırken köylere devlet temsilcilerinin gelmemesi sebebiyle yapılan cem törenlerini icra ettiklerini, ancak Alevi ve Sünni görüşün beraber yaşadığı köylerde komşularından çekinerek şikâyet edilmemesi için cem yapılan yerin dışına gözcü bir kişiyi koyarak ibadet yaptıklarını, tekke yasağını jandarmadan gizlemekten dolayı yaptıkları bu tutumdan dolayı komşularının "mum söndü" yapıldığına dair iftiralar attığını ifade etmiştir[1107]. Alevi dedesi olan Mustafa Düzgün ile yapılan görüşmede Demokrat Parti döneminde yaşça küçük olduğunu ancak yapılan cemlere katıldığını, ibadetlerin köylerdeki büyük odalı evlerde perşembe geceleri köyün dışına gözcü koyularak gizlice yapıldığını hatıralarından aktarmıştır[1108]. Demokrat Parti hükümeti tarafından 1952 yılında Antalya'daki Abdal Musa tekkesinin bulunduğu nüfusun tamamı Alevi olan Tekke köyüne cami inşa edilmiştir. Halk, Sünni imam istemediği için köydeki gençlerden ilahiyat okutup Alevi imam atatmıştır. Ancak imam ezan okusa da Alevi ibadet biçimi olan cemlere katılıp ibadet etmiş, ayrıca eğlence düzenlendiğinde halkla beraber alkol ikramlarını içen bir imam olmuştur. Buna karşılık köy mensupları Alevi olup çevresi Sünni köylerle çevrili olan Akçainiş köyüne, çevresindeki Sünni köyler ile arasında bir fark olmasın denilerek cami yapılmıştır. Diyanet camiye imam atatmıştır. İmam vakit namazların ezanını okuyup tek başına namaz kılmıştır[1109].

Demokrat Parti döneminde Alevilik tartışmaları da bir yandan başlamış, Diyanet İşleri Başkanlığına ait 10 Ekim 1953 tarihli arşiv belgesine göre Maraş'ta vaizlik yapan Zekeriya Güvenen'in yazdığı 1950 yılında İstanbul Ülkü Matbaası'ndan basılan "İman ve İslâm Rehberi" adlı eserde; Alevilerin, Kızılbaşların kitapları (Kur'an'ı) olmadığı, onların evine gidenlerin kendi eliyle kestiği hayvanın etini yine kendilerinin pişirmesiyle helal olunacağını aksi takdirde Alevilerin pişirdiklerinin yenmesinin helal olmayacağını belirtmiştir. Diyanet İşleri Reisi Vekili Ahmet Salih Korur ise Ehl-i Sünnet'e muhalif mezhepler hakkındaki bu eserin toplumda ayrım yaratabileceği endişesi ile eserden hurafe olan bu kısmın çıkartılmasını yazara bildirip müftülere bu tarz bilgilerin halka telkin edilmemesini bildirmiştir[1110]. Diyanet İşleri Reisliğinde bu kararın çıkmasını sağlatan kişi ise DP'nin Çorum Milletvekili Ahmet Başıbüyük'ün TBMM'de Diyanet İşleri Reisliğinin bütçesi görülürken 22 Şubat 1951

[1107] Ali Adil Atalay (Vaktidolu) ile yapılan görüşme, 31.08.2014.
[1108] İstanbul Kartal Cemevi Alevi Dedesi Mustafa Düzgün ile yapılan görüşme, 31.08.2014.
[1109] Uğur Mumcu, "Alevi Köyüne Alevi İmam", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos Salı 1993, s.6
[1110] **BCA**., 51.0.0.0/4.37.12, 10.10.1953.

tarihinde söylediği sözler etkili olmuştur. Ahmet Başıbüyük, Zekeriya Güven'in esrindeki ithamlara karşı şu sözleri söylemiştir: "*Devlet bütçesinden maaş almakta bulunan Maraş Merkez Vaizi Zekeriya Güven adındaki zat şahsan tanınmış, İyman ve İslâm Rehberi adında şu kitabı yayınlamış bulunuyor. Çorum'a da giderek Büyük Camide mütaaddit vaizler vermiş bulunmakta ve aldığım mektuplar da teyit ettiği üzere bilhassa seçmenlerin %42'sini Alevîlerin teşkil ettiği Çorum gibi bir yerde bütün vatandaşları birbirine düşüren tefrik sokacak surette vaazlar vermiştir… Tarihimizde Alevî ve Sünni dâvaları asırlarla devam etmiştir. Hakikatte Alevîler Hilâfette Ali taraftarı kimselerdir… Kitapları Kuran, dinleri de İslâm'dır.*"

Ahmet Başıbüyük TBMM'deki konuşmasının devamında Sebilürreşat dergisinin 90. ve 91. sayılarında "Alevîler, Kızılbaşlar Komünist Midir?" yazısında Alevileri komünistlikle suçlayarak çocuklarına din dersi verilmesini istemedikleri için hakaret eden yazılarla derginin toplumda ayrıma sebep olacağının dikkatini çekmiştir[1111]. Sebilürreşad dergisinde Davut Batur, Alevileri komünistlik ile suçlamış ve din dersi görmek isteyen Alevi görüşten insanların çocuklarının ahlak sahibi olmayacağı gibi ithamlarda bulunmuştur[1112]. I. TBMM'nin Kars mebusluğunu yapmış olan Fahrettin Erdoğan bu yazıya karşılık Bektaşilerin ve Alevilerin vatanperver bir Müslüman olarak Millî Mücadele'ye katılan kimseler olduğunu "8 Milyonluk Alevi Türklerine Kızıl Komünist Damgasını Vuran Sebilürreşat'çılara Cevap ve Bektaşilik" adlı 48 sayfadan oluşan eseri ile Davut Batur'a karşı çıkmıştır[1113].

Demokrat Parti döneminde Sebillürreşad dergisinde diğer bir Alevilik tartışması ise Aleviliğe göre İslami görüşleri içeren kitapların yazarı Halil Öztoprak olmuştur. Mısır'da eğitim görmesi ile Halil Öztoprak, Arapça ile Farsçaya hâkim olarak Kur'an üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda 1951 yılında Millî Eğitim Bakanlığının onayını alarak "Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat" adlı eser yayınlaması ile namaz kelimesinin Kur'an'da yer almadığını belirtmiştir. Yani kırsaldan kente göç sayesinde kentleşen Aleviliği meşrulaştırmak amacıyla Alevilerin gerçek Müslüman olduğuna meşruluk kazandırmayı amaçlamıştır. Eserin içeriğine ayrıntılı şekilde bakıldığında, beş vakit namazın Abbasiler zamanında bir ihtilaftan

[1111] **TBMM TD**, Dönem IX, Toplantı 1, C.5, 48. Birleşim, 22 Şubat 1951, s.434.
[1112] Davut Batur, "Aleviler Kızılbaşlar Komünist midir", **Sebilürreşad**, C.4, S. 90, İstanbul, 1950, s. 237.
[1113] Emek Basım Yayımevi, DP'li süreç içinde son defa 1956'da olmak üzere üç defa bu eseri yayınlamıştır. Erdoğan, **a.g.e.**, s.s.3-44.

dolayı ortaya çıktığını, Hz. Muhammed'in ağırlıklı olarak geceleri ibadet ettiğini, Alevilerin de gece ibadet ederek Kuran'a ve Hz. Muhammed'e uyuyor olduğunu anlatmıştır. Yine aynı yıl "Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat" adlı devam niteliğinde olan ikinci kitabını yayımlayarak Amerikalı bir yazarın Musevilik ve Hristiyanlık üzerine yayınladığı "Mizanı Hak" adlı esere cevap vermiştir[1114].

Halil Öztoprak'ın kitaplarındaki iddialara karşı Sebilürreşad'ta ilk defa 1954 yılında ikinci defa 1957'de İsmail Hakkı İzmirli adlı muharrir iki tane makale yazarak karşı çıkmıştır. İlk makalesi olan "Müslümanlıkta Beş Vakit Namaz Alevi Bir Muharririn Beş Vakit Namazı İnkâr Eden Bir Risalesi ve Buna Karşı Cevabımız" başlıklı makalesi ile İsmail Hakkı İzmirli namazın zorunlu sayılmaması ile Halil Öztoprak'ın eserinin Sünnet geleneğine aykırı olduğunu belirtmiştir[1115]. Halil Öztoprak, eseri ile namaz, hac, oruç ve zekât konusunda zorunluluk olmadığını belirterek İslam'ın şartları üzerinden Sünni geleneğe intikamcı bir yaklaşım sergilediği vurgulanmıştır[1116]. İsmail Hakkı İzmirli, "Alevilik Propagandası ve İslam'ın Temellerine Taarruz Diyanet Riyasetinin ve Hükümetin Enzarı Dikkatine" adlı yazısıyla hükümete şikâyet ederek Halil Öztoprak'ın kitaplarına müdahale edilmesini istemiştir[1117]. Nitekim Antep, Maraş ve Çorum illerinde Halil Öztoprak'ın kitapları toplatılmıştır. Bunun üzerine durum mahkemeye taşınınca Gaziantep Sulh Ceza mahkemesince toplatılma kararı verilmesini Ankara Sulh Ceza Mahkemesi 2 Haziran 1956'da bozmuş ve Halil Öztoprak'ın eserlerinin basılmasına izin vermiştir[1118].

Halil Öztoprak Sebilürreşad yazarları tarafından hedef alınarak mahkemelik olmamak için "Kur'anda İbadet Müslümana Saadet" adındaki yayına hazırladığı diğer bir eserini Başbakan Adnan Menderes'e sunarak 22 Ocak 1960 tarihli eserdeki belgeye

[1114] Halil Öztoprak, Maraş Elbistan'ın Alhas köyünde doğmuştur. Öztoprak, **Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat**, s.s.1-80.; Necdet Saraç, **Alevilerin Siyasal Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s.336,337.

[1115] İsmail Hakkı İzmirli, "Müslümanlıkta Beş Vakit Namaz Alevi Bir Muharririn Beş Vakit Namazı İnkâr Eden Bir Risalesi ve Buna Karşı Cevabımız", **Sebilürreşad**, C.8, S.193, İstanbul, 1954, s.s.119-122.

[1116] Bazı sapık kimseler, *"beş vakit namaz aslında yoktur, bu sonradan İslam kelamcıları tarafından tespit edildi*" demiştir. Şeklinde Halil Öztoprak hedef alınmıştır. İsmail Hakkı İzmirli, "Müslümanlıkta Beş Vakit Namaz", **Sebilürreşad**, C.8, S.183, İstanbul, 1954, s.s.119-122.

[1117] İsmail hakkı İzmirli, "Alevilik Propagandası ve İslam'ın Temellerine Taarruz Diyanet Riyasetinin ve Hükümetin Enzarı Dikkatine", **Sebilürreşad**, C.10, S.247, 1957, İstanbul, s.s.348-350.

[1118] Eserin basıldığı Emek Yayınevinin sahibi Sefer Aytekin müdahale ederek mahkemede eseri savunarak davayı kazandırmıştır. Öztoprak, **Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat**, s.s.231,232.

göre Millî Eğitim Bakanlığının izni ile basılacağına vurgu yapmıştır. Yine de eser darbe sonrasında 1963 yılında ilk defa basılmıştır[1119].

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Demokrat Parti döneminde Aleviler ve Bektaşiler hakkında Türk millî kimliğine dayalı şekilde olumlu bir bakış açısıyla Yeni Adam ve Türk Düşüncesi dergilerinde çeşitli yayınlar yaparak toplum içindeki kötü algının yıkılması için çaba göstermiştir. Baltacıoğlu'na göre, inanç bakımından Alevi Türklerle Sünni Türkler arasında ayrıma sebep olacak hiçbir durum yoktur. Onun görüşünde Alevi ve Bektaşi görüşünü benimseyenler, toplumda Arap kültürünün Türk kültürünü yok etmesine ve kadın ile erkek eşitliği isteyerek kadının aşağı görülmesine karşı olmuştur. Aleviler, ona göre tarihsel süreçte Hacı Bektaş Veli'nin başlattığı gelenek ile Türk örf ve adetlerine zıt olan bir kültür içinde yok olmamak için bu yola yönelmişlerdir. Alevilerle ilgili toplumda oluşan kötü algının bilgisizlikten kaynaklandığını, tüm Alevilerin gelenekçi Türkler olduğunu belirtmiştir. Onun tabirinde Kızılbaşlık töre, ülkü ve Türklük fikri şeklinde olmuştur[1120]. Baltacıoğlu'nun tespitlerinde Aleviler, Kızılbaşlar, Tahtacılar ve Bektaşilerin gözünde tüm insanlar eşit tutulmuş, kadınlara bacı denilerek saygı gösterilmiş, herkes birbirine yardım etmeli felsefesi benimsenmiş, taassuba karşı durulmuş, sağduyu her şeyin üstünde tutularak tabiat sevilmeli görüşü benimsenmiştir[1121]. Yine de bu görüşlerine tepki ortaya çıkmıştır. Ramazan ayında İzmir'de bir imam, İsmail Hakkı Baltacıoğlu hakkında hem Mason hem de Kızılbaş olduğunu belirterek onun tüm eserlerinin görüldüğü yerde yakılmasını veya parçalanmasını aksi takdirde okuyanın kafir olacağını vaaz etmiştir[1122].

Demokrat Partili dönemde ilk defa Bektaşilik ve Alevilik üzerine yayınlar yapan Emek Basım Yayınevi, Sefer Aytekin tarafından kurulmuştur. Sefer Aytekin hakkında çok detaylı bilgi olmasa da Vedat Türkali, onun yakın arkadaşı olarak Marksist ve Sosyalist çizgide olduğunu Komünist adlı otobiyografi kitabında yazmıştır. Kitapta yer alan bilgilere göre Sefer Aytekin, Hacıbektaş doğumlu

[1119] Halil Öztoprak, **Kur'an'da İbadet Müslüman'a Saadet**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1963. s.1.
[1120] "*Türklerin dini iptidaîleri ile monizmi İslâmiyet'te telife muvaffak olan yegâne mübdi dâhi, ancak Hacı Bektaşi Veli'dir. Bektaşiliğin esraralût safahatı asır didesinden tereşşuh eden birkaç 'eser' e ancak nail olduğumuz halde, Bektaşi ayini aslını kaybetmemiştir. Bütün tutulan yollar sofiye bu aslını kaybettirdiği halde Bektaşîlik ve Kızılbaşlık kadim Türk dinini, ocak geleneklerini, hürriyet ve hürmeti nisvanı, saz ve sözünü bilfiil kabul etmiş ve yaşamıştır.*" İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Türklük Bakımından Aleviler", **Türk Düşüncesi**, C.3, S.13, İstanbul, 1954, s.s.1-5.
[1121] İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Alevilik ve Türklük", **Yeni Adam**, S. 340, İstanbul, 1950, s.2.
[1122] "Bâzı Vaizler Zararlı Telkinlerde Bulunuyor", **Milliyet**, 12 Nisan 1958, s.3.

Bektaşiliği benimseyen bir köy öğretmeni olarak, ilerici, uyanık, çok okuyan, yayınlanan dergileri takip eden, şiirler, öyküler yazarak edebi yönü olan yayıncıdır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Alevilik üzerine yazılarını takip için Yeni Adam dergisine abone olarak oradaki tüm yazıları dikkatle incelediğini anlatmıştır [1123]. Sefer Aytekin'in yönetimindeki Emek Basım Yayımevinden, DP döneminde Alevilik ve Bektaşilik hakkında basılan yayınlar şöyledir: Makalatı Hacı Bektaş Veli, Velayetname-i Hacıbektaş (2 cilt), Aşık Hüseyin Çıkraman, Kerbela Çöllerinde, Aşık Sıtkı, Hüseyinname (Hüsniye), Buyruk, Harabi, Fahrettin Erdoğan'ın yazdığı 8 Milyonluk Alevi Türklerine Kızıl Komünist Damgasını Vuran Sebilürreşat'çılara Cevap ve Bektaşilik, Cemal Özbey'in yazdığı Fakiri, Halil Öztoprak'ın Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat adlı iki eseri olmuştur[1124].

Diyanet İşleri Reisliği tarafından 20 Mayıs 1958'de Anamur Müftülüğüne yollanan yazıyı içeren arşiv belgesinde Sefer Aytekin'in Emek Basım Yayımevinden yayınladığı "Hüsniye" adlı Alevilerin temel eserlerinden sayılan kitabın Müslüman Alevileri saptırmak gayesi ile yazıldığı ve ilmi açıdan yoksun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kitap hakkında halkın uyarılarak bilgilendirilmesinin gerektiği ifade edilmiştir[1125].

Emek Basım'ın yayınlarından başka yayınlar da basılmaya başlamıştır. Bektaşi olan eski Konya Valisi Cemal Bardakçı'nın Hacıbektaş'a giderek Cemalettin Çelebi ile olan görüşmelerini yayınladığı "Alevilik Bektaşilik Ahilik" adlı eser 1950'de ikinci baskısını yapmıştır. Eserde içinde yer alan bilgiye göre DP döneminin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin imzası ile bakanlık bu eserin okutulması için, öğretmenlere ve ilköğretim müfettişlerine haber verilmesini arz etmiştir[1126]. Yine Bergama'da eski Halkevi'nin müze müdürü olan Osman Bayatlı'nın 1957 yılında basılan "Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları" adlı eseri, İzmir'in Bergama ilçesindeki, Çepni ve Tahtacı olan Alevi toplulukları hakkında bilgiler verip Çepnilerin yaptığı düğün törenini

[1123] Vedat Türkali'nin anısında Sefer Aytekin'e imam İslam'ın şartını sormuş, "İkidir. Köylüler çalışır, şehirliler yer!" dediğini söylemiştir. Ona göre ülkenin en somut, en acı, en ağır basan olgusu köylülüğün sömürüsüdür. Vedat Türkali, **Komünist**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s.s.17,18.
[1124] Çıplak, **a.g.t.**, s.107.; Erdoğan, **a.g.e.**, s.1,48.; Öztoprak, **Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat**, s. 1.
[1125] **BCA**, 51.0.0.0/4.32.38, 20.05.1958.
[1126] Cemal Bardakçı, **Alevilik Ahilik Bektaşilik**, Postiga Yayınları, İstanbul, 2012, s.112.

detaylıca aktarmıştır[1127]. Akademik açıdan ilk defa Niyazi Öktem, 1954 yılında Ant Yayınlarından, "Laiklik, Din Alevilik Yazıları" adlı çalışması yayınlamış, Hallac-ı Mansur ve Hassan Sabbah'ın Bektaşilikle olan bağlantısı ele almıştır. Ayrıca eserde Alevilik, ilk defa siyasi açıdan laiklik ile beraber incelenmiştir[1128]. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi'nden "Vilayet-name Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli" adlı eseri Latin alfabesine çevirerek yayınlamıştır[1129].

3.1.2.3. Hacı Bektaş Veli Dergâhının Müze Olması

Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesi 1925 yılından itibaren tekke ve tarikat yasağı ile bir kısmı Jandarma Karakolu'na kalacak şekilde büyük kısmı ise Ziraat Numune Mektebine çevrilmişti. Kırşehir'de oluşturulan mahalli bir heyet Hacı Bektaş tekkesindeki eşyaların bazılarını ihale usulü ile satmıştır. Tarihi kıymet arz edenleri ise Ankara'daki müze deposuna kaldırılmıştır. Sonrasında Vakıflar Genel Müdür Başmüfettişi Halim Baki Kunter görevli olarak Hilmi Ziya Ülken ile dergâhın arşivini Ankara'ya müzeye götürülmesi için gelmiştir. Bu arada Kültür Müsteşarı ve Demokrat Parti döneminde Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü de beğendiği yazmaları kendi kütüphanesine almıştır[1130]. Çok partili dönemde 1950 yılına tekabül eden CHP iktidarının son aylarında 677 sayılı kanunun birinci maddesinin sonuna eklenen Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca müze olarak açılması maddesi eklenmiştir[1131]. Bu kanun düzenlemesi kapsamında, Türkiye Anıtlar Derneği'nin Hacıbektaş şubesi 1950 yılında Ziraat Bankasına hesap açtırmıştır. Bu hesapta toplanan bağış ve yardımlar kapsamında Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze olması amaçlanmıştır. Bu durum üzerine 1951 yılında Millî Eğitim Bakanlığı, tekke içindeki caminin tamiri için ödenek ayırmıştır. Hacı Bektaş Veli tekkesinin Ankara'ya depoya kaldırılan eşyalarının iadesi ve tekkenin müze olarak

---

[1127] Osman Bayatlı, **Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları**, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, Bergama, 1957, s. 3.
[1128] Niyazi Öktem, **Laiklik, Din, Alevilik Yazıları**, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.256.
[1129] "Vilayet-name", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1959, s.1.
[1130] Kitaplardan bazılarını Amerikalılara satmak istediği duyulduğunda Bektaşiler TBMM'ye ve MEB'e şikâyette bulunulduğu halde hiçbir sonuç alınamamıştır. Bu konuda Cevdet Sunay araştırma yaptırmıştır. Fuat Köprülü'nün eşi kitapları Atatürk Üniversitesi'ne hediye olarak bağışladıklarını söylemiştir; ama aslında bağışlanan kitapların sözlük vb. Türden önemsiz kitaplar olduğu öğrenilmiştir. Derya Öcal, "Bir Bektaşi Babasının Gözüyle Hacı Bektaş Veli Dergahı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.10, Ankara, 1999, s.142.
[1131] Kabul tarihi 1 Mart 1950'dir. "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların, Men'i ve İgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun", **T.C. Resmî Gazete**, Kanun No; 5566, 4 Mart 1950, s.18010.

açılması durumunun DP hükümeti ve Millî Eğitim Bakanlığı kapsamında incelenmeye başlamıştır[1132].

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 4 Temmuz 1951 gecesi sel felaketi ile bozulan Kırşehir il merkezi ile Hacıbektaş ilçesi yolundaki tahribatı görmek için 15 Temmuz'da Hacıbektaş'a gitmiştir. Mucur, Kırşehir ve Hacıbektaş bölgelerine kara yolu ulaşımının yapımının yakında tamamlanacağı müjdesini vermiştir. Celal Bayar, Hacı Bektaş Veli türbesine ve tekkesine ziyarette bulunup bölgenin iyi muhafaza edilmesini temizliğinin ve bakımının yapılması gerektiğini talimat ile belirtmiştir. Uygun şartlar sağlandığında müze yapılabileceği fikri ilk defa orada Celal Bayar tarafından duyurulmuştur[1133]. Daha sonraki süreçte Başbakan Adnan Menderes, Kırşehir Demokrat Parti il teşkilatı aracılığı ile bölgeye 11 Mayıs 1953 tarihinde miting yapmaya gitmiştir. Mitingdeki konuşmasında halka kendilerinin laik görüşte olduklarını, dinin baskı altında olmaması gerektiğini laikliğin din düşmanlığı olmadığını ifade ederek tekkeler için şu sözlerde bulunmuştur: "*İnkılâplarımızın muhafazası birinci vazifemizdir. Kapalı tekkelerin (tarikatlar tarafından) açılması, Medeni Kanun'un değiştirilmesi, eski alfabenin geri getirilmesi asla mevzu bahis olunamaz.*[1134]"

Adnan Menderes'in konuşmasından bir nevi Hacı Bektaş dergâhının tekrar ibadethane olarak açılmayacağını ifade ederek Babagan Bektaşiliğin Sırrı Baba üzerinden giriştiği dergâhı yeniden açma durumunun gerçekleşmeyeceğine gönderme yapılmıştır. Demokrat Parti hükümeti Hacı Bektaş Veli'nin türbesini müze yapmak adına 1954 yılı Maliye Bakanlığı bütçesinden Hacı Bektaş Veli türbesinin onarımı için 65.000 lira para Hacıbektaş Belediyesine verileceğine dair kanunu TBMM'de onaylatmıştır. TBMM'de alınan karardaki diğer önemli türbeler içinde Mevlâna için 300.000 lira, Seyyid Battal Gazi için 100.000 lira ayrılarak Hacı Bektaş Veli için yeteri kadar maddi kaynak sağlanmamıştır[1135].

Demokrat Parti döneminde Hacı Bektaş Veli tekkesi için Hacıbektaş'ta doğup büyümüş, Hacı Bektaş dergâhının müze olmadan önceki halini görmüş ve müzeyi açan ilk müdürü olan Bektaşi babası Ali Sümer ile yapılan röportajında tekke hakkında

[1132] Halim Baki Kunter, **Kırkbudak Hacıbektaş İncelemelerine Giriş**, Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, Ankara, 1951, s.48.
[1133] "Bayar'ın Dünkü Tetkikleri", **Milliyet**, 15 Temmuz 1951, s.s.1,3.
[1134] "Başvekil Kırşehir'de Mühim Bir Hitabette Bulundu", **Milliyet**, 12 Mayıs 1953, s.s.1,7.
[1135] **TBMM TD**, Dönem IX, Toplantı 4, C. 28, 49. Birleşim, 24 Şubat 1954, s.818.

bilgiler vermiştir. Ali Sümer Baba tekkenin kapalı olduğunu, yanında bulunan Jandarma karakolunun tekkenin aslanlı çeşmesinden su içmeye bile içeri ziyaretçilerin kabul edilmediğini söylemiştir. Ayrıca Jandarma kuvvetlerinin Hacı Bektaş tekkesinin bahçesini dahi kiraya verip ekip biçtiğini, bıyıklı herhangi bir ziyaretçiyi Bektaşi kabul ederek ibadet için girmesin diye kolluk güçlerinin onu dövüp bıyığını kestiğini hatıralarından aktarmıştır. Jandarmadan gizlice geceleri ziyaretçilerin dış pencerelerden türbenin dış duvarına yüzünü sürerek niyaz ettiğini anlatmıştır[1136].

DP iktidarında türbenin kapalı olduğu dönemde müze açılması için ödenek ayrıldığı hâlde tamir ve onarım işleriyle birkaç yıl daha ilgilenilmemiştir. Hatta bazı yerlerin kurşunları çalınıp tahrip edilmiştir. Ancak 1957 yılında Başbakan Adnan Menderes, Tarım ve Orman Bakanı Nedim Ökmen ve Başbakanlık Müsteşarı A. Salih Korur onarım işleri ile ilgilenmiştir. Bunun üzerine ilerde müze olarak açmak amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü, Hacı Bektaş Veli tekkesini restore ettirmeye başlamıştır. Ankara'daki müze deposundaki eşyalarının iadesi yapılmaya başlanmadan oradakiler eksik olduğu için diğer kayıp eşyalarına geri satın alma ya da bağış yolu ile toplanmaya başlamıştır[1137]. Bu kapsamda tekkenin müzeye dönüştürülmesinde iç dizaynında süsleme sanatlarını yapması için Mahmut Akok adlı sanatçı görevlendirilmiştir[1138]. Başbakan Adnan Menderes'in 11 Eylül 1957 tarihinde müzenin onarımını teftiş için Hacıbektaş ilçesini ziyareti esnasında, şiddetli sel meydana gelmiştir. Hacı Bektaş Belediye başkanı Sefer Ulutaş, Adnan Menderes'e can mal kaybının asgari düzeyde olduğunu belirterek önce yardımlardan dolayı minnettar olduğunu belirtmiştir[1139].

Babagan kolundan Ali Sümer Baba Hacıbektaş ilçesi Fen İşleri müdürü görevinde olduğu 1958 yılında "Hacıbektaş Anıtlarını Koruma" adlı dernek kurup gelen bağışlarla müze olması kararı çıkan Hacı Bektaş Veli tekkesini onarmaya başlamıştır. Ali Sümer Baba'ya Ankara'da görüşmeye gittiği Orman Bakanı Nedim Ökmen Bey dergâhın müzeye çevrilmesi için destek vermiştir[1140]. Çelebi Bektaşi kolu da Babagan kolundan bağımsızca "Hacı Bektaş Turizm ve Tanıtma Derneği'ni"

[1136] Çıplak, **a.g.t.**, s.67.
[1137] Atatürk'ün 23 Aralık 1919'da Hacı Bektaş Veli'ye ziyareti sırasında kahve ikram edilen altın fincan zarfının da bulunduğu birçok eşyaya ise ulaşılamamıştır. Öcal, **a.g.m.**, s.s.143,144.
[1138] Nalan Afet Kuşlu, "Hacı Bektaş Müzesi'nin Onarımına Katılan Bir Sanatçı Nalan Afet Kuşlu ile Röportaj", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi**, S.7, Ankara, 1998, s.68.
[1139] Ankara'da ve Kırşehir'in Hacıbektaş ilçesinde meydana gelen sel felaketleri dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes'e çekilen geçmiş olsun telgrafı. **BCA**, 30-01-0-0/121-772-7, 15.09.1957.
[1140] Sümer, **a.g.m.**, s.59.

yardım toplamak için kurmuş ve kurucu üyeleri arasında Ali Celalettin Ulusoy bulunmuştur. Milletvekilliği yapmış olan DP'den Yusuf İzzettin Ulusoy ve CHP'den Hasan Hulki Rıza Ulusoy kardeşler de ona destek vererek Hacı Bektaş Veli tekkesinin Müze olarak açılması konusunda Çelebi kolunun öncüleri olmuştur[1141].

Ali Sümer ve Çelebiler, Demokrat Parti hükümeti ile 1959 yılında dernekleri vasıtasıyla görüşerek Mevlana'nın türbesine gösterilen özenin Hacı Bektaş Veli türbesi içinde gösterilmesini belirtip Hacıbektaş Belediyesine yardım için para bağışı almış ve yatılı okul açmışlardır. Yine aynı yıl Bakanlar Kurulunun kararıyla Hacı Bektaş Türbesi'nin, Hacı Bektaş Veli Müzesi olması kararını da çıkarttırmışlardır. Diğer taraftan da yenileme çalışmaları Mahmut Akok tarafından planlı bir şekilde yapılmaya başlanmıştır[1142]. Tekkenin duvarlarının üst kısmında 17. asra ait yazılar bulunurken alttaki yazıların 14. Asra ait olduğu anlaşılmış, bunun üzerine motifler birleştirilerek yağlı boya ile yeni bir düzen verilmiştir. Hacı Bektaş Veli Türbesi'nin tavanı ise restore yapılırken orijinale sadık kalınması amaçlanmıştır. Tekkeye yerleştirilecek taşlar Kayseri'den getirilerek taşların boyutu konusunda da titiz bir çalışma yürütülmüştür[1143].

Başbakan Adnan Menderes, 2 Şubat 1960'ta Mucur ve Hacıbektaş kazalarına halka sesleniş konuşması yapmaya üçüncü ve son defa gitmiştir. Mucur'dan Hacıbektaş bölgesine geldiğinde güneşli olan hava kapanmış ve dolu ve kar yağışı meydana gelerek hava sıcaklığının sıfırın altında 7 dereceye kadar düştüğü gözlemlenmiştir. Bu durum Hacıbektaş halkı tarafından kötüye işaret olarak algılanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin türbesini ziyarete Millî Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu ile birlikte gittiğinde Adnan Menderes'in giriş kısmında buzlu yerde kayıp düşmesi ile bölge halkında iktidardan da düşeceği söylentisini çıkartmıştır. Yarım milyon lira para ile restorasyonu devam eden türbeyi bu hadiseden sonra gazetecilerin fotoğraf çekmesine engel olmuştur[1144].

Çelebiler ve Babagan'ın ortak tertiplediği 1960 yılı baharındaki Ankara'daki Hacı Bektaş anma gecesinden sonra iki sivil memur Ali Sümer Baba'yı ve aşıklardan

---

[1141] Yıkmış, **a.g.e.**, s.98.
[1142] Çıplak, **a.g.t.**, s.69.
[1143] Öcal, **a.g.m.**, s.s.145.
[1144] "Başvekil Şiddetin Netice Vermeyeceğini Söyledi", **Milliyet**, 3 Şubat 1960, s.5.; Hacıbektaşlılar Menderes'in Hz. Pir'in huzuruna girerken düştüğünü duyunca: "*Mademki Menderes huzura girerken kayıp düştü, bu tanrısal bir işarettir, yakında iktidardan da düşecektir dediler*." Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VI, s.s.234,235.

Ali İzzet ve Dursun Cevlani'yi Çankaya Köşkü'ne Celal Bayar ile görüşmeye götürmüştür. Köşke ulaştıklarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Orman Bakanı Nedim Ökmen ve Başbakanlık müsteşarı Ahmet Salih Korur'un sohbet ettiği toplantıya katılmışlardır. Celal Bayar, Ali Sümer'e Alevilerin neden Demokrat Parti'ye oy vermediğini kendilerinden ne beklediklerini sormuştur. Ali Sümer, aslında Bektaşilerin ve Alevilerin oy verdiğini kendisinin Demokrat Parti'yi desteklediğini belirtmiştir. Ancak Alevi aşık ozanı Dursun Cevlani ise sert bir şekilde şu sözleri devlet protokolüne söylemiştir: "*Efendim yine iyi ki size oy veriyorlar, ben olsam bir oy bile vermem. Çünkü siz diyorsunuz ki Anadolu'da 15-20 milyon Alevi-Bektaşi var. Bunlar Askerlik yapıyor, vergi ödüyor, camilere, Mevlana'ya (Müzesi) yıllardır yardım edip anma törenlerine katılıyorsunuz. Alevilerin ve Bektaşilerin gönül Kâbe'si olan Hacı Bektaş Veli tekkesine bir taş diktiniz mi?*" Bu sözler karşısında susan Celal Bayar ve Adnan Menderes ellişer lira harçlık vererek Alevi ve Bektaşi misafirleri köşkten yolcu etmiştir[1145].

Dursun Cevlani'nin sözleri etkili olmuş ki Demokrat Parti hükümeti devreye girerek işleri hızlandırmıştır. Kırşehir Vilayetindeki Hacıbektaş Türbesinin 16.9.1925 tarihli ve 2509 sayılı Kararname gereğince Etnografya Müzesi'ne alınmış olan eşyalarının iadesi ve burasının müze halinde tanzim edilerek umuna açılması Maarif Vekaletinin 1 Mart 1960 tarihli ve 732.48-00877 sayılı yazısı üzerine, 5566 sayılı Kanun'un 1 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 2 Nisan 1960 tarihinde kararlaştırılmıştır. Ankara'daki depoda bulunan tekkenin 1083 kalem eşyası ve ilgili eserleri, 43 parça sandıkla Hacıbektaş'a Ali Sümer Baba tarafından götürülmüştür[1146]. Hacı Bektaş Veli tekkesinin Etnografya Müzesi'ne kaldırılan eşyaları Bakanlar Kurulu kararıyla yeniden tekkeye yerleştirilerek türbe ve tekke müze halinde açılacak şeklinde 6 Mayıs 1960 tarihinde basında yer almıştır[1147]. 26 Mayıs 1960'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Hacı Bektaş Veli Müzesi'nin yapımı ve tekkenin onarım için ödenek ayrılmıştır[1148]. 27 Mayıs İhtilali sonrasında tekkenin müze açılması Demokrat Parti'ye nasip olmayarak gecikmiş ve Bedri Noyan Dedebaba'nın yönetimdeki Bektaşilik faaliyetleri kısmında müze olması ele alınmıştır.

[1145] Sümer, **a.g.m.**, s.62.
[1146] **BCA**, 30-18-1-2/154-54-5, 02.04.1960.
[1147] "Hacı Bektaş Türbesi Müze Haline Konuyor", **Milliyet**, 6 Mayıs 1960, s.5.
[1148] Sümer, **a.g.m.**, s.60.

3.2. Demir Perde Ülkeleriyle Ortak Siyaset Yapan Komünist Arnavutluk'ta Bektaşilik

Arnavut Devrimi, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan ve Alman işgaline karşı verilen ulusal kurtuluş savaşıyla gerçekleştirildi. Arnavutluk Komünist Partisi, 8 Kasım 1941'de başkent Tiran'da gizlice kurulmuştu. O zamanlar otuz üç yaşında olan Enver Hoca, Partinin geçici başkanlığına atanmıştır. Komünist Parti'nin kurucularından Enver Hoca, Fransız komünist hareketlerine katılmış bir Arnavutluk'ta Fransızca öğretmeni iken, Mehmet Şehu İspanya iç savaşı ve İtalya Komünist Partisi'ne katıldığı için Fransa'daki bir kamptaki gözaltı deneyimini yaşayarak Arnavutluk'a dönmüş, parti kurulurken hapiste olan Koçi Xoxe ise Yugoslavya komünistleri ile bağı olan, Korça'da kalaycılık yapan bir şahsiyet olmuştur[1149]. Komünist Parti'nin gazetesi Zeri i Populli'nin (Halkın Sesi) ilk sayısı Ağustos 1942'de çıkartarak halkı bağımsızlık mücadelesi vermeye çağırmıştır[1150]. Bu sayede Komünist Parti, tüm Arnavut vatanseverleri, Arnavutluk'taki İtalyan Faşist işgaline karşı artan silahlı direnişi koordine etmek ve yönetmek için Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurmaya çağırarak Partizan kuvvetlerini meydana getirmiştir. Burjuva eğilimli milliyetçiler ise komünistlerden bağımsızca ülkenin kurtuluşu için başka bir İtalyan karşıtı silahlı direniş örgütü olan Ulusal Cephe'yi (Balli Kombëtar) örgütlendirmiştir[1151].

Balli Kombëtar, Bektaşi Fraşeri ailesinden Midhat Fraşeri'nin önderliğinde Peza Konferansı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Tecrübeli bir demokrat görüşten siyasetçi ve yazar olan Midhat Fraşeri, İtalyan işgalinin ilk günlerinde Tiran merkezli gizli bir direniş hareketi oluşturmuştur. Balli Kombëtar, ülke içindeki özgürlük ve sosyal adalet ilkelerini överek propagandalar yapmış, millî kimlik hedefini savunarak taraftarlarını Komünistler dışında herkesten toplamıştır. Balli Kombëtar yapısı Kral Zogu mantığına karşı olarak esasen cumhuriyetçi olmuştur[1152].

[1149] Jon Halliday, **Memoirs of Enver Hoxha**, Chatto & Windus, London, 1986, s.s.22,23.; Enver Hoca 8 Kasım 1941'de Arnavutluk'taki üç ayrı komünist yapılanma birleşince merkez komitesinin başına geçmiştir. Arnavutluk Komünist Partisi'nin Enver Hoca'nın liderliğindeki ilk faaliyeti II. Dünya Savaşı'nda İtalyan yanlısı hükümete karşı olmuştur. "*Devlete vergi ödemeyiniz, düşmana bir bardak su bile vermeyiniz, işgalcilere karşı koyunuz.*" Sloganı komünistleri Arnavutluk'ta güçlendirmeye başlamıştır. Enver Hoca 700 kişi ile 1941'de başladığı hareket 1943 yılına kadar 70 bin kişilik partizan askeri kuvvetine dönüşmüştür. Çetiner, **a.g.e.**, s.s.23-25.

[1150] Russell King ve Nicola Mai, **Out of Albania From Crisis Migration to Social Inclusion in Italy**, Berghahn Books, New York and Oxford, 2008, s.23.

[1151] Jim Washington, **Socialism Cannot Be Built in Alliance With The Bourgeoisie**, The November 8th Publishing House, Toronto, 2022, s.66.

[1152] Robert F. Byrnes ve Stavro Skendi, **Albania**, Frederick A. Praeger, New York, 1956, s.20.

Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulmasında Yugoslavya Komünist Partisi'nin desteği vardır. Tüm bu kurtuluş örgütleri 16 Eylül 14'de Ulusal Kurtuluş Konferansı'nda örgütlendiler. Ülke genelinde bağımsızlık için Ulusal Kurtuluş Konseyi'ni oluşturmuştur. 3 Ağustos 1943'te Mukjë'de (Mukaj) Balli Kombëtar ve Arnavutluk Komünist Partisi delegeleri arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada görüş farklılıklarını bir kenara bırakıp düşmana karşı ortak hareket etme kararı alınmıştır[1153]. Mukaj'daki toplantıda Büyük Arnavutluk düşüncesi ile Kosova ve Çameria bölgeleri de kurtarılacak denilmiştir. Kosova, Yugoslavya sınırları içinde olduğu için Yugoslavya, Arnavutluk Komünist Partisine destek vermeyeceği üzerinden tehdit edince komünistler, Balli Kombëtar ile yaptıkları anlaşmadan vazgeçmiştir. Bunun üzerine Balli Kombëtar üyeleri de komünistler karşısında yok olmamak için Nazi kuvvetleriyle iş birliği yapmıştır. Balli Kombëtar yapılanması 8 Eylül 1943'ten sonra Naziler ile iş birliği yaparak Tiran'da kukla bir yönetim kurmuştur[1154]. Nihayetinde Mukje anlaşmasının feshedilmesinin hemen ardından üç durum gerçekleşmiştir. Partizanlar ilk olarak en yetenekli askerî komutanları Mehmet Şehu'nun komutasında Birinci Baskın Tugayı'nı kurmuştur. İkincisi, Balli Kombëtar örgütünün işgalci Almanlarla ittifak yapmasına müteakip İngiltere ve ABD desteğiyle Kral Zog taraftarı olan Legaliteti (Yasallık) yapılanmasını 1943'te Abbas Kupi'ye Müttefikler kurdurmuştur. Üçüncüsü, eylül ayında İtalya, Müttefiklere teslim olmuştur. Arnavutluk'ta yaklaşık 15.000 İtalyan askeri Partizanlara teslim olurken 2000 kadar İtalyan askeri de Partizanların yanına giderek Arnavut kökenli önde gelen İtalyan Marksist Antonio Gramsci'nin adını taşıyan bir tugay oluşturmuştur. Bu sırada Almanlar hızla İtalyanların yerini alarak Arnavutluk'a yaklaşık 70.000 asker yerleştirmiştir[1155].

[1153] James S. O'donnell, **A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha**, Columbia University Press, New York, 1999, s.9.

[1154] İtalya 8 Eylül 1943'te Komünist kuvvetlere 15.000 kişilik kuvvetle teslim oldu. Bu kuvveti de kendilerine katan Partizan ordu hem Nazi kuvvetlerine hem de Balli Kombëtar milliyetçi Arnavut örgütüne karşı savaşmıştır. O'donnell, **a.g.e.**, s.10.; Çetiner, **a.g.e.**, s.25.; Aralarında yaptıkları mutabakatta Arnavutluk işgalden kurtulduktan sonra Kosova bölgesinin topraklarına katılması yer alıyordu. Fakat Kosova Yugoslavya toprağı olduğu ve Yugoslavya'nın komünistleri desteklemesi karşısında komünistler Yugoslavya'ya Kosova konusunda taviz vermiştir. Bu durum üzerine anlaşma bozulmuştur. Komünistler ile Ulusal Cephe yapılarının arası düşmanlığa dönüşmüştür. Komünistler hem milliyetçi Arnavutlara hem de Alman işgal kuvvetlerine karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bogdan Szajkowski, **Marxist Governments A World Survey Volume 1, Albania-The Congo**, St Martin's Press, New York, 1981, s.37.

[1155] Halliday, **a.g.e.**, s.24.; Washington, **a.g.e.**, s.67.

Eylül 1943'te Arnavut Komünistler, Yugoslav destekçilerinin kararını kabul etmiş ve Balli Kombëtar'a karşı geniş çaplı bir saldırı başlatmayı planlamıştır. Bu sırada Mustafa Kruja hükümeti düşmüş, yeni hükümeti İtalyan işgalcilerin yerine gelen Nazi Alman kuvvetleri Ballistlerin de desteğiyle Bektaşi olan Mehdi Fraşeri'nin liderliğinde Yüksek Naiplik Konseyi şeklinde oluşturmuştur[1156]. Balli Kombëtar, Partizanları hain ve kardeş katili olarak damgalamıştır. Mehmet Şehu komutasında Partizan ordusu Nazi kuvvetlerine ve milliyetçi Arnavutların Balli Kombëtar yapılanmalarına taarruz yapmaya başlamıştır. Almanlar, Arnavutluk'tan geri çekilme sırasında arkalarını güvence altına almak için 1943 kışında komünist güçleri neredeyse yok eden güçlü bir saldırı başlatmıştır. Tekrardan örgütlenen partizanların Ulusal Kurtuluş Ordusu 24 Mayıs 1944'te Arnavutluk'un güneyindeki bir kasaba olan Permeti'de geçici bir hükümet niteliklerine sahip Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni kurmuştur. Partizanlar, 1944 yılının 12 Eylül'ünde Berat, 18 Eylül'ünde Gjirokaster, 24 Ekim'inde Korça ve 16 Kasım'ında Avlonya bölgelerini kontrol altına almıştır. Almanlarla çatışmanın sonuna doğru Komünistler Berat'ta toplanmış ve 22 Ekim 1944'te Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni Arnavutluk Geçici Demokratik Hükümeti'ne dönüştürmüştür. Alman orduları Arnavutluk'tan çekilince, Berat'ta seçilen hükümet, 28 Kasım 1944'te Arnavutluk hükümeti olarak Tiran'a yerleşmiştir. Enver Hoca da Başbakan olmuştur[1157].

Balli Kombëtar ve Legatiteti gruplarının üyeleri Arnavutluk'u terk ederek İtalya'daki mülteci kampına sığınmıştır. Sığınamayan üyelere veya bu gruplara iyi davrananlara "savaş suçlusu" veya "halk düşmanı" denilerek Halk Mahkemesi'ne yargılamaya gönderilmiştir. Halk Mahkemesi'nin amacı işbirlikçileri cezalandırmaktan ziyade nüfuz sahibi olan ve Komünist rejime karşı çıkabilecek kişileri ortadan kaldırmak olmuştur. Enver Hoca savaş sonlanınca Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin adını Demokratik Cephe olarak değiştirerek barış yanlısı olduğunu

[1156] Ballistler hem Komünistlere hem de Nazi Alman kuvvetlerine karşı savaşacak durumda değildi. Bu sebeple Kosova'yı Yugoslavya toprağı olarak görmeyi kabul eden Komünistlere karşı işgalci Almanları desteklemek mecburiyetinde kalmışlardır. Byrnes ve Skendi, **a.g.e.**, s.21.

[1157] Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.316,317.; **Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bu Günü-Yarını**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1995, s.23.; Anti-Faşist Konsey, 22 Ekim 1944'te Berat'ta toplanmış ve Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin Arnavutluk'un geçici hükümetine dönüştürülmesine karar vermiştir. Bu hükümetin başkanı Enver Hoca olmuştur. O'Donnell, **a.g.e.**, s.11.; Byrnes ve Skendi, **a.g.e.**, s.22.; Halliday, **a.g.e.**, s.24.; I. Tabur Partizan komutanı Mehmet Şehu 28 Kasım 1944'te Tiran'da Nazilere karşı kuşatmayı kazanmıştır. Akabinde Arnavut Partizan ordusuna Yugoslavya'nın kuvvetleri destek verince Naziler Arnavutluk'tan çıkartılmıştır. Frasheri, **The History of Albania (A Brief Survey)**, s.s.319-323.

göstermek istemiştir. Kurucu Meclis için vekil seçimleri 2 Aralık 1945'te yapılmış, yüzde 93 oyla Demokratik Cephe iktidar seçilmiştir. Arnavutluk'un yeni rejimde yasama organı, her dört yılda bir genel oyla seçilen, yüzde 29'u kadın olan 250 milletvekilinden oluşan Halk Meclisi şeklinde meydana gelmiştir. Kurucu Meclis 10 Ocak 1946'da monarşiyi kaldırıp Arnavutluk'u "Halk Cumhuriyeti" ilan etmiştir. Hemen akabinde 15 Mart'ta yeni Anayasa yayınlanmıştır[1158]. İdari işleyiş olarak Yugoslavya'dakine benzer, Stalinist çizgide olmuşlardır. Böylece yeni hükümet yapısı, halihazırda partinin genel sekreteri ve Demokratik Cephe başkanı olan Enver Hoca'nın başbakan, dışişleri bakanı, savunma bakanı ve başkomutan olmasına olanak tanımıştır[1159].

1944'te İtalyan ve Alman işgalinden kurtarılmasından sonra Arnavutluk, Avrupa'nın en geri ekonomisine sahip bir devlet olmuştur. Arnavutluk nüfusunun yüzde 80'den fazlası okuma yazma bilmezken yüzde 85'i kırsal kesimde yaşam sürdürmüştür. Sanayinin çoğunlukla küçük atölyelerden oluşuyla gayri safi milli hasılanın yalnızca yüzde 4'ünü sağlayan düzende olmuştur. Bu vaziyet karşısında komünist hükümetin ilk faaliyeti Ağustos 1945'teki Toprak Reformu'ydu; bu reformla, toprak sahibi ve ailesinin işleyebileceği arazinin beş hektardan fazla olan tüm arazilere tazminatsız olarak el konularak az toprağı olan veya hiç toprağı olmayan 71.000 köylüye ücretsiz dağıtılmıştır[1160]. Toprak Kanunu'ndan sonra kamulaştırılan madenler ve diğer sanayi kuruluşları, tüm bankalarla birlikte devletin mülkiyetine geçmiştir. Ayrıca altı ay içerisinde tüm ulaşım araçları sabit tazminatla kamulaştırılmıştır[1161]. Savaş sonunda nüfusun %7,3'ü ölmüş, binaların %35'i bombardıman esnasında yıkılmıştır. Bu harap olmuş devlette iki yıl süren restorasyon ile komünistler 11 Ocak 1946 yılında Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir[1162]. Ekonomide 1947 yılından itibaren 5 yıllık kalkınma planı uygulamış,

[1158] Byrnes ve Skendi, **a.g.e.**, s.23.; Yeni Arnavut hükümeti ilk kez 28 Nisan 1945'te Yugoslavya tarafından resmî olarak Arnavutluk'un yasal hükümeti olarak tanınmıştır. Sovyetler Birliği de Kasım 1945'te aynı şekilde tanımıştır. Daha sonra ABD ve İngiltere de Arnavutluk hükümetini tanıdığını bildirmiştir. O'Donnell, **a.g.e.**, s.12.
[1159] Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.283.
[1160] William Bland, "Albania After The Second World War", **Perspectives on Albania**, Ed. Tom Winnifrith, Palgrave Macmillan, New York, 1992, s.129.; Enver Hoca kendisine Stalin Sovyetler yönetimini örnek aldığı için hızla Arnavutluk'taki feodal soyluluk mantığına dayalı toprak ağalığı düzeni ortadan kaldırılarak devletçilik ve hızlı endüstrileşme modelini uygulamaya koyulmuştur. Baklacıoğlu, "Sosyalizm Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.376.
[1161] Washington, **a.g.e.**, s.68.
[1162] 1944 yılında komünist partizan ordusu Enver Hoca ve Mehmet Şehu'nun liderliğinde Tiran'ı 21 gün boyunca kuşatarak Arnavutluk yönetimini ele geçirerek işgale son vermiştir. Çetiner, **a.g.e.**, s.27.; Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.315.

vergiler kaldırılmış, sağlık ücretsiz hale getirilmiş, mezhep kavgalarına ve din çatışmalarına son vermek adına laiklik devlet kurumlarında uygulanmıştır. Dilde birlik reformu ile Enver Hoca Güney Arnavutluk Toska lehçesini resmî dil kabul ettirmiştir[1163]. Sigurimi güvenlik ve istihbarat birimi Arnavutluk'ta komünist rejimin Anayasasının ilan edildiği 1946 yılında bir birim olarak kurulmuştur. Fakat tam profesyonel bir güvenlik teşkilatına dönüşmesi Eylül 1947'de Sovyetler Birliği'nde eğitim görmesiyle meydana gelmiştir[1164].

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefik kuvvetlerden ABD ile İngiltere Türkiye ve Yunanistan'ı saflarına çekerken Sovyetler ağırlıklı olarak Balkanlarda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'u kendi safına katmıştır[1165]. Bu dönemde Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisi Arnavutluk Komünist Partisi hakimiyetine dönüşmüştür. İki ülke, 9 Temmuz 1946'da Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'nı imzalanmıştır[1166]. Stalin ise Tito ile arası bozulduktan sonra Enver Hoca'ya Yugoslavya'nın Arnavutluk'u kendi topraklarına dahil etmek için anlaşma imzaladığını, Arnavutluk'un bu tehlikeden kurtulmasını tavsiye etmiştir. İçişleri Bakanı Koçi Xoxe, Tito taraftarı olarak Yugoslavya'nın direktifi ile Haziran 1947'de Enver Hoca'yı etkisiz kılmaya çalışmıştır[1167]. Başbakan Koçi Xoxe ve liderlik yaptığı diğer kişilerle birlikte, Enver Hoca'yı Faya Martaneşi Baba'yı onlara karşı desteklediği için mezhepçilikle, burjuvazinin etkili üyelerini ve kiliseler de dahil olmak üzere nüfusun önemli kesimlerini yabancılaştırmakla eleştirmişlerdir[1168].

Arnavut-Yugoslav ilişkileri 1948'de kötüleşmiş, Yugoslavya Kominform'dan ayrılarak Sovyetler ile irtibatı kopartmıştır. Stalin ile yakınlık kuran Enver Hoca, Yugoslavya taraftarı olan İçişleri Bakanı Koçi Xoxe'u 13 Haziran 1949'da idam ettirip yerine Mehmet Şehu'yu görevlendirmiştir. Bu süreç öncesinde Arnavutluk Komünist

---

[1163] Alpan, **a.g.e.**, s.61.
[1164] Elidor Mëhilli, **From Stalin to Mao Albania and the Socialist World**, Cornell University Press, Ithaca and London, 2017, s.47.; Devlet Güvenlik Müdürlüğü (Drejtoria e Sigurimit të Shtetit) veya Sigurimi örgütü Enver Hoca'nın hizmetinde okuma yazma bilmeyen dahi aralarında bulunduğu fanatik partizan birliklerinden oluşturulmuştur. Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.286.
[1165] Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s.23.
[1166] Szajkowski **a.g.e.**, s.38.
[1167] O'Donnell, **a.g.e.**, s.s.21,22.
[1168] Yugoslavya yanlısı unsurlar, Ortodoks Hristiyan olan Koçi Xoxe etrafında toplanmıştır. Böylece Ortodoks Hristiyanlar Yugoslavya taraftarı olarak 1948 yılında Koçi Xoxe liderliğinde Enver Hoca'ya karşı daha güçlü bir konuma gelirken Mehmet Şehu ise sindirilmiştir. Stalin'in Tito ile arasının bozulması Enver Hoca'nın tekrar güçleri elde etmesine ortam hazırlamıştır. Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.s.276-284.

Partisi'nin Birinci Kongresi 8-22 Kasım 1948 tarihleri arasında Tiran'da yapılarak Arnavutluk Komünist Partisi'nin adı Arnavutluk Emek Partisi olarak değiştirilmiştir. Nitekim Enver Hoca tek büyük güç olarak yönetimdeki konumunu Rusya'ya dayandırıp Arnavutluk'ta Yugoslav destekçileri tasfiye edilerek Yugoslavya'nın etkisini tamamen ortadan kaldırmıştır[1169].

Arnavutluk'un statüsü Yugoslav alt uydusundan Sovyet uydusuna dönüşünce Demir Perde devletleri safında yer alması ile Arnavutluk'un yeni statüsü avantaj kazandırmış ve 22 Şubat 1949'da COMECON'a (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) kabul edilmiştir[1170]. Koçi Xoxe idam edildikten bir yıl sonra Yugoslavya komünist hükümetinin benzeri şeklinde oluşturulan 1946 Anayasası kaldırılarak 1950 yılında Sovyetlerin Anayasasına benzer yeni Anayasa ilan edilmiştir[1171]. Bu dönemde tüm gücü elinde toplayan Enver Hoca'nın liderliğinde Arnavutluk Emek Partisi'nin uyguladığı rejimin özü, bireyin halkın hizmetinde özerkliğini reddeden, her şeyi kapsayan Marksist-Leninist ideolojinin devlet tarafından halka yansıtılması olmuştur. Ancak bu durum gösterişte kalmıştır. Çünkü devletin en yüksek ahlaki otoritesi aslında halka değil, karizmatik lider olarak görülen Enver Hoca'ya bağlanmıştır. Bu düzeni sorgulatmamak için gizli bir polis gücü olan kötü şöhretli Sigurimi örgütü katı bir şekilde faaliyete geçirilmiştir. Partiye itaati sağlamak ve iç güvenliği sağlamak için, muhbirlerden oluşan Sigurimi ağı Enver Hoca adına ülkenin her yerine ulaşmıştır. Diğer yandan komünist hükümet, kültürü ve kitle iletişimini kendi tekeline almış ve ayrıca ekonomiyi merkezi olarak yönetmiştir[1172]. Nihayetinde 1956 yılında Sovyetler ile arası bozulana kadar demokratik yapıyı pasifize eden Enver Hoca 1948'den itibaren tamamen tüm gücü kendisinde toplayan sosyalizm altında diktatörlük yönetimi

[1169] Arnavutluk komünist liderleri işgalden ülkeyi kurtarmak için Yugoslavya'ya Kosova konusunda hak iddia etmeyeceklerini bildirip bunun karşılığında Yugoslavya'nın askeri desteğini almışlardır. Sovyetler ile Yugoslavya'nın arası 1948'de bozulunca Enver Hoca Sovyetler'den taraf tutmuştur. Mëhilli, **a.g.e.**, s.s.39-49.; O'Donnell, **a.g.e.**, s.s.26-30.; Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, s.s.60-63.; **Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bu Günü-Yarını**, s.23.; Sovyetlerin, Yugoslavya COMECON'dan ihraç edilmesi üzerine Enver Hoca'ya destek vermesiyle Arnavutluk Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ndeki 31 üyesinden 14'ü ihraç edilmiştir. Washington, **a.g.e.**, s.77.

[1170] O'Donnell, **a.g.e.**, s.37.; Szajkowski, **a.g.e.**, s.39.

[1171] Byrnes ve Skendi, **a.g.e.**, s.26.

[1172] Devrim liderlerinin mensup olduğu Tosk unsurlar daha etkin olsa da hem güneydeki toprak sahibi beylerin hem de kuzeydeki klan hiyerarşilerinin etkisini başarıyla zayıflatılmıştır. King ve Mai, **a.g.e.**, s.s.33-35.

kurmuştur. Devlet üzerinde çok eleştirdiği Kral Zogu'dan bile daha yetkili bir kuvvete sahip olmuştur[1173].

Arnavutluk ile Sovyetlerin arasının bozulması Stalin'in 3 Mart 1953'te ölümü ile ortaya çıkmıştır. Enver Hoca, yeni Sovyet lideri Kruşçev ile anlaşamamış, Arnavutluk'a karşı kötü niyetleri olduğunu düşünmüştür. Kruşçev 1955'te Belgrad'a gidip Yugoslavya'yı yeniden Komünist Blok'a dahil etmiştir. Bu sırada Enver Hoca'ya Başbakan Yardımcısı Tuk Jakova ve Eğitim Bakanı Bedri Spahiu muhalefet yaparak Stalin'in katı kuralcı geleneğinin kaldırılmasını istemiştir. İki kişi de Troçkist ilan edilip partiden atılmıştır[1174]. Yine de bu dönemde NATO'ya karşı sekiz tane Sovyet Bloğu ülkesi 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı imzalamıştır. İmzalayanlara bakıldığında Arnavutluk, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği olurken Çin, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam da gözlemci olarak katılmıştır[1175]. Varşova Paktı'ndan sonra başlangıçta Arnavutluk ittifakın en sadık üyelerinden birisi olmuş ve hatta Enver Hoca, Kruşçev'i uluslararası bir ordu kurmanın gerekliliği konusunda ikna etmeyi bile başarmıştır. Enver Hoca, Varşova Paktı'na Avlonya körfezinde üs vererek hem Sovyetler Birliği'ne bağlılığını göstermek hem de bağlantısız Yugoslavya ile NATO üyesi Yunanistan arasında yer alan kendi güvenlik çıkarlarını korumak istemiştir. Sovyetlerin yeniden Yugoslavya'yı yanına çekmek istemesi ve 1956 sonbaharındaki Sovyet müdahaleli Macar Devrimi, Enver Hoca'nın Rusya'daki Stalin siyasetinin ortadan kaldırılmasının kendi konumu açısından yıkıcı sonuçlarının farkına varmasını sağlamıştır. Bu tarihten sonra Arnavutluk, Sovyetlerden aktif şekilde uzaklaşmaya başlamıştır[1176].

Arnavutluk 1960 yılında Varşova Paktı'nın Akdeniz'deki stratejik ileri karakolu olan Avlonya deniz üssünde Sovyet askeri personelini taciz etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Kruşçev, Arnavutluk lideri Enver Hoca'yı devirmek için başarısız bir komplo kurmuştur. Enver Hoca da Kasım ayında komünist partilerin Moskova konferansında ona hakaret ederek misilleme yapmış ve onu Stalin'in mirasına uygunsuzluklarla suçlanmıştır. 1961 yılından itibaren Sovyetlerin Batı'ya olan ılımlı politikasına karşılık Enver Hoca, Stalinist anlayışı savunarak hem Batı

[1173] Baklacıoğlu, "Sosyalizm Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.377.
[1174] Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, s.s.137,138.; O'Donnell, **a.g.e.**, s.s.38,39.
[1175] Vojtech Mastny ve Malcolm Byrne, **A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact 1955-1991**, Central European University Press, New York ve Budapest, 2005, s.3.
[1176] Laurien Crump, **The Warsaw Pact Reconsidered**, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2015, s.s.37-39.

Bloğuna hem de Sovyetlere kafa tutmuştur. Enver Hoca'nın tutumu Varşova Paktı'nda siyasi çatlağa sebep olmuştur[1177].

Varşova Paktı'nın Arnavutların davranışına tepkisi, Çin-Sovyet farklılıklarını daha da şiddetlendirmiştir. Enver Hoca, Mao safında yer alınca Sovyetlerin Arnavutluk'taki görevlileri Nisan ve Mayıs 1961'de ülkeden sınır dışı edilmiştir. Arnavutluk'un Sovyetleri dışlaması o kadar ileri gitti ki Arnavutluk'un devlet liderleri 17-31 Ekim 1961 tarihleri arasında Sovyet Komünist Partisi'nin 22. Kongresine dahi katılmamıştır. Aralık 1961'e gelindiğinde tüm Varşova Paktı ülkeleri kendi rızalarıyla Arnavutluk'la diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Varşova Paktı'nda meydana gelen gelişmeler Çin ile Sovyet, Sovyet ile Arnavutluk bölünmesini ortaya çıkarınca 1962 yılında Çin ile Arnavutluk ilişkisi ayrı bir hizip şeklinde yakınlaşmıştır[1178].

3.2.1. Arnavutluk'ta Komünist Rejimin İnşası Esnasında Komünist Bektaşiler ve Milli Cephe Bektaşilerinin Mücadelesi 1944-1948

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Arnavutluk'ta Mukaj köyü ittifakı 1943 yılının sonunda bozulunca Midhat Fraşeri'nin Balli Kombëtar (Milli Cephe) örgütü ile Enver Hoca'nın Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında iç savaş şeklinde çatışma meydana gelmişti. Bu durum savaş esnasında iki grubu destekleyen Bektaşileri karşı karşıya getirmiştir[1179]. Bektaşilerin bir kısmı, Balli Kombëtar'ı kendilerinden olan Tiran'da kitapçı dükkânı işleten Midhat Fraşeri'nin kurması üzerine desteklemeye başlamıştır. Bu dönemde Balli Kombëtar yapılanması içinde Recep Derviş ve Arşi Derviş ön plana çıkan Bektaşiler olmuştur[1180]. Balli Kombëtar'a destek veren Gjirokaster'deki Zall

---

[1177] Mastny ve Byrne, **a.g.e.**, s.16.

[1178] Arnavut liderler, 'revizyonist' Kruşçev'e karşı konumlarını belirlemek amacıyla Çinli Zhou Enlai ile aktif olarak görüşmelerde bulunarak Çin liderliğini istemiştir. Zhou Enlai bu aşamada hala Arnavutluk'un Varşova Paktı'nın bir üyesi olduğunu ve bu nedenle bu [askeri yardım] meselesine müdahale etmemizin "uygunsuz" olacağını vurgulamış ve hatta Arnavutluk ile Sovyet arasında arabuluculuk yapmayı önermiştir. Crump, **a.g.e.**, s.s.37-75.; Nikita Kruşçev ile Yunan sol siyasi lideri Sofokles Venizelos Haziran 1960'ın başlarında Moskova'da arasında yapılan toplantıda Güney Arnavutluk'taki Yunan azınlığın yaşadığı toprakları Sovyetlerin desteği ile Yunanistan'a verilmesi durumu görüşülmüştür. Kruşçev'in Arnavutluk üzerindeki baskısı devam ettiği ve Sovyetlerin, Arnavutluk topraklarında hak iddia eden Yugoslavya ve Yunanistan ile dostluk kurmasından dolayı düşmanlık ortaya çıkmıştır. O'Donnell, **a.g.e.**, s.s.46-54.; Bland, **a.g.e.**, s.s.125,126.

[1179] Balli Kombëtar (Milli Cephe) yapılanması üyeleri Komünistlerin Yugoslavya ile anlaşıp Kosova'yı Arnavutluk topraklarına katmayacakları sözünü verip destek almasından dolayı rahatsız olup Naziler ile anlaşma yolunu seçmişlerdir. Ballistlere göre Arnavutluk topraklarına Kosova ve Makedonya dahil olması gerektiği düşünülmüştür. Çetiner, **a.g.e.**, s.s.105,106.

[1180] 1942'de Arnavutluk'ta İtalyan işgali zayıflarken hapisteki milliyetçi Arnavutları, Yugoslavya'nın desteğini alan komünistler ile mücadele etmesi düşüncesiyle serbest bırakmıştır. Bu milliyetçi aydınlar Midhat Fraşeri önderliğinde, Balli Kombëtar örgütlenmesi Tiran'da kurulmuştur. Balli Kombëtar cumhuriyet rejimini savunan Arnavut milliyetçiliği temeline dayalı bir Midhat Fraşeri'nin savunduğu görüşlerin silahlı örgütüdür. Örgütlenmenin Arnavutluk'un dört bir yanına yayılması ve kendi silahlı

tekkesinden Selim Kaliçani Baba, dervişi Recep'e Bektaşi köylerine gitmesini, komünistlere karşı sesini yükseltmesini emretmiş ve komünistlerin dini yok saydıklarını halka anlatmasını istemiştir. Recep Derviş, 1942 yılında Balli Kombëtar'a katılarak Gjirokaster'deki Zall tekkesi çevresinde Güney Arnavutluk'taki milliyetçilere destek vermiştir. Böylece Recep Derviş'in milliyetçiler ile yakın bağları sayesinde Kasım 1944'te Midhat Fraşeri, Ali Bey Kelcyra, Vehbi İsmaili, Hasan Dosti, Abbas Kupi gibi şahsiyetlerle Balli Kombëtar altında Batılı ülkelerin desteğini alarak komünist rejimin kurulmasına karşı mücadele çabalarının sürdürülmesi fikriyle hareket etmiştir. Gjirokaster'in Balli Kombëtar örgütünde en üst düzey yöneticileri arasına giren Recep Derviş, 1943 yılında bölgedeki daha güçlü bir yapılanma olan komünistlerin Ulusal Kurtuluş Cephesi karşısında hedef hâline gelmiştir. Ballistler gücünü kaybedip Komünistler Arnavutluk'a hâkim olurken herkese genel af sözü verilmiştir. Yine de Selim Ruhi Baba, komünistlere güven olmadığını, Ballist olan dervişi Recep'in diri diri derisinin yüzüleceği konusunda uyarıp kaçması gerektiğini belirtmiştir. 1944 yılına kadar Recep Derviş ve Selim Ruhi Baba Zall tekkesini milliyetçilerin sığınağı olarak kullanmasına imkân sağlamıştır. Nitekim Komünist Parti yönetimi arifesinde Midhat Fraşeri yanına Recep Derviş'i de alarak önce İşkodra'ya oradan da İtalya'ya göç etmiştir. Recep Derviş, İtalyan mülteci kampında kaldığı 4 yıl boyunca İtalyanca öğrenmiştir[1181].

İkinci Dünya Savaşı sırasında Recep Derviş'ten başka Golimbas tekkesinden yetişerek Zall tekkesine sığınan Arshi Bazaj Derviş, anti-komünist Balli Kombëtar'ın aktif bir örgüt üyesi olarak milis komutanı Hüseyin Lepenica ile birlikte savaşacak

birimlerini kurması için birçok aydın özellikle güneydeki şehirlere gönderilmiştir. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.71,75.

[1181] Baba Recep 1901 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavutluk'un güneyindeki şehirlerden (Gjirokaster) Ergiri'de doğmuştur. Frances Trix, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1906-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, C.2, Ankara, 18-20 Ekim 2018, s.601.; "Bektashizmi në Ballkan, Historia dhe Sfidat", **Urtësia**, s.13.; Recep Derviş işgale karsı Kasım 1942'de kurulan Arnavut milliyetçilerinin örgütü Balli Kombëtar yapılanmasına üye olmuştur. Bu örgüt orta sınıftan, dindar muhafazakarlardan ve toprak sahiplerinden geniş bir destek gören bir yapılama olmuştur. Balli Kombëtar'ın hedefleri Arnavutluk'ta cumhuriyeti yeniden kurmak ve sınırları Yugoslavya ve Yunanistan'ın Arnavut çoğunluklu tüm bölgelerini kucaklayacak Büyük Arnavutluk'un kurulması olmuştur. Abiva, "Remembering the Life of Baba Rexheb", **The Bektashi Voice**, s.12.; 1943 yılından 1944 yılına kadar 13 ay boyunca Recep Derviş Balli Kombëtar adına Komünistler ile iç savaşta çatışmıştır. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.23,52,72,75,76.; Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.s.220,335.; Balli Kombëtar yapılanması üyesi Rusto Skendi, Recep Derviş ile birlikte komünistlere karşı girişilen mücadeleyi ağır kayıplar ile kaybettiğinde beraber İşkodra'da Fatima Sinoimer adlı kız kardeşinin evine sığınmışlardır. Rusto Skendi gece hıçkırıklı bir ağlama sesine uyandığında Derviş Recep'in olduğunu fark etmiştir. Hysi, **Mision Bektashian**, s.95.

kadar milliyetçi örgütlenme içinde yer almıştır. 1945'te komünistler onu Kukës şehrinin yukarısındaki dağlarda takip ederken Arshi Derviş daha sonra birkaç arkadaşıyla birlikte sınırı geçerek Arnavutluk'tan Yunanistan'a kaçmıştır. Arshi Derviş, Balli Kombëtar'da iken Midhat Fraşeri'den onun amcası Naim'in eseri olan Bektaşi Defteri'nin devamı niteliğinde Bektaşi Sayfaları adında Bektaşilik hakkında Midhat Bey'in yeni görüşler geliştirdiği bir kitap almıştır. Ancak 1945'te komünistler onu Kukës şehrinin dağlarında takip ederken, Arshi Derviş elindeki diğer kitaplarla birlikte onu da yakalanma korkusuyla yakmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde Arshi Derviş, Arnavutluk'tan Yunanistan'a kaçarak Doğu Yunanistan'da Farsala'daki Durbalı Sultan tekkesine gidip tekkenin hamisi Sait Baba'nın emrinde on yıl görev yapmıştır[1182].

Arshi Baba, anılarında II. Dünya Savaşı'nda milliyetçi Bektaşilerin birbirleriyle çok sık görüştüklerini belirtmiştir. Onun anılarına göre, 1943 yılında Zall tekkesine gidip Selim Ruhi Baba ve Recep Derviş ile görüşüp Balli Kombëtar'ı desteklemişlerdir. 1944 yılında komünistler yönetimi devralırken Balli Kombëtar'dan yakını olduğu Şevket Baba'nın komünistler tarafından öldürülmesini Amerika'daki tekkesinde yaşlı iken bile dün yaşamış gibi anlatıp hüzünlenmiştir. Şevket Gılava Baba, komünistler tarafından öldürülmeden önce görüştüklerinde Arshi Derviş'e Yunus Emre'nin şiirini Türkçe okumuş ve Hacı Bektaş Veli'nin geleneğine göre vatan aşkıyla devlet için ölmeyi göze almak gerektiğini söylemiştir[1183].

II. Dünya Savaşı'nda komünist ideolojiyi destekleyen Bektaşilerden Partizan tabur komutanı Faya Martaneşi Baba ve Feyzo Derviş'ten bahsedilmişti. Feyzo Derviş komünist partizan olarak 1943 yılında Koştan tekkesine 12 tane silahlı partizan ile gidip komünist hareketi desteklemelerini istemiştir. Tekkedeki Bektaşilerden Şevket Gılava Baba ise Ballistlere meyilli olduğu için sırf komünizm istediğiniz için kendi yolumuza ters düşen kardeşlerinizi öldürmek Hacı Bektaş Veli öğretilerinde

[1182] Arshi Bazaj Baba 1906 yılında, Osmanlı'nın Adriyatik denizinde önemli liman kenti olan Avlonya'dan yaklaşık on mil uzaklıktaki küçük Arnavut kasabası Sevaster'da doğmuştur. Syrja Xhelaj, "Baba Arshi", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.38.; Trix, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1906-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.604.; Arshi Bazaj, 1906 yılında Skoza'da doğmuştur. Golimbas tekkesinde Bektaş Baba'nın dervişi olmuş, daha sonra Koştan tekkesinde dervişlik yapmıştır. Balli Kombëtar hareketine destek verip II. Dünya Savaşı'nda Zall tekkesinde dervişlik yapmıştır. Tartar Bazaj, **Shkoza Dhe Baba Arshi Bazaj**, Milosao, Sarande, 2012, s.125.

[1183] Syrja Xhelaj, "Fati Ynë Prej Një Drite", **The Bektashi Voice**, S.3, Babagân Books, Detroit, 2016, s.7.; Bazaj, **a.g.e.**, s.142.

olmadığını belirtmiş, "*Stalin'in bıyığı için Arnavut kanını döken Bektaşi'nin düşkün olacağını*" kızgınca söylemiştir. Feyzo Derviş de ona çok kızarak bundan sonra kendisini derviş olarak görmemelerini söyleyip bölgeden Partizanlar ile ayrıldığı esnada tesadüfen yağmurlu havada bir yıldırım partizanın üzerine düşüp onu öldürmüştür. Bunu Arnavut Bektaşileri Şevket Baba'nın kerameti olarak düşünmüştür. Bu olaydan sonra Şevket Gılava Baba, II. Dünya Savaşı sürecinde ülke dışına çıkamadığı için komünistler tarafından Balli Kombetar ile bağlantılı olduğu tespit edilerek 1948 yılında intikam niyetiyle öldürülmüştür[1184].

Komünistleri destekleyen diğer Bektaşilere bakıldığında, Ahmet Muhtar Derviş, 1942 yılında antifaşist hareket adı ile kurulan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin partizan birliklerine katılmıştır. İtalyan kuvvetlerine 1943'te yakalanıp Durres (Dıraç) şehrinde tutuklanmıştır. Mayıs 1944'te Partizanlar sayesinde tutuklu bulunduğu kamptan kendisini kurtaran Martaneş ve Elbasan'daki komünist kuvvetlerine katılmış, Alman kuvvetlerine ve Balli Kombëtar örgütlerine karşı savaşmıştır. Savaş sonrası 1945 yılından 1948 yılına kadar Avlonya'daki Kuzum Baba tekkesinde babalık görevini icra etmiştir[1185].

II. Dünya Savaşı'nda Salih Niyazi Dedebaba öldürülünce yerine yeni lider seçmek için Halife Baba Konseyi dönemin siyasi liderlerinden 4 Aralık 1941'de İtalyan kukla hükümetinin Başbakanı seçilen Mustafa Kruja'nın akrabası Ali Rıza Baba'yı seçmişti. Arnavut milliyetçiliği yapan Selim Ruhi Baba, Recep Derviş ve Ali Tomori Baba gibi eli kalem tutan Bektaşiler, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Fraşeri ailesinin peşinden gitmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Mithad Fraşeri'nin kurduğu Balli Kombëtar örgütünü desteklemiştir. Ali Rıza Dedebaba'yı destekleyen akrabası Mustafa Kruja hükümeti 1943'te istifa edince Ballist Bektaşiler, İtalya'nın yenilgisinden sonra Arnavutluk'ta kurulan Nazi kukla yönetiminde Mehdi Fraşeri adında bir eski Osmanlı bürokratını destekleyip komünistlere karşı cephe almıştır[1186]. Balli Kombëtar üyesi Bektaşilerden Pirişte tekkesinden Muço Derviş, Mehdi Fraşeri

[1184] Xhelaj, "Baba Shaefqeti me Halle", **Urtësia**, s.33.; Gılava tekkesinden Şevket Baba'nın rejim karşıtı tutumunun ardından Balli Kombëtar örgütünden Recep Derviş ile bağlantısı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Tepedelen bölgesinin Balli Kombëtar örgütünde bulunmak gerekçesiyle 17 Kasım 1947 tarihli mahkemede idam edilmesinin kararı alınmıştır. Boriçi ve Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, s.s.140,141.

[1185] Ahmet Muhtar Ahmetaj Derviş,1939'da Blac tekkesinden Zeynel Baba'nın dervişi olarak Bektaşi olmuştur. Micijevic, **a.g.e.**, s.117.

[1186] Hamzaj, **a.g.t.**, s.s.71,72.

ile görüşüp Kamber Ali Baba'yı Dedebaba atatmak istemiştir. Muço Derviş'i Balli Kombëtar üyesi olan Recep Derviş ve Selim Ruhi Baba destekleyince 23 Şubat 1944'te Ali Rıza Dedebaba'nın hastalanıp vefat etmesi üzerine siyasi yarışa gerek kalmadan Kamber Ali Baba dedebaba seçilmiştir. Derviş Recep'in desteklediği Kamber Ali Baba'nın liderliğe yükselmesi komünist Ahmet Muhtar Derviş'i telaşlandırmış ve hemen yeni lider olan Kamber Ali Dedebaba'yı tebrik edip komünistler için yaptıklarından dolayı özür dilemiştir[1187].

Kamber Ali Dedebaba, Ballistleri desteklediği için 12 Nisan 1944'te komünistler tarafından tutuklanarak 74 yaşındaki Bektaşi lideri müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır[1188]. Partizan ordusu komutanı Mehmet Şehu'nun babası Halveti olmasına rağmen Permeti tekkesine Cafer Sadık Baba'ya gelip tekkesinin üyeleri arasına katılmıştır. Öte yandan Mehmet Şehu, Bektaşiliğe çok yabancı olmamıştır. Çünkü Arizjana Bazaj, Mehmet Şehu'nun ananesi olduğu için Başbakan Mehmet Şehu, Ballist örgütten Arshi Bazaj Derviş ile hem akraba hem de köken bakımından anne tarafından Bektaşi geleneğine dayanan Bazaj soyuna dayanmıştır. Nihayetinde 25 Nisan 1945'te Mehmet Şehu'nun teşvikiyle 63 yaşındaki Cafer Sadık Baba tutuklanan Kamber Ali Dedeba'nın yerine Bektaşilerin yeni dedebabası seçilmiştir[1189]. Cafer Sadık Dedebaba komünistler tarafından Salih Niyazi Dedebaba'nın merkez tekkesinin hamisi olarak kabul edilerek 7 Mayıs 1945 tarihinde icazetname verilmiştir[1190].

Cafer Sadık Dedebaba yönetiminde IV. Bektaşi Kongresi 5 Mayıs 1945'te Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Dedebalık Merkezi'nde yapılmıştır. Kongreyi yöneten ekibin başında Komünist rejimin ilk Bektaşi sekreteri Martaneş tekkesinden Mustafa Xhani/Cani Baba (Faya Martaneşi) bulunmuştur[1191]. IV. Bektaşi

[1187] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.31-34.; Komünist partizan örgütlenmesi ülkede tek hâkim güç olmaya başlayınca dönemin Balli Kombëtar'a destek veren Recep Derviş, Dedebabası Kamber Ali'yi de yanına alıp Midhat Fraşeri ile İtalya'ya kaçmayı planlamıştır. Yaşlı olduğu için Kamber Ali Dedebaba kaçamamıştır. Hamzaj, **a.g.t.**, s.73.

[1188] Kamber Ali Baba, Fan Noli'ye yakınlık duymuştur. Prişte tekkesinden ün yapan bir Bektaşi olarak 1944 yılında Ali Rıza Dedebaba'nın yerine Dedebaba seçilmiştir. Kalp rahatsızlığı sebebiyle 1950'de Tiran hastanesinde göz hapsinde kalırken vefat etmiştir. Micijevic, **a.g.e.**, s.116.

[1189] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.228.; Mehmet Şehu, Dedebaba Mondi'nin anlatımıyla Halveti tarikatına bağlı Sünni gelenekten yetişmiştir. Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan görüşme, 29.07.2022.; Micijevic, **a.g.e.**, s.116.; Mehmet Şehu'nun annesinin tarafından soyunun Bektaşi kökene dayandığı belirtilmiştir. Bazaj, **a.g.e.**, s.13.; Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.33.

[1190] **AQSH**, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1945, D. I-9, f.1-3.

[1191] **Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar**, Tiranë, Mayıs 1945, s.1.

Kongresi'nde kongresinde oluşturulan Bektaşi Tüzüğü 5 Mayıs 1945'te hükümetin onayına sunulması için bakanlığa gönderilmiştir. Yeni Bektaşi Tüzüğü 14 Temmuz 1945'te Bakanlar Kurulu'nda onaya açılmıştır. Bakanlar kurulunda yeni Bektaşi Tüzüğü 26 Ekim 1945'te Müslüman Cemaati Tüzüğü ile birlikte aynı gün Enver Hoca'nın da imzasıyla yürürlüğe girmiştir. 22 Aralık 1945'te Bektaşi Kongresi kararları sonucunda alınan kararlar Kültür Bakanlığı tarafından onaylanmıştır[1192].

Komünist dönemde hazırlanan ilk Tüzük yani IV. Bektaşi Tüzüğü maddelerine bakıldığında, 1. maddesinde Bektaşi toplumu, aşık, muhip ve tarikat mensuplarından oluştuğu belirtilmiştir. 2. maddesinde Bektaşi ruhban sınıfının laik olması gerektiği vurgulanarak 3. maddesinde Bektaşilerin resmî dili Arnavutça, dini örgütün Arnavutluk'a has olduğu vurgulanmıştır. 9. maddesinde III. Bektaşi Kongresi'ndeki Dedebabalık Merkezi altında 6'ya bölünen halife baba bölgesel yönetimlerinde küçük bir değişikliğe giderek 6 taneden Kruje'deki Şemimi Baba tekkesi kuzeyin genel sorumlusu, Elbasan'daki İbrahim Cefai Baba tekkesi de güneyin en yetkili halife baba yönetimi olarak belirlenmiştir. 12. maddesinde Bektaşi topluluğunun genel görevinin halkın sosyal durumun iyileştirilmesine, para kazanmasına ve kardeşçe yaşamın destekçileri olacaklarına değinilmiştir. Bu amaçla Bektaşi yönetimin organları şöyledir: Genel Konsey, Halife Babalar Konseyi, Babalar Konseyi ve Din hizmetlileri toplantısı şeklindedir. 28. Maddesinde Bektaşi topluluğunun resmî bayram tatili olarak 22 Mart Nevruz Bayramı ve Hicri takvime göre Muharrem ayındaki Aşure Günü şeklinde belirtilmiştir. 31. maddesindeki esaslara göre bir Bektaşi'nin derviş olabilmesi için 25 yaşını doldurmuş olması gerektiği şart koşulmuştur. Kongrenin kararları doğrultusunda 5 Mayıs 1945'te 33 maddeden oluşan Tüzüğü dedebaba sıfatıyla Cafer Sadık Baba, Bektaşi toplumu hükümet sekreteri sıfatıyla Faja Martaneşi Baba imzalamıştır[1193].

IV. Bektaşi Kongresi'nin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra yeni Tüzük hükümet tarafından daha onaylanmadan 21 Ağustos 1945'te Cafer Sadık Dedebaba vefat edince geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan Abbas Hilmi Baba, Bektaşi Tüzüğüne

[1192] 22 Aralık 1945'te de yeni tüzük Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.1-4,22,24.
[1193] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.5-10.; **Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar,** Tiranë, Mayıs 1945, s.9-11.

göre Dedebaba makamına oy çoğunluğu ile Halife Baba Konseyi tarafından seçilmiştir[1194].

Balli Kombëtar ile komünistlerin çatışması dedebaba seçimine kadar ulaştığı gerçeği üzerine II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasındaki Balli Kombëtar destekçisi öldürülen diğer Bektaşilere bakıldığında, 1943 yılında Turan tekkesinde Zülfo Baba, Murat Fraşeri Baba, Çoruşlu Ali Derviş'in olduğu belirtilmiştir. Esasında Bektaşi tarikatına yönelik planlı idamlar savaş sonrasında rejim kurulurken karşıt düşünceyi ortadan kaldırmak adına 1945 yılında Arnavut milliyetçiliği yapan veya Kral Zogu taraftarı olduğunu düşündükleri tekke mensubu Bektaşileri yargılayarak uygulanmıştır. İdamdan kurtulanları ise uzun süren hapis cezaları ve kırsal bölgelere sürgüne yollayarak yıldırmışlardır. Bu dönem Bektaşiler açısından incelendiğinde Komünist hükümetin idam ettirdikleri 1945 yılında Gılava tekkesinden Kâmil Baba ile başlamıştır[1195]. Hemen ardından Celo Gılava Baba da 1946'da öldürülmüştür[1196].

Partizan liderlerinden Faya Martaneşi Baba'nın Abbas Hilmi Dedebaba tarafından 1947'de öldürülmesi ile Komünistler, Bektaşileri kendi hizbine koymak için siyasi idamları arttırmıştır. Yeni kurulan rejimi en ufak bir tehdidin rahatsız etmesine göz yummak istenilmemiştir. Bu süreçte tutuklu Bektaşilerden Şevket Mahmutay Baba, Suli Baba ve İngiliz ajanı olarak suçlanan Ali Turabi (Tomori) Baba mahkeme kararıyla 14 Ocak 1948'de Drina nehri kenarında kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Murteza Paya Baba da 1947 yılında rejim karşıtı olmaktan tutuklandığında hapishanede işkencelere dayanamayıp idamdan önce intihar etmiştir. Mustafa Cafer Baba ve Prişteli Muço Baba hapisteki kötü koşullardan ve işkenceden dolayı 1950 yılında vefat etmiştir. 1944'te Balli Kombëtar destekçisi olmaktan dolayı müebbet hapis cezası ile tutuklanan Mustafa Canay Baba 1952 yılında hapiste intihar etmiştir. 1948 yılında Bedri Habibi Carkay, Skrapar'da rejim güçleri tarafından öldürülmüştür. 1948-1950 tarihleri arasında Hayro Progonati Baba, Mehmet Kreşova Baba ve Bektaş Sevastari Baba hapiste tutuklu iken intihar etmiştir[1197].

[1194] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.228.; Hamzaj, **a.g.t.**, s.73.; 1920'de Avlonya Savaşı gazisi olan Prişte tekkesinden (Şaban Baba tarafından yetiştirilmiş) Abbas Hilmi Baba Ağustos 1945'te dedebaba seçilmiştir. Micijevic, **a.g.e.**, s.117.

[1195] Aliko, **a.g.e.**, s.27.

[1196] Boriçi ve Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, s.10.

[1197] Gılava tekkesinden Şevket Mahmutay komünist hükümeti eleştirdiği gerekçesiyle 16 Kasım 1946'da tutuklanmıştır. Boriçi ve Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, s.s.19,21,27,63.; Ali Tomori Baba 1947 yılında Girokaster Askeri mahkemesinde İngiliz ajanı olmak suçu ile idam cezasına çarptırılmıştır. Aliko, **a.g.e.**, s.16.; Ali Turabi Baba gençliğinde liseyi Yunan

Tomor Aliko'nun anılarında Prişte tekkesinden Kamber Ali Dedebaba kalp hastalığından dolayı komünist yönetim döneminin başında hastanede gözetim altında tutulmuştur. Ballistlere yakınlık kurduğu için kendisine hastanede kötü davranılmıştır. 1947'de Faya Martaneşi Baba'nın reformu hastanedeki tutumu etkilemiş, Bektaşi kıyafetlerinin çıkartılması ve saçlarının kesilmesi konusunda baskı yapılmıştır. Kamber Ali Dedebaba'ya 1950 yılında eziyet edercesine davranılmasıyla vefat etmiştir[1198].

Salih Niyazi Dedebaba, 1940 yılında Kazım Bakalli'yi Baba mertebesine yükseltip Makedonya'daki Harabati Baba tekkesine atamıştı. Komünistler iktidar olduktan sonra 1946 yılında Kazım Bakalli Baba Arnavutluk Tiran'a geldiğinde Ballist olarak şüphelendikleri için tutuklanmıştır. Kosova asıllı bir Arnavut olduğu için Komünistler onu 1947'de Yugoslavya'ya hapse yollanmıştır[1199].

Rejim tarafından tutuklanan Bektaşiler: Leskovik tekkesinden İslam Baba 11 yıl hapis cezasına, Bayram Mahmutay Baba 12 yıl hapis cezasına, Sami Kamthi Baba 15 yıl hapis cezasına, Muharrem Kreşova Baba 9 yıl hapis cezasına, Hilmi Shemberdheni Baba 13 yıl hapis cezasına, Paya Tomorice Baba 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. İlmi Tomorice Baba, Therepeli Halim Salih Baba, Fraşerli Mehmet Zyka Baba, Rabialı Ferik Baba, Naki Çauşi Baba, Krujeli Abdullah Şima Baba, Panaritli Muço Tomorri Baba, Ali Abbas Derviş, Hüsnü Rehova Derviş, Taşya Derviş ve Bayram Çerçizi Derviş tutuklanmıştır. Tutuklamaların bazıları komünist olmadığı bahanesi ile paralarına el koymak amaçlı olmuştur. Dule Manay Baba 1947 yılında 3 ay hapis cezasına çarptırılıp 529 dolar parasına el koyulmuştur. Tahir Kuçi 10.000 frank para cezasına çarptırılmış ve 2400 Arnavut Frangına el koyulmuştur[1200].

Rejim tarafından sürgün edilen Bektaşiler şöyledir: Devoll tekkesinden Kazım Baba, Hayri Baba, Ahmet Muhtar Ahmetay Derviş, Reşat Bardi Derviş, Hüsnü Malay

---

Zosimea okulunda Ortodoks kültürü etkisinde okumuştur. Batılı ülkeler ile daima temas halinde olmuştur. Selim Rexheb Kaliçani, **Testamenti Bektashian**, Marin Barleti, Fushe Kruje, 2000, s.s.59,60.; Tomori, **Naim Fraşeri**, s.94.

[1198] Hastanede Kamber Ali Dedebaba'ya hemşire şehvet içeren sözler kullanmış ve duş aldırılırken aşırı sıcak su kullanmak gibi işkenceye varan tutuma maruz kalmıştır. Aliko, **a.g.e.**, s.s.29-32.; Boriçi ve Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, s.s.10,19.

[1199] Kazım Baba 1948'de Arnavutluk ile Yugoslavya'nın arası bozulunca serbest kalmış, 1967 yılında Bektaşilik yasaklanınca Kosova'da Bektaşi Babalığı yaparak Arnavut Bektaşiliğini devam ettirmiştir. Micijevic, **a.g.e.**, s.s.120,121.

[1200] Aliko, **a.g.e.**, s.27.; Diğer bir kaynağa göre Bayram Mahmutay Baba 15 yıl hapis 30 yıl evinden sürgün edilmiştir.; Boriçi ve Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, s.s.19-23.

Derviş, Nebi Derviş, Mete Verleni Derviş, Zeynel Çobani Derviş, Taki Plaşniku Derviş, Naki Duşku Derviş, Hasanay Derviş, Halim Adilay Derviş, Ali Korça Derviş[1201].

3.2.2. Arnavutluk'ta Emek Partisi'nin İktidarında Bektaşilik 1946-1960

Enver Hoca'nın Bektaşiliği ve diğer dinî yapıları zayıflatmasının tam olarak anlaşılması için Enver Hoca'nın yaşamında dinin etkisinin ne şekilde geliştiğine değinilmesi zaruridir. Enver Hoca, 16 Ekim 1908'de Arnavutluk'un Gjirokaster şehrinde Halil Hoca'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir[1202]. Güney Arnavutluk şehrinde doğarak köken bakımından Toska olan Enver Hoca, annesi tarafından Bektaşi tekkesine kayıtlı bir Bektaşi sülalesinden kökene dayanmıştır. Babası Halil Bey, Arnavutluk'un bağımsızlığından birkaç yıl sonrasına kadar imamlık yapmış, son derece dindar bir adam olmuştur. Bu sebeple babasından çok Avlonya'da bağımsızlık ilan edilirken İsmail Kemal Bey'in yanında yer alan Bektaşi olan amcası Hüseyin Hoca'yı (Baba Çeni) kendisine övünç kaynağı olarak anmıştır. Enver Hoca'nın amcası Hüseyin'in torunu olan Abbas Omari, Balli Kombëtar yapılanması içinde milliyetçi Bektaşilerden saf tuttuğu için ona karşı hep kızgın olmuştur. Enver Hoca'nın Bektaşi geleneğinden yetişmiş olan Abbas Ermenji adında yakın arkadaşı da Balli Kombëtar yapılanmasının başkomutanı olmuş ve 1946'da Arnavutluk'u terk edince ikinci sırada aranan suçlu ilan edilmiştir[1203]. Zall tekkesinden hamisi Selim Ruhi Baba ve Recep Derviş Balli Kombëtar'a çalışsalar da savaştıkları komünistlerin lideri Enver Hoca ve Bedri Spahiu gibi önder kesim yıllar önce kendi tekkelerinde muhip olmuştur. Hatta Enver Hoca, gençliğinde Fransa'ya üniversite okumaya gitmeden önce annesi ile gelip Selim Ruhi Baba'ya baş okutarak dua ettirmiştir[1204].

[1201] Ahmet Muhtar Baba, komünist olduğu halde Kamber Ali Dedebaba'yı Ballistlerin lider seçtiği gün tebrik ettiği için başlangıçta şüpheli sayılmıştır. Aliko, **a.g.e.**, s.28.

[1202] Babası Enver Hoca'ya Enver adını, İttihat ve Terakki Partisi'nin liderlerinden Enver Paşa'ya olan hayranlığından dolayı vermiştir. Çünkü Enver Paşa, Balkan coğrafyasında M. Kemal Atatürk'ten sonra en çok tanınan ve sevilen bir kişi olmuştur. Cemalettin Taşkıran, **Balkanlarda İzlerimiz**, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010, s.58.

[1203]Abbas Ermenji, Paris'e yerleşmiş 1993'te Arnavutluk'a geri dönüp Balli Kombëtar partisini tekrar aktif etmiştir. 2003 yılında vefat etmiştir. Brendi Fevziu, **Enver Hoxha The Iron Fist of Albania**, I.B.Tauris & Co. Ltd, London and New York, 2016, s.s.10-36.; Enver Hoca'nın annesinin inançlı bir Bektaşi olduğunu Edmond Dedebaba da röportajında belirtmiştir. Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan görüşme, 29.07.2022.; Çetiner, **a.g.e.**, s.22.

[1204] Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.605.; Enver Hoca, 1930'da devlet bursu ile Fransa'daki Montpelier Üniversitesine gitmiş, Paris'te öğrenci iken gazetelerde Arnavutluk'ta Kral Zogu yönetimine karşı Cumhuriyetçi yazılar yazdığı için devlet eğitim bursunu kesmiştir. Böylece 1936'da Enver Hoca Arnavutluk'a geri dönüp Korça Devlet Lisesi'nde Fransızca

Enver Hoca'nın Toska olup Zall tekkesine annesi üzerinden bağı ve yakın arkadaşlarının Bektaşi olduğu göz önüne alındığında Bektaşiliğe meyilli olduğu ancak komünizme karşı olan Ballist Bektaşiler yüzünden sonraki dönemde Bektaşiliğe mesafeli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim savaş esnasında canını emanet edecek kadar güvendiği Faya Martaneşi Baba ise komünist gerilla yapılanmasının kurucu önderlerinden olarak Enver Hoca'nın yakın arkadaşı olmuştur[1205]. Bağımsız Arnavutluk'un ilanı için Komünist liderler 28 Kasım 1944'te Tiran'a vardıklarında çekilen fotoğrafta Koçi Xoxe, Faya Martaneşi Baba, Enver Hoca, Ömer Nişani ve Müslim Peza yan yana yer almıştır[1206].

II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünist rejimin inşası için hükümeti kuran Enver Hoca, ülkedeki yurtdışı ile bağlantılı olanları ve özellikle Batılı ajanları etkisiz kılmak için tedbirler almaya başlamıştır. Bu amaçla 1945 yılından itibaren dört dinî topluluğu denetim altına almaya çalışmıştır[1207]. Dinî toplulukların merkezlerinin Arnavutluk'un dışında yer alması durumu karşısında Enver Hoca, başlangıçta Ortodoksları komünist liderlerden Ortodoks olan Koçi Xoxe'un kontrolünden dolayı hedef almamış, Mart 1945'te işgalci İtalya ile bağından dolayı Katolik Kilisesi'ne yönelik açık şekilde zulüm yapacağı politikasını duyurmuştur. 2 Aralık 1945'te Komünist yönetim altında ilk parlamento seçimleri gerçekleşmiş ve Enver Hoca'nın devlet başkanı olacağı şeklinde hükümet olması planlanmıştır. Katı reformları dayatmadan önce 5 Ocak 1946'da zorunlu askerlik hizmeti getirilerek ordu güçlendirilmiştir. Bunun üzerine 11 Ocak 1946'da Arnavutluk Halk Cumhuriyeti resmî olarak kurulmuştur. 17 Ocak 1946'da Komünist hükümet, tüm Katolik kültür kurumlarını kapatmış ve rahipleri toplu olarak tutuklamaya başlamıştır. 15 Şubat 1946'da tüm İtalyan şirketlerinin kamulaştırılmış hemen ardından 19 Şubat'ta ise Arnavut asıllı olmayanlar başta Katolikler olmak üzere Ortodokslar da dahil tüm Hristiyan rahiplerin içinden ayıklanarak Arnavutluk'tan sınır dışı edilmesi

öğretmenliği yapmıştır. 1939'da İtalyan Faşist kuvvetleri Arnavutluk'u işgal ettiğinde işgalden kurtuluş için komünist örgütlenme kurmak amacıyla Tiran'da bir tütün dükkânı açarak faaliyete geçmiştir. Alpan, **a.g.e.**, s.s.54,55.

[1205] Hamzaj, **a.g.t.**, s.71.

[1206] Devletin kuruluşunda Bektaşi Babası Faya Martaneşi Enver Hoca'nın güvendiği bir lider olarak görülmüştür. Faya Martaneşi Baba Arnavutluk'ta komünist rejimin kurucularından sayılmıştır. Fevziu, **a.g.e.**, s.303.; Permet Kongresinin 21 Eylül 1974'te 30. Yıl dönümü kutlamalarında Enver Hoca, Faya Martaneşi Baba'nın adını Ulusal Kurtuluş Anti-Faşist Konseyi üyeleri arasında andırmıştır. **AQSH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1974, D. 228, f.30.

[1207] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.289.; Komünist dönemde Arnavutluk yavaş yavaş daha izole hale gelmiştir. Bu sebeple dini inançların dış bağlantılarını koparmak zorunluluk görülmüştür. Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.13.

sağlanmıştır[1208]. Enver Hoca komünist iktidarı kurduktan sonra Katolik kilisesini daima tehdit olarak görmüştür. 1946'da Arnavutluk'ta Cizvit tarikatı yasaklanmış ve 1947'de Fransiskenlik de aynı şekilde feshedilmiştir. 1946'nın sonuna gelindiğinde yirmi Katolik rahibin idam edildiği ve kırktan fazlasının hapsedildiği durumu kaynaklarda bahsi geçmiştir[1209].

Dış ülkeler ile bağı en zayıf olan Sünni Müslümanlara karşı komünistlerden ilk tepki gecikmemiş, Mayıs 1945'te Tiran'da toplanan III. İslam Cemaati Kongresi'nde Komünistler yeni bir statü belirleyince Sünni Müslümanların vakıflarına devlet tarafından el koydurmuş, mevcut bulunan yayın organları kapatılmış ve hacca gitmek yasaklanmıştır. Cuma namazı kılmak ve ramazan ayında oruç tutmak zorlamış, hatta 1945'ten sonra Arnavutluk'tan hiç kimse hacca gidememiştir[1210]. Öte yandan Arnavutluk'ta tüm eğitim kurumları dinî eğitim veren okullar dahil Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Tüm dinî toplulukları bu kanun kapsasa da esas hedefleri olan Sünnilerin dinî eğitimine müdahale edilmiştir. Duruma tepkiler artınca komünist hükümetin ilk Eğitim Bakanı Kostak Cipo, dinî toplulukların bu duruma itirazlarına karşı 12 Haziran 1945'te dileyen herkese talepleri doğrultusunda din eğitiminin devletin belirlediği koşullar altında verilebileceğini belirtmiştir[1211].

Bu dönemde Bektaşi toplumu için içlerindeki Ballistlerin ayıklanması devam ederken yeni rejime uyumlu yeni bir Tüzük hazırlamaları dayatılmıştır. IV. Bektaşi Kongresi, 2 Mayıs 1945'te Tiran'daki Dedebabalık Merkezinde toplanmış ve Cafer Sadık Baba'nın başkanlığında yapılmıştır. Cafer Sadık Baba'nın sağlığının kötü olması nedenleriyle, partizan lider Mustafa Cani (Faya Martaneşi) Baba bu kongrenin önemli bir bölümünü onun vekili olarak yönetmiştir. Komünistlerin istekleri doğrultusunda 1945 yılındaki kongrede alınan kararlardan oluşturulan Bektaşi Tüzüğü 5 Mayıs'ta hazırlanarak hükümete sunulmuştur[1212]. Ayrıca Enver Hoca'nın dostu

---

[1208] Enver Hoca, 30 Temmuz 1951'de Katolik Kilisesi'nin Tüzüğüne ilişkin yasayı meclisten çıkarttırıp Katoliklerin Vatikan ile tüm bağlarını koparmaya zorlamıştır. Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.XXXVII.; Tuncer, **a.g.e.**, s.112.; Baklacıoğlu, "Sosyalizm Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, s.376.

[1209] O'Donnell, **a.g.e.**, s.140.

[1210] Bilge, **a.g.m.**, s.388.

[1211] **AQSH**, F. 882 (Komuniteti Mysliman), v.1945, D. 63, f.34.; 1946 yılında yapılan öğretim ve eğitim faaliyetlerini modern bilim ve pedagojiye dayalı şekilde sosyalist ideolojiye dönüştürmesi Kültür Devrimi hareketinin sosyalist içerikli yeni bir demokratik halk okulu projesi adıyla dini eğitimden ayırmasına olanak tanımıştır. Kolektif, **Twenty Years of Socialism in Albania**, Naim Frashëri, Tirana, 1964, s.83.

[1212] Hysi, **Mision Bektashian**, s.50.; Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.268.

Partizan kuvvetlerinde Albay rütbesinde olan Faya Martaneşi Baba, Bektaşilik Merkezinin komünist yönetimdeki yeni sekreteri seçilmiştir[1213]. Enver Hoca'nın desteğiyle komünist sistemin Kurucu Meclis Üyeleri arasında Faya Martaneşi Baba da yer almıştır[1214]. Faya Martaneşi Baba, 1946 yılında Elbasan şehrinden Kurucu Meclis Üyesi seçilmiştir[1215].

Enver Hoca, Anayasayı 1946 yılında ilan ettikten sonra çok dinli ve çok mezhepli toplum yapısının düzeltilmesi gereken ciddi bir durum olduğuna inanmıştır. Enver Hoca, halka sesleniş konuşmalarında "*Arnavutların dininin Arnavutluk olduğunu*" söylemiştir. Tıpkı Kral Zogu gibi millî kimliği Arnavutluk'un dinî inancı olarak gösterip toplumdaki dini farklılar üzerinden ayrışmanın önüne geçmek istemiştir[1216]. Arnavutluk'ta 1946'nın ilkbahar aylarında, Ortodoks kilisesine, Bektaşi ve diğer Müslüman mezheplerine baskılara başlanmıştır. Toprak reformu kapsamında 1946'da dinî kurumlar için izin verilen toprak miktarı 10 hektara indirilmiştir. Bu sınırlama, dinî yapılanmanın hayır kurumlarına, tekke ve manastır ideolojisine sahip topluluklara yardım etme kapasitesini kısıtlamıştır[1217]. Öte yandan 1946 ilan edilen Arnavutluk Anayasasının 18. maddesi din hakkında şunu belirtmiştir: "*Tüm vatandaşların düşünce ve inanç özgürlüğü garanti altındadır... Tüm dini topluluklar inançlarıyla ilgili konularda, bunun yanı sıra inançlarının uygulanması ve topluma yansıtılması konusunda özgürdür.*[1218]"

Enver Hoca'nın dinî kurumlar konusunda Anayasada vaat ettiği özgürlük aslında komünist ideolojiye uyumlu hâle dönüşmesi ile verilebilecek hak olarak düşünülmüş ve dinî topluluklara politik olarak baskı uygulanmasıyla zorunlu dönüşüme tabi tutulması olmuştur. Bu bağlamda Bektaşiliğe bakıldığında, yaşlı olması sebebiyle 1945 kongresinden sonra birkaç ay içinde Cafer Sadık Dedebaba vefat edince yerine Ballistlere yakın olan gelenekçi Abbas Hilmi Baba'nın Dedebaba

[1213] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.
[1214] Maliye Bakanlığı, Hazine Müdürlüğü maaş ödemeleri, listesinde 1946 yılında Enver Hoca'dan sonra 2. Sırada Faya Martaneşi Baba'nın adı yer almıştır. **AQSH**, F. 343 (Ministria e Financave), V. 1946, D. 2, f.1-2.
[1215] **AQSH**, F. 505 (Ministria e Financave), V. 1946, D. 81, f.2.
[1216] O'Donnell, **a.g.e.**, s.139.
[1217] Ali Özkan, "Enver Hoca Döneminde Arnavutluk'ta Din-Devlet İlişkisi", **History Stories**, C.4, S.4, 2012, s.300.
[1218] O'Donnell, **a.g.e.**, s.137.

seçilmesiyle aksi bir durum yaşanmıştır. Bu durum Arnavutluk'taki Bektaşilikte ilk büyük krizin yaşanmasına sebep olacaktır[1219].

Arnavutluk'ta komünist rejimin kurulduğu ilk yıllarda ülke genelinde eğitimli kişilerin az olmasıyla kadrolara dolduracak nitelikli eleman kıtlığı yaşanmıştır. Bu durum karşısında diğer dinî topluluklar kadar katı kuralları olmayan eğitimli Bektaşilerin içinden komünist harekete katılanlar arasından makamlara atamalar yapılmıştır. Halk Meclisi'nde çok sayıda milletvekili Bektaşi olmakla beraber Ulusal Kurtuluş Şurası'nda ve Demokratik Cephe gibi üst düzey yapılar içinde Martaneş tekkesinin hamisi Faya Martaneşi Baba, Kamil Baba ve Feyzo Derviş bulunmuştur. Böylece 1947 yılından itibaren Bektaşilik devlet yönetiminde hiç olmadığı kadar güçlenmiştir[1220]. Bektaşiliğin rejime uygun hâle getirilmesi için bu süreçte görevlendirilen kişi Faya Martaneşi Baba olarak belirlenmiş ve 1947 yılında Halk Meclisi Merkez Seçim Komisyonu'na atanmıştır[1221].

Aslında Enver Hoca'nın müdahalesinden çok önce 1945 yılındaki IV. Bektaşi Kongresi'nde araştırma bürosu sekreteri İbrahim Hasanay, hükümet adına Bektaşi babalarının içinde mücerret olanların neden evlenmediğini, bunun dayatma bir yasak olarak uygulanıp uygulanmadığı konusunda bilgi istemiştir[1222]. Bundan cesaret alan Faya Martaneşi Baba ve Feyzo Derviş'in Bektaşi din adamlarının evliliği konusunda söylemleri mücerret geleneğe karşı çıktıkları için büyük tartışma yaşatmıştır[1223]. Kongre sonrasında Abbas Hilmi Dedebaba'nın gelenekçileri ve Faya Martaneşi Baba'nın reformcuları olarak iki gruba ayrıldılar. Bu iki ayrı görüş Komünist

---

[1219] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.; Abbas Hilmi Dedebaba, 1887 yılında Përmet ilçesine bağlı Mertinj köyünde dindar ve vatansever ancak ekonomik olarak fakir bir aileden dünyaya gelmiştir. Abbas Hilmi Dedebaba'nın adına komünist rejim yıkıldıktan sonra Mertinij köyünde ev şeklinde müze inşa edilmiştir. Müzede Abbas Hilmi Dedebaba'ya ait şu söz onun derin bir tasavvuf alimi olduğunu gösterir: "*Aşk var olan en kuvvetli güçtür, çünkü sınır tanımaz. Eğer bulmak istiyorsak hayatın anlamını, eğer dünyayı ve içinde yaşayan her canlıyı kurtarmak istiyorsak, tek yol aşk aşktır.*" Merja ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.s.91-93.

[1220] Martaneş tekkesi II. Dünya Savaşı'nda Faya Martaneşi (Mustafa Cani) Baba tarafından yönetilmiştir. Faya Martaneşi Baba Komünist Partizan kuvvetlerinin öncü yapılanmasından olup İtalyanlara karsı mücadele verince 1942 yılında tekke işgal edilerek İtalyanlar tarafından yıkılmıştır. Micijevic, **a.g.e.**, s.s.91,122.; Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.270.

[1221] **AQSH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1947, D. 199, f.2.

[1222] Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.270.

[1223] Faya Baba, IV. Kongre'nin başında konuşma yaparak Hacı Bektaş Veli'nin evli olduğunu vurgulamıştır. Mücerretlik yasasına karşı çıkarak Anadolu'da Çelebi Bektaşilerinin onun soyundan olduğunu Bektaşilerin evlendiğini ve din adamlarının da evlenmesi gerektiğini söylemiştir. Kendi çocuğunu meşru yapabilmek adına da olsa kabul edilmeyeceğini bilerek kendi fikirlerini Komünist Parti'nin böyle emrettiği şeklinde desteklemiştir. Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.51.

hükümette dinî toplulukların Cemaat Genel Meclisi üyeleri 5 Ocak 1947'de toplantı yaptığında karşı karşıya gelmiştir. Hükümetin Sekreter Büro Başkanı Faya Martaneşi Baba, toplantıda iki tane durumu gündeme getirmiştir. Hapse atılan komünizme karşı olan Bektaşilerin kınanması ve Bektaşiliğin komünist rejime göre modernleştirilmesi gibi yeni görüşlerini belirtmiştir. Abbas Hilmi Dedebaba da özellikle yeni reformlara karşı çıkarak mecliste aleyhte oy kullanmıştır. Ancak Faya Martaneşi'nin devletteki konumundan dolayı fazla sesini yükseltememiştir[1224].

Faya Martaneşi Baba, Abbas Hilmi Dedebaba'yı hiçe sayarak Arnavutluk Bektaşi toplumu içinde yeni bir yapılanma yapmak için öncelikle kendi fikrini destekleyecek yeni dervişleri yetiştirme kursu açmıştır. Bu şekilde 21 tane derviş Dedebabalık Merkezinde yetiştikten sonra 14 Mart 1947'de yapılan toplantıda İlerici Bektaşiler adında bir reform örgütü kurarak hareket başlatmıştır[1225].

Faya Baba'nın söylemlerine Türk olan Selman Cemali Baba açıkça karşı çıktığından dolayı İlerici Bektaşiler hareketi için Selman Cemali Baba'yı tehdit olarak görmüştür. Faya Baba, komünist hükümetteki yetkisini kullanarak Selman Baba'nın bir Türk ajanı olduğunu yazılı belgelere döküp tutuklamaya gitmiştir. Gün doğmadan sabaha karşı saat 5 civarında yapılan ani baskından önceden haber alarak Selman Cemali Baba kurtulmuştur. Ancak dervişleri üzerinden yeri tespit edilmiş ve Enver Hoca'nın karşısına çıkartılmıştır. Enver Hoca'yı sözleri ile etkileyince onun serbest bırakılması sağlatılmıştır. Selman Cemali Baba, Enver Hoca'nın bu tavrından dolayı ona karşı daima sempati duymuştur[1226].

İlerici Bektaşiler toplantısında Arnavutluk'taki Bektaşilik için Orta Çağ'dan kalma ilkel gelenekleri devam ettiren bir yapı olarak değerlendirilmiştir. 15 Mart 1947'de toplanan İlerici Bektaşiler cehalet yayan, geleneksel ve insanları köle hâline getiren eski Bektaşi alışkanlarını kaldırmak için toplanıldığını tutanak belgesinde belirtmiştir[1227]. Toplantı tutanağında belirtilen hususlar şöyledir: Bektaşiler tarafından halka hurafelerin uyguladığına ve toplumda cehaletin körüklendiği durumdan

[1224] Micijevic, **a.g.e.**, s.s.123,124.; Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.271.; Hamzaj, **a.g.t.**, s.74.
[1225] Micijevic, **a.g.e.**, s.s.124.
[1226] Faya Martaneşi Baba'nın fikirlerine ilk defa Fushe Kruje tekkesinden Murteza Baba karşı çıkmıştır. Hükümet üzerindeki gücünü kullanarak Faya Martaneşi Baba onu Ballist olarak suçlatıp önce hapse arttırmış ve hapiste sorgulanırken üçüncü katın penceresinden arttırıp öldürttüğü rivayet edilmiştir. Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.37,59,60.
[1227] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.1.

kurtulmanın zorunlu olduğuna değinilmiştir. İlerici Bektaşilerin temel amacının Bektaşi ruhban yapılanmasını halkın ihtiyaçlarına ve çıkarlarına göre var gücüyle çalışan bir şekle dönüştürmek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca elit sosyete geleneklerini (Fraşeri ve Ahmet Zogu dönemi uygulamalarını) terk ederek Demokratik Cephe yapılanmasının izinden gidecekleri konusunda keskin bir yargı verilmiştir. Komünist hükümete askerleri olmak dahil her türlü yardımda bulunacakları konusunda taviz tanınmamıştır [1228].

Toplantıda geleneksel Bektaşiliği yıkmak için önce Bektaşiliğin iç kurallarından başlayarak tasfiye yapılması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda ilk verilen karar Bektaşiliğin kıyafetlerinin Orta Çağ'dan beri sürekli değişim gösterdiği için bu sebeple zorunlu bir kıyafet dayatması olmaması gerektiği şeklindedir. Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin birbirinden farklı kıyafet giydiği ayrıca Bektaşi tarikat mensubu diğer tarikatlardan ayrılsın diyerek tüm tarikatların farklı kıyafet uygulaması Osmanlı yönetiminin uygulaması ile ortaya çıktığına vurgu yapılmıştır. İkinci olarak İlerici Bektaşiler, evlilik konusunda da bekarlık yemini etmeninin zorunlu olmadığına, Bektaşilerin kutsal şahsiyetleri olan Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in çok genç yaşta evlendirildiğine ve hatta Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebiler olduğuna değinmiştir. İlk defa Arnavut Bektaşilerinde Çelebi kolunun varlığı İlerici Bektaşiler tarafından kabul edilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinden ve Orta Çağ'daki Bektaşi evliyalarının evlilik kurduğuna vurgu yapılmıştır. Babagan geleneğin kurucusu Balım Sultan'ın mücerret geleneği çıkarmasının manasının olmadığı, birçok defa mücerret yemini eden Bektaşilerin bu yemini gizlice bozarak gizlice çocuk sahibi olup, çocuğundan uzakta yaşadığına değinilmiştir. 500 yıl önce insanın doğasına aykırı karar alındığı bu durumun artık değişmesinin vaktinin geldiğine inanılmıştır[1229].

İlerici Bektaşiler "Bektashinjt Përparimtarë" hareketi geleneksel yanlış olarak tanımladıkları olarak evlenmeme geleneğine karşı savaş ilan edip evlenmeyi tercih etmiştir. Ayrıca harekete katılan Bektaşiler tekkedeki dinî törenler haricinde modern kıyafet giyerek çağa uygun görünüp sakal tıraşı olacaktır[1230]. 15 Mart 1947 tarihli 8

[1228] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.2-3.
[1229] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.4-6.
[1230] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.7.; İlerici Bektaşiler hareketinin ilk istekleri Bektaşi tekke mensubu derviş ve babaların modern kıyafetler giyip, sakal tıraşı olmalarını, görünüşün geleneği etkilemeyeceği daha şık olmak gerektiğini belirtmişlerdir. Doja, **a.g.e.**, s.77.; Faya Martaneşi Baba'nın doğrultusunda İlerici Bektaşiler grubu üç temel isteğe dayalı reform hazırlamıştır. Bu reform kuralları: Bektaşi din adamlarının evlenmesi. Bektaşi tekke mensuplarının tekke dışında

sayfalık metni duyuran İlerici Bektaşiler hareketinin başkanı Feyzo Baba, Sekreteri Rüstem Baba, Başkan vekili Halk Meclisi'ndeki milletvekilleri olan Permetli Zeynel Baba olarak geçmiştir. Metni, bu hareketin yüksek mertebedeki Bektaşileri olan Faya Martaneşi Baba, Feyzo Baba, Rüstemi Baba, Cemal Dinalari Baba, Kazım Velabisti Baba, Kazım Osmenzeza Baba, Zeyen Permeti Baba, İlyas Memalay Baba ve Mustafa Krapsi Baba imzalamıştır. Ahmet Muhtar Baba da Avlonya'dan katılım sağlamıştır[1231].

Korça'daki Turan tekkesinde bulunan Rüstem Baba, İlerici Bektaşiler hareketine katılınca ilk defa geleneksel kıyafeti çıkarıp babalık yapmaya başlamıştır. Buna şahit olan tekkesinin takipçileri geleneğin bozulmasının korkusuyla Abbas Hilmi Dedebaba'ya şikâyette bulunmuşlardır. Abbas Hilmi Dedebaba bu harekete başlangıçta "*Bizde ilerici veya gerici yoktur*" şeklinde cevap vermiştir[1232].

Abbas Hilmi Dedebaba daha sonra bu kuralların komünist hükümetten mi yoksa sadece Faya Martaneşi Baba'nın ekibinin mi yaptığını merak ederek hükümetle iletişim kurmuştur. Aldığı cevapta Bektaşilerin kıyafeti, evliliği ve sakalı hükümet açısından ne şekilde olduğunun önem arz etmediği şeklinde olmuştur. Bundan sonraki süreçte Abbas Hilmi Dedebaba, Faya Martaneşi Baba ve dervişi Feyzo'yu sıkıca takip etmiştir[1233].

Bardağı taşıran gelişme 17 Mart 1947'de İlerici Bektaşilerin önergesi broşür olarak bastırılıp Dedebabalık Merkezindeki yeni yetişen dervişlere dağıtılınca meydana gelmiştir. Olay esansında aynı ortamda bulunan Hima Derviş'in gözünden hadise şöyle gerçekleşmiştir: Faya Martaneşi Baba 17 Mart 1947'de Feyzo Derviş ile Dedebabalık Merkezine geldiğinde Abbas Hilmi Dedebaba'ya "*Partinin ve hükümetin emriyle buraya geldik. Babalar ve dervişler üniformalarını çıkarıp sivil olacak,*

---

kıyafetlerini çıkarması. Bektaşi din adamlarına özgü sakal uzatmanın kaldırılması.; Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.272.

[1231] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.8.; Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.272.

[1232] Abbas Hilmi Dedebaba, Osmanlıca ve Arapça eski Bektaşi yazmalarını Arnavutçaya tercüme heyeti kurup kendisi de çeviri yapmıştır. Bundan maksadı 1826'daki yasak öncesi Osmanlı'daki Bektaşi geleneklerine yeniden erişmek olmuştur. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.230.; Faya Martaneşi Baba'nın destekçisi olan Rüstem Baba, bir rivayete göre kendisini ilerici Bektaşiler hareketinin Dedebabası ilan etmiştir. Komünist yönetimin ilk yıllarında devlet müdahalesi gelmeden önce siyasi bunalım Bektaşi toplumunun işleyişini sarsmıştır. Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.41.

[1233] Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.s.273,274.

nişanlanacak, evlenecek ve aile kuracaklar" şeklinde konuşarak elinde tuttuğu bu kuralların olduğu belgeyi imzalamasını istemiştir. Bundan sonra Hacı Bektaş Veli'nin değil Enver yoldaşın emirlerinin uygulanması gerektiğini anlatınca ortam gerilmiştir. Abbas Hilmi Dedebaba, "*Mademki Enver Hoca'nın ve Partisi'nin istekleri böyle o zaman belgeyi odama götürüp imzalamalıyım*" dedikten sonra belge ile birlikte odasına geçmiştir. Belgeleri imzalamak yerine beylik silahını alıp binanın birinci katındaki Faya Martaneşi Baba ve Feyzo Derviş'i tabancası ile öldürmüştür. Abbas Hilmi Dedebaba sakince odasına geçmiştir. Önce odadan saat gece 03.00 dolaylarında silah sesi duyulmuş ardından içeri komünist güvenlik birimleri gelmiş ve tekrar silah sesi duyulmuştur[1234]. Selim Kaliçani Baba'nın anılarında Abbas Hilmi Dedebaba, Faya Martaneşi ve Feyzo Derviş'i tabancası ile vurunca Sigurimi ajanları kendisini öldürmeden intihar etmiştir. Gelen ajanlar Abbas Hilmi Dedebaba'nın cansız bedenine silahla ateş etmiştir[1235].

Hilmi Dedebaba'nın ölümünde iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan sözlü tarihçilikte Abbas Hilmi Dedebaba, Faya Martaneşi'nin mücerretlik yemini yaptıktan sonra hiç evlenmeyip kadınlarla ilişkisi olmayacağı sözünü bozup kendi muhibbi olan kadından çocuk yapıp bu çocuğu gizli büyüttüğünü öğrenince Arnavutluk'ta Bektaşi geleneği bozulmasın diye öldürmek zorunda kaldığını, kendi tarikat mensuplarını öldüren kişiden dedebaba değil Bektaşi bile olamayacağını düşünüp intihar ettiğini söylemiştir[1236]. İkinci bir görüş ise Reşat Bardhi Dedebaba'nın bahsettiğine göre komünist hükümetin ajanları A. Hilmi Dedebaba'yı öldürüp intihar süsü vermiştir[1237].

Faya Martaneşi ve Feyzo Derviş'in 18 Mart'ta öldürülmesinden sonra Komünist Partisi Merkez komitesinin 19 Mart 1947'de çok gizli mührüyle

---

[1234] Gega, **Një Jetë në Udhën e Zotit**, s.57.; Komünist hükümetin kayıtlarında olay Tiran'daki Dedebabalık Merkezi'nde Abbas Hilmi Dedebaba, akşam yemeği için Faya Martaneşi Baba ve Feyzo Baba'yı davet etmiştir. Yemekten sonra Faya Baba, Feyzo Baba'yı yolcu etmek için koridora çıktığında Abbas Hilmi Dedebaba üzerine doğru gelip onu ve ardından gelen Feyzo Baba'yı silah ile vurmuştur. Aynı günün gecesi Abbas Hilmi Dedebaba intihar etmiştir. Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.275.; Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.; Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.93.

[1235] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.268.

[1236] Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan görüşme, 29.07.2022.; Komünist hükümetin açıklamasına göre geleneklere bağlı bir Bektaşi olarak kendi toplumundan insan öldürenin dedebaba olarak yaşayamayacağı düşüncesi ile katil kimliğine son vermek adına Abbas Hilmi Dedebaba'nın intihar etmiştir. Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.

[1237] Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.33.

damgaladığı mektup bölgedeki parti örgütüne yollanmıştır. Mektupta Faya Martaneşi ve Feyzo Derviş'in vatansever olarak onurlandırılması ve Abbas Hilmi Dedebaba'nın kötü bir geçmişe sahip olduğu yönünde propagandaların yapılmasını emredilmiştir. Bunun üzerine Komünist Parti organları Bektaşi tekkeleri çevresinde propagandalar düzenlemiştir[1238]. Aslında Enver Hoca, Faya Martaneşi'nin ölümü karşısında hayretlere düşmüş ve Bektaşi toplumunun savaşçı ruhundan dolayı komünist hükümete karşı isyan çıkacağından endişelenmiştir. Bu olay komünist hükümetin din üzerindeki kontrolünü henüz istediği şekilde yapamayacaklarını göstermiştir[1239].

Abbas Hilmi Dedebaba'nın ölümünden sonra Enver Hoca, Gjirokaster bölgesine emir yollayarak Zall tekkesinden İbrahim Kuka Baba ile görüşülüp dedebaba seçtirilmesi yönünde olmuştur. Ancak Bektaşi Tüzüğüne göre toplanan Halife Baba Konseyi yeni dedebabanın Ali Turabi (Tomorri) olmasını uygun görünce, Ali Tomori Baba, Arnavutluk'ta yeni kurulmuş olan komünist yönetimin destekçisi olmadığı için, komünist rejimin sevdiği Ahmet Muhtar Baba onu hâkim olduğu bölgeden uzaklaştırıp Gjirokaster'e atatmıştır. Nihayetinde 1947 yılında komünist yönetim Ali Turabi Baba'yı İngiliz ajanı olarak tutuklamış ve bir yıl sonra idam etmiştir[1240]. Bunun üzerine Bektaşi Genel Meclisi 15 Ağustos 1948'de toplanmış ve Avlonya'daki Kuzum Baba tekkesinden eski Partizan komutanı Ahmet Muhtar Baba'yı yeni dedebaba seçmiştir[1241]. Nihayetine hükümet tarafından onun bu şekilde

---

[1238] Baba Faya ve Baba Feyzo vatanseverler olarak onurlandırılması gerektiğini, Abbas Hilmi Dedebaba'nın eylemini aşağılık ve çirkin bir suç olarak kınamak için çalışmalar yapılmasını bildirmiştir. Abbas Hilmi Dedebaba'nın hakkında kötü bir geçmişle gerici, cani, kirli düşman gibi farklı sloganlar atmaya çalışılmasını, Faya Baba ve Feyzo'nun vatansever ve ilerici olduğu ve yapmaya çalıştığı için İlerici Bektaşilerin reformlarından bahsetmesini belirterek parti organlarına yollanmıştır. **AQSH**, F. 14 /APMP (Komiteti Qendror i Partise Punës Shqipërisë), V. 1947, D. 59, f.1.

[1239] Micijevic, **a.g.e.**, s.s.127-129.; Özkan, **a.g.m.**, s.301.; Enver Hoca'nın müdahalesi Bektaşiler üzerinde bu olay ile birlikte etkisiz kılınmıştır. Doja, **a.g.e.**, s.77.

[1240] İdam öncesi son sözünü sorduklarında "*Elveda ey Arnavutluk'un dağları ve ovaları, hür bir halk yetiştirin.*" şeklinde söylemde bulunmuştur. Ali Tomori Baba'nın soyadı Turabiu/Turabi'dir. Yanya'daki Zosimea Lisesi'nde okurken Arnavut milliyetçiliği fikrini benimsemiştir. Lisede Yunan kültürü hâkim olduğu için Yunanca ve Fransızca öğrenmiştir. Ayrıca Bektaşi tekkesinde ise Arapça eğitimi almıştır. Hysi, **Mision Bektashian**, s.s.171-173,189.; Komünist hükümetin mahkemesinde yargılanıp ölüm cezasına çarptırılarak 14 Ocak 1948'de idam edilmiştir. Rexheb, **a.g.e.**, s.433.; Ali Turabi Baba Türkçe yazdığı şiirinde "*Derd-ü gamın gevherini bulmağa, Kasavet bahrine daldık, bakalım. Ümidimiz vardı halâs olmağa, Girdab-ı mihnette kaldık, bakalım!*" diyerek Dedebaba adayı olduğunda kendi hazin akıbetini önceden sezmiş gibidir. Veli Necdet Sünkitay, "Bektaşilik Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, Y.6, S.2, Becid Matbaası, İstanbul, 1956, s.1157.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.

[1241] Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.33.; Micijevic, **a.g.e.**, s.130.; Ahmet Muhtar Dedebaba, 22 Şubat 1916'da Avlonya'nın Brataj köyünde doğmuştur. Berat'taki Plaşnik tekkesinde 1937 yılında Bektaşi dervişi olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda komünist yapılanmanın askeri kuvveti olan Ulusal Kurtuluş Ordusu'nda 1942'den 1944'e kadar partizan subay olarak çatışmanın merkezinde yer almıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avlonya'daki Kuzum Baba

Bektaşi lideri olmasına karsı çıkabilecek güçteki Bektaşiler, Ballist veya ajan olduğu ve yönetime karşı olduğu iddiaları ile idam edilerek engeller kaldırılmıştır[1242]. Enver Hoca'nın baskısından dolayı gelenekçi Bektaşiler sindirilmiştir. Bunun üzerine Ahmet Muhtar Dedebaba da devletin yönetimini destekleyip ülke dışındaki Balli Kombëtar üyesi Bektaşilere karşı Enver Hoca'dan taraf tutmuştur[1243].

Arnavutluk'ta Bektaşilik, Ahmet Muhtar Dedebaba'nın ilk zamanlarında komünist hükümetin talimatıyla onun tarafından planlı olarak zayıflatılmıştır. Bektaşi babalarının bulundukları tekkelerde halk üzerinde çok etkili olduğunu anlayan Ahmet Muhtar Dedebaba, hükümetin isteğiyle Güney Arnavutluk tekkelerindeki babaları kuzeye, kuzeydekileri güneye atayarak bu duruma son vermiştir[1244].

Bektaşi tarikatının statüsü Arnavutluk'ta ancak 1946'da IV. Bektaşi Kongresi'nden sonra dini topluluk seviyesine komünist hükümet tarafından yükseltilmiştir. Bektaşilerin tarikat statüsünden dini topluluğa dönüşümü Arnavutluk'taki Komünist Parti üyesi Baba Faja Martaneşi Baba'nın isteğiyle gerçekleşmiştir[1245]. Faya Baba öldürüldükten sonra Enver Hoca'nın siyasi olarak da gücü azalmış kendisine karşı Koçi Xoxe'nin Yugoslav yanlısı tarafları muhalefeti arttırınca 1948'de Ortodoks komünistleri parti yönetiminden temizleyip muhalefeti ortadan kaldırmıştır. Yugoslav etkisinden arınmış bir Stalinci politikaya geçebilmek için yeni Anayasa çalışmaları başlatmıştır[1246]. Bu bağlamda Anayasa öncesinde 26 Kasım 1949'da çıkarılan bir kanunla tüm dinlerin mensuplarının halk gücüne ve Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olması istenmiştir[1247]. Bu kanun öncesinde komünist hükümet dinî topluluklara ilişkin 22 Kasım 1949'da Halk Meclisi'nin Bakanlıklarının kararıyla tüm dinî toplulukların varlığı devlet tarafından kabul edilmiş

tekkesinde Halife Baba rütbesinde görev yapmıştır. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.185.; Ahmet Muhtar Derviş, komünist rejimin yanlılarının isteği ile hızlıca babalık mertebesine sonrada halife baba icazetine yükseltilmiştir. 1945 yılında derviş iken 6 Haziran 1948'de Fraşerli Rüstem Baba'nın desteğiyle Dedebaba seçilmiştir. Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.44.; Ahmet Muhtar Derviş, 1945 yılında Partizan kuvvetlerde görev yaparken Martaneş'te bölge komutanlığına yükselmiştir. Ahmet Muhtar Baba 1945 yılından itibaren Avlonya'daki Kuzum Baba tekkesinde babalık görevini 1948 yılında Dedebabalık makamına seçilene kadar devam ettirmiştir.; Elisabeta Luli ve Zenel Anxhaku, **Ligjerata Per Mataj e Stuhishme**, Botimet Kumi, Tirane, 2016, s.s.69,74.; Doja, **a.g.e.**, s.78.

[1242] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.12.

[1243] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.289.

[1244] Hamzaj, **a.g.t.**, s.76.

[1245] Morina, **a.g.e.**, s.296.

[1246] Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.s.276-284.

[1247] Miranda Vickers, **The Albanians-A Modern History**, I. B. Tauris, London and New York, 1995, s.178.

ve bu kanunda Bektaşilik mezhebi cemaatinin yasallaşması vurgulanmıştır. Komünist hükümetin 1950 yılındaki Müslüman toplumuna dair kanununda Arnavutluk'ta "*tek başına bir cemaat oluşturan Bektaşi mezhebi dışında*" diyerek Bektaşilerin ayrı bir dinî kurum olarak farklı tutulduğu onaylanmıştır[1248]. Arnavutluk'ta 1950'de ikinci defa komünist yönetim Anayasa yaparak kurallarını katılaştırmıştır[1249].

Hükümet görünürde Bektaşilerin bağımsızlık arzusunu tatmin ederken Sünni-Bektaşi ayrışmasıyla Müslüman güçlerinin zayıflamasını başardıklarını düşünmüştür. Bektaşilerin 1949 tarihli 743 sayılı kararname uyarınca değiştirilen statüsü Sünni cemaatten bağımsızlığını ilan ettiği için yeni bir Tüzük hazırlanması gerekmiştir. Ayrıca komünist yönetim 1945'ten beri dünyanın diğer yerlerindeki Bektaşilerden tecrit ettikleri hâlde Arnavut Bektaşilerinin liderinin tüm dünyadaki Bektaşilerin lideri olarak yer almasını istemesiyle çelişmiştir. Nihayetinde Bektaşilere Tiran'da uluslararası bir Bektaşi Kongresi düzenleme sorumluluğu verilmiştir[1250].

30 Mart 1950'de Balkanlar Kurulu kararıyla V. Bektaşi Kongresi için Ahmet Muhtar Dedebaba'nın toplantı masrafları için istediği 175.000 lek ödenek kabul edilmeyerek 100.000 lek olarak daha az meblağ ödenmiştir[1251]. İlk defa Ahmet Muhtar Dedebaba, 1950 yılında kendisini tüm dünyadaki Bektaşilerin lideri olduğunu 13 Nisan 1950 tarihli devlet belgesinde V. Bektaşi Kongresi'ne davet metninde belirtmiştir[1252]. Ahmet Muhtar Dedebaba, yeni kongreye davet metninde Stockholm'de düzenlenen Dünya Komünistlerinin Barış Konferansı'na katıldığını oradaki kararlar üzerinden dünya barışına seslenerek ve komünist propaganda yaparak çağırıda bulunmuştur. Kongreye davet edilen Bektaşilere bakıldığında, Türkiye'den kimse davet edilmemiş, daha çok Arnavut asıllı Bektaşilerin bulunduğu

[1248] Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.s.268,269.; Komünist hükümet 26 Kasım 1949'da kendisini "Proletarya Diktatörlüğü Devleti" olarak tanımlayıp Halk Meclisi hükümeti kararları ile yeni dini cemaatler kanunu çıkartmıştır. Bu 743 nolu kanun çerçevesinde Bektaşilik, İslam toplumundan ayrı bir dini mezhep toplumu olarak farklı bir din gibi haklara sahip olmuştur. Hysi, **Mision Bektashian**, s.55.
[1249] Çetiner, **a.g.e.**, s.31.
[1250] Lederer, **a.g.m.**, s.s.353,354.; Bektaşi kurumlarında ilk defa Arnavutluk'ta uluslararası karakterlerinin güçlendirilmesi yaşanmıştır. Bu yönünün resmî olarak ortaya konması, 1945 ve 1950 Bektaşi tüzüklerinde Komünist rejim döneminde meydana gelmiştir. Clayer, "The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and their Limits", **Die Welt Des Islams**, s.195.; Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.17.
[1251] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 1-209, f.1-2.
[1252] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 19-2226, f.1.; Şevki Koca Türkiye'deki Bektaşiler adına Dünya Bektaşilerinin Lideri sıfatının yüzyıllardan beri gelen Bektaşi geleneğine aykırı olduğunu bunun Arnavutluk rejiminin kurdurduğu farklı bir yeni düzen olduğunu belirtmiştir. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.s.344,345.

Yugoslavya'daki Yakova, Manastır ve Kırçova tekkeleri ile Mısır'daki Kasr'el Ayn tekkesine ve Yunanistan Katerin'deki Durbalı Sultan tekkesine haber gönderilmiştir[1253].

V. Bektaşi Kongresi 16 Nisan 1950'de Tiran'da Dedebabalık Merkezinde toplanmıştır. Anayasa değişikliğine uygun olarak 67 maddeden oluşan Bektaşi Tüzüğü 4 Mayıs 1950'de yürürlüğe girmiştir. V. Kongre sonrasında Bektaşi Tüzüğünde 2. maddesinde Bektaşi toplumu artık ruhban sınıfı olarak İslam'dan ayrı bir dinî yapı gibi tekke mensuplarına hitap edilmiştir[1254].

Tüzüğün 5, 6 ve 7. maddelerinde Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ne Bektaşiler Anayasanın Dini Cemaatler kanununa tabi olarak bağlı olduğu ve bu kanun çerçevesinde Bektaşi lideri dünyadaki diğer temsilcileri ile iletişim kuracağı belirtilmiştir. 8. maddeden 12. maddeye kadar 6 halife baba tekkesinin başlarında halife babalar ve onların başında dedebaba bulunacak şekilde bölgelere ayrılan Bektaşi toplumunun yerel yönetim organizasyonundan bahsedilmiştir. 12. maddede Bektaşi dininin karar alan yönetim kurulları hiyerarşik sırasıyla "Genel Konsey, Büyük Halife Baba Konseyi, Halife Baba Konseyi, Babalar Konseyi, Dervişler toplantısı" şeklindedir. 13. maddede Genel Konsey ve Büyük Halife Baba Konseyi genel yönetimi kapsar diğerleri bölgesel kararlar alacaktır[1255].

Genel Konsey'in görevleri 14. maddeden başlamış, 19. maddeye kadar yer almıştır. Genel Konsey yetki bakımından Bektaşi toplumunda nihai kararı veren kurum olmuş, kendi toplumunun devlet bütçesinden alacağı paya, iç sorun davalarına, tekkelere atama ve görevden alma yetkilerine ve ayrıca dervişten halife baba mertebesine kadar seviye yükseltmeye karar vermiştir. Genel Konsey yılda bir defa toplanır, üyeleri 5 yıllığına görev yapmıştır. Yeni dedebaba seçileceği zaman hem Halife Baba Konseyi hem de Babalar Konseyi üyeleri Genel Konsey'e katılma durumu

[1253] Ahmet Muhtar Dedebaba'dan başka kongre davet metninde ismi bulunan halife babalar: Gjirokaster'den İbrahim Kuka Baba, Prişte'den İlyas Fehmi Baba, Kruje'den Muhammet Baba, Korça'dan Sabri Baba, Elbasan'dan Mustafa Hâki Baba, Fraşer'den Mehmet Baba. **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 19-2226, f.2-3.

[1254] 1950 yılına ait olan Bektaşi Tüzüğü, Dedebabalık Merkezi'nin arşivinden temin edilmiştir. "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.3.; Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.13.; Bektaşilerin V. Kongresinde tuttuğu rapor ve tutanak ile 5. Kongre delegelerinin seçimine ilişkin genelgesini 16 Nisan 1950'de Bakanlar Kurulu onaylamıştır. 21 Nisan 1950'de devletin eline rapor ulaşmıştır. **A.Q.SH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1950, D. 2220, f.1-20.

[1255] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.4,5.

söz konusu olmuştur[1256]. 19. maddeden 28. maddeye kadar diğer toplantıların özellikleri ve görevleri anlatılmıştır. Büyük Halife Baba Konseyi hakkında başında dedebaba bulunarak halife babaların katıldığı Genel Konsey haricinde en yüksek yetkiye sahip toplantı olmuştur. Diğer konseyler tekkelerinin bulunduğu bölgede karar alma yetkisine sahiptir[1257].

29. maddeden 38. maddeye kadar olan kısımda dedebabanın yetkisi ve görevleri belirtilmiştir. İlk defa 29. maddede Bektaşi toplumunun başkanı ülke içindeki Şii Arnavutların ve ülke dışındaki tüm Bektaşilerin yöneticisi olduğu belirtilmiştir. 30. maddeden itibaren dünya genelindeki tüm Bektaşilerin dedebabası olarak adlandırılmıştır[1258].

39. maddeden itibaren Halife Babalar Konseyi üyelerinin yetkilerine ve sorumluluklarına değinilmiş, 41. maddeye göre Bektaşi toplumu için yeni bir karar almak şöyle gelişmiştir: Halife Baba Konseyi'nin önerisi ile alınan karar Genel Konsey'e taşınır, Genel Konsey'den alınan karar hükümetin Bakanlar Kuruluna sunulur, Bakanlar Kurulu onaylayınca Dedebaba tarafından imzalanarak yürürlüğe girer. 42. maddeden 47. maddeye kadar olan kısımda Baba ve Derviş mertebesinin görev ve yetkileri belirtilmiştir. Babalar daha çok bölgesel olarak bulunduğu yerlerdeki muhip denilen tekkelerine bağlı olan halk ile en çok ilişki kuran ruhani temsilci olmuştur[1259].

"Bektaşi Dininin Okulu ve Yayınları" başlığı altında 47-50 numaralar arasındaki maddeler yer almıştır. Bektaşilerin kendi tekke görevlilerini yetiştirmek için medrese tarzı kurum açma haklarının bulunduğu ancak okulda verilecek eğitim programının Bakanlar Kurulunda onaya sunulması şartı konulmuştur. Bektaşi Cemaati devletin dinî cemaatler kanununa tabi olarak halka faydalı olmak niyetiyle kitap ve dergi yayınlama hakkına sahip olmuştur[1260].

[1256] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.5,6.
[1257] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.6,7.
[1258] Bektaşiliği İslam dininden ayrı bir din gibi gösteren statü verildiği halde 29. Maddede Şii tabiri kullanılarak İslam dininin mezhebine aitlik vurgusu yapılarak tüzük maddeleri kendi içinde çelişmiştir. "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.8.; Clayer 39. Maddede Bektaşi dedebabasının tüm dünyadaki Bektaşilerin dideri olduğunu yazdığını belirtmesiyle hata yapmıştır. Clayer, "The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and their Limits", **Die Welt Des Islams**, s. 196.
[1259] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.9,10.
[1260] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.10,11.

"Bektaşi Dininin Servetleri, Gelirleri ve Giderleri" başlığı altında 51. ve 55. numaraları arasındaki maddelerde Bektaşilerin tekkeler üzerinden ekonomik düzeni belirtilmiştir. 54. maddeye göre Bektaşi dininin geliri şunlardan oluşur: Bektaşi Genel Meclisi tarafından tekkeler için belirlenen malvarlıkları, tekkelere bağlı olan halkın yardımları, devletten ayrılan bütçedir. 55. maddeye göre Bektaşi dininin giderleri şunlardan oluşur: Bektaşi ibadetinin uygulanması için yapılan harcamalar, din adamlarının yiyecek ve giyim giderleri, mali idari personelin maaş giderleri (dedebaba ve halife Babalar), dinî etkinlik törenlerin giderleri (Nevruz ve Aşure), dar gelirli tekkelere yardım ve Bektaşi mülkünün korunmasına yönelik harcamalardır[1261].

"Bektaşi Topluluğunun Resmî Ünvanları, Ayırıcı İşaretleri ve Müdürleri" başlığı altında 56. ve 62. numaralar dahilindeki maddeler yer almıştır. 57. maddede 12 köşeli teslim taşı Bektaşilerin sembolü kabul edilmiştir. 62. maddede Bektaşi bayrağı değiştirilerek yeşil zeminde iken değiştirilerek komünizmin etkisiyle kırmızı zemin üzerine Bektaşi tacı, teslim taşı ve yıldız şeklinde ayarlanmıştır. 61. maddede Bektaşi resmî bayramları Nevruz ve Aşure günü şeklinde devam etmiştir[1262].

"Geçici Hükümler" başlığı altında 63. Maddeden son madde 67.'ye kadar olan çeşitli durumlar söz konusu olmuştur. Bunlar içinden 64. maddede Bektaşi tekke mensuplarının suç işlenmesinde ceza almasına dair ilk müdahalenin Bektaşi Genel Konsey'inde yargılanma olup kararın Anayasadaki cemaat kanuna tabi olarak devlete belirtileceğine değinilmiştir[1263].

Enver Hoca'nın yönetiminden 1950 yılında bir heyet Sovyetler Birliği'ne komünist yapıyı ve toplumu incelemesi için gönderilmiştir. Bu heyet içinde bulunan Ahmet Muhtar Dedebaba, Sovyetlerdeki ateist toplumu görünce kendi toplumunda dini yasaklamayan komünist yönetimi için "*Allah partiye ve Enver'e uzun ömürler versin.*" dediği kaydedilmiştir[1264]. Bu ziyaret sonrasında Ahmet Muhtar Dedebaba 1950'deki Tüzüklerinde hata yaptıklarını Müslüman toplumundan ayrılmalarının kendilerini zayıflatarak komünistlerin dini kaldırabileceği düşüncesi aklında yer etmiştir. Böylece Ahmet Muhtar Dedebaba her ne kadar komünist yönetimi desteklese

[1261] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.11,12.
[1262] "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.12,13.
[1263] V. Bektaşi Kongresi sonrası oluşan Bektaşi Tüzüğü, Halk Meclisi Prezidyumu tarafından 1066 sayılı Kararname ile 4 Mayıs 1950'de onaylanmıştır. "Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.13,14.
[1264] Mëhilli, **a.g.e.**, s.57.

de diğer yandan tutumunu değiştirip İslami kurallardan ve Bektaşi geleneklerinden taviz vermemeye başlamıştır. Tekrardan Sünni Müslümanlarla samimiyeti arttırarak yönetim karşısında birlik gözükmek istemiştir. Tiran Baş Müftüsü Muharrem Küllaj'ın Cuma namazını kıldırdığı caminin yanından geçerken makam aracını durdurup aniden namaza gitme kararı almıştır. Arnavutluk'ta 1950 yılında ilk defa bir dedebaba cuma namazına dervişleriyle katılmıştır. Onun bu tarz kararlar almasını Salih Niyazi Dedebaba ile Arnavutluk'a gelen Teşkilat-ı Mahsusa'dan Türk asıllı Selman Cemali Baba sağlamıştır. Selman Cemali Baba da dervişlerine o günden sonra sık sık namaz kıldırmıştır[1265].

Ahmet Muhtar Dedebaba'yı gelenekçi Bektaşiler başlangıçta kabul etmemiştir[1266]. Sovyetlerden döndüğünde verdiği ani kararla birlikte Ahmet Muhtar Dedebaba Bektaşilerin korktuğu kukla yönetici olmaktan çıkmış, kendini Bektaşiliğe hizmete adayıp geleneği korumaya başlamıştır. Bu durum zaman içerisinde Enver Hoca ile arası açılmasına sebep olacaktır[1267]. Yine de o dönemde siyasi bir söylenti olarak Enver Hoca yönetiminin Ortodoksları sevmediği için Bektaşileri kayırdığı söylenmiştir. Bektaşiler yılda ortalama 1945'ten 1960 yılına kadar 1.500.000 lek ile 1.800.000 lek arasında devletten ödenek almışlardır[1268]. Enver Hoca döneminde alınan ödenek yeni Bektaşi tekkelerinin kuruluş hızı arttırmamıştır. 1944'te tekke sayısı 60 iken 1949'a kadar 68'e yükselmiştir. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın tutuklandığı 1958 yılına kadar Bektaşi tekkelerinin sayısı 70'i geçmiştir. Bu tekkelerin sayısının artmasına komünist yönetimle uzlaşmacı olan Ahmet Muhtar Dedebaba'nın politikaları sebep olmuştur[1269]. Örneğin: Skrapar tekkesinde Sabri Baba Dervişken tekke II. Dünya Savaşı'nda tekke Nazi işgalinde direndikleri için yıkılmış, 1950'den sonra Sabri Baba tarafından komünist yönetimin izni ile onarılarak tekrar açılmıştır[1270]. Nihayetinde Ahmet Muhtar Dedebaba, 1950'den 1953 yılına kadar

[1265] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.53.
[1266] Halife Baba Mustafa (Muço) Tomorri'nin, Dede Ahmet Muhtar Dedebaba'nın lider seçildikten sonra diktatörce tutumunu hükümete, dua ederek uzun bir şikâyet raporu yazmıştır. Bu durum üzerine Bakanlar Kurulu ilk Bektaşi Mezhebi (Cemaati) yönetimi arasında durum konuşulmuştur. **AQSH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1950, D. 2225, f.1-78.
[1267] Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.33.
[1268] Örneğin; 1954'te devlet Ortodokslara ödediği parayı yedi milyondan altı milyon leke düşürmüş, bununla birlikte, Sünni Müslümanlar beş milyon lek, Katolikler üç buçuk milyon ve Bektaşiler bir buçuk milyon lek almıştır. Hoxha, **Communism, Atheism, and the Orthodox Church of Albania**, s.s.35-165.
[1269] Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.288.
[1270] Çuni, "Mesazh nga kjeo ditë e bekuar", **Urtësia**, s.5.

komünist rejimin Bektaşiliği zayıflatma isteğine karşı gelip en küçük tekkenin en az 300 kişilik takipçisi olmalı politikası ile halkı tekkelere çekmiştir[1271].

Ahmet Muhtar Dedebaba'nın faaliyetleri ile II. Dünya Savaşı'nda yıkılan Martaneş tekkesi 1955 yılında tekrar inşa edilmiştir. Bu tekkenin Arnavutluk Bektaşiliğindeki yeri komünist dönemde inşa edilen çağının teknolojisine uyum sağlayan tekke vakıfı geleneğinin çağa uygun hale dönüşmesi durumu olmuştur. Martaneş tekkesinde Ahmet Muhtar Dedebaba'nın desteğiyle yağ değirmeni ve hidroelektrik santrali ile elektrik üretilmiş vakıf geliri devlete ve halka bu şekilde hizmet sağlayarak karşılanmıştır[1272].

Siyasi açıdan Bektaşiler 1950 yılında Ahmet Muhtar Dedebaba'nın yönetiminde bağlılık göstererek Kruje, Elbasan, Korça, Avlonya, Prişte ve Gjirokaster şehirlerindeki tekke mensupları tam teşekküllü şekilde Komünist Parti'nin kongrelerine katılım sağlamıştır[1273]. 8 Eylül 1951 yılı Bakanlar Kurulu kararnamesinde hayatını kaybeden ve yaşlılık sebebiyle emekliye ayrılmak zorunda kalan komünist kahramanların kendilerine veya ailesine maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararnamede 17-18 Mart 1947'de öldürülen Faya Martaneşi Baba da yer almıştır[1274]. Faya Martaneşi Baba'nın ölümünden sonra Enver Hoca, Bektaşilere yeteri kadar güvenmemiştir. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın yeniden gelenekçi tutum göstermesi bu endişeyi kanıtlar nitelikte olmuştur. Böylece 1950'lerden itibaren komünist yönetimin emrindeki Arnavutluk'un sosyalist istihbarat servisi olan Sigurimi teşkilatı, Bektaşi tarikatına mensup dervişleri ve babaları takip etmiştir[1275]. 1950'ler ve boyunca komünist rejim, yavaş yavaş dinî kurumların yetkilerini ortadan kaldırmaya çalışırken Bektaşileri ve diğer tüm inançları dinî haklarından mahrum etmeye başlamıştır. Komünistlerin emirlerine boyun eğmeyi reddeden birçok baba ve derviş idam edilmiş veya ağır çalışma kamplarına gönderilmiştir. Komünist hükümet tarafından uygulanan tarım reformları, cemaatin vakıf mallarının çoğunun kamulaştırılmasına neden olan düzeni kanunlaştırınca Bektaşi tekkelerinin Bektaşi toplumuna sağladığı ekonomik güç de azalmıştır[1276].

[1271] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.46.
[1272] Micijevic, **a.g.e.**, s.91.
[1273] **AQSH**, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1950, D. 11, f.2.
[1274] **AQSH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1951, D. 1825, f.1.
[1275] Hoxha, **Communism, Atheism, and the Orthodox Church of Albania**, s.194.
[1276] Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.17.; II. Dünya Savaşı'nda Milliyetçi Arnavutları (Balli Kombëtar) desteklediği gerekçesi ile 1947'de komünist devletin güvenlik güçleri tarafından tutuklanarak

Komünist yönetim 1951 yılında Bektaşilerin kendi tekkelerine ait arazilerine hangi ürünleri ekeceğine karar vererek onay alınmadan tarlada üretim yapılamayacağı belirtilmiştir[1277].

Ahmet Muhtar Dedebaba siyasi olarak yeniden gelenekçi Bektaşi tutumunu sergilese de diğer yandan hükümeti memnun edecek faaliyetlerde bulup dikkat çekmemek için çaba göstermiştir. Ahmet Muhtar Dedebaba, 10 Ekim 1951'de görkemli bir Aşure töreni tertiplemiş, ortalama 600 kişinin katıldığı törende uzun bir konuşma yapmıştır. Hz. Hüseyin'in katledilişi meselesine değindikten sonra komünist propagandaya ve yönetimin hoşuna gidecek söylemde bulunmuştur. Amerika ve diğer kapitalist ülkelerin Kerbela'daki halka yapılan zulmü aynı şekilde tüm insanlığa karşı yaptığına, büyük lider diye anarak Stalin'in bu zulme karşı geldiğine, Arnavutluk'un da ona destek olduğuna değinmiştir[1278].

3.2.2.1. Enver Hoca'nın Din Politikalarında Değişim ve Arnavutluk'ta Bektaşiliğin Zayıflaması

Enver Hoca her ne kadar Bektaşi bir ailenin çocuğu olsa da onun dinî anlayışında Arnavutluk'un dini Albanizm yani Arnavut millî kimliğidir. Bu düşüncesiyle 1946 yılında Enver Hoca'nın komünist yönetiminin kurulmasıyla dinî yapı hızla komünizme uyumlu hale getirilmek istenerek dine karşı olumsuz tutum sergilemişti. Bu tutum 1950'lerden itibaren dinin yasaklanması yönünde dönüşüm geçirmiştir. Enver Hoca'nın din karşıtı tutumunda birkaç sebep olmuştur. Bunlardan ilk olarak onun ideolojisini oluşturan Marksizm'in ve Leninizm'in dini materyalist felsefeye uygun görmemesinden kaynaklı olarak dini yok etme düşüncesidir. Bir diğeri Bektaşi kökenli ailede liberal İslam anlayışında İslam'ın katı kurallarından uzak yetişmesidir. Bu duruma ilaveten kral Ahmet Zogu'nun okullardaki dini eğitime toplumda dört mezhepten dolayı ayrılık olmasın diye çok fazla yer vermemesi de onun dinden uzak yetişmesine sebep olmuştur[1279].

Gjirokaster hapishanesinde üç yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapiste esir statüsünde olarak devlet tarlalarının kanallarında çalışmıştır. Çok çalışarak terbiyeli ahlakıyla hapishane amirleri ona saygı duyuyormuştur. Böylece komünist yönetim onu iki yıl sonra iyi halden hakkındaki suçlamalardan beraat ettirerek 1949'da serbest bırakmıştır. Hapishaneden çıktıktan sonra Guman'daki Panarit tekesini yönetmiştir. Çuni, "Kontribu i çmuar i baba Shainit", **Urtësia**, s.s.31,32.

[1277] Ahmet Muhtar Dedebaba hangi ürünün yetiştirilmesi için açıklama yazmıştır. **AQSH**, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1951, D. 7, f.2.

[1278] **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1951, D. 21-1922, f.2-3.

[1279] Özkan, **a.g.m**. s.298.

Brezilyalı yazar Jorge Amado, 1952 yılında Uluslararası Partizan Konferansı için Arnavutluk'a geldiğinde yaptığı incelemeler sonucunda yazdığı eserinde Ahmet Muhtar Dedebaba adlı şahsiyetin dünya barışını temsil eden bilge bir karakter olduğundan bahsetmiştir[1280]. Her ne kadar başlangıçta devletin politikaları Bektaşilik için olumlu gibi gözükse de Sigurimi ajanlarının daima takibinde olmuşlardır. Ahmet Muhtar Dedebaba, kendisini ziyarete gelen devlet görevlilerinin içinde Sigurimi ajanlarının olduğunu düşünmüştür. Bu durum Hysen Gega adlı bürokrat bir Bektaşi'nin anılarında 1953 yılında Ahmet Muhtar Dedebaba'yı ziyaret ettiklerinde Bektaşilerin kendisini Komünist hükümetin ajanlığı ile suçladığını anlatmıştır[1281]. Kanıtlar gösteriyor ki Bektaşilerin Sigurimi tarafından takip edilmesi onları rahatsız etmiştir. Hatta Bektaşiler içlerindeki ajanları tespit etmek için bir yandan çaba göstermişlerdir. Ahmet Muhtar Dedebaba, İdris adlı bir Bektaşi'ye gönderdiği 20 Kasım 1954 tarihli mektubunda Teğmen Bekiri adlı Bektaşi'nin komünist hükümetin ajanı olduğu ve Bektaşilere ihanet ettiği konusunda uyarmıştır. Bu tarihten itibaren ilk defa Ahmet Muhtar Dedebaba ile komünist yönetimin arası güvensizlik üzerinden bozulmaya başlamıştır[1282].

Sigurimi ajanlarının takibi devam ederken Ahmet Muhtar Dedebaba hükümetle ters düşmemeye özen gösterip Bektaşiliğin zarar görmemesine çaba harcamıştır. Enver Hoca'nın Sigurimi üzerinden takibe aldırdığı 1954'te faal olan 43 mevcut olan 68 tane Bektaşi tekkesi bulunmuştur[1283]. Ahmet Muhtar Dedebaba, 1954 yılında Enver Hoca'nın düzenlettiği "Dünya Barışı" konulu konferansta Sovyetlere kolektif çiftlik modelini incelemeye gitmiştir[1284]. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın katıldığı Nisan 1955'teki Emek Partisi Genel Kurulu'nun ideolojik çalışma sorunuyla ilgili bir toplantısında, materyalist ve sosyalist ideolojik düşünceyi güçlendirme gereği vurgulanmıştır. Din, bu planların önünde büyük bir engel olduğu için komünist hükümet Arnavutluk'taki dini topluluklar üzerindeki baskısını arttırmıştır[1285]. Arnavut Kadınlar Birliği'nin Ekim 1955'teki Dördüncü Kongresi'nde konuşan Enver Hoca, dinin "*kadını kocasına, ailesine ve topluma karşı sefil bir kölelik durumunda tutmak*

[1280] Luli ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.96.
[1281] Gega, **Një Jetë në Udhën e Zotit**, s.23.
[1282] **AQSH**, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1954, D. 25, f.1.
[1283] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.13.
[1284] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.56.
[1285] Peter R. Prifti, **Socialist Albania Since 1944 Domestic and Foreign Developments**, The MIT Press, London 1978, s.154.

için her an müdahale ettiğini" dile getirerek kadınları çocuklarına dini öğretmemesinin bu düzeni yıkacağına dikkat çekmiştir[1286].

Ahmet Muhtar Dedebaba ile Enver Hoca arasındaki çatışma ilk defa 1956 yılında Uluslararası Barış Çağrısı Konferansı düzenlendiğinde ortaya çıkmıştır. Enver Hoca'nın dini zayıflatma politikasına uymayacağını konferansta Bektaşiliğe dayalı uzun bir barış konulu konuşma yaparak tavır almıştır. Ahmet Muhtar Dedebaba konuşurken Enver Hoca rahatsız olup konuşmayı kısa tutmasını belirterek bölmüştür. O gerilimden sonra Enver Hoca ile Ahmet Muhtar Dedebaba'nın arası açılmıştır. Enver Hoca'nın verdiği talimatlara uymayıp Bektaşiliği zayıflatmak istemeyince hükümetin hedefine girmiştir[1287]. Bu olayın üstüne Enver Hoca'nın emriyle 1956 yılında artık Sigurimi ajanları tüm Bektaşi tekkelerini sıkı bir şekilde takip etmeye başlamıştır[1288]. Bektaşilere karşı ceza niteliğinde hükümet tarafından 3 Aralık 1956 tarihinde diğer komünist Bektaşiler ile yapılan görüşmeler sonucunda Balkanlar Kurulu kararıyla Avlonya'daki Kuzum Baba tekkesine ait vakıf arazileri kamulaştırılmıştır[1289].

Hükümetin Ahmet Muhtar Dedebaba'ya müdahalesi de gecikmemiş, hükümet ile ikinci çatışma 1956 yılında Süleyman Güni adında 16 yaşındaki oldukça genç bir derviş adayının fevri davranışları yüzünden gerçekleşmiştir. Süleyman Güni aşırıya kaçan tavırları ile Elbasan'daki tekkesinde dervişlik makamından kovulunca Dedebabalık Merkezine getirilmiştir. Süleyman Güni, Ahmet Muhtar Dedebaba'nın silahlarının bulunduğu kısma gidip dergahtaki diğer Bektaşilere ateş açmıştır. Bu olay esnasında kimse yaralanmasa da sonrasında Bektaşiler hükümet tarafından silahsızlandırılmıştır. Süleyman Güni ise Bektaşi toplumundan çıkartılınca Enver Hoca'nın ailesinin erzak tedarik şoförü olarak hizmete alınıp Sigurimi ajanı olan Ortodoks Hristiyan bir kız ile evlenmiştir[1290].

[1286] Konuşmasında dinin binlerce yıldır erkek egemen toplum düzeninde kadınları ezmek için varlığından bahsederek burjuvanın işçi sınıfı ezdiği gibi dinlerin erkekler üzerinden kadınları ezdiğini belirtmiştir. Halliday, **a.g.e.**, s.159.; Prifti, **a.g.e.**, s.159.

[1287] Luli ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.75.

[1288] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.254.

[1289] **AQSH**, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1956, D. 1212, f.2-24.

[1290] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.71-74.; Sigurimi örgütü ajanı olarak Süleyman Derviş, Ahmet Muhtar Dedebaba'nın tabancasını temizlemek bahanesiyle eline alıp ateşlemiş ve Ahmet Muhtar Dedebaba'nın kendisini öldüreceğini ileri sürerek silahı ateşlediği iddiasında bulunmuştur. Ahmet Muhtar Dedebaba 1958 yılında tutuklanınca, Selman Derviş, Enver Hoca'nın şoförleri arasına katılmış ve Ortodoks Hristiyan bir kadınla evlenmiştir. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.259.

Ahmet Muhtar Dedebaba'nın geleneklere bağlı kalmasına Enver Hoca, 1956 yılında bir milletvekili ve Sigurimi mensubu olan Lazya Baba ve Fraşer tekkesinden partizan subay Mehmet Baba üzerinden bir diğer müdahale daha gerçekleşmiştir. Lazya Baba, Enver Hoca'nın talimatı ile tekrar İlerici Bektaşiler hareketine ait fikirlerin tekrar uygulanmasını istemiştir. Bunun önündeki engel olarak düşünülen Ahmet Muhtar Dedebaba'nın etkisiz bir hale getirilmesi planlanmıştır[1291]. Öte yandan diğer komünist Bektaşilere Enver Hoca'nın güveni devam etmiş, Bektaşi kökenli Behar Stula 1956 yılında Enver Hoca tarafından Dışişleri Bakanı görevine getirilmiştir[1292].

Hükümetin Ahmet Muhtar Dedebaba'ya muhalefeti arttırdığı sırada Avusturyalı gazeteci Kurt Seliger, 1957'de onunla görüşmeye gitmiştir. Ahmet Muhtar Dedebaba'ya Bektaşi ibadetlerinin nasıl yapıldığını soran gazeteciye Bektaşi toplumunun anlatılmayacağını artık gizli tutulduğunu söylemiştir[1293].

Enver Hoca Arnavutluk'ta Sovyet tarım üretim sistemini öğrenmeleri için davet edilen 100 kişilik ekibe 1957'de Ahmet Muhtar Dedebaba yerine İlyas Fehmi Baba'yı dahil etmiştir. Dönemin tanığı olan Selim Kaliçani Baba'ya göre İlyas Fehmi Baba'nın Sovyetlerde çiftçilik eğitimi altında aslında ajan olarak yetiştirilip Arnavut komünist hükümetinin Sigurimi ajanlarına katıldığını belirtmiştir. Nihayetinde Ahmet Muhtar Dedebaba, yönetimin gözünde artık saf dışı bırakılması gereken bir şahsiyete dönüşmüştür[1294]. Bektaşi tekkelerine bağlı olan ailelerin çocukları komünist eğitim kurumlarından mezun olunca memleketlerindeki tekke mensuplarına gençler tarafından insanları uyutan, beyin yıkayan ve cahil gibi ithamlarında bulunulmuştur. Bu durum Ahmet Muhtar Dedebaba'yı telaşlandırmış, öyle ki 1957'de komünist genç nesil kırsal bir kasabada bulunan Drizar Bektaşi tekkesini bu sebeple kötüleyip kapatmaya kalkmasıyla Ahmet Muhtar Dedebaba hemen bölgeye müdahale etmiştir. Bektaşilerin toplumdaki yaraları sarmak ve ayıpları kapatmak için var olduğunu tekke mensuplarına taş atan fakir halka para vererek gülümseyip, Allah'ın adaletine sığındıklarını belirtmiştir[1295].

[1291] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.75,76.
[1292] Çetiner, **a.g.e.**, s.6.
[1293]Ahmet Muhtar Dedebaba ona likör, tatlı ve moka kahve ikram etmiştir. Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.s.108,109.
[1294] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.253.
[1295] Drizar tekkesine mensup tekkenin babasını kötüleyen gençlere fakir olmaları sebebiyle giyinecek yeni kıyafetleri olmadığını görünce gençlere kızmayıp para yardımı yapmıştır. Sonra Ahmet Muhtar

Lazya Baba'nın 1957 yılında hükümet üzerinden aldırdığı karar ile Ahmet Muhtar Dedebaba'nın Mallakastra'daki Drizar köyüne sürgün gönderilmesi istenmiştir. Ancak bu kararın Bektaşi Toplumu Tüzüğüne göre Halife Baba Konseyi ile değerlendirilmesi gerekmiştir. Lazya Baba, Tiran'daki Dedebabalık Merkezine gelip Fushe Kruje tekesinden İlyas Fehmi Baba, Korça'daki Turan tekkesinden Sabri Baba, Prişta telekesinden Ali Porodina Baba'nın desteğiyle Halife Baba Konseyi toplanmıştır. Konsey, hükümet ile uyumlu olmaya dikkat ederek Ahmet Muhtar Dedebaba'ya Drizar köyünde baba mertebesinde görev yapma cezasını vermiştir[1296]. Ahmet Muhtar Dedebaba, 1958'de önce Dıraç'ın Arapaj tekesine, ardından Mallakastra'nın Drizar köyüne götürülmüştür. Arnavutluk'un en fakir köylerinden biri olan Drizar'da ona Reşat Bardi Derviş ve Kemal Povata Derviş eşlik yapmıştır. Ayrıca sağlığı kötü olduğu hâlde ileri yaşına rağmen yanından ayrılmayan Fatıma isimli yaşlı bir kadın hizmetli yanında bulunmuştur. Drizar köyünde Ahmet Muhtar Dedebaba'ya işkence ve sorgulama yapılmıştır[1297].

Enver Hoca yönetimi, 1958'de Ahmet Muhtar Dedebaba'ya sürgündeki hapis cezasını uygulatmadan önce, dedebabalık kurumunun Arnavutluk'a gelişini ve otoritesini inceletmiştir. Türkiye'deki 1925 tarihli Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nun tarikatları inkılaplar önünde engel görerek kapattığı ve bunun sonucunda dedebabalık kurumunun Türkiye'ye ait olduğu ve 1930'da Arnavutluk'a Salih Niyazi Dedebaba tarafından taşındığını fark etmişlerdir[1298]. Dedebabalık makamı ise bu süreçte boş kalmıştır. Komünist Halk Meclisi kararı ile 1958 yılında Fushe Kruje tekkesinden İlyas Fehmi Baba, sürgündeki Ahmet Muhtar Dedebaba'nın yerine dedebaba makamına seçilmiştir[1299]. 1951 yılında Katolik rahiplerin İtalya ile bağından dolayı idam edilmesi, Sünni mezhep lideri Hafız Sherif Dibra ise hapis edilmesi, İşkodra Müftüsü'nün Stalin heykeli önünde kamçılanması ve Avlonya Müftüsü'nün Enver Hoca'nın emri ile öldürülmesi göz önüne alındığında Bektaşilerin 1958 yılında

---

Dedebaba parayı helal ettiğini sadece okullarındaki eğitime odaklanmaları gerektiğini belirtmiş, nasihat olarak Drizar tekkesindeki kötülediğiniz baba gençlere ne yapsın onlara sövmeyin demiştir. Syrja Xhelaj, "Skicë nga Dizari", **Urtësia**, S.129, Tirane, 2018, s.s.8-9.

[1296] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.77-79.; Ahmet Muhtar Dedebaba'nın tutuklanmasından sonra Eylül 1958'de Halife Baba Konseyi toplanarak Sigurimi ajanları safına geçmiş ve İlyas Fehmi Baba'yı Dedebaba seçmiştir. Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.260.

[1297] Sorgu esnasında Ahmet Muhtar Dedebaba'nın kafasına silah dipçiği ile vurularak yaralanmıştır. Gega, **Një Jetë në Udhën e Zotit**, s.s.58,61.

[1298] Bu belgeler yorumlandığında Enver Hoca'nın Atatürk'ten etkilenerek tarikatları gelişmenin önünde engel gördüğü sonucu ortaya çıkar. **Arkivin e Ministrisë së Rendit (A.M.R)**, Fondi i Drejtorisë së Dytë, V. 1958, D. 62, f.1-16.

[1299] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.82.

liderinin değiştirilerek halen faaliyet yürütmesi onların devlet nezdindeki ayrıcalığını kanıtlamıştır[1300].

Bektaşilere ayrıcalığın tanınmasının arkasındaki sebep Ahmet Muhtar Dedebaba hapse atıldığında Komünist hükümet Bektaşi tekke mensupları için bölgelerdeki teşkilatlarından raporlar istemesiyle ortaya çıkmıştır. 1958 yılına ait raporlardan birinde Balli Kombëtar'a katılanlar hariç tüm Bektaşiler antifaşist direnişte Partizan ordusunun zaferi için çalıştığına değinilmiştir. Bu sebeple rejimin kurulmasında katkıları değerli kabul görülmüş ve Bektaşilik yasaklanmayıp başına Fehmi Dedebaba'nın komünist yönetim tarafından atanmasına karar verilmiştir[1301].

Bayram Mahmutaj Baba ise Fehmi Dedebaba'yı tanımayıp Ahmet Muhtar Dedebaba'yı lider olarak kabul ettiğini ve onun hapiste tutularak hükümetin yanlış yaptığını belirtince 17 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır[1302]. Drizar'da ev hapsinde bulunan Ahmet Muhtar Dedebaba'nın 4 Kasım 1961'de yazdığı mektupta Bektaşilere endişelenmemeleri gerektiği kendisinin boyun eğmesiyle topluma zarar verilemeyeceği, huzurlu bir şekilde hayatlarına devam etmelerini yazmıştır[1303]. Ancak komünist yönetim Ahmet Muhtar Dedebaba'yı hapse attırıp yerine tepeden Bektaşilerin çoğunluğunun onayı olmadan adaletli seçim yapılmadan doğrudan Fehmi Baba'yı Dedebaba atayınca Bektaşilerin büyük çoğunluğu Fehmi Baba'yı lider kabul

[1300] Özkan, **a.g.m.**, s.s.301,302.; Arnavut Ortodoks Kilisesi ile Rus Patrikhanesi arasındaki bağlar, 1951 baharında Odessa Piskoposu Nikon başkanlığındaki Sovyet dini liderlerinden oluşan bir heyetin Tiran'ı ziyaret etmesiyle daha da yakınlaşmıştır. 26 Haziran 1951'de, Arnavut Katolikliğinin merkezi İşkodra'da uysal Katolik din adamlarından oluşan bir genel kurul toplandı. Ağustos 1951'de Halk Meclisi Başkanlığı, Arnavutluk'taki Katolik Kilisesi'ni ulusal bir kiliseye dönüştüren kararlar alınmıştır. Byrnes ve Skendi, **Albania**, s.27.

[1301] II. Dünya Savaşı'nda İtalyan ve Nazi işgaline karşı 6000'i aşan mücadeleye katılan Bektaşi'nin ölmesi Komünist hükümet tarafından kahramanca anılmasına sebep olmuştur. Hysi, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s.269.

[1302] Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.93.; Hapisten çıktıktan birkaç yıl sonra 1967'de Bektaşilik yasaklanınca duruma karşı çıktığı için yeniden tutuklanıp 15 yıl boyunca kanal kazmaya mahkûm edilmiştir. Trix, **a.g.e.**, s.153.; 1958 yılında tutuklanmıştır. Bu duruma tepki gösteren Berat tekkesinin başındaki Bayram Baba da hapse atılmıştır. Bayram Baba Komünist yönetimde hapiste vefat edene kadar tam 30 yıl hapiste tutulmuştur. Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", Ce**m Dergis**i, s.33.

[1303] Ancak sonraki süreçte Ahmet Muhtar Dedebaba'nın düşüncelerinin aksi gerçekleşerek 1967'de Bektaşilik yasaklanmıştır. Luli ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.s.76-78.; Ahmet Muhtar Dedebaba, Drizar'da 4 Kasım 1961'de sürgünde iken Hysen Gega'ya yazdığı mektupta "*Oğlum, mutlu yaşayın, ben burada Drizar'da başımı öne eğdim, acılara katlanıyorum, galipler ise her zaman tahtlarına güvenip gülümserler. Gülümsesinler. Ben Hacı Bektaş Veli hikmetimle burada oturuyorum. Ama son geldiğinde başımızı eğip çile çeken binlerce dostlarla ben mi olacağım yoksa koltuklarında gülenler mi? Ben kazanacağım. Bektaşilik kazanacak.*" şeklinde yazarak masumiyetinin zamanı geldiğinde ortaya çıkacağını anlatmıştır. Gega, **Një Jetë në Udhën e Zotit**, s.27.

etmemiştir. Böylece Bektaşilik yasaklanana kadar Sigurimi ajanı olan Bektaşilerin kontrolüne girerek zayıflatılmıştır[1304].

3.2.3. Mısır'daki Arnavutların Kontrolündeki Bektaşi Tekkesinin ABD'ye Taşınması ve Recep Ferdi Baba'nın Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da Arnavut Bektaşiler, Ahmet Sırrı Baba'nın kontrolündeki Mukattam tekkesinde varlığını sürdürüyordu. Ballist Midhat Fraşeri ve Recep Derviş, Ağustos 1944'te İşkodra üzerinden Arnavutluk'u terk ederek İtalya'da Yerinden Edilmişler Mülteci Kampı'na sığınmıştır. Bu kampta çoğunluk İşkodralı Sünni Arnavut Müslümanları olduğu için Recep Derviş, Bektaşi adetlerini devam ettirmeyip İşkodra Müftüsü Salih'in önder olduğu Sünni Müslüman kafileye uyumlu yaşamak zorunda kalmıştır[1305]. Ballist Recep Derviş, İtalya'daki mülteci kamplarında dört yıl geçirdikten sonra Ahmet Sırrı Baba ile iletişim kurarak 1948 yılında Arnavutların vizesiz gidebileceği Kahire'deki Mukattam Bektaşi tekkesine gitmiştir[1306].

Abbas Hilmi Dedebaba'nın 1947 yılında ölümü komünistlere karşı mücadeleyi kaybeden sürgündeki Ballist Bektaşileri Mısır'da bir araya getirmiştir. Ballist Recep Derviş, Mısır'daki Mukattam Bektaşi tekkesi hamisi Ahmet Sırrı Baba'yı desteklemiştir. Ancak Mısır, Bektaşiliğin merkezi olan Türkiye ve merkez olma çabasında olan Arnavutluk karşısında Bektaşilerin merkezi olmak için çok zayıf kalmıştır. Mısır'da halkın Sünni inançtan Arap kökenli olması ile Türk kültürüne dayalı Bektaşiliği benimseyen halk tabanının bölgede mevcut olmaması engel taşımıştır[1307]. Yine de Abbas Hilmi Dedebaba'nın ölümünden sonra, Türkiye, Mısır ve Yunanistan'daki Arnavut Bektaşi topluluğu Kahire'deki Kasr'el Ayn tekkesinde bir araya gelerek Arnavutluk'taki Bektaşilerin 1950'deki Bektaşi Kongresi'nden önce 30

[1304] Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.
[1305] Namaz kılıp, ramazan ayı orucunu tam tuttuğu için Bektaşileri sevmeyen Müftü Salih bile kendisine hayranlık beslemiştir. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.82,83.; Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.606.
[1306] Trix, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1706-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.602.; 1944'te Maocu rejimden kaçan Arnavut bir derviş olan Baba Recep 1954'te Detroit'te (ABD) bir tekke kurdurduğu bilgide Zarcone yine hata yapmıştır. 1944'te Stalinist bir yönetim Arnavutluk'ta kurulmuş, Ballist yani milliyetçi Midhat Fraşeri'nin örgütünden olarak komünistlere karşı Nazi Alman kuvvetleri ile kukla yönetim kuran Mehdi Fraşeri gibi Bektaşileri desteklediği için ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Zarcone, **a.g.m.**, s.28.
[1307] Doja, **a.g.e.**, s.79.

Ocak 1949'da tekkenin hamisi Ahmet Sırrı Baba'yı dedebaba makamını üstlenmesi için seçmiştir. Çünkü Ballist Arnavut Bektaşiler, Enver Hoca tarafından atanarak dedebaba ilan edilen Ahmet Muhtar Baba'nın Arnavutluk'taki liderliğine Mısır merkez olarak karşı çıkmak istemiştir[1308]. Mısır'ı merkez seçmelerinin bir diğer sebebi devrik Kral Ahmet Zogu'nun da orada bulunmasıdır. Kral Zogu ve Kraliçe Geraldine, 28 Şubat 1946'da Port Said'de ulaştıklarında Kral Faruk ve Kraliçe Feride ve Mısır devlet temsilcileri karşılanarak bölgeye yerleşmiştir. Kral Ahmet Zogu'nun sürgündeki hayatının Mısır Kahire'de bulunduğu döneminde en sevdiği yerlerden biri, çeşmeler ve evcil ceylanlar arasında oturup Arnavut asıllı Mısırlılarla konuşabildiği Mukattam uçurumundaki Bektaşi tekkesi olmuştur. Ahmet Sırrı Baba ve Recep Derviş dahil olmak üzere Bektaşiler onunla yakın ilişki kurmuştur[1309].

Mısır'da Kral Zogu ile Ballist Bektaşiler hareketi başladığında Özgür Arnavutluk Komitesi, İtalya'daki mülteci durumu yaşamış Balli Kombëtar üyelerinden olan anti-komünist Arnavutlar tarafından 26 Ağustos 1949'da Paris'te resmen kurulmuş ve kısa süre içinde aynı yıl New York'ta yeniden Mithat Fraşeri tarafından teşkilatlandırılmıştır[1310]. Ahmet Zogu, Mısır'da iken ziyaretine CIA ve MI6 ajanları gelmiş, ona tekrar devletin başına geçebilmesi için Legatiteti ve Balli Kombëtar örgütlerinin bir suikast ile Enver Hoca'yı öldüreceği plandan bahsedilip onay alınmıştır. Suikast timi 3 Ekim 1949'da gece saatlerinde 9 kişilik ekiple Arnavutluk'a ulaştığında, Arnavut Halk Cumhuriyeti'nin komünist istihbarat servisi Sigurimi tarafından suikastçılar etkisiz hale getirilmiştir. Böylece suikast girişimi başarısız olmuştur. Mithat Fraşeri de ayrı gün New York'ta vefat etmiştir[1311]. Mithat Fraşeri'nin ölümünden sonra ABD'nin istihbarat servisi CIA, 1952 yılına kadar Balli

[1308] Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.18.; Ballistler Ocak 1949'da Ahmet Sırrı Baba'yı Dedebaba seçmiştir. Dünya Bektaşiliğinde ilk defa üç Dedebaba figürü Ballist ve Komünist mücadelesinde ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki Bektaşilikte ortaya çıkan bu durumun temel sebebi siyasi hüviyetle aktif rol oynayan bir tarikat olmasıdır. Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.606.; Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.220.

[1309] Ahmet Zogu'nun kız kardeşi Rukiye 1948'de kanserden vefat ettiğinde Mısır'daki Bektaşi dergahının bahçesine defnedilmiştir. Tomes, **a.g.e.**, s.s.208,269.

[1310] Mithat Fraşeri'nin ölümünden sonra 1956'dan 1992'ye kadar Özgür Arnavutluk Komitesi, Recep Krasniki tarafından yönetilmiştir. Elsie, **Historical Dictionary of Albania**, s.154.; Balli Kombëtar'ın lideri olan Mithat Fraşeri New York'ta 3 Ekim 1949'da vefat etmiştir. Kallajxhiu, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë,** s.48.; Recep Derviş İtalya'daki kampta sürgün hayatı sürerken Mithat Fraşeri'nin Avrupalı devletlere Enver Hoca'nın komünist rejimine karşıt çağırıda bulunan mektuplar yazdığına şahit olmuştur. Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.91.

[1311] Ahmet Zogu Mısır'da iken Enver Hoca'nın komünist yönetimini Yugoslavya tarafından iktidarda tutulan bir genç Tosk çetesi olarak nitelendirmiştir. Tomes, **a.g.e.**, s.s.270-274.

Kombëtar yanlılarını komünizme karşı Arnavutluk'ta operasyonlar için kullanmış fakat Enver Hoca'nın güvenlik kuvvetleri tüm operasyonlarını başarısız kılmıştır[1312].

Ahmet Zogu'nun girişimleri başarısız olunca Ahmet Sırrı Baba, Mısır'ın merkez olmak için uygun olmadığını anlamıştır. Daha önceden değinildiği üzere Ahmet Sırrı Baba, İstanbul'daki Arnavut Bektaşiler ile iletişim kurup Demokrat Parti iktidarındaki Türkiye'ye dedebaba olmak için gitmiş ve 1952 yılında Türkiye'de gizli ayin düzenlemekten tutuklanmıştır[1313]. Bu sırada 1952'deki Sovyet yanlısı Mısır devrimi meydana gelmiştir. Arap milliyetçisi olan Cemal Abdünnâsır'ın sosyalist hükümeti Türk-İslam kültürünün eseri olan Arnavutların kontrolündeki Kaygusuz tekkesinin cephane yapılarak yıldırılmasına sebep olmuştur. Böylece Mısır'daki Bektaşi varlığı yok olma tehlikesi altına girmiştir[1314].

Recep Derviş, Mısır'da Sovyetler yanlısı hükümetin kurulması ile, kendisinin anti-komünist Balli Kombëtar üyesi olması dolayısıyla Mısır Bektaşiliğinin tehlikeye düşeceğini fark etmiştir. Bu sırada sığındığı tekkenin hamisi Ahmet Sırrı Baba Türkiye'de olduğu için ona durumu mektupla anlatıp Amerika'ya gitmek için izin almıştır. Amerika'ya II. Dünya Savaşı'ndan sonra New York ve Detroit bölgesine komünist rejimden kaçan Arnavutlar yerleştirilmiştir. Recep Baba'nın kız kardeşi Zeynep Çuçi 1951 yılında ABD'ye gittiği için, onun yanına New York'a gitmek niyetiyle yola çıkmıştır[1315]. Recep Derviş, Mısır'dan İskenderiye limanındaki gemi ile İtalya'ya gidip Napoli şehrinden SS Saturina gemisiyle 12 gün süren yolculuk sonrasında 10 Aralık 1952'de New York'a ulaşmıştır[1316].

Recep Derviş ABD'ye gidip kız kardeşi Zejnep Çuçi'nin (1912-1996) New York City'deki dairesinde birkaç ay kalmıştır. Kısa bir süre sonra Amerika'daki

[1312] ABD ve İngiliz Gizli İstihbarat Servisleri tarafından organize edilen rejimi yıkmaya yönelik bir komplo planlanmıştır. Batılı istihbarat teşkilatları, Yunanistan ve İtalya'daki Arnavut göçmenler arasından suikast için anti-komünist Arnavutları Malta'da eğitip donatmıştır. Arnavutluk'ta anti-komünist güçleri örgütlemek ve Hoca'yı devirmek amacıyla onları küçük gruplar halinde paraşütle Arnavutluk'a göndermiştir. Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.288.

[1313] Türkiye'de sadece Ahmet Sırrı Baba değil, aynı zamanda Arnavutluk'taki dedebabaların da otoritesi hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Clayer, "The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and their Limits", **Die Welt Des Islams**, s.196.

[1314] Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.18.

[1315] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.24.

[1316] Mukattam'daki Kasr'el Ayn tekkesinin varlığı 1952'de Cemal Abdünnâsır'ın Mısır yönetiminde tehlike altına girince Ahmet Sırrı Baba çareyi Türkiye'deki yani iktidar partisi Demokrat Parti'de ararken, dervişi Recep ise Amerika'da umut aramayı hedeflemiştir. Abiva, "Remembering the Life of Baba Rexheb", **The Bektashi Voice**, s.12.; Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.122.

Bektaşi Arnavut topluluğu tarafından Detroit'i ziyaret etmesi için davet edilmiştir[1317]. Bektaşi tekkesi inşa edebilmek için Detroit'teki Arnavut yerleşimcilerin daveti üzerine bölgede 1953 yılında toplantı düzenlemiştir. Amerika'da Türkiye ve Arnavutluk'tan farklı olarak devlet, dinî kurumlardan kâr amacı gütmeyerek ve bu nedenle onlardan vergi almaması durumumun yanı sıra dinî kurumları finansal olarak desteklemeyen kanun düzeni uygulanmıştır. Bu nedenle Amerika'da tüm kiliseler, havralar, camiler ve tekkeler kendi mülklerini bulup satın almalı ve din adamlarını üyelerinden kendileri finanse etmesi gerekmiştir. Recep Derviş daha sonra Detroit'te Aşure töreni yapmış ve bu sayede Detroit'te 17 Arnavut göçmen bir araya gelerek Amerika'daki ilk Bektaşi tekkesini kurma fikri ile fon tahsis etmiştir. Ancak kısa süre sonra kurulacak tekkenin, insanları yeni kurulan Arnavut Detroit camisinden uzaklaştıracağına dair söylentiler çıkınca fon veren on kişi geri çekilmiştir. Kalan yedi kişi Alman asıllı Amerika'daki bir ailenin 18 dönümlük çiftliğini satın almıştır[1318].

Tekkenin inşası dahi gerçekleşmeden önce 1953 yılında Arnavutluk'taki komünist hükümetin Ahmet Muhtar Dedebaba'ya Recep Derviş'in ABD'deki faaliyetlerini haber etmesi üzerine Recep Derviş aleyhinde bildiri yayınlamıştır. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın bildirisine göre Recep Derviş, II. Dünya Savaşı'nda Ali Kelayre, Rasim Babametoja, Texho Bejleri, İsmail Goleni ile birlikte Gjirokaster şehrindeki Balli Kombëtar yapılanmasını örgütlemiştir. Libahova bölgesinde Komünizmi destekleyenleri çocuk kadın demeden katletme emrini verdiğini, Recep Derviş'in milliyetçiliğinin İtalyan Gestapo'suyla irtibat kurarak Arnavutluk'u terk etmek ve İtalyan kampına sığınmak olduğuna değinerek onu suçlamıştır. Bildirinin amacı Recep Derviş'i Nazi işbirlikçisi olarak gösterip açmaya çalıştığı Bektaşi tekkesinin ABD tarafından engellenmesini sağlatmak olmuştur[1319].

[1317] Amerika'ya giden ilk Arnavut asıllı Bektaşi 1914'te tekkesi Yunan işgalinde yıkılan Derviş Kamber olmuştur. Derviş Kamber'in Amerika'ya geliş amacı, o dönemde görev yaptığı Fraşer tekkesine maddi yardım toplamaktı. Yaklaşık 4 yıl sonra Arnavutluk'a dönmüş, daha sonra baba mevkisine yükselmiş ve hem Prişta hem de Suke tekkesine hizmet etmiştir. Xhevat Kallajxhiu, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.6.

[1318] Trix, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1706-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı**, s.s.598,599.; Yine aynı gün tekkenin ilk yönetim kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul: Gani Mosho (başkan), Nevrus Selfo (sayman), Selman Zagari (sekreter) ve Jashar Petrusha, Qani Prespa, Dulë Këlcyra, Abaz Myrtezaj ve Resul Shkëmbi'den (yöneticiler) oluşur. Kallajxhiu, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, s.6.

[1319] Bildirinin devamında şu sözleri kullanmıştır: "*Hain derviş, mürşidinin talimatıyla hareket ederek Arnavut vatanının, dilinin, ırkının ve namusunun dokunulmazlığına hizmet etmek yerine; İtalyan faşist*

Bildiri amacına ulaşamamış ve tekke için alınan yer Michigan eyaletindeki Detroit şehir merkezinin yaklaşık 13 mil dışında, Taylor adlı küçük bir kasabanın yakınındaki kırsal bir bölgede bulunmuştur. Ekim 1953'te Recep Derviş isimsiz bir mektupla Arnavutluk'taki komünist hükümet tarafından tehdit edilmiştir. Recep Derviş, yine de yılmadan tekkeyi inşa edip açmaya karar vermiştir. Michigan valisinin onayı ve resmî kararnamelerin yürürlüğe girmesiyle tekke ilk kez 15 Mayıs 1954 Cumartesi günü Michigan şehrinin Taylor mahallesinde törenle kapılarını açmıştır[1320]. Tekkenin fon kurulu, Derviş Recep'i tekkenin ruhani reisi olarak atamıştır. Taylor tekkesinin açılmasıyla tekke sorumlusunun Bektaşi geleneğine göre baba mertebesinde olması gerekmesi üzerine Ahmet Sırrı Baba'ya durumu Recep Derviş bildirmiştir. Bektaşi yolunun kural ve ilkelerine uygun olarak Recep Derviş, bağlı bulunduğu Mısır'daki Ahmet Sırrı Baba'nın mektup üzerinden onayı ile yazılan icazetname sayesinde baba mertebesine yükseltilmiştir[1321].

Amerika'daki Ortodoks Arnavutların lideri olan Fan Noli'nin desteğini de kazanan Recep Baba artık güçlenerek Detroit Taylor Bektaşi tekkesinde kendi cemaatini oluşturmak istemiştir. Amerika'da Bektaşi tekkesi açıldıktan sonra 1949'dan itibaren kaldığı Durbalı Sultan tekkesinden Ballist olan Arshi Bazaj Derviş 1954 yılında Amerika'ya gitmek için iki yıl Yunanistan'daki mülteci kampında kaldıktan sonra Taylor tekkesine gitmiştir. Aynı şekilde Ahmet Sırrı Baba'nın İstanbul'da yaşayan Arnavut asıllı bir Türk vatandaşı olan Bektaş Derviş'te Türkiye'den Amerika'ya 1954 yılında gitmiştir. Recep Baba, daha sonra Mısır'daki Mukattam tekkesinin kapatıldığını öğrenince çok üzülüp önce Lütfi Derviş'i 1958'de sonra 1960'ta Bayram Derviş'i, ABD'deki tekkesine getirtmiştir[1322].

---

işgalciyi desteklemekle kalmadı, doğrudan onun uşağı ve askeri oldu" **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1953, D. 20-1178, f.1.

[1320] Mülk bir çiftlik olan bu tarım arazisi, eviyle birlikte 25.000 dolara satın alınmıştır. Kallajxhiu, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, s.7.; Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.125-133.

[1321] Sırrı Baba'nın mektubu; "*Öncelikle Amerika'da bir tekke, hatta o özgür ve mübarek topraklarda ilk Bektaşi tekkesini açarak giriştiğiniz insani ve dini açılım için sizi canı gönülden tebrik etmeliyim. Bu çalışma, zaman içinde birçok yönden gerçekleştirdiğiniz diğer birçok parlak ulusal, kültürel ve dini faaliyet gibi sizi onurlandırıyor. Bu mektuba, Derviş Recep'i Detroit'teki Bektaşi tekkesinde babalık makamına yükselten kutsal fermanı ekliyorum. Amerika Birleşik Devletleri. Derviş Recep, bu tekkede babalık makamını işgal etmek için gereken bütün vasıflara sahiptir. Tanrı ve Hacı Bektaş Veli sonsuza dek sizinle olsun! Ahmet Sırrı Dedebaba.*" Kallajxhiu, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, s.7.; Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.141.

[1322] Kallajxhiu, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë**, s.23.; Recep Baba'nın Taylor Bektaşi tekkesine Arshi Bazaj Derviş 1949'dan beri görev yaptığı Yunanistan'daki Durbalı Sultan tekkesinden gelmiş, hemen sonrasında 1929'dan beri hizmet verdiği Kahire'deki tekkeden gelen Lütfi

Taylor tekkesinde Recep Baba ve dervişleri arasındaki ortak iletişim dili Türkçe olmuştur. Mısır'dan gelen dervişlerinin Arnavutçası zayıf, kendisi de yeterli şekilde Arapçaya hâkim olamadığı için Hacı Bektaş Veli'nin dili olan Türkçe tekke içinde konuşulmuştur. Recep Baba, ABD'deki törenlerde dua ederken özellikle Türkçe ve Arnavutça cümleleri beraber kullanmıştır. Bektaşiliğin değişmeyen kalıp Türkçe gülbanklarını bozmamaya dikkat etmiştir[1323].

Recep Baba'nın Taylor tekkesi, kalabalık bir destekçisiyle 1955 yılında tam teşekküllü olarak faaliyet vermeye başlamıştır. Taylor tekkesinin böyle güçlenmesi Enver Hoca'nın dikkatini çekmiştir. Enver Hoca, 20 Mayıs 1955'te ikinci defa tekkenin açılmasına müdahale ederek Ahmet Muhtar Dedebaba'ya Recep Baba için tekkeyi izinsiz açtığı gerekçesiyle geçersiz sayıldığını Arnavutluk'ta eleştiri şeklinde yayınlatmıştır. Recep Baba'nın II. Dünya Savaşı'nda Libohova ve Glina bölgelerinde Faşist İtalyan ve Nazi kuvvetlerinden destek alan Balli Kombëtar örgütü adına yöredeki masum halkı komünistlere destek verdiği gerekçesiyle katlettiği vurgulanmıştır. Böyle bir dervişin Amerika'da Bektaşi tekkesi açmaya hakkı olmayıp Hacı Bektaş Veli'nin yolundan saptığına bu sebeple açılan tekkeye karşı olmayıp sadece hamisine karşı oldukları belirtilmiştir[1324]. Bu durum ABD'deki Taylor tekkesini kapattırmak yerine 1960 yılına kadar Mısır'daki Bektaşilerin taşınmasıyla daha da güçlendirmiştir[1325]. Bu dönemde Taylor Bektaşi tekkesinin 80 dönümlük arazisinde 400 çeşit elma ağacı, mısır, yulaf, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar ve 2000 adetten fazla tavuk ile oluşan vakıf geliri sayesinde kazanç sağlamıştır[1326].

Derviş olmuştur. Son olarak Sırrı Baba'nın Türkiye'deki faaliyetleri esnasında makam verdiği Bektaş Derviş (Arnavut kökenli bir Türkiye vatandaşı) Türkiye'den Amerika'daki tekkeye hizmete gelmiştir. Kallajxhiu, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, s.7.; Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.144.; 1954'te Baba Sait, Türkçe mektup yazdığı Recep Baba'dan dervişi Arshi için yardım istemiş, Recep Baba'nın yönlendirmesi ile Arshi Derviş, Yunan sığınma kampına sığınıp 2 yıl kampta yaşadıktan sonra 1956'da ABD'ye sığınmıştır. Trix, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1706-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı**, s.604.

[1323] Trix, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, s.s.17-20,168.

[1324] Bildiriyi yayınlayanlar: Gjirokaster'den İbrahim Baba, Prişte'den İlyas Fehmi Baba, Kruje'den Ali Baba, Elbasan'dan Kazım Baba ve Tiran'dan Ahmet Muhtar Dedebaba. **AQSH**, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1955, D. 24-1322, f.1-3.

[1325] II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle sürgündeki Ballistler, Kral Zogu taraftarı ve Ortodoks kilisesine bağlı Fan Noli taraftarları olan Arnavutların büyük bir kısmı komünizm karşıtı olarak 1945'ten 1960 yılına kadar ABD'ye göç etmiştir. Abiva, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, s.596.

[1326] Kallajxhiu, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë**, s.24.

4. BÖLÜM: ARNAVUTLUK KARŞISINDA TÜRKİYE: TÜRKİYE'NİN YENİDEN BEKTAŞİLİĞİN MERKEZİ OLMASI

4.1. Bedri Noyan'ın Hayatı ve Türkiye'de 1960 Yılında Bedri Noyan'ın Dedebaba Seçilmesi

Arnavutluk'ta Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümünden sonra Türkiye'de 1942 yılından itibaren Ali Naci Baykal, dedebaba seçilerek Bektaşilerin gizli ayin düzenlemesi konusunda kanunu çiğnememesini sağlatmış ve çok partili dönemde Bektaşileri laik devlet politikasına uyumlu konuma getirmeye çalışmıştı. İlerleyen süreçte Ali Naci Dedebaba'nın mücerret olmadan dedebaba olduğunu ileri süren İstanbul Bektaşileri muhalif tutumla onu dedebaba olarak kabul etmemişti. İstanbul'daki muhalif Bektaşiler, Mısır'daki Kasr'el Ayn tekkesinden Ahmet Sırrı Baba'yı İstanbul'a getirtip dedebaba ilan edince Sırrı Baba, 1952 yılında Demokrat Parti Dönemi'nde gizli ayin düzenlemekten yargılanmış ve onun ülkeden sınır dışı edilmesi ile bu hareket de sona ermiştir. Ayrıca Salih Niyazi Dedebaba tarafından 1936 yılında Ahmet Sırrı Baba'ya halife baba icazeti verildiğinden habersiz olan Bedri Noyan'a göre Ahmet Sırrı Baba, Mehmet Lütfi Baba tarafından halife baba mertebesine yükseltilmiştir[1327]. Bektaş geleneğinde sadece dedebaba sıfatını taşıyanların halife baba seviyesine yükseltebileceğinden Mehmet Lütfi Baba'nın kendisinin halife baba mertebesinden olmasıyla başka birini halife baba seviyesine yükseltme yetkisi yoktur. Bu duruma göre Ahmet Sırrı Baba'nın halife seviyesi ve dedebabalık iddiası dayanaksız sayılmıştır[1328]. Öte yandan bir önceki bölümde Arnavutluk'ta 1958 yılında Ahmet Muhtar Dedebaba hükümet tarafından hapse atılmış ve Bektaşilikte üç ayrı dedebabalı dönem zayıflamıştır. Bu durumlar Türkiye'deki Ali Naci Baykal'ın dedebaba sıfatını güçlendirse de Türkiye'nin yeniden tüm Bektaşilerin liderini ortaya çıkartması 1960 yılında onun ölümünden sonra Bedri

[1327] **AQSH**, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1930, D.4, f.5.; Hamzaj, **a.g.t.**, s.46.
[1328] Yaşar Kalafat, "Bedri Noyan Dedebaba ve Balkanlarda Bektaşîlik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.6, Ankara, 1998, s.92.

Noyan'ın dedebaba seçilmesi ile başlayacaktır. Bu nedenle Bedri Noyan'ın hayatının ve dedebaba oluş sürecinin incelenmesi gerekmektedir.

Bedri Noyan, 1912 yılında Serez'de doğmuştur. Adını Serez'de türbesi olan Şeyh Bedreddin'den adını almıştır. Kolağası olan babası İsmail Hakkı Bey'in tayininin Samsun'a çıkmasıyla Samsun'da aile dostları olan Bektaşi babası Dr. Ragıp Erensel ile tanışmıştır. Bedri Noyan'ın anlatımına göre aile adı Serdarzade olarak bilinirmiş. Soyadı Kanunu çıktığında Serdar adını almak isteyince, Türkçe olan başka bir isim seçmeleri istenmiştir. Böylece babası İsmail Hakkı Bey, Noyan soyadını almıştır[1329].

Bedri Noyan, Türkiye'deki eğitim hayatında, 1931 yılında Samsun Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Tıp Fakültesinde yüksek tahsilini tamamlamıştır. Ardından Ankara Numune Hastanesinde 1937 yılında Prof. Dr. Max Meyer'in asistanı olarak kulak burun boğaz alanında uzmanlık eğitimi almıştır. Daha sonra 1946 yılında tekrar İstanbul'a dönerek İstanbul Tıp Fakültesi'nde doçent unvanına kadar yükselip 1951 yılına kadar öğretim üyeliği yapmıştır. Bedri Noyan, Ankara'da tıp fakültesi asistanı iken Dr. Ragıp Erensel'in kendisine okuttuğu kitaplardan etkilenerek Bektaşi olmaya karar vermiştir[1330].

Bedri Noyan'ın Bektaşi olmadan önce Türk tarihinde adı geçtiği ilk yer 16 Şubat 1949 tarihindeki TBMM'ye yansıyan Türkiye'deki doktorların iltimas yaptığına dair olaya yansımıştır. Bu olayın değerlendirilmesi 1950 seçiminden bir yıl önceye tekabül ettiği için Demokrat Partili ve CHP'li milletvekillerinin yoğun tartıştığı döneme denk gelmesi ile Bedri Noyan'ın karıştığı olay yüzünden yanlış anlaşılarak sert muhalefete kurban gitmesine sebep olmuştur. Meclis Zabıtlarına yansıyan olaya göre Dr. Bedri Noyan, 1944 senesinde Diyarbakır Numune Hastanesi kulak, kurun, boğaz mütahassısı bulunduğu sırada boğazından hasta olan bir şahsın parası yetmediği için iyilik yapmak maksadı ile uygun bir fiyata gayriresmî şekilde para almak suretiyle ameliyat yapmıştır. Ameliyat sırasında hasta vefat edince olay davalık olmuş, Bedri Noyan, Diyarbakır Millî Korunma Yargıçlığının 9 Mart 1948 tarihli ve 18 sayılı kararıyla irtikâp suçundan dolayı üç yıl hapis ve üç yılda memuriyetten mahrumiyet

[1329] Şenay Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1991, s.14.; Ayhan Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.445.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.350.

[1330] Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.445.; İlk öğretimini Manisa'da başlayarak babasının tayini sebebiyle birçok ilde geçirmiştir. İlyas Üzüm, "Bedri Noyan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.33, İstanbul, 2007, s.s.214-215.; Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.805.

cezasına çarptırılmıştır. Ceza uygulanmadan cezanın affı için TBMM Adalet Komisyonu raporu Meclis'e sunulunca tartışmalar başlamıştır[1331]. Mardin Milletvekili Mehmet Kâmil Boran'ın, Dr. Bedri Noyan'ın kesinleşen cezasının verilmemesi sebebi hakkındaki sözlü sorusunu verince Muğla Mebusu Nuri Özsan ve Balıkesir Mebusu Eminittin Çeliköz de olayı Bedri Noyan aleyhinde mecliste anlatmasıyla destek vermiştir. Bu konuda Adalet Bakanı Fuat Sirmen'in açıklaması da yetersiz kalınca Manisa Mebusu Kâmil Coşkunoğlu, Balıkesir Mebusu Eminittin Çeliköz ve Muğla Mebusu Nuri Özsan (DP) Bedri Noyan'ın affedilmesine ve bu konuda hazırlanan Adalet Komisyon raporuna karşı önerge verip engel olmuşlardır[1332].

Fuad Sirmen'in mecliste 18 Mart 1949 tarihindeki ikinci bir açıklamasına göre Bedri Noyan teslim olduktan sonra, alınan ifadesinde; kendisinin bu süreçte iki aylık rapor aldıktan sonra Ankara'ya geldiğini, af için müracaat ettiğini, bilahare Meclis yaz tatiline girdikten sonra İzmir'e gittiğini, yazı İzmir'de geçirdiğini, Meclis açıldıktan sonra af için çalıştığını ve af edilmemesi üzerine de teslim olduğunu belirtmiş, Bedri Noyan'ın bu konuda yasaya uygun davrandığını aktarmıştır. M. Kâmil Boran, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'in açıklamasını yine yetersiz olarak görerek konuşmasını hedef almıştır. M. Kâmil Boran, Bedri Noyan hakkında 9 Mart 1948 tarihinde tevkif kararı verildiği halde af tasarısı ancak Yüksek Kamutayca reddedildikten sonra Bedri Noyan'ın teslim olması dolayısıyla hapishaneye konulduğunu belirterek bir yıl boyunca tutuklama kararının uygulanmaması üzerinden yargı sistemini eleştirmiştir[1333].

Bedri Noyan tutuklanınca TBMM'deki doktor mebusların tartışmaları büyümüştür. Dr. Şükrü Hâzım Tiner, Dr. Midhat Sakaroğlu'nu TBMM'de ele alınan Bedri Noyan hadisesinin doktorlar arasında yaygın bir durum olduğunu hatta bütün büyük illerde hastanelerin hastalara yetmediği için yataklarının rüşvet karşılığında

---

[1331] "Diyarbakır Numune Hastanesi eski Kulak, Burun ve Boğaz Servisi Şefi Hakkıoğlu 1328 doğumlu Doçent Dr. Bedri Noyan'm, hükümlü olduğu cezanın affı baklanda Adalet Komisyonu raporu (S/97)", **TBMM Adalet Komisyonu**, Esas No. 7680/7136, Karar No. 31, s.132.

[1332] Ayrıntılı bilgi için bakınız. **TBMM TD**, Dönem VIII, Toplantı 3, C.16, 46. Birleşim, 16 Şubat 1949, s.222.; "Meclis Bir Doktorun Affına Dair Raporu Reddetti", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1949, s.3.

[1333] **TBMM TD**, Dönem VIII, Toplantı 3, C.17, 57. Birleşim, 18 Mart 1949, s.61; "B. Millet Meclisi'ndeki Dünkü Görüşmeler", **Ulus**, 19 Mart 1949, s.5.: "Büyük Millet Meclisinde", **Son Posta**, 19 Mart 1949, 7.: Kürsüye gelen soru sahibi, Bakanın kanuni hiç bir sebep gösteremediğini ve bu hükmün vaktinde yerine getirilmemesi ile hasıl olan huzursuzluğun bertaraf edilemeyeceğini bildirdikten sonra bu gecikmenin bizzat mahkumu da daha çok üzdüğünü söyledi ve kanunların tatbiki için daha verimli tedbirler alınmasını istemiştir. "Vaktinde İnfaz Edilmiyen Bir Ceza", **Yeni Sabah**, 19 Mart 1949, s.3.

hastalara yer açılarak tahsis edildiğini belirtmiştir. Bedri Noyan'ın bu hususta aşırı tepki ile en ağır cezaya uygun yargılanmasının yanlış bir durum olduğunu ortaya koymuştur[1334].

Bedri Noyan hakkında kaynaklarda 1951 tarihinden 1954 tarihine kadar olan süreçte ne yaptığına dair bilgiler pek fazla değildir. Bu dönemle ilgili 25 Mayıs 1954 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivine ait Dr. Bedri Noyan`ın Kabil Tıp Fakültesinde boş bulunan Kulak, Boğaz ve Burun Kürsüsüne talip olduğu dilekçesinde hapis sonrasında yaşadığı hayatına dair bilgiler vermiştir. Bedri Noyan, 1951 yılından itibaren Aydın Devlet Hastanesinde serbest olarak doktorluk mesleğini icra ettiğini belirtmiştir. Böylece Bedri Noyan'ın haksız suretle meclisteki diğer doktorların sert tutumundan kaynaklı yargılanmasından dolayı aklandığı ve mesleğini icra ettiği ortaya çıkmıştır[1335]. Kabil Üniversitesine atanma konusunda ise Hariciye Vekaleti Umum Müdürlüğü, Kabil elçiliği ile görüşüp doçent unvanına ayda 600 dolar maaş karşılığında iş verileceğini belirten bir yazı ile Bedri Noyan'ın başvurusunu onaylamıştır. Türkçe ders verilmeyip İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinden birinde ders vermesi şart koşulmuştur[1336]. Bedri Noyan'a yazı ulaşınca Hariciye Vekaletinin kendisine tanıdığı Kabil Tıp Fakültesi öğretim üyeliği hakkından ders anlatım şartları uymadığı gerekçesiyle vazgeçmiştir. Bu durumu 6 Eylül 1954 tarihinde Aydın'dan gönderdiği ve kendi el yazısı ile yazdığı dilekçesi üzerinden iletmiştir[1337].

Bedri Noyan Aydın'da doktorluk yaptığı süreçte Aydın'dan Manisa'ya kadar uzanan bölgedeki Bektaşiler ile tanışmıştır. Onun Bektaşi oluşunda Girit göçmeni Koçarlılı Yunus Ölmez Baba'nın özel bir yeri olmuştur[1338]. Bedri Noyan 10 Şubat 1958'de Ali Naci Baykal'dan nasip alma töreni ile Bektaşi olmuştur. Bektaşilik

[1334] "Doktorlar Arasında Tartışma Alevlendi", **Yeni Sabah**, 1 Nisan 1949, s.5.
[1335] Bedri Noyan, dilekçesine İstanbul Üniversitesi'nin 29 Nisan 1946 tarihli kendisinin Doçent unvanını kazandığı belgeyi de Aydın noterliği onaylı şekilde eklemiştir. **Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-35, 25.05.1954.
[1336] **Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-15, 27.08.1954.
[1337] **Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-9, 06.09.1954.
[1338] Yunus Ölmez Baba'nın kökeni baba tarafının Aydın'ın Koçarlı ilçesine dayanır. Baba tarafından dedeleri Koçarlı'da cami imamlığı yapmıştır. İlk başta cami imamlığı yaparken Nakşibendi tarikatına girmişlerdir. Tasavvufa Nakşibendi olarak başlayan ailesi zaman içerisinde bölgeye yerleşen tasavvuf ehli Bektaşilerle kurduğu diyaloglar ile Bektaşiliği seçmiştir. Yunus Ölmez Baba 1912 yılından doğmuş 18 yaşında iken Bektaşi olmuştur. Turgutlu'da Mücerred Ali Rıza Baba tekkesinde Hüseyin Cevraki Baba'dan Yunus Ölmez Baba nasip alarak Bektaşi olmuştur. Yunus Ölmez Baba Koçarlı'da Semer yaparak geçimini sağlarken bir yandan ailesinden miras kalan imamlık görevini icra etmiştir. Haydar Ölmez Baba, Yunus Ölmez Baba'nın oğludur. Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme. 31.03.2011.

geleneğinde musahibi (kan bağı olmadan kardeş sayılma) eski Bursa mebusu Dr. Talat Simer olmuştur. Mürşidi Ali Naci Baykal Dedebaba, rehberi Sayıştay üyesi olan Kazım Aslantüre Baba olmuştur[1339]. Ali Naci Baykal Dedebaba, Bektaşilerin liderliğini uzun süre devam ettiremeyeceğini bu göreve layık birinin yetiştirilmesi gerektiğini Yunus Ölmez Baba'ya belirtmiştir. Yunus Ölmez ise hem Koçarlı'da imamlık yapması ile şeriata hem de Hüseyin Cevraki Baba'nın yetiştirdiği bir derviş olarak Bektaşiliğin geleneksel kurallarına hâkim olmasıyla Cumhuriyet Dönemi'nin Bektaşilerinde yetkin bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kendisinin dedebaba sıfatını taşıyacak kariyerinin olmadığını düşünmüştür. Bunun sebebi mesleğinin semerci olmasıyla bilgiyi halka ulaştırmada etkileyici olamayacağını, Bedri Noyan'ın doçent unvanına sahip olması ile halkı etkileyebileceğini ve Bektaşiliğin yeniden onun sayesinde güçlenebileceğini düşünmesi olmuştur. Böylece Ali Naci Baykal Dedebaba, Bedri Noyan'ın hızlı bir şekilde yetişmesi için Yunus Ölmez Baba'yı görevlendirmiştir. Yunus Ölmez Baba, İncirliova'da semerci dükkanında iken Aydın'da doktorluk yapan Bedri Noyan sık sık onun yanına gidip Bektaşilik ile ilgili sorular sorup defterine not tutmuştur. Yunus Ölmez Baba, Bedri Noyan'a sır olarak tutulan yüksek mertebe Bektaşi olmayana anlatılmayan bilgileri anlatarak onu yetiştirmiştir[1340].

Ali Naci Baykal Dedebaba'nın gönderdiği 21 Şubat 1959 tarihli mektup aracılığıyla görevlendirmesi ile Yunus Ölmez Baba, Hıdrellez Gününe tekabül eden 5-6 Mayıs 1959'da Turgutlu'daki Ali Rıza Baba tekkesinde Bedri Noyan'a dervişlik icazeti töreni yapmıştır. Törene dergâhın müstahkemi Mürteza ve Tire'den Hasan Hulki Can Baba katılmıştır. Ayrıca törene, Mehmet Özbektaş Derviş, İbrahim Taşkıran Derviş ve Faiz Tuncer Derviş de eşlik etmiştir[1341].

[1339] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.350.

[1340] Haydar Ölmez Baba'nın anlatımıyla Bedri Noyan'ın ataları Mevlevi geleneğini takip etmiştir. Derviş olurken geleneğin tam uygulaması için Yunus Baba, Bedri Noyan'ın dervişlik icazeti törenini eski usule göre önce rehberlik yaptırarak abdest aldırmış, ardından beyaz derviş kıyafeti giydirmiş ve törende kesilen kurbanın yününden yapılan kemer niyetine beline tığbent sarmıştır. Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme. 31.03.2011.; Bedri Noyan'ın hayatında Haydar Ölmez Baba'nın anlatımıyla Yunus Ölmez Baba çok belirleyici rol oynarken, Bedri Noyan'nın Türkiye'deki Bektaşi şahsiyetleri alfabetik sıra ile anlattığı eserinde Yunus Ölmez Baba için küçük bir paragraf ayırması ilerleyen süreçte aralarının eskisi kadar iyi olmadığını anlatan Haydar Ölmez Baba'nın verdiği bilgileri destekler niteliktedir. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VI, s.272.

[1341] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.350.; Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme. 31.03.2011.; Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.200.

Bedri Noyan'ın dervişliği çok kısa sürmüş 29 Eylül 1959'da Ali Naci Baykal Dedebaba bu sefer Ankara'da Babalık icazeti vererek doktorluk yaptığı Aydın ilinin Dedekuyu dergâhı hamisi olarak mertebe vermiştir. Babalık icazetnamesi hem Latin alfabeli hem de Osmanlıca harflerle yan yana yazılarak mühürlenen ilk Bektaşi icazetnamesi olma özelliğini taşımıştır. Yine çok süre geçmeden 2 Nisan 1960'ta Ali Naci Baykal Dedebaba tarafından ilk defa Latin alfabesi ile yazılan Halife Baba mertebesinin icazeti verilmiştir. Bu halife baba icazetnamesini o dönem Anadolu'da yaşayan tüm halife ünvanlı Bektaşiler imzalamasının yanı sıra komünist Arnavutluk'tan kaçan Yakova Bektaşi tekkesinin hamisi Kazım Bakalli Halife Baba da imzalamıştır[1342].

Ali Naci Baykal Dedebaba'nın 13 Temmuz 1960'ta vefat etmesiyle yeni dedebabanın kim olacağı konusunda netlik oluşana yani 26 Ağustos'a kadar Girit göçmeni Cafer Sadık Baba mücerret olmasıyla dedebabalık görevini yapmıştır. Sadık Baba'nın "*Önce Türk'üm, sonra Müslüman'ım, sonra Bektaşi'yim.*" sözü ile Arnavutluk'un Bektaşiliğin merkezi olma çabalarına karşı çıktığını belirtmiştir. Bektaşiliğin ibadet dili Türkçe olup Arnavut kökenli bir Bektaşi babasının da Türkçe bilmesi Bektaşilik açısından zorunlu olduğunu söylemiştir. Türk kökenli olmayanların da Bektaşi olduktan sonra Türkleşmesi ve Türkçeyi ana dili gibi benimsemesi bu tarikatın özü olduğunu belirtmiştir. Nihayetinde 26 Ağustos 1960'da yaşı ve sağlık durumu dikkate alınarak dedebabalık görevini feragatla Bedri Noyan'ın geçmesi kaydıyla bırakmıştır[1343]. Ali Naci Baykal Dedebaba vefat edince 15 Temmuz 1960'ta yapılan cenaze merasiminden sonra tüm halife ünvanlı Bektaşilerin yaptığı seçimle Bedri Noyan'ın dedebaba olmasına karar verilmiştir. Ancak Bedri Noyan'ın dedebabalık töreni mücerret Cafer Sadık Baba'nın feragat etmesinden sonra 25 Eylül 1960'ta gerçekleşmiştir. Bu olay Haydar Ölmez Baba'nın anlatımıyla, Bedri Noyan'ın

[1342] Kazım Bakalli Baba'nın imzalamasıyla komünist yönetimdeki Fehmi Dedebaba'yı tanımayıp Ali Naci Dedebaba'ya bağlanan ilk Arnavut Bektaşi olmuştur. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.351.; Bu hilâfetnâmenin altında Ali Naci Baykal Dedebaba, Horasanlı Ali Baba dergâhı (Kandiye) postnişini Mücerred Halife Cafer Sadık Bektaş Baba, Turgutlu Mücerred Ali Rıza Baba dergâhı postnişini Halife Yunus Ölmez Baba, İstanbul Çamlıca dergâhı postnişini Halife Ahmed Necmeddin Alpgüvenç Baba, İzmir Balpınarı dergâhı postnişini Halife Faiz Tuncer Baba, Yakova Bektaşî Dergâhı postnişini Kâzım Bakali Halife Baba, Meydan Evi postnişini Kâzım Arslantüre Baba, Turgutlu Kandıra Baba dergâhı postnişini Mümtaz Bababalım Baba, Tire Arappınarı dergâhı Postnişini Hasan Hulki Can Baba, İzmir Karadutlu dergâhı Postnişini Ali Saki Pektaş Baba, Manisa Revak Sultan dergâhı postnişini İbrahim Taşkıran Babaların imza ve mühürleri vardır. Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.201.

[1343] Ata, **a.g.m.**, s.s.164-166.; Bedri Noyan Dedebaba, 26 Ağustos 1960'ta hem Cafer Sadık Baba'ya hem de Yunus Ölmez Baba'ya halife baba icazeti vererek kendi liderliği altına almıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.79.

dedebaba seçilmesine Tarsus'ta yaşayan Giritli Cafer Sadık Baba ve Yunus Ölmez Baba istişare yaparak karar almıştır. Böylece iki sene içinde en alt mertebeden en üst mertebeye yükselen ve en hızlı dedebaba mertebesine ulaşan Bektaşi olmuştur. Ayrıca kendisi Bektaşi tarihindeki ilk tıp doktoru olan dedebaba olma şerefine erişmiştir[1344].

Turgut Koca Baba'ya göre Bedri Noyan'ın mücerret olmayıp evli olduğu hâlde dedebaba seçilmesinin sebebi onu seçen halife baba ünvanlı Bektaşilerin onun ilim adamı kişiliğini beğenmesi olmuştur[1345]. Bedri Noyan'ın kendi ağzından dedebaba oluş süreci: "*Ben yola girdim, iki sene sonra dedebaba oldum. O taraftan rekor bende! Hatta, o çok mertebeler verişini dedebabamın, benim yanımda kınadılar. Dedebabamın da verdiği cevap şuydu: "Dr. Bedri Bey, sizin gibi mürid-i tarikat olarak değil, murad-ı tarikat olarak, gelenlerdendir." Onun ifadesi böyledir. Doğruydu o, çünkü beni daha evvel Atatürk'ün doktoru olan Hasan Ragıp Baba yetiştirdi. İki arkadaş giderdik, birisi göz asistanı Niyazi Çalışkan bir de fakiir Köşkün sırasında, bahçe içinde bir evdi. Çok ehli keyif bir insandı ve numune alınacak insandı. Ben geldiğim zaman, (evratları) kendim söyledim. Rehberim Kazım Baba, kolumdan tuttu hiç ağzını açmadı. O kadar hazırdım. 6 ay sonra, Derviş oldum. 6 ay sonra da Baba oldum. "Bir tabaka kâğıt al" dedi. "Büyük bir tabaka iyi cins kâğıt al" dedi. Elime modelini verdi; "Hilafetnameni yaz" dedi. Onu yazdım. Mühürledi.*[1346]"

Hülya Küçük, Cemalettin Server Revnakoğlu'nun arşivine dayanarak Bedri Noyan'ın Bektaşilerin başına tepeden atandığını muhalefete rağmen onun olması gerektiğinin iddiasında bulunmuştur[1347]. Haydar Ercan Dedebaba'ya göre: Bektaşiliğin Babagan kolunda dedebaba sıfatını taşıyan Bektaşiler mücerret yani hayatı boyunca bekâr olmuşlardır. Bu gelenek Cumhuriyet Dönemi'nde terk edilmiş, Ali Naci Baykal Dedebaba vekaleten üstlendiği görev ile ilk evli dedebaba olmuştur. Ancak doğrudan seçimle ilk defa Bedri Noyan Baba evli olduğu halde dedebaba

[1344] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.s.351,352.; Cafer Sadık Baba'nın yaşlı olup yürümekte dahi zorluk çekmesi, Yunus Ölmez Baba'nın ise tahsil bakımından yetersiz olması dedebabalık görevinden vazgeçmelerine sebep olmuştur. Yunus Ölmez Baba ısrar ile Bedri Noyan'ı önerince tüm yüksek mertebedeki Bektaşilerin onayını almak şartıyla dedebaba olması uygun görülmüştür. Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme. 31.03.2011.; Şevki Koca eserinde Yunus Ölmez Baba hakkında verilen röportaj bilgilerini onaylayan bilgiler vermiştir. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.357.; Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.805.; Üzüm, **a.g.m.**, s.215.; Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, s.14.; Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s.202.

[1345] Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.805.

[1346] Belkıs Temren, "Ene'l-Aşk Menziline Eren Bedri Noyan Dedebaba", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.5, Ankara, 1995, s..34.

[1347] Küçük "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, s.78.

makamına yükselmiştir[1348]. Yusuf Fahir Baba da durumu eserinde onaylamıştır. Ona göre Osmanlı'da Haşim Baba, dedebaba makamına gelmiş ilk evli Bektaşi olmuştur. Bedri Noyan ise Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde buna dayanarak ilk defa evli olduğu hâlde dedebaba makamına seçilmiştir[1349].

Bedri Noyan, dedebaba seçildikten sonra 27 Ağustos 1960 tarihinde Mersin Tarsus'taki Cafer Sadık Bektaş (halife) Baba'ya Aşk Risalesi adlı kitabını gönderip yanında mektup yollamıştır. Bu durum onun mücerret olup dedebaba adayı olmayıp Bedri Noyan'ın liderliğini onaylamasına hürmeten yollanmıştır[1350].

4.2. Bektaşiliğin Son Kutbu Olma Yolunda Bedri Noyan Dedebaba'nın Faaliyetleri

Bedri Noyan Dedebaba'nın son defa kutup olmak adına faaliyetleri, Türkiye'deki Bektaşilerin hukuki haklarını savunmak, dünya genelindeki Bektaşileri kendi liderliğinde birleştirmek ve bugüne kadar mevcut olan Bektaşilik hakkındaki tüm belgeleri toplamaya çalışarak Bektaşilik geleneğini yaşatmak için kapsamlı eserler yazmak şeklinde üç bölümden oluşmuştur. Bedri Noyan'ın dedebaba seçildiği yıl Türkiye'de 27 Mayıs askeri darbesi yaşanmış olduğu için Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze yapım işlemleri durmuştu. Hacı Bektaş Veli tekkesi 27 Mayıs 1960 ihtilali ile Demokrat Parti'nin elinden alınarak, ordu yönetime el koyduktan sonra cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel tarafından 29 Eylül 1961'te bakanlar kurulunca Hacı Bektaş Veli dergâhının Dedebaba Evi kısmının Millî Eğitim Bakanlığına 25 yıllığına devredilip bakım ve onarımı ile kütüphane yapılması kararı alınmıştır[1351]. Ayrıca Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve senatör olan Prof. Dr. Ragıp Üner'in girişimiyle tekkenin tekrardan müzeye çevrilmesi için faaliyetler başlamıştır[1352].

[1348] Ali Haydar Ercan, "Mürşidim Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba ile Birlikte Çalışmalarımız ve Anılarımız", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.5, Ankara, 1998, s.29.
[1349] Ataer, **a.g.e.**, s.280.
[1350] Üzüm, **a.g.m.**, s.215.; 27 Ağustos 1960 tarihli mektupta "*Bişmişah Allah Allah, Nasrun minnallah ve fethan karib ve beşşiril müminin. Yardım ve zafer Allah'tan pek yakın bir fetih; ve müjdele inanaları.*" Saff suresi 13. Ayet ile mektubuna başlamıştır. "Ya Muhammed Ya Ali medet" diye devam eden mektubunda "*bir hatır dua riyaseti olmak üzere takdim.*" deyip, "Halife Bedri Noyan" diye kendisinden bahsetmiştir. Burada Cafer Sadık Baba'ya kendisinin dedebaba olduğunu vurgulamayıp üstünlük kurmadan halife baba unvanını kullanması onun inceliğini göstermiştir. Mektubun orijinal nüshası fotoğraf şeklinde arşivlenmiştir. Bedri Noyan Dedebaba'nın 28.08.1960 tarihli mektubu, İsa Tolga Çıplak Özel Arşivi.
[1351] **BCA**, 30.18.1.2/162.51.6., 29.09.1961.
[1352] Sümer, "Hacı Bektaş Dergahı Nasıl Açıldı?", **Yol**, s.61.

Türkiye'de Milli Birlik Komitesinin bu adımı atamasında eğitimli Alevi kökenli neslin haklarını talep etmesinin de etkisi vardır. Milli Birlik Komitesine darbeden hemen sonra Aleviler müracaat ederek zorunlu din dersinin kaldırılmasını, ezan yeniden Türkçe okunmasını ve Aleviliğin devlet nezdinde tanınarak ibadetlerinin serbest bırakılmasını istemiştir. Bu istekler bildiri hüviyetinde 100 Alevi önderinin imzaladığı metin halinde hükümete verilmiştir. Bildiride Türkiye'deki Alevi nüfusunun 9 milyon civarında olduğu belirtilerek dikkat çekilmiştir. Ancak Milli Birlik Komitesi bu konuda isteklerinin yerine getirilemeyeceğini söylemekten çok komitenin ezanı ve Kur'an'ı Türkçe okutulacağının asılsız bir iddia olduğunu belirterek Sünni halkın tepkisini çekmekten de çekinmiştir. Alevilerin dilekçesinde kendi vergilerinden alınan gelirlerle Diyanete devlet bütçesinin ayrılmamasını ve mevcut düzenin dinî uygulamalarını bu bağlamda ayrımcılık olarak görüp değiştirilmesini talep etmiştir[1353]. Bedri Noyan bu bildiriye imza atmasa da ona göre Bektaşilerin ve Alevilerin istekleri: ibadetlerinin yasak sayılmayıp serbestçe yapılmasını, %70 nüfusa sahip Sünni toplum için cami yapan devlet yüzde %30'a varan nüfusun içindeki Aleviler ve Bektaşiler için cemevi yapılmasını, din dersi uygulamasının kaldırılıp devletin insanların dinî anlayışına tarafsız yaklaşarak laik politikada olması şeklinde olmuştur[1354].

Çelebilerden Hasan Rıza Ulusoy, 1961 seçimlerinde CHP'den yine tokat milletvekili seçilmiştir. Milli Birlik Komitesi, Çelebi ailesini dikkate alarak yeni Anayasaya uygun olarak Diyanet altında Alevi-Bektaşi kürsüsü oluşturulması kaydı ile başkanlığını Çelebilerin o dönemki liderleri Feyzullah Ulusoy'un yapmasını istemiştir. Feyzullah Ulusoy ise Babagan koldan Ali Sümer Baba ve Bedri Noyan Dedebaba ayrıca 1914'teki Mineyik Dede Kurultayı'nda devlet ile Çelebilere bağlı olmayan Alevi dedeleri adına irtibat kurması için seçilen eski mebus Hüseyin Doğan Dede gibi baskın karakterler karşısında göreve uygun olmadığını düşünerek reddetmiştir[1355].

[1353] "Dini inanışlara Müdahale Yok", **Milliyet**, 26 Temmuz 1960, s.s.1,5.; Cemal Gürsel 25 Haziran 1960'ta Ankara'da halkı gezerken Alevi Dedesi önüne çıkarak Alevilik halkları için ayak üstü konuşma yapmıştır. Alevi Dedesi laiklikten taviz verilmemesi üzerine Cemal Gürsel'e dertlerini anlatırken basına beraber fotoğrafı yansımıştır. "Gürsel, Dert Dinliyor", **Milliyet**, 26 Haziran 1960, s.1.

[1354] Cemal Şener, "Yaşayan Alevi Önderleri", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos1993, s.6

[1355] Teklifi yapanlar Cemal Gürsel ve Erzincan milletvekili Hüseyin Aksu'dur. Yıkmış, **a.g.e.**, s.97.; Çelebilere bağlı olmayan Aleviler, Mineyik Dede Kurultayı'ndan itibaren Hüseyin Doğan Dede'yi önder kabul etmiştir. Cemal Canpolat ile yapılan görüşme, 24.06.2022.

Hükümet tarafından Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze şeklinde açılması kararı alındıktan sonraki günlerde Çelebi Bektaşi ailesinden Ali Haydar Ulusoy daha önceden Ankara'da kurmuş olduğu Hacıbektaş Kültür ve Dayanışma Derneği adına Hacı Bektaş gecesi düzenlemiştir. Bu geceye dönemin başbakanı İsmet İnönü dahil devlet protokolü katılmıştır. Çelebilerin tertiplediği geceye Babagan Bektaşilerinin lideri Bedri Noyan Dedebaba ve Hacı Bektaş Müzesi müdürü seçilecek olan Ali Sümer Baba'da katılmıştır. Bedri Noyan Dedebaba gecede konuşma yaparak Hacı Bektaş Veli'nin Türk büyüğü olarak önemini vurgulamıştır[1356].

16 Ağustos 1964'te pazar günü resmî tatil olduğu hâlde Hacı Bektaş Veli tekkesinin Pirevi kısımları kütüphaneye, Kilerevi kısımları ise Tarihi Abideleri Koruma Derneği başkanı olan eski Kırşehir Mebusu İbrahim Turan adında bir Bektaşi tarafından müzeye dönüştürülmüştür. Bedri Noyan Dedebaba, Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze olarak açılışında "Hacı Bektaş Veli'nin Türkiye Dışındaki Milletlerin Edebiyat ve Sosyal Tarihlerine Etkileri" adında bildiri okumuştur. Nihayetinde Türkiye'nin her yerinden gelen 44 bin kişi ile Hacı Bektaş Veli Müzesi devlet protokolünce açılmıştır[1357]. Ali Sümer Baba kapalı tekkenin Ankara'ya götürülmüş olan eşyalarını ve halkın elinde bulunan tekkeye ait eserleri toplayıp sergileyerek müzeye dönüşmesinde katkılarından dolayı müzenin müdürü olarak yetkili memurluğa atanmıştır[1358].

Ali Sümer Baba, Hacı Bektaş Veli Müzesinin müdürü olduktan sonra "Anadolu'nun Türk Öncüsü Hacı Bektaş Veli" adlı eserini kitapçık şeklinde yayınlamıştır. Bu eser içerisinde Hacıbektaş Müzesi başlığı altında müze hakkındaki ilk bilgiler yayınlanmıştır. Hacıbektaş Müzesi üç avludan oluşmuştur. Birinci Avlu (Nadar Avlusu) fırın, banyo ve çamaşırhanenin bulunduğu kısım, İkinci Avlu (Dergâh Avlusu) Halil Rifat Paşa'nın eşi Zehra Hanım'ın yaptırdığı Havuz, Mısır Hidivi'nin kızlarından Kara Fatma Sultan'ın yaptırdığı aslanlı çeşme, II. Mahmut Camisi,

[1356]Sümer, "Hacı Bektaş Dergahı Nasıl Açıldı?", **Yol**, s.61.
[1357] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.317.; Sümer, "Hacı Bektaş Dergahı Nasıl Açıldı?", **Yol**, s.61.
[1358] Ali Sümer Baba, 1934 yılında Hacı Bektaş'ta doğdu, ilkokulu Hacı Bektaş'ta bitirdikten sonra 1946 yılında Ankara'ya gelerek Erkek Sanat Enstitüsü Elektrik bölümünden 1952 yılında mezun oldu. Devlet Havayolları İnşaat Reisliği'nde önceleri kontrolör olarak çalıştıktan sonra teknik baş ressam olarak görev aldı. 1957 yılında Ankara Muhabere Okulu'nda Yedek Subay Eğitimi görüp Erzincan'a tayin edildi. Bu görevi tamamladıktan sonra Hacı Bektaş Belediye Fen İşleri görevine atandı. Aynı zamanda Hacı Bektaş Veli Dergâhı ile ilgilenip Anıtlar Derneği yönetimine katılarak tamir, restore ve Dergâh'ın müze olması için yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Öcal, **a.g.m.**, s.141.

Mihman Evi, Meydan Evi, Kiler Evi ve Aş Evi binası müze müdürlüğüne dönüşmüş halde bu bölümde yer almıştır. İlk iki avlu Osmanlı mimarisine dayanmıştır. Üçüncü Avlu (Hazret Avlusu) girişte Atatürk köşesi bulunmakla beraber Sultan Orhan Gazi'nin yaptırdığı Selçuklu mimarisine dayanan Hacı Bektaş Veli türbesi, Kırklar Meydanı, Çilehane, Balım Sultan Kümbeti ve Hacı Bektaş Veli'nin diktiğine inanılan dut ağacı yer almıştır[1359].

Fikret Otyam adlı Bektaşi ressam, o dönemde Cumhuriyet gazetesinde Alevilik hakkında "Hü Dost" adında köşe yazısı yazdığı için Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Alevi olduğunu öğrenip bu bilgiyi teyit etmek ve Türkiye'deki Alevi nüfusunu öğrenmek adına Cemal Gürsel ile ayak üstü görüşmüştür. Ankara Gölbaşı bölgesinde Fikret Otyam, Cemal Gürsel'e Türkiye'de ne kadar Alevi yaşadığını sorunca ortalama 7-8 milyon vatandaş olduğunu belirtmiştir. 1965 tarihli nüfus sayımında 31 milyon vatandaş olduğu düşünüldüğünde Türkiye nüfusunun 3'te 1'inin Alevi ve Bektaşilerin oluşturduğu varsayılabilir[1360]. Diyanet İşleri Başkanlığı düzenlemesi meclisten 1965 yılında geçtiğinde Alevileri veya Bektaşileri içeren bir madde olmayınca Çelebi ailesi duruma hem üzülmüş hem de kızmıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı, Aleviliğin ve Bektaşiliğin Anadolu'da artık sönmüş bir inanç olduğunu söyleyince Alevilere ve Bektaşilere olan düşmanlık da artmıştır[1361]. Aleviler bu durum üzerine ayrı bir parti kurarak siyasi haklarını parti üzerinden alma girişimine başvurmuştur. Adalet Partisi 1965 yılında tek başına iktidar olduğunda Alevilerin Birlik Partisi'ni kurması konusunda Alevi lider Numan Ataman, Alevilerin CHP'ye oy verdiği ve bu oy sayısının azalması için böyle bir girişimde bulunulmasının hata olduğunu belirtmiştir. Birlik Partisi'nin kuruluşunda Çelebi kolundan Ulusoyların orta Anadolu'da Alevi topluluklarında eski gücünü kaybettiklerini ve Ulusoyların politik şahsiyetlerinin çok az olduğuna değinmiştir. Ayrıca kurulacak Birlik Partisi'nde yönetimin Emekli İstihbaratçı General Hasan Tahsin Berkman ve Demokrat Parti'yi kapatan Avukat Cemal Özbey'in kuracağını kontrolün onlarda olduğunu, Babagan

[1359] Ali Sümer, **Anadolu'da Türk Öncüsü Hacı Bektaş Veli**, Yeni Sanat Matbaası, Ankara, 1970, s.s.45-52.
[1360] Serçeşme dergisi Bektaşiliğin resmî yayını olarak Veliyettin Ulusoy tarafından kurulmuştur. Fikret Otyam, "Antalya Abdal Musa Kültür Derneği'nin Düzenlediği Temsili 'Kırkların Cemi' Konuşması", **Serçeşme**, S.11, Ankara, 2005, s.22.
[1361] Yıkmış, **a.g.e.**, s.100.

Bektaşilerin lideri Bedri Noyan'ın yazdığı yazılarda Aleviler ile Bektaşileri ayırıp Alevi toplumunu gücendirdiğinden partiye davet edilmediğinden bahsetmiştir[1362].

Nur cemaati hareketi darbe sonrası süreçte Alevileri dinsiz ve komünist olarak nitelendirmiş, bunun üzerine Bektaşiliğin Çelebi kolu da parti kurulmasına destek verince Aleviler komünizme karşı olan Birlik Partisini kurmaya karar vermiştir. Hiç şüphesiz bu girişime destek veren Süleyman Demirel'in Adalet Partisi, Alevi oylarının CHP'den kopmasını düşünerek seçimde kendi partisinin başarılı olması için onaylamıştır. Bu sırada Muğla'nın Ortaca ilçesinde Alevilerin köylerine Sünni halk saldırmıştır. Aleviler ve Çelebiler eski General Hasan Tahsin Berkman ve eski Hürriyet Partili Cemal Özbey liderliğinde 1966 yılında Birlik Partisi'ni kurmuştur[1363].

Bedri Noyan Dedebaba ise Babagan Bektaşilerin lideri olarak siyasetin Bektaşilere daha çok zarar vereceğini düşündüğü için kendi toplumunu korumak adına Bektaşiliği siyasi oluşumlardan uzak tutmuştur[1364]. Bunun için hem Çelebilerden hem de Alevilerden farklı olduklarını yazılarında vurgulamıştır. Bedri Noyan'a göre Bektaşilerin Çelebi ve Babagan kollarından başka Anadolu'da kendilerine Ocakzade diyen Alevi dedeleri var olmuştur. Aleviler, kendileri içinde Hacı Bektaş Veli'ye Bektaşiler gibi "Hünkâr" deyip pir kabul edenler ile kendi ocağını Hacı Bektaş Veli'den daha köklü bir gelenek olarak görenler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Yine Bedri Noyan'ın görüşlerinde Alevilik ve Bektaşilik arasındaki en büyük fark, Alevilerde soydan gelme yani babadan oğula geçen hiyerarşi varken, Babagan Bektaşi geleneğinde ise bu durum söz konusu olmayıp seçimle lider belirlenmiştir[1365].

[1362] Numan Ataman, Ankara'da Hacıbektaş Kültür Derneğini kurmuş ve bir yandan Alevilik- Bektaşilik eserlerini bastırmak için Sefer Aytekin ile birlikte 'Emek' adı ile yayınevi açmıştır. Nesimi, **a.g.e.**, s.s.306-308.

[1363] 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında soğuk savaşın etkisiyle komünist hareketin Türkiye'deki gelişimi karşısında Aleviler yeni kimlik arayışına girmek zorunda kalmıştır. Kelime Ata, "Birlik Partisi-Sosyalist Tarladan Hasat Stratejisi", **Serçeşme**, S. 27, Ankara, 2007, s.21.; Yıkmış, **a.g.e.**, s.100.

[1364] Dursun Baba'nın aktardıklarına göre Bedri Noyan Bektaşilerin Türkiye'deki zor zamanlarında dedebaba görevini üstlenerek Bektaşilerin siyasi alanda kirlenmesini istememiştir. Ayrıca diğer Babagan Bektaşiler de Bedri Noyan Dedebaba'ya destek vererek Atatürk'e verdikleri laik devlet düzenine uyumlu olmak sözlerinden vazgeçmeyi doğru bulmamıştır. Dursun Gümüşoğlu Baba ile yapılan görüşme, 30. 07. 2022.

[1365] Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, s.14.; İzmir Kadifekale'deki Tokat yöresi Alevileri 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çağdaş Cemevleri açma politikası yürüterek Çelebi koluna bağlı kalmışlardır. Ayrıca Bedri Noyan'ı Baba olsa da Hacı Bektaş Veli'nin yolunun liderinin Çelebi Feyzullah olduğunu, Dedebaba adındaki makamın Bektaşiliğe ait olmayan bir kurum olduğunu belirtmişlerdir. Böylece 1960'tan itibaren Bedri Noyan'ın Dedebaba sıfatı altında Alevi toplumunu etkileyemediği ortaya çıkmıştır. Şenay Kalkan, "Cem Evinde Kapıdaki ile Posttaki Eşit", **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1991, s.14.

4.2.1. Bedri Noyan Dedebaba'nın Eserleri

Bedri Noyan ilk defa Samsun'da lise öğrencisi iken Ahali gazetesinde yazı yazarak yayın hayatına başlamıştır. 1930'da lise son sınıfta iken Yürüyüş adında dergi çıkartmıştır. İstanbul'da tıp fakültesi öğrencisi iken ilk defa amatör şiirlerini 1934 yılında Pınar Yolu adlı bir dergide yayınlamıştır[1366]. Bedri Noyan yine gençliğinde tıp fakültesinde okuduğu dönemde Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in öğrencisi olmuştur. Üniversite yıllarında bir yandan Dr. Hasan Ragıp Erensel Baba'nın tedrisinde Bektaşi tasavvufunu onun verdiği kitaplardan öğrenirken diğer yandan Süheyl Ünver'in ehlisünnet geleneğe dayalı şiir ve tasavvuf anlayışından etkilenmiştir. Bedri Noyan, 1936 yılında Uyanış (Servetifünun) Dergisi'nde Süheyl Ünver'e atfen tasavvuf şiiri yazmıştır[1367]. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde öğretim üyeliği yaparken "Nöroloji Kliniği 1945-1946 Ders Yılları Çalışma ve Araştırmalar ile Klinik ve Poliklinik İstatistikleri" adında eser yazarak okutmuştur[1368].

Doktorluk döneminde meslek yaptığı Diyarbakır ve Aydın'da halkevinde görevler üstlenmiştir. Bu dönemde Diyarbakır'da Karacadağ dergisini, Aydın'da ise Cıvıltı adında çocuk dergisi çıkartmıştır. 1955 yılında Bektaşiliğin etkisi altında değilken tasavvuf alanında Enel'aşk adında 230 sayfalık şiirlerini yayınlamıştır[1369]. Bedri Noyan, Ene'l-Hakk kavramını yazdığı eserde Enel'aşk olarak tanımlamıştır. Ene'l-Hakk insanı Allah'ın parçası olarak gören derin bir tasavvuf anlayışı iken Bedri Noyan, Allah'ı kullandığı tabir ile aşk ile özdeşleştirmiştir[1370]. Eserlerini yazdığı süreçte Aydın'da iken kültürel faaliyetlerden uzak kalmamış, Aydın Halkevi, Türk Kültür Derneği, Türk Musiki Derneği, Rotary Kulüp üyeliği ve Aydın Tabip Odası Başkanlığı yapmıştır[1371].

Bedri Noyan'ın ikinci şiir kitabı Bektaşi dervişi olduktan sonra Aşk Risalesi adında 382 sayfalık Bektaşi ahlakı ve Türk tasavvufu konulu ilk eserini 1959 yılında Aydın'da iken yazmıştır. Bu kitabında ilk defa Bektaşiliğin etkisi olmuş hem Sünni İslam geleneğinde hem de Bektaşi geleneğinde tasavvuf temalı, Allah aşkına dayanan

---

[1366] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.353.
[1367] Bedri Noyan, "Eski Türk Edebiyatında Sevgi Hastalığı", **Servetifünun (Uyanış) Dergisi**, Y.46, C.80, İstanbul, 15 Ekim 1936, s.332-333.
[1368] Bedri Noyan, **Nöroloji Kliniği 1945-1946 Ders Yılları Çalışma ve Araştırmalar ile Klinik ve Poliklinik İstatistikleri**, T.C. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, s.s.1-189.
[1369] Bedri Noyan, **Enel'aşk Tasavvuf Şiirleri**, Gayret Basımevi, İzmir, 1955, s.s.1-230.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.353.
[1370] Temren, **a.g.m.**, s.37.
[1371] Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.446.

panteist görüşlerle şiirler ve açıklamalar yer almıştır[1372]. Bedri Noyan'ın Aşk Risalesi eserinde tasavvufu insanın kendi benliğinden kurtulma olarak açıklayıp Hz. Muhammed'in peygamber olmadan evvel gençliğinde bile vahdet-i vücut anlayışında olduğunu anlatılmıştır. Bu eserinde geçmişte yaşamış tasavvuf şairlerinin eserlerinden atıflar yaparak görüşlerini temellendirmiştir[1373]. Bedri Noyan Dedebaba, kendi eserlerini anlatırken Aşk Risalesi eserinin en kıymetlisi olduğunu söylemiştir[1374].

Bedri Noyan Dedebaba, 1964 yılında Hacı Bektaş Veli dergâhı müze olduktan sonra "Hacıbektaş'ta Pir-Evi ve Diğer Ziyaret Yerleri" adında bir rehber kitapçık hazırlamıştır[1375]. Bedri Noyan Dedebaba, 20 Haziran 1966'dan itibaren 2 ay boyunca Yeni Gazete'de "Bektaşilik Alevilik Nedir?" başlığı altında yazıları yayınlanmıştır[1376]. Bu tarihten itibaren 1997 yılında vefat edene kadar ilmi açıdan Bektaşilik alanında çeşitli süreli yayınlarda ve sempozyumlarda Bektaşilik alanında 200'den fazla akademik makaleler yazmıştır. Türk Folklor Araştırmaları dergisinde 1967 yılından itibaren yayınlar yapmaya başlamıştır. İlk olarak "Hacı Bektaş-ı Velî ve Sosyal Düzen" adlı makalesi ile başlamıştır. Bedri Noyan'a göre Bektaşiliğin kuruluş amacı makalesinde şöyle tanımlanmıştır: "*13. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldığında Türk Ulusu benliği din yoluyla Arap'ın, dil yoluyla Fars'ın etkisi altında eziliyordu. Bu sırada Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, onların gönüllerine büyük bir teselli olmuş, Türk oluşlarının şerafetini bütün kudretiyle duyurmuş, onlara kendi dili, kendi musikisiyle işlenmiş bir gönül alemi sunmuştu*[1377]." Sonrasında "Bektaşi ve Alevilerde

[1372] Hallac-ı Mansur, Cüneyd-i Bağdadi, Ahmed Yesevi, İbn-i Arabi, Mevlâna, Necmeddin Kübra, Sadrettin Konevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Nesimi gibi mutasavvıfların görüşlerine Bektaşi babalarının şiirleriyle tasavvuf geleneğine yer verip ilahi aşkın sevgiye dayandığı, gerçek aşkın Allah aşkı olduğuna değinmiştir. Bedri Noyan, **Aşk Risâlesi**, Yeni Aydın Matbaası, Aydın, 1959, s.s.1-382.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.354.; Üzüm, **a.g.m.**, s.215.

[1373] Noyan, **Aşk Risâlesi**, s.s.3-5.; Refi Cevad Ulunay, "Aşk Risalesi", **Milliyet**, 20 Nisan 1959, s.3.

[1374] Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.446.; Bir röportajında dedebaba olunca Aşk Risalesi kitabını yazdığını belirtmiş, kitap 1959'da çıkmış, 1960'ta Dedebaba seçilmesiyle söylemi tutmuyor. Bedri Noyan, "Şeriatın Yobazı Gibi Tarikatın Yobazı Var", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1993, s.6.

[1375] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.354.

[1376] Gazetenin manşetinde en yetkili şahsın kaleminden diye tanıtım yapılmıştır. Bedri Noyan, "Bektaşilik Alevilik Nedir?", **Yeni Gazete**, 18 Haziran 1966, s.1,5.; Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, s.354.; İstanbul Günaydın Gazetesi'nde 29 Ocak 1977'den itibaren 4 ay boyunca seri şeklinde Bektaşilik hakkında yazıları yayınlamıştır. Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.s.447,448.

[1377] Bedri Noyan, "Hacı Bektaş-ı Velî ve Sosyal Düzen", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.19, C. XI, S.220, İstanbul, 1967, s.s.4569-4570.

"Düşkünlük"[1378], "Bektaşlik ve Şamanizm'le İlgili Bazı Konular I-II"[1379], "Bektâşilerde Sofra Âdâbı Yemek-Tuz-Helva 1-2"[1380], "Bektaşilik'te Dokunulamayan Hayvanlar ve Yenilmeyen Yemekler"[1381], "Bektaşilik'te Kadın I-II"[1382], "Bektaşilikte Kullanılan Deyimler I-V" makalelerini yayınlamıştır[1383]. İlerleyen yıllarda dergilerdeki yazıları daha çok Türk kültürüne dayalı şekilde Bektaşilik uygulamalarına dayandırmaya devam etmiştir. Bu alanda Bektaşilerin önemli günleri sayılan Nevruz ve Hıdrellez günlerini Türk kültürü üzerinden ele almıştır[1384].

Abdurrahman Güzel'in 1967 yılına ait anılarında onu ziyaret ettiğinde Bedri Noyan Dedebaba, Aydın'daki evinde Bektaşiler üzerinden erişebildiği tüm Bektaşi evraklarını toplayarak geniş bir kütüphane kurmuştur. Bu topladığı malzeme ile hem süreli yayınlarda makaleler yayınladığını hem de 9 ciltlik Bektaşilik hakkında en kapsamlı eseri yazıyor olduğunu öğrenmiştir[1385]. Nitekim dedebabalık döneminin ilk yıllarından vefat ettiği güne kadar mevcut olan tüm Bektaşilik eserlerini yazmaları ve özel mektuplar dahil erişebildiği evrakları toplayarak dört bin sayfayı aşan "Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik" adında 9 cilt halinde en kapsamlı eseri yazan ilk

[1378]Bektaşiler arasında bir anlaşmazlık yüzünden resmî devlet dairelerine giden, mahkemeye başvuran olmaz. Olursa bunu kendileri hiç hoşça karşılanmazlar. Suçlu, teşhir edilmez; onun da izzet-i nefsi korunur. Fakirleri, son kırk yıl içinde büyük bir düşkünlük cezası verildiğini' görmedim ve duymadım. Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevilerde "Düşkünlük", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.21, C. XII, S. 243, İstanbul, 1969, s.s.5416-5418.

[1379] Bedri Noyan, "Bektaşlik ve Şamanizm'le İlgili Bazı Konular I", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.22, C. XIII, S. 258, Ankara, 1971, s.s.5839-5841.; Bedri Noyan, "Bektaşlik ve Şamanizm'le İlgili Bazı Konular II", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.22, C. XIII, S.259, Ankara, 1971, s.s.5884-5888.

[1380] Bedri Noyan, "Bektâşilerde Sofra Âdâbı Yemek-Tuz-Helva 1", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.23, C.XIV, S. 276, İstanbul, 1972, s.s.6357-6360.; Bedri Noyan, "Bektâşilerde Sofra Âdâbı Yemek-Tuz-Helva 2", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.23, C.XIV, S. 277, İstanbul, 1972, s.s.6385-6388.

[1381] Tavşanın Alevilerde ve Bektaşilerde yenilmediğini bu durumun köklerinin orta asyadaki totem inancından kalma olduğunu anlatmıştır. Tavşanın uğursuz sayıldığını "Kafası kedi, kulağı: eşek, ayakları: köpek, burnu: fare, kuyruğu domuza benzer. Hayız da görür", diye anlatır ve kötülerler. Öte 'yandan eti de güzel değil, kan pıhtısı gibi bir şeydir, derler. Bedri Noyan, "Bektaşilik'te Dokunulamayan Hayvanlar ve Yenilmeyen Yemekler", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.24, C.XIV, S. 279, İstanbul, 1972, s.s.6438-6440.

[1382] Bektaşilerin kadınlara değer verdiği, Kadın ile erkeği eşit gözle görüp 14. yüzyıldaki Bacıyan-ı Rum geleneğinin Bektaşilik içerisinde devam ederek Bektaşi kadınlara Bacı denilip derviş mertebesine kadar yükseldiğini örnek göstermiştir.Bedri Noyan, "Bektaşilik'te Kadın II", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.24, C.XIV, S. 285, İstanbul, 1973, s.s.6617-6621.

[1383] Bedri Noyan, "Bektaşilikte Kullanılan Deyimler I", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.28, C. XVII, S. 330, İstanbul, 1977, s.s.7870-7875.; Bedri Noyan, "Bektaşilikte Kullanılan Deyimler V", **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.28, C. XVII, S. 334, İstanbul, 1977, s.s.7990-7993.

[1384] Bektaşilikte Hıdrellez günü özel bir bayram olarak görülmemiştir. Bektaşiler Hıdrellez'i eski bir Türk geleneği olarak doğa ile vakit geçirmek adına kutlanmıştır. Bedri Noyan, "Hıdrellez", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.3, İzmir, 1984, s.129-139.; Bedri Noyan, "Nevrûz Erkânı", **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, C. VIII, S. 24, Ankara, 1996, s.s.843-856.

[1385] Abdurrahman Güzel, "Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli ve Tanıdığım Yönleriyle Bedri Noyan", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.5, Ankara, 1998, s.23,24.

Bektaşi dedebabası olmuştur[1386]. Fakat eserin ilk cildinin yayınlanması vefatından bir yıl sonra Şakir Keçeli Baba'nın editörlüğünde Temmuz 1998'de gerçekleşmiştir[1387].

Haydar Ercan Dedebaba'ya göre eserleri açısından Bedri Noyan'ı diğer dedebabalardan eşsiz kılan tarafı 1991 yılında yayınlanan Manzum Kur'an çevirisi olmuştur[1388]. Manzum Kuran-ı Kerim'i yazma sebebi kendisine sorulduğunda Atatürk'ün, Mehmet Akif'e manzum Kur'an-ı Kerim çevirisi yaptırmak için görev verdiğini, Mehmet Akif'in muhalif tutumla Mısır'a gitmesiyle yarım kalan Atatürk'ün isteğini yerine getirmek olduğunu anlatmıştır[1389]. Bedri Noyan, Mehmet Akif Ersoy'un Atatürk'e söz verip çevirmediği manzum Kur'an-ı Kerim çevirisini uyaklı ahenkli şekilde yapmıştır. Örneğin Fatiha suresinden bir kısmı: "*Övgü evrenler ıssı Yüce Rabb'imize'dir. O'nun yarlıgaması, acıması bizedir. Hisâb günü ıssıdır, Ona Bağlı kullarız. Yalnız O'na taparız, O'ndan medet umarız. Nimetini bize sun, dosdoğru yola ilet, Seni kızdırmış biri, olmayalım nihayet*[1390]."

Hacı Bektaş Veli'nin Velayetname adlı eseri Nihani ve Firdevsi olmak üzere iki tür kökene dayanmıştır. Bedri Noyan Dedebaba, daha önce yayınlamamış olan Bursalı Firdevsi'nin kaleme aldığı Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi eserini manzum halde sadeleştirerek 1986'da çeviri kitap olarak yayınlamıştır[1391].

[1386] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.I, s.355.; Tasavvuf, Bilim ve Bektaşilik konuları II. Cildinde yer almıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.II, Ardıç Yayınları, Ankara, 1999, s.s.1-366.; Edebiyat kısmı III. Cildinde yer almıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.III, Ardıç Yayınları, Ankara, 2000, s.s.1-431.; Bektaşiliğin kadın ve erkek şairlerini IV. Cildinde incelemiştir. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.IV, Ardıç Yayınları, Ankara, 2001, s.s.1-744.; Bektaşilerin tekkelerine V. cildinde yer vermiştir. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.V, Ardıç Yayınları, Ankara, 2002, s.s.1-428.; Ünlü Bektaşiler ve Bektaşi Fıkraları 2003 yılında yayınlanan VI. Ciltte yer almıştır. Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI. s.s.1-410.; Bektaşiliğin tanımı, diğer tasavvuf yolları ile ilişkisi ve Bektaşilik Ahlakı VII. ciltte yazılmıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VII, Ardıç Yayınları, Ankara, 2006, s.s.1-745.; Bektaşilikte kutsal tören ve ibadet anlayışı ile ilgili olarak VIII. cilt yayınlanmıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VIII, Ardıç Yayınları, Ankara, 2010, s.s.1-472; Bektaşilikte erkanname, tüzük ve fıkıh konuları VIII. cildin devamı olarak IX. ciltte yer almıştır. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.IX, Ardıç Yayınları, Ankara, 2011, s.s.1-472.

[1387] Şakir Keçeli Baba'nın desteğiyle "Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik" dokuz cilt halinde 37 yıllık Dedebabalık dönemini kapsayan birikimi sayesinde hazırlanan materyal yayınlanmıştır. Üzüm, **a.g.m.**, s.215.

[1388] Bedri Noyan'ın Bektaşi geleneğinde en çok önem verdiği kısım Türk töresi ve Türk dili kısımlarının ön plana çıkarılarak korunması olmuştur. Ercan, **a.g.m.**, s.s.29,30.; Önsözde Kur'an-ı Kerim, Türkçe ibadet ve dua gibi konularda bilgi verilmektedir. Üzüm, **a.g.m.**, s.215.

[1389] Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.s.450,451.

[1390] Bedri Noyan, **Kur'an-ı Kerim (Manzum Meal)**, Ardıç Yayınları, Ankara, Şubat 1997, s.1-766.; Temren, **a.g.m.**, s.37.

[1391] Bedri Noyan, **Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi**, Doğuş Matbaacılık, Aydın, 1986, s.s.1-460.; Aydın, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, s.447.

Bedri Noyan Dedebaba'nın Bektaşilik hakkında yazdığı diğer eserleri tarihi sırasıyla şöyledir: Alevilik Bektaşilik Nedir? (Ankara 1985), Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Divanı (İstanbul) 1987, Türk Milli Kültüründe ve Kurtuluş Savaşında Bektaşiler (Ankara 1990), Seyit Ali Sultan Velayetnamesi (Ankara 1990), Veli Baba Menakıpnamesi (İstanbul 1993), Demir Baba Velayetnamesi (İstanbul 1996), Aşıkpaşa-yı Veli Garibname (Ankara1998)[1392].

4.2.2. Arnavutluk'ta Bektaşiliğin Yasaklanması ve Bedri Noyan Dedebaba'nın Arnavut Bektaşilere Olan Tutumu

Arnavutluk, 1961 nisanında Çin Halk Cumhuriyeti ile ticaret anlaşması imzalayarak Mao'nun siyasetine yakınlaşmıştır. Enver Hoca, Sovyetlere açıkça muhalefet yaparak düşmanlığa varan zıtlaşma yaşatmıştır[1393]. Arnavutluk Emek Partisi'nin Sovyetler Birliği ile bağlarını koparması ve yerine Çin'i getirmesi nedeniyle Arnavutluk tarihinde önemli bir dönüm noktası ortaya çıkmıştır. Enver Hoca, partisinin bundan sonraki ana hedeflerinden birinin de ideoloji ve kültür alanında sosyalist bir devrim gerçekleştirmek olduğunu 1961 yılında vurgulamıştır. Ayrıca Sovyet taraftarı unsurları tasfiye etmeye başlamıştır. Bu durumu Sovyetlerde eğitime yollanan Bektaşilerin Arnavutluk'taki varlığını etkilemiştir. Arnavutluk'ta 10 Nisan 1963'te Halk Meclisi, dinî cemaatlere ilişkin yasada çeşitli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikle birlikler artık dinî cemaatlerin statülerini ve hukuki haklarını tanıma ve iptal etme yetkisi Halk Meclisinden Bakanlar Kuruluna devredilmiştir. Enver Hoca, Aralık 1964'te Merkez Komite Sekreterliği toplantısında yaptığı tartışmada dini anlayışları geçmişin ideolojik kalıntılarından sayarak hastalık olarak tanımlamıştır. Tedavi edilmediği takdirde toplumun tüm organizmasını ciddi şekilde hasta edeceklerini ileri sürüp komünist rejime karşı tehdit olacaklarını belirtmiştir. 1958'de Bektaşilerin Dedebabası Ahmet Muhtar'ın tutuklanması ile başlamış 1964 yılına kadar tüm dini liderler hapse atılmıştır[1394].

[1392] Ali Naci Baykal Dedebaba, Türkçe İnsan Adları, Ata Armağanı Türk Klasik Musikisi, Asım Kerimi Baba Şiirleri, Haydar Cemil Baba gibi eserleri zor bulunan ve neşri yapılamamış yazma halinde bulunan eserleridir. Ömer Özcan, "Dr. Bedri Noyan", **Türk Yurdu Dergisi**, C.25, S.210, Ankara, Şubat 2005, s.s.128,129.; Üzüm, **a.g.m.**, s.215.

[1393] Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, s.139-140.; Sovyetler Birliği'nden kopuşun ardından Arnavutluk ekonomik ve ideolojik olarak giderek Çin'e bağımlı hale geldi. 25 Nisan 1961'de imzalanan Çin-Arnavut ekonomik anlaşmasına göre Çin, 1961 ile 1965 yılları arasında Arnavutluk'a 43-8 milyon £ (123 milyon $) tutarında yardım sağlamayı kabul etti. 1966 ile 1970 yılları arasında Çin'in Arnavutluk'a verdiği kredilerin 76.3 milyon £ olduğu tahmin ediliyor. Szajkowski, **a.g.e.**, s.40.

[1394] Hoxha, **Communism, Atheism, and The Orthodox Church of Albania**, s.s.184-194.

Siyasi açıdan dinlere karşı cephe alındığı döneme bakıldığında Temmuz 1963'teki Çin-Sovyet görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Temmuz 1963'te Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere arasında Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması'nın imzalanması, Pekin-Moskova ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu durum Enver Hoca'nın Sovyetlere ABD ile anlaşmasından dolayı muhalefeti ile sonuçlanmıştır[1395]. Sovyetlerin 1965'te Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Arnavutluk'un 1966'da düşman olduğu Yugoslavya ile tekrardan yakın ilişkiler kurup Varşova Paktı'ndan ayrılmasına sebep olmuştur[1396]. Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Arnavutluk'un Başbakanı Mehmet Şehu, Mayıs 1966'da şu sözleri ile Sovyetler Birliği'nden ayrılıp Çin'nin liderliği altına girdiklerini açıklamıştır: "*Kruşçev kliğinin ihanetinden bu yana, tüm dünyadaki devrimcilerin gözleri ve uluslararası komünist hareketin merkezi Sovyetler Birliği'nden Çin'e kaymıştır*[1397]."

Sosyal açıdan Arnavutluk'un Çin ile stratejik ortaklığı Çin'in Kültürel Devrim planlarından Arnavutluk'un etkilenmesine sebep olmuştur. 1960'lı yılların başından itibaren kültürel alanda yapılacak kalıcı değişim için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Enver Hoca'nın planladığı hazırlıklar sonucunda Arnavutluk'taki kültürel devrimin, ideolojik devrimle yakın bağlantılı olarak ve onun ayrılmaz bir parçası olarak güçlü bir şekilde sosyalist ideolojiye, Marksist-Leninist teoriye ve sağlıklı ulusal demokrasiye dayalı olarak gelişeceğine değinilmiştir. Yeni Arnavut kültürünün içerik olarak sosyalist, biçim olarak ise ulusal olması adına yabancı emperyalist veya kozmopolit ideolojinin etkileriyle ve bu ideolojilere dayalı yozlaşmış kültürlerle mücadele için geliştirildiği açıklanmıştır. Yani Arnavutluk'ta din ile mücadele edileceği 1964'te devlet tarafından bastırılan kitapçıkta dolaylı yoldan ifade edilmiştir[1398].

Kültür Devrimi öncesinde Arnavutluk'ta Bektaşiliğe bakıldığında, Türk gazeteci Yılmaz Çetiner'in 1962 yılında Tiran'daki Ali Demi Mahallesi'ndeki Bektaşi Merkezine ziyarette bulunmasıyla çeşitli analizler ortaya çıkmıştır. Bektaşilerin o dönemdeki liderinin 53 yaşındaki Tepedelenli İlyas Fehmi Dedebaba olduğunu görmüştür. Türkçe bilen bir Bektaşi babasının gelerek tercümanlık yaptığını ayrıca

[1395] Elez Biberaj, **Albania and China A study of an Unequal Alliance**, Westview Press, Columbia, 1986, s.91.
[1396] **Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bu Günü-Yarını**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1995, s.24.
[1397] Biberaj, **a.g.e.**, s.104.
[1398] **Twenty Years of Socialism in Albania**, Naim Frashëri, Tirana, 1964.

Fehmi Dedebaba'nın da çok az Türkçe bildiğini belirtmiştir. Yılmaz Çetiner Tiran'daki Dedebabalık Merkezinde Fehmi Dedebaba ile görüştüğünde merkez binadaki odanın duvarlarında Hz. Ali'nin yanında Enver Hoca'nın ve Sovyet Rusya'nın o tarihlerde vefat etmiş devlet başkanı Stalin'in fotoğraflarının duvarda yan yana asılı olduğuna denk gelmiştir. Bu durum Fehmi Dedebaba'ya sorulduğunda: "*Biz burada hükümet sayesinde ayakta duruyoruz. Devlet bize yardım ediyor, biz de onlara!*" şeklinde cevap vererek komünizmi ve komünist hükümeti desteklediğini açıkça belirterek fotoğraflardan gurur duymuştur[1399]. 1964 yılına kadar Enver Hoca'nın Bektaşi tarikatına uyguladığı baskı ve kontrol politikası sebebiyle Bektaşilik komünist rejimde örgütleme bakımından ciddi zarar görerek ortalama 50 kadar tekkede 80 kişiden oluşan derviş ve baba kalmıştır[1400]. Arnavutluk'ta Bektaşi babalarının Fehmi Dedebaba liderliğinde halk üzerinde eski etkinliği kalmamıştır. Fehmi Dedebaba parlamentoda üye olsa da Bektaşiler için ayrıcalık alacak güçte bir yetkiye sahip olmamıştır. Bektaşilerin Arnavutluk'ta dinler yasaklanıncaya kadar hükümette tek ayrıcalığı dergahları ve bahçeleri için vergi ödememesi konusunda olmuştur[1401].

Nihayetinde hem Arnavutluk'ta hem de Çin'de Kültür Devrimi aynı anda 1965 yılından itibaren planlı bir şekilde uygulamaya koyulmuştur. Arnavutluk'ta Kültür Devrimi kitlesel bir yürüyüş olmadan, Tiran Üniversitesinde yenilik yapılmadan ve sanatta ivme göstermeden devreye girmiştir. Bu sebeple Kültür Devrimi projesinin sanat alanında kendisini geliştirmesi devam etmesi için 1966 yılına kadar sanat ve bilim alanında hazırlık yapılmıştır[1402]. Sanat alanında Arnavutluk, Kültür Devrimi için Türkiye'yi örnek almıştır. Arnavutluk'un Türkiye'ye müracaatı sonucunda Türkiye'nin Arnavutluk elçisi Ali Binkaya'ya 10 Haziran 1966 tarihinde Türk

[1399] Yılmaz Çetiner adında bir Türk gazeteci 1962 yılında Arnavutluk komünist hükümetinin meclisine gözlemci olarak katılmıştır. 188 kişilik parlamentoda 30 kadın milletvekili ve sadece Bektaşi lideri Fehmi Dedebaba tek dini temsilci olarak katılmıştır. Çetiner, **a.g.e.**, s.s.30,64,69.

[1400] Bulut, **a.g.m.**, s.58.; Ahmet Muhtar Dedebaba'yı hapse attıklarında Arnavutluk'ta Bektaşi tekkelerinin sayısı 67 adet olduğu göz önüne alındığında 17 tane Bektaşi tekkesi 1964 yılına kadar faaliyet gösteremez hale gelmiştir. Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.36.

[1401] Çetiner, **a.g.e.**, s.69.

[1402] İdeolojik olarak komünizmden başka görüşlere kültürel alanda olanak tanımadan sert bir materyalizm felsefesi yaşatmayı hedeflemiştir. Burjuva ve revizyonist ideolojinin tamamen yok edilmesi ve komünizmin kültürel alanda inşası için dinin ortadan kaldırılması kaçınılmaz olarak düşünülmüştür. Kasım 1966'da düzenlenen Parti Beşinci Kongresi'nde Hoca coşkusunu değiştirerek şöyle demiştir: "*Sosyalist devrimin ideoloji ve kültür alanlarında tam zafer garanti altına alınmadığı sürece, sosyalist devrimin siyasi ve ekonomik alanlardaki kazanımlarının hiçbirinin güvencesi ve garantisi olamaz.*" Prifti, **a.g.e.**, s.s.143-146.

hükümeti yetki vererek yıllık "Kültür Mübadele Protokolü'nü" imzalaması istenmiştir[1403]. Türkiye ile Arnavutluk arasında Tiran'da 25 Temmuz 1966'da Kültür Mübadeleleri'ne ait protokol imzalanmıştır. Protokol kapsamında Arnavutluk, Türkiye ile iki ilim adamının, iki opera sanatçısının, üniversiteler arasında ilim desteğinin ve halk müziği alanında radyo yayınları için gereken malzemenin mübadelesini yapmıştır[1404].

Devrimin ilk aşamasında, 1965 yılından 1967'ye kadar olan süreçte Çin örneğini takip ederek askeri rütbeler kaldırılmış ve çok sayıda yüksek rütbeli parti ve devlet görevlisi, yerel ya da bölgesel parti ve devlet organlarıyla çalışmak üzere görevlendirilmiştir. İdari personelin fabrikalarda ve çiftliklerde çalıştırılması yoluyla bürokrasi azaltılmıştır. Kültür Devrimi'nin ikinci dönemi 6 Şubat 1967'de Enver Hoca tarafından başlatılmış ve bürokratlığa karşı mücadeleyi yoğunlaştırmak için toplumda kalan din dahil olmak üzere tüm burjuva özellikleri ortadan kaldırmak için tasarlanmıştır[1405]. Bu kapsamda Kültür Devrimi'nin ikinci safhasının en etkili politikası tüm dinlerin yasaklanıp Ateist devlet politikasının Anayasaya eklenmesi süreci olmuştur[1406]. Dünyada nüfus bakımından Müslüman çoğunluktaki tek komünist ülke olan Arnavutluk'un, organize bir güç olarak, Enver Hoca'nın liderliğinde İslam'a karşı kararlı politikasında da ilk olma özelliği taşımıştır[1407].

[1403] Başbakan Süleyman Demirel imzalayarak onaylamıştır. **BCA**, 30-11-1-0/190-42-11, 10.06.1966.; Kültür Mübadele Protokolünü müzakere etmek ve imzalamak üzere Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı Ali Binkaya liderliğinde oluşturulacak heyetin Arnavutluk'u ziyaret etmesi kararlaştırılmıştır. **BCA**, 30-18-1-2/197-48-11, 14.07.1966.; Arnavutluk ve Türkiye arasındaki yakın dostluk ilişkisinin kurulması 1964 yılından itibaren başlamıştır. Yunanistan ile Güney Arnavutluk toprakları yüzünden I. ve II. Dünya savaşlarında savaş yaşamış olan Arnavutluk, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs çatışmaları çıktığında Türkiye'den taraf tutmuştur. Türk-Arnavut ilişkisi dostluk yönünde hızla artınca 25 Temmuz 1966'da aralarında kültür anlaşması imzalanmıştır. 19 Nisan 1967'de Türk-Arnavut Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Alpan, **a.g.e.**, s.s.8-11.

[1404] Arnavutluk ve Türkiye arasında imzalanan protokol 7 maddeden oluşmuştur. **BCA**, 30-18-1-2/199-68-2, 01.10.1966.

[1405] Szajkowski, **a.g.e.**, s.41.; Arnavutluk İşçi Partisi Merkez Komitesi'nde Enver Hoca, Kültür Devrimi hareketinin ikinci evresini 6 Şubat 1967'de duyurmuştur. Arnavutluk İşçi Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olan Enver Hoca'nın kültür heyeti, Pan-Çin Meslek Birlikleri Federasyonu heyeti ile Arnavutluk Devrimi'nin başarıları üzerine görüşmüş, dine karşı mücadele, kadınların özgürleşmesi, gençliğin eğitimi hususunda ülke içindeki komünist teşkilatlara alınan kararlara uyulmasını belirtmişlerdir. **AQSH**, F. 14/APMP (Komiteti Qendror i Partise Punës Shqipërisë), V. 1967, D. 42, f.1-14.

[1406] Kültür Devrimi kapsamında 1967'de Arnavutluk'ta siyasi çatışma azalsın diye, maaşlar arasındaki farkın azaltılması, askeri rütbelerin kaldırılıp tek rütbeli komiserliğe dönülmesi ve Sovyetlerin fikir etkisi azaltmak için eğitim sistemi reformu uygulanmıştır. Biberaj, **a.g.e.**, s.108.

[1407]Arnavutluk'un bağımsızlığını kazandığı 1944 yılında ülkenin yüzde 72,8'i Müslüman, yüzde 17,1'i Yunan Ortodoks kilisesine bağlı (çoğunlukla güneyde) ve yüzde 10,1'i Katolik (çoğunlukla kuzeyde) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İsimlerinden de görülebileceği gibi, Enver Hoca, Mehmet Şehu, Hacı

Enver Hoca, 18 Şubat 1967'de, Şiyak'taki işçi ve kooperatifçiler ile yapılan toplantıda, İslam'ı hedef alan cümleler kurmuştur; "*Din de halkın geri kalmasına ve ezilmesine büyük destek sağlamıştır. Din, namaz kılarken yüzünü Kabe'ye, Muhammed'in doğduğu yere, Arabistan'a çevirmeni söyler. O bir Arap'tı, biz ise Arnavut'uz. O zaman neden gözlerimizi Arabistan'a çevirelim? Aksine gözlerimiz her zaman vatanımıza doğru, Arnavutluk'a doğru, Partiye doğru olmalı… Ancak şimdi, Muhammed'in ölümünden asırlar sonra, bakışımızı, düşüncemizi ve kalbimizi Arabistan'a yöneltmeye ve boşu boşuna durup ramazanda oruç tutmamıza izin var mı?... İnsanlarımız bu konular hakkında daha derin düşünmeliler... çünkü yaşam burada toprak üstünde, dinin söylediği gibi gökyüzünde değil. Şimdi yaşlılar da anlıyor ki ahiret için söylenenler sadece birer palavradır*[1408]."

Enver Hoca tarafından Komünist Parti Merkez Komitesinden, dine ve ön yargılara karşı mücadele konusunda Arnavutluk dahilindeki tüm parti komitelerine hitaben 27 Şubat 1967 tarihinde gönderdiği mektubunda şu sözler yer almıştır; "*Din, halkın afyonudur. Bu büyük gerçeğin herkes tarafından anlaşılması için elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız, zehirlenenler bile (ki onlar az değil) onları iyileştirmeliyiz… Halkımız genel olarak diğer ülkelerde olduğu kadar dindar değildir, ancak yine de bir dine inanırlar. Katolikler hariç tüm din adamları şu anda cahil ve vaaz ettikleri din daha çok arkaik bir ayinlerle ezberlenmiş dualarla, içini bile anlamadan sürdürmeye dayanıyor… Müslümanlar, Arapça olduğu için eski bir Kur'an'dan ne bilgiye sahip olurlar ne de okuyabilirler. Pratik olarak Kur'an'dan ezbere öğrendikleri, anlamadıkları ve sözlü olarak aktardıkları birkaç ayetle dini yaşarlar… Din kitaplarının basılmasını yayılması yasaklanınca maddi ve propaganda zeminini yok ettik. Yeni ruhban üyesi yetiştirme imkanını da ortadan kaldırdık. Şimdi sorun, içimizde var olan kiliseler ve camilerde, ruhban sınıfının inancı yozlaşmış biçimlerde bile canlı tutmak için inananları bir araya getirdiği tek merkezin kaldırılmasıdır. Kiliselerin, mescitlerin, tekkelerin, manastırların yıkılması elbette bir zorluk teşkil eder. Bu nedenle, bu yönde dikkatli ve incelikli olunmalıdır. Ama birçoğu hiçbir tepkiye neden olmadan kitlenin inisiyatifiyle yok edilmiş, bazıları depolara*

Leşhi (uzun süredir Başkan) ve Ramiz Alia (Hoca'nın halefi) dahil olmak üzere rejimin ana liderlerinin çoğu Güneyli Müslüman kökenden geliyordu. Halliday, **a.g.e.**, s.s.14,15.

[1408] Enver Hoxha, **Vepra 35**, 8 NËNTORI, Tiranë, 1982, s.s.70-72.

dönmüş ya da rahipsiz ve imamsız bırakılmış ve fiilen çalışmıyor. Tüm dinleri yeryüzünden silene kadar bu politikaya devam edeceğiz[1409]."

Mektubun devamında dinleri işgalci zihniyetin ürünü olarak bahsederek şöyle değerlendirmiştir: "*Arnavut'un yabancıların kanunlarına, fatihlerin kanunlarına, bu kanunlar din ve şeriat kisvesine bürünse de uymaya devam etmesi düşünülebilir mi? Bu kanunlara ve geleneklere uymaya devam etmek, en kötü tepki olarak ruhen yabancılarla birlikte olmaktır. Din ve gerici din adamlarına karşı tarihi bir silah da İslam dininin Türk işgalcilerinin ideolojisi, Ortodoks dininin geçmişte ülkemizi işgal eden Yunan şovenistlerinin ideolojisi ve Katolik dini anlayışı Vatikan, İtalyan işgalcilerin, Avusturya emperyalizminin ve İtalyan faşizminin ideolojisi olmuştur. Bektaşi din adamlarının ve Müslüman din adamlarının liderliğinde tüm hocalara ve dervişlere sarıklarını ve takkelerini çıkarmaları, entarilerini çıkarmaları emredilmiştir. Ayrıca liderlerinin emriyle tekkeleri ve camilerini teslim etmeleri için bir genelge çıkardıklarını öğrendik. Burada devletin bir zorlaması, baskısı, hatta önerisi bile yok. Bu tamamen onların inisiyatifidir*[1410]."

Enver Hoca'nın 7 Mart 1967 tarihli başka bir konuşmasında Bektaşileri de hedef alarak şu sözlere yer vermiştir: "*Biz devrimcileri dokunulmaz kabul ediyoruz. Tabuyu kabul etmek devrimci olduğumuz için hata olur. Bir yandan sıkı mücadele ettiğimiz bir zamanda, teoloji, din, kiliseler, tekkeler, camiler, rahipler, dervişler ve hocalar bir daha bir arada var olabilirler mi? Ve diğer yandan Naim'in Bektaşi felsefesinde ifade ettiği 'Tanrı'nın Tahtını' yarın devireceğiz*[1411]."

Enver Hoca yönetiminin kendi ifadesinde Kültür Devrimi kapsamında dini kaldırma sebebi dinî dünya görüşü ile komünist dünya görüşünün uzlaşmaması, din yüzünden geri kalmış geleneklerin ve baskıcı ön yargıların sosyal ve ekonomik kalkınmayı engellendiğinin düşünülmesi, tarih boyunca Arnavut halkına din dışarıdan empoze edildiği düşüncesi ve dinin erkek egemen bir dünya görüşüyle kadınları dışlayıp ezen hükümler içermesi olmuştur[1412]. Gerçekte dinin yasaklanma sebebi

[1409] Hoxha, **Vepra 35**, s.s.103-105.
[1410] Mektupta Müslümanlar için şöyle demiştir: "Müslümanların dini uygulamalarını ele alalım. 14 yüzyıl boyunca Arap birliği karakterini, din aracılığıyla Arap egemenliğini korudular; Kuran bu kanunun kitabıdır. Onda her şey, bu fikrin korunmasını vaaz ediyor, onun propagandası, doğal olarak idealist, tek tanrılı felsefi dogmalarla karışmış, tabiri caizse Yahudilik veya Hıristiyanlıktan daha rasyoneldir." Hoxha, **Vepra 35**, s.s.106-112.
[1411] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.101.
[1412] Denis R. Janz, "Reflections on the Religionless Society: The Case of Albania", **Occasional Papers on Religion in Eastern Europe**, Vol.16, Issue 4, Oregon, 1996, s.2.

toplumu tek tipleştirme siyaseti gereğince uygulanmıştır. Bu amaçla Enver Hoca ise Çin etkisinde yeni politikaları belirlerken rejim işçiye dayalı bir tabana dayanmadığı için toplumda birden çok din ve mezhep olmasından dolayı dinleri kaldırıp Arnavut milliyetçiliğini birleştirici unsur olarak kullanmıştır[1413]. Ayrıca Arnavutluk'ta 1956'dan sonra başlayan ekonomik kriz sebebiyle 1967 yılında dinî kurumların vakıf arazilerine, binalarına ve devletten aldıkları gelirlerine el konularak kültür devrimine maddi kaynak yaratmak istenmiştir[1414].

Arnavutluk'ta Kültür Devrimi kapsamında 10 Mayıs 1967'de halkın günlük yaşamındaki dinî uygulamaların ve geleneklerin sosyalist törenler ve bayramlarla değiştirilmesi kararı alınmıştır[1415]. 7 Temmuz 1967 tarihli Arnavutluk'un Kültür Bakanlığı'nın arşiv belgesine ve Eylül 1967'de Arnavut edebiyat dergisi Nëndori'de aktarılan bilgiye göre 740 cami, 608 Ortodoks kilisesi ve manastırı, 157 Katolik kilisesi ve 530 Bektaşi yapısı dahil olmak üzere toplam 2.169 adet Arnavutluk'taki tüm dinî yapıların kapatıldığını ve böylece Arnavutluk'un dünyanın ilk ateist devleti hâline geldiğinden bahsetmiştir[1416]. 13 Kasım 1967 tarihinde Arnavutluk Halk Meclisi dinî özgürlüğü garanti eden Anayasa maddesini kaldırmıştır. Kendi dinlerinin işaretlerini kapsayan giysileri giyen Arnavut vatandaşlar bundan dolayı 10 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. 22 Kasım 1967'de Gazeta Zyrtare'de (Resmî Gazete) yayınlanan bir karar ile tüm dinler, dinî

[1413] Enver Hoca ve Mehmet Şehu'nun Arnavutluk için uygun gördüğü dini anlayış Arnavut kimliği şeklinde belirtilmiştir. Prifti, **a.g.e.**, s.157.; Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.279.

[1414] Enver Hoca bu sayede yeni ekonomik kaynak elde ederek ekonomisini rayına oturttuğunda refah uzun sürmemiş Sovyetler Birliği 1968 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. İşgal edilme korkusuyla Enver Hoca ülke içine binlerce Bunker (II. Dünya Savaşı'ndan kalma silahla korunan sığınak) inşa ettirmiştir. Bu durum Arnavutluk'u tekrar geri dönüşü olmayan mali krizlere sokmuştur. Arnavutluk'un tüm parası betonlara yatırılmıştır. Koloğlu, "Kartal Yuvası Arnavutluk", **Popüler Tarih**, s.46.; Çetiner, **a.g.e.**, s.3.

[1415] **AQSH**, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 20, f.12-20.; Dini bayramların yerini çeşitli emekçi mesleklere adanan laik kutlamalar ile değiştirmiştir. Hem ebeveynlerin hem de çocukların dini olmayan isimler almasını zorunlu kılınmış, Arnavut çocuklara bundan böyle coğrafi özellikler veya Arnavut mitolojisindeki figürler adı verilmiştir. Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.311.; Parti notlarında söylenen ölülerin bedenlerinin ritüel olarak yıkanması, geriye dönük bir gelenek olarak düşünülmüştür. Mëhilli, **a.g.e.**, s.222.

[1416] **AQSH**, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 20, f.23.; Prifti, **a.g.e.**, s.150.; Tüm Arnavut camileri ve tekkeleri, müze, spor salonu veya depo olarak veya diğer dini olmayan amaçlarla kullanılmak üzere yıkıldı veya el konuldu ve dönüştürüldü. Clayer, "Albania", **Worldmark Encyclopedia of Religious Practices**, s.16.; Arnavutluk devlet yetkilileri depolara, işçi kulüplerine ve okuma merkezlerine dönüştürmek amacıyla 1.536 aktif kilise, cami, manastır ve Bektaşi tekkesine el koymayı planlanmıştır. Mëhilli, **a.g.e.**, s.222.; 17 Ekim 1967'de aktarılan Dini anıtların sayısının azaltılmasına ilişkin rapor. **AQSH**, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 58., f.1-3

kurumlar ve dinî ibadetler yasaklanmıştır. 1967 Anayasası dini açıkça yasak etmiş ve Arnavutluk dünyanın ilk dinsiz devleti olmuştur[1417].

Arnavutluk'un kuruluşundan 1967 yılında komünist Enver Hoca yönetiminde tüm dinler kültür devrimi ile yasaklanıncaya kadar Arnavutluk'un dinî inanışı nüfusun (%50'si Sünni %20'si Bektaşi) %70 Müslüman, %20 Ortodoks Hristiyan, %10'u Katolik Hristiyan şeklinde olmuştur. Nihayetinde Enver Hoca'nın halkı homojenleştirme çabaları, bu şiddetli din karşıtı dürtüye yol açmış Çin'deki Kültür Devrimi politikasından etkilenerek Arnavutluk'a özgü bir Kültür Devrimi politikasıyla tüm dinler yasaklamıştır[1418].

Bu yasaklama sürecinde Arnavutluk'taki dinî kurumlar ve mensupları devletin sert tutumu ile karşı karşıya kalmıştır. Kültür Devrimi ile beraber çok sayıda ibadethane kapatılmış veya yıkılmıştır. 1967 yılında Komünist Hükümet, 1.536 aktif adet cami, kilise, manastır ve tekkeyi tespit edip kapatmıştır. Yıkılmayan bu dinî yapıların çoğu kültür merkezleri, spor tesisleri, işçi kulüpleri ve depolar olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Genelde küçük ve bakımsız sayılan ibadethaneler yıkılmıştır. Örneğin: 19. yüzyılın sonunda inşa edilen İşkodra'daki Büyük Katedral, kapalı bir spor sahası hâline gelmiştir. Tiran'daki İsa'nın Kalbi kilisesi sinema salonuna dönüştürülmüş, Arnavut ulusal kahramanı Skanderbeg'in düğünün yapıldığına inanılan antik Ardenica manastırı ise otel ve restorana dönüştürülmüştür. Ülkenin en eski kilisesi olan Vau i Dejës kilisesi, devletin koruduğu tarihi yapılar listesinde ilk 10'da yer almasına rağmen dinamitle havaya uçurulmuştur. Tiran'da 1793'de yapılmış olan Ethem Bey Camii hariç tüm camilerin hepsi kapatılmış veya yıkılmıştır. Ethem Bey Camii ise Dinsizlik Müzesi'ne dönüştürülmüştür. İkonlar ve kutsal kitaplar da dahil olmak üzere özel öneme sahip sayısız dini eserler şenlik ateşlerine atılarak imha edilmiştir. Yeri doldurulamaz el yazmalarının bazıları yakılmayıp kütüphane depolarında çürümeye bırakılmıştır. Kanun'a direnen tüm din adamları infaz edilmiş veya tutuklanmıştır[1419].

[1417] Fevziu, **a.g.e.**, s.183.; Özkan, **a.g.m.**, s.305.; Prifti, **a.g.e.**, s.161.; Arnavutluk dünyanın ilk ateist devleti olarak Kasım 1967 tarihli 4337 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ilan edilmiştir. Lederer, **a.g.m.**, s.341.

[1418] Lederer, **a.g.m.**, s.s.333,342.; Tuncer, **a.g.e.**, s.116.; 28 Aralık 1976'da kabul edilen yeni bir anayasanın hazırlanmasıyla duruşları bir kez daha sertleşerek Anayasada Arnavutluk kendisini resmî olarak "ateist bir ülke" ilan etmiştir. Daniel, **a.g.m.**, s.1.; Bilge, **a.g.m.**, s.388.

[1419] Fevziu, **a.g.e.**, s.183.; İşkodra'da bir Ateizim Müzesi açılmasını da içeren yoğun bir propaganda kampanyası yapılmıştır. Din kültünün dersi yerini İskender Bey kültü ile milliyetçilik ve Arnavutluk'un lideri Enver Hoca kültü ile komünizm ideolojisi yer almıştır. Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.s.310-3012.;

Dinlerin yasaklanması sürecinde Bektaşilerin durumuna bakıldığında, Bektaşi aileden gelen ülkenin komünist önderleri Enver Hoca, Mehmet Şehu ve Ramiz Alia başlangıçta Bektaşilere karşı belli ölçüde hoşgörülü olduğu halde bu süreçte Bektaşilerin akıbetleri de diğer dinî topluluklardan farklı olmamıştır[1420]. Enver Hoca'nın 6 Şubat 1967 konuşmasıyla Emek Partisi'nin ve devlet güçlerinin tüm dinlere ve Bektaşiliğe karşı açık savaşını başlattığını belirten haber üzerine Bektaşiler, Genel Bektaşi Konseyi'nin olağan üstü hal ile toplanmıştır. Konsey'de tekkelerine, mal varlıklarına el konularak birçok kişinin hapse atılacağı durumunun yaşanılabileceği konuşulmuştur[1421]. Bu sırada Arnavutluk'un en büyük limanı olan Dıraç'taki Naim Frashëri Lisesinin öğrencileri, ülkedeki kilise ve camilerin kapatılması yönünde bir hareket başlatmıştır[1422]. 11 Nisan 1967 tarihli ve 4263 sayılı Kanun ile dinî cemaatlere ait tüm gayrimenkullerin ilçe halk meclislerinin yürütme kurullarının kullanımına veya arazilerin karşılıksız olarak tarım kooperatiflerine devredilmesine izin verilmiştir. Bu kararnamede dini yayınların bilime ters düştüğü gerekçesiyle toplatılması emri bulunduğu için Bektaşilerin hem tekkelerine el konulmuş hem de yayınları toplatılarak imha edilmiştir. Böylece Bektaşi dervişlerinin ve babalarının unvanları, kıyafetleri yasaklanıp, devletin tarım çiftliklerine işçi veya bakıma muhtaç şekilde yaşlı ise huzurevine alınması yasa kapsamında uygulanmıştır[1423].

Enver Hoca'nın talimatı ile Bektaşilerin köklü geçmişe sahip Melçan ve Zall tekkeleri kapatılmıştır. Partizan ordu mensupları Fraşer tekesine izinsiz girip işgal etmiş ve tekkenin babasına uyuması için sadece küçük bir oda bırakarak el koymuştur. Bu sırada Bektaşileri derinden etkileyen hadise ise yasaklama esnasında devletin sert tutumundan korkarak Tepedelen ve Kolonya'daki Bektaşi tekkelerini hamileri olan babaların devlet müdahalesi yaşanmadan tekkelerini kapatması olmuştur. Komünist

---

Durres Müftüsü Hafız İbrahim Dibra ve Varoshi Müftüsü Mustafa Efendi idam edilmiştir. Müftü Sabri Koçi, 26 yaşında girdiği hapisten 64 yaşında çıkmıştır. Hayatının 38 yılını hapiste geçirerek 21 yılını taş kırmakla geçirmiştir, Özkan, **a.g.m**., s.307.; Arnavutluk'ta sayısı binden fazla olan camilerden 30'u kültürel amaçla kullanmak adına yıkımdan kurtulmuştur. Gjinishi, **a.g.m**., s.59.

[1420] Özkan, **a.g.m**., s.308.

[1421] "Dede Reshat Bardhi për Dede Ahmet Myftarin", **Urtësia**, S.130, Tirane, 2019, s.26.; Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.99.

[1422] Hareket yayılmış ve Mayıs 1967'ye gelindiğinde Hoca'nın gericilik ve mistisizm merkezleri olarak tanımladığı halka açık tüm ibadet yerleri ortadan kaldırılmıştır. Prifti, **a.g.e.**, s.161.

[1423] Kaliçani, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, s.298.; Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.102. 1967'de komünist hükümet Tiran'daki Bektaşilik Merkezini ve diğer tekkeleri tek tek ele geçirdiğinde tarihi değeri olan el yazmalarını Tiran'daki genel kütüphaneye göndermek amacıyla toplasa da diğer yayınları imha etmiştir. Öz, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, s.292.

Emek Partisi'nin emrine uymalarıyla dervişler ve babalar cezadan kurtulacağını düşünseler de hükümet, Bektaşi karşıtlığını gericilikle suçlama propagandası üzerinden yapmıştır. Bu propagandaların üzerine Kapajeli Selman Baba tekkesindeyken bölgedeki gençler tekkeyi basmış, dervişlerin kıyafeti ve Bektaşilik anlayışı ile alay etmiştir[1424]. İlerleyen süreçte Bektaşiliğe mensup birçok baba ve derviş, komünist gençlik örgütü "kızıl muhafızlar" tarafından protesto edilerek yakalanmış ve herkesin önünde sakalları kesilmiştir. Hatta 1967 yılında yaşanan hadiseler televizyonda yer almış, Bektaşi tarikat mensuplarının mezarlarına zarar veren ve kemiklerini nehre atan fanatik insanların faaliyetlerini devlet halka izlettirmiştir[1425].

Koştan tekkesi 1967'de Bektaşilik yasaklandığında geçmişinden dolayı yıkılmayarak okula çevrilmiştir[1426]. Turan tekkesi 1967'den itibaren faaliyetlerini durdurmuş ve komünist hükümet tekkeyi kamu malı sayıp yıkmıştır[1427]. Tekkelerine el konulmuş olduğu için Bektaşi dervişleri ve babaları kalacak kendilerine ait başka barınakları olmadığı için akrabalarının evlerine sığınmışlardır. Geçinebilmek için çeşitli mesleklerde çalışmaya bağlamışlardır. Selim Kaliçani Baba bu dönemde taksi şoförlüğü yapmaya başlamıştır. Bayram Derviş sığındığı kız kardeşinin evinde mücerret yemini bozdurulmaya çalışılarak evlendirmeye zorlanmıştır. Devrik lider Ahmet Muhtar Dedebaba ise 1967 yılında Drizar'daki hapisten serbest bırakılarak Tiran'a getirilmiştir. Zade Gazhelit adında bir kadın hiç akrabası olmayan Ahmet Muhtar Dedebaba'yı kendi evinde ailesinden sayarak bakmayı kabul etmiştir. Ailenin evi sık sık ziyaret edildiği için devlet Sigurimi ajanları ile müdahale etmiştir. Aile evlerinin kapısına ziyaretçi beklemediklerini anlatan not yazmak zorunda kalmıştır[1428].

[1424] Dede Reshat Bardhi për Dede Ahmet Myftarin", **Urtësia**, s.27.
[1425] Fevziu, **a.g.e.**, s.183.
[1426] Xhelaj, "Vatër Drite e Përjetshme", **Urtësia**, s.13.
[1427] Çuni, "Mesazh nga Kjeo Ditë e Bekuar", **Urtësia**, s.6.
[1428] Kaliçani, **Dede Ahmeti**, s.s.105-107.; Ahmet Muhtar Dedebaba 1958'den 1967 yılına kadar Mallakastra'daki Drizar köyünde tekkede hapis tutulmuştur. Goxhaj ve Anxhaku, **a.g.e.**, s.14.; Ahmet Muhtar Dedebaba Mallakastra'daki Drizar köyünden 10 yıl tutuklu kaldıktan sonra, iddiaya göre cezayı affetmek için Tiran'a getirilmiştir. Ahmet Muhtar Dedebaba evde hapsinde devlet güvenliğinin gözetimi altında tutmuşlardır. Gega, **Një Jetë në Udhën e Zotit**, s.s.28,64.; Ahmet Muhtar Dedebaba, 1967'de tüm dinler yasaklandığında Tiran'da yaşarken gizlice Bektaşiler ile iletişim kurmuştur. 10 Temmuz 1980'de devletin çalışma kampında iken vefat etmiştir. Micijevic, **a.g.e.**, s.118.; 10 yıl hapis yattıktan sonra 1967 yılında tüm dinler yasaklandığında hapisten çıkarak tarlalarda ağır işlerde çalışarak hayatını devam ettirmiştir. Sık sık Sigurimi ajanları tarafından izlenmiş ve evlerinde Bektaşilik kitapları aranmıştır. Küçük, **Bir Nefes Balkan**, s.93.; Hamzaj, **a.g.t**, s.77.

Fehmi Dedebaba'ya Tiran'daki dedebabalık kurumunun tam envanter listesi hazırlanması talimatı verilmiştir. Daha liste hazırlanmadan aceleyle hükümet kuvvetleri Bektaşilik Merkezine el koymuştur. Bektaşilerde hapse atılma korkusu geneline hâkim olduğu için telaşlanarak hükümetin söylediklerini harfiyen yerine getirme sorumluluğu oluşmuştur. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın bu olayın ardından hapisten çıkmasıyla öğrendiği Bektaşilerin yaşadıkları konusunda diğer dinî topluluklara göre daha fazla zarar verildiğini söylemiştir[1429]. Bektaşilik Merkezine el konulurken Fehmi Dedebaba, tahrip edilmemesi için Salih Niyazi Dedebaba'nın mezarını Tufina semtindeki bir köy mezrasında saklatmıştır[1430]. Nihayetinde Tiran'daki dedebabalık kurumu yani Bektaşilik Merkezi komünist yönetim tarafından huzurevine çevrilmiştir[1431].

Balım Sultan tekkesi 1967 yılında askeri istihkam deposuna çevrilmiş, kitap arşivi yakılıp, temiz yatak gibi eşyalar hastaneye sevk edilmiş, tekkenin içindeki mezar taşları kırılmış ve hatta ölüm tarihi yeni olan Yaşar ve Reşit babalar mezarından çıkartılmıştır. Onları akrabaları kendi yöntemleri ile tekrar başka bir mezarlığa götürüp defnetmiştir[1432]. Bazı yaşlı Bektaşiler ve onlara bağlı tekke üyesi vatandaşlar hükümetin bu tutumu karşısında isyan etmeyi ve karşı mücadeleyi istemiştir. Bu haber Ahmet Muhtar Dedebaba'ya ulaşınca bu konuda taşkınlık yapılmamasını istemiş ve tekkelere el koyan hükümet yetkililerine dergâh içindeki mezarların yıkılmamasını yıkılacaksa bile kalıntıların yok edilmeyip şehir mezarlığına atılması talebinde bulunmuştur[1433].

Şahin Baba, Ballist olduğu şüphesiyle hapisteyken çiftçilik konusundaki başarıları ve komünist yönetimle uzlaşan görüşlerinden dolayı 1965 yılında Rabia çiftliğini yönetmek ile devlet tarafından görevlendirilmiştir. 1967'de tüm dinleri Enver Hoca yasakladığında Şahin Baba'nın Panarit tekkesi de devlet tarafından yıkılmıştır[1434]. Tomor dağının tepesindeki Bektaşilerin kutsal saydığı Abbas Ali

[1429] "Dede Reshat Bardhi për Dede Ahmet Myftarin", **Urtësia**, s.28.
[1430] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.346.; 1967 yılında Bektaşilik yasaklanınca Dedebabalık merkezine uğrayan bir Bektaşi tarafından komünistler tahrip etmesin diye Salih Niyazi Dedebaba'nın mezarı bölgeden kaçırılıp 1991 yılına kadar Tiran'a yarım saat araba yolu mesafesinde olan bir yerde gizlenmiştir. Küçük, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, s.36.
[1431] Abiva, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, s.35.
[1432] Shehu, **Historia e Teqes së Ballëm Sulltanit Në Martanesh Dhe Lugina e Shenjtë E Ballesë**, s.65.
[1433] "Dede Reshat Bardhi për Dede Ahmet Myftarin", **Urtësia**, s.29.
[1434] 1985 yılında Şahin Baba vefat etmiştir. Çuni, "Kontribu i Çmuar i Baba Shainit", **Urtësia**, s.33.

türbesi olan yer Arnavutluk'ta dinler yasaklanınca 1967 yılından sonra bile bölgenin anılmasını ve kutsallığını komünistler engelleyememiştir. Bu sebeple o mezarı 2416 metre yükseklikte bir Partizan şehitin mezarı olduğunu belirtip dağın partizan kahramanı olarak anmak için kutsal olduğunu halka dayatmıştır[1435]. Yasaktan yıllar önce hükümet tarafından kamulaştırılan Avlonya'daki Kuzum Baba tekkesi 1967'de yıktırılıp restoran yapılmıştır[1436].

Bektaşilik tıpkı Türkiye'de 1925'te uygulanan Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu sonrasında yasaklandığında ortaya çıkan gizli Bektaşi ayinleri ve toplantıları şeklinde Arnavutluk'ta da 1967 yılında sonra yaşanmaya başlamıştır. Arnavutluk'ta özellikle doğum günü kutlamak bahanesi ile yasaklı dönemde Bektaşiler toplanıp gizli ayinler tertiplemişlerdir[1437]. Böylece Enver Hoca tüm dinlerle beraber Bektaşiliği de yasakladıktan sonraki yirmi yıl boyunca komünist hükümet tarafından dinî duyguların sıkı bir şekilde izlenmesine rağmen, Arnavut Bektaşiler, kutsal geleneklerini korumaya devam ettirmiştir. Bektaşiler, Arnavutluk'ta takıyye yaparak yeraltına çekilip özel evlerde buluşmuş ve artık kapalı olan türbelerini gizlice gece saatinde ziyaret etmişlerdir[1438]. Şehir Merkezlerinden uzakta ve tepelik bölgelerde bulunan Bektaşi tekkeleri ve türbeleri hem yıkılmamış hem de devlet tarafından kullanılmamıştır. Yine de Bektaşilerin bu süreçte hafızaları silinmiş, 1967 yasağından 12 yıl sonra Gjirokaster'deki tepelik bölgedeki Bektaşi tekkesinin ve mezarın kime ait olduğunu bölgedeki halk gelen yabancılara anlatamayarak bilmediğini belirtmiştir[1439].

Kültür Devrimi kapsamında 1967'de tüm dinleri yasaklayan Enver Hoca, kültürel ilerlemeden çok kültürel ve siyasal baskı rejimine dönüşmüştür. Dış politikada Arnavutluk'a kapitalist devletlerin müdahalesinden endişelenen Enver Hoca, şehirlere (Bunker) beton sığınaklar inşa ettirmiştir. Binlerce sığınak inşa edilmesi ülkenin ekonomik açıdan daha da zayıflamasına sebep olmuştur[1440]. Ancak Enver Hoca'nın politikalarında milliyetçilik ve millî kimlik Arnavutluk'ta dinin yerini almıştır. Bu kapsamda millî şair olarak anılan Bektaşi Naim Fraşeri'nin Merdivenköy Bektaşi

[1435] Tomorri, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, s.26.
[1436] Avlonya'daki Kurşunlu Cami Sultan II. Murat tarafından yaptırıldığı için tarihi değerinden dolayı müzeye çevrilmiştir. İrfan Ünver Nasrattınoğlu, **Nasrattınoğlu Seyahatnamesi Arnavutluk ve Kosova**, Funda Matbaacılık, Ankara, 2009, s.53.
[1437] Bulut, **a.g.m.**, s.59.
[1438] Fraşeri, **The Bektashi Pages**, s.18.
[1439] Nasrattınoğlu, **a.g.e.**, s.41.
[1440] Fischer ve Schmitt, **a.g.e.**, s.275.

tekkesinin haziresinde bulunan mezarı 1978 yılında Enver Hoca'nın Türkiye ile görüşmeleri sonucunda Arnavutluk'a taşınmıştır. Şemsettin Sami'nin mezarı konusunda ise ailesi tarafından Arnavutluk'a taşınması fikrine karşı çıkılmıştır[1441].

4.2.2.1. Bedri Noyan Dedebaba'nın Arnavutluk Bektaşilerini Kendi Liderliği Altına Toplayarak Kutup Olması

Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümünden sonra Türkiye'de Ali Naci Baykal Dedebaba lider seçilince İstanbul'daki Arnavut asıllı Bektaşiler, Hafız Hasan Tahsin Baba önderliğinde Ali Naci Baykal'ın evli olmasını ileri sürerek mücerret bir Bektaşi'nin dedebaba olmasını isteyerek onu kabul etmemişti. Hafız H. Tahsin Baba bu amaçla Mısır'dan mücerret Ahmet Sırrı Baba'yı İstanbul'a dedebaba olması için getirtmiş fakat Ahmet Sırrı Baba gizli ayin düzenlemekten yargılanarak 1953 yılında Türkiye'den sürgün edilmişti. Aynı yıl Hafız Hasan Tahsin Baba da İstanbul'da vefat etmiştir. Böylece bu hizbin Türkiye'de önde gelen ismi Şahkulu Sultan tekkesinde Hafız Tahsin Baba'nın dervişi olan Turgut Koca Baba adlı şahsiyet olmuştur[1442]. Çoğunluğu Mersin, Aydın, İzmir, Manisa çevresindeki Bektaşiler tarafından 1960 yılında Bedri Noyan Baba dedebaba seçildiğinde Turgut Koca Baba'nın dahil olduğu bu kesim seçime katılmayıp ayrı bir hizip oluşturmaya devam etmiştir[1443]. Bedri Noyan'ın tüm dünya genelindeki Bektaşilerin lideri yani kutup olması için İstanbul çevresindeki Arnavut asıllı Bektaşilerin önde gelen ismi Turgut Koca Baba ile olan iletişimi önemli rol oynayacaktır. Bu ilişkiye değinmeden önce Turgut Koca Baba'nın hayatına değinmek gerekmektedir.

Turgut Koca Baba'nın babası Kazım Koca aslen Prizrenlidir. Prizren çevresinde tanınmış bir sülaleden olmakla beraber ataları I. Murat'ın I. Kosova Savaşı'nda teberkeş sipahilerinin komutanı olan Seyyid Suzî Horasani adında Abdalan-ı Rum tarifesine dayanmıştır. Turgut Koca Baba, 1921'de babası Kazım Bey M.M. Grubu'na çalıştığı dönemde işgal İstanbul'unda doğmuştur[1444]. Turgut Koca,

---

[1441] 1967 yasağından sonra herhangi bir Arnavut'a sorulduğunda "*Arnavut'un dini Arnavutçuluk'tur*" cevabı verilerek yanıtlanmıştır. Nasrattınoğlu, **a.g.e.**, s.s.16,49.

[1442] Sertoğlu, **a.g.e.**, s.s.326,350.

[1443] Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme. 31.03.2011.

[1444] Hüseyin Kazım Baba'nın babası Şevki Baba ataları ile Suzî Horasani Baba namında Abdalan-ı Rum tarifesinden Kosova'ya yerleşen gazi geleneğinden bir derviştir. Suzi Horasani'nin soyu yedinci imam Musa Kazım'a dayanmıştır. Böylece Turgut Koca Baba, şeceresi üzerinden Seyyid soyuna mensuptur. Kosovalı şair Suzi Çelebi ile isim benzerlikleri vardır. Aydın Ayhan, **Balıkesir Çevresinde Horasan Erenleri**, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, Ankara, 2020, s.118.; Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.s.4-5.; Şenay Kalkan, "Her Ne Varki Âlemde Örneği Var Âdemde", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1991, s.14.

İstanbul'da Heybeliada Deniz Lisesini bitirdikten sonra Deniz Harb Okulu Makine Mühendisliği bölümüne giderek 1944'te mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul'da Moralı Halis Baba ona ikrar töreni yaparak onu Bektaşi yapmıştır. Hafız Tahsin Baba gözetiminde Muhtar Yeğtaş Baba tarafından da dervişliğe yükseltilmiştir. Daha sonraki süreçte muhalif İstanbul Bektaşilerinden Hafız Hasan Tahsin Baba, 1951 yılında Turgut Koca Derviş'e babalık icazeti vermiştir[1445].

Deniz Kuvvetleri makine mühendislerinden Güv. Atğm. Turgut Koca'ya Milli Savunma Bakanlığı tarafından 20 Temmuz 1945'te İstanbul'daki görevine son verilmiştir[1446]. Daha sonra Turgut Koca Baba, Balıkesir'deki Türk ordusunun Ağır Bakım Fabrikasına mühendis subay olarak tayininin çıkmasıyla babası Hüseyin Kazım Baba ile birlikte Balıkesir'e yerleşmiştir. Turgut Koca ile Silistre göçmeni bir Bektaşi olan Adviye Hanım 1952 yılında evlenmişlerdir. Nikâh şahitliğini Hafız Tahsin Baba ve Ahmet Sırrı Baba'nın kurduğu hizipten Çamlıca tekkesinden Ekrem Ramazanoğlu Baba ile Üsküdar tekkesinden Yusuf Fahir Baba yapmıştır. Düğünden bir yıl sonra babası Kazım Koca 12 Aralık 1953'te vefat edince Balıkesir il merkezindeki Başçeşme mezarlığına defnedilmiştir[1447].

Kazım Koca Baba, Turgut Koca Baba'nın kız kardeşini Çepni Alevi Türkmenlerinden biri ile evlendirmiştir. Alevileri dışlamayıp onlarla yakın ilişkiler kurmuşlardır[1448]. Turgut Koca Baba ise Balıkesir'de babasının vefatından sonra Hakkı Oğuz adında bir derviş yetiştirmiştir. Hakkı Oğuz Derviş, 1918 yılında Bulgaristan'ın Razgrad şehrinin Hüseyinler köyünde doğmuştur. Hakkı Derviş 1950 yılında Bulgaristan'daki Müslümanlara uygulanan kötü şartlardan dolayı göçmen olarak Türkiye'ye gelip Balıkesir'e yerleşmiştir. 1 Ağustos 1953'te Balıkesir Belediyesine

[1445] Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.808.; Turgut Baba, Tuzla Askeri Jeep Fabrikası'nda teknik müdürlük görevinde iken 1976 yılında emekli olmuştur. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.s.6,7.; Sertoğlu, **a.g.e.**, s.350.

[1446] Deniz Kuvvetleri Makina Mühendislerinden Güv. Atğm. Kemal Eryürek, Makina Tğm. Bedri Karsel, İzzettin Özlü, Makina Atğm. Cemal Alisbah ve Turgut Koca'nın mesleki kifayetsizlikleri sebebiyle Milli Savunma Bakanlığınca emekliye sevkleri 20 Temmuz 1945'te onaylanmıştır. **BCA**, 30-11-1-0/176-19-12, 20.07.1945.

[1447] Turgut Koca Baba'nın eşi Adviye Hanım da 1949'da Haydar Cemil Baba tarafından Bektaşi yapılmıştır. Adviye Koca, Silistre göçmeni olarak iyi derecede Romence diline hâkim olmuştur. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.11.; Kazım Koca Baba'nın mezarı Turgut Koca Baba tarafından yaptırılmıştır. Mezar Taşı üzerinde 12. Ayın 12'sinde saat 12'de vefat ettiği yazılarak Bektaşilikteki 12 İmam anlayışına vurgu yapılmıştır. Aydın Ayhan ile yapılan görüşme, 12.06.2022.; Ayhan, **a.g.e.**, s.119.

[1448] Aydın Ayhan ile yapılan görüşme, 12.06.2022.

zabıta memuru olarak işe alınmıştır. Hakkı Derviş, Turgut Koca Baba'nın dervişi olmuş ve şiirlerinde "Dermanî" mahlasını kullanmıştır[1449].

Turgut Koca Baba'ya göre Çelebilik diye Bektaşilikte bir kol yoktur. Onlar Bektaşi değil Alevi topluluğu olarak görülmeye daha uygun olmuştur. Çünkü onlarda Bektaşilikteki babalar gibi seçimle lider olma geleneği olmayıp babadan oğula geçer şekilde liderlik geleneği ile Alevi dedelerinin soya dayalı kast sistemi uygulanmıştır[1450]. Turgut Koca Baba, Çelebiler dolayısı ile Balıkesir'deki Alevilere mesafeli dururken dervişi Hakkı Oğuz, Balıkesir'deki Çepni Alevi Türkmenleri ile Aydın Ayhan aracılığı ile tanıştırılmıştır. Hakkı Oğuz Derviş, Köse Süleyman Ocağından Alevi dedesi Mustafa Kılınç ile tanışınca ona Çelebi Bektaşilerinden icazetli olup olmadığını sormuştur. Mustafa Kılınç Dede'nin icazetsiz olduğunu görünce onu Hacıbektaş bölgesine götürüp, 15 Eylül 1963 tarihinde Celalettin Çelebi tarafından verilen icazetle onaylatmıştır. Celalettin Çelebi, icazet verirken hata yaparak icazetname metninde hem Mustafa Kılınç Dede'ye hem de Hakkı Oğuz Derviş'e dedelik hakkı vermiştir[1451]. Hakkı Derviş'in soyadının Oğuz olması ve aynı soyada mensup Balıkesir'de Alevi dedelerinin bulunması ile karıştırmıştır[1452].

Turgut Koca Baba, Balıkesir'de iken Bedri Noyan'ın dedebabalığına bağlı olmadan kırk kadar muhip yetiştirmiş ve 1963 yılında Ahmet Sırrı Baba'nın Mısır'da vefat etmesi üzerine Arnavutluk'taki Fehmi Dedebaba ile iletişim kurmak ve oraya bağlanmak istemiştir[1453]. Bunun sebebi Hafız Tahsin Baba'dan beri devam eden evli dedebabayı kabul etmek istemeyen hizibin Türkiye'de mücerret Bektaşi bulamayarak

---

[1449] 13 Temmuz 1998'de Balıkesir'de vefat etmiştir. Ayhan, **a.g.e.**, s.137.; Hakkı Oğuz Derviş, Balıkesir'de sarhoş olarak sabah namazına gitmiştir. Zağnos Pasa Camisi'nde namaza durduğu sırada camiye alkol kokusu yayılmıştır. İmam namazı kıldırdıktan sonra Haklı Derviş ile arasında şu diyalog yaşanmıştır: İmam: Utanmıyor musun sarhoş camiye gelmeye?
Hakkı Derviş: Oğlum sana ne, Allah bilir. Sen Allah'ın kâtibi misin?
İmam bu söz üzerine bir şey diyememiştir. Komşusu olan Aydın Ayhan'a durumu anlatarak Hakkı Derviş'in bir daha camiye sarhoş gelmemesi için uyarmasını istemiştir. **Aydın Ayhan ile yapılan görüşme**, 12.06.2022.; Turgut Koca, tarafından 1960 yılında Bektaşi yapılmıştır. Geçmişinde Nakşibendi tarikatına mensuptur. Balıkesir'de zabıta amirliği yaparak emekli olmuştur. 1962 yılında Turgut Koca Baba'nın dervişi olmuştur. İçki müptelasında olmasıyla Balıkesir şehrinde iz bırakmıştır. Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.825.

[1450] Kalkan, "Her Ne Varki Âlemde Örneği Var Âdemde", **Cumhuriyet**, s.14.

[1451] İcazetnamenin orijinal metni için bakınız. Abdülkadir Sezgin, **Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1995, s.243.; Hakkı Derviş, Alevi dedelerinin bilgi bakımından zayıf ve tahsil açısından yeterli olmadığını Aydın Ayhan'a söylemiştir. Aydın Ayhan ile yapılan görüşme, 12.06.2022.

[1452] Köse Süleyman ocağından Oğuz soyadlı Seyfi Oğuz, Mucur Oğuz, Naci Oğuz dedeler mevcut olup soyad benzerliğinden dolayı Çelebi Celalettin icazetname yazarken Babagan koldan Hakkı Oğuz'a da icazet yazmıştır. Ayhan, **a.g.e.**, s.122.

[1453] Çift, **Mısır'da Bektaşilik**, s.156.

kendilerine liderlik edebilecek dedebaba seçememesi olmuştur. Mektubunda şöyle yazmıştır: "*Malumunuz üzere Türkiye'de dergâhların seddinden sonra Salih Niyazi Dedebaba'nın Türkiye'yi terk etmesinden sonra ve Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'taki şehadetinden sonra ilk defa Kaygusuz Sultan'dan Ahmet Sırrı Baba dedebabalıkla Türkiye'ye geldi. Kendisinin mücerret pak olması dolayısıyla candan kabul edip ve alkışladık. Fakat şimdi Türkiye'de müteehhil babalar da Balım Sultan erkannamesine aykırı olarak dedebabalığını ilan etmeye başladılar, önce Ali Naci Bey, şimdi Bedrettin Noyan Bey ve erkannameyi sadakat gösteren bütün Bektaşi babalarına tazyik edilmektedir. Biz bu makamın sahibini hem halife hem de mücerret olmasının şart olduğunu söylediğimiz için bize karşı cephe alınmıştır. Bu mektubumuz bizim bu gibi şartlar ile yol namına mücadele edebilmemiz için hakiki mücerret pak dedebabanın ortaya çıkmasını bekliyorduk. Sizi gazeteden öğrenince yüreğimize su serpildi ve doğrusu ne kadar sevindiğimizi tasvir edemem. Bize taze kuvvet oldunuz biz mücadelemizde muhakkak muzaffer olabilmemiz için bize destek olduğunuza dair bir hüccet yollarsanız Türkiye'deki Bektaşilik ihya etmiş olacaksınız*[1454]."

Bedri Noyan Dedebaba ise tüm dünya genelinde Bektaşiliğin lideri olmak için Ahmet Sırrı Baba'nın ölümü üzerine Türkiye'deki kendine bağlı olmayan hizip ile iletişim kurmak için ilk adımı atmıştır. Ahmet Sırrı Baba'nın vefatının ardından 1964 yılında Tire'deki Horasanlı Ali Baba tekkesinde onu seven Bektaşiler, Lokma Töreni düzenlemiştir. Bektaşilikteki ikilik düzenine son vermek adına töreni Bedri Noyan Dedebaba yöneterek törenin mali masrafları kendisi karşılamıştır[1455]. Bu olay Turgut Koca Baba ile Bedri Noyan Dedebaba'nın arasını yumuşatmıştır. Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın dinî kurumlar üzerine 1964 yılından itibaren başlattığı tutuklamaya varan baskılardan dolayı Türkiye'den yazılan mektuba cevap gelmemiştir. Böylece Turgut Koca Baba, Ahmet Sırrı Baba'nın vefatı üzerine Bektaşilikte çok başlı bir düzene son

[1454] Mektupta yer alan diğer bilgiler şöyledir: "*Fakir aslen Arnavutluk'tan gelip Türkiye'ye yerleşmiş bir ailenin çocuğuyum Arnavutçayı mektup yazacak kadar bilmediğim için bu mektubu Türkçe yolluyorum. Bugün Sibirya'da ve Albanya'da akrabalarının mevcudiyetini diğer akrabalardan öğrenmekteyim. Fakir henüz 47 yaşındayım ve 5 çocuğum var Balıkesir Özalp Caddesi No 2'de ikamet ediyorum. Bundan 25 sene evvel Tarık-i Nazenine süluk ederek Moralı mücerret Halil babadan nasip aldım. Bilahare 1950 yılında İstanbul Şahkulu Sultan postişini halife hafız Tahsin babadan babalık erkanı görüp icazet aldım ve Türkiye'de sayısı 40'ı geçen evlat yetiştirdim.*" Mektubun tarihi üzerinde değildir. Cumhuriyet Gazetesindeki yazı 1962 yılına denk gelmesi üzerinde 1962 ile 1963 yıllarında gönderildiği düşünülmektedir. Turgut Koca Baba'nın Fehmi Dedebaba'ya Mektubu. **Dursun Gümüşoğlu (Baba) Özel Arşivi**.; Arnavutluk Dedebabalık Merkezi'nin dervişi Hüseyin Süleymani tarafından ıslak imzalı halinden fotoğraf alınarak temin edilerek teyit edilmiştir. Turgut Koca Baba'nın Fehmi Dedebaba'ya Mektubu, **Kryegjyshata Boterore Bektashiane Özel Arşivi**.

[1455] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.16.

vermek için Bedri Noyan Dedebaba ile mutabakat yapmıştır. Bektaşi erkanlarını Turgut Koca Baba'nın uygulamasına müdahale etmemesi şartıyla Bedri Noyan'ın liderliğini kabul etmiştir[1456]. Bu mutabakat sonrasında Bedri Noyan Dedebaba, 1965 yılında Turgut Koca Baba'ya yeniden babalık icazeti vermiştir[1457].

Turgut Baba, Pir Nefes Üstad adlı eserinde tarihteki yer almış sırasıyla dedebabaları anlattığı şiirinde Salih Niyazi Dedebaba'dan sonra Ali Naci Baykal Dedebaba'ya yer vermiş, son olarak Bedri Noyan'ı göstermesiyle daha önceden dedebaba olarak gördüğü Ahmet Sırrı Baba'nın iddiasına yer vermemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Turgut Koca'nın mücerret olmayan Bedri Noyan Dedebaba'ya bağlılığı samimi olmuştur[1458]. Reha Çamuroğlu'na göre Turgut Koca ile Bedri Noyan arasında ciddi farklar vardır. Bedri Noyan, İttihatçı asker geleneğinden gelen Ali Naci Baykal ve Hüsamettin Ertürk gibi Bektaşi babalarının Türk millî kimliğini ön plana çıkarttığı laikliğe uyumlu Bektaşilik anlayışını yaşatırken, Turgut Koca, Balkanlardaki geleneksel ve tasavvufi yönden gelişen tekke nefes uygulamalarına dayalı Bektaşiliği temsil etmiştir[1459]. Aslında bu görüş farklılığı 19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan Şeriata uyumlu olan Müteşerri Bektaşilik anlayışı ile şeriattan daha çok Batıni tasavvufu ön plana çıkaran Harabati Bektaşilik anlayışlarının Türkiye Cumhuriyeti'ne yansımasıyla ortaya çıkmıştır[1460].

Bedri Noyan Dedebaba, Müteşerri geleneği temsil ederek Bektaşiliği şöyle tanımlamıştır: "*Bektaşiliğe Türklerin sosyalizmi de diyebiliriz: Kökü dışarıda olmayan, birliğe, dirliğe, sevgiye dayanan bir sosyalizm. Bektaşilik, din, mezhep, ırk, millet farkı gözetmeksizin, belirli inançları kabul eden her ferdi çatısı altına alır. Din ve şeriat namına yutturulan uydurma kayıtlardan sıyrılmışlardır ve yetmiş iki millete eşit gözle bakarlar. Kuran-ı Kerim'in bütün buyruklarına gerçek anlamlarıyla uyarlar! Cihat-ı Ekber'in yani En Büyük Savaş'ın insanın kendi nefsiyle olduğuna inanırlar. Herkese ve birbirlerine yardımı vazife bilirler ve bu yardımı da o kişiyi incitmeden, izzeti nefsini kırmamaya çalışarak yaparlar*[1461]*.*"

[1456] Dursun Gümüşoğlu ile yapılan görüşme, 30.07.2022.
[1457] Daha sonra Bedri Noyan Dedebaba tarafından halife baba icazeti verilerek yükseltilmiştir. Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.7.
[1458] "*Mehmet Ali Hilmi, Hacı Feyzullah, Salih Niyazidir, Şehid-i Lillah. Ali Naci Dedebaba ehlullah, Bedr-i Noyan, tac-ı serimiz bizim.*" Turgut Koca, **Pir Nefes Üstad**, Bektaşi Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s.23.
[1459] Tunçay ve Bilmez, **a.g.m.**, s.16.
[1460] Koca, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, s.331.
[1461] Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, s.14.

Bektaşiliğin Harabati geleneğini temsil eden Turgut Koca'ya göre Bektaşilik: "*İnsan sevme sanatıdır. Bektaşi ise bir gözüyle hakka, bir gözüyle de halka bakan, kendisini insanların hayrına ve tanrının kullarına adamış kimsedir. Bektaşilik hem nefis terbiyesi hem de ruh mertebeleri ile ilerlemeyi içerir. Nefis mücadelesinde hayvani duyguları bastırıp aklın zafere kavuşmasını, ruhun gelişmesini sağlamıştır. Bu geleneğin neticesinde En'el-Hak anlayışı ortaya çıkarak, insanın tanrıdan bir parça olduğunu düşündürmüştür*[1462]."

Bedri Noyan Dedebaba, Türkiye'de Bektaşiliği tek çatı altında birleştirdikten sonra Türkiye'deki hakimiyetinin dışına çıkarak Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'taki Bektaşiler üzerinde liderliğini pekiştirmeye çalışmıştır. Arnavutluk'ta dışa kapalı bir toplum olması ve Enver Hoca'nın din üzerindeki baskısından dolayı iletişim zayıf kalmıştır. Fakat koyu bir Arnavut milliyetçiliği fikrinde olan Amerika'daki Ballist Recep Baba, Bedri Noyan'ı Dedebaba olarak kabul etmiştir. Bununla ilgili olarak Bedri Noyan'a Recep Baba 16 Temmuz 1964'te mektup yazmıştır. Mektubunda Arnavutluk Bektaşilerinin gelenekleri konusunda çok katı olduğunu yine de milliyetçilik konusunda Arnavut düşüncesinin ağır basarak Hristiyanlara ve Sünnilere olan katı tutumunun kalmadığı toplumu birleştiren bir anlayışta olduğunu da belirtmiştir[1463]. Yine de Recep Baba'nın tam olarak Türkiye'ye bağlanması 1978 yılında Bedri Noyan Dedebaba Turgut Koca Baba'ya halife baba icazeti verdikten sonra gerçekleşecektir. Halife icazeti verilince Bedri Noyan Dedebaba'dan sonra Türkiye'de ikinci büyük Bektaşi onun müridi olan Turgut Koca Baba olmuştur[1464].

Bu süreçte Bedri Noyan Dedebaba, önce 1966 yılında Yugoslavya'ya gitmiş, Yakova tekkesinden halife baba mertebesindeki Kazım Bakalli Baba ile görüşerek Enver Hoca'nın baskısı altındaki Bektaşiler haricinde kalan Balkanlar'daki Bektaşiliği kendi hakimiyeti altına almıştır[1465]. Örneğin: Kanatlar Bektaşi tekkesi, Manastır ile

[1462] Turgut Koca, Bektaşiliğin insanlığa sağladığı sosyal ve kültürel yönüne değinmenin faydalı olacağını belirtmiştir. Bektaşiliğin Fütüvvet yani mertlik, muhabbet yani insan sevmek, mürüvvet yani sosyal dayanışma, yardımlaşma" üzerine kurulu olduğunu anlatmıştır. Fütüvvet kuralları ise şunlardır: "*Eline-diline-beline, aşına-eşine-işine sahip olmak, gönlü-alnı-sofrası açık olmak, gazabını yutmak, gördüğünü örtmek ve görmediğini söylememek. Bu kurallara uyulunca fütüvvet ehli yani feta olunuyor. Feta er demek ve seçkin insan anlamında kullanılıyor*." Şenay Kalkan, "Her Ne Varki Âlemde Örneği Var Âdemde", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1991, s.14.

[1463] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, s.589.

[1464] Koca, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, s.808.; Zarcone, **a.g.m.**, s.28.

[1465] Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C.VI, s.16.

Pirlepe arasında bulunan Kazım Bakalli Baba'nın müritlerinden İsa Baba tekkenin hamisi olmuştur. Kanatlar Bektaşi tekkesinin mensupları aslının Türk olduğu ileri sürmüş ve bu sebeple 1967 yılında Bedri Noyan'ın dedebaba otoritesini kabul ederek Arnavutluk Bektaşilerine bağlılığını bırakmıştır[1466]. Arnavutluk'ta 1967 yılında Bektaşilik diğer tüm dini topluluklar gibi yeni çıkan Anayasanın 37. maddesine göre yasaklanmıştır. Arnavutluk'ta Bektaşilik yok edilme tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yasaklı süreçte Arnavut kültürüne dayalı Bektaşilik hafızasını yitirmesin diye Yakova'daki Kazım Bakalli Baba'nın ve Amerika'daki Detroit Taylor Bektaşi tekkesinde Recep Baba'nın faaliyetleri koruyucu olmuştur[1467]. Recep Baba, Arnavutluk'ta Bektaşilik bir gün yeniden serbest olduğunda geçmişini unutmasın diye "Islamic Mysticism and The Bektashi Path/ İslam Tasavvufu ve Bektaşi Yolu" adında eser yazmaya başlamıştır. Arnavutluk'taki ve Osmanlı Devleti'ndeki köklü Bektaşi şahsiyetleri ve eserlerini ele alan kitabı 1970 yılında ABD'de bastırılmıştır[1468].

Recep Baba, Arnavutluk'taki Bektaşi geleneğinin kirli siyasete bulaştığı düşüncesi ile Arnavutluk Bektaşilerinden umudu kesip Bedri Noyan'ın dedebaba olduğu Türkiye'ye yakınlaşmıştır. Bu amaçla Bedri Noyan'ın halife baba ünvanı verdiği Kosova asıllı Turgut Koca Baba ile Kasım 1979'da 16 sayfalık mektup göndererek iletişim kurmuştur. Recep Baba, Turgut Baba'nın aracılığı ile Bektaşiliğin merkezinin Türkiye olduğunu kabul etmiştir. Bunun üzerine Recep Baba, 24 Haziran 1990'da Bedri Noyan Dedebaba'yı ABD'deki Taylor tekkesinde ağırlayıp ondan Halife Baba icazetnamesi almıştır[1469]. Nihayetinde Bedri Noyan Dedebaba, 1964 yılında Türkiye'deki Bektaşiliği tek çatı altında birleştirmiş ve 1967 yılında Arnavutluk'ta Bektaşilik yasaklanınca oradakiler hariç 1990 yılına kadar diğer tüm dünya genelindeki Bektaşileri Türkiye merkezli olarak kendi otoritesi altında toplamıştır. Böylece Bektaşiliğin son kutbu Bedri Noyan Dedebaba olmuştur.

[1466] İsa Baba ve tekke mensupları 1956 yılında Yugoslavya'dan İstanbul'a gelen göçmen kafilesi ile sığınmıştır. Kalafat, **a.g.m.**, s.s.87,88.
[1467] Elsie, **The Albanian Bektashi**, s.13.
[1468] Rexheb, **a.g.e.**, s.s.1-469.; Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.221.
[1469] Koca, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, s.221.; Cemal Şener, "Detroit'te Bir Bektaşi Dedesi", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1995, s.12.; Bedri Noyan'a göre Amerika'daki Recep Baba'nın Taylor Bektaşi tekkesi, Türkiye'de tekke ve tarikat yasağının olması ve Arnavutluk'taki 1958 yılından itibaren Bektaşilerin hareketlerinin kısıtlanması ile dünyadaki tek özgür ve faal Bektaşi tekkesi olmuştur. Gencay Şaylan, "700 Yıllık Zengin Bir Kültür", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1991, s.14

SONUÇ

Kökleri 13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Babailer İsyanı'ndaki Horasanlı derviş zümrelerine dayanan Bektaşilik, Osmanlı Devleti kurulurken Anadolu'daki Hacı Bektaş Veli tekkesinden başlayarak Osmanlı topraklarında Balkanlardan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya kadar yayılmıştır. Bektaşi tekkelerinin yayılımı 19. yüzyılda yasaklanıncaya kadar iki türlü tezahür etmiştir. İlk olarak Barkan'ın Türk tarihine kazandırdığı kolonizatör Türk dervişleri modeli ile Osmanlı fetih yapmadan önce fetih bölgesine veya güzergahına dervişlerin kendisine bağlı Türkmenleri yerleştirmesi üzerinden meydana gelmiştir. İkinci olarak ise 19. yüzyıla kadar Türkmenlerin yaşadığı ve göç ettiği yerlere tekkeler açmak olmuştur. Bektaşi tarikatı resmî olarak 16. yüzyılın başında II. Bayezid'in teşvikiyle Balım Sultan tarafından kurulmuştur. Yapısı bakımından Abdal, Kalender derviş zümrelerinden oluşmasının yarı sıra Hurufilik ve Kızılbaşlık gibi hareketlerden de etkilenmiştir. Ayrıca Yeniçerilerin Hacı Bektaş Veli geleneği ile olan bağından dolayı gaza ve cihat faaliyetlerine düzenli olarak katılmış ve böylece Balkanlarda diğer bölgelere göre daha çok tekkeler inşa etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çok uluslu ve çok kültürlü yapısı, Türk kültürüne dayalı olan Bektaşiliği etkilemiştir. Yayıldığı bölgeleri Türk halk İslam anlayışına yönlendirirken diğer yandan liberal görüşü ve şeriatın yasaklarına olan yumuşak tavrı bölgedeki gayrimüslim tebaayı İslam'a kazandırma da öncü rol oynamıştır. Özellikle Balkanlardaki geniş halk kitleleri Bektaşiliği benimserken bir yandan da eski Pagan veya Hristiyan unsurları da Bektaşiliğin içine katmıştır. Bektaşilik, 16. yüzyılda Kalender Çelebi isyanı sonrasında ikiye bölünmüştür. Balkanlardaki Babagan denilen kol ağırlıklı olarak Hurufilik, Bedreddinilik ve Hristiyanlık gelenekleri tesirinde şekillenirken, Anadolu'daki Çelebi kolu Kızılbaşlığın tesirinde Türkmen geleneklerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Babagan kolunun başında Sersem Ali Dedebaba'dan itibaren dedebaba ünvanı kullanılıp Yeniçeri ordusuyla bağından dolayı daha entelektüel bir gelişim göstermiştir. Babagan kolda kendi içlerine yeni mensup alınırken görüş ve millet ayırmaksızın kabul edilmiştir. Babagan kol dervişten

dedebabaya uzanan hiyerarşi sistemine dayanmıştır. Bu durum Çelebi kolunda ise babadan oğula geçen bir hiyerarşi sistemi şeklinde işlemiştir. Çelebi kolu kendisine bağlı olan Kızılbaş ocaklarının dedelik makamına şecere onaylama üzerinden yön vermiştir. Bu iki kolun haricinde Mısır'daki Bektaşiliğin ayrı bir durumu söz konusu olmuştur. Mısır'da Bektaşilik 15. yüzyılda Memlük Sultanlığına Kaygusuz Abdal'ın gitmesiyle Bektaşi tekkesi açılmıştır. Mısır toplumu Arap ve Berberi Müslüman çoğunlukta olduğu için Türk kültürünü temel alan Bektaşilik bölgede çok fazla yayılım gösterememiştir.

Bektaşilik 1826 yılında Yeniçeriler ile birlikte kaldırılmadan önce Hacı Bektaş Veli tekkesinin hakimiyeti için Çelebiler ve Dedebabalar arasında yüzyıllar süren mücadele olmuştur. Bu mücadele, yasaklı dönemde devletin vakıf olarak Nakşibendi tarikatından Hacı Bektaş Veli tekkesine postnişin atamasıyla üçlü mücadeleye dönüşmüştür. Bektaşiliğin 1826'da yasaklanması beraberinde birçok sorun ortaya çıkartmıştır. 19. yüzyılda yasaklı olan Bektaşilik üç farklı yöntemle birbirinden bağımsız hareketler şeklinde yasağı kaldırmaya çalışmıştır. İlk olarak Sünni geleneğe uyumlu faaliyetler geliştirip zaman zaman Nakşibendilik altında yıkımdan kurtulan tekkelerini yeniden devralmak olmuştur. İkinci olarak Osmanlı'da gelişen demokratikleşme hareketlerini destekleyip Jöntürklük ve İttihat ve Terakki hareketi altında yeniden teşekkül etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Üçüncü ve son olarak Balkanlarda kırsal bir yapıda olan Tepedenli Ali Paşa döneminde Bektaşiliğin tekkeler üzerinden geliştiği yere saklanarak yeniden örgütlenmek olmuştur. Arnavutluk'ta gelişen bu hareket 19. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen milliyetçilik hareketlerinin tesiriyle tek ayrılıkçı boyuta ulaşan Bektaşi hareketini meydana getirmiştir.

Arnavut milliyetçiliği üzerinden Bektaşiliğin dönüşüm geçirmesinde birkaç faktör etkili olmuştur. Arnavutluk'ta Bektaşilik daha çok güney kısmında kalan Toska denilen Arnavut çevrelerce Tepedelenli Ali Paşa'nın desteğiyle Şemimi Baba tarafından yayılmıştır. Kruje şehrinde Şemimi Baba'nın tekke açması ile yetiştirdiği müritleri Gjirokaster, Berat, Permeti, Korça, Tepedelen, Avlonya ve Kolonya şehirlerinde tekkeler açmıştır. 19. yüzyıldan önce açılan Asım Baba'nın Zall tekkesi bu dönemde Arnavutlar tarafından kontrol altına alınmış ve diğer tekkelerin şehir çıkışlarında kurulmuş olmasıyla Bektaşi tekkeleri çetecilik ve istihbarat çalışmaları açısından milliyetçilerin uğrak yerine dönüşmüştür. Arnavutluk'ta Bektaşiliğin milliyetçi bir karaktere dönüşmesi Prizren Birliği sonrasında Fraşeri kardeşlerin

faaliyetleri ile örgütlenmiştir. Abdül Fraşeri ilk defa Melçan ve Fraşeri tekkelerini Prizren Birliği sonrasında toplantı yeri olarak kullanıp Bektaşileri milliyetçi faaliyetlere çekmiştir. Yine de milliyetçilik fikri Bektaşi tekkelerine Naim Fraşeri'nin Bükreş'te yayınladığı Fletore e Bektashinijet ve Querbelaja adlı eserleri üzerinden yayılmıştır. Naim Fraşeri, Bektaşilerin ayinlerinde kullandığı Türkçe terimleri Arnavutçaya çevirmiş, Arnavutluk bağımsız olursa yasaklı Bektaşiliğin özgür kalacağı üzerine vurgu yapmıştır. Ayrıca Bektaşiliğin temel kaynaklarından Kerbela mersiyesini yeniden yazarak Osmanlı'ya karşı düşmanlık adına Sultan II. Abdülhamit yönetimini Yezid'e Arnavut Bektaşilerini ise Yezit'in katlettiği Hz. Hüseyin'in soyuna dayandırmış ve Kerbela'nın intikamını almak için milliyetçi isyana teşvik etmiştir. Sadece Naim Bey değil onun çağdaşı olan Faik Konica, Midhat Fraşeri, Şemsettin Sami (Fraşeri), Derviş Hima, Şahin Kolonya, İbrahim Temo gibi Arnavut milliyetçileri Bektaşileri çete kurmaya ve tekkelerini milliyetçi bir okula dönüştürmesini sağlatmıştır. Bektaşiler, Fraşeri kardeşlerden yaşça en küçükleri olan Şemsettin Sami'nin oluşturduğu Latin alfabesine dayalı okuma yazma eğitimi vermiştir. Ayrıca Bektaşiler, Arnavutluk'ta meydana gelen alfabe tartışmalarında Arap alfabeli eğitimi savunanlara karşı Latin alfabeli eğitimi savunmuştur. Latin alfabesi Osmanlı'dan Kültürel olarak da kopuşun simgesi olmuştur.

Milliyetçilik etkisinde Bektaşi tekkelerinde ilk defa çete yapılanması Zall tekkesinin muhipleri olan Çerçiz ve Bajo Topulli kardeşlerin desteğiyle 1905 yılında Melçan tekkesinde Hüseyin Baba tarafından kurulmuştur. Çetecilik faaliyetlerinin yanı sıra Bektaşiler Osmanlı Arnavutluk'una milliyetçilik etkisindeki yasaklı yayınları, Mısır, Yunanistan ve Romanya üzerinden tekke ziyareti yapmak maksadı arkasında gizlice getirmiştir. Melek Şemberdhenyi Baba adında bir Bektaşi bu amaçla Mısır'daki Mukattam Bektaşi tekkesine gidip Kahire'de basılan milliyetçi yayınları Arnavutluk'a getirmiştir. Arnavut milliyetçiliği Bektaşi tekkeleri üzerinden Makedonya, Kosova, Yunanistan, Girit ve Mısır'daki Bektaşi tekkelerine yayılmıştır. Balkanlardaki Bektaşilerin merkez tekkesi olarak gördükleri Kalkandelen'deki Harabati Baba tekkesi 1909 yılında Arnavut milliyetçiliğinin aktif yapıldığı bir yere dönüşmüştür. Mısır'da ise Bektaşi tekkelerinin gelişimi bölgedeki Yeniçeri ve Türk hakimiyeti şeklinde gelişmişti. 19. yüzyılda Arnavut Tahir Paşa'nın Bektaşi olup bölgeye vali olarak atanmasıyla Arnavutlar Mısır'a göç etmeye başlamıştır. Mehmet Ali Paşa döneminde ise Arnavut göçü devam etmiş ve Bektaşi tekkelerinde Arnavut

hakimiyeti milliyetçi bir etkiyle dönüşüm geçirmiştir. Bu sırada Arnavutluk'ta Bektaşi tekkelerinin sayısı milliyetçi okul görevi görmesi ve çetelerin sığınağı olmasıyla hızla artış göstermiş 20'li sayılardan 50'li sayılara ulaşmıştır. II. Abdülhamit Bektaşi tekkelerinin hızla artışından şüphelenmiş ve bölgeyi takibe aldırmıştır. Fraşeri tekkesinde Aluş Baba, Ortodoks Hristiyan çetecilerden Mihail Grameno'yu tekkesinde derviş olarak gösterip Bektaşi kıyafeti içerisinde Osmanlı kuvvetlerinin takibinden gizlemiştir. Aynı şekilde Çerçiz Topulli adlı çeteci de Gjirokaster'deki Zall tekkesinde Ali Hâki Baba tarafından saklanmıştır. Arnavutluk'taki milliyetçi Bektaşi hareketleri 1908 yılında Resneli Niyazi Bey ve İbrahim Temo gibi İttihatçı Arnavut asıllı aydınlar tarafından Melçan tekkesindeki Hüseyin Baba üzerinden dizginlenerek 1908 Jön Türk ihtilaline dahil olarak Meşrutiyet idaresinin kurulmasına yardım etmiştir.

İttihatçılar Arnavutların isyanlarından ve meclisteki milliyetçi ayrılıkçı hareketlerden rahatsız olmuş, başlangıçta izin verdiği Arnavutça eğitim için açtırdığı resmî okulları 1910'da ayrılıkçı boyuta ulaştığı için kapattırmıştır. Bu durumu protesto için Başkimi örgütü tarafından düzenlenen mitinge Şaban, İlyas ve Behlül babalar katılmıştır.

1911 yılındaki Arnavut İsyanı'na Abidin Baba (Fraşer), Ahmet Koştani Baba (Koştan), İlyas Derviş (Verzhezhe), Ahmet Turani Baba (Tepedelen), İsmail Baba (Gılava), Medin Gılava Baba (Levan), Cemal Baba (Kraşova), Selim Ruhi Baba (Gjirokaster), Melek Şemberdhenyi Baba (Skrapar), bulundukları bölgelerde aktif olarak katılmıştır. Hacıbeyzade Ahmet Muhtar'ın çıkarttığı Muhibban dergisi yani meşrutiyet döneminin Bektaşilik yayınında 1911 İsyanı'na katılan Bektaşilerin aslında Osmanlı düşmanı olmadığı, resmiyetleri tanınmayıp tekkelerinde ibadetleri konusunda serbest kalmadıkları için bu duruma mecbur kaldıklarına değinmiştir. Arnavutluk'ta 1911 yılında çıkan isyan bastırılmış fakat 1912 yılında Balkan Harbi'nin başlamasıyla güneyden Yunan, kuzeyden Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını tehdit etmesiyle İsmail Kemal Bey'in liderliğinde 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bu tarihten itibaren Bektaşilerin Arnavutluk'taki öncü isimleri Ahmet Turani Baba ve Metin Gılava Baba olmuştur.

Arnavutluk'ta Bektaşilik yeniden resmiyet kazanmak uğruna milliyetçi isyana başvururken İstanbul'un kültürlü seçkin Bektaşi zümresi gizliliğe dayalı cemiyetlere ve İttihat ve Terakki hareketine dahil olmuştur. İttihatçılar arasında Talat Paşa,

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi birçok Bektaşi yer almıştır. 1909 yılında Arnavutluk'ta milliyetçi isyanlar devam ederken bir yandan Çelebi kolundan Cemalettin Efendi, Babagan kolundan Tepedelenli Hacı Feyzi Dedebaba ve Bab-ı Meşihat'ın atadığı Nakşibendi Şeyhi arasında Hacı Bektaş Veli tekkesine hâkim olma yarışı meydana gelmiştir. Bab-ı Meşihat'e ve Sadarete çekilen telgraflar sonucunda, Feyzi Dedebaba'nın Arnavut milliyetçiliği yaparak tekkeye Arnavut asıllı dervişleri yerleştirip Türkleri uzaklaştırdığı ortaya çıkmıştır. 1912 yılında Feyzi Dedebaba İttihatçıların desteğini almak için İttihat ve Terakki Fırkası'nın parti üyelik şubesini tekkenin içine açmıştır. Bu sayede padişahlar ile yakınlık kurmuş olan Çelebilere karşı İttihatçılardan siyasi destek elde eden Feyzi Dedebaba'nın müritleri Mütevelli olan Çelebi Cemalettin Efendi'yi dergâhın gelirlerine el koymakla suçlamıştır. Diğer yandan Nakşibendi şeyhi Hamza Efendi vefat edince yerine resmî olarak iki taraf da postnişin olmak istemiştir. Devlet Babagan ve Çelebi atışmasında tarafları incelemiş yapılan tahkikat sonucunda Çelebileri haklı görse de tüm hakkı onlara vermeyi uygun bulmamıştır. Bunun sebebi ise hükümet tarafından Arnavut asıllı olan Feyzi Dedebaba'nın görevden alınmasına Arnavutluk'taki Bektaşilerin isyanla karşılık verebilme ihtimalinin düşünülmesidir. Nihayetinde hükümet yine Nakşibendi şeyhi atayarak dengenin korunmasını istemiştir.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi hem Arnavutluk'ta hem de Osmanlı'da Bektaşiliğin bağımsız hüviyet kazanmasını engellemiştir. Arnavutluk'ta güneyde İsmail Kemal Bey'in yönetimi, kuzeyde Esat Toptani Bey'in yönetimi Balkan Harbi'nin sonunda ortaya çıkarken Avrupalı devletlerin müdahalesi ile Alman Yüzbaşı Prens Wilhelm zu Wied'i Arnavutluk tahtına İskender Bey'in soyu olarak çıkartmıştır. Wied yönetiminde Yüksek Naiplik Konseyi kurulunca dört kişilik koltuktan biri Bektaşilere ayrılmış, böylece 1826'dan beri ilk defa Bektaşilik resmiyet kazanmıştır. Bu resmiyet I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla kısa sürmüş, 1914 yılında Bektaşi tekkelerinin yoğunlukta olduğu Güney Arnavutluk Yunan işgaline uğraşmıştır. Güney Arnavutluk'ta bulunan 50 civarında tekkeden 48 tanesi zarar görerek işlemez hâle gelmiştir. Yunanların tekkeleri hedef almasının sebebi mensuplarının milliyetçi çeteler kurmasının yanı sıra bölgedeki İslam kültürünü yıkmak istemesidir. I. Dünya Savaşı'nda Arnavutluk Bektaşilerinin içinden Turan tekkesinden Ahmet Turani Baba, Zall tekkesinden Selim Ruhi Baba ve Gılava tekkesinden Metin Gılava Baba ön plana çıkmıştır. Metin Gılava Baba'ya Balkan Harbi sonrasında Prens Wied tarafından

ulusal kahraman ilan edilip madalya verilmiştir. Metin Gılava Baba, I. Dünya Savaşı'nda ise kurduğu Bektaşi çetesiyle mücadele verip İtalyan kuvvetlerine esir düştüğü 1917 yılında vefat etmiştir. Ahmet Turani Baba ise 1920 yılındaki Avlonya Savaşı'nda 250 kişilik gönüllü birliği ile başarılı mücadele verince halkın gözünde kahraman olarak anılmıştır.

I. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'deki Bektaşilerin durumu Arnavutluk'taki Bektaşilere benzerlik taşımıştır. İttihat ve Terakki yönetimi II. Abdülhamit idaresini devlet nezdinde tasfiye ederken Abdülhamit'in yerleştirdiği kadrolarda Bektaşiler ve Melamiler bulunmadığı için İttihatçılar tarafından bu iki tarikat mensupları güvenilir sayılmıştır. Buna ilaveten Talat Paşa'nın Bektaşi olmasıyla orduda ve istihbarat servisinde Bektaşilerin yer edinmesini sağlamıştır. Türkiye'deki Bektaşilikte Arnavutluk'tan farklı olarak Çelebi kolunun varlığı ve dolayısıyla Hacı Bektaş Veli tekkesi üzerinden hakimiyet yarışı savaş dönemlerinde bile devam etmiştir. Hacı Bektaş Veli tekkesi Bektaşiliğin merkezi olduğu için Türkiye'deki Bektaşilik hareketinden bağımsız olarak Arnavutluk'ta Bektaşiliğin değerlendirilmesi ilmî açıdan hata olacaktır. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Hacı Feyzi Dedebaba vefat ettikten sonra Kolonyalı bir Arnavut olan Salih Niyazi Dedebaba, Hacı Bektaş Veli tekkesinde Babagan kolunun liderliğini üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde aldığı yenilgi orduya asker ihtiyacını arttırmıştır. Padişah Mevlevilerden gönüllü tabur oluşturup Çanakkale cephesine sürünce İttihatçı hükümet de Enver ve Talat Paşa'nın Hacı Bektaş Veli tekkesini ziyareti ile Cemalettin Çelebi ve müridi Sıtkı Baba'ya Mücahidin-i Bektaşiyye Alayı kurdurulmuştur. Bu alay kurulurken Talat Paşa'nın has adamlarından Baha Sait Bey'in Türkiye'deki Alevi, Bektaşi ve Nusayri nüfusunun tespitinde görevli olduğu için aktif rol oynamıştır. Bazı Alevi ocakları Cemalettin Çelebi'nin kontrolünde olmadığı için 1914 yılında Enver Paşa ve Cemalettin Çelebi'nin katılımıyla Malatya'nın Mineyik köyünde tüm Alevi ocak lideri olan dedeler çağırılmıştır. Mineyik Kurultayı'nda Bektaşi ordusuna destek verilmesi ve karşılığında savaş sonrasında devletin kendilerini yok saymayıp resmiyet vereceği üzerine anlaşılmıştır. Mücahidin-i Bektaşiyye alayı, 1917 yılına kadar Kafkas cephesinde görev yapmıştır.

Öte yandan Babagan Bektaşilerin birçoğu İttihatçıların Manastır şubesi olan İhtilal Komitesi'nde yer alarak gayrinizami harp ve istihbarat servisi olan Teşkilat-ı Mahsusa da görev yapmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk başkanı olarak bilinen

Süleyman Askeri Bey'in ve son başkanı olan Yarbay Hüsamettin Ertürk'ün Bektaşi olması tarikatın ne kadar yapı içerisinde etkili olduğunu kanıtlar nitelik taşımıştır. Hüsamettin Ertürk, Topkapı Bektaşi tekkesinde dervişlik icazeti almıştır. Süleyman Askeri Bey de Suriye Cephesine yanında Selman Cemali Baba'yı götürmüştür.

Arnavutluk'ta Bektaşi tekkelerinin kalabalık çevreleri olduğu hâlde Türkiye'nin kurtuluş mücadelesinde Bektaşiler daha zor koşullardan geçmiştir. Osmanlı'da resmî olarak tanınmadığı hâlde Bektaşiler, Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde yer alan Bektaşi şahsiyetler üzerinden Mondros Mütarekesi sonrasında yeraltı cemiyetlerinde Millî Mücadele'ye aktif olarak dahil olmuştur. Bektaşiler, işgal İstanbul'unda Kara Vasıf ve Kara Kemal'in kurucusu olduğu Karakol Cemiyetine Kadıköy'deki Şahkulu Sultan ve Üsküdar taraflarındaki İnadiye tekkeleri üzerinden katılım sağlamıştır. Bu tekkeler ve mensupları olan Yusuf Fahir ve Ali Nutki babalar, İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve silah kaçırmak için güzergâh merkezi görevleri üstlenmişlerdir. Karakol Cemiyeti'nin Bektaşiler ve Aleviler üzerindeki en etkili şahsiyeti Baha Sait Bey olmuştur. Baha Sait Bey'in Bektaşi oluşuna delil varken, Kara Kemal'in Bektaşi olduğuna dair sadece Turgut Koca Baba'nın rivayetleri vardır. Baha Sait Bey, Anadolu'daki Alevi-Bektaşi zümrelerinin yaşadığı bir harita oluşturmuş, buna ilaveten M. Kemal Paşa'nın adına ondan habersiz mektup atarak Mineyik'te Alevi dedeleri toplantısı düzenletip Millî Mücadele'ye katılmalarını sağlatmıştır.

Karakol Cemiyeti'nin dağılmasından sonra Bektaşiler kendi içlerinden Yarbay Hüsamettin Ertürk'ün kurduğu Müsellah Müdafa-i Milliye Grubu altında İstanbul'daki mücadele faaliyetlerini yürütmüştür. M.M. Grubu'nun kuruluş toplantısı Topkapı Bektaşi tekkesinde gerçekleşmiş, Hüsamettin Bey toplantıya derviş kıyafetiyle katılmıştır. İşgal güçlerine Bektaşi kılığında faaliyet yürütmesiyle yakalanmamıştır. M.M. Grubu'na hizmet veren Bektaşi tekkelerine bakıldığında, Avrupa yakasında Eyüp, Topkapı, Sütlüce, Şehitlik tekkeleri, Anadolu yakasında İnadiye ve Şahkulu Sultan tekkeleri faaliyet göstermiştir. Görev yapan Bektaşiler ise, Hüsamettin Ertürk Baba, Hamdi Baba, Haydar Cemil Baba, Hafız Salih Baba, Asım Giritlioğlu, Ali Naci (Baykal) Baba, Hasan Baba, İbrahim Mihrabi Baba, Arnavut Bektaş Baba, Hafız Tahsin Baba, Topal Mehmet Tevfik Baba, Ali Nutki Baba, Hacı İlhami Baba, Münir Baba, Ahmed Halid Baba, Ekrem Derviş ve Hüseyin Kazım Baba'dır.

Diğer yeraltı cemiyetlerinde çalışanlar ise Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye örgütlerine katılan ve Akbaş Cephaneliği Baskını'nı yapan Çamlıca tekkesinden Dramalı Rıza Bey, Teşkilat-ı Mahsusa adına çalışmış ve Damat Ferit'e başarısız suikast girişimi sonrasında idam edilmiştir. Yine bir diğer şahsiyet olan Ali Rıza (Öge) Baba, İstanbul'da Talat Paşa'nın yanında gezdirdiği istihbarat polisi olduğu için İstanbul'daki işgalcilerle işbirliği yapan Ermeni çetelerinin hedefinde olmuştur. Yaralı bir şekilde M.M. Grubu tarafından Anadolu'ya gizlice kaçırılmış Ereğli bölgesinde yeraltı cemiyetlerinden Askeri Polis Teşkilatı'na katılmıştır.

Bektaşiler, yeraltı cemiyetlerindeki faaliyetinden başka, Kuva-yı Milliye örgütlerine üye olarak ve TBMM'ye mebus olarak katılmıştır. Özellikle M. Kemal Paşa Mücahidin-i Bektaşiyye alayını kuran Anadolu'daki üç milyon Alevi nüfusuna hâkim olan Cemalettin Çelebi'nin Millî Mücadele taraftarı olmasını istemiştir. Nitekim Ali Fuat Paşa'nın, Cemal Bardakçı Bey'in bu amaçla ziyaretlerinden başka doğrudan M. Kemal Paşa, 21 Aralık 1919'da Çelebi Cemalettin Efendi'yi ziyaret etmiştir. Çelebi Cemalettin Efendi, aslında Amasya Tamimi'ni imzalayanlar arasında olduğu için başından beri Millî Mücadele taraftarı olmuştur. Cemalettin Çelebi, I. TBMM'de İkinci Reis Vekili seçilmiştir. Hasta olması sebebiyle TBMM'ye hiç katılmamıştır.

Bir diğer Kuva-yı Milliye örgütlerine katılan Bektaşi ise Kazak/Teslim Abdal tekkesinden Hüseyin Mazlum Baba ve oğlu Mümtaz Baba, İzmir'deki Redd-i İlhak Cemiyeti'ni ve Denizli teşkilatlarını desteklemiştir. Mümtaz Baba yanına gelen Selman Cemali Baba ile birlikte Yörük Ali Efe'nin kuvvetleriyle yan yana Umurlu Cephesi'nde Yunanlara karşı savaşmıştır. Babagan kolundan Ali Ulvi Baba, Millî Mücadele'de düzenli orduda tabur imamlığı yapmıştır. Hasan Ragıp Erensel Baba da Çanakkale cephesinden beri Atatürk'ün yanında dostu olarak yer almış ve Batı cephesinde orduda doktorluk yapmıştır.

Bektaşilerin Millî Mücadele karşıtı olan iki şahsiyeti tespit edilmiştir. Millî Mücadele'ye zararlı cemiyetlerden Tarikat-ı Salâhiye'nin üyesi olan Sakallı Rıfkı (Derviş Ruhullah) Mudanya Ateşkesi'nden hemen sonra ihanetinden dolayı ülkeyi terk etmiştir. Bir diğer Bektaşi ise derviş mertebesinde olan Filozof Rıza Tevfik, ülkenin işgalini onaylayan Sevr'i imzalayan delegelerden olduğu için savaş sonunda yurt

dışına kaçmıştır. Lübnan'da ve Mısır'da yaşamını sürdürdüğü yıllarda Arnavutların kontrolünde olan Kahire'deki Mukattam Bektaşi tekkesi dervişleri arasına katılmıştır.

Bulundukları Türkiye ve Arnavutluk devletlerinin bağımsızlık mücadeleleri sona erip ulusal devletler kurulduğu zaman Bektaşiliğin tarihî seyri ve gelişimi iki ülkede farklı şekilde gelişmiştir. Türkiye'de Bektaşiler kuruluş mücadelesine aktif katıldıkları hâlde, devletin kurucu zümrelerinden sayılmamıştır. Şüphesiz ki bu durumun meydana gelmesi Osmanlı'nın çok uluslu, çok kültürlü yapısının devletin dağılmasında etkili olmasının ortaya çıkardığı düşünceden kaynaklanmıştır. Arnavutluk'ta ise 1920'deki Lushnja Kongresinde Süleyman Delvina hükümeti kurulmuş devleti dört farklı dinî görüşten temsilciden oluşan heyetin idare etmesi kararı alınmıştır. Süleyman Delvina'nın onayı ile 14-17 Ocak 1921'de Skrapar'ın Prişte tekkesinde ilk Bektaşi Kongresi meydana gelmiştir. Bu kongrede Bektaşilerin devlet nezdinde tanınması resmiyet kazanarak iç düzeninin devlete uyumlu çalışması için maddeler belirlenmiştir. Bektaşilerin lideri Dedebaba vekili sıfatı ile Ahmet Turani Baba seçilmiştir. Ahmet Turani Baba'nın altında altı Halife Baba lokal yönetimi söyle olmuştur: Ahmet Turani Baba, Gjirokaster'den Süleyman Baba, Elbasan'dan Ahmet Baba, Fraşer'den Mustafa Baba, Permeti'den Cemal Baba, Prişte'den Kamber Ali Baba ve Korça'dan Haydar Baba.

I. Bektaşi Kongresi sonunda hazırladıkları Tüzükte kendilerini bir tarikat olarak değil İslam'ın ayrı bir mezhebi olarak tanımlanışlardır. İslam dini altında Sünni anlayıştan farklı olarak kendilerini Bektaşi toplumu olarak adlandırılmıştır. Arnavutluk Bektaşileri I. Tüzüklerinde kendilerini Osmanlı'daki merkezlerinden koptuklarını bildirmiştir. Bu durum dışarı ile bağı olan Sünni, Ortodoks ve Katolik toplulukları da merkezlerinden kopmaya mecbur bırakmıştır. Bektaşiler, Tomor Dağı'ndaki Ortodoks Hristiyanların kutsal bölgesi olan Saint Elias mezarını Hz. Ali'nin oğlu Abbas Ali türbesi olduğunu ilan etmiştir. Aynı şekilde Korfu adasındaki Saint Naum Ortodoks kilisesindeki Aziz Spridon'un mezarını da Sarı Saltuk türbesi yani Bektaşi mabedi olarak kabul ettirmiştir. Yani Arnavutluk Bektaşiliğinde Balkan Hristiyan kültürünün izleri olmasıyla Anadolu Bektaşilerine göre kültürel melezlik taşımıştır.

Arnavutluk'ta Ahmet Zogu ile Fan Noli arasındaki çekişmeyi Ahmet Zogu kazanıp kendisini Cumhurbaşkanı ilan edince Bektaşiler yeniden hükümete uyumlu

bir Tüzük yapmak istemiştir. 8-9 Temmuz 1924'te Arnavutluk'un Gjirokaster şehrindeki Haydariye tekkesinde Ahmet Turani Baba'nın liderliğinde II. Bektaşi Kongresi düzenlemiş, kendilerinin Sünni Müslüman toplumundan ayrı bir toplum oldukları belirtilmiştir. Yeni oluşturulan 72 maddelik Bektaşi Tüzüğünde Bektaşi hiyerarşisi aynı şekilde korunmuştur. Babalar Konseyi, Halife Baba Konseyi ve Genel Toplantı olarak yönetim oluşturulmuştur. Yine altı tane halife babanın bölgesel yönetimleri I. Tüzükte olduğu gibi korunmuştur. II. Bektaşi Tüzüğü maddelerinde I.'sine göre daha çok devlet ile uyumlu olmak adına maddeler yer almış, ayrıca Balkanlardaki tüm Bektaşi tekkelerinin kendilerine bağlı olduğuna değinilerek Türkiye haricinde diğer ülkelerdeki Bektaşileri kendi kontrollerine almışlardır. Arnavutluk aslında Türkiye'deki Arnavut asıllı Salih Niyazi Dedebaba'nın otoritesine aykırı davranmıştır. Çünkü 1924 yılında hazırlanan Tüzük maddesi daha Türkiye'deki Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'ndan bir yıl öncesinde çıkartılmıştır. Salih Niyazi Dedebaba'ya bağlı olması gereken tekkeler Ahmet Turani Baba'nın müdahalesi altına girmiştir. Yine de II. Bektaşi Tüzüğü her açıdan Arnavutluk'taki Bektaşi toplumunun yasal haklarının temelini oluşturmuştur. Tüzükte Arnavut milliyetçiliği Bektaşiliğe ibadet dili açısından şart koşulmuştur.

Türkiye'de Millî Mücadele sonlandıktan sonra ise Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesinde yine Nakşibendi şeyhi Hasan Efendi, Veliyettin Çelebi ve Salih Niyazi Dedebaba hakimiyet yarışını devam ettirmiştir. Fakat Türkiye'de Mustafa Kemal liderliğinde Fransız inkılabı örnek alınarak köklü inkılaplar yapılmaya başlamıştır. Veliyettin Çelebi ve Salih Niyazi Dedebaba II. TBMM döneminin seçimlerinde M. Kemal Paşa'yı desteklemiş ancak yeni meclis dönemine M. Kemal Paşa Bektaşilerden mebus adayı seçtirmemiştir. Yeni Meclis inkılapların yapılmasını hızlandırmıştır. Dinî alanda yapılan inkılaplarda, halifelik kaldırılmış, hiçbir dini topluluğa hak verilmemesi ile devlet kontrolünde dinin yönetilmesi için Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılıp yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Dinin yönetimdeki etkisi kırılınca dış müdahale ile Musul meselesi görüşülürken Doğu illerini kapsayan Şeyh Sait isyanı şeriatın yeniden gelmesi sloganı ile 1925 yılında çıkmıştır. İsyan bastırıldıktan sonra aynı yılın kasımında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu çıkartılmış, Mecliste Arnavut Bektaşilerine karşı sert söylemlerde bulunan Süleyman Sırrı Bey, Bektaşiliğinde yasaklanmasını kanuna dahil ettirmiştir. Aslında M. Kemal Paşa'nın Bektaşilerin yasaklanmasına izin vermesinin sebebi Yakup

Kadri'nin Nur Baba romanı ile Bektaşi algısının kötüleşmesi ve Çelebiler adına Antalya çevresinde vergi toplayıp Bektaşi ordusu kurmaktan bahseden Mustafa Çavuş ve Veli Dede'nin İstiklal Mahkemesinde yargılanması ile meydana gelmiştir.

Nihayetinde 677 sayılı Kanun tüm tekkeleri şeyhlerin yaşadığı ev olan kısımları hariç kamulaştırmıştır. Ayrıca ayin yapmak, tarikat kıyafeti giymek yasaklamıştır. Bu kanun kapsamında Hacı Bektaş Veli tekkesi, Ziraat Numune Mektebine çevrilmiş, Mucur kaymakamı eşliğindeki heyet tarafından tekkenin eşyaları Ankara'daki Etnografya Müzesi'nin deposuna kaldırılmıştır. Salih Niyazi Dedebaba, Ankara Ulus'ta Meseret/Anadolu Otelini işletmiş ve otelinde gizli ayin düzenlemesi ile takip altına alınmıştır. Salih Niyazi Dedebaba da Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk ile görüşüp Bektaşilerin Millî Mücadele'ye ve kendisine destek verdiği gerekçesiyle Bektaşiliğin serbest bırakılmasını istemiştir. Bu isteği reddedilince Türkiye'den Arnavutluk'a kendi makamının taşınması için Haydar Cemil, Selman Cemali ve Bektaş babalar Arnavutluk'a gitmiştir. Arnavutluk'ta lider olan Ahmet Turani Baba'nın vefat etmesi, Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a taşınması için tüm engelleri kaldırmıştır. Salih Niyazi Dedebaba ile Ahmet Turani Baba ikisi de Feyzi Dedebaba tarafından yetiştirilmiş ve Ahmet Turani Baba karakter bakımından daha baskın bir şahsiyet olmuştur. Ahmet Turani Baba, 1920 yılından itibaren Arnavutluk'ta I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımdan sonra yeniden Bektaşiliği tekkeler üzerinden onararak yeniden teşkilatlandırmasıyla yaşadığı dönemde Arnavutluk Bektaşilerinin en büyük otoritesi sayılmıştır. Ahmet Turani Baba'nın ölümü ardından Ahmet Zogu'nun kendisini kral ilan etmesiyle, Arnavutluk Kraliyetine uyumlu yeni Bektaşi Tüzüğü hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Arnavutluk'ta III. Bektaşi Kongresi bunun üzerine 1929 yılında toplanmış, yeni Bektaşi Tüzüğüne dedebaba makamı eklenmiştir. Böylece uygun ortamın oluştuğunu öğrenen Salih Niyazi Dedebaba, Ocak 1930'da Türkiye'den Arnavutluk'a taşınmıştır.

Onun taşınması ve tekke yasağı Bektaşilerde siyasi bölünmeler meydana getirmiştir. Türk asıllı Bektaşiler ve Türkmen Aleviliği, M. Kemal Atatürk'ü dolayısı ile partisi Cumhuriyet Halk Fırkasını desteklemiştir. Fakat Türkiye'deki Arnavut asıllı Bektaşilerin bu konuda başlangıçta Atatürk'ü destekler iken 1925 yılında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'ndan sonra tepki niteliğinde desteği çekip muhalif olmayı tercih etmiştir. Salih Niyazi Dedebaba'nın merkezi Türkiye'den Arnavutluk'a taşıma işi Türkiye'deki vekili olan Ali Naci Baykal Baba'ya 1931 yılında gönderdiği mektuplara

göre Kral Zogu tarafından reddedilmiştir. Ali Naci Baykal Baba'ya kendisinin vekili olarak Türkiye'de dedebaba makamını devrettiğini bildirmiştir. Arnavutluk'ta böyle bir mektup attıktan sonra Salih Niyazi Dedebaba milliyetçi Bektaşilerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Kaldığı Turan tekkesinden Kazım Baba tarafından Salih Niyazi Dedebaba kovulmuştur. Kral Ahmet Zogu'nun desteğiyle Tiran'da Ali Demi mahallesinde Bektaşilik Merkezi kurmasına izin verilmiştir. Arazi ve para Kral Zogu'nun annesi tarafından bağışlanmıştır. Mehdi Fraşeri'nin ve Kral Zogu'nun da desteğiyle Salih Niyazi Dedebaba, milliyetçi Bektaşiler üzerine hakimiyet kurarak kendisi de milliyetçi bir politika benimsemiştir.

Arnavutluk'ta Bektaşilik, Salih Niyazi Dedebaba'nın gitmesiyle hiç olmadığı kadar güçlenerek 1826'dan beri hasret olduğu hukuki yasallık haklarına III. Bektaşi Kongresi sonrası yeni Bektaşi Tüzüğü ile sahip olmuştur. Türkiye'de Atatürk'e yakın asker kökenli Bektaşiler bir daha Bektaşilik adına faaliyet yapmazken Girit göçmeni çoğunlukta olan Aydın, İzmir, Manisa çevresindeki Türk asıllı Bektaşiler ve İstanbul'daki Şahkulu Sultan tekkesi çevresindeki Arnavut asıllı Bektaşiler, Ali Naci Baykal Dedebaba'yı dinlemeyip tekke yasağı kanununa uymadığı için gizli ayin düzenlemekten dolayı tutuklanma haberleri basına yansımıştır. Basındaki haberler daha çok içkili sofralarda Hz. Ali'nin anılması, sözlü şekilde ifadelerle Bektaşilik terimleri kullanılıp, içlerinden biri veya birkaçının yasaklı tarikat kıyafetlerini giymesi ve bunların yakalanması şeklinde yaşanmıştır. 1930'larda tutuklanmaların artmasına 1930 yılındaki Menemen Olayı sonrasında Türk hükümetinin irticaya karşı tarikatlara olan politikasını sertleştirmesi neden olmuştur.

Ulusal devletler döneminde Bektaşilik Arnavutluk ve Türkiye açısından değerlendirildiğinde, iki devlette de ulusal mücadelelerde Bektaşiler milliyetçi bilinçle yer almıştır. Ulus devletler ortaya çıktığında Bektaşiler Arnavutluk'ta kurucu zümreden sayılmış ve yasallaşmıştır. Buna karşılık Türkiye'de Bektaşiler kurucu rol üstlendikleri hâlde kurucu zümre olarak sayılmamıştır. Türkiye'de Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu kapsamında yasaklanması ile Bektaşilik bir inanç türü olarak değil tarikat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'de devletin halk için sunduğu din hizmetleri için kurulan Diyanet İşleri Reisliği, Bektaşiliğe dair hiçbir özellik taşımamıştır. Arnavutluk'ta adalet bakanı olan Bektaşi toplumundan Mehdi Fraşeri, Türkiye'de Bektaşiliğin Sünnilikten ayrı bir dini görüş olduğunun kabul edilmemesinin nedenini Osmanlı'dan miras kalan bir anlayış olarak farklı görüşlerin

devleti böleceği fobisinin mevcut olmasına bağlamıştır. Atatürk dönemi dinî politikasına yapılan bu eleştiri tam olarak doğruluğu yansıtmamıştır. Atatürk'ün İzmir ziyareti esnasında yanına Mazlum Baba'nın oğlu Mümtaz Baba'yı çağırtarak Bektaşi toplumu için Tüzük hazırlattığı hem Babagan hem de Çelebi kollarının sözlü tarihçiliğinde mevcuttur. Atatürk, Nur Baba hadisesini çözmek isteyip 1936 yılında Ali Nutki Baba ve Hasan Ragıp Baba'ya Bektaşiliğin yeniden açılabileceğini müjdelemiştir. Bu toplantıda Atatürk, Bektaşiliğin Türk kültürüne ait olan çağdaş bir dinî anlayış olduğunu Bektaşi babalarından dinlemiştir. Nihayetinde Mümtaz Baba 1937 yılının sonuna doğru hazırladığı taslağı Atatürk'e ulaştıramamıştır. Atatürk'ün vefatı ile bu girişim 1938 yılında yarıda kalmıştır.

Bektaşiliğin gelişimi konusunda, bulunduğu ulus devletlerin II. Dünya Savaşı'ndaki süreci de olumsuz etkilemiştir. Arnavutluk'ta Salih Niyazi Dedebaba, 1939'da başlayan İtalyan işgalinde dört dinî topluluktan Mussolini'ye tek biat etmeyen lider olmuştur. Bunun üzerine şüpheli bir şekilde 28 Kasım 1941'de Tiran'daki Bektaşiliğin Merkezi'nde suikast sonucunda öldürülmüştür. Ölümüne genel olarak akademik kaynaklarda İtalyan kuvvetlerinin sebep olduğu söylenirken İtalyan kukla hükümetinin resmî kanalları durumu saptırarak Komünist çetelerin yaptığını bildirmiştir. Yine de Faya Martaneşi Baba adlı hem Bektaşi hem de komünist olan şahsiyetin Partizan komutanı olduğu da düşünüldüğünde olaya şüphe ile yaklaşılması gerekmektedir. Salih Niyazi Dedebaba'nın ölümünden sonra Arnavutluk'ta İtalyan işgalinin kurdurduğu hükümetin Başbakanı olan Mustafa Kruya'nın akrabası Ali Rıza Baba dedebaba seçilmiş ve Türkiye'de bu esnada Salih Niyazi Dedebaba'nın Arnavutluk'a giderken vekil atadığı Ali Naci Baykal Baba da dedebaba olmuştur. Dünya genelinde ilk defa iki tane dedebaba makamı ortaya çıkmıştır. Arnavutluk'ta seçilen Ali Rıza Dedebaba mücerret olarak hiç evlenmemiş bir şahsiyet iken Türkiye'de mücerret gelenekten dedebaba seçilmesinden vazgeçilmiştir. Evli ve çocuk sahibi olan Ali Naci Baykal Baba dedebaba olmuştur. Ayrıca Arnavutluk'ta Türkiye'den farklı olarak Babagan Bektaşiler II. Dünya Savaşı'nda ülkeyi kurtaracak güçler açısından da ikiye bölünmüştür. Faya Martaneşi Baba, Feyzo Derviş ve Ahmet Muhtar Derviş Partizan kuvvetlerinde Enver Hoca'nın Ulusal Kurtuluş Cephesi'nde yer almıştır. Diğer bir Bektaşi görüşü ise Midhat Fraşeri'nin kurduğu Balli Kombëtar (Ulusal Cephe) adındaki milliyetçi yapılanmada yer almıştır. Balli Kombëtar'ın üst düzey yöneticileri arasına Zall tekkesinden Recep Derviş katılmıştır. Balli Kombëtar

yapısı içerisinde Zall tekkesinin postnişini Selim Ruhi Baba ve Arshi Bazaj Derviş aktif faaliyetlerde bulunmuştur. İki taraf arasında temel mesele vatanın işgalden kurtulması iken, Komünistlerin Yugoslavya'dan destek alabilmek adına Kosova'daki haklarından vazgeçmesi Büyük Arnavutluk amacı güden Balli Kombëtar'ın kendilerine düşman olmasına neden olmuştur. Türkiye'de Bektaşi geleneği ise bu sırada Ali Naci Baykal'ın Afyon PTT Müdürlüğüne atanmasıyla kurduğu temaslar sayesinde İzmir, Aydın ve Manisa bölgelerinde gizli ayin düzenlemesini engellemiştir. Ali Naci Baykal Dedebaba, eski Denizli Mebusu Hüseyin Mazlum Baba ile birlikle Bektaşilerin laik devlet düzenine uyması, yasak olan tarikat kıyafeti giyilmemesi ve gizli ayinlerin düzenlenmemesi konusunda disiplin getirerek yakalanmalarına engel olmuştur. İstanbul'da Şahkulu Sultan tekkesi çevresinde bulunan Arnavut asıllı Bektaşiler, Ali Naci Baykal'ı evli olması ve mücerret olmayışından dolayı dedebaba olarak kabul etmemiştir. Türkiye'de Arnavut asıllı Bektaşilerden Hafız Hasan Tahsin Baba bu dönemde gizli ayin tertiplemekten dolayı İstanbul'da yakalanmıştır.

Ulus devletlerde Bektaşiliğin en çok zayıfladığı dönem, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Arnavutluk ve Türkiye'nin iki kutuplu dünyada değişen devlet politikalarıyla meydana gelmiştir. Hür Dünya'nın ve Demir Perde bloklarının siyasi ve ideolojik çatışması Bektaşi tarikatını derinden sarsmıştır. Arnavutluk'ta komünist rejimin kuruluş sürecinde ülke içindeki Balli Kombëtar taraftarı olan veya Partizan kuvvetlere destek vermeyen Bektaşiler aranmış ve yakalananların bir kısmı idam edilirken bir kısmı da hapse atılarak kötü şartlarda yaşatılmıştır. Bu kıyımdan kurtulan Balli Kombëtar üyesi Recep Derviş ve Arshi Bazaj Derviş, Arnavutluk dışına Bektaşi geleneğini taşıyarak Bektaşiliği komünist ideolojiden kurtarmıştır. Arshi Derviş, Yunanistan'ın Farsala bölgesindeki Durbalı Sultan tekkesine sığınmıştır. Recep Derviş ise dört yıl İtalyan mülteci kampında Midhat Fraşeri ile beraber kaldıktan sonra 1948 yılında Mısır'daki Ahmet Sırrı Baba'nın hamisi olduğu Mukattam tekkesine sığınmıştır.

Arnavutluk'ta ise 1946'da Yugoslav ve Sovyet etkisinde Anayasa oluşturularak Bektaşi aileden yetişmiş olan Enver Hoca devlet başkanı olmuştur. Enver Hoca'nın dinler üzerindeki ilk politikası Arnavutluk'taki dört dinî anlayışı komünist rejime göre baskı ve zor kullanarak şekillendirmek ve dış dünya ile olan bağlarını kesmelerini sağlamak olarak belirlenmiştir. 1945'teki IV. Bektaşi Kongresi'nde Partizan Albay Faya Martaneşi Baba, Bektaşilerin devlet temsilcisi

seçilmiştir. Kongrede mücerret geleneğini Partizan Bektaşilerden Faya Baba ve Feyzo Derviş eleştirmiştir. Bektaşilikteki hiç evlenmeme yeminin kaldırılmasını istemişlerdir. Kongre'den sonra Mehmet Şehu'nun seçtirdiği Cafer Sadık Dedebaba birkaç ay içinde vefat edince yerine gelenekçi Abbas Hilmi Baba yeni dedebaba olarak Bektaşiler tarafından seçilmiştir. Bu durum komünist rejimde Bektaşiliğe ilk iç krizini yaşatmıştır. Faya Martaneşi Baba, mücerret yeminini bozup muhibibi olan bir kadından erkek çocuk sahibi olmuştur. Bu çocuğu ailesi olarak üstlenebilmek için devletteki konumunu kullanarak yeni bir Bektaşilik anlayışı kurmaya karar vermiştir. İlerici Bektaşiler adıyla Mart 1947'de örgütlenen bu anlayışın amacı, Bektaşiliği sakal tıraşı olan, tarikat cüppesi yerine modern kıyafetler giyen ve bekarlık yemini etmeyerek aile kuran bir inanca dönüştürmek şeklinde belirtilmiştir. Gelenekçi olan Abbas Hilmi Dedebaba bu durumun gerçekleşmesine engel olmak için Tiran'daki Bektaşilik Merkezinde Feyzo Derviş ve Faya Baba'yı kendi silahı ile öldürmüştür. Olay gerçekleştiği gece Sigurimi ajanları kendisini öldürmeden intihar etmiştir. Enver Hoca bu hadise karşısında şaşkın kalarak çok sevdiği silah arkadaşı Faya Baba'nın ölümü üzerine Bektaşiliğe olan tutumunu değiştirmiş, Bektaşileri Sigurimi ajanlarına takip ettirmiştir.

Enver Hoca, Faya Baba'nın intikamını almak için, Bektaşilerin dedebaba makamına seçtirmek istediği Ali Tomori (Turabi) Baba'yı İngiliz ajanı olmakla suçlatıp 1948 yılında idam ettirmiştir. Yerine kendisinin desteklediği Partizan kuvvetlere hizmet etmiş olan Kuzum Baba tekkesinden Ahmet Muhtar Baba'yı dedebaba olarak seçtirmiştir. Mısır'daki Balli Kombëtar yanlısı Bektaşiler de duruma muhalefet ederek Ahmet Sırrı Baba'yı dedebaba ilan etmiştir. Bu durumun meydana gelmesinde Ballist Recep Baba ile Komünist Ahmet Muhtar Baba'nın geçmişten gelen birbirine olan karşıtlığı da etkili olmuştur.

Bektaşiliğin kadim merkezi olan Türkiye açısından bu döneme bakıldığında, Ali Naci Baykal Dedebaba'ya biat etmeyen İstanbul Bektaşileri Türkiye'de çok partili hayatın başlamasıyla yeniden Bektaşiliğin serbest kalabileceği umudunu taşımıştır. Türkiye'de Bektaşilerin bu umudunu gerçekleştirmesine 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin kurucu liderlerinden Adnan Menderes'in yardımcı olacağı düşünülmüştür. Çünkü Adnan Menderes de tıpkı çağdaşı olan Arnavutluk'un lideri Enver Hoca gibi Bektaşi geleneğinin tesiri altında yetişmiştir. Çiftliklerinin yönetimini üstlenen hazine Avukatı Feyzi Akeren Baba, İzmir'de Adnan Menderes lise okurken veliliğini de

üstlenmiştir. Hasan Tahsin Baba, İzmir'deki Feyzi Baba aracılığı ile Adnan Menderes ile temas kurmuş ve 1949 yılında Demokrat Parti'nin Erenköy teşkilatı ile görüşülmüştür. Görüşmede herhangi bir sonuç çıkmasa da 1951 yılından itibaren İstanbul'daki Arnavut asıllı Bektaşiler, Mısır'dan Ballistlerin dedebaba ilan ettikleri Ahmet Sırrı Glina (Arnavutluk'ta Çoçoli) Baba'yı İstanbul'a davet etmişlerdir. Ahmet Sırrı Baba, 1952 yılında Türkiye'de 30 kişilik ayin düzenlenmesi suçundan yakalanmıştır. Ahmet Sırrı Baba'nın yargılanması 1949'da CHP hükümetinin 677 nolu kanunda yaptığı değişiklikle cezanın ağırlaştırılmış hâline denk gelmiştir. Nihayetinde Ahmet Sırrı Baba, Türkiye'den sınır dışı edilince Yunanistan üzerinden Mısır'a dönmüştür.

Arnavutluk'ta ise Ahmet Muhtar Dedebaba, Enver Hoca'nın katıldığı uluslararası komünist kongrelerine ve konferanslarına katılmış, Arnavutluk geneline yayılan Bektaşi tekkelerindeki Babaların yıllar içinde halk ile oluşturduğu bağını kopartmak adına hükümetin verdiği emre uymuştur. Güney Arnavutluk'taki babalar Kuzey'e, Kuzeydekiler de aynı şekilde Güney'e atanmıştır. 1950 yılı Arnavutluk'ta Bektaşi toplumunun statüsü açısından kritik bir rol oynamıştır. Arnavutluk'ta İçişleri Bakanı Koçi Xoxe idam edilmiş, Arnavutluk Yugoslavya'nın etkisinden arındırılmış ve Sovyetlere bağlı bir rejim oluşturmak için yeni Anayasa ilan edilmiştir. Bu Anayasada Bektaşilere ayrı bir din statüsü tanınmıştır. V. Bektaşi Kongresi bunun üzerine toplanmış, hükümetin isteğiyle Ahmet Muhtar Dedebaba kendisinin tüm dünyadaki Bektaşilerin lideri olarak tanıtmıştır. Aslında bu durum dışa kapalı bir devlet düzenine sahip Arnavutluk için imkânsız bir durum teşkil etmiştir. Arnavutluk Bektaşilerinin Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'da bulunan tekkeler ile bağ kurması dışa kapalı komünist devlet nezdinde hareket edilmesiyle imkân dahilinde olmamıştır. Nitekim Enver Hoca, Arnavutluk'ta Bektaşiler ile Sünni Müslümanların bağını kopartmış, Ahmet Muhtar Dedebaba'nın kendisini dünya genelinde lider ilan etmesiyle Türkiye ve Mısır'daki Bektaşilerin Arnavutluk'takilerle arasında uzlaşılmaz bir durum ortaya çıkmıştır. Ayrıca V. Bektaşi Kongresi'nde oluşturulan Bektaşi Tüzüğünde Arnavutluk Bektaşileri yüzyıllardan beri devam eden geleneksel Bektaşi tekke işleyiş ve yönetim düzenini değiştirmiş, farklı bir Bektaşilik anlayışı geliştirmişlerdir. Arnavutluk'ta Enver Hoca yönetiminin şekillendirdiği bu yeni Bektaşilik düzeninde Ahmet Muhtar Dedebaba, farkında olmadan Türk-İslam tekke vakıf geleneğini olumlu yönde geliştirmiştir. Martaneş tekkesine Bektaşi mühendisler

Hidrotermik Santral kurmuştur. Tekke gelirini halka sağladığı elektrik sayesinde elde etmiştir. Buğday üreten bir başka tekke de ambalajlı un üretimine geçerek endüstriyel dönüşüm geçirmiştir.

Mısır'daki Mukattam Bektaşi tekkesinde Ballist Bektaşilerden Recep Derviş, 1952 yılında Mısır'da Abdünnâsır liderliğindeki sosyalist yönetiminin kurulmasına müteakip gemi ile İtalya üzerinden New York'a gitmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye göçmen olarak yerleşen Arnavutların desteğiyle Michigan eyaletinin Detroit şehrindeki Taylor kasabasına 1954 yılında Bektaşi tekkesi inşa ederek tekkeyi açmıştır. Enver Hoca, bu gelişmeden rahatsız olarak Ahmet Muhtar Dedebaba aracılığı ile Arnavutluk'taki tüm tekkelere Recep Derviş'in açtığı tekkeyi kötülemiş ve varlığını kabul etmelerini istememiştir. Recep Derviş'e mürşidi Ahmet Sırrı Baba babalık icazeti yazarak mektup ile baba mertebesine yükseltmiştir. Enver Hoca, ABD'de Bektaşi tekkesinin açılmasına engel olamamıştır.

Arnavutluk'ta Bektaşilik, diğer dini kurumlara göre daha ayrıcalıklı gibi gözükse de Enver Hoca'nın siyasi alanda Sovyetler Birliği'nden Çin'e yakınlaşmasından etkilenmiştir. Çin'deki sosyalizm adına fikirde ve sanatta Kültür Devrimi Projesi, Arnavutluk'un sosyal ve dinî politikalarını değiştirmiştir. Arnavutluk gizli servisi olan Sigurimi ajanları Bektaşilerin arasına sızmıştır. 1958 yılında Ahmet Muhtar Dedebaba rejim ile ters düşüp geleneksel Bektaşiliğe meyletmesi üzerine Enver Hoca'nın emri ile tutuklatılmıştır. Daha sonra bu emrin resmî Bektaşi Tüzüğüne uyması adına Halife Baba Konseyi toplanarak Ahmet Muhtar Dedebaba'nın kırsalda bulunan Drizar köyünde hapse atılmasını karar almıştır. Hükümetin isteğiyle Ahmet Muhtar Dedebaba'nın yerine İlyas Fehmi Baba yeni dedebaba olarak atanmıştır. Ahmet Muhtar Dedebaba'nın çevresi İlyas Fehmi Dedebaba'yı kabul etmemiştir.

Türkiye'de Ali Naci Baykal Dedebaba sıfatını taşımaya devam ettiği Demokrat Parti Dönemin'de, hükümet Marshall yardımları ve NATO kapsamında İslami alanda serbestlik adıyla laiklikten taviz vermiştir. ABD, Türkiye'de Komünizm ile mücadele de İslam dininin halkı koruyacağı şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye'de serbestlik ezanın yeniden Arapça okunması, imam hatip okullarının açılması ve yeni cami inşası şeklinde Sünni toplumun gelişmesine olanak tanımıştır. Türkiye'de Babagan Bektaşilik ve Çelebi Bektaşiliği zayıflarken siyasal İslam ideolojisine karşı kimlik arayışında olan Alevilik ortaya çıkmıştır. Çelebiler, Demokrat

Parti ve CHP arasındaki seçim yarışında Tokat'tan ve Amasya'dan farklı partilerden aday gösterilmiş, aile seçimlerde tarafsızlığını koruyamamıştır. Çelebiler kendi içinde farklı partilerin taraftarlığı sebebiyle küskünlük yaşamıştır. Çelebilere bağlı olmayan Alevilerin lideri olan CHP'nin Malatya milletvekili Hüseyin Doğan Dede, daha sonra Adnan Menderes'in teklifiyle taraf değiştirerek Demokrat Parti safına katılmıştır. Ali Naci Baykal Dedebaba ise Babagan Bektaşileri siyasetten uzak tutarak Çelebiler ve Alevi hareketinden bağımsız bir hâle dönüştürmüştür. Alevi ve Çelebi zümreleri Demokrat Parti'nin köylerine cami inşa etmesi ve Said Nursi gibi Sünni alimlerin siyasete taraf olmasına tepki olarak siyasi harekete dönüşmeye karar vermiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunda Alevi toplumunun yer almaması ve Sünni anlayışa dayalı olan İslam teşkilatlarının Komünizm ile Mücadele Dernekleri altında hareket etmesi, siyasi hareket oluşturmaya çalışan bu Alevi topluluklarının yükselen sol düşünceye kaymasına sebep olmuştur. Nitekim Alevilik ve Bektaşilik alanında ilk yayınları neşreden Emek Basım Yayımevi'nin kurucusu olan Sefer Aytekin, dönemin ünlü komünistlerinden Vedat Türkali'nin yakın dostu olmuştur.

Demokrat Parti, Bektaşilerin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze yapılması kararını almıştır. Ali Sümer Baba ve Çelebiler bu süreçte hükümetin yanında yer almıştır. Öte yandan 1957 seçiminden itibaren Alevilerin Demokrat Parti'ye laiklikten taviz verdiği konusunda tepkisi ortaya çıkmıştır. 1957 seçiminden sonra CHP ve Demokrat Parti'nin arasında yaşanan hakimiyet yarışı hükümet bunalımına dönüşmüştür. Demokrat Parti hükümeti ve üniversitelerdeki gençlik örgütleri arasındaki çatışma başladıktan bir ay sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi meydana gelmiştir. Darbe sonrasında Alevi hareketi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e laiklik konusunda eski düzene dönülmesi, yeniden ezanın Türkçe okunmasını ve Alevi toplumunun ibadet haklarını verilmesini istemiştir. Milli Birlik Komitesi bu konuda toplumda ayrışma yaşanması durumuna karşı sükuneti koruyarak meselenin varlığına karşı kayıtsız kalmıştır. Fakat hükümet Hacı Bektaş Veli tekkesinin müze olmasını hızlandırmış, 16 Ağustos 1964'te tekke müze olarak açılmıştır.

27 Mayıs ihtilalinden birkaç ay sonra Türkiye'deki Babagan Bektaşilerin lideri Ali Naci Baykal Dedebaba vefat etmiştir. Kendisi vefat etmeden iki yıl önce daha önceden Dr. Ragıp Erensel Baba'nın tedrisinde Bektaşi tasavvufunu öğrenen Dr. Bedri Noyan'ı yetiştirmeye başlamıştır. Bedri Noyan, Bektaşi olduktan sonra Aydın'da kulak burun boğaz alanında doktorluk yaparken Girit göçmeni Yunus Ölmez Baba

tarafından Bektaşilik alanında özel bir eğitime tabi tutulmuştur. 1959 yılında Yunus Ölmez Baba'nın Manisa'daki Ali Rıza Baba tekkesinde yaptığı törenle Bedri Noyan, derviş mertebesine yükseltmiştir. 1960 yılında Ali Naci Baykal Dedebaba vefat etmeden önce Bedri Noyan Derviş'e önce babalık icazeti ve birkaç ay sonra halife baba icazeti vererek kendi yerine hazırlamıştır. Babagan Bektaşi geleneğinde seçilecek yeni dedebaba için öncelik mücerret olan Bektaşilere tanınmıştır. Ali Naci Dedebaba vefat ettiğinde Türkiye'de mücerret olan tek Bektaşi Girit göçmeni olan Mersin'de ikamet eden Cafer Sadık Bektaş Baba olmuştur. Ali Naci Baykal Dedebaba'nın cenaze töreninde Bedri Noyan Baba diğer yüksek mertebe Bektaşilerin onayı ile yeni dedebaba seçildiği için Cafer Sadık Baba'nın dedebaba hakkından feragat etmesi gerekmiştir. Nitekim Bedri Noyan Dedebaba ve Yunus Ölmez Baba, Mersin'e giderek sağlık sorunları ile mücadele eden yaşı bir hayli ilerlemiş olan Cafer Sadık Baba ile mutabakat yapmıştır. Böylece 26 Ağustos 1960 tarihinden itibaren Bedri Noyan Dedebaba, Türkiye'deki Bektaşilerin lideri olmuştur.

Bedri Noyan Dedebaba'nın faaliyetlerine bakıldığında, önce Türkiye'deki Bektaşiliği tek çatı altında toplamak, ardından dünyadaki tüm Bektaşileri Türkiye merkezi olmak üzere kendi otoritesine almak olmuştur. Öte yandan Türkiye'de devam eden tekke yasağı ve laiklik politikasına ters düşmemeye özen gösterip Bektaşiliği ilmi açıdan Türk kültürü çerçevesinde eserler yazarak yaşatmayı tercih etmiştir. Alevi önderlerinin ve Çelebi Bektaşilerinin kurucusu olduğu Birlik Partisi, komünist siyasi hareketine karşı çıkmak ve Alevi toplumunun haklarının verildiği bir düzen kurmak amacıyla kurulmuştur. Bedri Noyan Dedebaba ise Babagan Bektaşileri siyasetten uzak tutarak Bektaşiliğe siyasetin zarar vermesini engellemek istemiştir.

Bedri Noyan Dedebaba, Türkiye'de kendisini tanımayan İstanbul Bektaşileri ile Mısır'daki Ahmet Sırrı Baba'nın ölümüne müteakip 1964 yılında mutabakat yapmıştır. İstanbul Bektaşilerinin o dönemde en yetkin şahsiyeti Balıkesir'de mühendis subay olan Turgut Koca Baba olmuştur. Turgut Koca Baba, köken olarak Kosovalı Suzi Horasani adlı bir Abdal dervişine dayanmıştır. Turgut Baba, bilgisiyle ve tasavvufta ileri sürdüğü görüşleriyle hem Arnavutların hem de Türk Bektaşilerin çok kıymet verdiği bir şahsiyete dönüşmüştür. Bedri Noyan Dedebaba ile yaptığı mutabakatta Bektaşilik uygulamalarına müdahale etmemesi şartıyla onun liderliğini kabul etmiştir. Böylece Bedri Noyan Dedebaba, Türkiye'de Bektaşiliği tek çatı altında toplamıştır.

Bedri Noyan Dedebaba, Turgut Koca Baba'yı yanına aldıktan sonra ABD'deki Arnavut Recep Baba ve Yugoslavya'da bulunan Arnavut Kazım Bakalli Baba, Bedri Noyan'ın otoritesi altına toplanmıştır. Bedri Noyan Dedebaba, Arnavutluk haricinde kalan dünyadaki tüm Bektaşileri lideri olarak Bektaşilerin son kutbu olmuştur. Arnavutluk'ta ise 1964 yılından itibaren Enver Hoca, Kültür Devrimi yapmak niyetiyle tüm dini kurumları işlemez hâle getirecek şekilde baskı altına almıştır. Bu bağlamda Kültür Devrimi başlayınca 1967 yılında Enver Hoca, Arnavutluk'ta tüm dinlerle beraber Bektaşiliği de yasaklamıştır. Bektaşi tekkelerinin büyük olanları depo, okul veya hastane gibi devlet kurumlarına bina olarak tahsis edilmiştir. Tiran'daki Dedebabalık Merkezi huzurevine çevrilmiştir. Yeni yapılmış olan küçük tekkeler yıktırılmış, dağ tepesindeki ulaşımı zor olan tekkeler yıkılmayarak kullanıma kapatılmıştır. Bektaşilerin türbeleri ve mezar taşları yıktırılmıştır. Bu dönemde Bektaşi babaları başka meslekler yapmaya başlamıştır. Büyük çoğunluğu devlet çiftliklerinde işçi statüsünde çalıştırılmıştır. Selim Kaliçani Baba taksi şoförü olmuştur. Ahmet Muhtar Dedebaba ise tüm ünvanlarından mahrum kalarak serbest bırakılmıştır. Herhangi bir işte çalışmayacağı için onu seven Tiran'daki bir ailenin evine bakıma muhtaç yaşlı olarak sığınmıştır. Bu dönemde Arnavutluk Bektaşileri takiyye yaparak doğum günü ve nişan törenlerinde gizlice ibadet yapmışlardır.

Genel olarak Bektaşiliğin ulusal devletlerdeki seyrine bakıldığında 1958 yılına kadar Bektaşilik Arnavutluk topraklarında Anadolu'ya göre daha hızlı bir yayılım ve gelişim süreci göstermiştir. Türkiye'de 1925 yılından itibaren tekkelerin ve tarikatların yasaklı olması ile birlikte laiklik politikaları Anadolu'da Bektaşi tekke geleneğini zayıflatmıştır. 1960 yılında Bedri Noyan'ın dedebaba seçilmesiyle onun eserleri ve politikaları sonucunda Türkiye'de Bektaşiliğin kültürel alanda gelişme göstermiş ve bu sayede Türkiye yeniden dünyanın Bektaşilik Merkezi hâline gelmiştir. 1967 yılında Enver Hoca'nın uyguladığı Kültür Devrimi tüm dinlerle birlikte Bektaşilik geleneğini yok etmeye varırcasına zayıflatmıştır. 1993 yılında Arnavutluk'ta komünist rejimin dağılmasıyla birlikte bir tane bile halife baba icazetli Bektaşi sağ kalmamıştır. Bu sebeple Ahmet Muhtar Dedebaba'nın babalık icazeti verdiği Reşat Bardi, Türkiye'ye gelerek Bedri Noyan Dedebaba'dan halife baba icazeti almıştır. Tüm dünyadaki Bektaşiler nihayetinde Bedri Noyan Dedebaba otoritesi altında toplanmıştır. Fakat Reşat Bardi Baba, Arnavutluk'a dönünce Türkiye'de devlet nezdinde Bektaşiliğin yetkili bir konumda olmayışını fırsata çevirerek kendisinin Arnavutluk hükümetinde

yetkili bir konumda olması için kendisini dedebaba ilan etmiştir. Reşat Bardi'nin, Bedri Noyan Dedebaba'nın otoritesini tanımamasında etkili olan düşünce Bedri Noyan'ın evli olup kendisinin mücerret olması, ayrıca Arnavut ve Türk millî kimliği ayrımı yapması olmuştur.

Türkiye Bektaşiliğin kadim merkezi olduğu halde Arnavutluk'ta yaşayan Bektaşilere otoritesini tam olarak sağlayamamasının ardında, Arnavutluk Devleti'nin Bektaşi inancına Türkiye'ye göre daha fazla ayrıcalık ve özgürlük tanıması olmuştur. Arnavutluk'ta Dünya Bektaşilik Merkezi adındaki kurum Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı gibi çalışmaktadır. Türkiye'deki Bektaşilik ise tekke ve tarikat yasağı altında inancını sadece kültürel manada yaşatmaktadır. Öyleyse Türkiye'de laiklik konusunda devletin düzenine zarar verilmeden Diyanet İşleri Başkanlığı altında Bektaşilere ve Alevilere ibadet imkânı ve devletin kurumlarında temsil hakkı verilmesi ile Arnavutluk'taki Bektaşilere denk konuma ulaşmış olacaktır.

Yine de Türkiye'nin Bektaşilere resmiyet kazandırıp hak vermesinin önünde birtakım engeller mevcut olmuştur. Bu engellere bakıldığında, Bektaşilik ile kökleri aynı olan Alevi zümresinin olması bu zümrelerin bir kısmının Çelebi Bektaşilerine bağlı iken bir kısmının da bağımsız hareket etmesi devlet nezdinde bu toplumun haklarını elde etmesine çok başlılık sebebiyle engel taşımıştır. Ayrıca iki kutuplu dünya düzeninde Alevi Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu sol fraksiyonlar altına girmiş, kentleşen toplumda köylerdeki gibi düzen kalmamıştır. Yani dede veya baba ile kendisine inanç açısından bağlı olan halk arasındaki bağ büyük ölçüde kopmuştur. Ayrıca Tarihsel süreçte sadece Sünni İslam anlayışı devlet nezdinde Türkiye'nin kuruluşundan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı altında ibadethanelere ve serbest ibadet yapma hakkına sahip olmuştur. Bektaşilik ise Türkiye'nin kuruluşundan bu yana bir asır boyunca ibadet hakkı olmadan ve din adamlarını yetiştiren eğitim kurumlarına sahip olamadan varlığını korumaya çalışmıştır. Bektaşilerin haklarının devlet tarafından tanınmasına engel teşkil eden durumlardan biri de Sünni gelenekten yetişen halkın büyük çoğunluğunun Bektaşi geleneğinden habersizce kulaktan dolma bilgiler ile kendilerine karşıt olarak tanıyor olmasıdır. Arnavutluk'ta Sünni ile Bektaşi arasındaki karşıtlık Türkiye'ye göre daha düşük seviyede olmuştur. Bu durumun sebebi ise Arnavutluk'ta nüfus bakımından %30'una tekabül eden Katolik ve Ortodoks Hıristiyan inançlarından halkın yaşaması ile daha kozmopolit dinî anlayışın gelişmiş olmasıdır.

Osmanlı'nın üç kıtaya hakimiyet kurduğu dönemde devletin Yeniçeriler ve kolonizatör Türk dervişleri ile olan bağından dolayı Bektaşilik devlette konumu bakımından en nüfuzlu Türk-İslam geleneğiyken, Türkiye'de yaklaşık yüz yıl içinde unutulmaya yüz tutmuştur. Arnavutluk'ta ise 1826 yasağından itibaren Bektaşilik yuva bulmuş, Arnavutluk milliyetçiliği altında yeniden resmiyet kazanmak ve geleneği yaşatmak adına 1912 İsyanı, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve 1967 Kültür Devrimi'nin yasağına rağmen ayakta kalmıştır. Nihayetinde Arnavutluk topraklarında Bektaşilik, Türkiye'ye göre daha çok mücadeleli ve zorluklar altında yaşamını sürdürerek daha fazla haklara sahip şekilde varlığını devam ettirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Arkivi Qendror Shtetëror/Arnavutluk Merkezi Devlet Arşivleri (AQSH)

AQSH, F. 152 (Ministria e Punëve të Brendshme), V. 1920, D. 370, f.3-4.

AQSH, F. 146 (Parlamenti), V. 1921, D. 80, f.1-3.

AQSH, F. 152 (Ministria e Punëve Të Brendshme), V. 1921, D. 89, f.1-15.

AQSH, F. 252 (Këshilli Ministrave), D. 45, V. 1928, f.1,2.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.1-3.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.4.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.5.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.6.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.7.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1924, D. 1, f.9-11.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1926, D. 2, f.1.

AQSH, F. 19 (İbrahim Temo), V. 1929, D. 84, f.1-10.

AQSH, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.1-2.

AQSH, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.3.

AQSH, F. 883 (Komüniteti Bektashian), V. 1929, D. 1, f.4-9.

AQSH, F. 148 (Kryesia e Republikës), V. 1929, D. VII-1, f.1-2.

AQSH, F. 346 (Prefektura e Shkodrës), V. 1930, D. I-361, f.1-2.

AQSH, F. 252 (Këshilli Ministrave), V. 1930, D. 180, f.10,33,35,48.

AQSH, F. 483 (Komüniteti Bektashian), V. 1930, D.4, f.5.

AQSH, F. 620 (Sabri Qyteza), V. 1931, D. 4-29, f.1.

AQSH, F. 620 (Sabri Qyteza), V. 1932, D. 4-30, f.2.

AQSH, F. 149 (Kryeministiria), V. 1933, D. IV-346, f.1-5.

AQSH, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1937, D. VIII-VIII-390, f.4.

AQSH, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1937, D. VIII-VIII-389, f.1-3.

AQSH, F. 161 (Mëkëmbësia e Përgjithshme), V. 1940, D. 596, f.1,3.

AQSH, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1939-1941, D. VIII-VIII-480, f.4.

AQSH, F. 155 (Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë (Ministria e Drejtësisë)), V. 1939-1941, D. VIII-VIII-480, f.8.

AQSH, F. 380 (Bashkia e Tiranës), V. 1941, D. 171, f.1.

AQSH, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.3,4.

AQSH, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.1,2.

AQSH, F. 482 (Komuniteti Mysliman), V. 1941, D. I-13, f.6.

AQSH, F. 161 (Mëkëmbësia e Përgjithshme), V. 1942, D. 1703, f.1.

AQSH, F. 149 (Kryeministria (Pas 7 Prill 1939)), V. 1942, D. VI-159, f.1-2.

AQSH, F. 158 (Çeta e Martaneshit), V. 1942, D. 2, f.1-2.

AQSH, F. 160 (Komanda Ustarake), V. 1943. D. 48, f.1-28.

AQSH, F. 149 (Kryeministiria), V. 1943, D. 33, f.1-182.

AQSH, F.144, (Koleksioni i hartave), D.190. f.1-2.

AQSH, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1945, D. I-9, f.1-3.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.1-4,22,24.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.5-10.

AQSH, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1945, D. I-9, f.1-3.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.1-4,22,24.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1945, D. 2-295, f.5-10.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1974, D. 228, f.30.

AQSH, F. 882 (Komuniteti Mysliman), v.1945, D. 63, f.34.

AQSH, F. 343 (Ministria e Financave), V. 1946, D. 2, f.1-2.

AQSH, F. 505 (Ministria e Financave), V. 1946, D. 81, f.2.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1947, D. 199, f.2.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.1.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.2-3.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.4-6.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.7.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1947, D. 14-447, f.8.

AQSH, F. 14 /APMP (Komiteti Qendror i Partise Punës Shqipërisë), V. 1947, D. 59, f.1.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 1-209, f.1-2.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 19-2226, f.1.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1950, D. 19-2226, f.2-3.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1950, D. 2220, f.1-20.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1950, D. 2225, f.1-78.

AQSH, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1950, D. 11, f.2.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1951, D. 1825, f.1.

AQSH, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1951, D. 7, f.2.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1951, D. 21-1922, f.2-3.

AQSH, F. 483 (Komuniteti Bektashian), V. 1954, D. 25, f.1.

AQSH, F. 490 (Këshilli Ministrave), V. 1956, D. 1212, f.2-24

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1953, D. 20-1178, f.1.

AQSH, F. 490 (Këshilli i Ministrave), V. 1955, D. 24-1322, f.1-3.

AQSH, F. 14/APMP (Komiteti Qendror i Partise Punës Shqipërisë), V. 1967, D. 42, f.1-14.

AQSH, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 20, f.12-20.

AQSH, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 20, f.23.

AQSH, F. 511 (Ministrisë së Arsimit dhe e Kulturës), V. 1967, D. 58., f.1-3.

Arkivin e Ministrisë së Rendit (A.M.R), Fondi i Drejtorisë së Dytë, V. 1958, D. 62, f.1-16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savuma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

ATASE, ATA-ZB, 2/0/96.

ATASE, ATA-ZB, 3/0/2.

ATASE, ATA-ZB, 28/0/105.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, **Meclis-i Vala (MVL)**, 1017/43, H. 15 Ra 1281/M. 7 Eylül 1865.

BOA, **Yıldız Esas Evrakı (YEE)**, 14/212, lef:2-6, H. 9 Za 1297/M. 13 Ekim 1880.

BOA, **Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT)**, 230/60, H. 23 Ş 1311/M. 29 Nisan 1894.

BOA, **DH.MKT**, 285/25-2, H. 19 Ra 1312/M. 20 Eylül 1894.

BOA, **DH.MKT**, 2345/30, H. 15 M. 1318/M. 15 Mayıs 1900.

BOA, **DH.MKT**, 2401/127, H. 17 Ce. 1318/M. 12 Eylül 1900.

BOA, **DH.MKT**, 2402/11, H. 17 Ce. 1318/M. 12 Eylül 1900.

BOA, **DH.MKT**, 2411/52, H. 11 Ca. 1318/M. 6 Ekim 1900.

BOA, **Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO)**, 1561/117035, H. 15 Ca. 1318/M. 10 Ekim 1900.

BOA, **DH.MKT**, 2419/90, H. 1 R. 1318/M. 25 Ekim 1900.

BOA, **DH.MKT**, 2492/36, H. 14 Sa. 1319/M. 2 Haziran 1901.

BOA, **DH.MKT**, 2527/113, H. 17 Cemazeyilevvel 1319/M. 1 Eylül 1901.

BOA, **DH.MKT**, 833/15, H. 6 M 1322/M. 23 Mart 1904.

BOA, **BEO**, 2602/195080, H. 14 Ra. 1323/M. 18 Haziran 1905.

BOA, **Dahiliye İdare (DH.İD)**, 1034/20, H. 23 Şe 1323/M. 21 Aralık 1905.

BOA, **Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ)**, 52/21, 29 Zilhicce 1324/13 Şubat 1907.

BOA, **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)**, 1099/30, H. 17 M. 1327/M. 8 Şubat 1909.

BOA, **DH.MKT**, 2791/12, H. 19 Ra. 1327/M. 10 Nisan 1909.

BOA, **Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ)**, 1-5/27-2, H. 16 Za 1327/ M. 29 Kasım 1909.

BOA, **DH.MUİ**, 63/46, H. 29 M 1328/M. 10 Şubat 1910.

BOA, **DH.MUİ**,127/25, H.29 Ş 1328/M. 5 Eylül 1910.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2 lef:8, R. 19 Eylül 1326/M. 2 Ekim 1910.

BOA, **Dahiliye Siyasi Kısım (DH.SYS)**, 44/1-11, H. 27 Safer 1329/M. 27 Şubat 1911.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2, lef:68, R. 14 Şubat 1327/M. 27 Şubat 1911.

BOA, **Dahiliye Mütenevvia (DH.MTV)**, 7/36-5 lef: 2-4, H. 4 Recep 1329/M. 1 Temmuz 1911.

BOA, **DH.MTV**, 7/36-12, H. 4 Recep 1329/M. 1 Temmuz 1911.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2 lef:33-1,2. R. 23 Ağustos 1327/M. 4 Eylül 1911.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2, R. 18 Eylül 1327/M. 1 Ekim 1911.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2, lef:53.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2, lef:56, R. 11 Kanun-ı evvel 1327/M. 24 Aralık 1911.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2, lef:112, R. 21 Mart 1328/M. 3 Nisan 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2 lef:141, R. 23 Nisan 1328/M. 6 Mayıs 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef:95, 1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef:86, R. 5 Mayıs 1328/M. 18 Mayıs 1912.

BOA, **DH.İD**, 33/29-1, R. 21 Mayıs 1328/M. 3 Haziran 1912.

BOA, **DH.İD**, 33/29-2, R. 15 Mayıs 1328/M. 28 Mayıs 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef: 93, R. 21 Mayıs 1328/M. 3 Haziran 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef: 55, 56, 57,; 69,70, 71,; 75, 76, 77, R. 16 Haziran 1328/M. 29 Haziran 1912.

BOA, **DH.İD**, 37/2-2 lef: 128, R. 7 Mayıs 1329/ M. 20 Mayıs 1913.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef:137, R. 14 Mayıs 1329/M. 27 Mayıs 1913.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef:144-1, R. 29 Mayıs 1329/M. 11 Haziran 1913.

BOA, **DH.İD**, 37/2-3 lef:162, R. 23 Temmuz 1329/M. 5 Ağustos 1913.

BOA, **Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM)**, 15/44, 4 Ra.ahir 1334/ 9 Şubat 1916.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-1/2-29-10, 18.03.1921.

BCA, 30-10-0-0/250-691-4, 24.10.1925.

BCA, 30-18-1-1/13-20-7, 29.13.1925.

BCA, 30-10-0-0/189-295-9, 12.02.1926.

BCA, 30-10-0-0/250-69-6., 17.05.1926.

BCA, 30-10-0-0/172-314-5, 26.07.1926.

BCA, 30-10-0-0/ 233-570-12, 29.04.1929.

BCA, 30-10-0-0/233-571-1, 09.02.1933.

BCA, 30-10-0-0/233-572-10, 20.08.1934.

BCA, 30-10-0-0/203-387-13, 14.02.1936.

BCA, 30-11-1-0/137-8-1, 29.02.1940.

BCA, 30-11-1-0/146-12-16, 21.05.1941.

BCA, 30-11-1-0/156-27-18, 26.08.1942.

BCA, 490-01-0-0/519-2083-1-24, 26.06.1945.

BCA, 30-11-1-0/176-19-12, 20.07.1945.

BCA, 30-11-1-0/182-14-19, 25.04.1946.

BCA, 30.1.0.0/77.513.3, 9.6.1950.

BCA, 51.0.0.0/4.37.12, 10.10.1953.

BCA, 30.1.0.0/134.873.14, 12,4.1954.

BCA, 30-01-0-0/121-772-7, 15.09.1957.

BCA, 51.0.0.0/4.32.38, 20.05.1958.

BCA, 30-18-1-2/154-54-5, 02.04.1960.

BCA, 30.18.1.2/162.51.6., 29.09.1961.

BCA, 30-11-1-0/190-42-11, 10.06.1966.

BCA, 30-18-1-2/197-48-11, 14.07.1966.

BCA, 30-18-1-2/199-68-2, 01.10.1966.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-35, 25.05.1954.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-15, 27.08.1954.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Kurum. 500, Yer. 8350-54973-9, 06.09.1954.

Dursun Gümüşoğlu Baba Özel Arşivi

Yarbay Hasan Ragıp Erensel'in Askeri Safahat Belgesi,

Turgut Koca Baba'nın Fehmi Dedebaba'ya Mektubu.

İsa Tolga Çıplak Özel Arşivi

Bedri Noyan Dedebaba'nın 28.08.1960 tarihli mektubu.

Kryegjyshata Boterore Bektashiane Özel Arşivi

Turgut Koca Baba'nın Fehmi Dedebaba'ya Mektubu.

Taha Toros Özel Arşivi

Taha Toros Özel Arşivi, Fraşeri Ailesi ve Şemsettin Sami.

Taha Toros Özel Arşivi, "Şemsettin Sami ve Oğlu Ali Sami Yen".

Taha Toros Özel Arşivi, Dosya No: 257-Rıza Tevfik Bölükbaşı.

Taha Toros Özel Arşivi, Turhan Gürkan'ın Sinema hakkında yazısı,

TİTE (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) Arşivi

TİTE, Sıra No: 892, Kutu No: 64, Belge No: 145

TİTE, Sıra No:233, Kutu No:57, Belge No:67, s.1.

TİTE, Sıra No:3061, Kutu No:57, Belge No:152, 24/03/1339

II. Resmî Yayınlar

CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı, 17.11.1947.

"Statuti i Komunitetit Bektashian Shqiptar", **Gazeta Zyrtare**, Nr. 43, 14 Temmuz 1950, s.s.4-14.

"677 Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Bir Takım Ünvânların Men'i ve İlgâsına Dâir Kânûn", **Resmî Ceride**, S. 243, 13 Kânûn-i Evvel 1341 (13 Aralık 1925), s.743.

"Cemiyetler Kanunu", **T.C. Resmî Gazete**, Kanun No: 3512, 14 Temmuz 1938, s.10272.

"Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların, Men'i ve İgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra

Eklenmesi Hakkında Kanun", **T.C. Resmî Gazete**, Kanun No: 5566, 4 Mart 1950, s.18010.

Shtatutë i Kongresit Përgjithëshmë I (I. Genel Kongre Tüzüğü), Baballarëve Bektashi në Teqe të Prishtës, 4/17 Ocak 1921, s.s.4-6.

TBMM Adalet Komisyonu, Esas No. 7680/7136, Karar No. 31, s.132.

TBMM Tutanak Dergisi (TD), Dönem VIII, Toplantı 3, C.16, 46. Birleşim, 16 Şubat 1949, s.222.

TBMM TD, Dönem VIII, Toplantı 3, C.17, 57. Birleşim, 18 Mart 1949, s.61.

TBMM TD, Dönem VIII, Toplantı 3, C.20, 106. Birleşim, 10 Haziran 1949, s. 708.

TBMM TD, Dönem VIII, Toplantı 3, C.20, 106. Birleşim, 10 Haziran 1949, s.s.709-711.

TBMM TD, Dönem VIII, Toplantı 4, C.25, 57. Birleşim, 1 Mart.1950, s.177.

TBMM TD, Dönem IX, Toplantı 1, C.5, 48. Birleşim, 22 Şubat 1951, s.434.

TBMM TD, Dönem IX, Toplantı 4, C. 28, 49. Birleşim, 24 Şubat 1954, s.818.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre I, İçtima Senesi I, Cilt 1, İçtima 3, 25 Nisan 1336 Pazar, s.s.42-44.

TBMM ZC, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt 1, İçtima 4, 26 Nisan 1336 Pazartesi, s.69.

TBMM ZC, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 283.

TBMM ZC, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 284.

TBMM ZC, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 285.

TBMM ZC, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 286.

TBMM ZC, Devre II, İçtima Senesi III, C. 19, İçtima 17, 30 Teşrinisani 1341 Pazartesi, s. 288.

Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012.

Twenty Years of Socialism in Albania, Naim Frashëri, Tirana, 1964.

III. Süreli Yayınlar

"Manisada Gizli Ayin Yapanlar", **Akşam**, 9 Mart 1932, s.1.

"Manisada Ayin", **Akşam**, 14 Mart 1932, s.2.

"Gizli Bektaşî Ayini Maznunlarının Muhakemesi", **Akşam**, 20 Mayıs 1932, s.4.

"Bektaşilik", **Akşam**, 14 Haziran 1932, s.2.

"Bektaşi Ayini Mazlumlarının Muhakemesi", **Akşam**, 17 Haziran 1932, s.4.

"Gizli Âyin", **Akşam**, 23 Kasım 1933, s.6.

"Gazi Hz. ve Muhterem Misafirimiz İzmirde Çok Hararetle Karşılandılar", **Akşam**, 23 Haziran 1934, s.1.

"Bektaşi Âyini", **Akşam**, 10 Kasım 1935, s.2.

"Bektaşi Âyini", **Akşam**, 13 Aralık 1936, s.5.

"İzmir Lisesi'nin 50'nci Yılı Merasimle Kutlandı", **Akşam**, 13 Ekim 1938, s.4.

"Bektaşi Ayini Yapıyorlarmış", **Akşam**, 16 Haziran 1941, s.2.

"Bektaşi Babasının Duruşması", **Akşam**, 25 Ocak 1949, s.1.

Remzi Tozanoğlu, "Merdiven Köydeki Bektaşilik Dâvası", **Akşam**, 25 Şubat 1949, s.4.

"Rakı Sofrasında Bektaşilere Baskın", **Akşam**, 5 Ekim 1952, s.s.1,2.

"Bektaşi Babası ve Müritleri Tevkif Edildi", **Akşam**, 6 Ekim 1952, s.s.1,2.

"Ahmet Emin Yalman'ı 3 Yerinden Yaraladılar", **Akşam**, 23 Kasım 1952, s.1.2.

"Malatya Suikastı", **Akşam**, 24 Kasım 1952, s.2.

"Bektaşi Ayini Yaparken...", **Anadolu**, 15 Kasım 1933, s.2.

"Bektaşi Şeyhi Ali Ulvi Baba ile Müritlerinin Muhakemesi", **Anadolu**, 16 Kasım 1933, s.s.1,6.

"Aydın'da Bektaşiler Davası", **Anadolu**, 6 Eylül 1934, s.2.

"Satranç Müsabakası", **Anadolu**, 6 Haziran 1937, s.1.

"Bektaşi Ayini Mes'elesi", **Anadolu**, 13 Ağustos 1939, s.2.

"Bektaşi Âyini Yapan 10 Kişi Yakalandı", **Anadolu**, 16 Haziran 1941, s.2.

"İzmir'de Bektaşi Ayini", **Bugün**, 19 Haziran 1941, s.2.

Habil Adem, "Tarihe Karışan Bektaşilik", **Büyük Gazete**, S.3, 11 Teşrinisani 1926, s.s.2,3.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.4, 18 Teşrinisani 1926, s.8.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.6, 2 Kânunuevvel 1926, s.s.8-9.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.7, 9 Kânunuevvel 1926, s.s.8-9.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.8, 16 Kânunuevvel 1926, s.8-9.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.9, 23 Kânunuevvel 1926, s.s.4-5.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.10, 30 Kânunuevvel 1926, s.s.4-5.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.12, 13 Kânunusani 1927, s.s.12-13.

Habil Adem, "Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm", **Büyük Gazete**, S.13, 20 Kânunusani 1927, s.s.12-13.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.14, 27 Kanunısani 1927, s.s.4-5.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.15, 3 Şubat 1927, s.6-7.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.16, 10 Şubat 1927.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.17, 17 Şubat 1927, s.s.12-13.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.19, 3 Mart 1927, s.s.6-7.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.20, 10 Mart 1927, s.12.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.21, 17 Mart 1927, s.11.

Habil Adem, “Bir Bektaşi Babasının Hatıratı: Bektaşi Tekkesinde Senelerce Neler Gördüm”, **Büyük Gazete**, S.23, 31 Mart 1927, s.12.

“Âyin Davası”, **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1932, s.3.

“13 Bektaşi Yakalandı”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1932, s.2.

“Bulgaristan’da Bir Yobaz Dervişin Yaptıkları”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1933, s.3.

“İzmirliler Sevinç İçinde”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1934, s.4.

“İzmir’de Bektaşi Ayini Yapanlar Yakalandı”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1935, s.3.

“Bektaşi Babaları Adliyeye Verildi”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1936, s.2.

“Bektaşilerin Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1936, s.7.

“Bektaşi Ayini Yapanların Muhakemesi”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1936, s.2.

“Bektaşi Babaları Adliyeye Verildi”, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1937, s.2.

“Bektaşi Ayinleri Nasıl Yapılırmış?”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1937, s.4.

“Bektaşi Ayini Yapanlar Mahkûm”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1937, s.2.

"Kadıköy Vakıflar Direktörlüğü İlanları", **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1938, s.9.

"Bektaşi Ayini Yapmışlar", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1939, s.5.

"Meclis Bir Doktorun Affına Dair Raporu Reddetti", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1949, s.3.

"Malatya'da C.H.P'nin Kuvveti", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1950, s.5.

"Karşılıklı İtham ve İsnatlar Aldı Yürüdü", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1950, s. 1,3.

"C.H.P. den İstifalar", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1950, s.3.

"C.H.P. den İstifa Eden Hüseyin Doğan da D.P. ye Girdi", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1951, s.3.

"30 Bektaşi Dün Gece Ayin Yaparken Yakalandı", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1952, s.s.1,5.

Burhan Felek, "Baba Efendi", **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1952, s.3.

"Türkiye'de 30 Bin Bektaşi Varmış", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1952, s.1,5.

"Bektaşilerin Şeyhi Sırrı Baba Dün Yurt Dışı Edildi", **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1952, s.s.1,6.

"Vilayet-name", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1959, s.1.

"Demokrat Parti Mahkeme Kararı ile Dün Kapatıldı", **Cumhuriye**t, 30 Eylül 1960, s1.

Şenay Kalkan, "Bektaşi, Tanrı'yı Yol'da Buldu", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1991, s.14.

Şenay Kalkan, "Her Ne Varki Âlemde Örneği Var Âdemde", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1991, s.14.

İlhan Selçuk, "Tekke!", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1991, s.14.

Bedri Noyan, "Şeriatın Yobazı Gibi Tarikatın Yobazı Var", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1993, s.6.

Uğur Mumcu, "Alevi Köyüne Alevi İmam", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos Salı 1993, s.6.

Cemal Şener, "Hakkı Aydoğdu ile Söyleşi", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1993, s.6.

Cemal Şener, "Yaşayan Alevi Önderleri", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos1993, s.6.

Bedri Noyan, "Yedi iklim Beş Kıtada Bektaşi Dergahları", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1995, s.11.

Cemal Şener, “Detroit’te Bir Bektaşi Dedesi”, **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1995, s.12.

“Mustapha Kemal's Defıance. No Recognıtıon of Peace”, **Evening Mail**, 14 May 1920, s.3.

Ahmet Ekrem, “Kartal Oğullarının Ülkesi No:3”, **Haber**, 30 Haziran 1935, s.9.

“Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Tarikat-ı Salâhiye Mensuplarının Muhakemsi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Haziran 1340/1924, s.1.

Haşim Nahit (Erbil), “Türkiye’de Tekkeler ve Tarikatlar”, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ağustos 1341/1925, s.2.

Mustafa Kemal Atatürk, “Kastamonu’da İkinci Konuşma”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Eylül 1341/1925, s.1.

Ağaoğlu Ahmet, “Tekke ve Zaviyelerin Seddi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Kanunıevvel 1341/ Aralık 1925, s.1.

Ağaoğlu Ahmet, “Taassup Belası”, **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Nisan 1926, s.2.

“Menemen’de İrtica Tahkikatı Devam Ediyor”, **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Aralık 1930, s.1.

“Menemen’de Tahkik Heyeti Yeni Tevkifat Yaptı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Aralık 1930, s.1.

Siirt Mebusu Mahmut, “İnkılap Tehlikede Değildir”, **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Aralık 1930, s.1.

“Yedi Bektaşi”, **Halkın Sesi**, 13 Ağustos 1934, s.1

“Nur Baba Çıktı”, **İkdam**, 28 Nisan 1922, s. 9022.

“Nur Baba”, **İleri**, 25 Nisan 1338/1922, s. 3

“Nur Baba Çıktı”, **İleri**, 26 Nisan 1338/1922, s.4.

“Nur Baba’ya Cevap”, **İleri**, 23 Mayıs 1338/1922, s.2.

“Nur Baba Münasebetiyle”, **İleri**, 3 Haziran 1338/1922, s.3.

İrade-i Milliye, S.5, 2 Teşrinievvel/2 Ekim 1919, s.2.

2004, s.6-9.

"Manisa'daki Bektaşi Âyini", **Milliyet**, 15 Mart 1932, s.3.

"Manisa'daki Bektaşiler", **Milliyet**, 19 Mayıs 1932, s.4.

"Bektaşi Davası", **Milliyet**, 6 Haziran 1932, s.4.

"İzmir'de Bektaşiler", **Milliyet**, 15 Haziran 1932, s.4.

"İzmir'de Yakalanan Bektaşiler", **Milliyet**, 16 Haziran 1932, s.4.

"Gizli Ayin Yapan Bir Kafile Tutuldu", **Milliyet**, 17 Ekim 1933, s.2.

"Yedi Bektaşi Ayin Yaparken", **Milliyet**, 19 Ağustos 1934, s.6.

"Bayar'ın Dünkü Tetkikleri", **Milliyet**, 15 Temmuz 1951, s.s.1,3.

"Meçhul Bir Şahıs Ahmet Emin Yalman'ı Av Tüfeği ile Yaraladı", **Milliyet**, 23 Kasım 1952, s. 1.

Faruk Demirtaş, "Bütün Turistlerin Ziyaretgahı: Bektaşi Tekkesi", **Milliyet**, 23 Kasım 1951, s.2.

Necdet Tunçay, "Bektaşi Şeyhi Sırrı Baba ile Bir Mülakat", **Milliyet**, 18 Ocak 1952, s.s.1,7.

"Bektaşi Tekkesi Basıldı", **Milliyet**, 5 Ekim 1952, s.s.1,7.

"Ayin Yapan Bektaşiler Dün Tevkif Edildiler", **Milliyet**, 6 Ekim 1952, s.s.1,7.

Bektaşilerin Dosyası Savcılığa Verildi", **Milliyet**, 11 Ekim 1952, s.2.

"Bedavacı Babalar", **Milliyet**, 12 Ekim 1952, s.2.

"Bektaşilerin Duruşmasına Bugün Başlanıyor", **Milliyet**, 22 Ekim 1952, s.7.

"Bektaşi Ayini", **Milliyet**, 23 Ekim 1952, s.2.

"Âyin Yaparken Yakalanan Bektaşilerin Duruşması", **Milliyet**, 31 Aralık 1952, s.2.

"Bektaşi Ayini Yapanların Duruşması", **Milliyet**, 14 Şubat 1953, s.2.

"Sırrı Baba Mahkum Oldu", **Milliyet**, 3 Haziran 1953, s.7.

"Adayları Tanıtıyoruz Tokat", **Milliyet**, 14 Ekim 1957, s.3.

"İki C.H.P. Milletvekilinin İstifa Şaiyası Yalanlandı", **Milliyet**, 13 Mart 1959, s. 3.

"Bâzı Vaizler Zararlı Telkinlerde Bulunuyor", **Milliyet**, 12 Nisan 1958, s.3.

Refi Cevad Ulunay, "Aşk Risalesi", **Milliyet**, 20 Nisan 1959.

"Başvekil Şiddetin Netice Vermeyeceğini Söyledi", **Milliyet**, 3 Şubat 1960, s.5.

"Hacı Bektaş Türbesi Müze Haline Konuyor", **Milliyet**, 6 Mayıs 1960, s.5.

"Gürsel, Dert Dinliyor", **Milliyet**, 26 Haziran 1960, s.1.

"Dini inanışlara Müdahale Yok", **Milliyet**, 26 Temmuz 1960, s.s.1,5.

İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 11 Ekim 1983, s.9.

İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 13 Ekim 1983, s.9.

İlhami Soysal, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 14 Ekim 1983, s.9.

İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 14 Ekim 1983, s.9.

Mustafa Baydar, "Karaosmanoğlu, «Nur Baba», Rıza Nur ve «Atatürk» Üzerine Açıklamalar Yapıyor", **Milliyet Sanat**, S.111, Milliyet Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 20 Aralık 1974, s.30.

Hacıbeyzade Ahmet Muhtar, "Arnavutluk Ahvali Bektaşiler", **Muhibban**, Y.2, S.7-8, 24 Temmuz 1911, İstanbul, s.161.

Derviş Zeynelabidin, "Yakup Kadri Bey'in Romanında Bahsettiği Hakiki Nur Baba Kimdir?", **Resimli Perşembe**, S.84, 30 Kânunuevvel 1926, s.5.

Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.91, 17 Şubat 1927, s.4.

Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.92, 24 Şubat 1927, s.3.

Derviş Zeynelabidin, "Talat Paşa Nur Baba Tekkesinde", **Resimli Perşembe**, S.93, 3 Mart 1927, s. 3.

Derviş Zeynelabidin, “Bektaşi Şeyhi Hakiki Nur Babanın Dergahında Neler Olur Biterdi?”, **Resimli Perşembe**, S.83, 23 Kânunuevvel 1926, s.s.1,2.

“Manisadaki Bektaşiler”, **Son Posta**, 19 Haziran 1932, s.3.

“İzmir’de Âyin Yapanların Muhakemesine Başlandı”, **Son Posta**, 12 Temmuz 1932, s.11.

“Bektaşi Ayini Yapanların Muhakemesi”, **Son Posta**, 16 Ocak 1937, s.4

“İzmir’de Bektaşi Ayini Yapan Kadınlar”, **Son Posta**, 9 Mayıs 1939, s.5.

“Büyük Millet Meclisinde”, **Son Posta**, 19 Mart 1949, s. 7.

“Yavuz Sultan Selim’in Türbesi Bugün Açılıyor”, **Son Posta**, 21 Nisan 1950, s.2.

“İzmir’de Bektaşi Ayini Yapanlar”, **Ulus**, 16 Ağustos 1939, s.6.

“B. Millet Meclisi’ndeki Dünkü Görüşmeler”, **Ulus**, 19 Mart 1949, s.5.

“İzmir’de Bektaşiler”, **Vakit**, 19 Kasım 1933, s.6.

“Remzi Baba”, **Vatan**, 2 Aralık 1940, s.2.

“Sırrı Baba Dün Gece Ayinde Yakalandı”, **Vatan**, 5 Ekim 1952, s.1.

Yılmaz Çetiner, “Tutuklanan Bektaşilerden 21’i Tevkif Edildi”, **Vatan**, 6 Ekim 1952, s.s.1,3.

“İslam Demokrat Partisinin Feshine Karar Verildi”, **Vatan**, 21 Ekim 1952, s.1.

Aydoğan Önol, “Mevkuf Bektaşiler Tahliye Edildiler”, **Vatan**, 23 Ekim 1952, s.1, 5.

“Suçlular Bektaşi Ayini Yapmadığını Söylediler”, **Yeni Asır**, 7 Mayıs 1939, s.2.

“Bektaşiler Mahkemeye Verildiler”, **Yeni Asır**, 13 Ağustos 1939, s. 2.

Bedri Noyan, “Bektaşilik Alevilik Nedir?”, **Yeni Gazete**, 18 Haziran 1966, s.1,5.

“Vaktinde İnfaz Edilmiyen Bir Ceza”, **Yeni Sabah**, 19 Mart 1949, s.3.

“Doktorlar Arasında Tartışma Alevlendi”, **Yeni Sabah**, 1 Nisan 1949, s.5.

“Marshall Yardımı”, **Zafer**, 19 Nisan 1950, s.6.

“Barbaros Türbesi”, **Zafer**, 19 Nisan 1950, s.6.

"Yavuz Selim Türbesi de Açıldı", **Zafer**, 22 Nisan 1950, s.1.

"Celal Bayar Demokrat Parti Görüşünü Açıkladı", **Zafer**, 20 Nisan 1950, s.1.

Mümtaz Faik Fenik, "Arapça Ezana Müsaade Ediliyor", **Zafer**, 5 Haziran 1950, s.1,6.

IV. Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. Sedat Cem Karadereli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2010.

_____, **Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

AKTÜRK, Şener, **Etnisite Rejimleri ve Milliyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

ALPAN, Necip P., **Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk**, Ulucanlar Matbaası, Ankara, 1975.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phonix Yayınevi, Ankara, 2004.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1983.

_____, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK, Ankara, 1997.

ARZIK, Nimet, **Menderes'i İpe Götürenler**, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1966

ATAER, Yusuf Fahir, **Alevilik ve Bektaşilik Sırlarını İfşa Ediyorum**, Revak I Kitapevi, İstanbul, 2016.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.4, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1981.

_____, **Nutuk**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

AUSTİN, Robert J., **Founding a Balkan State Albania's Experiment with Democracy 1920-1925**, University of Toronto Press, Toronto, 2012.

AYBARS, Ergün, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İleri Kitapevi, İzmir, 1994.

AYDEMİR, Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, C.3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.

_____, **Menderes'in Dramı 1899-1960**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.

AYDIN, Ayhan, **Aydınlar/Kanaat Önderleri/Sanatçılarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri**, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

_____, **İzzettin Doğan'ın Alevi İslam İnancı, Kültürü ile İlgili Görüş ve Düşünceleri**, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

AYHAN, Aydın, **Balıkesir Çevresinde Horasan Erenleri**, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, Ankara, 2020.

BABA, Ali Ulvi, **Bektâşîlik Makâlâtı**, Haz. İsmail Kasap, Yusuf Turan Günaydın, Horasan Yayınları, İstanbul 2006.

BARDAKÇI, Cemal, **Alevilik-Ahilik Bektaşilik**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

_____, **Alevilik Ahilik Bektaşilik**, Postiga Yayınları, İstanbul, 2012.

BARTL, Peter, **Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Çev.: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul. 1998.

BAŞGİL, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, Çev. Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008.

BAYAR, Celal, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C. 6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

_____, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C. 7, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

BAYATLI, Osman, **Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları**, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, Bergama, 1957

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Peçevi Tarihi I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Birinci Balkan Savaşı III**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999.

_____, **İkinci Balkan Savaşı I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999.

BAZAJ, Tartar, **Shkoza Dhe Baba Arshi Bazaj**, Milosao, Sarande, 2012.

BEBEK, İlhami, **Millî Mücadelede Akbaş Cephaneliği Baskını**, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1994.

BERKES, Niyazi, **Teokrasi ve Laiklik**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984.

_____, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

BEY, Avlonyalı Ekrem, **Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)**, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

BEY, Ahmet Reşit, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım 1890-1922**, Çev. Nur Özmen Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

BİAGİNİ, Antonello Folco, **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2016.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, **Türkiye'de Millî Birligi Bozan Ayrılık (Alevî-Sünnî Ayrılığı)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991.

BİRDOĞAN, Nejat, **Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savunması (Müdafaa)**, Berfin Yayınları, İstanbul, 1994.

BİRGE, John Kingsley, **Bektaşilik Tarihi**, Çev.: Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1991.

BİTİŞ, Kamil, **Türkiye'de Unutulmuş Arnavutlar**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020.

BORİÇİ Kujtim ve Syrja Xhelaj, **Baba Shefqet GIlava, Martir i Demokracisë**, Urtësia, Tiranë, 2016.

BOZKURT, Celil, **Cevat Rifat Atilhan**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2012

BURKE, Peter, **Kültürel Melezlik**, Çev. Mustafa Topal, Asur Yayınları, İstanbul, 2011.

BYRNES, Robert F. ve Stavro Skendi, **Albania**, Frederick A. Praeger, New York, 1956.

CARTHY, Justin Mc., **Osmanlı Türkleri 1281'den 1923'e**, Çev. Timur Demirtaş, T&K Yayınları, İstanbul, 2015.

CHEKREZİ, Constantin A., **Albania Past and Present**, The Macmillan Company, New York, 1919

CLAYER, Nathalie, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Çev. Ali Berktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

CRİSS, Bilge, **İşgal Altında İstanbul**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

CRUMP, Laurien, **The Warsaw Pact Reconsidered**, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2015.

CEBESOY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hâtıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953.

ÇEÇEN, Anıl, **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009.

ÇELEBİ, Evliyâ, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 5. Kitap, C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, **Gününüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi** 6. Kitap, C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

ÇELİK, Bilgin, **Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.

ÇETİNER, Yılmaz, **Bilinmeyen Arnavutluk**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966.

CEVAD, Ahmed, **Balkan Faciaları (1912-1913)**, Haz. Fatma Ürekli ve Ebru Faruk Önal, İdeal Kültür&Yayıncılık, İstanbul, 2013.

ÇİFT, Salih, **Mısır'da Bektaşilik**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

ÇUKUROVA, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994.

DAFTARY, Farhad, **Alamut Efsaneleri**, Yurt Kitap-Yayın, İstanbul, 2008.

DAVENPORT, Richard A., **The Life of Ali Pasha of Tepeleni**, Published by Thomas Tegg and Son, London 1837.

DAWEY, Richard, **Sultan and His Subjects**, Vol I, Chapman and Hall LD., London, 1897.

DEDEBABA, Ahmet Sırrı, **Ahmediyye Risâlesi ve Nefesler,** Haz. Salih Çift, Revak Kitapevi, İstanbul, 2013.

DEMİR, Şerif, **Düello Menderes ve İnönü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

DEMİREL, Ahmet, **İlk Meclis'in Vekilleri**, iletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

DERİN, Haldun, **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

DERVİŞ, Hüda, **Yeni Belgeler Işığında Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği**, Ark Yayınları, İstanbul, 2006.

DİLİPAK, Abdurrahman, **Menderes Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990.

DOĞU, Bedri Cumhur ve Okan Kaya, **Türkiye Basın Tarihinde Bektaşilik**, Proje Ofset Ltd. Şti., İzmir, 2021.

DOJA, Albert, **Bektashism in Albania: Political History of Religious Movement**, AllS Press, Tirane 2008.

EFLÂKİ, Ahmet, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çev.: Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1964.

ELSİE, Robert, **Historical Dictionary of Albania**, The Scarecrow Press, Plymouth 2010.

_____, **The Albanian Bektashi**, I.B. TAURIS Bloomsbury Publishing Plc, New York, 2019.

ERDAL, Mahmut, **Yine Dertli Dertli İniliyorsun**, Matris Matbaası, Ankara, 1995.

ERDOĞAN, Fahrettin, **Sebilürreşatçılara Cevap ve Bektaşilik**, Emek Basım, Ankara, 1956.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, C. 2, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955.

_____, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, C. 3, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956.

ERGUN, A. Yavuz, **CHP'li Menderes 1931-1945**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2017.

ERİM, Nihat, **Günlükler 1925-1979**, C.I, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

ERÖZ, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

ERÖZ, Mehmet, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, Türk dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

ERTUĞRUL, Muhsin, **Benden Sonra Tufan Olmasın!**, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

ERTUNA, Hamdi, **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1983.

FAROQHİ, Suraiya, **Anadolu'da Bektaşilik**, Çev.: Nasuh Barın, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003.

FEVZİU, Brendi, **Enver Hoxha The Iron Fist of Albania**, I.B.Tauris & Co. Ltd, London and New York, 2016.

FİSCHER, Bernd J., **Albania at War 1939-1945**, Purdue University Press, Indiana, 1999.

FİSCHER, Bernd J. ve Oliver Jens Schmitt, **A Concise History of Albania**, Cambridge University Press, Cambridge, 2022.

FRASHËRİ, Kristo, **The History of Albania (A Brief Survey)**, nd, Tirane, 1964.

FRASHËRİ, Mehdi, **Historia e Lashtë e Shqipërisë Dhe e Shqiptarëve**, Phoenix, Tiran, 2000.

FRASHËRİ, Naim, **Fletore e Bektashinijet**, Amtioni&Zeli, Tirane, 2000.

_____, **The Bektashi Pages**, Edit. Muhammed Ahari, Babagan Books, Detroit 2006.

_____, **Qerbelaja**, Shtypshkronja AZA-SEsoft, Tetova, 1996.

GAÇE, Bardhosh, **Baba Medin Gllava**, Urtësia Bektashiane, Tirane, 2016.

GEGA, Hysen, **Një Jetë Në Udhën e Zotit**, Griselda Gega, Krujë, 2014.

GEGAJ, Athanas, Rexhep Krasniqi, **Albania**, ACEN Publication, New York, 1964.

GÖLE, Nilüfer, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1912.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

_____, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

GÖRKEM, İsmail, **Baha Sait Bey Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri***,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

GÜL, Muhsin, **Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1984.

GÜRKAN, Ahmet, **50. Yıl 1919-1973**, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1973.

GÜZEL, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal Bibliyografyası**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara, 1986.

GREW, Joseph C., **Atatürk ve Yeni Türkiye (1927-1932)**, Çev. Gülşen Ulutekin, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003

HADİDİ, **Tevarih-i Ali Osman**, Çev. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991.

HALLİDAY, Jon, **Memoirs of Enver Hoxha**, Chatto & Windus, London, 1986.

HANİOĞLU, M. Şükrü, **Bir Siyasal Örgürt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

_____, **Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981.

HASLOCK, F. R., **Bektaşîlik Tetkikleri**, Çev. Ragıp Hulusi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

HASLUCK, Von, **Bektaşiliğin Coğrafî Dağılımı**, Çev. Turgut Koca ve A. Nezihi Erginsoy, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1991.

HASLUCK, F. W., **Bektaşilik Tetkikleri**, Çev. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

_____, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam I**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, Çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

HOBSBAWN, Erik, **1780' den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

HOXHA, Artan R., **Communism, Atheism, and the Orthodox Church of Albania**, Routletge, New York, 2022.

HYSİ, Shyqyri, **Mision Bektashian**, Albpaper, Tirane, 2004.

İLTER, Erdal, **Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi**, MİT Basımevi, Ankara 2002.

İPPEN, Theodor, **Skutari and die Nordalbanische Küstenebe**, Druck und Verlag Von Daniel. A. Kajon., Sarajevo, 1907.

İNALCIK, Halil, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

_____, **Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, TTK, Ankara, 1987.

İNÖNÜ, İsmet, **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

İVGİN, Hayrettin, **Aşık Sıtkı Baba**, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1976.

İZZETİ, Metin, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul 2013.

JELAVİCH, Barbara, **Balkan Tarihi 1**, Çev. İhsan Durdu ve Gülçin Tunalı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

JELAVİCH, Barbara, **Balkan Tarihi 2**, Çev. İhsan Durdu ve Gülçin Tunalı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

JOWETT, Philip S., **Balkan Harbi'nde Ordular 1912-13**, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2012.

KAHRAMAN, Seyit Ali, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 6. Kitap, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

KAHRAMAN, Seyit Ali, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 8. Kitap, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

KALESHİ, Hasan, **Kontributi Shqiptarëve Në Dituritë Islame**, Logos-A, Prizren, 1991.

KALİÇANİ, Selim Rexheb, **Dede Ahmeti**, Fushe Kruje, 2000.

_____, **Histori e Bektashizmit si Sekt Mistik İslam**, KOHA, Tirane, 1999.

_____, **Testamenti Bektashian**, Marin Barleti, Fushe Kruje, 2000.

KALLAJXHİU, Xhevat, **Bektashizmi Dhe Teqeja Shqiptare Në Amerikë**, Emal, Tirane, 2021.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklâl Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.

KARAKUŞ, Emin, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, TTK, Ankara, 2007.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., "Kalenders Abdal Hayderis The Formation of Bektaşiyye in The Sixteenth Century", **Süleyman The Second and His Time**, Ed. Halil İnalcık ve Cemal Kafadar, The Isis Press, İstanbul, 1993.

_____, **Tanrının Kural Tanımaz Kulları**, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2008.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Nur Baba**, Haz. Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

_____, **Zoraki Diplomat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.

KARPAT, Kemal, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitapevi, İstanbul, 2004.

_____, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2002.

KEÇELİ, Şakir, **Uluslaşma Sürecimizde Bektaşi Aleviler ve Atatürk**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.

KIRÇAK, Çağlar, **Türkiye'de Gericilik 1950-1990**, İmge Kitapevi, Ankara, 1993.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Kemalizm Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitapevi, İstanbul, 2001.

KİNG, Russell ve Nicola Mai, **Out of Albania From Crisis Migration to Social Inclusion in Italy**, Berghahn Books, New York and Oxford, 2008.

KİNROSS, Lord, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2017.

KOCA, Şevki, **Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları**, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

_____, **Es-Seyyid Halife Turgut Koca Baba Divânı**, Nazenin Yayıncılık, İstanbul, 1999.

KOCA, Turgut, **Bektaşi Nefesleri ve Şairleri**, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1990.

_____, **Pir Nefes Üstad**, Bektaşi Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998.

KOÇAK, Cemil, **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları**, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009

_____, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Rejim Krizi**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

_____, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Dönüşüm**, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

_____, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) CHP iktidarının Sonu**, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

KOLOĞLU, Orhan, **Cumhuriyetin İlk Onbeş Yılı (1923-1938)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

_____, **İslam Âleminde Masonluk**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015.

KOTANİ, Apostol, **Baba Mustafa Xhani (Martaneshi): Hero i Popullit**, Komiteti Kombëtar i Organizatës së Veteranëve të Luftës Antifashiste Nacional Çlirimtare, Tiranë, 2001.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., **Köprülünün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler**, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

_____, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, **Türk Tarih-i Dinisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

KUNTER, Halim Baki, **Kırkbudak Hacıbektaş İncelemelerine Giriş**, Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, Ankara, 1951.

KUTAY, Cemal, **Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Acar Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul 2013.

KÜÇÜK, Hülya, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

KÜÇÜKKILINÇ, İsmail, **Jön Türklük ve Kemalizm Kıskacında İttihatçılık**, Historia Yayınları, İstanbul, 2018.

LULİ, Elisabeta ve Zenel Anxhaku, **Ligjerata Per Mataj e Stuhishme**, Botimet Kumi, Tirane, 2016.

MADEN, Fahri, **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, TTK, Ankara, 2013.

MCCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)**, Çev. Fatma Sarıkaya, TTK, Ankara ,2014.

MANGO, Andrew, **Atatürk**, Çev. Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999.

MARDİN, Şerif, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

MASTNY, Vojtech ve Malcolm Byrne, **A Cardboard Castle? An Inside History of The Warsaw Pact 1955-1991**, Central European University Press, New York ve Budapest, 2005.

MEHİLLİ, Elidor, **From Stalin to Mao Albania and the Socialist World**, Cornell University Press, Ithaca and London, 2017.

MELİKOFF, İrene, **Destandan Masala Türkoloji Yolculuklarım**, Çev.: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev.: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

_____, **Kırklar'ın Ceminde**, Çev.: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, **Uyur İdik Uyardılar**, Çev.: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

MERJA, Ylli ve Zenel Anxhaku, **Male Dhe Maja Të Bektashizmit Shqiptar**, Botimet Kumi, Tiranë, 2021.

MERTCAN, Hakan, **Bitmeyen Kavga Laiklik Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet**, Karahan Kitapevi, Adana, 2013.

MİDİLLİ, Zeliha, **Bir Balkan Şarkısı Saranda**, Ab Kitapçılık ve Dağıtımcılık, İstanbul, 2003.

NADİ, Nadir, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, **Nasrattınoğlu Seyahatnamesi Arnavutluk ve Kosova**, Funda Matbaacılık, Ankara, 2009.

NESİMİ, Abidin, **Yıllar İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

NİKAJ, Shtypshkraja, **Zgjanimi i Shtatutit të Lushnjes**, Tiranë, 1922.

NİYAZİ, Resneli, **Balkanlarda Bir Gerilla**, Çev. İhsan Ilgar, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.

_____, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

NORRİS, H. T., **Islam in The Balkans**, University of South Carolina Press, South Carolina, 1993.

_____, **Popular Sufism in Eastern Europe**, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2007.

NOYAN, Bedri, **Aşk Risâlesi**, Yeni Aydın Matbaası, Aydın, 1959.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. I, Ardıç Yayınları, Ankara, 1998.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. II, Ardıç Yayınları, Ankara, 1999.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. III, Ardıç Yayınları, Ankara, 2000.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. IV, Ardıç Yayınları, Ankara, 2001.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. V, Ardıç Yayınları, Ankara, 2002.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik**, C.VI, Ardıç Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VII, Ardıç Yayınları, Ankara, 2006.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. VIII, Ardıç Yayınları, Ankara, 2010.

_____, **Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik**, C. IX, Ardıç Yayınları, Ankara, 2011.

_____, **Demir Baba Vilayetnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1976.

_____, **Enel'aşk Tasavvuf Şiirleri**, Gayret Basımevi, İzmir, 1955.

_____, **Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi**, Doğuş Matbaacılık, Aydın, 1986.

_____, **Nöroloji Kliniği 1945-1946 Ders Yılları Çalışma ve Araştırmalar ile Klinik ve Poliklinik İstatistikleri**, T.C. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.

OBOLENSKY, Dmitri, **The Bogomils A Study in Balkan Neo-Manichaeism**, Cambridge University Press, London, 1972.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

_____, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, **Sarı Saltık**, TTK, Ankara, 2002.

ODYAKMAZ, Nevzad, **Bektaşîlik, Mevlevîlik, Masonluk**, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

ORANLI, Ziya, **Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları**, Alkan Matbaası, Ankara, 1967.

OYTAN, M. Tevfik, **Bektaşiliğin İçyüzü**, C. 1, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956.

_____, **Bektaşiliğin İçyüzü**, C.2, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956.

O'DONNELL, James S., **A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha**, Columbia University Press, New York, 1999.

ÖGE, Ali Rıza, **İstihbaratçı Bir Bektaşinin Hatıraları**, Haz. Ali Birinci ve Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2018.

ÖKTEM, Niyazi, **Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı**, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, **Laiklik, Din, Alevilik Yazıları**, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

ÖYMEN, Altan, **... Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

ÖYMEN, Onur, **Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.

ÖZ, Baki, **Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaşi Dergâhları**, Can Yayınları, İstanbul, 2001.

_____, **Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler**, Can Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZBEY, Cemal, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattım**, Emek Basım Yayınevi, Ankara, 1961.

ÖZMEN, İsmail ve Yunus Koçak, **Hamdullah Çelebi'nin Savunması**, Belen Ofset, Ankara 2007.

ÖZKAYA, Yücel, **İstiklâl Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

ÖZOĞLU, Hakan, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası**, Çev. Zuhal Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

ÖZTOPRAK, Halil Öztoprak, **Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat**, Demos Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, **Kur'an'da İbadet Müslüman'a Saadet**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1963.

PARLA, Taha, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

PAŞA, Ahmet Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, C. 4, Çev.: Mümin Çevik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1972.

PEHLİVANLI, Hamit, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

POİNCARE, Raymond, **Ateş Çemberindeki Balkanlar**, Çev. Rıza Katı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.

PRİFTİ, Peter R., **Socialist Albania Since 1944 Domestic and Foreign Developments**, The MIT Press, London 1978.

RAMSAUR, Ernest Edmonson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

REXHEB, Baba, **Islamic Mysticism And The Bektashi Path**, Çev. Hüseyin Abiva, Babagân Books, Tirana, 2017.

RIFKI, Ahmed, **Bektaşi Sırrı I-II**, Çev.: Mahmut Yücer, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

RIFKI, Ahmed, **Bektaşi Sırrı III-IV**, Çev.: Mahmut Yücer, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.

RÖMERAN, Gabriel, **Tepedelenli Ali Paşa**, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul İkbal Kitapevi, İstanbul, 1939.

SANDER, Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

_____, **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitapevi, Ankara, 2013.

SARAÇ, Necdet, **Alevilerin Siyasal Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.

SCHİMMEL, Annemarine, **Mystical Dimension of lslam**, The Universit y of North Carolina Press, Chapel Hill, 1975.

SERTOĞLU, Murat, **Bektaşilik Nedir?**, Başak Yayınevi, İstanbul, 1969.

SEZGİN, Abdülkadir, **Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1995.

SHEHU, Hysni Dalip, **Historia e Teqes së Ballëm Sulltanit Në Martanesh Dhe Lugina e Shenjtë E Ballesë**, Mirgeralb, Geer, 2011.

SKENDİ, Stravo, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press, New Jersey, 1967.

SONYEL, Salahi R., **Kaygılı Yıllar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2012.

SOYVER, A. Yılmaz, **19. Yüzyılda Bektaşîlik**, Frida Yayınları, İstanbul, 2012.

SU, Süreyya, **Hurafeler ve Mitler Halk İslâm'ında Senkretizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

SÜMER, Ali, **Anadolu'da Türk Öncüsü Hacı Bektaş Veli**, Yeni Sanat Matbaası, Ankara, 1970.

SÜMER, Faruk, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

SZAJKOWSKİ, Bogdan, **Marxist Governments A World Survey Volume 1, Albania-The Congo**, St Martin's Press, New York, 1981

SWİRE, Joseph, **King Zog's Albania**, Liveright Publishing Corporation, New York, 1937.

ŞAKİR, Ziya, **Nuri Demirağ Kimdir**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947,

ŞAPOLYO Enver Behnan, **Mezhepler ve Tarikatler Tarihi**, Türkiye Yayınevi, Ankara, 1964.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Atatürk ve Seymen Alayı**, Ankara Kulübü Yayınları, Ankara, 1971.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, **Kayı III**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

TANSU, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**, Nokta Kitap, İstanbul, 2016.

TARIM, Cevat Hakkı, **Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler**, Yeni Çağ Matbaası, İstanbul, 1948.

TAŞKIRAN, Cemalettin Taşkıran, **Balkanlarda İzlerimiz**, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010,

TEMO, İbrahim, **İttihad ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

TİMUR, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

TOKER, Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

_____, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

_____, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

_____, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.

TOMES, Jason Hunter, **King Zog of Albania**, New York University Press, New York, 2004.

TOMORİ, Ali, **Bektashinjtë e Shqipërisë**, Urtësia Bektashiane, Tirane, 2008.

_____, **Naim Fraşeri**, Haz. Mehmet Gëzhilli, Argeta-LMG, Tirane, 2021.

TRİX, Frances, **The Sufi Journey of Baba Rexheb**, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology by the University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2009.

TUNAYA, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı I**, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998.

_____, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

TUNCER, Fatih Fuat, **Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinde Kimlik ve Söylem**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2020.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000,

TÜRKALİ, Vedat, **Komünist**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.

Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bu Günü-Yarını, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1995.

TYRABİUT, Ali, **Historija e Përgjithëshme Bektashinijet**, Merothësia Kristo P. Luarasi, Tiranë, 1929.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-1994**, Filiz Yayınları, İstanbul, 1995.

UÇMAN, Abdullah, **Rıza Tevfik**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

ULUSOY, A. Celalettin, **Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu**, Akademi, Hacıbektaş, 1986.

ULUSOY, Veliyettin, **Serçeşme Yazıları**, Hünkâr Yayıncılık, İstanbul 2014.

USLUER, Fatih, **Hurufilik**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**. C. 2, TTK, Ankara, 1988.

ÜNVER, A. Süheyl, **Yahya Kemal'in Dünyası**, Tercüman tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1980.

ÜSTÜN, Kemal, **Menemen Olayı ve Kubilay**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978.

VLORA, Ekrem Bei, **Aus Berat und vom Tomor: Ta.g.e.buchlätter**, Druck und Verlag Von Daniel. A. Kajon, Sarajevo 1911.

VİCKERS, Miranda, **The Albanians-A Modern History**, I. B. Tauris, London and New York, 1995.

YAVUZ, Kemal ve M. A. Yekta Saraç, **Aşıkpaşazade Osmanoğulları'nın Tarihi**, K. Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

YEŞİL, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

YETKİN, Çetin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, Ankara, 2014.

YIKMIŞ, Meral Salman, **Hacı Bektaş Veli'nin Evlatları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

YILMAZ, Ali, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, **Makalat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

YÜCE, Kemal, **Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

YÜKSEL, Müfid, **Bektaşîlik ve Mehmet Ali Hilmî Dedebaba**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2002.

ZİCKEL, Raymond, Walter R. lwaskiw, **Albania A Country Study**, U.S. Goverment Printing Office, Washington, 1994.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 7, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağlalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiyesi'ne Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası**, Çev. Lütfi Yalçın, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2015.

WASHİNGTON, Jim, **Socialism Cannot Be Built in Alliance With The Bourgeoisie**, The November 8th Publishing House, Toronto, 2022.

WEİKER, Walter F., **1960 Türk İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967.

V. Makaleler

ABİVA, Huseyin, "Bektashism in Albania & The Balkans", **The Bektashi Voice**, S.4, Babagân Books, 2017 Detroit, s.s.31-36.

_____, "Reflection On Baba Rexheb & The Bektashi Presence in North America", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 28-30 Eylül 2005, Isparta, 2005, s.s.593-612.

_____, "Remembering the Life of Baba Rexheb", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.s.10-13.

_____, "Who Are The Bektoshis and What Is Bektashism?", **The Bektashi Voice**, S.3, Babagân Books, Detroit, 2016, s.s.2.

AKANDERE, Osman ve Feridun Ata, "(Nemrut) Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nde Yargılanarak İdam Edilen Bir Kuva-yı Milliyeci: Dramalı Rıza Bey ve Millî Mücadele'deki Hizmetleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya, 2003, s.s.32.

AKANDERE, Osman, "Dramalı Rıza Bey ve Kuzey Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Mücadelesindeki Hizmetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.19, S.57, Ankara, 2003, s.s. 983-984.

ALKAN, Mustafa, "Hacı Bektaş Veli Tekkesine Nakşibendi Bir Şeyhin Tayini: Merkezi Bir Dayatma ve Sosyal Tepki", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.57, Ankara, 2013, s.s.213-223.

ALİAJ, Mirjan, "Dritë prej "Kurorës së Malit"", **Urtësia**, S.136, Tirane, 2019, s.s.30-31.

ALTUN, Armağan, "31 Mart Olayı Sırasındaki Arnavut Aktörler", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.22, S.2, Edirne, 2020, s.s.741-762.

ANZERLİOĞLU, Yonca, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara, 2007, s.s.207-226.

ARUÇİ, Muhammed, "Fraşiri Naim", **TDVİA**, C.13, İstanbul, 1996, s.s.195-197.

_____, "Harâbâtî Baba Tekkesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.s. 69-71.

ATA, Mehmet Reşat, "Girit-Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Cafer Sadık Bektaş Baba", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.49, Ankara, 2009, s.s.157-174.

BABİNGER, Franz, "Sarı Saltık Dede", **MEB İA**, C. 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1966, s.s.220-221.

BAHADIR, İbrahim, "Balkanlarda Alevilik ve Bogomillik", **Yol**, S.4, Özen Matbaası, Ankara 2000, s.s.41-46.

BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür, "Arnavutların Kökeni", **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Edit. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul 2017, s.s.259-267.

_____, "Krallık Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Ed. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul 2017, s.s.355-374.

_____, "Sosyalizm Döneminde Arnavutluk", **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Edit. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2017, s.s.375-384.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, "Alevilik ve Türklük", **Yeni Adam**, S.340, İstanbul, 1950, s.2.

_____, "Türklük Bakımından Aleviler", **Türk Düşüncesi**, C.3, S.13, İstanbul, 1954, s.s.1-5.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.1, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayını, İstanbul, 2000, s.s.397-488.

_____, “İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.s.135-141.

BATUR, Davut, “Aleviler Kızılbaşlar Komünist midir”, **Sebilürreşad**, C.4, S.90, İstanbul, 1950, s.s. 237.

BAYDAR, Mustafa, “Karaosmanoğlu, «Nur Baba», Rıza Nur ve «Atatürk» üzerine açıklamalar yapıyor”, **Milliyet Sanat**, S.111, Milliyet Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 20 Aralık 1974, s.30.

BEYDİLLİ, Kemal, “Tepedelenli Ali Paşa”, **TDİA**, C.40, İstanbul 2011, s.s.476-479.

BİLGE, Mustafa L., “Arnavutluk”, **TDİA**, C.3, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.s.383-390.

BİLMEZ, Bülent, “Evliya Çelebi’de Arnavut Bektaşiliği”, Toplumsal Tarih, S.97, **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, İstanbul, 2002, s.s.32- 41.

BİRECİKLİ, İhsan Burak, “Avlonyalı İsmail Kemal Bey’in Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında Tokatlanması Hadisesi”, **Social Sciences Research Journal**, Y.18, S.36, 2020, s.s.139-163.

BLAND, William, “Albania After The Second World War”, **Perspectives on Albania**, Ed. Tom Winnifrith, Palgrave Macmillan, New York, 1992, s.s.123-136.

BORİCHİ, Kujtim, “Në Shembërdhenj, Ku Bektashizmi Ka Rrënjë Të Lashta”, **Urtësia**, S.134, Tirane, 2019, s.s.20-22.

BOZBORA, Nuray, “Milliyetçilik Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Yetersizliği ve Başarıları”. **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.1, S.1, İstanbul, 2012, s.s.3-22.

BOZKURT, Mahmut Esat, “Türk İhtilali’nin Düsturları”, **Toplu Eserler I**, Haz. Şaduman Halıcı, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2014, s.s.181-204.

BÜLBÜL, Sevil, “Kalkandelen Harabati Baba – Sersem Ali Baba Bektaşi Külliyesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.76, Ankara, 2015, s.s.205-228.

BULUT, Faik, “Arnavutluk Bektaşileri”, **Atlas**, S.128, Kasım, 2003, s.s.44-59.

CHOUBLİER, Max, “Rumeli Bektaşileri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Çev. Aslı Can, Y.4, C.2, S.12, İstanbul, 1969, s.s.23-27.

_____, “Rumeli Bektaşileri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Çev. Aslı Can, Y.5, C.1, S.1, İstanbul, 1969, s.s.78-82.

CLAYER, Nathalie, “Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu”, **Toplumsal Tarih**, Çev. Orhan Koloğlu, S.2, İstanbul, 1994, s.s.58-61.

_____, “The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and their Limits”, **Die Welt Des Islams**, V.52, Brill, Leiden, 2012, s.s.183-203.

_____, “Tasavvuf, Music and Social Change in the Balkans Since the Beginning of the Twentieth Century with Special Consideration of Albania”, **Sufism, Music and Society in Turkey and the Middle East**, Swedish Research Institute, İstanbul, 1997, s.140.

ÇAKIR, Mümine, “Bir Bektaşi Babası Kadimi’nin Mektupları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 59, Ankara, 2011, s.s.373-400.

ÇEVİK, Zeki, “Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Cephaneliği Baskını”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S.10, İstanbul, 2006, s.s.13-21.

ÇİBİK, Tuba Hatipler ve Filiz Umaroğulları, “Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.1, 2017 s.s.458-481.

ÇİFT, Salih, “Çağdaş Mısır’da Bektâşîlik İzleri: Mısırlı Bir Ressam’ın Bu Topraklardaki Son Bektâşî Şeyhi Ahmed Sırrı Baba ile İlgili Hatıraları”, **T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.20, S.2, Bursa, 2011 s.s.127-152.

_____, “Osmanlı’nın Son Döneminde Bektaşîlik-Siyaset İlişkisi”, **Osmanlı’da İlm-i Tasavvuf,** Ed. Ercan Alkan ve Osman Sacid Arı, İsar Yayınları, İstanbul, 2018, s.s.803-826.

ÇUNİ, Nuri, “Kolonja në Backë”, **Urtësia**, S.133, Tirane, 2019, s.s.36-37.

_____, “Mesazh Nga Kjeo Ditë e Bekuar”, **Urtësia**, S.129, Tirane, 2018, s.s.4-8.

_____, “Në Gjurmë Të Baba Kamberit”, **Urtësia**, S.132, Tiran 2019, s.s.32-34.

_____, “Pritja e Një Burri Të Shquar”, **Urtësia**, S.137, Tirane, 2020, s.s.9-10.

_____, “Në Vitin e Maimit”, **Urtësia**, S.139, Tirane, 2020, s.s.13-14.

DANİEL, Odile, “The Historical Role of the Muslim Community in Albania”, **Central Asian Survey**, Vol. 9, No. 3, Perganon Press Plc, London, 1990, s.s..1-28.

DEĞERLİ, Ayşe ve Yusuf Küçükdağ, “Vesâik-i Bektaşiyân’da Yer Almayan Rumeli’deki Bektaşi Yapıları (1400-1826)”, **Alevilik Araştırmaları Dergisi**, S.13, Ankara 2017, s.s.105-136.

DEMİR, Ahmet, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Nur Baba Romanı İçin Döneminde Bir Reddiye: Nur Baba Masalı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.80, Ankara, 2016, s.s.51-77.

DERAJ, Naim, “Rabija: Monument Dhimbijeje”, **Urtësia**, S.139, Tirane, 2020, s.s.20-23.

EGRO, Genciana Abazi, “Arnavutluk’ta Türkoloji Çalışmaları”, **Bilig**, S.21, 2022, s.s.1-26.

ERCAN, Ali Haydar, "Mürşidim Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba ile Birlikte Çalışmalarımız ve Anılarımız", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.5, Ankara, 1998, s.s.25-31.

FİLİPVİC, Milenkos, "The Bektashi in District of Strumica (Macedonia)", **Wiley: Royal Antropological Institute of Great Britain and Ireland**, S.54, London, 1954, s.s.10-13.

FİSCHER, Bernd J., "The Jews of Albania During the Zogist Period and the Second World War", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007, s.s.95-101.

GAÇE, Bardhosh, "Bektashizmi në trevat jugore", **Urtësia**, S.137, Tiran, 2020, s.s.28-30.

GARİPER, Cafer, ve Yasemin Küçükcoşkun, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Nur Baba Romanı ve Yarattığı Akisler", **Bilig**, S.47, 2008, s.s.45-78.

GİRİTLİ, İsmet, "Atatürk Cumhuriyetinin Laiklik İlkesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.2, S.4, Ankara, 1985, s.s.55-64.

GJİNİSHİ, Ermir, "The Historical Background to the Muslim Community in Albania During the Period 1912-1920", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007, s.s.57-61.

GÜMÜŞOĞLU, Dursun, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik ve Dedebabalık Sistemi", **Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu**, 6-8 Kasım 2020, Haz. A. Yılmaz Soyyer, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020, s.s.183-215.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "İbrahim Temo", **TDVİA**, C.21, İstanbul, 2000, s.s.354-355.

HASLUCK, Margaret, "The Noncomformist Moslems of Abania", **The Muslim World**, Vol.15, 1925, s.s.388-398.

HEZERFAN, Ahmet, "Bogomiliğe Kabul Töreni", **Serçeşme**, S.10, Ankara 2005, s.s.26-27.

HİKMET, Mimar, "Bektâşîlik ve Son Bektâşîler", **Yol**, S.5, Özen Matbaası, Ankara 2000, s.s.106-117.

HYSİ, Shyqyri, "Arnavutluk Bektâşîler Birliğindeki Kriz ve İlerici Bektâşîler Grubu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Çev. Aylin Ceylan, S.30, Ankara, 2004 s.s.267-303.

_____, "Bektashinjtë dhe Lëvizja Kombëtare", The Bektashi Voice, S.4, Babagân Books, Detroit, 2017, s.s.42-44.

İBRO, Sadık, "Baba Selim Gjirokatra, Simbol Mirësie", **Urtësia**, S.136, Tirane, 2019, s.s.32-36.

İZZETİ, Metin, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, s.s.517-525.

_____, "Naim Bey Fraşeri'nin Bektaşiliği ve Düşüncesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.52, Ankara, 2009, s.s.59-70.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, "Alevilik Propagandası ve İslam'ın Temellerine Taarruz Diyanet Riyasetinin ve Hükümetin Enzarı Dikkatine", **Sebilürreşad**, C.10, S.247, 1957, İstanbul, s.s.348-350.

_____, "Müslümanlıkta Beş Vakit Namaz", **Sebilürreşad**, C.8, S.183, İstanbul, 1954, s.s.119-122.

_____, "Müslümanlıkta Beş Vakit Namaz Alevi Bir Muharririn Beş Vakit Namazı İnkâr Eden Bir Risalesi ve Buna Karşı Cevabımız", **Sebilürreşad**, C.8, S.193, İstanbul, 1954, s.s.119-122.

JANZ, Denis R., "Reflections on the Religionless Society: The Case of Albania", **Occasional Papers on Religion in Eastern Europe**, Vol.16, Issue 4, Oregon, 1996, s.s.1-11.

KALAFAT, Yaşar, "Bedri Noyan Dedebaba ve Balkanlarda Bektaşîlik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.6, Ankara, 1998, s.s.87-97.

KALLAJXHİU, Xhevat, "The Early History of The First Albanian-American Bektashi Tekke", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.s.6-9.

KAYADİBİ, Fahri, "Atatürk'ün Dinî Yönü ve Din Eğitimine Bakışı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XVI, S.48, Ankara, 2000, s.s.675-698.

KILIÇ, Seda, "Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk'a Dair Görüş ve Düşünceleri", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C. 19, S. 19, Ankara, 2006, s.s.257-280.

KIZILKAYA, Oktay, "Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin Ziyaretgâh Olma Süreci ve XIX. Yüzyılda Yapılan inşaatlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.92, Ankara, 2019, s.s.11-28.

KİEL, Machiel, "Bektaşi Ocağının Arnavutluk'taki Kuruluşuna Dair Bir Not", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Çev. Cemal Çakır, S.13, Ankara, 2000, s.s.37-42.

_____, "Sarı Saltuk", **TDVİA**, C. 36, İstanbul, 2009, s.s.147-150.

KİSSLİNG, Hans Joachim, "Zur Frage der Anfänge des Bektašītums in Albanien", **Oriens**, Vol. 15, Brill, 31 Aralık 1962. s.s.281-286.

KOCA, Bayram, "Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar. Arasındaki Dini Politikaları", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.s.293-320.

KOCA, Şevki, "Şahkulu Bektaşi Dergâhı'nın Son Babagân Postnişinleri ve Bektaşilerin Zor Yılları (1926-1953) II", **Cem Dergisi**, Y.36, S.125, Cem Basın Yayın San., İstanbul, 2002, s.s.19-26.

KOÇ, Mustafa, "Bektaşî Babaları ve Diğer Tekkelerde Bektaşîleşmeye Dair Revnakoğlu Dosyalarından Tespitler", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.61, S.1, İstanbul University Press, İstanbul, 2021, s.s.379-409.

KOÇİ, Dorian, "Fryma Kombëtare e Kongresit Të Parë Bektashian", The Bektashi Voice, S.5, **Babagân Books**, Detroit, 2018, s.s.48-51.

KOLOĞLU, Orhan, "Kartal Yuvası Arnavutluk", **Popüler Tarih**, S.43, Dünya Yayıncılık A. Ş., İstanbul 2004, s.s.42-47.

KOŞAY, Hamit Zübeyr, "Hacı Bektaş Dergahı", **Yol**, S.4, Özen Matbaası, Ankara 2000, s.s.95-107.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, "Bektaş", **MEB İA**, C.2, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s.461.

_____, "Mısır'da Bektaşilik", **Türkiyat Mecmuası**, C.6, S.0, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s.s.13-39.

KRASNİQİ, Memli Sh. ve Armend Mehmeti, "Bektashi Cultural Heritage and Albanians". **Türk Tarihinde Balkanlar**, Edit. Zeynep İskefiyeli, T.C. Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya, 2013, s.s.381-395.

KUM, Naci, "Hasibe Ramazanoğlu", **Görüşler Adana Halkevi Dergisi**, S.40/41, Adana, 1941-1942, s.s.35-40.

KURTOĞLU, Orhan, "Haydar Cemil Baba'nın Arnavutluk'ta Yazdığı Şiirleri", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu**, C.II, 18-20 Ekim 2018, Ankara, 2018, s.s.137-149.

KUŞLU, Nalan Afet, "Hacı Bektaş Müzesi'nin Onarımına Katılan Bir Sanatçı Nalan Afet Kuşlu ile Röportaj", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi**, S.7, Ankara, 1998, s.s.63-71.

KÜÇÜK, Hülya, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, 2005, s.s.73. 72-80.

KÜÇÜK, Murat, "Osmanlı'dan Günümüze Arnavutluk'ta Bektaşilik", **Cem Dergisi**, Y.7, S.64, İstanbul, 1997, s.s.31-36.

KÜÇÜK, Hülya, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-**, 28-30 Ekim 2005, Isparta, 2005, s.s.72-80.

_____, "Cumhuriyet ve Bektaşilik", **Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü**, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.s.93-107.

LEDERER, Gyorgy, "İslam in Albania", **Central Asian Survey,** Routledge, London, 2007, s.s.331-359.

META, Beqir, "The Bektashi Heritage in Albania", **Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans**, Edit. J. Pettifer and M. Nazarko, IOS Press, Amsterdam, 2007, s.s.119-120.

MADEN, Fahri, “Arnavutluk’ta Bektaşilik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler”, **Avrasya Etüdleri**, C.44, S.2, Ankara, 2013, s.s.136–171.

MORİNA, İrfan, “Fraşeri Kardeşlerin Arnavut’luktaki Bektaşiliğe Katkıları”, **1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, C.4, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, Ofset Yayıncılık, Ankara, 2012, s.s.291-303.

MYDERRİZİ, Osman, “Letersia Fetare e Bektashive”, **Bulletin Për Shkencat Shoqërore**, Tirane, 1955, s.s.131-137.

NARLI, Nilüfer, “Türkiye’de Laikliğin Konumu”, **Cogito**, S.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.s.23-31.

NOYAN, Bedri, “Eski Türk Edebiyatında Sevgi Hastalığı”, **Servetifünun (Uyanış) Dergisi**, Y.46, C.80, İstanbul, 15 Ekim 1936, s.332-333.

NOYAN, Bedri, “Hacı Bektaş-ı Velî ve Sosyal Düzen”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.19, C. XI, S.220, İstanbul, 1967, s.s.4569-4570.

_____, “Bektaşi ve Alevilerde “Düşkünlük”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.21, C. XII, S. 243, İstanbul, 1969, s.s.5416-5418.

_____, “Bektaşlik ve Şamanizm’le İlgili Bazı Konular I”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.22, C. XIII, S. 258, Ankara, 1971, s.s.5839-5841.

_____, “Bektaşlik ve Şamanizm’le İlgili Bazı Konular II”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.22, C. XIII, S. 259, Ankara, 1971, s.s.5884-5888.

_____, “Bektâşilerde Sofra Âdâbı Yemek-Tuz-Helva 1”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.23, C.XIV, S. 276, İstanbul, 1972, s.s.6357-6360.

_____, “Bektâşilerde Sofra Âdâbı Yemek-Tuz-Helva 2”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.23, C.XIV, S. 277, İstanbul, 1972, s.s.6385-6388.

_____, “Bektaşilik’te Dokunulamayan Hayvanlar ve Yenilmeyen Yemekler”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.24, C.XIV, S. 279, İstanbul, 1972, s.s.6438-6440.

_____, “Bektaşilik’te Kadın II”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.24, C.XIV, S. 285, İstanbul, 1973, s.6617-6621.

_____, “Bektaşilikte Kullanılan Deyimler I”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.28, C. XVII, S. 330, İstanbul, 1977, s.7870-7875.

_____, “Bektaşilikte Kullanılan Deyimler V”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.28, C. XVII, S. 334, İstanbul, 1977, s.7990-7993.

_____, “Hıdrellez”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.3, İzmir, 1984, s.129-139.

_____, “Nevrûz Erkânı”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, C. VIII, S. 24, Ankara, 1996, s.843-856.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Balım Sultan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, Ankara, 1992, ss. 17-18.

_____, "Bektaşilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, Ankara, 1992 s. 373-379.

ORBAY, Rauf, "Rauf Orbay'ın Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, C.3, S.35, Vatan Matbaası, İstanbul, 25 Ekim 1962, s.s.272-278.

OTYAM, Fikret, "Antalya Abdal Musa Kültür Derneği'nin Düzenlediği Temsili 'Kırkların Cemi' Konuşması", **Serçeşme**, S.11, Ankara, 2005, s.22.

ÖCAL, Derya, "Bir Bektaşi Babasının Gözüyle Hacı Bektaş Veli Dergahı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.10, Ankara, 1999, s.s.141-146.

ÖZCAN, Ömer, "Dr. Bedri Noyan", **Türk Yurdu Dergisi**, C.25, S.210, Ankara, Şubat 2005, s.s.126-129.

ÖZKAN, Ali, "Enver Hoca Döneminde Arnavutluk'ta Din-Devlet İlişkisi", **History Stories**, C.4, S.4, 2012, s.s.293-316.

SAİD, Baha, "Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik.", **Türk Yurdu**, C.IV, S.21, İstanbul, 1926, s.s.193-210.

SAMARXHİ, Ferdinand, "Tomorri: Historia", **Urtësia**, S.139, Tiran, 2020, s.s.4-7.

SHEHU, Eugen, "Baba Rexhebi Një Jetë e Jetuar Për Fe Dhe Atdhe", **The Bektashi Voice**, S.6, Babagân Books, Detroit, 2009, s.s.13-18.

STOYANOV, Yuri, "Between Middle Eastern Heterodoxy, Indigenization and Modern Shi'ism: Competing Identities among the Balkan Alevi and Bektashi Communities in the Post-Ottoman Period", **Ottoman Legacies in the Contemporary Mediterranean**, Ed, Eyal Ginio ve Karl Kaser, The European Forum at the Hebrew University, Jerusalem, 2013, s.s.163-187.

SÜMER, Ali, "Hacı Bektaş Dergahı Nasıl Açıldı?", **Yol**, S.10, Özen Matbaası, Ankara, 2001, s.s.59-62.

SÜNKİTAY, Veli Necdet, "Bektaşilik Tarihi", **Türk Mason Dergisi**, Y.6, S.2, Becid Matbaası, İstanbul, 1956, s.s.1151-1159.

ŞAHİN, Haşim, "Otman Baba", **TDİA**, C.34, İstanbul, 2007, s.s.6-8.

ŞAHİN, Mustafa ve Yaşar Akyol, "Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında-I", **Toplumsal Tarih**, C.2, S.11, İstanbul, Kasım 1994, s.s.6-14.

TAHRALI, Mustafa, "Kenan Rifâî", **TDVİA**, C.25, Ankara, 2022, s.s.254-255.

TAŞĞIN, Ahmet ve Hakkı Taşğın, "Ahmed Sırrı Baba ve Kasru'l-Ayn Tekkesi Postnişinleri Listesi", **Yedi İklim Çar Köşede Hacı Bektaş Veli**, Sota Yayınları, Leiden, 2022, s.s.191-202.

TEMREN, Belkıs, "Ene'l-Aşk Menziline Eren Bedri Noyan Dedebaba", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.5, Ankara, 1995, s.s.33-40.

TÖKİN, İsmail Hüsrev, "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", **Kadro**, S.7, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1 Temmuz 1932, s.s.16-23.

TRİX, Frances, "Baba Rexheb (1901-1995) and Baba Arshi (1706-2015): Bektashi Babas for The American Bektashi Tekke", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, C.2, Ankara, 18-20 Ekim 2018, s.s.595-614.

TURAN, Fatma Ahsen, "Arnavutluk'taki Bektaşi Tekkeleri", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı (18-20 Ekim 2018 Ankara)**. C.II, Ankara, 2018, s.s.633-648.

TUĞALAN, Nazire, "Yahya Kemal, Nâzım'ın Annesine Bektaşi Tekkesinde Âşık Düştü Aşkı Bitince de Sokakta Terketti", **Hürriyet Tarih**, 29 Eylül 2004, s.s.4-10.

TUNÇAY, Mete ve Bülent Bilmez, "Reha Çamuroğlu ile Söyleşi Yeniçeriler, Bektaşiler ve Modernleşme Süreci", **Toplumsal Tarih**, S.97, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.16.

UÇMAN, Abdullah, "Şemseddin Sâmi", **TDVİA**, C.38, İstanbul, 2010, s.s.519-522.

Urtësia, "Bektashizmi Në Ballkan, Historia Dhe Sfidat", **Urtësia**, S.131, Tirane, 2019, s.s.4-18.

Urtësia, "Ditë e madhe për bektashinjtë", **Urtësia**, S.130, Tirane, 2019, s.s.10-15.

ÜZÜM, İlyas, "Bedri Noyan", **TDVİA**, C.33, İstanbul, 2007, s.s.214-215.

YAMAN, Ali, "Tarihsel Süreç içinde Kızılbaşlık ve Bektaşilik: Genel Bir Karşılaştırma Denemesi", **Demokrasi Platformu**, Y.2, S.7, İstanbul, 2006, s.s.1-33.

YILMAZ, Eray, "II. Abdülhamit Döneminde Bektaşi Meselesi 1876-1908", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S.17, İstanbul, 2018, s.s.97-118.

YİĞİT, Murat, "Arnavut Bektaşi Mahsuni Muharrem Baba ve Türkçe Nefesleri", **Birinci Uluslararası Karaşar Alevi-Bektaşi Bilgi Şöleni**, 30 Haziran-1 Temmuz 2022, Karaşar Derneği Yayınları, Ankara, 2013, s.s.281-291.

YURDATAP, Selami Münir, "Son Bektaşi Tekkesinin Şeyhi ve Müritleri Arasında", **Tarih Dünyası**, C.2, S.12, İstanbul, 1960, s.s.499-502.

ZARCONE, Thierry, "Bektasiyye", **Encyclopedia of Islam**, C.3, Leiden, Brill, 2014, s.s.21-30.

WHİTE, G. E., "The Alevi Turks of Asia Minor", **The Contemporary Review**, S.CIV, July-December 1913, London, s.s.690-698.

XHELAJ, Syrja, "Baba Arshi", **The Bektashi Voice**, S.1, Babagân Books, Detroit, 2014, s.s.38-39.

_____, "Fati Ynë Prej Një Drite", **The Bektashi Voice**, S.3, Babagân Books, Detroit, 2016, s.s.5-10.

_____, "Skicë nga Dizari", **Urtësia**, S.129, Tirane, 2018, s.s.8-9.

_____, “Vatër Drite e Përjetshme”, **Urtësia**, S.128, Tirane, 2018, s.s.12-16.

_____, “Rikthim Në Dritë i Baba Fetahut”, **Urtësia**, S.138, Tirane, 2020, s.s.4-7.

_____, “Shkrepëtima e ndritshme e Tij”, **Urtësia**, S.135, Tirane, 2019, s.s.9-13.

_____, “Na Bëj Të Qëndrueshëm Në Udhën e Vërtetë”, **Urtësia**, S.137, Tirane, 2020, s.s.4-8.

_____, “Baba Shaefqeti me halle”, **Urtësia**, S.128, Tirane, 2018, s.s.30-33.

“Dede Reshat Bardhi për Dede Ahmet Myftarin”, **Urtësia**, S.130, Tirane, 2019, s.s.26-29.

VI. Tezler

AFTAMAJ, Luan, “Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu”, **T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2009.

ÇIPLAK, İsa Tolga, “Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler’in Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960)”, **T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Balıkesir, 2017.

HAMZAJ, İlir, “Hacı Bektaş Veli Dergahı’nın Son Postnişini: Salih Niyazi Dedebaba”, **T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, Bursa, 2015.

LALA, Avni, “Arnavutluk’taki Bektâşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”, **T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Bursa, 2015.

VII. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Ali Adil Atalay (Vaktidolu) ile yapılan görüşme, 31.08.2014.

Aydın Ayhan ile yapılan görüşme, 12.06.2022.

Cemal Canpolat ile yapılan görüşme, 24.06.2022.

Dursun Gümüşoğlu ile yapılan görüşme, 30.07.2022.

Edmond Brahimaj Dedebaba ile yapılan görüşme. 29.07.2022.

Haydar Ölmez Baba ile yapılan görüşme 31.03. 2011.

İstanbul Kartal Cemevi Alevi Dedesi Mustafa Düzgün ile yapılan görüşme, 31.08.2014.

Veliyettin Ulusoy (Çelebi Efendi) ile yapılan görüşme, 20.10.2014.

EKLER

Ek1: Tepedelenli Ali Paşa'nın on iki dilimli Bektaşi tacı taktığı hâli kendisine bakılarak Batılılarca gravür tarzı çizilen resminde mevcut olması.

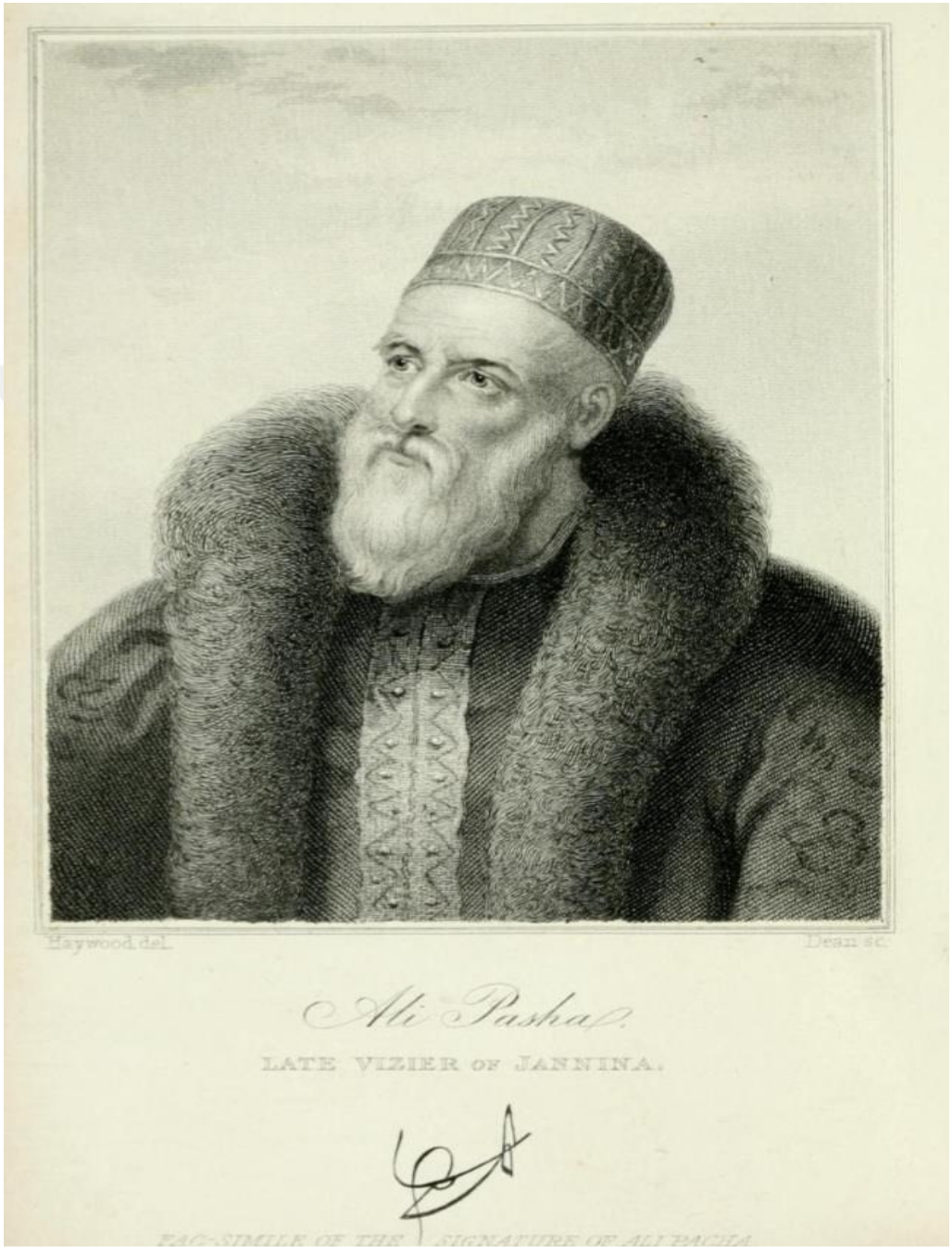

Kaynak: Richard A. Davenport, The Life of Ali Pasha of Tepeleni, Published by Thomas Tegg and Son, London 1837, s.II.

Ek2: Avlonya Savaşı kahramanı Ahmet Turani Halife Baba (1929 yılına kadar Arnavutluk'taki Bektaşilerin dedebaba vekili olarak lideri).

Kaynak: Të gjitha kategoritë, C Fotografi emërore, 1 A, 3896 Baba Ahmeti i Turanit të Tepelenës. https://fototeka.arkiva.gov.al/public/file/13353-baba-ahmeti-i-turanit-te-tepelenes

Ek3: Arnavutluk Bektaşilerinden 1948 yılında dedebaba olmaması için komünistler tarafından kurşuna dizilen Ali Turabi (Tomorri) Baba.

Kaynak: Të gjitha kategoritë, C Fotografi emërore, 1 A, 3956 Fotografi - portret të Baba Ali Tomorrit. https://fototeka.arkiva.gov.al/public/file/13413-fotografi-portret-te-baba-ali-tomorrit

Ek4: Salih Niyazi Dedebaba şehit edilmeden bir yıl önce, Tiran 1940.

Kaynak: Kryegjyshi Botëror Bektashiane Arşivi.

Ek5: Ahmet Muhtar Baba'ya rakip dedebaba adayı olan Kazım Velabiştin Baba'nın Arnavutluk gizli servisi Sigurimi tarafından soruşturulmasına dair telgraf.

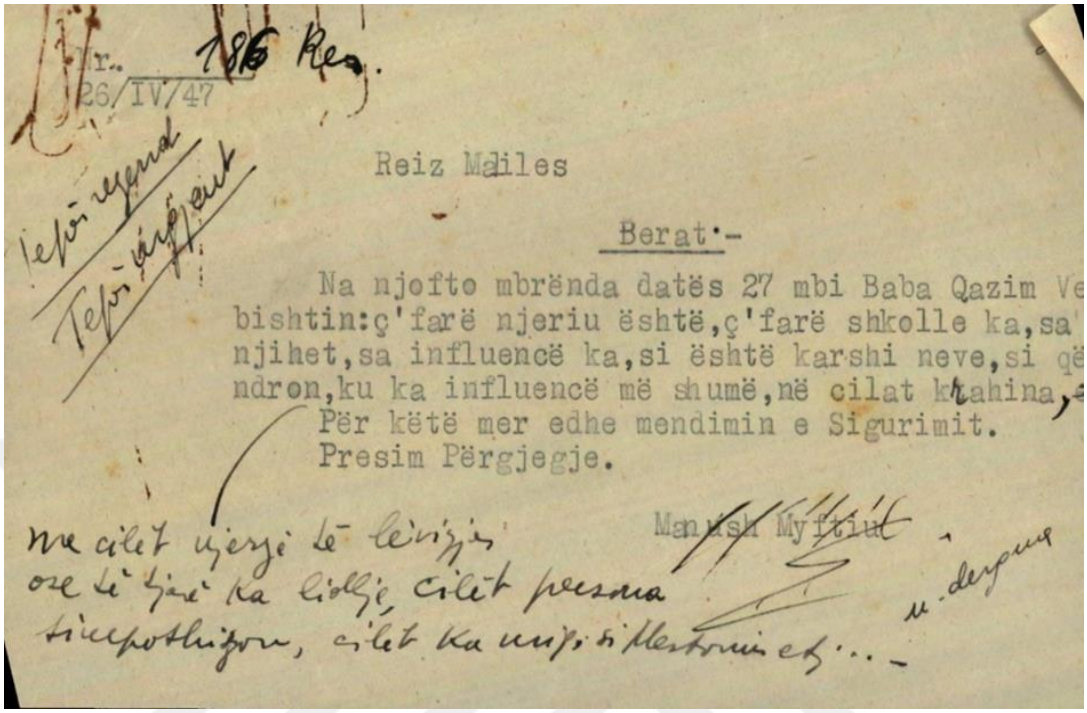

Nr. 186

26/IV/1947

Reiz Madiles

Berat

Ayın 27'sine kadar Baba Kazım Velabiştin'i bize bildirin: O nasıl bir insandır, hangi okuldan mezundur, ne kadar tanınmıştır, ne kadar nüfuza sahiptir, bizim üzerimizde nasıldır, nasıl yaşamaktadır, ne hakkında bilgi sahibidir? En çok etkisinin hangi illerde olduğu konusunda Sigurimi'nin (gizli servis) de görüşünü istiyorum. Bir cevap bekliyoruz.

Manush Myftiu

Kaynak: Detroit Taylor Bektaşi Tekkesi Hamisi Eliton Pashaj Baba Özel Arşivi.

Ek6: 1947 yılında Abbas Hilmi Dedebaba'nın intiharı sonrasında Enver Hoca tarafından yeni dedebaba seçtirilen Ahmet Muhtar Dedebaba'nın Enver Hoca'ya teşekkür mektubu.

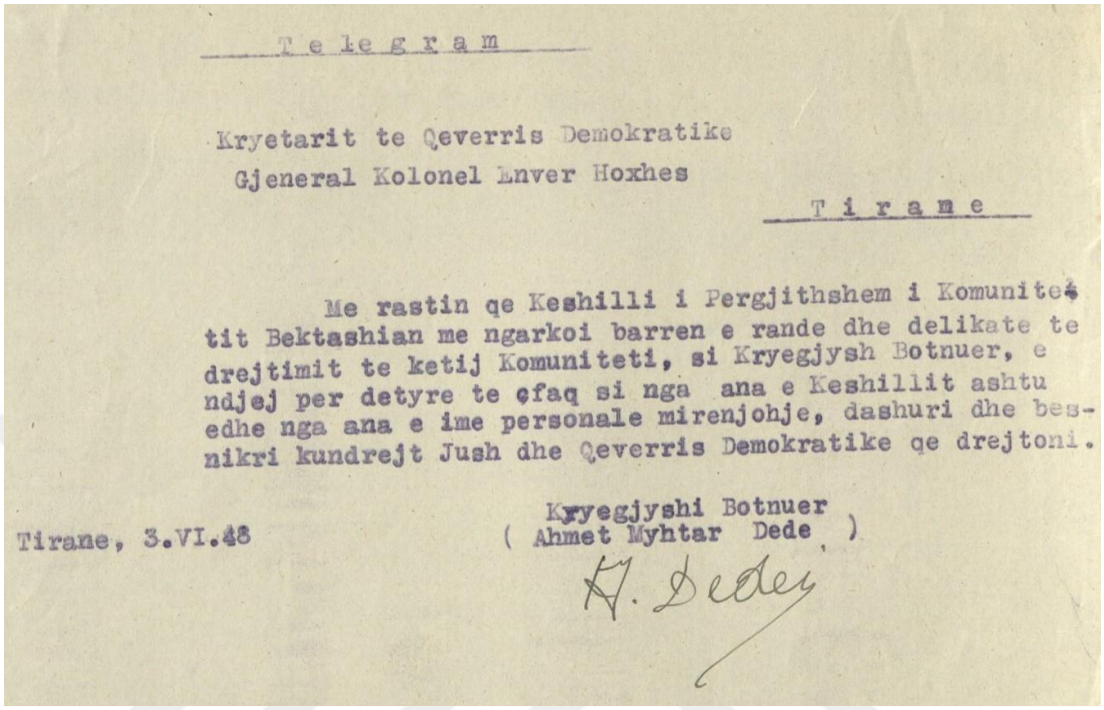

Telegram

Kryetarit te Qeverris Demokratike
Gjeneral Kolonel Enver Hoxhes

Tirane

Me rastin qe Keshilli i Pergjithshem i Komunitetit Bektashian me ngarkoi barren e rande dhe delikate te drejtimit te ketij Komuniteti, si Kryegjysh Botnuer, e ndjej per detyre te çfaq si nga ana e Keshillit ashtu edhe nga ana e ime personale mirenjohje, dashuri dhe besnikri kundrejt Jush dhe Qeverris Demokratike qe drejtoni.

Tirane, 3.VI.48

Kryegjyshi Botnuer
(Ahmet Myhtar Dede)

H. Dede

Telgraf

Demokratik Hükümetin Lideri Albay General Enver Hoca

Tiran

Bektaşi cemaatinizin Genel Konseyi'nin beni, bu cemaati yönetmenin ağır ve hassas yükünü üstlendirmesi vesilesiyle, Dedebaba olarak, size ve liderliğini yaptığınız Demokrat hükümete karşı hem Bektaşi Konseyi hem de şahsım adına minnettarlığımı, sevgimi ve güvenimi göstermeyi görevim olarak görüyorum.

Tiran, 3.VI.48

Dünyanın Dedebabası

(Ahmet Myhtar Dede)

Kaynak: Detroit Taylor Bektaşi Tekkesi Hamisi Eliton Pashaj Baba Özel Arşivi.

Ek7: Faya Martaneşi Baba, Enver Hoca ile birlikte Tiran'da komünistler yönetime gelirken çekilen devrim liderlerinin karşılanması fotoğrafı 1944.

Kaynak: F (Fotografi me zhvillime politike e shoqërore 1939-1990), F-VIII Fonde personale, F-VIII–1, Haxhi Lleshi, 77 Fotografi të Haxhi Lleshit dalë me shokët e tij Enver Hoxha, Spiro Moisiu, Myslym Peza, Vasil Shanto e Baba Faja Martaneshi. https://fototeka.arkiva.gov.al/public/file/22305-fotografi-te-haxhi-lleshit-dale-me-shoket-e-tij-enver-hoxha-spiro-moisiu-myslym-peza-vasil-shanto-e-baba-faja-martaneshi

Ek8: Askeri kaban içinde Faja Martaneshi Baba ve İlerici Bektaşiler grubunun Tiran'daki Dedebabalık Merkezi önünde çekilen fotoğrafı 1946.

Kaynak: B Jeta shoqërore, B-XVI Kleri Mysliman, B-XVI-2 Kuadri, 3477 Fotografi e një grupi baballarësh dhe dervishësh ndër të cilët Baba Faja, etj. https://fototeka.arkiva.gov.al/public/file/17628-fotografi-e-nje-grupi-baballaresh-dhe-dervishesh-nder-te-cilet-baba-faja-etj

Ek9: Ahmet Muhtar (Myftar) Baba dedebaba seçildikten sonraki dönemde Enver Hoca ile yan yana çekilen fotoğrafı.

Kaynak: İsa Tolga Çıplak Özel Arşivi.

Ek10: Ahmet Muhtar (Myftar) Dedebaba kıyafeti içinde 1948.

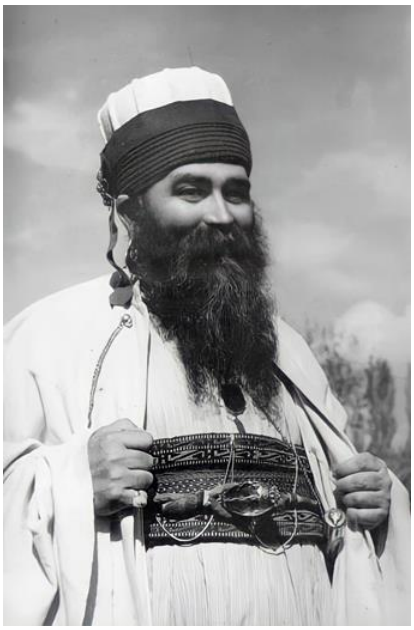

Kaynak: Kryegjyshi Botëror Bektashiane Arşivi.

Ek11: Bektaşiliğin Babagan kolunun Otuz Altıncı Dedebabası Bedri Noyan'ın Manisa Turgutlu'da derviş kıyafeti içindeki 1959 tarihli fotoğrafı.

Kaynak: İsa Tolga Çıplak Özel Arşivi.

Ek12: Bedri Noyan, Bektaşi Babası Faiz Tuncer'e ithaflı ve imzalı dedebabalık döneminin ilk fotoğrafı, Eylül 1960 Aydın.

Kaynak: İsa Tolga Çıplak Özel Arşivi.

Ek13: Turgut Koca Baba'nın Arnavutluk'taki Fehmi Dedebaba'ya 1963 yılındaki mektubu.

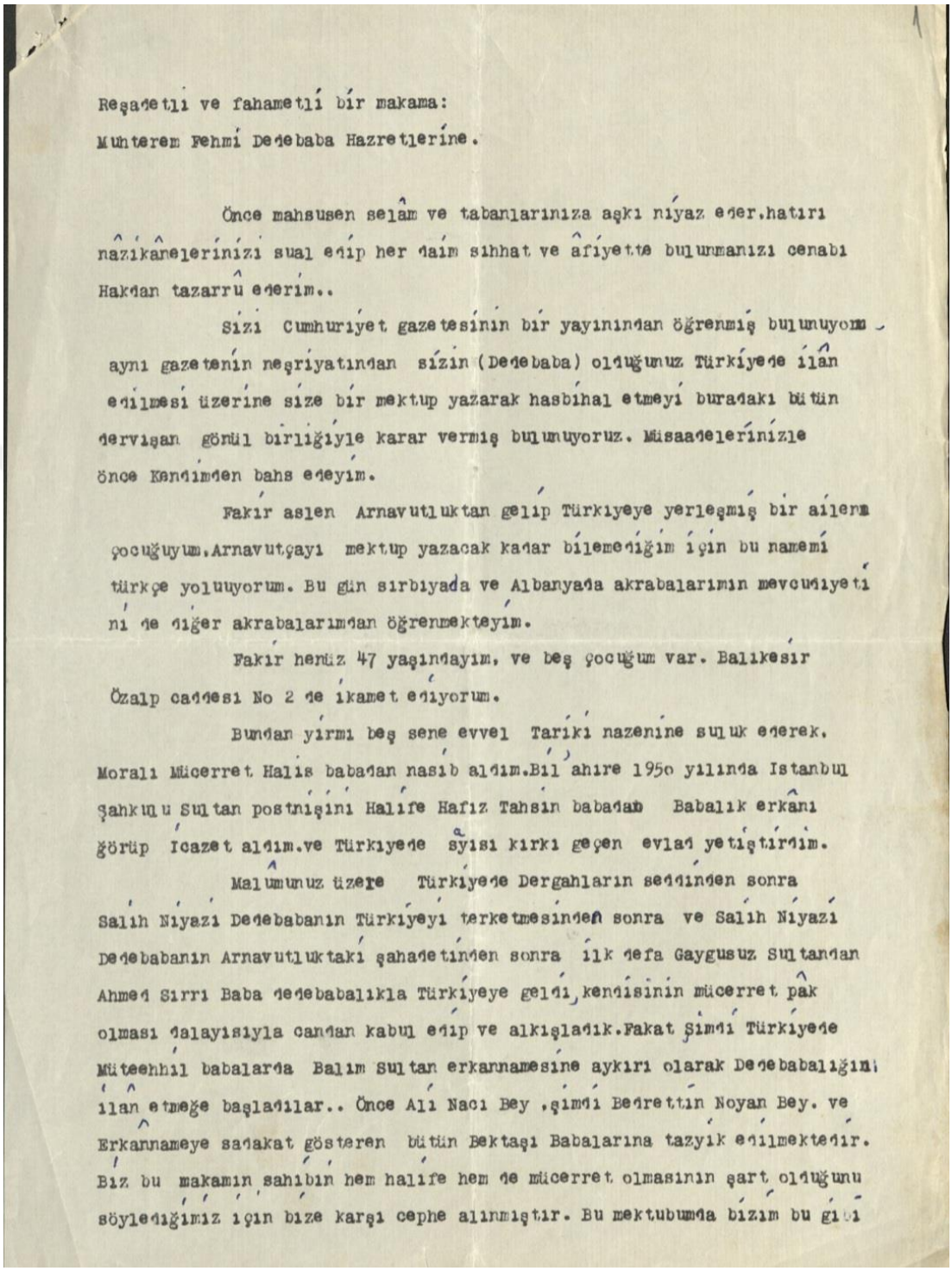

Reşadetli ve fahametli bir makama:
Muhterem Fehmi Dedebaba Hazretlerine.

Önce mahsusen selâm ve tabanlarınıza aşkı niyaz eder.hatırı nâzikânelerinizi sual edip her daim sıhhat ve âfiyette bulunmanızı cenabı Hakdan tazarrû ederim..

Sizi Cumhuriyet gazetesinin bir yayınından öğrenmiş bulunuyoruz aynı gazetenin neşriyatından sizin (Dedebaba) olduğunuz Türkiyede ilân edilmesi üzerine size bir mektup yazarak hasbihal etmeyi buradaki bütün dervişan gönül birliğiyle karar vermiş bulunuyoruz. Müsaadelerinizle önce Kendimden bahs edeyim.

Fakir aslen Arnavutluktan gelip Türkiyeye yerleşmiş bir ailenin çocuğuyum.Arnavutçayı mektup yazacak kadar bilemediğim için bu nameyi türkçe yolluyorum. Bu gün sırbiyada ve Albanyada akrabalarımın mevcudiyeti ni de diğer akrabalarımdan öğrenmekteyim.

Fakir henüz 47 yaşındayım, ve beş çocuğum var. Balıkesir Özalp caddesi No 2 de ikamet ediyorum.

Bundan yirmi beş sene evvel Tarîki nazenine suluk ederek, Morali Mücerret Halis babadan nasib aldım.Bil ahire 1950 yılında Istanbul şahkulu Sultan postnişini Halife Hafız Tahsin babadan Babalık erkânı görüp Icazet aldım.ve Türkiyede sayısı kırkı geçen evlad yetiştirdim.

Malumunuz üzere Türkiyede Dergahların seddinden sonra Salih Niyazi Dedebabanın Türkiyeyi terketmesinden sonra ve Salih Niyazi Dedebabanın Arnavutluktaki şahadetinden sonra ilk defa Gaygusuz Sultandan Ahmed Sırrı Baba dedebabalıkla Türkiyeye geldi,kendisinin mücerret pak olması dalayısıyla candan kabul edip ve alkışladık.Fakat Şimdi Türkiyede Müteehhil babalarda Balım Sultan erkannamesine aykırı olarak Dedebabalığını ilan etmeğe başladılar.. Önce Ali Naci Bey ,şimdi Bedrettin Noyan Bey. ve Erkannameye sadakat gösteren bütün Bektaşi Babalarına tazyik edilmektedir. Biz bu makamın sahibin hem halife hem de mücerret olmasının şart olduğunu söylediğimiz için bize karşı cephe alınmıştır. Bu mektubumda bizim bu gibi

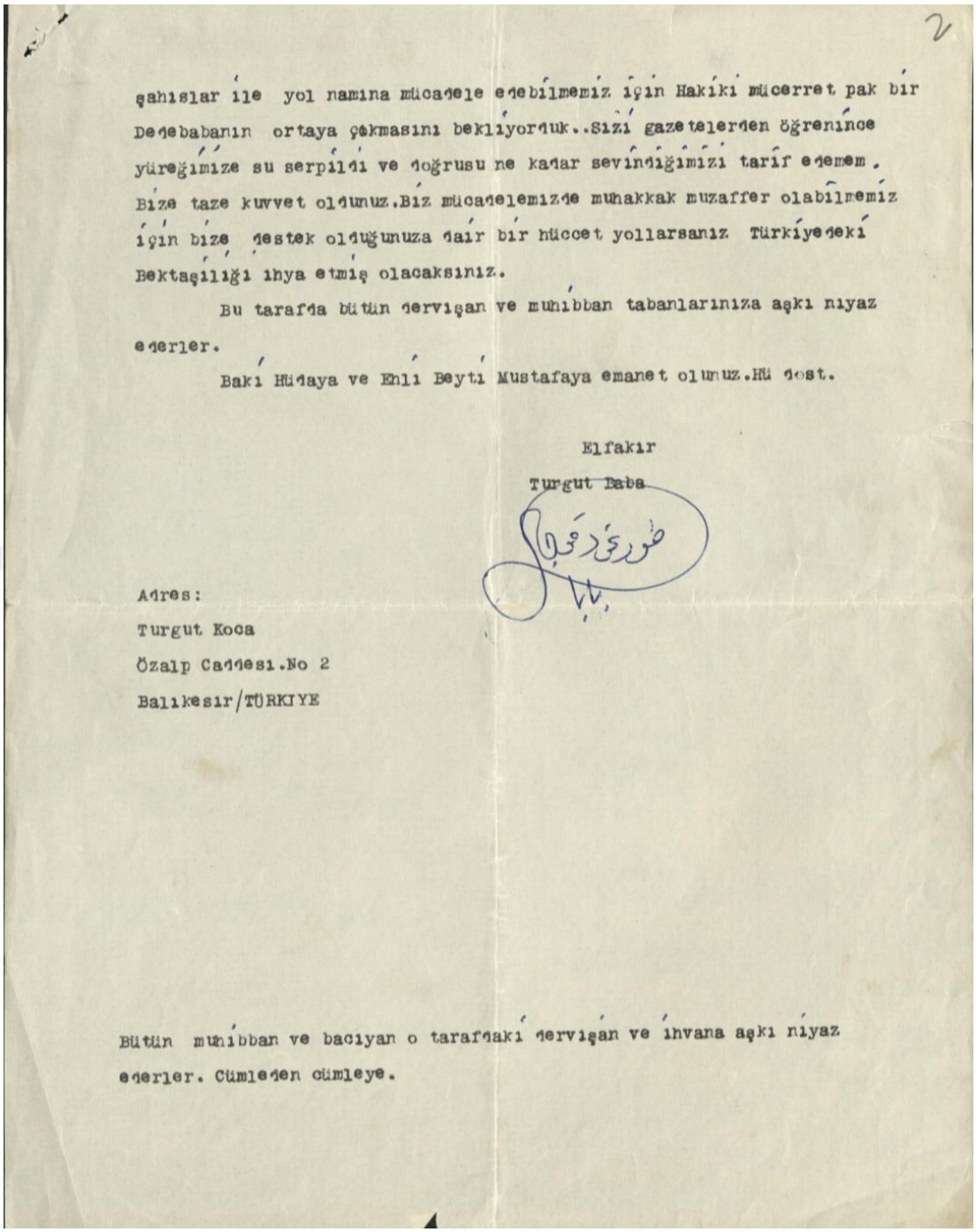

şahıslar ile yol namına mücadele edebilmemiz için Hakiki mücerret pak bir Dedebabanın ortaya çıkmasını bekliyorduk..Sizi gazetelerden öğrenince yüreğimize su serpildi ve doğrusu ne kadar sevindiğimizi tarif edemem. Bize taze kuvvet oldunuz.Biz mücadelemizde muhakkak muzaffer olabilmemiz için bize destek olduğunuza dair bir hüccet yollarsanız Türkiyedeki Bektaşiliği ihya etmiş olacaksınız.

Bu tarafda bütün dervişan ve muhibban tabanlarınıza aşkı niyaz ederler.

Bakı Hüdaya ve Ehli Beyti Mustafaya emanet olunuz.Hü dost.

Elfakır

Turgut Baba

Adres:

Turgut Koca

Özalp Caddesi.No 2

Balıkesir/TÜRKIYE

Bütün muhibban ve baciyan o taraftaki dervişan ve ihvana aşkı niyaz ederler. Cümleden cümleye.

Kaynak: Kryegjyshata Boterore Bektashiane Özel Arşivi.

Ek14: 4 Haziran 1990'da Bedri Noyan Dedebaba'nın ABD'deki Taylor tekkesinin postnişini Recep Baba'ya halife baba icazetnamesi verdikten sonra çekilen fotoğrafı.

Kaynak: Detroit Taylor Bektaşi Tekkesi Hamisi Eliton Pashaj Baba Özel Arşivi.